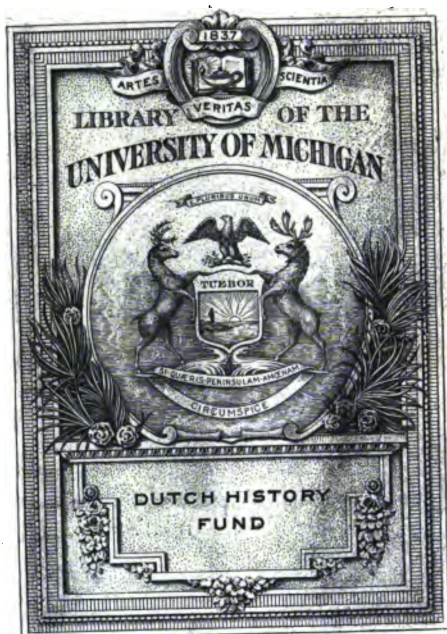

1837
ARTES
VERITAS
SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
E PLURIBUS UNUM
TUEBOR
SI QUAERIS PENINSULAM AMOENAM
CIRCUMSPICE
DUTCH HISTORY
FUND

MENGELWERK.

MENGELWERK.

NIEUWE VADERLANDSCHE LETTER-OEFENINGEN,

WAAR IN DE

BOEKEN EN SCHRIFTEN,

DIE DAGELYKS IN ONS VADERLAND EN ELDERS UITKOMEN, OORDEELKUNDIG TEVENS EN VRYMOEDIG VERHANDELD WORDEN.

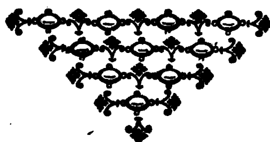
BENEVENS

MENGELWERK,

tot fraaiie Letteren , Konsten en Weetenschappen betrekkelyk.

Derde Deels , Tweede Stuk.

Met Plaaten.

Te AMSTERDAM,

By A. VAN DER KROE,

en

By YNTEMA EN TIEBOEL.

MDCCLXX.

[illegible]

VADER[illegible]

LETTER-[illegible]

WAARIN DE

BOEKEN en SCHRIFTEN,

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

BENEVENS [illegible]

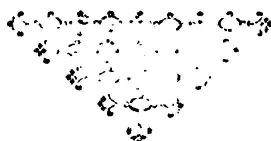
MENGELWERK,

[illegible]

[illegible]

[illegible] Tweede [illegible]

[illegible] Plaaten.

TE AMSTERDAM,
By A. VAN DER KROE,
en
by YNTEMA en TIEBOEL.
MDCCLX[illegible]

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

VERHANDELING OVER DE NATUUR, UITGESTREKTHEID EN VERBINTENIS DER VERPLIGTING, TOT HET SPREEKEN DER WAARHEID.

INdien 'er eenige pligt der Zedekunde is, welke door uitvlugten, uitzonderingen en eigenwillige bepaalingen (niet slegts gelyk alle andere pligten, in het Practicaale; maar ook in het Theoretische) veel heeft geleeden, het is gewisselyk die, van het spreeken der Waarheid. Want behalve dat deeze pligt zyne moeilykheid, in de betrachting, met alle andere pligten gemeen heeft, uit hoofde van de verzoekingen, tot tegengestelde daaden, met de daar aan gehechte voordeelen; zoo heeft dezelve nog daarenboven moeten lyden; door dien men van tyd tot tyd getracht heeft te beweeren, dat men in veele omstandigheden hier toe niet is verbonden: alzoo de onderwerpen, de persoonen en de gevallen, de verbintenis tot het spreeken der Waarheid, kunnen te niete doen.

De misvattingen, waar aan zelfs ernstige en deugdzaame Menschen in deeze byzonderheid van hunnen pligt onderhevig zyn, worden, naar myne gedagten, veroorzaakt; — Eensdeels; door het onvolkomen, ongegrond of valsch begrip, 't geen zy zig vormen, aangaande den waaren grondslag van het zedelyk Goed; en van de redenen, die een verstandig Wezen tot het zelve verpligten. Anderdeels; worden de misvattingen, ten aanzien van dit stuk, meer byzonderlyk daar uit geboren, dat de pligt, tot het spreeken der Waarheid, word aangemerkt, als een pligt der zamenleving, hebbende zyn eenigen grond in, en verbintenis, uit een burgerlyk verdrag, en geenzints als zynde in zig zelve, *één* der eeuwige en onveranderlyke Zedepligten. — Het kan, naar 't my voorkomt, niet dan nuttig voor de zaak van Waarheid en Deugd geoordeeld worden, dit onderwerp eens ernstig te beredeneeren: waarom ik myne gedachten deswegens kortlyk zal openleggen.

Zeer verscheiden zyn de gevoelens ten aanzien van het eerste

eerste stuk, dat hier onder onze overweeging valt; de eigenlyke grondslag onzer verpligting, namenlyk tot Zedelyk Goed, in 't algemeen. Ik zal my, in deze Verhandeling, niet ophouden, met alle de verschillende gevoelens daar over omstandig op te geeven en te beredeneeren; maar my bepaalen, om alleen zoo veel omtrent dit stuk ter neder te stellen, als noodig is, om daar uit verder te kunnen redenkavelen.

Schoon ik geenzins wil ontkennen, dat sommige gevoelens, over de verpligting, tot Zedelyk Goed in 't algemeen, eenigen grond dier verpligting aanpryzen; en dat dezelven dus met reden in de aanmoediging tot waare Godvrucht mogen gebezigd worden; zoo ben ik echter van gevoelen, dat zy geenzints allen den eersten oorspronglyken en onveranderlyken grond van verpligting in zig behelzen of aanwyzen; voor zo verre zy allen genoegzaam, om toereikende te zyn, uit een eerst en voorafgaand beginsel, moeten worden afgeleid; en ieder op zig zelve staande, aan uitzonderingen en bepaalingen onderhevig zyn, welken aan beginselen, als deezen behooren te zyn, geenzints voegen of betaamen. —— Laat ons dit in eenige byzonderheden trachten op te helderen.

Wanneer men, in onze Eigenliefde, een grondslag van verpligting tot Zedelyk Goed meent te vinden, uit aanmerking van het wezenlyk Geluk, dat, door de betrachting daar van, genooten word: dan stelt men een beginsel, 't geen uitzondering moet lyden, wanneer het werd toegepast op een Wezen, 't geen alreede uit, en door zig zelve, volmaakt Gelukzalig is.

Wederom; den grondslag van verpligting te stellen, in de schoonheid, gepastheid en welvoeglykheid, van 't Zedelyk Goed in zig zelven, is mede niet toereikende; want dezelve lyd daar in uitzondering, dat ze voor alle de zoodanigen, welke van deezen smaak voor dit schoone ontbloot zyn, geen grond van verpligting zyn kan; daarenboven blyft in deeze stelling ook de reden agter wege, waarom dat Zedelyk Goed, schoon, gepast en welvoeglyk is?

Verder; de Waarheid te houden voor den grond van verpligting tot Zedelyk Goed; en dan te beweeren, dat men Zedelyk Goed doende, zekere Waarheid erkent, en Zedelyk Kwaad bedryvende, zekere Waarheid loochent, is, naar myn oordeel, een woordenspel; en zoo het iets betekent, dan betekent het te veel en dus niet met al. Als men dus redeneert dan moet alles afgeleid worden, uit eenige

ge verpligting, die wy der Waarheid schuldig zyn; en dan begaat men de ongerymdheid, van de verpligting, tot Zedelyk Goed in 't algemeen, af te leiden, uit de verpligting tot eenig byzonder Zedelyk Goed; 't welk men niet bewyst, maar blootelyk onderstelt.

Nog eens; houd men den Wil van 't Opperwezen, als den waaren grond van verpligting tot Zedelyk Goed, zoo valt hier op aan te merken, dat deeze stelling de vraag onbeantwoord laat, waarom iets geboden of verboden zy? En dezelve geeft geen grond van verpligting aan de hand, welke algemeen genoeg is: dewyl het Opperste aller Wezens daar van noodzaakelyk word uitgezonderd.

Alle die genoemde stellingen, om de gegeevene redenen, niet toereikend zynde, zoo laat ons bezien, welke voor genoegzaam te houden zy. Ik ben van oordeel, dat dat geen, 't welk als een grond van verpligting tot Zedelyk Goed in 't algemeen gelegd zal worden, een beginsel zyn moet, waar voor alle verstandige wezens in 't geheel-al vatbaar zyn; gegrond in hunne Natuuren, als verstandige en zedelyke Werkers. Een beginsel dat in zig alle pligten op eenmaal bevat; indiervoege dat uit het zelve, alle de byzondere pligten, volkomen kunnen worden afgeleid, zonder dat deeze afleiding, in eenige byzonderheid, onwettiglyk geschiede. Een beginsel, 't geen in zig zelve van eene volkomene zekerheid en duidelykheid, en tevens van eene volstrekte algemeenheid is; zo dat het in zig zelve genoegzaam zy, en aan alle de byzondere beginselen kracht verleene; zo dat het, schoon het wederkeeriglyk wel sterkte van dezelven ontfange, echter in, en door zig zelve, buiten het behulp dier overige beginselen, bestaan konne. Dit algemeene beginsel nu der verpligting tot Zedelyk Goed in het algemeen, dat alle deeze gemelde vereischtens in zig heeft, meen ik, door de volgende bedenking, genoegzaam voor te stellen.

Daar is, in het verstand van alle redelyke Wezens, een onderscheiden en duidelyk bezef, van een eeuwig en onveranderlyk onderscheid, tusschen Zedelyk Goed en Kwaad; gegrond in de natuur der zaaken zelve; met dit bezef is ons natuurlyk zedelyk gevoel volkomen eenstemmig; en deeze beiden te samen wyzen de eerste gronden van Zedelykheid duidelyk genoeg aan. Of dit bezef van Zedelykheid geboören worde uit het bloote begrip des Verstands, gelyk sommigen willen; of uit ons inwendig na-

tuurlyk gevoel; doet hier niets ter zaake; dewyl zy tog beiden volmaakt overeenkomen, in de Zedelykheid daar te stellen.

Met dit bezef, met dit gevoel van Zedelykheid, bevinden wy ons in verscheidene betrekkingen, tot andere Wezens, buiten ons, geplaatst; en de denkbeelden van die betrekkingen, zyn de gelegenheden, waar by wy het bezef van betaamelykheid of onbetaamelykheid, in de werkingen van verstandige Wezens verkrygen; zoo dat wy, ons met dit Zedelyk bezef of gevoel voorzien bevindende, ons geene betrekkingen kunnen voorstellen, of de bezeffing van zekere pligten word ten zelfden tyde in ons opgewekt; derwyze, dat wy de eersten niet voor den Geest hebben, of het laatste verschynt onmiddelyk van zelve. Dus word dan de verpligting gebooren, uit eenige betrekking tot eenig voorwerp buiten ons, voor zoo verre de beschouwing van die betrekking het Zedelyk bezef van pligtmatigheid natuurlyk en noodzaakelyk opzoekt; en dit innerlyk gevoel word altoos gestaafd, met eene onderscheidende en kenmerkende bezeffinge van volstrekt gezag.

Het gedaane voorstel kan nog op de volgende, en misschien klaarer wyze, geschieden. — Daar is, in de natuur der zaaken, een wezenlyk, onveranderlyk en eeuwig onderscheid, tusschen Zedelyk Goed en Kwaad, en dit onderscheid heeft plaats, in de Zedelyke werkingen van alle verstandige en vrywerkende Wezens, die dit onderscheid kunnen ontwaar worden. Daar is een volmaakte regel derhalven, welke bepaalt, hoe een redelyk Wezen zig te gedraagen hebbe: en deeze regel is de eeuwige en onveranderlyke wet van reden, waarheid en gerechtigheid; welke volstrekt algemeen is in zyne verpligting, en alleen maar onderscheidenlyk moet worden toegepast, naar het verschil van staat en omstandigheden, en naar de verscheidenheid der betrekkingen, waar in de werkers tot elkander gesteld zyn. Deeze regel is ons Menschen kenbaar geworden, door de stem der reden en van 't geweeten. Dezelve is dus verpligtende voor hun geworden, door de bezeffing, welke zy hebben, en door het Zedelyk gevoel, 't geen zy gewaarworden, aangaande de overeenkomst of strydigheid, welvoeglykheid of ongepastheid van daaden, die gerigt worden tot eenig voorwerp buiten ons; in aanmerking genomen zynde de betrekking tusschen den werker, met den aart, staat en omstandigheden van denzelven, en van de voorwerpen omtrent welken hy werkzaam is. Dee-

Deeze is naar myn oordeel, de bestaanbaarste stelling, welke alle de zwarigheden, die de andere stelzels onderworpen zyn, zorgvuldiglyk vermyd; en dus over 't geheel merkelyk voordeel heeft boven alle anderen. Deeze stelling vertoont de Deugd van alle Wezens in het gantsche geheelal, zonder onderscheid, gevestigd op eenen grondslag van verpligting, die eeuwig en onveranderlyk, overal, en voor alle Wezens dezelfde is; onafhangelyk zynde van eenige van buiten inkomende zaaken, als gezag, wetten of wat van dien aart meer zy. — In dit stelzel word de grondslag der verpligtinge niet gelegd, of derzelver genoegzaamheid beweezen, door het toestaan van deeze of geene onderstellingen; maar dezelve ontleent zyne volkomene zekerheid en toepassing, uit de natuurlyke bezeffinge en het Zedelyk gevoel der redelyke Schepzelen zelven. — Dit stelzel bevat al het Zedelyk Goed, zonder eenige bepaaling, in alle tyden, op alle plaatsen, en in alle omstandigheden, zonder eenige uitzonderingen te gedoogen. De natuur der deugd word in het zelve naauwkeurig onderscheiden van haare gevolgen; 't geen wel degelyk geschieden moet, indien men de denkbeelden der zaaken niet geheellyk wil verwarren. En het gevoel van haare gepastheid en betamelykheid, word duidelyk afgezonderd, van dat van haar schoonheid en aanloklykheid; 't geen ook noodzaakelyk moet geschieden, dewyl tot het laatste vry meer vereischt word, dan tot het eerste; nadien de gezuiverde Zedelyke smaak dan het Zedelyk gevoel te hulp moet komen; daar in tegendeel haare gepastheid en betamelykheid bespeurd kan worden, ook van hun, die voor haare schoonheid en aanloklykheid geheel ongevoelig zouden kunnen weezen. — En gelyk aldus dit stelzel, aan den eenen kant, op zig zelve volkomen genoegzaam is, zo is het zelve ook aan de andere zyde, van zulk een aart, dat alle de andere beginselen 'er aan kunnen worden toegevoegd; waar door ze elkander wederkeeriglyk kracht en sterkte verleenen, gelyk in 't breede getoond zoude kunnen worden. (*)

Daar 'er nu, gelyk wy alreede met een woord hebben aangemerkt, een groot getal van betrekkingen is, tusschen ons en andere Wezens buiten ons, die ons aan hun en hen aan ons

(*) Zie, wegens dit onderwerp, de Verhandeling over den Natuurlyken Godsdienst en Zedekunde, in het III Deel der *Vaderl. Letteroefeningen* bladz. 1, 45 enz.

ons verbinden, zoo is onze onschendbaare verpligting duidelyk deeze, dat wy onze gevoelens, neigingen en daaden, met zoo veel naauwkeurigheid regelen, dat dezelven altoos in eene volmaakte overeenkomst zyn, met deeze betrekkingen. —— Daar de Mensch zig by voorbeeld kent, als het Schepsel van zynen Maaker; als een Deelgenoot van deszelfs Goedgunstigheden; zoo is het in deeze betrekking van hem, tot het Opperste Wezen, volstrekt pligtmaatig, dat hy, volgens de kennis van deeze betrekkingen handele; zig kwytende van de pligten van gehoorzaamheid en dankbaarheid. —— Wederom, daar de Mensch zig kent, als gelyk staande met zyne Medemenschen, en de betrekkingen, die daar uit voortvloeijen, ten klaarsten doorziet, worden de Zedelyke gevoelens van verpligting, tot regtvaardigheid, liefde en algemeene goedgunstigheid, onmiddelyk in hem verwekt.

Eindelyk daar de Mensch zig zelven kent, als een Wezen, voorzien met Verstand en Vermogens om te werken, komt hem gereedelyk de betrekking te binnen, welke 'er gevonden word, tusschen het bezitten deezer bekwaamheden, en het oogmerk van den Schepper; dat hem een onverbreekelyke verpligting oplegt, om deeze vermogens in stand te houden en te verbeteren; om door de bedoelde werkzaamheid deezer vermogens en bekwaamheden, op de eenige mogelyke wyze, aan de oogmerken des Geevers te beantwoorden.

Alle deeze verpligtingen vloeijen natuurlyk uit de genoemde betrekkingen, en de betrachting van dezelven is, voor Wezens als wy zyn, voorzien met Verstand en besef van Zedelykheid, volstrekt verbindende; voor ons, die zoo min als eenig Wezen in het gantsch geheel-al, in staat zyn, om de natuur der zaaken en betrekkingen te veranderen; en die zig derhalven met geen regt kunnen aankanten, tegen de onveranderlyke natuur der dingen, of oproerig worden tegen de opperste Wet der Waarheid, zonder hunne eigen veroordeeling uit te spreeken.

Nademaal het dan in de natuur der zaaken, (om van het tot dus verre gezegde de toepassing te maaken, op den byzonderen pligt, het spreeken der Waarheid,) betaamelyk en pligtmatig is, dat een redelyk Wezen, volgens den bekenden aart en staat der dingen handelt; en vermits hy, anders te werke gaande, strydig, namenlyk tegen de kennisse die hy heeft, onbetamelyk handelt; voor zoo verre hy dan te werke gaat, als of hy zulk een kennis niet had, die

die hy echter daadlyk bezit; zoo word de verpligting, tot het ſpreeken der Waarheid, hier uit natuurlyk en noodzaakelyk gebooren. En men heeft hier omtrent wel aan te merken, dat wy door het ſpreeken der Leugen niet alleen onbetamelyk handelen, door in tegenſtrydigheid met de kennis, die wy van de dingen hebben, te werk te gaan; maar dat wy ook, ten aanzien onzer Medemenſchen, eene openbaare onregtvaardigheid bedryven, door hun, hun wettig Recht, 't geen zy op de Waarheid hebben, te onthouden, en alzoo hun niet te geeven, 't geen hun toebehoort.

Het tot hier aan toe voorgeſtelde toont, dat de pligt van het ſpreeken der Waarheid, aldus in 't afgetrokkene beſchouwd, uit aanmerking, van onze algemeene Verpligting tot Zedelyk Goed, afgeleid uit de Eeuwige en Onveranderlyke reden der dingen, voor Wezens, met Verſtand en Zedelyk gevoel begaafd, verbindend is. Doch om het hier by niet te laaten berusten, zal ik nu voorts nog doen zien, dat deeze Verpligting, daar benevens ook uit andere, ſchoon verder afgelegene, beginzelen, beweezen kan worden.

Het overige dezer Verhandelinge in 't volgende Stukje.

BEDENKINGEN VAN DEN HEER E. B. D'E. OVER DE OORZAAK EN DE NIET ALGEMEENHEID VAN DEN ZONDVLOED.

„ REeds eene geruime wyle geleden hebben wy onzen Leezeren, *de Giſſing van den Heer* E. B. D'E. *over de Bevolking van America*, medegedeeld (*). Daar nu deeze Schryver de Bevolking van dat Waerelddeel voor den Zondvloed ſtelt, agt hy ook dat de Zondvloed zich niet uitſtrekte tot de Volkplantingen waar mede *America*, voor den Zondvloed, bevolkt was. Wy beloofden, te dier gelegenheid, de Aanmerkingen van dien Heer, over dat ſtuk te zullen plaatſen, gelyk wy hier kortlyk doen".

Naa dat de Heer E. B. D'E. zich veel werks gegeeven ge-

(*) Zie *N. Vaderl. Letteroefen.* II. Deels 2. Stuk. bladz. 77. De Tytel van het *Franſche* Werkje is *Eſſai ſur cette Queſtion, Quand & comment l'Amerique a-t-elle eté peuplée d'Hommes & d'Animaux.*

gegeeven heeft om uit gelykluidende ſpreekwyzen, in de Gewyde Bladeren voorkomende, te toonen, dat de Uitdrukkingen in 't Verhaal, 't geen MOSES ons geeft van den Zondvloed, die de Algemeenheid van denzelven ſchynen aan te duiden, niet in den ſtrikſten zin, maar in eene ruimer betekeniſſe, moeten opgevat worden; als alleen betreklyk tot de Landen in het Oude Testament vermeld als het tooneel waar die geſchiedenis voorviel, en waarſchynlyk, op dien tyd, voor de geheele Aarde werd aangezien: gaat hy over om de voornaamſte Stelzels, uitgedagt ter verklaaringe van de Geſchiedeniſſe des Zondvloeds, te onderzoeken. Byzonder vestigt hy het oog op die van WHISTON, niet, om dat hy die Oploſſing boven andere ſtelt; maar, om dat dezelve zo veel ingangs gevonden heeft, ja, hy is 'er zo verre af van WHISTON's gevoelen toegedaan te zyn, dat hy geen beter tytel voor het Werk van dien Geleerden Man kan bedenken, dan *de Droomen van Whiston*; hy meent de ongerymdheid en tegenſtrydigheid der redenkavelingen van dien Schryver duidlyk te kunnen aanwyzen. —— Dan laaten wy zien welk een Stelzel hy, naa het te nederwerpen van die door anderen zyn opgebouwd, in ſtede plaatst. Hy erkent, dat zyne Stelling niet gansch en al nieuw is, als reeds eenigzins aangehaald door de Schryvers der *Algemeene Historie*, die dezelve uit RAY ontleenden (†).

De Stelling komt, kortlyk, hier op uit. Dat, door eene onmiddelyke werking der Godlyke Magt, het middelpunt der zwaarte van onze Aarde iets veranderd, en ongemerkt nader gebragt is aan dat gedeelte des Aardkloots, waar de Zondvloed voorviel; in gevolge hier van werd de Dampkring over die Landen verdikt, en bragt een ſteeds aanhoudenden Regen voort; terwyl ten zelfden tyde de wateren, uit den Afgrond door de ſpleeten en gaten des Aardryks heen gedrongen, het Land overſtroomden, en die van den *Stillen en Atlantiſchen Oceaan* allengskens na die zelfde deelen des Aardkloots vloeiden, 't geen ten laatſten eene Overſtrooming veroorzaakte, die genoegzaam was om de hoogſte Bergen van die Landſtreeken te bedekken. —— Deeze trapswyze aanwas van het water zou, naar de veronderſtelling van onzen Schryver, zo langzaam toegegaan hebben, dat de Ark geen het minſte gevaar liep, die, vol-

(†) Zie de *Algemeene Historie*, I Deel, bladz. 284. *van de Ned. Uitgaave*.

volgens de andere gemaakte veronderstellingen, niet zonder wonderwerk, den spoedigen aanwas en 't geweld der Wateren, zou hebben kunnen wederstaan.

Deeze Veronderstelling, merkt de Heer E. B. D'E. wyders aan dat zeer wel strookt met de uitdrukkingen door MOSES in het verhaal gebruikt. *De Wateren vermeerderden, en hieven de Arke op, zo dat ze oprees boven de Aarde, en de Wateren namen de overhand, en vermeerderden zeer op de Aarde, en de Arke ging op de Wateren, en de Wateren namen gansch zeer de overhand op de Aarde, zo dat alle hooge Bergen, die onder den hemel zyn, bedekt wierden, vyftien ellen hoog namen de Wateren de overhand, en de Bergen wierden bedekt* (*). Deeze uitdrukkingen geeven eenen trapswyzen aanwas van het Water tot de grootste hoogte te kennen, en hoe ze eenen geruimen tyd in dien staat bleeven: terwyl, volgens anderer Veronderstellingen, 'er eene zeer schielyke uitbarsting van Water moet geweest zyn, die ook schielyk ophieldt. Maar, volgens zyn stelzel moest de geheele menigte des Waters in dien staat van verheffing blyven, tot dat het middelpunt des Aardkloots weder in den voorgaanden stand gebragt was, 't geen op dezelfde onmerkbaare wyze kan toegegaan zyn als de eerste verplaatzing. Dan die vermindering des Waters veronderstelt hy egter, dat niet terstond volgde op de herstelling van 't Aardryks middelpunt; het uitwerkzel moest eenigen tyd duuren, naa dat de oorzaak van werken hadt opgehouden, even gelyk de zeegolven in beweeging blyven naa het bedaaren van den storm. Hy schryft het ophouden en stuiten der Wateren aan den Wind toe, die, naar het verhaal van Moses, te dier gelegenheid ontstondt, aanmerkende dat de Wind, niet, gelyk WHISTON, dit verklaart, de Wateren verminderde, opdroogde, of in den grond deedt trekken, maar alleen dat *de Wateren stille wierden* (†).

Naa dat onze Schryver dus zyne Veronderstelling bygebragt, en zyn best gedaan heeft om dezelve met het Berigt van MOSES over een te brengen, gaat hy voort om de tegenwerping, doorgaans aangevoerd, om de algemeenheid van den Zondvloed te bewyzen, op te losfen. Deeze tegenwerping wordt, gelyk bekend is, ontleend van de versteende lichaamen, die allerwegen in den Aardkloot gevonden worden. — De groote overstrooming, welke, volgens

(*) *Gen.* VII. 17–20. (†) *Hoofdst.* VIII. 1.

gens zyne Veronderstelling, moet plaats gehad hebben, merkt hy aan, dat, voor een aanmerkelyk gedeelte, rede van deeze verschynzels kan geeven, voorts kunnen ze hunnen oorsprong verschuldigd zyn aan Aardbeevingen, die door groote spleeten in de Aarde, ja zelfs in de hardste Rotsen te maaken, den toegang gaven aan Rivier-en Zee-water, waar door Visschen van veelerlei soort tot eene zeer groote diepte onder den grond konden raaken. Deeze, en andere oorzaaken, die hy aanroert, zyn te over in staat, naar zyne gedagten, om voor een gedeelte de zwaarigheid op te losfen, zonder te veronderstellen dat de Zondvloed, door MOSES vermeld, volstrekt algemeen geweest hebbe. Maar om 't geen 'er, in dit antwoord, mogt ontbreeken aan te vullen, neemt hy zyne toevlugt tot eene andere Veronderstelling, welke ongetwyfeld veelen vreemd in de ooren zal klinken. Zy komt hier op uit. — Dat onze Aarde, eene bewoonbaare Wereld geweest is, lang voor de Schepping door MOSES beschreeven, dat ze, voldaan hebbende aan de oogmerken van den Schepper, voor dien tyd in een woesten Bajert hervormd werd, deeze ontslooping, en mengeling van alles, wyst ons in eens den oorsprong aan van alle die vreemde verschynzelen. De groote beddingen van Schulpen, de geraamtens van versteende Visschen, van die soort als nimmer leevend voorkomen in de Gewesten, waar ze gevonden worden, zyn, volgens onzen Schryver, de overblyfzels van de oude Wereld, in den chaos begraaven. — Staat de Leezer verwonderd over deeze gisfingen, nog meer zal hy zich verbaazen als hy hoort hoe deeze zelfde Heer het waage om ook zyn gevoelen in 't licht te brengen, wegens de oude Bewoonders van de voormaalige Aarde.

De Bewoonders waren, zyns oordeels, de Engelen, beide goede en kwaade, die zich toen, waarschynlyk bekleed vonden met lichaamen als de onze, schoon misschien van eene veel grooter gestalte; hy agt het niet onmogelyk dat nog overblyfzels hier van gevonden worden in de beenderen van eene reusagtige grootte, welke, zo wy eenige Schryvers mogen gelooven, uit den grond zyn opgedolven. Ter staavinge van deeze zeldzaame veronderstelling, brengt hy eenige Oostersche overleveringen by, door Dr. HERBELOT aangehaald, in welke gezegd wordt, dat deeze Aarde, lang voor de Schepping van ADAM, bewoond geweest is, door een ander slag van Weezens *Genii* genaamd, welker eene gedeelte nu straffe lydt wegens ongehoorzaamheid,

heid, terwyl het andere, ter belooninge van ſtandvaste gehoorzaamheid, nu tot hooger rang is opgevoerd. — Vraagt men van waar deeze overleveringen herkomſtig kunnen zyn? Hy antwoordt, dat de Aardsvaders hier van mogelyk kennis gekreegen hebben uit de Engelen, met welke zy verkeerden, en dat de gedagtenis daar van, ſchoon met veele verdichtzelen vermengd, onder de naakomelingſchap kan bewaard gebleeven zyn. Dan het bewys, waar in hy het meest ſtelt is het verhaal ons van deeze Weezens in de Schriftuur gegeeven. Uit het zelve leidt hy af, dat deeze Weezens zich voortyds in eenen ſtaat van beproeving bevonden, in welken eenige gevallen zyn, terwyl anderen hunne zuiverheid bewaarden. Hy grondt het verder op het nauwe verband 't geen 'er geſteld wordt als nog plaats te hebben tusſchen deeze Weezens en deeze Aarde met derzelver Inwoonderen, dit ſterkt het vermoeden als of deeze Wereld voormaals de plaats huns verblyfs was; eene veronderſtelling, welke nog meer ſterkte ſchynt te ontvangen, uit het geen van de kwaade Engelen in 't byzonder gezegd wordt, dat hun eindelyk vonnis uitgeſteld blyve tot de voleindiging deezer Wereld. Dit ſchynt aan te duiden dat zy eene byzonderder betrekking tot deezen Aardkloot hebben, dan tot eenig ander deel des Heelals.

Men moet bekennen dat dit beſpiegelingen zyn, waar by weinig Menſchen zullen denken veel belangs te hebben, en die een ruim veld aan de Verbeeldingskragt opleeveren; doch zy zyn niet geheel en al harsſenſchimmig voor een beſpiegelend gemoed. Wie gewoon is de onmeetbaarheid van 't Heelal te beſpiegelen, en 't waarſchynlyk ſtelt, dat 'er een ontelbaar getal andere Werelden andere Stelzels is, door den Schepper geſchikt om tot verblyfplaatſen van verſtandige Weezens, van onderſcheidene rangen, te dienen, zal het niet ongeloofbaar voorkomen dat dezelfde Planeet verſcheide gedaantverwisſelingen ondergaa, en in, op elkander volgende tyden, de woonplaats worde van verſchillende Schepzelen. En ſchoon zulke onzekere onderzoekingen aan 't gemoed die voldoening niet geeven, welke 't zelve ontvangt uit zekerder weetenſchappen, kunnen ze nogthans ſtrekken om onze denkbeelden over de Werken des Allerhoogſten uit te breiden, ons nederigheid te leeren, en het hoog gevoelen, 't geen wy hebben van onze waardye, te verminderen. — De Heer E. B. D'E. neemt ook dit denkbeeld der veelvuldige Werelden aan, en handelt in 't breede om aan te toonen, dat de Schepping door MOSES be-

beschreeven, geen verhaal behelst van de oorspronglyke wording deezer Planeet; maar alleen van derzelver herstelling uit den staat van een Chaos tot eene bewoonbaare Wereld. Hier in stemt hy voor 't grootste gedeelte met WHISTON overeen gelyk hy zelve bekent.

Wanneer onze Schryver, op dat wy tot de groote hoofdzaak wederkeeren, in deezer voege zyne Stelling bygebragt, en de algemeen gemaakte tegenwerping opgelost heeft, zoekt hy aan zyn Gevoelen verder gewigt by te zetten, door het optellen en aandringen der onoplosbaare zwarigheden, die, zyns agtens, het denkbeeld van de volslaagene algemeenheid van den Zondvloed vergezellen. Wy zullen ze beknopt opgeeven.

Voor *eerst* brengt hy in de volslaagene onmogelykheid om eene hoeveelheid van Water te vinden, groot genoeg om de geheele Aarde tot de vermeldde hoogte te overdekken, eene wonderdaadige voortbrenging van Water te veronderstellen, dat vervolgens weder vernietigd wierd, dunkt hem onbestaanbaar met alle de verhaalen die ons in de H. Bladeren van Wonderwerken voorkomen, onder welke geen een voorbeeld van Vernietiging voorkomt. — Ten *tweede* dringt hy aan op de zwaarigheid om in de Arke plaats te vinden voor alle de Dieren, die, volgens de algemeene Veronderstelling, daar in geweest moesten zyn. — Ten *derde* ontmoet hy eene groote zwaarigheid in de menigte van voedzel, 't geen alle deeze Dieren zouden noodig gehad hebben, inzonderheid daar de Roofdieren en Roofvogels vleesch tot spyze nuttigden. Volgens zyne rekening waren daar toe meer dan 5000 Schaapen en zo veel Vogels noodig in den tyd dien zy in de Arke doorbragten; deeze alle moesten weder hun eigenaartig voedzel hebben, en naardemaal het eene geruime wyle zou aanloopen eer zy, uit de Arke gegaan zynde, op de gewoone wyze hun voedzel vonden, was 'er nog een veel grooter voorraad noodig tot hun onderhoud in dien tusschentyd. — In de *vierde* plaats vraagt hy, of het mogelyk was voor acht persoonen alle deeze Schepzels op te passen, daar de meesten in afgezonderde hokken moesten gehouden en geduurig bezorgd worden? Als mede hoe 't mogelyk is te begrypen dat zy, naa uit de Arke gegaan te zyn, in *America* kwamen. Eenige, merkt hy aan, schoon Inboorelingen van eene heete lugtstreek, moesten door de koudste deelen van *Asia* (toegestaan zynde dat 'er een weg te land is) veel duizend mylen gereisd hebben, voor dat zy in de Zuidlykste

dee-

deelen van *America*, waar ze gevonden worden, konden komen. In 't byzonder ſtaat hy ſtil op het voorbeeld van den *Luiaard*, of *Traaglooper*, als op zich zelven een bewys tegen die veronderſtelling uitleverende; dit Dier kan, ten hoogſten gerekend, vyftig voetſtappen op één dag vorderen: door welk middel, vraagt hy, kon dit Beest oit den weg na *Brazil* vinden, of de ſtrenge koude verdraagen van de Noordlyke deelen, door welke het moest heen trekken? — Over het geheel beſluit hy, dat zy genoodzaakt zyn eenigzins van den letter des Verhaals van MOSES af te wyken; en te veronderſtellen dat NOACH alleen eenige huisdieren, en die van 't meeste gebruik waren, met zich in de Arke nam, of de Dieren, die met hem het zelfde Land bewoonden. — By dit alles voegt hy, ten beſluite, dat NOACH in de Schriftuur voorkomt als iemand, die gepredikt heeft by de zodanigen die door den Zondvloed omkwamen: wy behoeven dan niet te veronderſtellen dat deeze verwoesting zich verder dan zyne prediking uitſtrekte; nu kan men zig niet wel verbeelden dat hy met dat oogmerk na zeer ver afgeleegene Landen gegaan is: veel waarſchynlyker komt het voor, dat hy zyne prediking bepaalde tot de zodanigen, die omſtreeks hem woonden, en die deeze byzondere voordeelen genooten hebbende, even gelyk de *Jooden*, in laateren tyde, tot byzondere blyken van GODS wraake geſteld zyn.

Wat de andere naakomelingen van ADAM betreft onze Schryver veronderſtelt, dat zy lang voorheen afgeſcheiden waren van hunne Broederen, tot welke de Geſchiedenis van MOSES behoort, en dat zy zich in ver afgelegene deelen van de wereld onthoudende, geen deel hebbende in de verzwaarde zonden hunner medebroederen, ook in de ſtraffe niet deelden.

Dit zyn hoofdzaaklyk de gedagten van den Heer E. B. D'E. over dit moeilyk onderwerp; een onderwerp, waar omtrent het veel ligter valt tegenwerpingen te vinden tegen de ſtelzels van anderen, dan een ander ſtelzel in ſtede te ſtellen aan minder of geene zwaarigheden onderhevig. Wy zien zyn ſtelzel geenzins als in alle deelen voldoende aan, noch geeven het te dier oorzaak op; maar alleen om dat het overweegens waardige byzonderheden behelst, die elk oplettend Leezer, zo wy vertrouwen, zal hebben aangetroffen in deeze weinige bladzyden.

WAAR-

WAARSCHOUWING VOOR ZEEVAARENDEN.

(*Uit het Fransch.*)

EEn ryk gelaaden ſchip, naar Engeland te rug keerende, was in groot gevaar geweest van ſchipbreuk te lyden op de kusten van Frankryk, door eene werking van aantrekking op het Kompas, waar van het volgende verhaal gedaan wordt.

De Kapitein lag zeer ziek aan de jigt; hy hadt in zyn kamer geen ſchoorſteen, of eenige bekwaame plaats om vuur naby zich te hebben. Hy maakte een ſoort van fornuis van verſcheide ſtukken yzer welken hy binnen boord vondt; hy plaatſte het zo digt by zyn bed als mogelyk was; en hier door ſtondt het fornuis aan ſtuurboord of de regter zyde, en onmidlyk onder het Kompas. Aan bakboord of de linker zyde was geen yzer. Het Kompas werdt ten eerſte hier van aangedaan, en maakte een' verandering van verſcheide ſtreeken; men gaf hier geen acht op, men ſtuurde voort, en zette koers om onvermydelyk te hebben moeten ſtranden. Een jong passagier merkte, by geval, dat de punt van de Kompasnaald niet ſtondt naar de noordſter; hy ſprak hier over met den Kapitein, den Stuurman en andere Officieren, hy ſchreef die verwerring toe aan het yzer, en wilde het anders geplaatst hebben. Men lachte in 't eerst met zyne opmerking; evenwel men overwoog zyn zeggen; men zette het fornuis in het midden van het ſchip, en de naald keerde aanſtonds weder tot haaren gewoonen ſtand. De ondervinding overtuigde alle man; en men verheugde zich het beproefd te hebben; de ſtyfhoofdigheid zou byna honderd menſchen hebben doen vergaan, en een verlies van veel millioenen en van een goed ſchip veroorzaakt hebben, 't welk nu gelukkig geland is.

NIEUWE WAARNEEMINGEN AANGAANDE BLAAS-BREUKEN. (*).

Door den Heer PIPELET, *den Jongen.*

(*Mem. de l'Acad. Roy. de Chirurg, Tom. IV.*)

DE uitmuntende Verhandeling van wylen den Heer VERDIER, in het tweede Stuk van de *Memoires de l'Academie* (†), scheen de stoffe raakende dit gewigtig onderwerp uitgeput te hebben: men ziet 'er in, dat het stilzwygen der oude Schryvers, aangaande een Breuk waar in de Blaas is vervat, oorzaak is geweest van veele misslagen in de Practyk. De oplettendheid op deeze misslagen, in onzen tyd, eenige waarnemingen van hedendaagsche Schryvers, en verscheide byzondere gevallen aan de *Academie* medegedeeld, hebben gediend tot het maaken van een gegronde leerwyze, tot merklyke verklaaring van dit gebrek, welk gemeener is dan men denkt. De Heer VERDIER heeft te regt aangemerkt, dat als de blaas in den staat is van door de ringen te moeten uitvallen, zy daar aan toe gekoomen zynde, allengs een gedeelte van het buikvlies naar zich zal trekken, welk een zak maaken zal, om een gedeelte van het gedarmte of net te bevatten; en het derhalve niet vreemd is dat een Darm- of Net-breuk volge op een Blaas-breuk. Ik heb dit dikwils gezien by Breuken, welken men geloofde door den darm of het net ontstaan te wezen; het is van belang deeze samenmengeling wel te onderscheiden.

Men heeft ook beweezen dat Breuken, door deelen welken in den buik beweeglyk zyn, gemaakt, in de plooi van de liesch, die van de Blaaze voorgegaan zyn, en dezelve naar den ring gesleept hebben; een' waarheid welke myne opmerkingen my duidelyk hebben doen kennen. De practyk heeft my een byzondere Blaas-Breuk op de plaats van de Bilnaad doen voorkoomen. Ik zal dit geval vergelyken met zulke welken 'er eenige overeenkomst mede zouden konnen schynen te hebben, na dat ik 'er een verhaal en de beschryving der middelen waar van ik my tot herstelling van den Lyder bediend hebbe, zal hebben opgegeeven.

In

(*) *Herniæ Vesicæ.*

(†) Wy hebben hier van een korte schets gegeeven. Zie *Vaderl. Letter-oefen.* III Deel, 2 Stuk bladz. 221 enz.

In July 1760 werd ik verzogt by een man van zestig jaaren, die onlangs te voren een Darm-breuk in de liesch hadt gekreegen; zy ging gemaklyk weder in, en 'er was niets anders nodig dan een gemeene band. Hy klaagde ook te gelyk over eenig ongemak van ouder tyd. Omtrent zeven jaaren geleeden, hadt een kwaade tred om een hek, zyn voet uitslippende, hem doen vallen. Hy hadt op het oogenblik een heftige pyn gevoeld aan de Bilnaad, welke in weinige dagen wederom was verdweenen. Eenigen tyd hier na op het land wandelende, wilde hy over een sloot springen. De kracht welke hy onder dit doen te werk stelde, maakte dat de pyn, welke hy te vore hadt gehad, zich wederom verhief, en dezelve was zo heftig, dat de Lyder, schoon niet verre van huis, geloofde niet in staat te wezen, om 'er naar toe te gaan. Deeze pyn duurde langer dan de eerste reize, en van dien tyd af voelde de Lyder altyd eenig ongemak en een doove pyn op de Bilnaad. Doch meest klaagde hy weinig op eene reize te kunnen wateren, en om zich te verligten, de hand tegen de Bilnaad te moeten brengen, eenige beweging in 't ronde en een zagte drukking te moeten doen. Deeze behandeling, welke de ondervinding ons heeft geleerd, van veele Lyders, door aandrift van de natuur, in gevallen van een Blaas-breuk in de liesch, gedaan te worden, bevorderde by den genen, van wien ik spreeke, een meerdere uitdryving van de pis dan hy anders hadt; en hy hadt opgemerkt dat hy hier in te beter slaagde als hy zyn lichaam voor over boog. En hy moest deeze drukkende bewegingen verscheide maalen op een dag maaken, om gemaklyk te kunnen zitten, en de ongemaklykheid, welke hy door dit te verzuimen voelde, te verdryven.

Ik was de eerste niet aan wien de Lyder zyne ongesteldheid hadt voorgehouden: zonder zyn gebrek te noemen, hadt men dienstig geoordeeld hem een langwerpig kussentje, door twee Dy-banden aan een band om het lyf vastgemaakt, te doen draagen. Dit was eenige jaaren gedaan, doch zonder vrugt, en de Lyder hadt het eindelyk verworpen, om dat het hem prangde zonder nut te doen; en men hem gezegd hadt dat het gezwel, welk men onderscheidenlyk kon voelen, van vet ware.

Na dit berigt, welk my een klaar denkbeeld gaf van de natuur van het gebrek, deed ik den Lyder te bed liggen, in een' gestalte welke bekwaam is tot zodanig een onderzoek: ik voelde een gezwel van grootte als een ei, langwer-

werpig en zagt; ik drukte het tusfchen myne vingers, en het week voor deeze dubbele zydwaardfche drukking; en zyn teruggang in het bekken, langs de pisbuize aan de regter zyde, deedt my eene verwyding van een ronde gedaante gewaar worden, waar in men een kleine noot zou hebben konnen leggen, onder de naad, twee dwerfche vingeren breedte van het fondament.

Dit gebrek was uit zyne plaatfe, en de toevallen welken opgegeeven zyn, ligt te kennen; het was een Blaas-breuk op de Bilnaad. De eerfte oorzaak derzelve fcheenen geweest te zyn de twee fterke inspanningen van kragten, welken de Lyder gedaan hadt; de eerfte by het uitflippen van zynen voet om een hek, en de andere met het fpringen over een floot. Deeze poogingen hebben een verfcheuring, of misfchien een enkele van een wyking veroorzaakt van eenige fpiervezelen van de Opligters van den aars, en der dwersfe, welken door haare vereeniging en verfcheide lagen ftrekken om het flot te maaken welk het kleine bekken van onderen bevestigt. De mindere tegenftand heeft aan een gedeelte van het onderfte der blaaze vryheid gegeeven voor de werking der fpieren van den onderbuik en het middenrif te wyken, en door deeze tusfchenwydte uit te flippen, om een Breuk-gezwel in het vet onder den huid van de Bilnaad te veroorzaaken.

Het was niet moeilyk te zien wat tot verligting van den Lyder gedaan moest worden. Men moest een band maaken en aandoen, welke bekwaam was om het gedeelte der blaaze welk naar buiten flipte, in het bekken te houden. Ik ried den Lyder het bed, en zich ftil te houden tot dat deeze gereed zou zyn. De breukband, welken hy nodig hadt voor de Liesch-breuk, diende tot fteun van dien, welke de drukking op de Bilnaad moest doen. Ik voegde 'er derhalve kleine haakjes aan by de plooi van de liesch, en gespen aan den riem by het dikke van de heupen, om de banden te houden welken onder de dyen doorgingen. De bal welke de deelen aan de Bilnaad moest tegenhouden, was van ivoor, twee duimen lang, één duim breed, en op zyde wat uitgefneeden, tot gemak voor het vet als de dyen digt aan malkander geplaatst waren. De vier hoeken van denzelven waren afgerond; aan zyne vier hoofden was een dubbele band, om onder de dyen door te gaan, gehegt; van genoegzaame lengte om aan den riem vastgemaakt te konnen worden, door middel van de haakjes en gespen, waar van ik gefproken hebbe. De band voldeedt aan myn oogmerk.

De Lyder vertrok na eenige dagen naar het land, waar hy vyf maanden bleef: hy gaf zyn lichaam vry veel beweging, en steeg zelfs dikwils te paard met zynen band: hy was hier door verlost van de pynen, welken hy voor het gebruik deszelfs gestadig geleeden hadt. Van het land te rug gekoomen, berigtte hy my dat de ivooren bal dikwils vergleed: en als hy op het midden van de Bilnaad drukte, beklemde hy de pisbuize op een ongemaklyke wyze.

Ik verzuimde niet dit weg te neemen, en 'er een in plaats te voegen van wolle, zo dik als hy moest wezen: hy was wat breeder dan de voorgaande, en aan twee dikten, door een sleuf of goot van een gescheiden, verdeeld, om op den waterweg te plaatsen. Hier door had ik het genoegen den band tot volkomenheid te brengen, en een overanderlyk steunpunt te bezorgen, gelyk nodig was om de deelen wel tegen te houden.

Deeze Waarneming, welke my van belang heeft gescheenen, is het eenigst voorbeeld welk men heeft van een' Blaas-Breuk op de plaats van de Bilnaad in een manspersoon. De Heer VERDIER die in het opstellen van zyne Verhandeling alle de Waarnemingen, aan de *Academie* gemeen gemaakt, voor zich gehad, en gebruik gemaakt heeft van alles wat zyne geleerdheid hem hadt doen vinden, spreekt van niet meer dan twee Blaas-breuken op de Bilnaad, beide in vrouwen, en by welken zy zich niet voordeeden dan in den tyd der zwangerheid. Een vergelykende overweging van deeze twee gevallen met het gene ik nu beschreeven hebbe, zal gelegenheid tot eenige nutte bedenkingen konnen verschaffen.

De Heer MERY verhaalt in de *Memoires de l'Acad. Roy. des Sciences*, van het jaar 1713, dat een arme vrouw, vyf of zes maanden zwanger, klaagde niet te kunnen wateren dan met veel moeite. Zy hadt op de Bilnaad, een weinig ter zyde, een gezwel grooter dan het ei van een hoen: als dit gezwel zagtelyk gedrukt werdt, liepen eenige druppen pis door den gewoonen weg uit. De Schryver twyfelde niet dat het een Blaas-breuk ware, wyl hy het gezwel op de drukking, welke hy maakte, zag verdwynen. De Heer CURADE, de Vader, Heelmeester te Avignon, heeft het tweede geval opgegeeven, in alles gelyk, in een' Dame van drie en twintig jaaren, en zes maanden zwanger. Het gezwel verdween by de verlossing, en vertoonde zich niet wederom dan op het einde van een tweede zwangerheid. Men voegt 'er by, dat de Heer CURADE, na door drukking ontlediging gemaakt

te

te hebben, het gedeelte van de Blaaze, welk het gezwel op de Bilnaad maakte, door drukdoeken en een bekwaamen band tegenhieldt. Men zegt niet welk het gevolg was van deeze uitwendige drukking; waarschynlyk zal 'er de Lyderes de verligting van getrokken hebben, welke de Heelmeester 'er van gehoopt hadt.

Als men de plaatsing van de Blaaze in vrouwen, en de weinige ruimte van de Bilnaad in aanmerking neemt, begrypt men, in den eersten opslag, bezwaarlyk de mooglykheid van zulk een Breuk. Maar de vrouwen, waar in men dit gebrek ontdekte, waren zwanger. Het is natuurlyk te denken, dat de zwaarte van de baarmoeder en het kind drukking konnen maaken op eene der zyden van de Scheede en den regten Darm, en op het zydelyke deel van de Blaaze, hier nevens, persen. Dit schynt te mooglyker, dewyl men weet dat de Blaas in vrouwen die kinderen ter wereld gebragt hebben, zich op de zyden verwydt, en twee ruime beurzen maakt. In byzondere omstandigheden, waar de zwaarte van de baarmoeder aan de eene zyde meer drukt dan aan de andere, kunnen eenige vezelen van de optrekkende spieren van het fondament geweld lyden, en gelegenheid geeven tot voortkooming van een zagt gezwel op de Bilnaad, 't welk wat ter zyde plaats zal hebben: het zal grooter worden naar maate de persoon in langen tyd niet watert, en verdwynen door een behoorlyke drukking om de loozing van de pis, in de Breuk-beurs vervat, uit te werken.

Het is niet te verwonderen dat de zwangerheid tot zekere hoogte gekoomen, het tydpunt is van de verschyning der Breuken waar van wy spreeken. Haare plaats aan het benedenste van den onderbuik geeft 'er de reden van; gelyk wy bevinden dat uit dezelfde oorzaak, ik meene de vergrooting van het lichaam der baarmoeder, de Navel-breuken verdwynen, en wederom te voorschyn koomen, als de baarmoeder, tot haaren vorigen staat wedergekeerd, een vryen uitgang aan de darmen en het net laat, door den verwydden ring van den Navel. Deeze omstandigheden hebben geen plaats in mannen, en hierom zyn de Blaas-breuken op de Bilnaad by hen zeer zeldzaam. De natuurlyke oorzaaken welken de beweegbaare deelen van den buik naar beneden dringen, werken in hun sterk genoeg tot verplaatsing der genen welken dit ondergaan kunnen: een verminderde tegenstand op een zeker punt behoeft 'er maar te koomen om gelegenheid te geeven tot een Breuk-gezwel. Ge-

breken van de natuurlyke gesteldheid, of sterke inspanning van kragten, welken, 't zy ook hoe, de houdende deelen verzwakken, zullen altyd de aanleidende oorzaaken zyn van een Breuk der werktuigen omtrent de gekwetste of verzwakte wanden geleegen.

Dit is opgemerkt in den persoon die het onderwerp is van deeze myne Waarneming. Ik was begeerig dat zyn gebrek bekragtigd wierdt door het getuigenisse van een Heelmeester van groote achtinge, om myn verhaal te meer geloofwaardigheid by te zetten. De Lyder stondt my dit toe, en benoemde uit eigen beweging den Heer LOUIS. Deeze heeft de verwyding van de Bilnaad onderzogt, den Lyder doen hoesten en snuiten; heeft den aandrang der deelen gevoeld, en de Breuk erkend, welke de toevallen, voor het aandoen van mynen band, toonen door een gedeelte van de Blaaze gemaakt te wezen.

NIEUWE WAARNEEMINGEN, GEDAAN OP HET AFLEIDEN VAN DE BLIXEMSTOFFE DOOR YZEREN STAAVEN, TER VOORKOMINGE VAN ONGELUKKEN; BENEVENS EENIGE AANMERKINGEN OVER DEN KOERS DIEN DE BLIXEM HOUDT.

„ MEermaalen hebben wy onzen Leezeren voorgesteld (*), hoe men gelukkig geslaagd was in het afweeren van de schadelyke uitwerkzelen, door den Blixem veroorzaakt; de volgende Brief behelst desaangaande nieuwe en sterk bevestigende proeven, waarom wy dien hier zullen plaats geeven. Dezelve is door J. WINTROP, uit *Cambridge* in *Nieuw Engeland*, geschreeven, en gedagtekend 4 July 1768."

De gelykvormigheid van den Blixem en van de Electriciteit is zo volkomen gestaafd door onzen waardigen Landgenoot Dr. FRANKLIN, dat 'er geen grond voor redelyken twyfel overblyve. Zy blyken beiden de uitwerkzels te weezen van een en dezelfde kragt op dezelfde wyzen geoefend, en geregeld naar dezelfde wetten. Alle de uitwerkzels van den Blixem kunnen door de Electriciteit nagedaan worden, en men kan alle de proeven van de Electriciteit doen door de Blixemstoffe, uit de wolken verzameld, gelyk

(*) Zie *Vaderl. Letteroef.* IV. D. 2. St. bl. 455.

lyk men die doorgaans door glazen-bollen of pypen by een vergadert. Deeze kragt is eene fyne en zeer vlug beweegende vloeistoffe, door alle lichaamen verspreid. In eenige kan het boven de natuurlyke hoeveelheid vermeerderd, en in andere daar beneden verminderd worden. In 't eerste geval worden de lichaamen gezegd stellig, en in het laatste ontkennend, geelectrizeerd te zyn. Zo lang de Electrische Vloeistof in haaren natuurlyken staat verdeeld blyft, brengt ze geene merkbaare uitwerkzels voort; maar deeze openbaaren zich als ze ongelyk verdeeld is. Wanneer ze zich in eenig lichaam opgehoopt vindt, tragt ze zich in een ander naby gelegen lichaam, 't geen min bedeeld is, te ontlasten, en dit met eene kragt geevenredigd aan de ongelykheid der verdeeling en hoeveelheid der ontlastbaare stoffe. Deeze ontlasting gaat vergezeld van een stoot en slag, en wanneer de hoeveelheid groot is doet ze het lichaam, waar op ze geschiedt, smelten of vuurgeeven, naar den aart van 't zelve, en is in staat om Dieren te wonden en te dooden. In de kunstige proeven van de Electriciteit kan de ontlasting gemaakt worden tusschen zodanige lichaamen als wy begeeren. In den Blixem geschiedt ze tusschen de wolken, en zulke aardsche lichaamen als zich naast dezelven bevinden; doch de uitwerkzels zyn, in beide de gevallen, volkomen gelyk; zy verschillen alleen in trap. Deeze weinige aanmerkingen behelzen het voornaamste van de hedendaagsche gevoelens over den aart des Blixems.

Men mag dit, met regt, aanzien als een der uitmuntendste ontdekkingen der tegenwoordige eeuwe; eene ontdekking, die zich tot geene bloote bespiegeling bepaalt; de schrandere Uitvinder heeft het tot een allergewigtigst einde doen dienen; een einde niet minder dan de beveiliging onzes leevens en onzer bezittingen voor de rampzalige uitwerkingen, welke een zo schriklyke vuurige verheveling als de Blixem, dikmaals heeft veroorzaakt.

De ondervinding leeraart dat de Electrische Vloeistof langs Metaalen den gereedsten weg vindt, dat ze daar door wordt aangetrokken, en dezelve boven andere lichaamen bemint, of, om de taal der Liefhebberen te spreeken, dat de Metaalen de beste leiders der Electriciteit zyn, waar ze eene genoegzaame hoeveelheid van Metaal vindt om geleid te worden, gaat ze 'er by langs, zonder eenige schade toe te brengen. Eindigt het Metaal scherppuntig, de Electrische stoffe wordt van op een verren afstand daar heen gelokt, en 'er gemaklyker ontlast dan wanneer het eene breede op-

oppervlakte hebbe. Naast de Metaalen heeft men het Water bevonden de beste geleider te weezen. Hout, Steen, zo gebakken als andere, de gewoone stoffen waar van onze Huizen vervaardigd worden, zyn zeer slegte leiders.

Uit dit alles zamengenoomen volgt, dat, wanneer een huis voorzien ware met een strook Metaal, als een yzerdraad van genoegzaame dikte boven het dak uitsteekende, en tot in den grond reikende, de Blixemstof, in het gaan tusschen de aarde en de wolken, eer door het Metaal dan door andere deelen van het huis zal gelokt en geleid worden. En indien deeze geleider van Metaal bovenwaards scherppuntig uitstak, zou de Blixem daar door aangetrokken worden, als de wolk nog te verre van het huis was om in het huis te slaan, en dus zonder eenige schade toe te brengen, zagtjes worden afgeleid. Terwyl, zonder zodanig eenen geleider, de Blixemstof zich niet kan ontlasten uit de wolk, voor dat ze naby het huis gekomen is, en dan geschiedt de ontlasting in eens, met eene hevigheid, welke niets kan wederstaan.

Zints deeze wyze van doen is voorgesteld en gemeengemaakt, heeft men hier verscheiden huizen indiervoege toegerust, en met scherpgepunte yzers gewapend: en de uitslag heeft voldaan aan de opgevatte hoope. Alle de gedaane waarneemingen hebben de stelling, dat de Blixem de wetten der Electriciteit volgt, bekragtigt; en wy hebben hier nu kortlings eene nieuwe bevestiging desaangaande ontvangen.

Harvard-hal, en de tooren van het Huis der zamenkomste, zyn, behalven veele andere huizen in deeze Stad, voorzien met zulk een toestel van yzeren spitsen. Jongstleden Saturdag hadden wy in den namiddag een allerverschriklykst Onweer, van Donder en Blixem, zo zwaar als 'er in verscheide jaaren niet geweest was, of mogelyk immers hier is voorgevallen. Op myn huis, met den meergemelden toestel gewapend, begonnen de schelletjes, die het gaan van de Blixemstof langs de yzeren roeden te kennen geeven, te klinken, zo dra wy den Donder eerst op eenen merklyken afstand hoorden; dit hieldt omtrent één uur lang aan, met veel schielykheid, en de Blixemstof niet spoedig genoeg door de kleepeltjes geleid zynde, ging geduurig van het eene schelletje tot het andere, met slagen luid genoeg om in andere, vry ver afgelegene, vertrekken van het huis gehoord te worden. Maar als de onweersbuy op 't heevigst was, en 'er een schroomlyke slagregen nederviel, hielden de

de schelletjes op: de Regen leidde de Blixemstoffe van het bovenste yzerdraad na het benedenste, aan den buiten kant van het huis, zonder door de schelletjes heen te gaan. Omtrent een geheel uur zag men den selfsten Blixem van den vervaarlykſten Donder vergezeld, zonder eenige noemenswaardige tusschenpoozing. Op deezen tyd geschiedde 'er eene verbaazende ontlasting op *Hollis-hal*. De vierhoeken van het dak werden alle getroffen, de kroonlysten en steunders stukken gebrooken: aan den noordoosthoek was de grootste schade, eene menigte steenen van den schoorsteen waren nedergesmeeten, ook was die beneden in de kamer beschadigd: even beneden het dak, was in den hoek een groot gat geslaagen. Tusschen de vercierzels van de vensters is ('t geen ik meen dat door de Bouwlieden, het waterbord genaamd word,) een klein uitsteekzel van het metzelwerk, gedekt met platlood. Van den zuidoost hoek van het dak tot het zuideinde van dit lood, hadt de Blixem een blaauwagtige streep op de steenen nagelaaten, en waar het lood afscheidde, gelyk op twee drie plaatsen, hadt de Blixem de tusschenkomende steenen stukken gebrooken, waar uit blykt dat dezelve de geheele langte van dit waterbord is langs geloopen. De noordoostlyke kamers hadden 't meest geleeden. Veele ruiten werden gebrooken, en de schuiframen door yzer gewigt in balans gehouden zynde, drong de Blixem in de kookers, waar in die gewigten hingen, en brak de vensterbanken en blindden aan stukken, die met zulk een geweld naa den anderen kant van de kamer gesmeeten wierden, dat ze diepe deuken in de wand maakten. In de kamer van een der Opzigters, was eenig verguldzel van een spiegellyst afgenomen, en hadt een streep op 't glas veroorzaakt. By den noordlyken ingang waren de posten van beide de groote deuren beschadigd; deeze deurposten hebben ter halver hoogte een yzeren bout, van welken een sluityzer tot op den grond nederhangt. Zo ver als deeze yzers hingen waren de posten onbeschadigd, doch daar boven, tot de bovenste behangzels, vernield; de ooster deur was uit het bovenhangzel geligt; het houtwerk van het gebouw is op verscheide plaatsen gezengd. — Schoon 'er een groot aantal Menschen overal in *Hollis-hal* waren, heeft niemand, door GODS Voorzienigheid, het leeven verlooren, en weinigen eenig ongemak geleden. Veelen voelden een slag, dien zy by den schok, door de Electriciteit veroorzaakt, vergeleeken; eenigen kreegen dien op 't hoofd; anderen aan de voeten. Een der Studenten in

de noordwestelykste bovenkamer, op een stoel zittende, was met zyn stoel omver gesmeeten, zonder slag of schok te bemerken, de kamer was in 't minst niet beschadigd. 't Is opmerklyk dat eenige persoonen, geen half minuut voor het gebeurde, gegaan waren uit de kamer, waar de grootste schade geschiedde, door de heen geworpene vensterluiken en stukken van den schoorsteen.

Geen van de andere Collegiën hadt eenige schade. *Harvard-hal*, digst by *Hollishal*, geleegen, en, gelyk gezegd is, voorzien met scherpgepunte yzeren staaven, liep geheel vry. Veelen zagen hoe het yzerdraad eene groote menigte Blixemstof geleidde, die ook zigtbaare tekens van besmetting hadt nagelaaten op de steenen ter plaatse waar de stukken yzerdraad aan elkander gehegt waren. De afstand van deeze yzeren punten tot den versten schoorsteen van *Hollis-hal*, die om ver geworpen werd, is honderd zestig voeten.

Een groote Olmboom, naby den tooren van het Huis der Zamenkomste, werd ook getroffen. De bast van den stam is opengereeten met een rondloopenden spleet, schuinsgaande over een yzeren bout in den boom geslaagen: duidlyk is door dien bout de Blixem van de rechte streek afgedreeven. De takken schynen onbeschadigd. De afstand van 't benedenste des booms tot het naaste yzerdraad op den tooren, is twee en vyftig voet, en dit is, zo ver my bekend is, de kleinste afstand op welken eenig ding geraakt is.

Men heeft de vraage gedaan of de wolken stellig dan ontkennende geelectriceerd zyn? en deeze vraage vervat een tweede, naamlyk of de streek van den Blixem van de wolken na de aarde gaat, of van de aarde opwaards na de wolken? — Dat dezelve uit de wolken komt is, denk ik, het algemeen aangenoomen denkbeeld geweest door alle eeuwen. De spreekwyze waar van zich oude gewyde en ongewyde Schryvers omtrent dit stuk, bedienen, leiden ons natuurlyk tot dit denkbeeld; laatere Schryvers drukten zich hier over niet anders uit, tot den tyd der nieuwe ontdekkingen van de Electriciteit. 't Is zeer bezwaarlyk, en in de meeste gevallen onmogelyk, uit de uitwerkzelen te oordeelen over den koers, dien de Blixemstof genoomen heeft, naardemaal de verschynzels in beide de gevallen, in 't algemeen, dezelfde zyn. Doch daar is eene omstandigheid die my doet denken dat de slag op *Hollis-hal* van boven kwam; dewyl het bovenste waterbord getroffen was. Hadt de Blixemstof van beneden haaren weg genomen, men mogt verwagten, dat als dan het

het benedenfte waterbord zou befchadigd geweest zyn; dewyl de Blixem hier voorby moest gaan eer dezelve tot het bovenfte kon komen. —— Langs welken weg de Boom by het Huis der Zamenkomfte getroffen werd, valt bezwaarlyk te bepaalen. Het yzerdraad van den tooren is, onder den tooren, geboogen, en loopt in den droogen grond, welke geen goede geleider is. Men mag, derhalven, met waarfchynlykheid veronderftellen, dat de vloed van Blixemftoffe door dit yzerdraad na beneden afgeleid, daar in den droogen grond geen gereeden doortocht vindende, zydwaards uit liep, waar de korst der aarde met water bedekt was, en daar zich zelve verfpreidende, na den boom ging, en den bast trof: want beneden is de befchadiging aan de zyden naast het yzerdraad, van waar de fpleet fchuins voortgaat, na de andere zyde van den boom.

Ten befluite. De fterk aantrekkende kragt van 't Metaal, en de daar uit voortvloeijende voordeelen van yzeren fpitfen, toonden zich ter deezer gelegenheid duidelyk. De Gebouwen, hier mede voorzien, kwamen 'er onbefchadigd af, niettegenftaande de groote menigte van Electrifche ftoffe, daar door ontlast. Zonder deeze voorzorge, was waarfchynlyk de tooren van het Huis der Zamenkomfte in ftukken geflaagen, en zou *Harvard-hal* niet min dan *Hollis-hal* geleden hebben. Men heeft rede om te hoopen dat naauwkeurige waarneemingen, wegens den loop van den Blixem, van de wyze op welke verfchillende lichaamen daar door worden aangedaan, en van den byzonderen ftand van die en de naastbygelegene lichaamen, als mede van den afftand op welken de yzeren punten hun voortwerpend vermogen oefenen, ons zullen opleiden tot verdere ontdekkingen, omtrent dit gewigtig onderwerp.

DE BEGINZELS DER SCHILDERKUNST ZO VERRE ZY DE PRENTKUNST BETREFFEN.

„ MEt het plaatzen der *Raadgeevende Waarfchuwingen voor de Liefhebbers en Verzamelaars der Prentkonst* (*) hebben wy genoegen gegeeven aan veelen onzer Leezeren, en den eerstbeginnenden in het verzamelen van dergelyke Kunstftukken, zo wy vertrouwen, dienst gedaan. Een

(*) *Zie de N. Vaderl. Letteroef.* II *D.* 2de *Stuk*, *bladz.* 285.

Een zelfde inzigt heeft ons bewoogen om hun mede te deelen de *Beginzels der Schilderkunst, zo verre zy de Prentkunst betreffen*; dit gevoegd by de voorgaande Raadgeevingen zal geschikt zyn om hun oordeel te scherpen, hunne keuze te regelen".

Eene Schildery verschilt van eene Prent alleen in de kleuren, en de wyze van uitvoeren, in andere opzigten steunt de schoonheid van beiden op den zelfden grond, en wy merken een Prent, even als eene Schildery, tweezins aan, of over 't Geheel of ten aanziene van Deelen waar uit ze bestaat. Eene Prent kan over het Geheel voldoen, en nogthans in de byzondere Deelen gebrekkig weezen; ook heeft het tegenovergestelde zomtyds plaats. Een Man mag, in 't Geheel beschouwd, een goed voorkomen hebben, schoon zyne Leden elk afzonderlyk aangemerkt, de behoorlyke evenredigheid missen: terwyl een ander, hoewel 'er geene onevenredigheid in zyne Leden zy, in 't Geheel een onbevallig voorkomen oplevere.

Om eene Prent, over 't Geheel, aangenaam te maaken, moeten de regels, die tot het Ontwerp, de Schikking, de Beantwoording der deelen aan elkander en het Licht behooren, nauwkeurig worden waargenomen. — Om bevalligheid aan de Deelen by te zetten staat te letten op de Tekening, de Uitdrukking, de Gratie, en het Verschiet.

Wy zullen eerst wat tot het Geheel, en vervolgens 't geen tot de Deelen behoort, in aanmerking neemen, naardemaal dit in de Kunstoefening voorgaat. De Schilder vormt eerst zyne algemeene denkbeelden, en schikt ze, schoon in 't ruwe, op zodanig eene wyze, dat ze op 't bevalligst uitkomen, en in 't beste licht staan; de laatste hand, die hy aan 't werk slaat, voltrekt alle de byzondere deelen, even gelyk een Beeldhouwer een blok hout of steen eerst de ruwe gedaante geeft van 't geen hy wil vervaardigen, en vervolgens van lid tot lid voortgaat.

Door het Ontwerp, (een woord 't geen de Schilders zomtyds in een bepaalder zin bezigen,) verstaan wy het algemeen beloop van een stuk, als strekkende om deeze of geene byzondere geschiedenis te verbeelden. Het komt overeen met een Geschiedkundig verhaal eener gebeurtenisse, en eischt dus eene welbeoordeelde keuze van omstandigheden, een gepast tydstip, eigenaartige characters op de aandoenlykste wyze ingevoerd en vertoond, vergezeld van welvoeglyke bycieraaden.

Wat het rechte Tydstip aanbelangt, hier moet de Schilder

der zich bedienen van de oude zeer goede regelen van het Tooneelſpel: deeze zullen hem leeren, dat hy zich tot ééne tydsomſtandigheid hebbe te bepaalen, en wel de meest aandoenlyke in 't geheele bedryf, zo dat geen ander deel der Geſchiedenisſe dit hoofdtydperk verdonkere. Wanneer men, by voorbeeld, den dood van ANANIAS ſchilderende, het tydſtip als hy ter aarde nedervalt neeme, moet men geen misſlag tegen de tydsomſtandigheid begaan, maar elk deel der Schilderye daar aan doen beantwoorden, en alles doen dienen om verwondering en ſchrik uit te drukken, terwyl deeze aandoeningen door geene daar op volgende bedaarder gemoedsbeweegingen verminderd worden.

Wat de Characters betreft, de Schilder hebbe zich te ſchikken naar de waarheid der geſchiedenisſe, indien het ſtuk daar uit genomen zy; of naar de Heidenſche beeldenſpraak, wanneer het een verdicht Onderwerp behelze. Deeze Characters moet hy eigenaartig invoeren: en op die voordeelige wyze ſchikken, dat de hoofdperſoonadien, of het groot onderwerp, het oog eerst aandoen en gevestigd houden. Dit is eene zeer weezenlyke hoedanigheid van eene behoorlyk voorgeſtelde geſchiedenis. Ten dien einde hebbe men deeze hoofdbeelden uit de Groep te doen uitkomen, dit alleen geeft onderſcheiding, men kan die onderſcheiding vermeerderen, door een ſterke lichtſtraal of eene donkere ſchaduw by 't licht invallende, of ook door eene merkwaardige daad en ſpreekende houding; desgelyks kan iemand deeze twee of drie wyzen van onderſcheiding zamenvoegen.

Tot het Ontwerp behoort, in de laatſte plaats, het gebruiken van eigenaartige Bycieraaden. Door Bycieraaden verſtaan wy Dieren, Landgezigten, Gebouwen, met één woord alle voorwerpen, die ter optooijinge van het ſtuk 'er worden bygevoegd. Deeze moeten aan het Hoofdonderwerp beantwoorden, en daar aan ondergeſchikt weezen.

Wanneer alle deeze regels wel waargenomen zyn, wanneer men een gepast Tydſtip gekoozen, wanneer men de Characters overeenſtemmende met het onderwerp ingevoerd en zodaniger wyze geſchikt heeft, dat zy dus de bedoelde Geſchiedenis op het leevendigst en kragtigst vertoonen; wanneer men, eindelyk, alle de Byvoegzels en Cieraaden doet dienen, om het ſtuk meer kragts by te zetten, dan is het tafreel, ten aanziene van het Ontwerp, volmaakt.

De tweede byzonderheid tot het Geheel betrekkelyk, is de

de Schikking. Door dit woord verſtaa ik de Kunst om de afbeeldzels in groupen te plaatzen, en de zamenvoeging van de onderſcheidene gedeelten, die eene Schildery uitmaaken. In het Ontwerp overweegt men hoe ieder deel, op zich zelven genomen, zamenwerkt tot het voortbrengen van het Geheel — een Geheel ontſtaande uit de eenheid van het onderwerp, en niet het uitwerkzel van het voorwerp: want de beelden kunnen in een ſtuk dusdanig geſchikt weezen, dat ze, op eene aandoenlyke wyze, ons eene Geſchiedenis vertoonen, zo ver werkt het Ontwerp; maar met dit alles kan het die aangenaame vereeniging misſen, welke het oog behaagt. Die vereeniging of zamenvoeging voort te brengen is het werk der Schikking.

In de Schikking der beelden wordt veel kunst vereischt om te maaken dat ieder Groep zich zodaniger wyze vertoont, dat alle de beelden, waar uit dezelve is zamengeſteld, zich op 't voordeeligst voordoen. De werkzaamheid, ten minſten, van elk beeld moet blyken. Geen Groep kan een behaaglyk vertoon opleeveren zonder eene Verſcheidenheid in de geſteltenis der voorwerpen, zonder *Contrast*, gelyk men ſpreekt. Eene eenzelvigheid in de houding, de werkzaamheid, en 't gelaat der beelden van een en dezelfde Groep, mishaagt altoos aan het oog. Dusdanig een *Contrast* wordt 'er niet alleen gevorderd tusſchen de beelden van dezelfde Groep; maar ook tusſchen de onderſcheidene Groepen zelf, en alle de deelen die het ſtuk uitmaaken.

Een oordeelkundig Schilder zal egter, in het vervaardigen van de Groepen, in die te ſchikken, en de noodige verſcheidenheden te maaken, altoos het vertoon van kunst vermyden. De onderſcheide deelen van zyn Schilderſtuk zullen dermaate uit elkander voortvloeijen, dat de kunst het uitwerkzel van 't geval ſchyne; de kunst moet hier de kunst bedekken.

Naardemaal een Geheel of de Eenheid, eene weezenlyke ſchoonheid is, moet zeker die Schikking, welke maar ééne Groep toelaat, voor de volmaaktſte gehouden worden. Alle onderwerpen nogthans gehengen deeze nauwkeurige waarneeming van de eenheid niet. In deeze gevallen moeten de onderſcheidene Groepen zodanig vereenigd worden, voornaamlyk door het laaten vallen van het Licht, dat zy met elkander maar één Geheel opleveren. Doch dewyl het Geheel ſchielyk verlooren raakt, wanneer de deelen, die 't zelve zamenſtellen, talryk worden, zo moet men niet te

veel

veel Groepen toestaan. Bekwaame Schilders hebben gedagt, dat het getal niet hooger dan tot drie moest opklimmen. Eenige onderwerpen, in de daad, als Veldslagen, Triumphen, vereisschen noodwendig eene groote menigte beelden en gevolglyk verscheide vereenigingen van Groepen. In het volvoeren van dergelyke Stukken, is het eene groote kunst de Eenheid, het Geheel te bewaaren. Verwarring in de Beelden moet zonder verwarring in de Schildery vertoond worden. Een Schryver, schoon over een duister onderwerp handelende, moet zich klaar en onderscheiden uitdrukken.

Ten aanziene van de Schikking zal ik hier nog byvoegen, dat men tevens ook agt moet geeven op de gedaante van elke Groep. MICHAEL ANGELO hieldt de driehoekige voor de fraaiste. En waarlyk daar is eene gemaklykheid in, die andere gedaanten niet toelaaten, ook levert zy eene verscheidenheid op door de scherpheid of stompheid, welke men aan de hoeken kan geeven, een deel van een Driehoek alleen genomen geeft eene nieuwe verscheidenheid; maar hier staat aan te merken, dat geen Driehoekige Groep fraai kan zyn, welker loodlyn van het toppunt op het grondstuk valt.

Een Schilder, die een onderwerp gekoozen heeft, moet altoos bedagt weezen om aangenaam voorkomende Groepen te maaken, met zyn onderwerp overeenkomende, binnen welker paalen hy zo na mogelyk, zonder gemaaktheid, zyne beelden voege. Nimmer mag hy de schikking en gedaante zyner Groepen op 't geval laaten aankomen.

De derde hoofdzaak in eene Schildery, ten aanziene van het Geheel, waar te neemen, is, de Beantwoording der deelen aan elkander, bestaande in de onderscheide trappen van sterkte of flauwheid, die de voorwerpen ontvangen door nabyheid of verheid van den afstand. Een nauwkeurig letten op de trapswyze af en aanneeming van licht en donker brengt veel toe tot het voortbrengen van het Geheel. Zonder dit zullen de verst afgelegene gedeelten, in stede van vereenigd te zyn met die zich op den voorgrond bevinden, vreemde voorwerpen schynen, die 'er niet toe behooren en niets beduiden. Verschillen ze in grootte alleen, dan zal het zyn als of een inwoonder van *Lilliput* en *Brobdignag*, zich in één tafereel vertoonden. Dit deel der Kunste wordt tot eenen grooten trap van volmaaktheid gevonden in de Prenten van DELLA BELLA; en zeer gebrekkig in TEMPESTA'S.

Zeer

Zeer na verwant aan 't evengemelde is dat deel der Kunste, 't geen men *Harmonie* of Zamenstemming noemt, en ook zeer strekt tot het voortbrengen van een goed Geheel. In de Schilderkunst heeft dit een zonderling vermogen. Eene welbeoordeelde byeenvoeging van zamenstemmende tinten, zal het oog ook van hun, die geen Kenners zyn, verrukken. Het uitwerkzel van ieder Schilderstuk hangt grootendeels af van de hoofdtint, die, gelyk de Sleuteltoon in de Muzyk, in 't geheele stuk heerscht. Nu kiest men de purperen tint, dan een bruine, en in eenige onderwerpen is de groene de eigenaartigste. In deeze heerschende tint moet elk voorwerp in de Schildery deelen. Dit steunt op de blykbaarste beginzels, en brengt door de Harmonie, in welke daar door alle de voorwerpen gebragt worden, een heerlyk uitwerkzel voort. Deeze Harmonie is overgesteld tegen de schreeuwende en schitterende kleuren. Een kundig Schilder schroomt egter niet, wanneer het onderwerp zulks vordert, de grootste verscheidenheid van verwen te gebruiken, en schoon hy in de schaduw hun de sterkte beneemt, laat hy ze in 't licht die ten vollen behouden. Zyn kunst gaat verder, hy verbergt de te sterke schittering van eene heldere kleur, door 'er een ander nevens te voegen; en door eene keurige schakeering van de sterkste kleuren, die elk op zich zelven het oog geweld zouden aandoen, maakt hy een vereenden glans, welke op het heerlykst zamenstemt. Hy doet ook de strydendste kleuren zamenstemmen, en tot zyn groot oogmerk dienen; gelyk een bekwaam Muzykant dikwyls nooten speelt buiten het stuk, en door die strydigheid eene schoone harmonie maakt. —— Doch deeze groote uitwerkzels der Harmonie kunnen alleen te wege gebragt worden door de toverkragt der kleuren. De Harmonie van een Prent is van eenvoudiger aart en zamenstel; indien egter eene Prent niet door een zelfden toon van Schaduw of Donker, mag ik deeze spreekwyze gebruiken, niet in zamenstemming gebragt is, zal ze ons altoos als zeer gebrekkig voorkomen. Door denzelfden toon van Schaduw, verstaa ik niet enkel dezelfde manier van uitvoering; maar ook eene eenpaarige maate van sterkte. Wy zien dikwyls harde streeken in eene Prent, die op zich zelven staande niet voldoen, doch, welke, indien de nabykomende deelen op denzelfden toon gesneeden zyn, eene wel zamenstemmende uitwerking voortbrengen. —— De Beantwoording der deelen aan elkander geeft derhalven de eigenaartige sterkte en

en flauwheid aan de naastbygelegene, en de verder afzynde voorwerpen; maar de Harmonie gaat een stap verder, en maakt dat elk deel aan zich zelven en aan het Geheel beantwoorde. Ik zal hier alleen byvoegen, dat in schetzen en ruwe ontwerpen geene Harmonie kan verwagt worden, het voldoet wanneer de Beantwoording der deelen 'er in gevonden wordt. De Harmonie kan men alleen eischen in geheel opgemaakte stukken. Wilt gy het gebrek hier aan in 't sterkste licht zien, beschouw dan een afdruk van een versleeten Plaat, opgekrabbeld door een broddelaar.

Het laatste stuk 't geen tot het voortbrengen van een goed Geheel behoort, is de welgepaste verdeeling van het Licht. Dit maakt, boven al in eene Prent, de weezenlykste hoofdzaak uit. In eene Schildery kan eene zamenstemming van de kleuren, eeniger maate dat gebrek te gemoete komen; maar in eene Prent heeft men dit behulp niet. Schoon het Ontwerp, de Schikking, de Beantwoording der deelen aan elkander, nog zo volmaakt, juist en schoon waren; zonder dit weezenlyk deel, zou men in stede van een geheel Werk, enkel een stuk van kladwerk hebben. Ja de kragt van het Licht is zo groot, dat, door eene kunstige invoering van 't zelve, eene kwaade Schikking kan verholpen, en als onkennelyk gemaakt worden.

De algemeene regel omtrent de verdeeling van het Licht is dat het zich in groote streeken moet verspreiden. Dit geeft terstond een denkbeeld van een Geheel. Elk groot voorwerp kaatst het Licht alleen op eene breede oppervlakte af. Wanneer het Licht zich in vlekken vertoont, krygen wy het denkbeeld van onderscheidene voorwerpen; of ten minsten van een voorwerp, dat niet zamenhangt, indien het een enkelvoudig voorwerp is, het oog ziet zulks met tegenzin. Dus is het gelegen in de Schilderyen. Als wy in een opslag van het oog groote streeken van Licht en Bruin ontdekken, ontvangen wy het denkbeeld van een Geheel — van eene Eenheid in dat stuk; doch als het Licht hier en daar verspreid is, komt het ons voor uit verscheide stukken zamengesteld of ten minsten een gebrooken stuk te weezen. *Titiaan's* bekende opheldering hier van door het voorbeeld van een tros druiven is schoon en voldoende. Wanneer het Licht op den geheelen tros valt, (de eene zyde verlicht de andere donker zynde,) hebben wy de afbeelding van die groote streeken, welke een Geheel maaken; doch wanneer de druiven van den steel zyn afgeplukt,

plukt, en op een tafel verspreid, verdwynt het denkbeeld van 't Geheel, daar elk het Licht afzonderlyk ontvangt.

Naa in deezer voege de weezenlyke stukken, die tot het voortbrengen van een Prent in 't Geheel behooren, overwoogen te hebben, moeten wy nog het oog vestigen op de byzonderheden, welke de Gedeelten daar van uitmaaken. — De Tekening, de Uitdrukking, de Zwier, en het Verschiet.

Door de Tekening verstaan wy de netheid der afbeeldinge. Zonder eene behoorlyke kunde in dit stuk kan 'er geene juiste afbeelding van de Natuur gemaakt worden. Elk voorwerp zal zich mismaakt vertoonen, en wanstallig voor het oog weezen. De Tekening nogthans kan zeer draaglyk zyn; schoon ze, eenigermaate te kort schiete, in de uiterste volmaaktheid. Dit gebrek zal alleen waargenomen worden door de keurigste en nauwzigstigste oogen. En wy durven het waagen te zeggen, dat de Tekening te hoog gesteld wordt, wanneer men de kleinigheden van dezelve meer in aanmerking neemt dan de weezenlyke stukken, die tot volmaaking van eene Schildery in 't geheel behooren.

De Uitdrukking is het leeven en de ziel van een Schilderstuk. Deeze behelst in zich eene juiste afbeelding van de Driften en Characters; van Driften in zo verre zy de gemoedsaandoeningen vertoont, gelyk zy zich voordoen door weezenstrekken en gebaaren; van Characters door het wel treffen der onderscheidingen, voortkomende uit iemands hoedanigheden of de bedieningen, welke hy bekleedt.

De zwier of Bevalligheid bestaat in zodanig eene schikking van de gedeelten eener afbeelding, als dienen om daar aan eene aangenaame houding by te zetten. Het hangt af van de verscheidenheid in de gesteltenis eens voorwerps, en de natuurlyke houding daar aan gegeeven. Wanneer ik spreek van de verscheidenheid in de gesteltenis of een *Contrast* in een enkel beeld, meen ik daar door het zelfde als wanneer dit woord gebruikt wordt, omtrent eene geheele Groep; de gesteldheid van het eene deel tot het andere. Men kan dit aanmerken ten opzigte van 't lichaam, de leden, het hoofd; de bevallige houding ontstaat nu eens uit een *Contrast*, in deeze of geene byzonderheid, of in het geheele beeld. Ten aanzien van 't gansche lichaam is het *Contrast* gelegen in eene leevendige buiging, zo dat de holle aan de verhevene deelen beantwoorden, ten aanzien van de leden in

de

de tegenstelling tusschen uitstrekken en inhaalen. MICHAEL ANGELO's opheldering door een driehoek of pyramide mogen wy hier nogmaal aanvoeren, deeze gedaante geeft zo wel aan eene enkelde figuur, als aan eene geheele Groep, bevalligheid. Alleen kan men hier eene meerdere maate van vryheid gebruiken. In een Groep moet, myns oordeels, de driehoek altoos steunen op zyn grondstuk; maar in eene enkelde figuur mag men dit omkeeren. Indien dus de benedenste deelen van eene figuur uitgebreid zyn, moeten de bovenste zamen getrokken worden; maar men zet het beeld ook eene bevallige houding by, door het uitbreiden der armen, en de voeten digt by een te brengen. Dikwyls maakt men een *Contrast*, door de houding van het hoofd, door het draaijen van den hals. — De Verscheidenheid in de gesteltenis eens voorwerps is dus de grondslag van een' bevalligen Zwier; doch men hebbe altoos te bedenken, dat deeze natuurlyk moet vallen. Een lichaam moet zich gekromd; maar niet geknakt, vertoonen; alle gedronge houding zal men myden, en elke beweeging zodanig afbeelden, als de Natuur, die het gedrongene haat, zelve oplevert.

Het geen wy omtrent dit stuk gezegd hebben, behoort gelykerhand tot alle Afbeeldingen, zo van grootsche als van gemeene voorwerpen. Hier mogen wy een onderscheid maaken tusschen Schilderagtige bevalligheid, en die bevalligheid welke uit de Voorwerpen ontstaat. In de eerste, en van deeze spreeken wy, kunnen alle Afbeeldingen deelen. Men vindt ze in BERGHEMS Landschappen en Boerenstukjes, en in CALLOTS Bedelaars; maar het behoort tot de Uitdrukking om de byzondere kenmerken die deeze laatste onderscheiden, wel te treffen. Ik heb hier slegts by te voegen, dat, wanneer een stuk uit verscheide beelden bestaat, het *Contrast* van elk beeld op zich zelven ondergeschikt moet weezen aan het *Contrast* van het Geheel.

Het Verschiet is gelegen in de evenredigheid, van de grootte, welke ver afgelegene en digt aan zynde voorwerpen, gelyk ook derzelver deelen tot elkander hebben. Dit komt, in veele opzigten, overeen met de Beantwoording der deelen aan elkander, waar van wy gesprooken hebben; deeze geeft 'er de eerste trekken aan, geene voltooit het. Zonder eene genoegzaame kunde in het Verschiet zal men zeer ongerymde dingen in een stuk brengen; doch hier van een byzonder vertoon te maaken staat pedantsch.

By deeze hoofdoptelling der Regelen, welke tot het op-

maaken eener Schilderye, zo in 't Geheel als ten opzigte van de byzondere deelen, behooren, zal ik, ten besluite, nog eene en andere aanmerking voegen tot den Uitvoer behoorende, en tot beide betrekkelyk.

Door de Uitvoering verstaa ik de wyze van werking, door welke ieder Kunstenaar zyne stukken volvoert. De Kunstenaars mogen hier in verschillen, en nogthans allen uitmunten. CALLOT, by voorbeeld, was sterk en vast van penceel. SALVATOR schilderde ligt en los; terwyl REMBRAND op eene wyze van die beiden verschillende, het penceel voerde, en met weinig streeken zyne voorwerpen maalde.

Elk Kunstenaar is eenigermaate een Schilder op zyn eigen hand, en heeft zyne byzondere handeling. De Natuur moet de regelmaat der naavolging weezen, en elk voorwerp, zo na mogelyk, daar mede overeenkomstig geschilderd worden. Eenige Meesters, deeze regelmaat verlaatende, volgen enkel hunne eens gemaakte begrippen, en eigene denkbeelden. Zy hebben zich een algemeen denkbeeld gevormd van een Mensch, van een Paard, van een Boom, en schilderen altoos volgens dat algemeene denkbeeld. Wel verre, derhalven van die eindlooze verscheidenheid, welke de Natuur in elk voorwerp oplevert, te treffen, is 'er eene eenzelvigheid in alle hunne stukken; alle Menschen, alle Paarden, alle Boomen hebben dezelfde gedaante.

Door de vrye en losse hand in de Uitvoering meenen wy iets, 't geen zeer bezwaarlyk valt uit te drukken, en te omschryven. Eene zekere styfheid is altoos het gevolg, wanneer de Schilder geen vaste hand heeft, en zyn denkbeeld niet nauwkeurig weet op het tafereel te brengen. Het tegendeel vindt plaats, wanneer hy daar in zeker gaat, en met stoute trekken alles uitdrukt. Ik weet niet beter te beschryven, 't geen men door geest en losheid in een stuk meent. Enkele vryheid zal eene vaardige behandeling van het penceel te wege brengen; doch wanneer die vryheid niet vergezeld gaat met nauwkeurigheid, zal de penceel-streek, hoe vry ook, dermaate in 't wilde zyn, dat ze niet bepaaldlyk het bedoelde voorwerp aanduidde.

DE

DE VOORNAAMSTE LEEVENSBYZONDERHEDEN VAN DEN HEER RICHARD NASH.

Aan de Heeren Schryveren der N. Vaderl. Letter-oef.

„ IK bemerk, uw *Mengelwerk* leezende, dat ge geen strenge CATO's zyt, wien een onschuldige lach mishaagt; om gewigtige en nutte dingen met te meer graagte en algemeener te doen leezen, plaatst gy hier en daar een stukje van vrolyker aart. Inzonderheid dienen tot dat einde Leevensbeschryvingen, niet van helden of eerste lichten der Geleerdheid; maar van zodanigen wier Characters vreemd, en wier lotgevallen byzonder zyn. Van deezen aart is my voorgekomen het Leeven van den Heer RICHARD NASH; ik heb de moeite gedaan van 't hoofdzaaklykste en meestdoorsteekendste te vertaalen. —— Dat het in uw *Mengelwerk* geplaatst, en ter uitspanninge met genoegen geleezen worde, is de wensch van Ul. Begunstiger

E. L."

RICHARD NASH werd, in de Stad *Swansea*, in *Glamorganshire*, den 18 October, des Jaars 1674 gebooren. Zyns Vaders voornaamste inkomen bestondt uit het deel, 't geen hy hadt, in eene Glasblaazery; zyne Moeder was eene Nigt van den Colonel POYER, die door CROMWELL gedood werd, om dat hy het Kasteel van *Pembroke* tegen de Rebellen verdeedigde. Hy ontving het eerste onderwys van Mr. MADDOCK in 't *Carmarten* School, en werd van daar na *Oxford* in het *Jesus Collegie* gezonden, om in de Regten te studeeren. Hy muntte geheel niet uit door vlyt in Letteroefeningen; maar door liefhebbery tot de Sexe, en nog geen zeventien Jaaren bereikt hebbende, was hy uitgeleerd in de Galantery. Hy zogt een Huwelyk aan te gaan, en zyn voorslag was reeds aangenomen; doch 't beloop van deezen geheelen handel ter ooren zyner Opzienderen komende, werd hy uit het *Collegie* gezonden, met de ernstigste raadgeevingen en de noodige onderrigtingen aan zyn' Vader.

Zich in den Krygsdienst te begeeven, scheen hem toe het meest met zyne geaartheid over een te komen, en 't geschiktst beroep om galant te leeven. Hy deedt het, maar bevondt wel haast, dat de verkeering met de Sexe hem meer gelds kostte dan zyne bediening hem kon verschaffen. Oorzaak genoeg voor hem, om 'er af te stappen. Hy werd Student van den *Tempel*, en leefde als voorheen.

Het was van ouds de gewoonte geweest, dat de Studenten in de Regtsgeleerdheid, de Koningen by hunne komst tot den throon, of by andere merkwaardige gelegenheden, met spel en dans onthaalden. Deeze geheel in onbruik geraakte plegtigheid, werd, ter eere van Koning WILLIAM, op nieuw ingevoerd, en NASH was gekooren, om over alles het opzigt en bestuur te hebben. Koning WILLIAM vondt zich zo

wel voldaan, dat hy NASH aanbood Ridder te worden. Dit aanbod, hoe vreemd het moge fchynen in een perfoon van zyn Character, wees hy van de hand. „ Met verlof uwer Majefteit, *zeide hy, toen hem het aanbod gedaan werd*, indien gy my tot Ridder wilt verheffen, dan wenschte ik wel een uwer arme Ridders van *Windfor* te zyn, dan zou ik ten minften een inkomen hebben aan myn' rang voegende." Doch wy vinden niet dat de Koning deeze zyne leuze om eene voordeelige bediening begreepen, of daar aan beantwoord hebbe.

Dan, fchoon NASH niet ryker wierd door deeze laatst waargenoome bediening, kreeg hy nogthans daar door veele vrienden en kennisfen, die hem begunftigden. By zyne verregaande vrypostigheid, hadt hy eenige zeer goede eigenfchappen. Een blyk van zyne menschlievenheid werdt ons in den *Spectator*, hoewel met verzwyging van zynen naam, vermeld. Wanneer hy aan de Opzienders van den *Tempel* rekenfchap van zyne uitgaave zou doen, hadt hy, onder andere posten gefteld: 10 *Ponden om een Man gelukkig te maaken*. Gevraagd zynde na de rede van een zo vreemde post, antwoordde hy vrylyk, dat zeker Man in het verhoor, betuigende, dat 10 Ponden, hem, zyne vrouw en talryk huisgezin, gelukkig zou maaken, hy het niet hadt kunnen nalaaten de proef daar van te neemen; 'er byvoegende, dat, indien zulks hun mishaagde, hy gereed was het geld weder te geeven. De Opzienders, getroffen door dit betoon van goedaartigheid, bedankten hem voor die gedaane liefdegift, en verzogten hem dat hy, ten blyke hunner goedkeuring, de gemelde fom zou verdubbelen.

Gelyk NASH zomtyds met anderen den gek ftak, moest hy op zyne beurt zulks ook wel eens ondergaan. Te *Tork* zynde, en al zyn geld verlooren hebbende, kwamen eenigen van zyn gezelfchap overeen, om hem vyftig Guinjes te geeven, op voorwaarde, dat hy, met een beddedeken omhangen, by de groote deur van de Hoofdkerk zou ftaan, als de Kerk uitging. Hy ftemde dit terftond toe; maar de Deken hem voorby gaande, kende hem by ongeluk. „ Hoe Mr. NASH, *zeide de Deken*, in Masquerade?" NASH op zyn gezelfchap wyzende, antwoordde; „ 't Is, Eerwaardige Heer, een *Torkbierfche* boetedoening, voor 't bywoonen van kwaad gezelfchap."

NASH was zonder middelen, of iets geleerd te hebben om zyn beftaan uit te trekken. Hy gaf zich over aan het fpeelen, en wierd 'er een Meester in; den eenen dag ryk, den anderen arm, ondervondt hy alle de wisfelingen van 't wankel en weifelend geluk.

Omtrent het Jaar 1703., begon de Stad *Bath* eenigzins bezogt te worden, door lieden van aanzien. Verfcheide vermaarde Geneesheeren hadden de Wateren, als ten hoogften heilzaam, gepreezen; het opzigt over de vermaaken en uitfpanningen was aan iemand toevertrouwd, die geen fmaak hadt; de Stad was klein en veragt, het Pompvertrek zonder Opziender; boven dit alles hadt een der grootfte Geneesheeren van dien tyd, een oogmerk om deeze te benadeelen, door tegen de nutheid der Wateren te fchryven. Eenige onheu-

heusche bejegeningen, hem daar aangedaan, hadden hem dit besluit doen neemen; hy liet een papier uitgaan, waar in hy verklaarde: *Een Padde in de Bron te zullen werpen.*

De zaaken in dien staat zynde, kwam NASH te *Bath*, en op 't hooren van de gemelde bedreiging, verzeekerde hy het bevreesd volk, dat hy, indien ze 't aan hem wilden laaten, 't venyn, van 's Docters Padde zou beneemen, op dezelfde wyze als men den beet van de Tarautula geneest. Hier op werd hem terstond vryheid en magt gegeeven, om al de kragt der Muzyk te werk te stellen, tegen het venyn van 's Docters Padde. 't Getal der Brongasten nam zeer sterk toe. NASH slaagde in zyn onderneeming, en hy werd wel haast de aanzienlykste Man in de Stad.

Hier zien wy hem tot een stand verheeven, overeenkomstig met de bekwaamheden, hem natuurlyk eigen; hy was Bestuurder van de vermaaken en uitspanningen, en in deeze hadt hy eene uitneemende bedreevenheid. De Bals namen, onder zyn bestuur, ten zes uuren eenen aanvang, en eindigden ten elf uuren. Hy wilde niet dulden dat ze een oogenblik langer duurden, ten einde de zieken zich aan geene ongeregeldheden mogten schuldig maaken, die de heilzaame werking van de Wateren verhinderden. Alles werd in een juiste orde uitgevoerd. Ieder Bal werd geopend met een Menuet, gedanst door twee van de aanzienlykste Persoonen, daar tegenwoordig. Deeze geëindigd zynde, werd de Dame op haare plaats gebragt, en NASH koos, voor denzelfden Heer, eene andere Dansgenoote. Dit zelfde werd in agt genoomen, omtrent alle de volgende partyen; elk Heer moest met twee Dames dansen, tot dat de Menuetten een einde namen, en deeze hielden doorgaans twee uuren aan. Ten acht uuren begonnen de Contredansen. De Dames van hoogen rang hadden de eerste beurt. Omtrent negen uuren was 'er eene kleine tusschenpoozing om te rusten, wanneer men een kop Thee dronk. Voorts ving het gezelschap weder aan met dansen, tot elf uuren. Als dan verscheen de Ceremoniemeester NASH, en beval de Speellieden stil te houden, door het opsteeken van zyn' vinger, en de Dames werden, na eene wyl bedaard te zyn, in haare draagstoelen gebragt.

De Koninglyke Familie kon NASH niet beweegen, om van zyne eens ingestelde regelen af te gaan: de Princes AMELIA vroeg hem, om nog één dans, na dat hy het teken van ophouden gegeeven hadt; maar hy betuigde haare Koninglyke Hoogheid, dat de vastgestelde regels van *Bath*, gelyk stonden met de wetten van LYCURGUS, en geen verandering konden dulden, dan met gevaar, dat hy zyn geheele gezag zou verliezen.

Niet min strikt was hy, ten opzigte van de kleeding, in welke de Dames en Heeren verscheenen. Hy hadt een grooten tegenzin in een wit voorschoot, en sloot alle, die het waagden daar mede in 't gezelschap te komen, buiten. Doch hy vondt meer zwaarigheid in het bedwingen van de ongeregeldheden der Heeren, dan der Dames: eenen geruimen tyd deedt hy zyn best om het gebruik van degens te verbie-

bieden, doch te vergeefsch. De geschillen uit het spel of ter oorzaake van minnehandel ontstaan, gingen zomtyds van droeve gevolgen vergezeld. Maar 'er viel omtrent dien tyd een duel voor, 't geen zeer strekte om zyne vredelievende oogmerken te helpen voortzetten; ook deedt hy het draagen van degens in *Bath* verbieden, en wanneer hy van eene gedaane of aangenoomene uitdaaging hoorde, waren beide de partyen binnen kort in hegtenis gebragt. —— Desgelyks hadt hy het gelaaden op de laarzen der Heeren; doch zyn gezag zou ter weeringe daar van alleen niet genoegzaam geweest zyn, hy voegde daarom de bespotting 'er nevens, zo dat in korten tyd maar zeer weinigen het durfden onderstaan, om, in ryd-gewaad, in de gezelschappen te *Bath* te verschynen: wanneer een Heer, door onkunde of haast, met laarzen in de kamer kwam, ging NASH na hem toe, en zich buigende, zeide hy: *Myn Heer heeft zyn Paard vergeeten.* Op deeze wyze kreeg hy 't eindelyk naar zyn zin.

De toerusting van Mr. NASH was kostbaar, doorgaans reisde hy na *Tunbridge*, in een postchais met zes schimmels, met voorryders, lyfknegten; met alles in 't kort, 't geen eene pragtige vertooning maakte. Hy droeg altoos een witte hoed, en om deeze zyne grillige verkiezing te verdeedigen, verklaarde hy dit alleen te doen, op dat dezelve hem niet zou ontstoolen worden. Zyne kleeding was in den smaak der *Petit-Maitres*; doch niet van de bevalligste; men kon hem aanzien als een jong Heer, gedoscht naar verscheide modes; want het gebeurde dat hy in 't eene gedeelte gekleed was naar de mode van de voorgaande eeuwe, en in 't andere naar den tegenwoordigen zwier. Hy verstondt de kunst van verteeren uitsteekend, en bragt zyn' tyd meerendeels door in 't beste gezelschap, indien het gezelschap van lieden van den eersten rang dien naam verdient.

Men vraagt misschien van waar hy al die onkosten goed maakte, en een zo groot figuur sloeg? 't Antwoord is eenvoudig en gereed: door het Spel. Wanneer hy eerst te *Bath* kwam, waren 'er nog maar weinig wetten tegen deeze verdervende uitspanning. De Speeltafel was de bestendige toevlugt van wanhoop en armoede, en de klip op welken de ryken en aanzienlyken schipbreuk van hunne bezittingen leeden. Wanneer 'er lieden van rang kwamen, vonden zy reeds eene menigte van Gelukzoekers op de wagt; met dit slag van Menschen was *Bath* opgevuld, en onder hun moest NASH in den beginne zeker gerekend worden, alleen met dit onderscheid, dat hy geen zo bedorven hart hadt, als over 't algemeen dat soort van volk eigen is; hy was, in tegendeel, edelmoedig, menschlievend, eerlyk, zelfs in zyn beroep als Speelder. —— De geweeze Graaf van T — D, was in zyn jeugd zeer op het Spel verslingerd, en nooit beter in zyn schik, dan wanneer hy NASH tot party hadt. Deeze bemerkte met aandoening het zwak van den Lord, en ondernam het hem daar van te geneezen, schoon door

een

een zeer onaangenaam middel. Bewust van zyne grootere bedreevenheid, wikkelde hy hem in tot een enkel spel, om een zeer groote somme geld. Naar maate zyn Lordschap verloor, verloor hy ook allen bedwang ten opzigte van zynen heerschenden lust, en hy scheen, hoe nader aan 't verderf gekomen, zich te meer te haasten, om 'er in te storten. Hy geraakte zyn landgoed kwyt, eenige papieren, daar toe behoorende, gaf hy den Winner; ten laatsten zette hy 'er al zyn toestel van huisraad, paarden, enz. op, hy verloor het desgelyks. Doch wanneer onze edelmoedige Speelder dus de roekloosheid zyns Lordschaps genoeg gestraft rekende, schonk hy hem alles weder, alleen bedingende, dat hem vyf duizend ponden zouden geteld worden, wanneer hy het goedvondt die te eischen. Nooit egter deedt hy dien eisch, geduurende het leeven van den Graaf van T —— D; maar eenigen tyd na zyns Lordschaps dood, vond NASH zich, door schaarsheid van geld, gedwongen, de gemelde somme van de Erfgenaamen te vorderen, die dezelve ook, zonder de minste tegenstribbeling, betaalden.

Doch welk eene verregaande bedreevenheid NASH, door eene lange ervarenis in 't speelen mogt gekreegen hebben, de natuur hadt hem tot geen gelukkig Speelder geschikt. Hy was uit den aart driftig en edelmoedig; en om volkomen in die kunst te worden, is eene logge, bedaarde en koelzinnige geaardheid, die alle driften voor hevig uitspatten bewaart, het geschiktste; maar NASH kon de zyne niet naar behooren bedwingen, en verviel daar door tot onvoeglykheden en kinderagtigheden; nu was hy een gunsteling der Fortuin, dan keerde zy hem weder den rug toe. Terwyl anderen bestendig aan de Speeltafel groote winsten behaalden, hadt hy nu een voor-, dan een nadeelige kans, en de gemeenzaame verkeering, in welke hy met de Grooten leefde, stelde hem in geen staat van onafhanglykheid.

Schoon het speelen hem eerst den toegang tot beschaafde gezelschappen opende, kon dit alleen hem niet voortgeholpen hebben; dan hier toe kwam hem te baate zyne beleefdheid, leevendigheid van geest en zyn vernuft. Eene enkelde reize toegelaaten zynde in de verkeering met de groote wereld, kreeg hy regt op alle de voordeelen, daar aan verknogt. Onder andere maakte hy in zyne vroege jeugd zyn werk, om in de gunst der schoone Sexe in te dringen. De natuur egter hadt NASH in geenen deele gunstig geweest, in hem persoonlyke schoonheid te schenken, hy was kort en dik van lichaam, ruw en ongereegeld van weezenstrekken; doch niettegenstaande deeze hinderlyke omstandigheden werd hy van de Sexe, die hy zeer beminde, ook zeer gezogt; hy bezat ook eenige vereischtens daar toe, geduld, vlytig oppassen, schoon praaten, fraaije kleeding, en zo veel vernuft als de Dames, by welke hy zich vervoegde. Vernuft, vleiery en bevallige kleding, was zyn gewoon zeggen, waren te over in staat om een kloosterzuster over te haalen.

De Heer NASH bleef niet lang een algemeen verwonderaar van de Sexe; maar stelde reeds vroeg zyne poogingen te werk, om een eenlyk

lyk voorstander van haare onschuld, een beschermer haarer eer, en een vriend van haare deugd, te worden. Dit Character behield hy eene reeks van jaaren, met een gewenschten uitslag. Geduurig hieldt hy zich onledig met alles te doen wat hy kon, om de heillooze gevolgen van schielyk opgevatte en onberaade liefde voor te komen; en 'er leeven nog verscheiden Persoonen, die hun tegenwoordig geluk verschuldigd zyn aan 't geen hy gedaan heeft, om eene liefdehandeling, die of hun ongeluk zou berokkend, of misdaadig gemaakt hebben, af te breeken, door hunne ouders of voogden in 't geheim te verwittigen, van 't geen door hem ontdekt was. Dan niet alleen mogt men hem erkennen als een voorstander en vriend der bevallige Sexe; maar ook als haare verdeediger; hy beveiligde haar persoon voor belediging, en haare agting voor schennis. Niets stond hem sterker tegen, dan dat jonge Heeren pochten op gunsten van Dames te ontvangen, die zy misschien nimmer gezien hadden; hun daar over ten toon te stellen, was zyn vermaak.

Welke andere goede hoedanigheden de Heer NASH ook moge bezeten hebben, eene hoedanigheid was hem eigen, waar in weinigen hem overtroffen, ik meen zyne uitgebreide Menschlievenheid. Niemand was melydender, niemand poogde meer de ongelukkigen te helpen. ——— Voor dat het grof speelen verboden, en hy nog in den hoogsten staat zyns geluks was, evenaarden zyne liefdegaven zyne andere verteeringen. Het geld, 't geen hy zonder moeite won, gaf hy ook, zonder tegenzin, weg; en men heeft dikwyls gezien, dat hy, niet in staat zynde het verzoek van eenen ongelukkigen te voldoen, traanen stortte. —— Een Heer dien 't zeer was tegengeloopen, en zich in den kommerlykften staat bevondt, stondt agter zyn stoel, terwyl hy om twee honderd Ponden speelde, en ziende met welk eene onverschilligheid hy die somme won, kon zich niet bedwingen om iemand, die naast hem stond, in te luisteren. „ Hemel! hoe gelukkig zou my dat geld maaken!" NASH dit hoorende gaf het hem in handen, zeggende: *Ga, en wees gelukkig*!

Doch van alle blyken die NASH gegeeven heeft van zyne goedhartigheid, strekt hem tot de meeste eer, de moeite welke hy aanwendde om een Hospitaal te *Bath* op te rigten. Dit was een dier welbestuurde Liefddaadigheden, door de Rede voorgeschreeven, en door Voorzigtigheid ter uitvoer gebragt. Door deeze instelling konden de armen de herstelling hunner kwaalen, die zy elders in het Koningryk te vergeefsch zogten, vinden. In dit tydperk werkte alles mede tot eer van NASH; men zag hem aan als de oorzaak en de bevorderaar van het welvaaren der Stad; de zon van zynen roem hadt nu den vollen middag bereikt, en zyn gezag was zo groot, dat dat van ALEXANDER *te Persepolis* niet grooter kan geweest zyn. De beleefdheden, welke hy van den *Prins van Oranje*, den *Prins van Walles*, en van den Adel ontving, vereenigden zich om hem ten toppunt van Grootsheid te heffen. De gemeenschap met de Grooten vervult zwakke Zielen met eene onuitspreeklyke eigenwaan. De *Prins van Oranje* hadt hem

hem een zeer keurlyke Snuifdoos ten geschenke gegeeven; eenigen van den Adel vonden goed dit ook te doen, en werden daar in door Heeren van minder' rang gevolgd, zo dat het de gewoonte wierd om NASH Snuifdoozen te schenken. Te zyner eere besloot de Raad van *Bath* om hem een Standbeeld op te regten, 't welk ze in het Pompvertrek plaatsten, tusschen de Borstbeelden van NEWTON en POPE. Alle de Inwoonders volgden het voorbeeld van den Raad, en zagen NASH met hoogagting aan. Hy leefde in alle deelen als een Heer van 't grootste aanzien. Eene kwaalyk bestuurde Grootsheid was zyn heerschend zwak, en terwyl hy de eerbewyzen van 't Gemeen en de gemeenschap der Grooten genoot, was hy ongevoelig voor de onbehaaglyke uitzigten eener naderende armoede; hy nam genot van het tegenwoordige zonder zich over het toekomende te bekreunen. Noemde iemand ter gunstbedeling hem zyne *Edelheid*, het behaagde hem, by zich zelven denkende dat hy op dien tytel rechtmaatige eischen hadt. Gaf een bedelaar hem den naam van *Lord*, hy rekende zich gelukkig, en beloonde den vleijer.

't Geluk, dat NASH zomtyds zo zeer diende, deedt hem, voor 't laatste gedeelte zyns leevens, eene geheel verkeerde rekening maaken. Hy was, in de daad, vermaaklyk en aangenaam in gezelschap; maar hy wilde altoos voor Geestig doorgaan, dus vierde hy zich bot, niet schroomende beledigende dingen te zeggen, als hy ze maar voor geestig hieldt: dit verwierf hem wel de gezogte eere; maar verwekte hem ook zomtyds vyanden, wanneer hy zulks minst verwagte. En hy moest, met schimp kaatzende, den bal weder ontvangen. Op zekeren tyd in 't gezelschap eeniger Dames zynde, vroeg hy eene gebochelde: *Van waar zy kwam?* Zy antwoordde, „ Recht van Londen". *Gy verbaasd my, Mejuffrouw*, was zyn zeggen, *dan moet u op den weg een droevig ongeluk zyn overgekomen*. Zy hadt egter binnen kort eene schoone gelegenheid om hem dit betaald te zetten. Den volgenden avond haar weder aantreffende, vroeg hy haar schertzende: *of zy haare Catechismus wel kende, en wist hoe de Hond van* TOBIAS *heette?* — „ Zyn naam, antwoordde de Dame, was NASH, en het was een onbeschaamde rekel.

De Koningin ANNA vroeg hem eens, waarom hy de hem aangeboodene Ridderorde niet hadt willen aanneemen? *Om dat ik*, was zyn antwoord, *dan den Heer* WILLIAM READ, *dien Kwakzalver, korts te vooren tot Ridder verheeven, Broeder zou hebben moeten noemen.*

Men vertelde malkander dat in zeker huis te *Bath* de Duivel leelyk huis hieldt, en een schriklyk geraas maakte; NASH vervoegde zich tot een der Geestlyken van *St. Michiel*, hem smeekende den Duivel voor altoos uit *Bath* te verdryven, al was het alleen om de Dames plaisier te doen.

Enkele reizen ging NASH den grooten Doctor CLARKE bezoeken. Deeze zat eens met LOCKE, en twee of drie anderen zyner geleerde Vrienden en gemeenzaame Bekenden, met die vryheid, vrolykheid, welke in uuren van uitspanning de gevolgen zyn van onschuld en braafheid,

heid. Te midden van hunne vreugde en lachen zag de Doctor, uit het venster kykende, dat de koets van NASH voor zyn deur stil hieldt. „ Jongens, Jongens, zeide de Philosooph tot zyne Vrienden, laaten wy nu wys zyn, daar komt een Dwaas".

NASH beklaagde zich ten eenigen dage by den Graaf van CHESTERFIELD over zyn ongelukkig speelen op de volgende wyze. *Zoudt gy het wel gelooven, Mylord, dat de wangunstige Fortuin my, niet langer geleden dan gister avond, nog voor meer dan vyf honderd Ponden heeft opgeligt! Is het niet verbaazend, dat het geluk zich niet weder eens mywaards wil keeren, en dat ik dus eeuwig moet geplaagd worden!* „ Ik verwonder my niet, antwoordde de Lord, dat gy dit geld verlooren hebt; maar al de wereld staat verwonderd, van waar NASH zo veel gelds krygt om het te verliezen".

Doctor CHENEY schreef NASH, als deeze zich niet wel bevondt, iets voor, het werd gereed gemaakt en hem gezonden. Den volgenden dag kwam de Doctor hem bezoeken, hy vondt den Patient redelyk wel, en opzittende; op de vraag of hy het voorgeschreevene gevolgd hadt? riep NASH uit. *Het voorgeschreevene gevolgd! —— Neen, zeker niet: hadt ik dat gedaan, ik had gewis den hals gebrooken: want ik heb het van de tweede verdieping uit het venster geworpen.*

Het zou alles nog wel gegaan hebben, indien hy zich tot zulke en dergelyke slagen bepaald hadt: maar met de jaaren werd hy onbeschofter, en scheen eenigermaate ongevoelig voor de smerten, die hy anderen door zyne verregaande stoute gezegdens aandeedt. Als eene Dame, tot het dansen van een Menuet verzogt, zulks weigerde, vroeg hy: *of ze houten beenen gekreegen hadt?* Hy beschimpte geduurig natuurlyke gebreken; hy begon de eerbied, aan Rang en Waardigheid verschuldigd, te vergeeten, en was verre van elk naar zynen staat te bejegenen. Dit bragt te wege dat Aanzienlyke Lieden hem voor onbeleefd hielden, en als knorrig, lieten loopen, of oude beledigingen, hun aangedaan, hem betaald zetten.

De arme NASH was niet meer dezelfde Man als voorheen, zo onvermoeid bezig om nieuwe vermaaken te verschaffen, en door de verscheidenheid te behaagen, al te styfzinnig om zich naar de veranderende gewoontens te schikken. De avondstond zyns leevens was met droeve wolken betrokken. Hy hadt geene middelen opgelegd, niets dan armoede stondt hem te wagten. 't Geen zyn lot nog harder maakte, hy vondt zich verlaaten van de Grooten, die hy zo langen tyd hadt poogen te behaagen: hy nam zyne toevlugt tot Lieden van minder rang, die hy voorheen met een oog van kleinagting beschouwd hadt. De liefdedaaden eertyds door hem aan anderen beweezen, hadt hy nu noodig, en de ondervinding toonde hem, dat een leeven, in vrolykheid en verkwisting doorgebragt, in elende en smertlyke knaaging eindigde. Eene menigte van oorzaaken liepen zamen om zyne oude dagen te verbitteren. De zwakheden van een afgeleefden ouderdom, de bedenkingen van het graf, die zyne dwaasheden hem als misdaaden deeden voorkomen; de ondankbaarheid der geenen, die hem in den staat zyns geluks gevleid en gestreeld hadden, doch boven al de verugting der Grooten, die

die hem, in zynen behoeftigen toestand geheel over 't hoofd zagen: alle deeze dingen drukten zynen geest en maakten hen ongemaklyk, en deeze Bezorger van vermaak zou in zyne laatste dagen eene zeer droeve treurrolle gespeeld hebben, hadt de Raad te *Bath* niet zeer liefddaadig beslooten hem, elken eerstkomenden maandag in de Maand, tien Guinjes te schenken. Deeze gifte behoedde hem voor weezenlyk gebrek, schoon ze veel te gering was om hem als een Heer van fatsoen te doen leeven. De gewoonte, niet de natuur, maakt het grootste gedeelte onzer behoeftens uit; hy, die, in zyne vroege jeugd, aan overvloed en eene verkwistende leevenswyze gewoon is, lydt weezenlyk in dien zin gebrek, wanneer hy niet meer dan honderd en zes-en-twintig Ponden inkomen hebbe.

Onder zodanig een last van onaangenaamheden zugtende, begon zyne gezondheid af te neemen. Hy hadt van de Natuur eene sterke en gelukkige gestelteenis ontvangen, die door zyne somtyds spoorloozen leefstrant niet veel verzwakt was. Zyn afkeer van de Medicynen hadt dikwyls stoffe van boert verschaft tusschen hem en Doctor CHENEY, een geestig en aartig Man. Wanneer CHENEY het eeten van Moeskruiden sterk aanprees, zwoer NASH, dat des Doctors oogmerk was om de halve Wereld met NEBUCHADNEZAR in het veld gras te laaten eeten. CHENEY antwoordde: NEBUCHADNEZAR was noit zo ongeloovig als gy zyt. — In de voorleden week, Heeren, was ik by deezen Knaap, toen de ziekte kwelde, ik vond hem, met de oogen ten Hemel geheeven, om genade biddende; op dien tyd dronk hy myne dranken als melk, nu hoort gy hoe die oude hond de Geneesheeren hoont". 't Geen CHENEY boertende sprak, was met de daad waar. NASH vreesde den dood meer dan de Menschen in 't algemeen, en gedroeg zich, als die vrees hem aangreep, doorgaans zeer Godsdienstig. Schoon hy in zyne daaden somtyds den Vrygeest speelde, was hy bygeloovig en vreesagtig: want eene Ziel, door geene Wysbegeerte versterkt of door onschuld onderschraagd, is altoos vreezende op het minste gevaar.

Eenigen tyd voor zynen dood, waarschuwde hem de Natuur van de op handen zynde ontbinding. De versleetene machine bleek volkomen onherstelbaar te weezen, hy zag dat hy moest sterven, en beefde op die gedagten. Zyne deugden waren niet van de verheevenste maat van de beminnelykste soort, zo dat Grootmoedigheid niet tot derzelver getal behoorde. Bevreesd en beevende met de gedagten nog kleevende aan de voorbygaande wereld, wenschte hy nog eenigen tyd dat leeven te genieten, welks elenden hy zo lang gesmaakt hadt. De arme ongelukkige Speelder hieldt, in de laatste wegvliegende oogenblikken, nog eene begeerte om langer te speelen, en wenschte op 't laatst nog een gelukkig lot te mogen hebben. Hy overleedt in zyn huis in St. *John's Court*, te *Bath* den 3 Feb. 1761 ruim zeven en tachentig jaaren oud.

De geheele Stad betreurde zyn' dood, als dien van haaren grooten Weldoender, en hy werd, op 's Stads kosten, staatlyk begraaven.

WAAR-

WAARNEEMINGEN

omtrent de

LUGTS-GESTELDHEID, WEDER en WIND, te AMSTELDAM, in *February* 1769.

D.	Barometer. 's morg.	's midd.	's av.	Therm. mo.	mi.	av.	Winds Streek. 's morg.	's midd.	's av.	Weder. *Gesteldh.*
1	29. 9½	29. 10	29. 10	33	37	31	Z	Z	Z	Sneeu. Hel.
2	— 8¼	— 6½	— 5	32	34	36	——	——	——	— Mist.
3	— 4½	— 5	——	36	38	36	N W	N W	——	Mist.
4	— 4	— 3	— 3	36	40	36	Z t O	Z t O	Z t O	Held. Reg.
5	— 2¾	— —	— 4½	38	43	37	Z	Z	Z	Regen.
6	— 4½	— 4	— 4	34	40	37	Z O	N O	N O	MistVor.R.
7	— 0	— 0½	— 1	36	40	36	Z	W	W	Reg. Held.
8	28. 11	28. 11	——	31	40	36	Z W	Z W	——	— Sne.Buij.
9	29. 4	29. 5	— 6	35	42	36	N W	N W	N W	Helder.
10	— 6	— 5½	— 5½	35	34	31	N O	N O	N O	Sneeu. Betr.
11	— 5½	— 6	— 7	35	35	31	——	Z O	Z O	— — Held.
12	— 7½	— 7½	— 8	31	33	34	O	N O	N O	Mist Sneeu.
13	— 9	— 9½	— 10	35	36	35	N O	——	——	——
14	— 9½	——	— 11	36	39	37	——	——	——	— Bet.
15	30. 0	30. 0½	30. 1	34	34	35	O t N	O t N	O t N	Betrokken.
16	29. 11½	29. 9½	29. 8½	33	38	37	Z	Z	Z	Sneeu. Reg.
17	— 8½	— 10	— 11	35	36	35	Z O	N O	N O	— Bet.
18	— 11½	— 11½	30. 0	36	39	35	N W	N W	N W	——
19	30. 0	——	29. 11½	32	41	38	——	Z	Z	Held. Reg.
20	— 1	30. 1½	30. 1½	39	44	38	Z W	N O	Z W	Mist. H. B.
21	29. 11½	29. 11	29. 10	38	43	41	——	Z W	——	Mist Reg.
22	— 7	— 5	— 4	44	48	39	Z	——	W	Reg. Held.
23	— 4	— 4	— 3	36	42	36	Z W	W	——	Buij. Sneeu.
24	— 1½	— 2½	— 4½	34	41	36	N O	N	N t W	Mist Buij.
25	— 6	— 5½	— 3½	34	42	41	N W	Z W	Z W	Sneeu. —
26	— 2½	— 1	— 4	43	42	40	Z	Z	Z	Regen. —
27	— 6	— 7	— 6½	42	46	46	W	W	Z W	— Wind.
28	— 6	— 6	— 5½	48	52	45	Z W	Z W	——	— Wind.

Hoogste Barometer d. 30. 1½ }
Laagste Barometer d. 28. 11 } middelb. d. 29. 6¼.
Hoogste Thermometer gr. 52 }
Laagste Thermometer gr. 31 } middelb. gr. 41¼.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

VERHANDELING OVER DE NATUUR, UITGESTREKTHEID EN VERBINTENIS DER VERPLIGTING, TOT HET SPREEKEN DER WAARHEID.

(Vervolg en Slot van Bladz. 7.)

OM ten vollen overtuigd te zyn van onze verpligting tot het spreeken der Waarheid, heeft men, behalven het reeds voorgestelde, zich maar voor den geest te brengen, hoedanig een soort van Schepzelen wy zyn. — God heeft den Mensch niet alleen tot een redelyk, maar ook tot een gezellig Schepsel gevormd. Redelyk, als voorzien met de uitmuntende bekwaamheden, van Verstand, Oordeel en Vryheid; waar door hy, boven den rang der Redenlooze Scheppinge verheven zynde, bekwaam gemaakt is, om zig zelven, zyne Medemenschen, zyn Schepper, en de daar uit voortvloeijende betrekkingen te kennen. Gezellig, door een ingeschapene zucht tot verkeering, en neiging ter Zamenleeving, geboren uit het welgegrond besef, van zyne behoeftens, nooden en afhangelykheden. Ter vervulling en verlichting van deezen, hebben de Menschen het byzonder voordeel verkreegen, om, door de mededeeling hunner gedagten, elkander te kunnen bystaan, onderrigten, bestraffen, vertroosten en verbeteren: waar door zy hunne Verkeering in het gezellige Leven, zoodanig kunnen inrichten, dat de welstand van ieder byzonder persoon, zoo wel als van 't geheele Lichaam, op de beste wyze kan bevorderd worden. De natuurlykste en gemakkelykste wyze nu om onze gedagten onderling mede te deelen, en elkander van den Staat der dingen te onderrigten, is het gebruik der Spraake.

Een zeer noodzaakelyk middel inderdaad, om het geluk van 't gezellig Leven te bevorderen. Want even gelyk ieder byzonder mensch, buiten de bekwaamheid van denken en redenkavelen, niet voortreffelyker zoude zyn, dan een redenloos Dier, zoo konden de Maatschappyen van men-

ſchen, zonder het gebruik van 't middel der ſpraake, om elkander hunne gedagten mede te deelen, geen voordeel hebben van elkanders redelyke Vermogens.

Het is derhalven de onvermydelyke pligt van ieder byzonder Mensch, dit heilzaam middel, volgens Gods oorſprongelyke ſchikking en beſtelling, ten voordeele der Maatſchappye te bezigen. Indien wy ons integendeel van dit middel bedienen, om elkander te verſchalken, te misleiden en te bedriegen, ('t geen het volkomen denkbeeld van Leugen uitlevert,) dan maaken wy openlyk een kwaad een verkeerd gebruik van deeze Goddelyke gave; en gaan, in eene volſtrekte ſtrydigheid, tegens de heilzaame oogmerken des Scheppers aan.

Betreffende deze pligtmaatigheid van het ſpreeken der Waarheid, en het ſchuwen der Leugen, zyn ook de beste Menſchen, van allerleien Landaart, Rang en Gezindheid, ten allen tyde over een gekomen; ze erkennen eenpaarig, dat 'er eene Eeuwigduurende verpligting is, gegrond in de Natuur der zaaken, (kennelyk aan een ieder, die op de ingeevingen van zyne Reden en Geweeten oplettend acht geeft) om onze woorden overeenkomſtig te doen zyn met de Waarheid; en dat de Leugen integendeel een laag en verachtelyk bedryf is. —— En 'er zyn redenen ten overvloede, om de regtmatigheid van dit algemeen gevoelen te regtvaardigen.

Wat aanbelangt die ſoort van Leugen, welk ter benadeeling onzer medemenſchen is ingerigt, het bedryf daar van is zoo onbetwistbaar misdaadig, dat 'er niets ter verſchooninge kan worden ingebragt: en dezelve moet gevolgelyk ten hoogſten haatlyk zyn, in de oogen van den God der Waarheid. Want zoo 'er iets zoodaanigs zy als recht en onrecht; zoo 'er eenige verpligting zy, om het eerſte te handhaaven, onzen medemenſchen hun wettig Eigendom te laaten behouden of te doen geworden, en in 't algemeen de Maatſchappy in ſtand te houden, door de orde in de Waereld te bewaaren; dan kunnen die bedriegeryen niet dan ten hoogſten onwettig zyn; en ze worden duidelyk afgekeurd en veroordeeld, door den regel van Rechtvaardigheid, den onfeilbaaren maatſtok in zaken.

En wat verder die ſoort van Leugen aangaat, waar mede wy geen rechtſtreeks oogmerk van bedriegerye, ter benadeeling onzer medemenſchen, voeden; ook deeze is in zig zelve ten vollen onwettig.

Het

Het is ons toch niet altoos mogelyk te beoordeelen, of het ſpreeken der Leugen, ſchoon niet in ons oogmerk, echter by de uitkomst niet bevonden zal worden, tot wezenlyk nadeel onzer medemenſchen te zullen ſtrekken; welk nadeel, volgens reden, ten onzen laste komen moet, als de naaste oorzaak daar van zynde. — Ja al ware het, dat wy met volkomene zekerheid wisten, dat uit het pleegen dier Leugen, geen nadeel altoos voor onze medemenſchen zoude ontſpruiten; dan nog is de laagheid en ongeoorlofdheid van derzelver bedryf, ten uiterſten baarblykelyk.

Elk mensch, die zyn eigen onbedorven oordeel raadpleegt, kan zig ten klaarſten overtuigen, dat de Leugen een laag en verachtelyk bedryf is, en het ſpreeken der Waarheid, daarentegen, onzer verhevene Natuure betaamt. Hy beſeft gereedelyk, dat 'er in het ſpreeken en handhaaven der Waarheid iets groots, iets edels en eerwaardigs is: dat het eene verhevenheid onzer Natuure aanduid, altoos in eene volmaakte overeenkomst te zyn, met de Natuur der dingen, en derzelver waare geſteldheden; en dat het, volgens de les van Sirachs Wyzen Zoon, pligtmatig is, „ voor de waarheid te kampen tot in den dood". Even gereedelyk bezeft dit zelfde onbedorven oordeel, dat 'er in het pleegen van valschheid en leugen iets is, 't welk laag en verachtelyk genaamd moet worden. Af te wyken van den Koninglyken Weg der waarheid, ter bevordering der inzigten van voordeel, is eene laagheid van Ziel, welke vooronderſtelt dat men geen ſmaak heeft, voor orde en overeenſtemming, die derzelver Wetten laaghartig opoffert, aan eene bekrompene Eigenbaat; welke toch op den duur, wanneer namenlyk die laage beginſelen algemeen gevolgd worden, geen voordeel zal kunnen aanbrengen. Met het hoogſte recht zekerlyk mogt de genoemde wyze Schryver zig ten deezen aanzien aldus laaten hooren: „ Spreekt de Waarheid niet tegen, in eenig ſtuk; word ſchaamrood over de Leugen, van wegens de ongeſchiktheid; de Leugen is een lelyke ſchandvlek in een Mensch, en in den mond der ongeſchikten is zy geduurig; de manieren eens leugenachtigen Menſchen zyn hem een oneere; en zyn ſchande is ſteeds by hem: pleegt geen Leugen tegen uwen Vriend of tegen uwen Broeder; want derzelver pleeging komt niet ten goede: Ja een dief is te kiezen voor een die ſteeds liegt; maar beiden zullen zy de verderfeniſſe beërven".

Is nu het pleegen der Leugen in die gevallen, waar in wy voor zeker weeten, dat dezelve geen schade aan zal brengen, laag en verachtelyk, zy is niet minder ongeoorlofd. Het valt gemakkelyk te begrypen, dat de verpligting, tot het spreeken der Waarheid, geheel onderscheiden is, van die, welke ons verbind onzen naasten niet te verongelyken, en dus een pligt op zig zelve uitmaakt.

Immers indien al het Zedelyk Kwaad van Valschheid en Leugen alleen ontsproot uit het nadeel, 't geen ze te wege brengt; waarom zou dan het denkbeeld van laagheid en oneere gehecht blyven aan de Leugen, wanneer ze, in stede van kwaad, goed voortbrengt? Want de wezenlyke oneer of laagheid van eene daad kan alleen ontstaan, uit derzelver zedelyke onwaarde, zonder eenig opzigt op derzelver toevallige gevolgen.

Het onbedorven hart schrikt nogtans, zelfs in die gevallen, waar in geen onrecht geschied of nadeel word toegebragt, voor de Valschheid, als voor eene onbetaamelyke zaak. Wy worden in ons binnenste eene heimelyke inspraak ontwaar, die ons tot Waarheid noopt, en met kracht van de verpligting tot het spreeken van dezelve overtuigt; terwyl ons Geweeten ons integendeel veroordeelt, wegens het pleegen van Valschheid en Leugen. Wederom, in ons oordeel zyn de denkbeelden van Waarheid en Rechtvaardigheid volkomenlyk onderscheiden, in overeenkomst met de waare geschapenheid der zaake buiten ons. Indien dit zoo niet ware, op welk een grond zouden wy ons dan kunnen verzekeren, wegens de Waarheid dier Openbaaring, welke het Gode behaagd heeft, aan het Menschdom te verleenen? Hier in immers kan zyne Waarheid, en geenzints zyne Rechtvaardigheid, betrokken worden. Want, derzelver valschheid voorondersteld zynde, dan zoude het Menschdom, uit hoofde der Goddelyke Rechtvaardigheid, geen onrecht geschied zyn; dewyl het geluk van 't Menschdom, door die Openbaaring, 't zy dan waar of valsch, op de beste wyze is bevorderd geworden. —. Nog eens; was Waarheid en Rechtvaardigheid niet even zoo onderscheiden, in de natuur der zaaken, als in onze denkbeelden; hoe zouden wy dan op den voorgang der H. Schriften kunnen vaststellen, dat het Opperste Wezen, zedelyker wyze gesprooken, niet kan liegen? Want al wat niet in zig zelve, maar alleen in eenige omstandigheden, kwaad is, mag, buiten deeze omstandigheden, vrylyk geschieden; is het nu zoo met de onwaarheid gelegen, als ze niemand

ver-

verongelykt, dan moet zy gewisselyk aan het Opper-Wezen vrystaan, omtrent ons, die, niets op hem te eischen hebbende, door 't pleegen van onwaarheid niet van hem verongelykt kunnen worden.

Indien dan Waarheid niets anders is dan Rechtvaardigheid, dan mag alle valschheid, waar in geen verongelyking is, zoo wel van God als van de menschen bedreeven worden. De ongerymde gevolgen, die in dit Stelzel liggen opgeslooten, wyzen de valschheid van het zelve duidelyk aan. — Het blykt, uit dit gezegde, zoo ik vertrouw, genoegzaam klaar, dat de verpligting, tot het spreeken der Waarheid, geheel onderscheiden is van die der Rechtvaardigheid; dat dezelve niet slegts is een bloote pligt der Zamenleeving, afgeleid uit een burgerlyk Verdrag, maar een wezenlyke pligt der Zedekunde, gegrond in de natuur der zaaken zelven; het welk ik my voorgesteld had in deezen aan te toonen.

Het tot dus ver overwoogene zal ons nu als van zelve aanleiding kunnen geeven, om over de byzondere gevallen en omstandigheden, ten aanzien van den verhandelden pligt, aan welken eene kortziende Waereld zoo veele bepaalingen en uitzonderingen vergund heeft, rechtmatig te oordeelen. Doch my voorgesteld hebbende in geen groote uitweidingen te komen, zoo kan ik niet wel in byzondere gevallen treeden, en zal my dus tot eenige weinige algemeenheden bepaalen.

Onze openbaare Vyanden, oordeelen sommigen, mogen op allerleie wyzen verkloekt, verschalkt, misleid en bedrogen worden, door listige verdragen, het breeken van beloften en 't bezigen van valschheid en verraad. *Puffendorf* stelt deeze geoorlofdheid onder eenige bepaalingen voor, wanneer hy in zyne Verhandeling, over des *Menschen Pligt* volgens de Wet der Nature, zegt. „ Nochtans is het ook geoorlofd den Vyand door Krygslisten en lagen te bespringen; mits dat het Geloof en de trouwe, die gy hem beloofd hebt, ongeschonden werde waargenomen. Van gelyken is 't geoorlofd, denzelven, door uitstrooizelen, en verdichte vertellingen, te misleiden; doch niet door beloften, nog verbonden". En waarlyk, naar myn oordeel, zyn deeze bedryven, buiten zodaanige bepaalingen, ook gantschelyk onwettig; en de uitzondering, die ten dezen aanzien gemaakt word, komt my geheel ongegrond voor.

De oorzaak der misvatting in dezen ontstaat uit de verkeerde begrippen; als ware de verpligting tot Waarheid,

uit een burgerlyk verdrag, oorſprongelyk; en als of Waarheid en Rechtvaardigheid dezelfde zaaken waren. Uit deeze onderſtellingen beſluit men gereedelyk, (ſchoon zonder eenigen grond,) dat onze vyanden, hun eisch op de Waarheid verbeurd hebbende, even billyk daar van ontzet mogen worden, als men hen uitſluit van alle die daaden van Rechtvaardigheid, tot welker beoeffening wy ons jegens anderen verbonden achten. Ik noem dit beſluit ongegrond; dewyl uit het voorgaande blykt, dat het ſpreeken der Waarheid een Zedelyke pligt is, die geheel onderſcheiden is van de daaden van Rechtvaardigheid. Dog dat meer is, deeze Regel kan zelfs op die valſche onderſtelling, als of Waarheid en Rechtvaardigheid dezelfde zaak ware, niet eens gelden. Het is zekerlyk onbetwistbaar, dat de verpligtingen gebooren worden, uit de daadlyk beſtaande betrekkingen; en het is derhalven ook baarblykelyk, dat, ſchoon de een in gebreken blyve zynen pligt te betrachten, dit den anderen geenzints van de verwaarlooſing van den zynen kan verſchoonen. Dan dit moet alleen verſtaan worden, van zulke pligten, welken uit algemeene gronden, en niet uit toevallig beſtaande betrekkingen, hunne pligtmatigheid ontleenen. Een voorbeeld zal myn zeggen nader verklaaren kunnen. Het zoude de ongerymdheid zelve zyn, iemand te willen verpligten, om dankbaarheid te bewyzen aan een perſoon, die zyn weldoener had kunnen en behooren te weezen, dog het daadlyk niet was; of iemand te willen verbinden, de zelfde ſoort en maate van liefde te bewyzen, aan eenen openbaaren vyand, als aan eenen getrouwen vriend. De redelykheid deezer uitzonderingen loopt elk opmerkenden in de oogen, wanneer men maar zegt, ik betoon deezen geen dankbaarheid, en den anderen geen liefde van welgevallen, om dat deeze myn weldoener en geene myn vriend niet is. Ontleenen de pligten hunne verbintenis, uit de daadlyke betrekkingen, dan kunnen, wanneer die betrekkingen ontbreeken, de verpligtingen, die daar uit zouden voortvloeijen, geen plaatze hebben. Dog in het geval, 't geen wy ons nu voorſtellen, blyven onze vyanden echter, als menſchen, in dezelfde betrekkingen tot ons ſtaan, en wy blyven, om die reden, duidelyk verpligt, ons woord aan hun gegeeven niet te breeken, maar de waarheid en trouwe in alles geſtand te doen.

Verder beweeren ſommigen, dat wy niet verpligt zyn, de Waarheid te ſpreeken tot de zodanigen, welken het

vol-

volkomen gebruik hunner reden niet magtig zyn, als kinderen by voorbeeld (*). En dat niet, om dat, (gelyk in het

(*) Ik zie, niet zonder verwondering, hoe ongelyk de beroemde Heer FORMEY, hier omtrent, aan zig zelven is. In zyn antwoord op de vraag der Haarlemsche Maatschappye, wegens de geoorlofdheid, van voordeel te doen, met de onkunde onzer medemenschen, houd hy op pag. 401 en 402 staande; „ dat men in de opvoeding verpligt is, de kinderen in verscheidene onschuldige na de Jaaren gepaste doolingen te brengen, om dat zy hunne waare belangen, nog de inzichten van het gedrag, dat men met hun houd, niet bemerkende, op eene aangenaame wyze bezig gehouden, en te vrede moeten gesteld worden, met het geene zy te dezer tyd gaarne voor goede munt opvatten." Daar hy in zyne Verhandeling, over de Zedelyke opvoeding, pag. 235., redeneerende over het bestier eens kinds van 2 Jaaren of daar omtrent, het gedrag der zoodanigen ten uitersten berispt, welke aan de kinderen onverschillig de waarheid en onwaarheid zeggen. „ Men schept, (het zyn des Schryvers eigene woorden, op pag. 237.) „ men schept zelfs behagen, in hunne eenvoudigheid te misbruiken; en zig met hunne ligtgeloovigheid te vermaaken: dit geeft vertooningen die zeer bevallig schynen, maar die niets minder zyn dan dat; zoo men 'er, op 't zelfde oogenblik, alle de gevolgen van ontdekken kon."

Dit heeft ook den Schryver aanleiding gegeeven, om ons in zyne Verhandeling, over het gebruik en misbruik van eens anders onkunde, op pag. 402. te verzekeren, dat, in dit brengen der kinderen in onschuldige doolingen, „ zekerlyk alle omzigtigheid en overleg vereischt word; vermits men anderzints, aangezien de oolykheid der meeste kinderen, wel haast zyn oogmerk missen, en alle achting by hun verliezen zoude." De gevolgen van het (in deeze Verhandeling) zoogenaamd verpligtend gedrag, worden ons in de vroegere Verhandeling, alwaar het zelve ongerymd genoemd word, breeder onder 't oog gebragt, pag. 238 en 239, alwaar wy leezen: „ Het kind, dat men dus behandeld, gewend zig, om, onverschillig, al het geen men hem zegt aan te neemen; en zyn verstand zoo wel met het valsche als met het waare te belaaden; eene eigenschap, die maar al te gemeen is in de saamenleeving: of wel hy merkt dat men hem bedriegt, en straks word hy wantrouwende; hy ziet de luiden, die hem opbrengen, niet langer aan als veilige luiden, waar in hy een volkomen vertrouwen stellen kan; hy weigerd zelf dit vertrouwen, in gevallen, daar het hem voordeelig zou zyn. Ik wilde derhalven, dat men met de kinderen den rechten en breeden weg hield, dat men hun de waarheid zeide; en getrouw reden gaf, van al 't geen zy, volgens hunne Jaaren, behooren te weeten." (Dit al word op pag. 166, van die zelfde

 Ver-

het eerste geval,) het recht tot de Waarheid, door eenige verbeuring, verloren is; maar om dat zy, onkundig zynde,

Verhandeling vry wat bepaald, daar ons de naugezette zorg ontraaden word, om hun de redenen van elke les uit te leggen.) „ En dat, wanneer men hun wil vervrolyken, gelyk zulks ten uiterste noodig is, het nooit geschiede, ten koste van de waarheid, ten minsten nooit zonder hun te waarschouwen en te zeggen; dat het versierzels of fabelen zyn, die men hun verteld. Hoe eer men begint met kinderen verstandig te spreeken, hoe eer zy beginnen zullen verstandig te worden, en hoe beter zy daar in slagen zullen."

Ik verwondere my hoe de Schryver, in de laatst uitgegeevene Verhandeling, dit bedrog aan de kinderen te pleegen, kan voorschryven, als noodzaakelyk; daar hy ons het gevaar en de nadeelen der ontdekking, op pag. 167. van de Verhandeling, over de Zedelyke opvoeding, zoo nadrukkelyk onder 't oog brengt. „ En ziende dat hunne leidsluiden zelve, van den weg afraaken, zullen de kinderen stilzwygend weigeren hun na te volgen; " (de Schryver meent hier geenzints, in die opgemerkte kwaade daad, maar in hunne goede lessen of goed voorbeeld voor het overige;) „ en een soort van verachting voor hun opvatten, die de gantsche opvoeding om ver kan werpen."

Nog eens; de Schryver stelt het gezag der ouders, overeenkomstig met dat der overheden; als voor hunne daaden niet verantwoordelyk zynde, dan aan hem, van wien zy het gezag ontvangen hebben; en op pag. 182, gaat de Schryver *zoo verre, dat hy vastfelle*, „ dat indien een ouder merkte in eenig byzonder geval ongelyk gehad te hebben, zoo het slegts van geen al te groot belang zy, nog tot wezenlyk en aanhoudend nadeel van het kind strekken kan; het beter is, de voorrechten door de standvastigheid (een hoon-woord voor een kwaade zaak) verkregen, te bewaaren, dan dezelve te krenken, door zig te herroepen." De Schryver zoude wel gedaan hebben, indien hy de volgende vraagen voorgesteld en beantwoord hadde.

1. Of deeze handelwyze behoorde tot al dat gene, dat de kinderen volgens hunne Jaaren behoorden te weeten, en waar van men hun reden geeven moest, dan niet?

2. Of deeze zoogenoemde standvastigheid, met dat breed uitgemeeten ouderlyk gezag, te billyken zy, en overeenkomstig is?

3. Hoe de verantwoording van deeze handelwyze, aan den gever van dat gezag, zal kunnen geschieden? en

4. Of wy ons gerust mogen en kunnen stellen, dat de gevolgen deezer standvastigheid, wanneer onze misvatting het kind bekend worde, min nadeelig zullen zyn, dan die, welken uit de erkentenis der misvatting zouden voorvloeijen?

De voorschriften, om de kinderen van liegen terug te houden, zyn, in de Verhandeling der Zedelyke Opvoeding, den Wysgeer volkomen waar-

de, van 't geen hun behoord, wy niet gezegd kunnen worden, hun eenig onrecht te doen.

Dog ik wil gaarne bekennen, niet te kunnen zien, welke verbintenis 'er is tusschen deeze stellingen. Ik ben onkundig van 't geen my toekomt, derhalven is hy, die van myne onkunde bewust is, buiten eenige verpligting om my dat te doen geworden. De stellingen, die natuurlyk uit deeze uitzondering kunnen afgeleid worden, zyn aanleidelyk, om alles 't onderst boven te keeren, en de onderlinge pligten van rechtvaardigheid, in veele gevallen, te verbreeken. Dus zou dievery, by voorbeeld, in die gevallen, waar in de beroofde van zyn gemis onkundig bleef, niet onwettig zyn. De aanmerking, welke ik al eens heb aangeroerd, komt hier weder te passe; zoo het waar zy, dat wy, uit hoofde van eenige daadelyke betrekkingen, tot zekere pligten kunnen verbonden worden; indien deeze verpligting kan bepaald, en haare verbintenis beweezen worden, zonder de kennis, of onkunde van den zoodanigen, die in deeze betrekking tot ons gesteld is, wegens 't geene wy hem verschuldigd zyn, in aanmerking te neemen, gelyk hier het geval is; dan is het baarblykelyk, dat de kennis of de onkunde van de zyde des naasten niet in aanmerking kan komen, ten aanzien onzer verpligting, welker verbintenis van elders bewysbaar is, gelyk in deeze byzonderheid, het recht immers dat ieder op de Waarheid heeft, 't zy dan weetende of onweetende, is daar; en wel onafhangelyk van alles: 't geen onzen evenmensch behoord, is, buiten tegenspraak, het zyne, en valt niet onder onze beschikkinge. Derhalven kan dit, dat een ander eeniger wyze onbekwaam of onvermogend is, om te oordeelen, wat ik hem verpligt ben, my van myne verpligting, om hem dat te betoonen, geenzins ontslaan. Wy zyn gevolglyk alzoo zeker verpligt, ten aanzien onzer medemenschen, de Waarheid in acht te neemen, als wy verpligt zyn tot rechtvaardigheid, ten aanzien van de zoodaanigen, welken op eenigerhande wyze onkundig zyn, van 't geen hun toebehoord.

Nog eens, deeze uitzondering word verre het algemeenst goedgekeurd; en men vind 'er dikwils gebruik van gemaakt. Veele, zeer veele menschen, namenlyk, waanen, dat

waardig; dog hoe zyn dezelven over een te brengen, met de vryheid den ouderen gelaten, tot het leiden der kinderen in doolingen?

Of het beschreeven ouderlyk gezag moest deeze vryheid kunnen vergunnen,

dat de onwaarheid te billyken is, wanneer 'er eenig algemeen of groot byzonder goed door bevorderd werd: ze neemen 't in zoodanige gevallen gerust over zig onwaarheid te spreeken; als bewust van der menschen toestemming, om wel te willen bedroogen worden, en aan hunne gereedheid, om hun recht op de Waarheid gaarne te willen geeven; wanneer zy, door zulke misdaadige beweegredenen, misleid worden. Dit is 't geen, in 't gewoone leven, een leugen om best wil genoemd word (*). Ieder oplettend mensch, dunkt my, ziet de ongerymdheid van dit voorgeeven.

Immers pleegen wy een wezenlyk onrecht, met over de goederen en eigendommen van andere lieden, buiten hunne bewilliging, te beschikken; en tevens handelen wy ten uiterften onvoorzigtig, met te werk te gaan, even als of de oogmerken en vooruitzichten, welken wy bedoelen, en ons voorstellen, dezelfde waren by onze medemenschen als by ons; daar zy hemelsbreedte verschillen kunnen; en daar 'er gevallen zyn kunnen, in welke de mistasting by ons, en geenzins by onze medemenschen plaats heeft. Ik beken, daar kunnen zomtyds gevallen zyn, waarin wy, met eene volstrekte zekerheid weeten kunnen, dat het beste onzer medemenschen, door onze schikking en handelwyze, bevorderd word; in zoodanige gevallen kan zekerlyk de uitzondering gelden; maar behalven dat deeze gevallen zeer zeldzaam zyn, zoo kan die veroorloving in deezen geen plaats heb-

(*) Ik moet hier, den Heer FORMEY nog eens inbrengen. Na dat die Schryver, in zyne Verhandeling over het gebruik en misbruik van eens anders onkunde, pag. 400 gezegd had, „ dat wy van eens anders onkunde geen oorzaak moeten zyn," vervolgt hy, „ ik zou echter hier van gaarn uitzonderen, dat eerlyk en nuttig bedrog, 't welk ook den naam van leugen om bestwil draagt. (Men heeft hier, in de vertaaling, den Heer FORMEY eene ongerymdheid doen zeggen, die nimmer uit zyne pen gevloeid is: *eerlyk bedrog*, welke eene uitdrukking! Het oorspronggelyke heeft *officieux*, 't geen men door *gedienstig* had behooren te vertaalen, wanneer het een bestaanbaaren zin, uitlevert.) En de reden der geoorlofdheid word opgegeeven te zyn, dat het einde onzer woorden en daaden zekerlyk is het best van anderen of van ons zelven, behoudens alle recht en billykheid, te beoogen, dit wil ik laten doorgaan, dog onder de hier boven gemelde bepaalingen; maar de bygebragte voorbeelden zyn niet wel geschikt om de handelwyze te wettigen: dat van den zieken doet niet af; 'er waren genoeg andere middelen te bezigen; en dat der kinderen is in myne voorgaande aanmerking betwist en wederlegd.

hebben, dan alleen wanneer 'er geen ander middel overig is, om dit bedoelde einde te bereiken; dat echter, in veele dier gevallen, langs den weg van Waarheid ook zoude kunnen geschieden. Het is dan altoos, ten minsten zoo veel mogelyk zy, onze pligt, ons aan dit middel te bepaalen, want indien de Apostolische Regel waarachtig zy, dat wy geen kwaad mogen doen, op dat 'er goed uit voortkome; hoe kunnen wy dan de leugen geoorlofd achten, schoon 'er al eenig algemeen, of groot byzonder voordeel, uit mogte ontspruiten. Naar het gevoelen van den Apostel, is der zulker veroordeeling volkomen rechtvaardig. Indien 'er derhalven van deeze uitzondering gebruik gemaakt mag worden, het moet en mag niet geschieden, dan in eenige zeer weinige gevallen, by de uiterste noodzaakelykheid, en onder veele bepaalingen (*). Want als deeze regel algemeen opgenomen, en zonder die behoorlyke bepaaling gevolgd word, dan staat het aan een ieder, om denzelven naar willekeur toe te passen; 't welk ten gevolge kan hebben, dat de Zedekunde den bodem ingeslagen, en de waereld in rep en roer gesteld worde.

Niemand myner Leezeren, hoop ik, zal my verdenken, als of ik deeze zaak in de hoedanigheid van Misantrope beschouwe, en den staat der Maatschappye uit het oog verlieze. Want ik vleye my, geene bepaalingen gemaakt te hebben, dan volgens de voorschriften eener gezonde reden en waare Wysbegeerte; bepaalingen, welken in den tegenwoordigen staat der zaaken over 't algemeen zeer wel kunnen bestaan; zonder dat dezelven eenige aanmerkelyke veranderingen behoeven te ondergaan. — Om dit nader te doen zien, zal ik ten slot nog eenige byzondere aanmerkingen mededeelen, over 't geen men, mynes achtens, niet onder de leugen heeft te betrekken.

Wy kunnen niet gezegd worden ons schuldig te maaken aan leugen; als wy eene zaak verhaalen, welke wy gelooven

(*) De Eerwaarde Schryver van het antwoord op de vraag, wegens de geoorlofdheid van voordeel te doen, met de onkunde van onzen medemensch, aan wien de prys der Goude Medailje is toegekend, schynt in deeze byzonderheid met my eenstemmig van gevoelen te zyn; wanneer hy op pag. 64 zegt; „ schoon men van de Waarheid *moogelyk* in *eenige weinig gevallen*, ten voordeele van onzen naasten zelven, ter bevordering van zyn eigen welzyn, of wanneer hy als in woede en raazerny mag worden aangemerkt, mooge afwyken enz."

ven waar te zyn, schoon ze by de uitkomst of nader onderzoek onwaar bevonden worde. Wy zyn dan op zyn meest alleen te beschuldigen van voorbaarigheid, in 't verbreiden, of onoplettenheid in het onderzoek. Zo ook maakt men zig aan geen leugen schuldig, wanneer men zich bedient van zekere manieren van voorstellen en wyzen van spreeken, die juist niet naar waarheid zyn; dog over welker betekenis men het met elkander eens is. Van die natuur zyn de gebruikelyke aartigheden, versierzels, figuurlyke uitdrukkingen, fabelen, gelykenissen en zinnebeelden, die ten vollen geoorlofd zyn; dewyl derzelver oogmerk niet is, om de menschen te bedriegen, of hun valsche en verkeerde denkbeelden van zaaken in te boezemen.

Deeze en dergelyke gevallen zyn eenvoudig; dog 'er kunnen gevallen zyn, en ze zyn 'er zomtyds inderdaad, in welken de zaaken van eene ingewikkelde natuur worden. Om in deezen de waarheid niet te kort te doen, en tevens de belangen van het algemeen, of van byzondere persoonen te handhaaven, vereischt veel oplettenheid en overleg, mitsgaders eene zeer nauwkeurige onderscheiding. Men heeft daar omtrent in 't algemeen in aanmerking te neemen, dat wy, schoon de verpligting tot het spreeken der Waarheid, duidelyk op ons ligge, geenzins onder de verpligting zyn, om altoos alle Waarheid te zeggen. Wy mogen zeer wel antwoord weigeren, indien wy daar door den vraager niet in eenig recht verkorten, 't geen hy wettiglyk op ons heeft; en indien zyne schade of nadeel niet noodzaakelyk uit ons zwygen voortvloeie. In gelyken gevalle staat het ons, onder dezelfde bepaalingen, vry zoo veel antwoord op de voorgestelde vraag te geeven, als genoeg is, om hem te voldoen, en ons buiten schade te houden. Ja het staat ons in die gevallen vry, zoodanige woorden te gebruiken, die in verscheidene meeningen kunnen worden opgevat; zoo dat wy dezelven in éénen bepaalden zin meenen, niettegenstaande het waarschynlyk zy, dat de persoonen, tot welken wy spreeken, dezelven in eenen anderen zin zullen opvatten. Op dezelfde wyze staat het ons vry, eenige daaden en verrigtingen indiervoege te schikken, dat wy onze oogmerken daar door, voor eenen anderen, verbergen, en dezelven hem ook, zonder zyn eigen onderzoek, onbekend blyven. Want ik ben geenzins in zulke gevallen verpligt, myn geheele hart bloot te leggen, of myne oogmerken te openbaaren, tot welker kundigheid een ander geen recht heeft; nog billyk kan verwag-

ten,

ten, dat hem dezelven worden bekend gemaakt. Edoch schoon dit alles, naar myn inzien, ons vryſtaat, zoo moeten wy hier in echter eene groote behoedzaamheid in acht neemen; op dat wy niet allengs tot bedriegery en verdervelyke dubbelzinnigheden vervallen; die ten laatſten noodwendig ſtrekken moeten, ter omkeering der Maatſchappye.

Dit alles ondertusſchen moet niet uitgebreid worden, buiten de gemelde bepaalingen; zoo dra het geheel of gedeeltelyk verzwygen der Waarheid gepaard gaat, met het nadeel onzer medemenſchen, moeten wy van maatregelen veranderen. Wy moeten dan ſpreeken en de Waarheid ſpreeken, zoo als ze is; in uitdrukkingen, die duidelyk verſtaan kunnen worden; over welker betekenis men het met den anderen eens is; en wy moeten aan deeze onze woorden geene duisterheid toebrengen, door twyfelachtige daaden (*). 't Is waar het kan zomtyds gebeuren, dat men, door het ſpreeken der Waarheid, zig zelven en anderen in den weg is; daar een leugen tot voordeel ſtrekken zoude. Dog dit komt voort uit de gebrekkige omſtandigheden, waar in de menſchen zig bevinden; en die gebrekkige ſtaat der zaaken geeft gelegenheid, tot groote, tot heldhaftige deugden, tot de grootmoedige opoffering van onze belangen, aan onze pligten. Was de waereld in een ſtaat van onſchuld, die ſtrydigheid zoude 'er niet heerſchen, onze pligt zoude dan, onafſcheidelyk, met ons belang vereenigd zyn; en daar zoude geen geval weezen, waar in iemand, door het volbrengen van zynen pligt, op eenigerleije wyze zig zelf, of zynen medemenſchen konde nadeelig zyn. Dog daar deeze ſtaat nu geen plaats heeft, blyft het voorſtaan en ſpreeken der Waarheid onzen onvermydelyken pligt; ſchoon het, door de bedorvenheid der menſchen, in den tegenwoordigen ſtaat, zoo kunne uitvallen, dat valschheid en voordeel, waarheid en nadeel, gepaard gaan.

Dat wy dan, in alle onze handelingen, de achtbaare grondregelen der Waarheid getrouwelyk volgen; nademaal het ons gebleeken is, hoe billyk en betamelyk dit zy in de natuur der zaaken. Laat derhalven het Zedelyk gevoel, van

(*) Zie over deeze byzonderheden, de allezins Lezenwaardige Verhandeling van den Eerwaarden Heer *Willem de Vos*, over het gebruik en misbruik van eens anders onkunde.

van 't geen goed en regt is, dit schoone en zuivere gevoel alle onze daaden bestieren; op dat wy op ieder oogenblik onzes leevens niet anders trachten te zyn of te doen, dan 't geen onze natuur en de algemeene natuur der dingen wil, dat wy zyn en doen zullen.

G. V.

EEN WAARE SLAGADER-SPAT VAN DE ARTERIA POPLITÆA [KNIE-BOGTS-SLAGADER] MET EEN GEZWEL TOT VERETTERING OVERGAANDE.

Door den Heer NOLLESON den Zoon, *oud Chirurgyn Aide major van de Legers des Konings in Duitschland en Meester Chirurgyn* te Vitry le François.

(Uit het Fransch.)

IN Oktober, 1757, bragt men in het Fransche Hospitaal te Wezel, aan den Beneden-Ryn, een Konstapel van het Konings Leger, in deeze vesting in garnizoen liggende, die een Gezwel hadt in de Way van het regter been, zo groot als een kleine Meloen, bepaald, niet rood, zonder hette of klopping. Ik had op dien tyd voor myn post de gekwetsten welken in deez' zaal gelegd wierden. Ik ondervraagde den Lyder naar alles wat 'er voorafgegaan of bygekoomen was, eer het gezwel tot die hoogte ware gereezen, om my te verzekeren van welk een aart het mogt zyn. Doch ik kon niets anders uit hem krygen, dan dat hy zyn gebrek toeschreef aan de koude welke hy by nagt geleeden hadt, en inspanning van kragt om de stukken geschuts te verplaatsen. Dit antwoord, schoon weinig voldoende, echter niet vreemd van oorzaaken om een Slagader-Spat, door verrekking voort te brengen, bragt my in het vermoeden, dat het wel zodanig een gebrek mogt wezen, zonder dit evenwel te kunnen verzekeren, om dat 'er de voornaame kentekenen van zodanige gezwellen niet by bevonden werden. In deeze omstandigheden kwam de Heer.... Heelmeester van veel achting, en onderzogt het gezwel, welk hy oordeelde veroorzaakt te zyn door een stilstand van waterig vogt, en te weinig omloop in deszelfs vaten. Hy schreef den Lyder een levens-regel voor, deedt hem aderlaaten, en den volgenden dag buikopenende middelen gebruiken; vervolgens afspoelende en openende, halve baden, ont-

ontbindende middelen, de *Æthiops martialis*, de *Aquila alba* enz., 't welk ondersteund werdt door dagelyksche purgatien. Het gezwel werdt met verzagtende en ontbindende Pappen behandeld. Niettegenstaande alle deeze middelen nam het gebrek toe. Na verloop van agt dagen dus verbonden te hebben, bemerkte ik twee verhevenheden op de oppervlakte van het gezwel, in welke beiden ik schommeling gewaar werd. By het volgende verband werdt my bevolen dezelve open te maaken: hier uit kwam eenige bloedige en stinkende etter. Ik bragt myn' vinger in de wonden, om zo 'er eenige tusschenschotjes waren, dezelven te verbreeken; doch ik vond niets in de diepte van den boezem, waar uit zich de etter naar buiten hadt voorgedaan, welke tusschen de buigspieren van het been, door verscheuring van het celagtig vlies, was doorgekoomen. De openingen werden op gewoone wyze verbonden, drie dagen; na welken tyd men het dienstig oordeelde de eerste behandeling te vervolgen, welke alleen afgebroken was, om dat men verwagtte dat de verettering van de twee kleine wonden de genezing van den Lyder zou bevorderen. Doch naauwlyks waren zes dagen verloopen, of 'er kwam schielyk een zwaare bloedstorting uit beide gemaakte openingen, welke de oppassers en de Lyder zelf niet eer gewaar werden voor dat de Stuipen en Zwakheid hem deeden sterven.

Na den dood van deezen ongelukkigen, belastte my de Heer..... Chirurgyn de ontleding te doen van de aangedaane deelen, in zyne tegenwoordigheid, om de oorzaak van zulk een schielyk en onverwagt toeval te ontdekken. In dit onderzoek bevond Ik de kniebogts-slagader verwyd tot de grootte, ten minste van een henn' ei; haare rokken waren zeer dun, en doorboord aan den kant van de buigspieren van het been, tusschen welken een boezem was, waar in nog eenige onvolmaakte etter opgehouden werdt. De wanden van deezen boezem waren gemaakt van een dik vlies, 't welk afkomstig scheen van een overblyfzel van de afgescheurde vaten, als een gevolg van de verettering. Dit vlies was aan de regter en linker zyde, boven en onder vast aan het voorste van het slagaderlyk gezwel; zo dat zyn' opening van boven gemeenschap hadt met den boezem, tegen over het midden-onderste gedeelte van de Spier *Seminervosus*, ten minste twee duimen boven de gemaakte openingen in het buitenste gezwel. Hier uit bleek dat de verettering alleen ontstaan was als een gevolg van de Slagader-spat.

BE-

BESCHRYVING EN ONTLEEDING VAN EEN ZONDERLINGE WANSCHAPEN MENSCHELYKE VRUGT.

(*Uit het Engelsch.*)

DE Natuur heeft zulk een groote verscheidenheid en zo veel' soorten van wanschepzels opgeleverd, dat naauwlyks iets meer voortgebragt kan worden om op nieuw verwondering te verwekken.

Een Vrugt in handen gevallen van den naauwkeurigen Ontleeder, den Heer LITTRE, Lid van de Koninglyke Akademie der Weetenschappen te Parys, scheen hem echter opmerkenswaardig wegens haare gelyking naar eenige fabelagtige beschryvingen der Oudheid. Het gene van de *Cyclopes* verhaald wordt werdt wezenlyk in de gedaante van dit kind gevonden, 't welk maar één oog hadt, en geplaatst in 't midden van het laagste deel van het voorhoofd.

Men heeft meer van zodanige Vrugten gehoord, doch niet waar van het inwendig gestel naauwkeurig was onderzogt.

De Vrugt, waar van wy spreeken, was gebooren op het einde van de zevende maand, en was reeds eenigen tyd voor de geboorte dood geweest. Zy hadt geheel geen werktuig voor den reuk. De plaats, waar de neus hadt moeten wezen, was plat, en gelyk met het aangezicht, met een huid bedekt, zonder eenige opening. Onder deeze huid was alles vast, zonder eenig teeken van de gewoone holligheden voor de natuurlyke Spons-beenderen en vliezen.

Het byzonderste, in het aangezicht, was de stand van het oog aan den grond of het midden van het voorhoofd. De Vrugt hadt echter twee winkbraauwen op de gewoone plaatsen, en twee oogleden.

De bol van het oog was rond, als gewoonlyk, en samengesteld uit de vliezen genaamd de *Conjunctiva*, de *Sclerotica* en een *Cornea*, welke was van een eironde gedaante. Door deeze *Cornea* kon men twee ronde lichaamen onderscheiden, het een aan de regter, het ander aan de linker zyde. De Heer LITTRE den bol geopend hebbende, merkte dat de *Choroidea* ontbrak, en 'er twee kleine lichaamen waren, als twee oogen onder een gemeen bedekzel, of een gemeenen bol samenstellende: want elk van deeze kleine lichaamen hadt zyn gezicht-zenuw, netvlies, hairwyze banden, regenboog, glasagtig en kristallyn vogt; het

het waterig vogt was alleen deeze twee kleine lichaamen gemeen. Hunne verscheide deelen waren alle zeer klein, behalve de twee kristallynen, welken byna van natuurlyke grootte waren. De deelen, tot elk van deeze twee kleine lichaamen behoorende, maakten eenen bol, onderscheiden van dien welke gemaakt was door de eige deelen van den anderen. Zy raakten malkander op een kleine plaats in 't midden, doch 'er was geene gemeenschap tusschen dezelven, dan door vaten, welken onmidlyk van de *Sclerotica* afkwamen; wyl de *Choroidea*, waar van ze gewoonlyk afkoomen, gelyk gezegd is, ontbrak. Het byzonderst hier in is, dat de Natuur twee oogen ingeslooten heeft onder één bedekzel, aan het onderste van het voorhoofd.

De Heer LITTRE opende het bekkeneel, in de tegenwoordigheid van twee andere zeer vermaarde Ontleedkundigen, en vondt de hersenen geheel gesmolten, als een helder sop, zonder eenig maakzel van deelen. Eén kleine zenuw-draad kon men onderscheiden, en deeze werdt bevonden de gezicht-zenuw te wezen. Zy ging uit het bekkeneel door een opening, in 't midden tusschen de twee gaten door welken de gezicht-zenuwen natuurlyk gaan, welken hier beide ontbraken. Opmerklyk is het echter, dat deeze gezicht-zenuw, schoon zy zich enkeld vertoonde, in de daad dubbeld was; zynde beiden in een zelfde omkleedzel ingeslooten, gelyk omtrent de andere deelen van het oog gezien is.

Dit Vrugtje hadt nog eenige andere byzonderheden, schoon niet alle zo aanmerkelyk. De regter hand hadt zes vingers; de twee eersten ontstonden van den duim, welke als tot den wortel in tweën gekloofd scheen. De tong was niet los, wyl de riem zich tot aan den punt uitstrekte. Het strotklepje was niet minder zodanig, en daarenboven omgekeerd over den wortel van de tong; welk gebrek van gestel alleen genoeg geweest zou zyn om het kindje schielyk te doen sterven, al ware het levende ter wereld gebragt, om dat het niets altoos zou hebben konnen zwelgen. Behalve de deelen reeds gemeld, scheen alles in een natuurlyken staat.

DE NATUURLYKE HISTORIE DER SLAKKEN.

Opgemaakt uit de breede Befchryving des grooten SWAMMERDAMS.

DE vreemdheid van het onlangs gemelde verfchynzel in de Natuurlyke Historie, waargenomen, dat de Slakken, den kop afgefneeden zynde, denzelven weder krygen (*); de ftrydigheid der waarneemingen van eenen SCHEFFER en VALMONT DE BOMARE, Mannen van naam in deeze weetenfchap (†), zullen zeker eene veelvuldigheid van proefneemingen op deeze foort van Dieren hervoortbrengen; heilige en onheilige handen, mag ik die fpreekwys gebruiken, zullen aan 't werk gaan om de Slakken van den kop te berooven, en te zien wat 'er van worde. —— Dan 't is deezer Dieren lot zich veragt, vervolgd, vertrapt te zien. Zy zyn het ondertusfchen, die ons de zeldzaamfte byzonderheden, in de huishouding der Natuure, opleveren, zy verdienen gekend, en met een oplettend oog befchouwd te worden. —— Veelen zullen om dit te doen eenen Leidsman noodig hebben, en geen beter kunnen zy neemen dan den nauwkeurigen SWAMMERDAM, den roem van ons Vaderland in deezen tak der Weetenfchappen; hy heeft in zyn groote Werk, met regt den *Bybel der Natuure* geheeten, ons, eene zeer keurige befchryving van deeze Diertjes nagelaaten. Dit Werk niet in aller handen zynde, hebben wy gedagt geen gering gedeelte onzer Leezeren pleifier te zullen doen met zyne waarneemingen hoofdzaaklyk mede te deelen; hoofdzaaklyk, zeg ik, naardemaal veele byzonderheden, om net gekend te worden, de keurlyke plaaten eifchen, die in zyn Werk voorkomen.

De Slak, waar mede hy begint, en wy, hem navolgende, ook eenen aanvang maaken is de *Wyngaardflak.*

* * *

Eer ik my tot het verhandelen van het lichaam of het weeke deel van de Slak begeef, zal ik eerst iets van het harde deel of de fchaal zeggen, dit wordt zeer verkeerd het Slakken-huisjen genaamd, wanneer men dit eigenlyk wil verftaan: want is de weezenlyke huid van de Slak, zon-

(*) *N. Vaderl. Letteroef.* II D. 2de Stuk, bladz. 279.
(†) *Ald.* 516. en in verfcheide Nieuwspapieren.

zonder welke zy zo min leeven kan als een gevild Mensch, als een Kreeft, die uit zyn schaal, en een Schildpadde, die uit zyn huid was getrokken. Deeze korst moet als het eigenlyk been van de Slak worden aangemerkt, waar in de Spieren haare inplanting hebben, even gelyk de muskelen der Viervoetige Dieren aan hunne beenderen vast gehegt, en daar mede vereenigd worden.

Wat het weeke gedeelte of het Lichaam betreft. Wanneer wy een Slak aanmerken op die wyze als zy met haar Hoorntje voortkruipt, is het lichaam by de drie en een halven duim lang, en omtrent twee duimen breed. Aan het hoofd ziet men vier Hoorntjes twee groote en twee kleine, de eerste met de laatste zonder stipjes. Daar onder vertoonen zich de uitwendige lippen en de mond. Tusschen het eerste en tweede Hoorntje vindt men het gat, waar door de Teeldeelen uitpuilen en opzwellen; doch het is altoos onzigtbaar en geheel toegeslooten, uitgenomen op dien tyd dat zy elkander bekennen. Agter aan tegen den boord van het Hoorntje, ziet men een dikke Lip of Rand, welke zich overal, zo wel in als uitwendig, tegen den buitensten kant, en de binnenste vlakte van den Hoorn aansluit. Dit deel komt overeen met het dekzel of de huifel, die naakte Slakken, boven op 't voorste haars lichaams hebben, waar onder zy het hoofd en de hoorntjes inhaalen en verbergen, als ze aangeraakt worden. In deeze Lip of Rand zyn aan de rechter zyde twee openingen, de eene tot loozing van den afgang, de andere om de lugt in en uit te laaten. Verder zyn in dit lichaam zeer aanmerkelyk de platte en breede Zoomen of Boorden, waar mede de Slak zich voornaamlyk beweegt, dewyl zy uit zwaare spieren bestaan; om welke rede ik ze de Voet van de Slak noem. Van onderen is deeze Voet met eene redelyk dunne huid overtrokken, van boven is dezelve met prikkeltjes of kleine klieragtige wratjes, ongelyk van maakzel, verdeeld, waar tusschen veele vaten loopen.

Wanneer men nu de buitenste schaal of anders het steenagtig been van dit weeke gedeelte des lichaams afneemt, vertoont zich het verborgene inwendige en weeke gedeelte, dat in maakzel en gedaante den Hoorn zelve gelyk is, en, zonder eenig onderscheid, de eigenste krinkels en draijingen heeft; alleen is alles zagt en buigzaam, zonder de minste hardigheid.

Meest alle Ingewanden schynen hier door, om dat de vliezen des lichaams daar op het weekste en dunste zyn,

met verscheide vaten doorweeven. Wanneer de harde huid 'er afgenoomen is, loopt, op het minste kwetzen van dit vlies, het bleeke blauwe bloed van de Slak, als eene lymerige vogtigheid, daar uit. Dit komt om dat het gantsche lichaam, overal, met veele aderen en slagaderen geborduurd en doorweeven is: wanneer men met een schaartje een gedeelte van den voet vaardig afsnydt, zal men geheele straalen bloed daar gudzend uit zien springen.

Alle vier de Hoorntjes van de Slak hebben dit gemeen met het bovenste gedeelte van de huid van het lichaam; dat ze met kleine, ongelyke, en klieragtige greinkens, op de wyze als wratjes, vercierd zyn; doch met dit onderscheid, dat zy daar kleinder van verdeelingen bevonden worden. Deeze, door een vergrootglas bezien, vertoonen zich als van eene groenagtige en doorschynende stoffe, even als kalfslil waar eenige kleine witagtige stipjes door heen schynen, die ik voor de kliertjes hou, waar uit de Slak haar lym en slym scheidt, 't welk niet alleen het geheele lichaam, maar ook deeze Hoorntjes geduurig bevogtigt, 't geen ten hoogsten noodig is: om dat zy geduurig dan inwaards gestroopt, dan weder buitenwaards uitgestroopt worden, dat zonder geduurige bevogtiging niet zou kunnen geschieden.

Hoewel alle deeze vier Hoorntjes zeer zeldzaam zyn, verdienen de twee bovenste en langste byzonder onze opmerking, niet alleen ten aanziene der beweeging, zo overkunstig van den Opperften Maaker uitgevonden; maar voornaamlyk om dat zy de oogen, in de gedaante van twee zwarte puntjes, op de uiterste tippen draagen, die zy door eene onbeschryflyke en nogthans geschikte beweeging, dan buiten het lichaam, dan weder, door eene oversnelle zamentrekking, binnen de holte van den buik verbergen.

Ik weet wel dat veelen, die op de natuur deezer Diertjes alleen gespeculeerd hebben, deeze zwarte stipjes, die zy op de Hoorntjes draagen, oogen genoemd hebben; maar hunne eige inbeelding heeft dit gevoelen ook weder verworpen; om dat de Slakken met dezelve haast over al tegen aanstooten, zonder onderscheid tusschen de voorwerpen te maaken of eenige tekens van Gezigt te betoonen (*). Doch door Reden alleen zal men noit de Natuur leeren kennen: want de ondervinding moet verbonden of getrouwd zyn met de Rede, of men zal eeuwig dwaalen. Hierom, de gissingen daar laatende, zal ik deeze Oogen, derzel-

(*) Zie hier van onze *Vad. Letteroef.* V D. 2 St. bl. 350.

zelver Vliezen, Vogtigheden, Spieren en Zenuwen, volgens de Ondervinding befchryven.

Het eerfte dan dat in de bovenfte Hoorntjes aanmerkelyk is, is het uiterfte topje van dezelven, waar in drie byzondere deelen te zien zyn. Het eerfte deeltje, zynde het middelfte, is een git zwart puntje, het weezenlyk Oog. Het tweede is de gezigt-zenuw van dat Oog, die bultagtig en klootswys door het vel uitpuilt. Het derde is de uiterfte punt der muskel van het Oog, waar door het uiterlyke vel, dat daar glad over gefpannen is, het eerfte inwaards geboogen en ingetrokken wordt, wanneer de Slak haare Oogen binnen in het lichaam beweegt; beginnende de beweeging altyd by deeze verdeeling van het Oog, die tusfchen de muskel en de zenuw van het zelve is. En dewyl de tip van dit fpiertje, een weinig meer dan het Oog of de zenuw uitfteekt, ontvangt 't zelve alle de aanftootingen eerst, wanneer het Hoorntje ergens aanraakt, 't welk het Oog befchermt en bewaart. Voorts zyn deeze uiterfte tippen der Hoorntjes glad gefpannen, en glanzend van kleur, een weinig ros en zonder wratjes. — Op dat nu de aangeroerde muskel en zenuw bekwaam zouden geplaatst worden, is het ganfche Hoorntje van binnen hol gemaakt, zo dat, als men het doorfnydt, men de twee einden van die deelen aldaar zien kan.

By het openen van eene Slak ziet men even onder de huid een fpieragtig vliesje, dat heel dun is, en alle de inwendige deelen bekleedt, hier en daar is het met dwars loopende fpieragtige draaden, die van de eene zyde van het lichaam tot het andere loopen, voorzien, welke aldaar in de zyden van de Slak worden ingeplant. Voorts ziet men de Maag, de Teeldeelen *enz.* en eindelyk ook de Harsfenen, die op het bovenfte gedeelte van de Maag en de Slokdarm liggen; en aan wederzyden in den buik ontdekt men verder de ingetrokken Hoorntjes met de Spieren, die de Slakken in ftaat ftellen om ze met eene wondere vaardigheid uit en in te haalen.

De Harsfenen beftaan uit twee klootswyze deeltjes, waar door zy even als in de Menfchen, in twee deelen verdeeld worden. Hunne plaats is voor aan in 't hoofd; maar alzo zy, nevens alle andere deelen, zeer wonderlyk in de Slak, dan agterwaards, dan voorwaards in het lichaam bewoogen worden, zo kan men 'er geene zekere plaats aan geeven. De Harsfenen zyn dan geplaatst agter op de ingetrokken huid van 't hoofd, even boven den doorfchynen-

den tand van de Slak, zo dat ze met alle de deelen van de keel en den mond, de maag en de kwylvaten, zo diep in het lichaam, door een ſpiertje daar toe dienende, ingetrokken worden. Anderzins, wanneer deeze deelen weder uitgezet zyn, kan men zeggen dat de Harsſenen voor aan het hoofd geplaatst zyn. Waar uit blykt, dat dit beweegen der Harsſenen, als eene zeer wonderbaarlyke zaak in dit Diertje moet worden aangemerkt, waar in de Almagt en wysheid GODS byzonder doorſtraalt, die dit deel in de Slak door muskelen heeft willen beweegen, dat hy in de Menſchen en andere Dieren, zo onbeweeglyk in een hard been heeft opgeſlooten.

Het Oog zelve is ten naasten by als een ronde bol, die aan de binnenſte zyde wat platagtig is, en aan dien kant, daar het gezigt geſchiedt, is dezelve een weinig ſpieragtig verheeven. Ik heb niet kunnen bemerken, dat het Oog meer dan één vlies heeft, 't welk 't zelve inwendig bekleedt, en 't geen ik het Druivenvlies noem. — Vyf onderſcheide en kennelyke deelen heb ik middagklaar in het Oog van de Slak ondervonden, als een Vlies van buiten, naamlyk, het Druivenvlies. Drie Vogtigheden van binnen, als de wateragtige, de kristallyne en de glasagtige, en het muskuleuſe gryze vlies dat het oog omringt, Maar wie zal dit kunnen gelooven? Zeker het ſchynt eene ongelooflyke zaak dat in een punt, ja in een ſtipje, zo klein als de punt van een ſchagt gemaakt, zulk eene kunst, en zulke wonderen verborgen zyn. Maar wat kan GOD niet doen, die alles maakt en uitwerkt!

Wat nu het gebruik van het Oog in eene Slak aangaat, en hoe zy daar mede zien is bezwaarlyk uit te vinden. Het gryze Vlies, dat die uitſpanning der muskel van het Oog is, en zeer uitgebreid of ingetrokken kan worden, geloof ik, dat het Oog onderſcheidenlyk kan beweegen, en ook, als een ooglid, dekken, Maar hoe klein of groot de Appel of de opening in het Druiven-vlies is, en op welk eene manier het door de verſcheidenheid der voorwerpen en het licht wordt zamengetrokken of verwyderd, heb ik niet kunnen ondervinden. Zelfs heb ik den Appel nog noit gezien. Dat niemand verwonderen moet: want deeze is in het Oog van een Mensch, dat zo groot is, maar als een Duive wik in zyne opening, welk een klein gaatje moet die Appel dan in dit puntje niet hebben, en hoe weinig ſtraalen ontvangen? Egter twyfel ik niet of de Appel wordt uitgebreid en zamengetrokken, om dat ik de ooghair gelyke

ke pypjes daar gezien heb, door welke, als de Appel uitgebreid wordt, de vogtigheden van het Oog der Slakken de uitwendige zigtbaare gedaantens kunnen ontvangen en vergaderen: dewelke dan daar door gaande, in het Netvlies, onder op den grond van het Druivenvlies liggende, van de gezigt-zenuw ontvangen worden, waar door het Gezigt geschiedt. — Hier uit kan men opmaaken, dat dit Gezigt zeer teer in eene Slak moet zyn. Wy zelfs zien op den dag niet heel klaar als onze Appel zamengetrokken is, en wy uit de open lugt in huis komen, zo dat 'er weinig straalen in ons Oog verzameld worden. En mogelyk dat de Slak de straalen van het licht en der voorwerpen alleen van verre ontvangt, dat zy flauwlyk de dingen ziet, zonder dat zy dezelve van naby onderscheidenlyk bekent; op de wys als de blindgeboorene in het Euangelie, die de Menschen als boomen zag wandelen. Althans ik heb tot nog niet kunnen bemerken, dat de Slak heel digt en van naby wel ziet: wat proeven ik daar omtrent ook genomen heb.

Tusschen de twee onderste Hoorntjes ziet men de uitwendige Lippen, als de Slak dezelve opspalkt, zo vertoont zich de huid tusschen beide zeer kartelig, als met kleine uitsteekende tandjes; doch deeze zyn niet beter te zien dan wanneer zy eet, of dat de mond, het verhemelte en de keel, met de uiterlyke huid uit het lichaam genomen en opgesneeden wordt. Agter deeze huid ziet men voorts de Tanden, die in eene gekookte Slak, door het opkrimpen van de huid en lippen, zigtbaar worden. Deeze Tanden zyn alle aan een verbonden, door eene hoornbeenige zamengroeijing: want de Tanden zelve zyn ook hoornbeen en kastanje bruin van kleur: dewyl alle deeze Tanden aaneengegroeid zyn, moet men ze maar voor één Tand neemen. Het getal deezer Tanden is gemeenlyk acht, zynde de een wel wat grooter en uitsteekender dan de andere, gelyk het vergrootglas ontdekt. Dit deeltje is hoepelswyze geboogen, staande de bogt na binnen, naamlyk boven tegen de huid, daar het aan vast gegroeid is, en het ingeboogene tandige gedeelte, waar mede zy byt, is na buiten gekeerd. In 't midden van de uitgeboogene zyde deezes Tands is een klein groefje, waar in eenige Spieren, die den Tand beweegen, ingeënt worden. De Tand spant zich allengskens vliezigér uit, als eene breede pyramide of naald, en maakt dus een groot gedeelte van het verhemelte, dat met kleine stippen, die roodagtig van verf zyn, en

hier en daar eenige kleine hardighed
ben, aan wederzyden van het uitſ
tig geſprenkeld is, 't welk de mon
om niet gekwetst te worden, zo d
of ſteeklig was. Doch dit deeltje
binnenſte des monds moet eerst
een gelegd zyn. Als dan ontde
het verhemelte twee kleine nau
Speegzel of kwyl uit de kwyl
wordt.

In het onderſte gedeelte de
ons het onderſte Kaakebeen
Slak, twee vleezige deeltjes
kan noemen, aangemerkt z
te regeeren, het na de k
waards te ſtooten. Daar a
en hoepelswys kraakbeent
binnenſte gedeelte de To
planting hebben. De T
holle bogt van dit Kraa
eeten doorſlikt, toeſlui
Strot-lapje, wanneer w
gepyp toeſluit, op d
vallen, of die plaats
Dan al zo eigenlyk
Slak overeen met dat
mede als in zo een
Tong der Slak ook
haar einde in de h
zelve, als een klein
omtrent een weir
kel, die de Ton
de Keel, ja ook
trekt.

Het ſpitſe ein
is voorzien m
of drie tandjes
de Slak, als
haakjen, en
welke zy da
zo dat men
de Slak in
zy brokke
deeze Die

vergaderen de Wyngaardeniers dezelve met groote zorg en trappen ze dood, op dien tyd als de Wyngaard de tedere botten en bladeren schiet, gelyk ik in *Frankryk* gezien heb.

Ik heb eenigen tyd een redelyk getal Slakken in myne kamer gevoed, en van kost verzorgd hebbende, dezelve in een bodemlooze doos, die in een houten bak stondt, opgeslooten, daar ik ze toedekte met een getralied matjen, waar door zy den hals konden heen steeken, op dat ik haare manieren zou uitvinden, en ook zomtyds op die wyze met een vergrootglas bezien. — Het voedzel, dat ik haar gaf, was Radys, Sala, Suuring, Consilie de grein, en andere vogtige en drooge Kruiden, die ik haar dagelyks tegen den avond versch gaf, naa dat zy eenigen tyd in 't water gelegen hadden: want zy eeten meest in den avond en in den morgenstond, en hebben veel liever sapagtige en versche Kruiden dan die oud en belegen zyn. Waar uit ik bemerkt heb, dat zy zo wel haare verkiezing, lust en smaak volgen als eenige andere Dieren; ook zyn ze, ten dien einde met Zenuwen, die tot den smaak dienen, beschonken.

Hier nevens is aan de Slakken een goeden Reuk gegeeven. Dit heb ik bemerkt als ik maar eenig versch voedzel omtrent haar nederleide: zy wisten het vaardig te ruiken, en begaven zich buiten haare huisjes, kruipende 'er straks na toe. Maar ze droog op myne kamer opgeslooten houdende, bespeurde ik, dat zy, door gebrek aan dauw en regen, daar niet wel konden aarten, 't geen haar ook zomtyds den lust tot eeten benam. De reden hier van was dat haare slymvaten uitgeput wierden, waar door zy zamen getrokken zynde, in haare hoornige huid opgeslooten bleeven. Tot ik eindelyk de manier uitvondt om haar te beregenen, 't geen ze terstond voor den dag deedt komen en aan 't eeten vallen. Hier toe gebruikte ik een koperen spuit met zeer fyne gaatjes, waar uit de kleine druppeltjes als een aangenaame regen nedervielen. Zo dra de Slakken dit water voelen, begeeven zy zich onmiddelyk aan 't kruipen. Doch 't is een vermaak te zien hoe zy, als eenige druppeltjes op haar Hoorntjes vallen, die terstond weeten inwendig om te stroopen, en binnen in haar lichaam te verbergen, dermaate teer gevoelig zyn deeze deeltjes, desgelyks is ook het gansche lichaam van de Slak: want zy is een zeer vreesagtig Diertje dat zich straks verbergt, wanneer het maar 't minste omtrent zich voelt beweegen.

 dat

dat het niet gewoon is; maar zo men het ftoot of aanraakt, kruipt het niet alleen terftond weg; doch befproeit ook het lichaam voorts met flymige vogtigheden.

Of de Slakken ook Gehoor hebben, heb ik niet kunnen ondervinden, zelfs heb ik dat in haar niet bemerkt, wat gedruis en geroep ik omtrent haar maakte. Laaten wy voortgaan met ook de andere byzonderheden te vermelden.

De Lip of Rand, die rondsom het gansche lichaam van de Slak gaat, hoewel zo breed niet van onderen als van boven, fluit altyd digt tegen den kant van het Hoorntje aan, zo wel inwendig als zy uitwendig doet. En dewyl zy met veele en verfcheide Spiertjes voorzien is, zo heeft ze ook veelerhande beweegingen, naar de daaden en werkingen, die de Slak doet. Dit geduurig veranderen is oorzaak dat men 'er geene zekere geftalte of figuur aan kan geeven. Zy heeft, boven op het lichaam van de Slak twee aartige inkervingen, als twee tongjes. En aan de rechter zyde van den buik om laag heeft zy eene merklyke opening om de lugt te ontvangen, en dan nog eene andere, waar door de afgang in maniere als een dun langwerpig en gekronkeld darmpje, geloosd wordt. De kleur van dit deel is geelagtig geftippeld wit, 't welk met een' doorfchynenden bleek groenen grond vercierd wordt. Inwendig, daar het overal tegens de hoorn aanfluit, is het van eene donkere zwarte kleur, die een weinig na het blauwe trekt.

Inwendig is deeze Lip of Rand als een verwulfzel, dat met zyne holligheden om hoog gaat na het fpitze einde van het lichaam, wiens omdraaijingen zy volgen. Van boven in de binnenfte vlakte heeft deeze Lip veele aderen, die men daar bloot ziet liggen; en agter in de holte ten naasten by om laag, aan de flinker zyde, in het hangen des lichaams, is het Hart geplaatst, het geen men zelfs door het buitenfte vel ziet beweegen, eer dat dit deel is opgefneeden. Dit Hart met de aderen wordt geftadig verkwikt en verkoeld door de lugt, welke de Slak door de ftraks gemelde opening van haare Lip, daar in perst: want naar maate dat zy haar lichaam uit het Hoorntje beweegt, drukt zy de lugt in de holte van de Lip, en naarmaate dat zy weder met het lichaam in de Schaal kruipt, drukt zy de lugt daar buiten, 't geen men de Ademhaaling mag noemen.

Wanneer het lichaam buiten het Hoorntje gekroopen is, en de Slak als dan in 't water gelegd word, zo dryft zy op het zelve, van wegen de lugt die zy binnen de holte van de

lip

lip gehaald heeft; maar is de Slak in haare steenige huid opgetrokken, waar door de holte van de lip geslooten en zamengeperst wordt, en zy dan in 't water komt, zo zinkt zy; doch kruipt ze, in het water zynde, weder uit de schaal, dan wordt de holligheid van de lip vol met water gedrukt, en dat gaat in de plaats van de lugt, die zy, buiten het water, daar in bewoog, en werdt dit water, door eene nieuwe manier van ademhaalinge, dan uit en dan binnen de hoorn bewoogen, naar dat de Slak haar lichaam daar uit of in trekt.

Gansch geen stem of geluid geeft de Slak van zich, alleen maakt zy een zissend geluid, wanneer men haar met een stokje of iets anders aanraakt, zo dat zy het lichaam vaardig inwaards trekt, op welken tyd de lugt dit zissend geluid veroorzaakt, door dien de opening van het lugtgat eenigzins sluit, en ze dus niet zo snel kan uitgaan of wyken.

Maar zomtyds is de Slak niet uit haar huisje te krygen, wat men ook doen mag, om deeze proeve te neemen, en door de opening van de lip de lugt in en uit het lichaam te zien brengen. Als men dit echter wil waarneemen en zien hoe wonderlyk dat gat zich dan toesluit en weder opent, zo moet men de hoorn van agteren een weinig met den rug van een mes inslaan, dan zal zy terstond, door de pyn, welke zy gevoelt, daar buiten kruipen, de lugt-opening vertoonen, en laaten kyken hoe aartig zy ademhaalt.

De uiterste zoomen of boorden van het lichaam zyn als bezaaid met veele klieragtige verhevenheden, waar uit het slym te voorschyn komt: dezelve werden verdeeld door een zeer groot getal vaten, welke daar tusschen in loopen, en de stoffe tot het slym aanvoeren. Deeze kliertjes zyn alle verheven boven de vlakte van de huid, en als met witte doorschynende stippen bezaaid, waar tusschen de vaten als in dellingen en groeven gezien worden.

Deeze zoomen of boorden bestaan, voor het meeste gedeelte, uit drie vliezen, zynde het eerste en bovenste de klieragtige huid, het binnenste of middelste is een klieragtig vlies, het allerbinnenste een glad en slibberig vlies. Daar onder is het lichaam van de Slak, met zwaare spieren doorweeven, waar door zy haar hoorn en gansche lichaam, door eene zeer zeldzaame beweeging, die als de golven en baaren van de zee in het aanzien is, voortzet. Derwyze dat deeze zoomen aan dit Diertje voor een voet die-

dienen, en met allen regt dus mogen genoemd worden. Dit ganfche deel is week en fpongieus: maar als men met een naald of fpelde daar in prikt, kan de Slak haare fpieren zo fterk zamentrekken, dat zy zich zelven zo hard als leder maakt.

Van onderen is dat gedeelte des lichaams heel blank, en als met eene eenparige huid overtrokken, die my veel dunner fchynt dan de bovenfte; hoewel zy mede klieragtig is en eenigzins verdeeld; maar door haare dunte is zy bekwaamer om zich te beweegen. Wanneer men de Slak op een helder glas laat kruipen, kan men deeze beweeging zeer fraai zien: want zo men dat dan omkeert, als zy daar op voortgaat, zo vertoont zich deeze wonderbaarlyke beweeging gelyk de golfjes van de zee, die langzaam op elkander volgen, wanneer zy, door een' zoelen wind, zagtjes bewoogen worden. En beter kan ik deeze zeldzaame beweeging niet uitdrukken.

Maar dat men in een naakte Slak, die in het water geworpen is, en in een vles gedaan, de beweeging der dierlyke geesten zou kunnen zien, en dat onder de figuur van kleine belletjes, die zich van het hoofd tot den ftaart, en van den ftaart na het hoofd beweegen, is niet dan eene inbeelding van dat foort van Philofophen, die alleen in de boeken fuffen. De heele reden beftaat, om dat daar altyd lugt in het flym des lichaams blyft hangen, als men de Slak in het water werpt, doch daar is noit eene geregelde beweeging in te zien, hoe zeer zy zich ook roert: want altyd behouden de belletjes hunne orde en plaats, hoewel zy inkrimpen en uitrekken met het lichaam, dat is op en van elkander fchuiven.

Wanneer de Slakken willen rusten, zonder zich door eenige beweeging van haar zoom of voet vast te houden, zo perfen en fcheiden zy uit haar lichaam een gedeelte flym, het welk, als het een weinig gedroogd is, haar voor een hang- en rustbedde dient. Dit doen zy gemeenlyk op den dag, en zy blyven in dien ftaat tot dat het regent of de koelte aankomt: want zy hebben geen grooter vyand dan de droogte.

Hierom ziet men ook dat haar flym gekleurder is, naar maate zy minder in haare vaten of klieren hebben, zynde het anderzins altyd helder en wit. — De Slakken zyn ook zeer gezelfchap zoekende, voornaamlyk als zy haar hoorntje doen aangroeijen, op welken tyd zy, in fchaduwagtige

tige plaatzen by honderden vergaderen, om daar tyd en rust toe te hebben, zittende ſtil naast elkanderen. Byzonder kruipen zy zamen, eenige dagen voor dat zy ſpeelen.

Zeer taai zyn ze van leeven, en kunnen wel zes en zeven dagen, onder het water beſlooten zynde, het leeven rekken, en wel vier dagen, als zy gekwetst zyn, of zelfs uit haar ſchaal of huid getrokken. Dan men moet haar mede in water leggen. Zy zyn zo ſterk dat zy, met nog een andere Slak, die haar aan het hoorntje vasthoudt, ligtlyk kunnen voortgaan, en zich overal beweegen. Somtyds wel met twee andere, die zy voortſleepen. Hoe lang zy natuurlyk leeven, is niet wel te zeggen, hoewel ik geloof dat zy tot heel hooge jaaren komen, dat heel ligt uit het langzaam groeijen van haar hoorntje is af te neemen. Waar op men dergelyke inkervingen, als men op de hoornen der Osſen bevindt, waar uit de Huislieden de jaaren narekenen, in groote menigte ziet.

Ik heb groote moeite gehad om de Slakken te ontleden: want het is niet dan met zeer grooten arbeid te doen, als zy nog in 't leeven zyn. Zout op een Slak geſtrooid, verteert dezelve niet, gelyk men zich verbeeldt; het doodt haar alleen: en alle de ingewanden worden door het inkrimpen der muskelen zo zeer zamengetrokken, dat men niets bekwaamlyk zien kan.

De Slak in Brandewyn, Tarpentyn-olie, en andere vogten of olie, te leggen, om haar te dooden, gaat mede niet aan. Hoewel ik andere bloedlooze Diertjes wel, met den reuk van Zwavel alleen, heb gedood, om ze zo, ongekwetst zynde, te ontleeden. Dan het allerbekwaamſte en beste middel is, om de Slak een langzaamen dood binnen in en onder het water te doen ſterven: dit zet alle de deelen uit, en maakt de zodanige, die men anders bezwaarlyk zou kunnen vinden, zigtbaar.

Zommige Liefhebbers zetten deeze ſoort van Slakken, hier in 't Land, in hunne Tuinen of Lusthoven, om haare ongemeene grootte, gelyk ik gezien heb in den *Haag* en te *Kuilenburg*, in de Lusthoven van haare Excellentien, de Graaven MAURITS en WALDEK, en op andere plaatzen meer, daar zy Grotten hebben. De bekwaamſte tyd om ze te verzenden is in den winter; dewyl ze dan in haare hoorntjes, zonder beweeging, zyn opgeſlooten, en met een byzonder dekzel toegegroeid, dat zeer net den ingang van den hoorn ſluit. In den Zomer werden zy allerbekwaamst, in eeni-

ge

ge groente, overgezonden, of anders, zo men die eeten wil, doet men de Slakken in een zak, ſtrooit 'er gekapt ſtroo tusſchen, 't geen men denkt dat ze belet om uit de hoorntjes te kruipen.

In een volgend Stukje, verwagte de Leezer andere en niet min merkwaardige byzonderheden van deeze Diertjes.

NIEUWE MANIER OM DE SLAKKEN TE VERDRYVEN.

DEeze manier is, in Engeland, in de openbaare papieren opgegeeven. Een Landbouwer van het Graafſchap Herfort heeft, na veele middelen, om zyn velden te bevryden van dit ſchadelyk geſlagt van kruipend gedierte, welk zyn koorn vernielde, als het gewas nog teder was, aangewend te hebben, eindelyk de proeve genomen met Kalk. Hy ſtrooide ze tegen den nagt over den grond, welken hy voor de verſlinding van deeze dieren wilde bevryden; wyl zy by nagt uitkoomen om te aazen. Vyf maaten fyne kalk zyn genoeg voor een vierde van een Morgen. Deeze ondervinding, verſcheide maalen herhaald, is altyd wel gelukt; en is te meer waardig in gebruik gebragt te worden, om dat de kalk, gelyk men weet, de natuurlyke vrugtbaarheid van de aarde merklyk vermeerdert.

DE WORDING DER EILANDEN.

Door ALEXANDER DALRYMPLE *Schildknaap.*
Medegedeeld door C. MORTON, M. D. S. R. S.

GEen gedeelte van de Natuurlyke Historie is opmerkenswaardiger, en mogelyk, geen den Zeevaarenden nutter, dan het onderzoek na de formeering van de Eilanden. De oorſprong van de Eilanden in 't algemeen is het ſtuk niet daar 't op aan komt; maar van die laage platte Eilanden in den grooten Oceaan, gelyk de meeste die men tot nu toe in de *Zuidzee* ontdekt heeft.

Deeze Eilanden zyn, in 't algemeen, lang en ſmal, zy beſtaan uit een enge ſtreek lands, met zeewater in 't midden; doorgaans, en misſchien altyd, met een kanaal, waar in het zeewater, ten minſte by vloed, inloopt; gemeenlyk is de

de opening groot genoeg om met een Canoe in te vaaren, dikwyls kunnen 'er grooter Schepen in te recht.

De oorſprong deezer Eilanden, zal genoegzaam derzelver natuur ontvouwen. Ik ben eerst tot deeze naſpeuring gekomen, door eene waarneeming van ABDUL ROOBIN, een Lootsman, dat alle de Eilanden, liggende ten Noordoosten van *Borneo*, ten Oosten ſchorren en ondiepten hadden.

Deeze Eilanden, aan de Westzyde door *Borneo* gedekt zynde, kunnen de Winden, uit dien hoek waaijende, 'er geen geweld op oefenen. Maar de Noordooste Winden, nederſtortende op de golven van een' wyden Oceaan, hoopen het koraal op, waar mede die zeeën vervuld zyn. Dit is zeer merkbaar naa ſtormweer, en 't geſchiedt, mogelyk altoos, op alle andere tyden, ongevoelig. De koraal-banken, op deeze wyze opgehoogd, worden droog. Deeze banken vindt men op allerlei diepten, op allerlei afſtanden van het ſtrand, geheel van 't land afgeſcheiden, en van elkander afgezonderd, ſchoon 't gebeure dat ze enkel van elkander geſcheiden zyn door eene naauwe, zeer diepe en onpeilbaare ſleuve.

In deezer voege groeijen de koraal-banken zeer ſchielyk, en komen nader aan de oppervlakte; maar de winden het koraal uit dieper water ophoopende, verhaasten het toeneemen van dezelve voornaamlyk, zo dat het Schorren en Eilanden worden. Allengskens worden deeze hooger, en, wanneer de zee eens wederſtand ontmoet, ziet men het koraal ſchielyk opgeworpen, door 't geweld der golven, die op de bank breeken; van hier komt het dat, in open zee, 'er naauwlyks een voorbeeld is van een koraal-bank, op welke zo weinig water ſtaat dat 'er een groot ſchip niet over kan, doch egter zo droog is, dat een Boot aan den grond zou raaken.

In allerlei ſtaaten heb ik deeze koraal-banken aangetroffen; eenige in diep water, andere omringd van eenige rotzen, die boven 't water uitſtaken; zommige zo even in Eilanden hervormd, zonder dat 'er tot nog iets groeijends op te zien was; andere die op 't hoogst gedeelte eenig houtgewas hadden; en ook nog andere, welke geheel met goed timmerhout bezet waren, terwyl op den afſtand van een Piſtoolſchoot de zee onpeilbaar diep was.

Het losſe koraal, by groote ſtukken, door de golven inwaards gerold, zakt na den grond, en wordt, de tyen van vloed en ebbe, niet in ſtaat zynde om het weg te voeren, een bank, by welke het zand ophoopt, 't geen altoos

toos met koraal gemengd is, welk zand, 't gemaklykst opgeheeven wordende, boven op den kruin komt. Wanneer de zand-bank door hevige ftormen opgehoogd, buiten het bereik der golven, by gemeen weer, gekomen is, wordt zy een rustplaats voor 't zwervend gevogelte, dat, na aas zoekende, daar komt. De drek, de vederen enz.; verbeteren den grond en bereiden denzelven, tot het ontvangen van toevallig aankomende wortels, takken en zaaden, derwaards gevoerd door de golven, of door de vogels gebragt. Op deeze wyze worden de Eilanden geformeerd. De bladeren en verrotte takken, met zand vermengd, maaken, met den tyd, eene ligt zwarte aarde, waar uit deeze Eilanden doorgaans beftaan, voor 't grootfte gedeelte zand, of, naar maate van de menigvuldigheid der boomen, aardagtiger.

Kokusnooten kunnen het lang in zee houden, zonder het vermogen van weder uit te groeijen te verliezen, en dus worden deeze foort van boomen, in 't algemeen, op die Eilanden gevonden: deeze boomen fchikken zich ook naar alle gronden, 't zy ze zandig, vet, of rotsagtig zyn.

De kragt der golven tusfchen de keerkringen, moet in 't algemeen, volgens de pasfaat-winden, tot twee punten zich bepaalen. Van hier is het dat de Eilanden, door de koraal-banken geformeerd, lang en fmal zyn, en in eene zuidlyke richting liggen. Want zelfs veronderftellende dat de banken rond zyn, 't geen zelden gebeurt, inzonderheid met de groote, zal de zee, den meesten tegenftand in het midden aantreffende, de ftoffe daar in grooter meenigte ophoopen, dan na de twee einden, en volgens deezen zelfden regel, zullen de uiterften doorgaans onoverdekt, of, ten minften het laagst weezen, en ook veelal daar dieptens hebben waar de bank, niet opgehoogd, onder 't water ligt.

Wanneer de koraal-banken aan den algemeenen pasfaatwind niet zyn blootgefteld, zullen zy van richting veranderen, rond zyn, zich evenwydig uitftrekken, of eene onregelmaatige gedaante aanneemen, volgens den loop der toevallige omftandigheden.

Het binnenfte gedeelte van deeze Eilanden zee zynde, vindt men 'er somtyds havens, in ftaat, om Schepen van eenige lasten te brengen, en ik geloof dat ze altoos zeer vischryk zyn. Op die ik gezien heb, was veel fchilpadden-gras, en andere zeeplanten, inzonderheid eene foort *Gammeje* geheeten, die in kleine ronde klootjes groeijt, en in fmaak wat fcherp en zuur is.

't Is

't Is onnoodig te vermelden, dat de uiteinden van deeze Eilanden de eenigste plaatsen zyn waar men dieptens kan peilen. Zy hebben, in 't algemeen, eene droogte die zich aan elk einde uitstrekt.

De waarneeming van ABDUL ROOBIN duidt nog eene andere omstandigheid aan, die den Zeevaarenden van nut kan weezen; te weeten om door na te gaan aan welke Winden de Eilanden meest zyn blootgesteld, eene waarschynlyke gissing op te maaken aan welke zyde men het diepste water hebbe; en door op te merken aan welken kant men de meeste schorren vindt, kan men besluiten welke Winden met de meeste hevigheid daar waijen.

VERTOOG OVER DE GROOTHEID.

Door den Heer MARMONTEL.

HEt woord Grootheid heeft in de Natuur en Wiskunde dikwyls eene volstrekte betekenis, geene vergelyking veronderstellende, terwyl het eene hoeveelheid van uitgestrektheid aanduidt. In de Zedekunde is het betrekkelyk en brengt het denkbeeld van uitmuntenheid mede. Wanneer men 't zelve, over zulks, op de hoedanigheden van 't verstand of het hart toepast, of op die beide te gelyk in een en denzelfden persoon, dan geeft het een' hoogen trap van Uitsteekenheid boven de menigte te kennen.

Maar deeze Verheffing boven 't gemeen kan natuurlyk of gemaakt weezen; en dit onderscheidt de waare Grootheid van die welke van instelling en eigendunkelykheid afhangt. —— Wy zullen tragten 'er eene bepaaling van te geeven.

De Grootheid van ziel, dat is te zeggen, de standvastigheid, de regtheid en verhevenheid van gevoelens, is het schoonste gedeelte van persoonlyke Grootheid, voeg daar nevens een uitgestrekte kennis, een welverlichten en diep denkenden geest, en gy zult alles hebben wat een Groot Man uitmaakt.

In het zamengestelde en algemeene denkbeeld van een Groot Man, schynt men ook de Grootheid en rustigheid des lichaams daar by te voegen. 't Gemeen mist 'er noit in. Men verwondert zich als men leest dat ALEXANDER klein van gestalte was, en vindt ACHILLES veel grooter wanneer men in de *Iliade* ziet, dat niemand zyner Metgezellen zyn speer kon beweegen. Deeze neiging om het natuurlyke en zedelyke zamen te voegen in het denkbeeld van Grootheid, ontstaat eensdeels uit onze verbeelding, die iets gevoeligs, iets zigtbaars, wil hebben tot een regelmaat, en anderdeels uit de geduurige proeve, welke wy ondervinden van de vereeniging van ziel en lichaam,

derzelver afhangiykheid van en wederkeerige werking op elkander, als mede uit de verrigtingen voortgebragt door eene vereeniging hunner vermogens. 't Was boven al natuurlyk dat men, in die tyden, wanneer de fterkte des lichaams de voortreflykheid van den een boven den ander befliste, de lichaamlyke voordeelen onder de eigenfchappen der Helden rekende. In min woeste eeuwen heeft men de hoedanigheden, die wy met de Dieren gemeen hebben, en waar in zy boven ons uitmunten, tot haaren weezenlyken rang gebragt, en iemand kan een Groot Man zyn, zonder welgemaakt, fterk gefpierd, en kloek van geftalte te weezen.

Dan 'er ontbreekt nog veel aan, dat in de begrippen van 't Gemeen het denkbeeld van perfoonlyke Grootheid, tot die Philofophifche zuiverheid is opgeklommen. De Rede is eene Slaavin der Verbeelding, en de Verbeelding eene Slavin der Zinnen. Deeze meet de zedelyke oorzaaken af naar de grootte der natuurlyke uitwerkzelen van dezelve voortgebragt, dit is haar eenige maatftok.

Het is waarfchynlyk dat die Koningen van *Egypten*, die de hoogfte Pyramiden hebben doen oprigten, zich als de Grootfte Koningen aanmerkten, en 't is op dergelyk een voet dat men in 't algemeen over hun, die den naam van Groote Mannen draagen, oordeelt. Het getal der Krygsbenden door hun te velde gebragt of overwonnen, de uitgeftrektheid der landen door hun bemagtigd, of verwoest, het deel 't geen zy gehad hebben in de groote omkeeringen der wereld, maaken de ftoffen uit waar van men het denkbeeld hunner perfoonlyke Grootheid zamenftelt. Het antwoord van den Zeeroover aan ALEXANDER gegeeven, *Quia tu magna clasfe Imperator.* [Om dat gy de Bevelhebber over eene groote Vloot zyt], drukt zeer kragtig en eigenaartig uit, op welk eene wyze wy over de Menschlyke Grootheid denken, en volgens welk eene maate wy dezelve afmeeten.

Een Koning, die zyn leeven heeft doorgebragt om zyn Ryk vrede, overvloed en rust te bezorgen, zal in de Gefchiedenisfen eene kleine plaats beflaan. Van hem zal koeltjes gezegd worden, hy is goed geweest; doch den naam van Groot zal hem noit naagaan. Louis de IX zou geheel in 't vergeetboek geraakt weezen, hadden zyne ongelukkige Kruisvaarten hem der vergetelnisfe niet onttrokken.

Heeft men immer hooren fpreeken van de Grootheid van *Sparte*, zo zuiver van zeden, zo uitmuntend in wetten, zo onverwinnelyk door wysheid en ftrengheid van krygstugt? Denkt men om het deugdzaam en vrye *Rome*, als men zich *Romes* Grootheid voor den geest brengt? Dit denkbeeld wordt gevormd door de oorzaaken van haaren ondergang. Men noemt *Romes* Grootheid, 't geen haaren val berokkende; de kostbaare Zegenftatien, de fchreeuwende overwinningen, de dwaaze onderneemingen, de niet houbaare voordeelen, de bedervende rykdommen, de aanwas van magt, en die uitgebreidheid van heerfchappye, welke tevens verzwakking aanbragt, en dat groot gebouw onder zyne eigene zwaarte deedt bezwyken.

Zy die genoegzaame juistheid van geest bezitten om niet geheel

en al deeze natuurlyke en zedelyke Grootheid, door elkander te verwarren, hebben gedagt de zedelyke Grootheid tot eenige hoedanigheden, die dezelve uitmaaken, te kunnen bepaalen. Want waar is een Groot Man te vinden, die benaaming in den ftrikften zin opgevat zynde?

ALEXANDER bezat een Grooten geest en Heldenmoed; maar ziet men in zyne ontwerpen dat plan van regtmaatigheid en wysheid, 't geen eene verheevene ziel en een welverlicht verftand aanduidt? Dat plan, 't welk zich tot het toekomende uitftrekt, waar in alle rampfpoeden hunne tegengeftelde hulpmiddelen, alle gelukkige ondernemingen, de weezenlykfte voordeelen, en alle onvermydbaare onheilen, grooter gelukslagen ter vergoedinge hebben? Neen. *Detecto fine terrarum, per fuum rediturus orbem, triftis est.* [Hy is, gelyk SENECA zegt, bedroeft, wanneer hy, het einde der Wereld ontdekt hebbende, wederkeert.] —— De oogmerken van CESAR waren fchooner en verftandiger; doch men moet om in hem den Grooten Man te vinden, beginnen met de misdaad van hoog verraad hem te ontneemen, en den Burger in den Keizer te vergeeten. Even zo is het bykans gefteld met alle Vorften aan welken de vleiery of de verwondering den naam van Grooten gegeeven hebben. Zy zyn in dit of dat ftuk, in 't geeven van Wetten, in de Staatkunde, in de kunst des Oorlogs, in het verkiezen van bekwaame Staatsdienaars, groot geweest; doch in ftede van te zeggen hy was een Groot Man in 't wetgeeven, of in 't Staatsbeftuur, of in den Oorlog, zegt men, hy was een Groot Man. SENECA betuigt, op goeden grond, *Huc & illuc accedat, ut perfecta virtus fit, æqualitas ac tenor vitæ, per omnia conftans fibi.* [Tot volmaaking van de Deugd is het noodig dat van alle kanten iets toekome, een gelykmaatige en ftreekhoudende leevenskoers, in allen deele aan zich zelven beantwoordende.] Ik ken in de Oudheid maar één Vorst, die aan het denkbeeld van waare Grootheid, in de volfte uitgeftrektheid genomen, volkomen beantwoordde, ANTONINUS naamlyk; en maar één byzonder Man, te weeten SOCRATES.

Dan behalven de natuurlyke Grootheid, is 'er eene gemaakte Grootheid, eene Grootheid die van inftelling afhangt, en met de perfoonlyke Grootheid niets gemeens heeft. In een' Staat moeten Grooten zyn, en men heeft niet altoos groote Mannen. Dit gebrek heeft men zoeken te gemoet te komen, door eenigen tot Grooten te maaken, en men eigent den naam van Grootheid aan die kunftige verheffing toe. Deeze benaaming is derhalven in 't enkelvoudige dubbelzinnig, en de Grooten hebben niet verzuimd zich van die dubbelzinnigheid te bedienen; maar het meervoudige duidt niets perfoonlyks aan. 't Is de afgetrokkene betekenis van het woord Groot in den Staatkundigen zin, dus kan het weezen dat een Groot Man geen dier kenmerken heeft, welke ter onderfcheiding dienen, van hun die men Grooten noemt, en dat een Groote geen dier hoedanigheden bezit, welken een Groot Man uitmaaken.

Maar een Groot Man in den Staat bekleedt de plaats van een Groot Man; hy verbeeldt dien, hy heeft 'er het vertoon van, schoon het dikwyls gebeure, dat hy 't weezenlyke misse. Geen schooner voorwerp dan verdiensten en eerampten gepaard te zien, 't heeft zomtyds in veele opzigten plaats, en onze eeuw levert 'er voorbeelden van op: maar zonder iets bepaalends te zeggen van eenigen Tyd of van eenig Land, zal ik iets te berde brengen van den Staat en de Zeden der Grooten, hoedanig het 'er overal mede gesteld is, by voorraad bedingende, dat, daar ik op niemand in 't byzonder doel, men ook geene haatlyke toepassingen maake.

Een Groot Man moet by het Volk een Man van het Hof, en aan het Hof een Man des volks zyn. Zo wel het eene als het andere vordert aanbevelende verdiensten, of, om die te vergoeden, een bedrieglyk voorkomen. Men geeft zich de verdiensten niet; maar het uiterlyke kan ze ons verleenen; men bevlytigt zich daar op en maakt dit te verkrygen. Het uiterlyke van een Groote bestaat in de welvoeglykheid en waardigheid. De welvoeglykheid is eene ontkennende waardigheid, en gelegen in zich niets te veroorloven, 't welk strekt om zyn' staat in kleinagting te brengen, belachlyk te maaken, of versmaadheid op denzelven te laaden. Ze beschikt het uitwendige der Grootheid, volgens den smaak, het character en de heerschende zeden der Volken. Eene stilzwygende agtbaarheid is belachlyk in *Frankryk*, zy zou het te *Athene* geweest hebben: te *Lacedemon* hadt eene minzaame wellevendheid in de Grooten gelach verwekt, en zou het in *Spanje* nog doen. De gemeenzaamheid der Grooten in *Engeland* zou in de Edelen te *Venetien* weinig voegen. Het voorbeeld en 't gebruik leert dit elk, zonder dat hy 'er zich byzonder op behoeve toe te leggen. Het schynt derhalven gemaklyk genoeg om met welvoeglykheid Groot te zyn.

Maar de weezenlyke waardigheid in een Grooten is gelegen in de volkome eenstemmigheid, van zyne woorden, daaden en geheele gedrag, met de plaats, welke hy bekleedt. Nu deeze waardigheid veronderstelt verdiensten, en wel verdiensten die den rang evenaaren. Dit is het geen men noemt, zich als een Man gedraagen. In beantwoordinge hier van moesten de eerste Mannen in den Staat, de grootste dingen doen; eene voorwaarde altoos moeilyk, en dikmaal onmogelyk te volbrengen.

Dit heeft het noodig gemaakt om 't gebrek aan waardigheid door een zwierig vertoon aan te vullen, en die toerusting is van eenen gelukkigen uitslag gevolgd. Het Gemeen heeft de schaduw voor het lichaam genomen. Dit is eene dwaaling waar in het moet blyven; want de begoocheling der oogen is de heerscheresse des volks.

Doch, 't zy ons geoorlofd zulks te zeggen, de Grooten zyn dikmaals de eersten om die begogeling te doen verdwynen door eene walglyke trotschheid. Hy, die in zyne Grootheid niets doet dan zyne Grootheid toonen, behoorde te weeten dat hy al de Wereld niet verblindt, en ten minsten by zyne Vertrouwelingen daar van af te laaten,

om

om hun tot stilzwygen te beweegen. Dat een Mensch, die de dingen beschouwt gelyk ze zyn, en de vooroordeelen, zonder zelve 'er mede behebt te weezen, involgt, zich in de gehoorverkryging by een Grooten, zedig en onderwerplyk gedraage, dat hy ontvangen worde met dat air van Meerderheid eigen aan die bediening, hier over zal een Wyze niet verwonderd staan, het zal hem niet stooten, dit is een rol, die om 's Volks wil moet gespeeld worden; maar indien, na deeze plegtige vertooning, een Groote zyne koele en strenge deftigheid blyve behouden, indien zyne taal, zyne bejegening niet gemeenzaamer worden, dan zal hy lachende weggaan, en van dien Hoogmoedigen zeggen, 't geen men een Tooneelspeelder die voor Baron gespeeld hadt toevoegde, dat hy van het tooneel afzynde zyne rol bleef speelen. Hy zal dit stilletjes of by zich zelven zeggen; want de wyze is een goed Burger, hy weet dat de Grootheid, zelf die enkel van menschlyke vinding is, moet gespaard worden. Hy zal in hem, die de waardigheid misbruikt, of de Voorouders van welke ze op hem afdaalde, of de keuze van den Vorst, die 'er hem mede verwaardigde, of, hoe 't ook zy, de Staatsgesteltenis, welke vordert dat de Grooten aan het Hof en by het Volk geëerd worden, ontzien en eerbieden.

Maar allen die het doorzigt van deezen wyzen hebben, bezitten dezelfde gemaatigdheid niet. *Paucis imponit leviter extrinsecus inducta facies. .... Tenue est mendacium perlucet, si diligenter inspexeris.* [Het uiterlyk aangenomen gelaat, zegt SENECA, bedriegt weinigen. .... De leugen is dunnetjes gekleed; op een nauwkeurig toezien blinkt ze door.] In de beschaafde Wereld heeft boven al de vernederde grootschheid der Geringen Arends oogen, om de hoogmoedige verheffing der Grooten door en door te zien; en hy, die het gewigt zyner Grootheid willende doen gevoelen, zyne nietigheid aan den dag legt, kan zich verzekerd houden, dat hy van alle Menschen het gestrengst zal gevonnisd worden.

Een Man van verdiensten tot waardigheden opgeheeven, tragt den nyd te bevredigen, en de kwaadaartigheid te ontgaan. Doch ongelukkig is hy die 't minst te eischen heeft, altoos het greetigst in 't vorderen. Hoe minder hy zelve zyne waardigheid onderschraagt, hoe meer anderen dezelve moeten onderstutten. Hier toe dienen zyne landgoederen, zyne kleederen, zyne voorouders, zyne afhangelingen, en met al dien ommeslag omgeeven, denkt hy een *Colossus* te zyn. Slaa hem voor die omkleedzels af te leggen, en zich te ontdoen van 't geen 't zyne niet is, ontneem hem zyne afkomst, en de plaats die hy bekleedt, gy berooft hem van het waardigste gedeelte zyns bestaans: enkel op zich zelven beschouwd is hy niets meer. Bedwelmd door van zo groot eene hoogte nederwaards te zien, tragt hy u dat ontzag in te boezemen, 't geen hy zich waardig keurt. Hy verkrygt eene hebbelykheid om vrye Menschen, als zyne knegten te behandelen; en al de wereld is gering in zyne oogen.

Asperius nihil est humili qui surgit in altum

CLOD.

Geen harder Mensch, dan die uit laagen staat
Tot groote hoogte klimt.

Op dergelyk eene wyze verraaden veele Grooten zich zelven, en neemen het misleidend bedekzel af: want een misnoegde, die hun geheim weet, is genoeg om het te verbreiden, en zo dra die begogeling ophoudt, wordt hun persoon belachlyk.

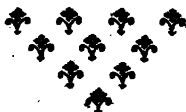
Dat, diensvolgens, een Groote, wiens belang het is de menigte te blinddoeken, zich voorzigtig gedraage omtrent verstandige Lieden, dat hy tot zich zelven zegge, 't geen zy die smaadlyk en met hoogmoed van hem behandeld waren van hem zouden zeggen. —— Wie zyt gy die uwe Medemenschen veragt? Wie heeft u boven hun verheven? Uwe diensten? uwe Deugden? —— Maar hoe veele Menschen veel deugdzaamer, veel nutter, veel werkzaamer, zyn onbekend? —— Uwe geboorte? —— Men eerbiedt dezelve, men groet in u de schimmen uwer Voorouderen, doch kan iemand zich verhovaardigen op dusdanige eerbetooningen? —— Zoudt gy rede hebben om u te verheffen, indien men uw naam aan uwe Voorvaderen gaf, gelyk men aan den Vader van CATO, den naam verleende van dien Zoon, den roem van *Rome*: maar welk eene stoffe van grootschheid kan u een naam geeven, die u niets verleent, en die gy niet dan aan 't geval verschuldigd zyt? —— De Geboorte boezemt groote zielen nayver in; doch zy veroorzaakt in laage zielen grootschheid. Hoort de taal van Mannen, die edel dagten, en de Menschen op hunnen rechten prys stelden, PLATO en SENECA. 'Er zyn geen Koningen of zy hebben Slaaven tot hunne Voorvaders gehad, en geen Slaaven of men zou Koningen onder hunne Voorouderen vinden. Geen Mensch is tot onzen roem gebooren geweest, 't geen voor ons was behoort tot ons niet. Met één woord, de luister der Voorouderen deelt zich mede gelyk de vlam des vuurs; maar dezelve verdooft even gelyk het vuur als 'er geen nieuwe brandstoffe is, en de verdienste is het voedzel der eere. Treed in u zelven, vraag uw eigen hart ben ik Groot, door my zelven, of door anderen?

Men zal hier op inbrengen, dat geene andere dan de waare Grootheid die proeve kan doorstaan; dat de gemaakte Grootheid niets heeft dan het uitwendige. —— Het zy zo! dat zy dan een uitwendig vertoon, maar eenvoudige zeden hebben, het heerschende zal zy dan van den Staat niet van den Persoon ontleenen; maar een Groote die in zyn hart de trotschheid kweekt, beledigt de menschlykheid. 't Is een Mensch, die tot een Mensch zegt, gy kruipt als een worm voor myne voeten, 't is niet van de hoogte zyns rangs, maar van de hoogte zyner trotschheid, dat hy ons aanschouwt en veragt.

Dan moet iemand geene zonderlinge verdiensten bezitten, om in eenen hoog verheven staat eenvoudig van zeden te blyven? Dit kan

zyn; maar dit bewyst tevens hoe zeer bezwaarlyk het is aanzienlyke posten te bekleeden, zonder die waardig te vervullen, en om niet belachlyk te weezen, wanneer men ergens geplaatst is daar men niet behoort.

Een Groote, wanneer hy tevens een Groot Man is, neemt zyne toevlugt noch tot dien vernederenden hoogmoed, die eene na-aaper is van Waardigheid, noch tot de misleidende uitwendige staatzy, die de schim des roems geheeten mag worden, en den Adel bederft door de overspruitende kwaal van kwaade voorbeelden, en de najaaging der ydelheid. Voor het oog des Volks, voor 't oog der Wyzen, voor het oog des nyds zelve, heeft hy zich niet anders te vertoonen dan hy met de daad is. De Hoogagting treedt hem voor, en de Eerbied omringt hem. Zyne Deugd bedekt hem gansch en al; deeze dient hem voor stoet en pragt. Zyne Grootheid is over zich zelve voldaan, en kan onze eerbetooningen missen, wy zoeken gelegenheid om ze te bewyzen. ——— Dan hoe edel hoe zuiver een gevoel van waare Grootheid moet men hebben, om niet te vreezen die te zullen derven, wanneer ze van het uitwendige ontdaan worde! Wie, onder de Grooten deezer eeuwe, zou willen verrast worde, terwyl hy bezig was met Spyze te bereiden, gelyk FABRICIUS toen de Afgezanten van PYRRHUS kwamen?

WAARNEEMINGEN

omtrent de

LUGTS-GESTELDHEID, WEDER en WIND, te AMSTELDAM, in *Maart* 1769.

D.	Barometer. *'s morg.*	*'s midd.*	*'s av.*	Therm. *mo.*	*mi.*	*av.*	Winds Streek. *'s morg.*	*'s midd.*	*'s av.*	Weder. *Gesteldh.*
1	29. 7	29. 9	29. 11	48	45	41	Z W	N W	N W	Hel. N. lig.
2	— 10	———	———	42	46	42	———	Z W	Z W	Reg. —
3	30. 1	30. 1½	30. 2	42	47	45	W	W	W	Held. Reg.
4	— 1½	———	— 0½	46	50	44	Z	Z W	Z	Betr. Held.
5	29. 11	29. 11	29. 11	42	54	43	Z W	———	N W	Helder.
6	———	———	— 11½	40	48	43	W	N W	N W	— Betr.
7	— 11½	———	— 10½	42	47	40	N W	N	N O	Betr. Held.
8	— 11	30. 0	30. 0½	40	40	38	N O	N O	———	— Hagel.
9	30. 1	— 0½	— 0	37	43	35	O	———	———	Held. Betr.
10	29. 10	29. 8½	29. 7½	36	40	39	———	O	Z O	Betr. Reg.
11	— 6	— 4½	— 3	38	47	40	Z O	Z O	———	———
12	— 3	— 2½	— 5½	43	47	39	———	———	Z W	———
13	— 6½	— 7	— 5	43	53	46	Z W	Z W	———	Reg. Wind.
14	— 6	———	— 8½	47	54	47	———	———	———	Helder
15	— 11	— 11½	— 10½	45	58	48	W	W	Z	— Betr.
16	— 9½	— 11	30. 0	44	46	41	Z	———	N W	Betr. Hel.
17	30. 2	30. 2½	— 2	43	49	45	N W	N W	W	Hel. Reg.
18	— 0	— 0	— 1	44	44	42	Z W	N W	N W	Buijig
19	— 1½	— 1	———	41	48	40	N W	———	———	———
20	— 0½	— 0	— 1½	41	48	40	———	N O	N O	Betr. Mist.
21	— 3	— 3	— 3	40	47	40	———	———	N	Mist. Hel.
22	— 2	— 2	— 1½	42	47	38	———	N W	N W	Betr. —
23	— 1½	———	— 2½	41	45	38	———	W	N O	Held. Reg.
24	— 2½	— 3	— 3½	44	48	40	———	N O	———	Betr. Held.
25	— 4	— 4	— 4	42	48	40	N	———	———	———
26	———	———	— 3½	40	44	40	O	O	O	Held. Betr.
27	— 3½	— 3¼	— 3	40	44	39	N O	N O	N O	— Wolkig.
28	— 3	— 2	— 1	39	46	40	O	O	O	———
29	— 0½	— 0	— 0½	37	46	36	———	———	———	— Wind.
30	— 1	— 0	29. 11½	30	37	32	———	———	———	———
31	29. 10	29. 8	— 7½	31	37	34	———	———	———	— Sn. Hel.

Hoogste Barometer d. 30. 4 }
Laagste Barometer d. 29. 2½ } middelb. d. 29. 9¼.

Hoogste Thermometer gr. 58 }
Laagste Thermometer gr. 30 } middelb. gr. 44.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

ERNSTIGE GEDACHTEN OVER DE ZEKERHEIT DES DOODS.

Helaas! Wat is de Mensch? Wanneer men 't regt beziet,
Zo dra Hy 't ligt aanschoud, dan naderd hy 't Gebied
Des wreeden Doods alreê ——— ——— ———

HOe naar is hier de vertooning, hoe zomber deze plaats —! hier is de donkere woning der verschrikkingen, waar in de ysselykheit haar bestendig verblyf schynt genomen te hebben —! Afgezonderd van het gewoel, de dagelyksche bezigheden der menschen, schynt deze plaats geschikt te zyn tot een verblyf voor kriesende Nagtuilen! Waar ben ik —! 'Er heerscht ene diepe stilte, welke, gevoegd by de flauwe schemeringen, die, door het zwakke Maanligt, op den hobbeligen grond gespreid worden, de akelige vertooning niet weinig vergroot! Zouden hier wel ooit de voetstappen van enige menschen gedrukt zyn! De dikke donkerheit weigerd my ten minsten enige ontdekking, en het flauwe ligt der Mane kan me niets met onderscheid doen zien —. Hier heerscht ene afgryzing, die me op iedere schrede doet verschrikken, en denken, dat ze al het menschdom van hier verbannen heeft; dewyl de enige beweging, die men hier hoord, is het holle gegons der winden door de takken der steile boomen, en het schor geluid der eenzame Nagtuilen —! De stoutste Ziel zou op deze plaats angstvallig worden....! Maar! ô Hemel! welk ene ontmoeting bejegend me weêr op nieuw —! Het flauwe gezigt dezer ysselyke vertooning doet me geweldig ontroeren —! Zal ik myne schreden te rug haasten, daar ik het toenaderen, in deze verschrikkelyke eenzaamheit, ten minsten niet durf bestaan...! Alles is hier vol afgryzen, alles jaagt my ene nare angstvalligheit aan; terwyl ik op deze laatste bejegening...! Ach hoe begint my het hart te kloppen, hoe jaagt myn boe-

boezem...! Door niemand verzeld, bevind ik my alleen in deze valei der eenzaamheit; en zo ik niet misleid worde in myn gezigt, sta ik in het midden ener kring van opeengestapelde Doodshoofden en Doodsbeenderen! ô Ysselyke vertooning! Wie zou niet schrikken, en....!

Maar neen, waarom zal ik vervaard zyn van levenlooze voorwerpen, waar van men het minste leed te vreezen heeft? Deze omstandigheden schynen, by ene bedaarde overweging, veel eer geschikt tot gepaste en stille bespiegelingen. Ik tree derhalven toe, om ene gemeenzamer en nadere kennis met deze treurenswaardige voorwerpen te maken.

Maar, ô jammerlyke Overdenking! De eerste, die my te binnen schiet is, dat deze veragtelyke Doodsbeenderen Menschen geweest zyn, Schepzels van ene gelyke beweging, als ik ben. Dat zy geleefd hebben, geleefd, mogelyk nog maar korten tyd geleden —! Deze overdenking ontroerd myn hart niet weinig, en doet myne kniën tegens malkanderen kloppen —! Het zyn waarlyk Menschen geweest, ja ik ben van de zekerheit maar al te zeer overtuigd; want de onbedriegelyke ondervinding bekragtigd deze waarheit, schier ieder ogenblik —! Helaas! wat is hier de luister vergaan! De edelste pronkstukken in de Natuur liggen hier veragtelyk in het stof der aarde, en zyn voorwerpen onzer afgryzing geworden; voorwerpen van verschrikking, en zyn ze het ook niet van een hartelyk medelyden? Gy ô al te wreed, Gy, verslindend Graf, hebt alle deze jammeren uitgewerkt! De Dood, de onverbiddelyke Dood, heeft het kwaad gebrouwen, Gy, ô Menschen verslinder, voltooit het —! Uw gulzig ingewand vernield al den sieraad dier schoone voorwerpen onzer bewonderinge. Wie weet, wie ik hier op deze veragte en verlaten plaats ontmoet; wie weet wie 'er al onder dien stapel van deerniswaardige voorwerpen ligt! Wie weet, welk ene vertooning deze veragte Schepzels in de Waereld niet gemaakt hebben; wie weet, welk ene waardigheid zy bekleed hebben, terwyl ik nochthans de geringste onderscheiding van rang noch staat; van grootheit noch geringheit; van aanzien noch veragting; van hoogmoed noch nedrigheit; van majesteit noch onderdanigheit; van rykdom noch armoede, by niemand ontdekken kan; want alles vertoond zich in ene gelyke nare gedaante even veragtelyk, even beklagelyk —! De grootheit staat hier gelyk met de laagheit; de rykdom met de beklagelyke armoede. Alle onderscheiding is weg, alles heeft

hier

hier ene gelyke gedaante —. Het kan zyn dat ik, onder deze lage en veragtelyke voorwerpen, de eersten, de edelste onder den volke bejegene, wien men met een diep ontzag en eerbied nauwlyks naderen dorst. Wie weet, of de heer hier niet by zyn knegt ligt; de dwingeland allernaast den genen, welke dikwils versmaadheden van hem ontvangen heeft. Het kan zyn dat hier de doodlykste vyanden vreedzaam naast elkanderen liggen; want vriend en vyand ontmoeten hier elkanderen op dezelfde wyze. In deze plaatse toch heerscht niet alleen deze gemeenzaamheit, welke alle onderscheiding van staat en rang doet ophouden, die den allergrootsten koning, den alleenheerscher zyner onderdanen, zelfs gelyk stelt aan den laagsten, den allergeringsten van zyn gansche koningryk, dien hy voor dezen pleeg te plaatzen niet alleen beneden zich, maar zelfs ver beneden den rang van een redelyk wezen. Hier toch houd niet alleen alle heerschappy op, en neemt alle dwingelandy een einde; maar gerustheit en vrede zyn ook onafscheidbaar van het Graf —. Hier lyd de onnozelheit geene verdrukking; dewyl de doodlyke haat, dewyl de verderfelyke nyd van deze veragtelyke verblyfplaats der Dooden enen afkeer heeft. Hier misgund de een den anderen geene zonderlinge voorregten; noch men is 'er onophoudelyk bezig elkanders oogmerken te verydelen —. Hier stoot men zyns naastens fortuin niet voorbedagtelyk omver, veel minder legt men hier elkander listige en heimelyke lagen; alle vyandschap houd op, 't is vrede onder alle de inwoonders —. Dan, is het wel te verwonderen, dat hier alles zo vreedzaam is, daar alle de voorwerpen, welke men hier aantreft, niet anders zyn dan roerelooze doodsbeenderen; voorwerpen, zonder beweging zonder gevoel —? ô Nare staat van ongevoeligheit, alwaar men ylings alles te gelyk ten verderve ziet neigen! Voor heên waren deze beenderen konstſtukken in de natuur, op ene wonderbare wyze zamen gevoegd; elk bewoog zich in ene geregelde orde: maar nu, nu liggen zy in de grootste verwarring onder malkanderen, verstrooid gints en herwaards —! Voor heên waren zy kunstig met zenuwen en vleesch omwonden, waar duizend aderen, als zo vele purperen rivieren, doorvloeiden. en welk gansche gestel, zo wonderbaar in orde geschikt, besloten wierd in ene gladde huid.... Maar ziet van dit alles is niets meer te vinden, geen teken is 'er van overgebleven!

Is dan dit schoone, dit verbazend kunstig zamenstel der vernietiging ten prooije? Word de Mensch geheel aan de

verderving overgegeven? Of zyn deszelfs deelen alleen ontbonden geworden, en vermengen die zich nu met de zwarte kluiten —? Gewisselyk, dat kunstig gestel is verbryzeld, alle de deelen dier schoone lighaamen zyn ontbonden, en tot het stof, uit welk zy genomen waren, wedergekeerd!

ô Verbazende verandering! Hier verliest de Mensch al zynen luister, alle zyne schoonheit; dewyl alle luister en schoonheit hier veranderd in afschuwelykheit —! Wie weet, of ik hier niet ene schoonheit bejegen, die voorheên het enige voorwerp der verwondering en aanbidding was; aan welke de bevalligheit alle hare gaven scheen geschonken te hebben; die zo vele schoonheden bezat, dat zy de algemeene verwondering tot zich trok; op wier blozende wangen de laggende bevalligheit was afgeschilderd, en op wier lippen de geurigste rozen bloeiden, als op de aangenaamste plaatzen van hartverkwikkende liefelykheit, wier ogen, als twee flikkerende sterren, de altoosduurende woningen van verkwikking, van glans en klaarheit schenen —. Op wier wenken een drom van aanbidders toeschoot, om elk hunner haar om stryd te dienen. Wie weet, of ze ook niet ligt onder deze deerniswaardige voorwerpen —! Niets durf ik 'er van bepalen, om dat ik nergens het minste teeken van onderscheiding ontdek —! ô Zo gy ook daar ligt, ô schoone! Wat is dan uw luister vergaan —! Wat zyt gy veragtelyk geworden, een walg, een schrik, een afgryzen, ene verschrikkelyke naarheit, waarlyk een gedrogt; en, daar gy eertyds waart een voorwerp van aanbidding, zyt gy nu te regt een voorwerp van de uiterste afschuwelykheit!

Van welk enen kant ik dan deze plaats aanschouw, vertoont zy zich in ene zeer verschrikkelyke gedaante; telkens, wanneer ik myn gezigt op een ander voorwerp wende, ontstaat 'er ene hevige ontroering in myne ziele, en by elke overdenking begint my op nieuw het hart geweldig te kloppen.... Maar een koude schrikt bevangt alle myne leden.... Myn ingewand ontroerd...! Myn boezem klopt...! En de adem blyft my in de keel hangen —! Ik keer tot my zelven! Groote God...! Zyn alle deze beenderen gedeeltens van Schepzelen, welke ene gelyke beweging gehad hebben als ik, die mogelyk ook deze plaats meêr dan eens bewandeld, en voorwerpen, van dezelve natuur als ze nu zyn, dikwils beschouwd hebben...! Niets is zekerder, dan dat zy geweest zyn, 't geen ik op dit ogenblik nog ben —! Ik ben een Mensch. Maar ben ik een Mensch, gewis dan moet ik ook eerlang worden, dat zy nu zyn...! Ontzaggelyke waarheit! Ik

moet

moet ſterven –! Ik moet in het Graf, en dat mogelyk wel binnen den engen omtrek van nog maar weinige ogenblikken ——! Dit myn lighaam, dat zamenſtel van duizend wonderen, neigt van tyd tot tyd naar zyn verderf....! Maar, ô yſſelyke naarheit, die myn hart en boezem verſcheurd, en waar van myne ziel enen affchrik heeft ——! Ik moet ſterven, en ſtervende moet ik alles verlaten, moet ik alles vaarwel zeggen, 't geen my waard en dierbaar is, alles waar aan myne ziel een welgevallen heeft! Alles wat ik begeer, alles moet ik dan vaarwel zeggen –! Ik moet myne waarde vrienden verlaten! Ik moet den band van vriendſchap ſcheuren, die ik zo heilig onderhouden heb —! Ik moet myne dierbaarſte vrienden den jongſten vaarwel groet geven, myne hooggeſchatte vrienden, in wier gezelſchap voor my zo veel zonderling vermaak en aangenaamheit is! En ik ſchrik, ik yze 'er van, hen verlatende, deze getrouwe vrienden moetende derven, kryg ik ene woning van affchuwelykheit, een verblyf van yſſelykheit, de jammerenswaardige woning des verderfs –! Ach hoe akelig zien 'er deze verblyfplaatzen uit! Ik ys op de blote beſchouwing! Moet ik ook in zulk enen engen omtrek eerlang myn verblyf gaan houden, in die ſpelonk van naarheit, in dat huis van verbryzeling, waar tegen ik nu zo veel weerzin betoone –! Ach Hemel! Wie beeft niet op het enkele gezigt, wie ontroerd niet op de bloote beſchouwing? Wie zou niet ſchrikken voor dat jongſte tydſtip, het geen den mensch onmiddelyk in dezen naren jammerſtaat overbrengt? Is dit een voorregt, waar de Mensch zich boven het redelooze vee op verheft —? Hy draagt de verderfelykheit in zynen eigen boezem; hy moet even als het vee der Natuure den tol betalen; hy moet ſterven; hy moet in het Graf, en, dat de naarheit nog vergroot, hy heeft van dit alles ene genoegzame kundigheit, ene klare en overtuigende bewustheit; daar de Dieren hier omtrent geheel onkundig zyn, waar door zy ten minſten hunnen korten leeftyd vrolyk kunnen ſlyten...! Mogelyk nog maar weinige ogenblikken, en dan bevinde ik my in het ryk der Dooden; gedenk ik met ernst eens aan dat gevreest tydſtip van ſterven; dat ontzaggelyk ogenblik, wanneer ik dien verſchrikkelyken ſtap zal doen, uit dit tydelyke in ene gedugte Eeuwigheit; als de bleeke Dood op myne roerlooze lippen zal zitten —! ô, Wie weet, daar het iederen dag onzeker is, of ik hem zal ten einde brengen; wie weet, mogelyk is deze dag de laatſte, dien ik

leven zal...! Kan ik dat zonder ontroering overdenken, of deze verschrikkelyke plaats beschouwen, die ook eerlang myne verblyfplaats moet zyn, daar ik ook eerlang myne woning moet krygen, kan ik die aanzien zonder ontroering, zonder ysselyke...!

Dan, wat vermoeid gy u langer, myne ziele, met bekommeringen uwer ten éénemaale onwaardig? Al lang genoeg hebt gy u met deze aardsche en nietige denkbeelden bezig gehouden; laten veel edeler overdenkingen derzelver plaats vervullen. Gy weet, dat gy een broos, een vergankelyk huis bewoond; gy hebt de nietigheit van dit uw aardsch verblyf al lang met ernst overdagt, en het tydstip van sterven u immers meêr dan eens voorgesteld. Dit zo ontzaggelyk ogenblik kan dan niet onverwagt voorkomen, het kan u niet onverwagt overvallen —. Ik moet sterven, ik moet in het Graf; eerlang worde ik niet meêr onder het getal der levenden geteld, niets is zekerder. Al ras zal dit lichaam besteld worden in zyne enge woning, die woning der verbryzeling.... Maar geen nood, al die akeligheit, die naarheit, die jammerlyke vertooning doet de minste uitwerking niet op een gevoelloos, op een levenloos lighaam; dan houden alle ontroeringen op, en het stof vermengd zich gerust met het stof....

Ik moet sterven, niets is zekerder, dog dat edele beginzel, welk ik in my ontdek, is niet geschapen, om met my te gelyk in het Graf te gaan —. Het beste deel, waar uit ik besta, zal leven na mynen dood; het zal alleen een ander soort van leven zyn; het zal een eeuwig zalig leven zyn, indien ik aan het doeleinde beantwoord zal hebben, dat myn groote en gedugte Schepper zich heeft voorgesteld, met my, als een redelyk Schepzel, onder het werk zyner Almagtige vingeren te stellen; om ene plaats te vervullen in dit wonder zamenstel zyner onbegrypelyke Wysheit. Het zal alsdan een leven zyn, dat my over zal brengen in de nooit eindigende vriendschap van mynen God, alwaar ik allen volop van Hemelsche wellusten zal smaken; alwaar geen gebrek meêr zyn zal, noch enige onvolkomenheit, maar ik alle bedenkelyke zaligheden altoos en storeloos zal genieten. Dit zal myne genadige belooning zyn, indien ik mynen pligt in dezen staat van beproeving zal waargenomen hebben; ene pligt, welk ik mynen Goedertieren God zo duur verschuldigd ben.

Ô Aangename verwisseling van gedagten! Gy vestigd myne aandagt met ernst op den tyd van myn verscheien, wel-

welke zich hier door bepaald op een leven, oneindig beter, dan dit tydelyke —! Verlaat my niet schielyk, verlaat me niet, ô schoone gedagten! Maar blyft me geduurig by; verzeld myne voetstappen aller wege, waar ik ga; blyf me by als ik nederzit, en legt u naast my, wanneer ik ga rusten! Zy my geduurig als zo veele prikkels die my aansporen, om mynen God, mynen Hemelschen Vader, steeds uit een liefderyk grondbeginzel hartelyk te beminnen, en uit dien zelfden beweeggrond mynen verschuldigden pligt, in het waarnemen zyner allerheiligste geboden, te betragten —! Spoor my ook geduurig aan, om myn eigen onvermogen steeds voor ogen te houden; ten einde ik, myne eigen kragteloosheit ontdekkende, nederig by my zelven worde, en ten vollen overtuigd van myne onmagt, het enige heil myner ziele zoeke by de Almagt van den Verlosser der Waereld, van Hem afsmeekende de kragtdadigste hulpe, ondersteuning en genoegzame kragten! Gy, ô gedagten des Doods, schoon voor velen zo verdrietelyk. Gy, ô leerzame overdenkingen van het Graf, schoon voor de meesten zeer ontroerelyk, verlaat my echter niet; maar blyft me steeds by in alle myne bedryven —. Leert me dus myne geduurige verpligting, die ik aanhoudend mynen genadigen Schepper, en goedertieren Onderhouder verschuldigd ben, kennen; en, uit overtuiginge myner verganke-lykheit, my jegens mynen evenmensch gedragen, gelyk het een Schepzel past, die van gelyke beweging is als zy zyn, op dat ik my nimmer, vervoerd door ene verfoeijelyke opgeblazenheit, boven hen zoeke te verheffen. Wilt my dan geduurig myne broosheit onder het oog brengen, ten einde alle trotsche en hoogmoedige gedagten voor altoos van my mogen geweerd blyven.

ô Bron, ô onuitputtelyke Bron aller genade! Almagtig Opperwezen! Laat ik, door de beschouwing der uitmuntende schoonheden van een Hemels en Eeuwig Leven, losgemaakt worden van de verkleeftheit aan deze verganke-lyke Waereld —! Stel my, als in ene levende Schildery, het beeltenis myner nietigheit steeds voor ogen; op dat myne ziele zich standvastig vestige op de betere Goederen van uw Hemelsch Koningryk —! Bereid my tot het ogenblik van myn verscheiën, op dat al het akelige, al het ysselyke, al het verschrikkelyke van dat ontzaggelyk tydstip weg genomen worde; op dat ik, de Dood aldus zynen prikkel verloren hebbende, de uiterste grenzen mynes levens, zonder

beving, zonder vrees, zonder enige ontroering of verschrikking, moge naderen; ten einde ik, wel bereid, met een gerust gemoed, en een vrolyk hart, ten enemaale los gemaakt van al dit Aardsche, en reikhalzend verlangende naar de genieting ener bestendige, ener Hemelsche Wellust, moge sterven, om eeuwig gelukkig te leven —!

C. V. D. G.

ONDERZOEK OF DE AARDSVADERS, VOOR DEN ZONDVLOED, HUNNE KUNDIGHEDEN DOOR OVERLEVERING AAN ELKANDER HEBBEN MEDEGEDEELD? EN OF ENOCH, VOOR DAT TYDPERK GESCHREEVEN HEBBE?

(*Uit het Engelsch.*)

HEt heeft veelen tot groote verwondering gestrekt hoe MOSES de zekere kennis van de Scheppinge gekreegen hebbe; naardemaal 'er geene beschreevene geschiedenis van voor handen ware; en, indien 'er al eene geweest was, begrypt men dat alle geheugenis der Oudheid door den Zondvloed verdelgd wierd.

Indien wy de zorgvuldigheid en handelwyze der vroegste eeuwen overweegen, zullen wy bevinden, dat kennis voor de grootste en dierbaarste schat gehouden wierd, na welker bezit de Menschen toen haakten; doch die zy tevens, als een kleinood van gadelooze waardye, bedekten en verborgen hielden van voor de oogen des gemeenen Volks, vreezende voor eenen onbeschoften en beleedigenden handel der onkundigen en ongodsdienstigen; zo dat alles wat GOD, en zyne wonderbaare werken in de Natuure betrof, niet tot de Volkskundigheden behoorde; maar van wyze Mannen aan anderen, die ook wys en waarheidlievend waren, werd overgeleverd. *Ex animo in animum sine literis, medio intercedente verbo* (*) „ van ziel tot ziel zonder letteren, alleen door mondlyke tusschenspraak ". De Oudvaders ORIGINES en HILARIUS zyn van gedagten dat MOSES, op den Berg niet alleen de Wet van GOD ontving; doch daar en boven *Secretiorem & veram Legis enarrationem*, „ eene heimlyke en waare uitlegging van de Wet ", welke hy mondeling aan JOSUA overleverde, gelyk deeze wederom aan de Oudsten; want deeze Verborgene dingen, *Secre-*

(*) DION. AREOP. *Homil.* I. *in Num.*

cretiora den ongeoefenden hoop mede te deelen was niets anders *quam dare Sanctum canibus & inter porcos spargere margaritas* ,, dan den Honden het heilige geeven en parels onder de Zwynen ſtrooijen". —— In volgende tyden heeft men deeze kundigheden, in tekens en characters, en letteren, die de gedaante van Dieren, Vogelen en andere Schepzelen hadden, beginnen uit te drukken; doch die alleen den Tempeldienaaren en Koningen bekend waren. De *Cabala* der *Jooden* was eene navolging van het eerſte en de uitvinding van het laatſte wordt aan ZOROASTER, MERCURIUS TRISMEGISTUS, CADMUS en anderen, doch zonder genoegzaamen grond, toegeſchreeven. Deeze *Cabala* behelst een Wet die niet beſchreeven maar by overlevering ontvangen is: want het *Hebreeuwſche* woord *Cabala* betekent het zelfde als *Receptio* of *Ontvanging*.

Deeze gewoonte hadt ook plaats by de *Druiden* en *Barden* onzer oude *Britten*, en in laateren tyde by de *Ierſche* Chronykſchryveren *Rymers* geheeten. Indien 'er dan gevonden worden, die niet willen erkennen dat de Geſchiedenis der Scheppinge van MOSES geſchreeven is door inblaazing van den Heiligen Geest, die zyne pen beſtuurde, zal het egter duidelyk blyken, dat de kundigheid daar van, door de Overleevering toen ten tyde in gebruik, hem kan medegedeeld weezen op een zekerder grond dan alle de getuigenisſen, welke de ongewyde Oudheid bewaart, en den volgenden Geſlachten overhandigd heeft, en door haare wyze Mannen voor de vernieling des tyds en andere ongevallen behoed waren: want voor eene toegeſtemde waarheid aangenomen zynde, dat ADAM zynen Zoon SETH onderwees, en SETH die onderrigtingen aan zyne kinderen en naakomelingen mededeelde, 't geen niet in twyfel kan getrokken worden, blykt het dat METHUSALEM met ADAM 243 Jaaren leefde, en NOACH met METHUSALEM niet minder dan 500 Jaaren, en dat ABRAHAM voor NOACHS dood 58 Jaaren oud was, zo kan die kundigheid, langs eenen gemaklyken en gewoonen weg, tot MOSES gekomen weezen.

Maar, behalven deeze Overlevering, is het onbetwistbaar, dat het gebruik der Letteren reeds zeer vroeg in de wereld plaats hadt, 't geen beweezen wordt door de voorzeggingen van ENOCH op ſteenen pylaaren geſchreeven; van welke JOSEPHUS verzekert dat 'er nog een, ten zynen tyde, overgebleeven was, deeze pylaaren worden ook aan

SETH toegeeigend (*). De Heilige JUDAS geeft getuigenis van deeze Voorzeggingen van ENOCH (†), en eenige gedeeltens daar van, betreffende den loop der Starren, haare naamen en beweegingen, zyn naderhand gevonden, in *Gelukkig Arabie*, in de heerschappye der Koninginne SABA, gelyk ORIGINES zegt (§), en TERTULLIANUS betuigt eenige geheele stukken daar van gezien en geleezen te hebben. 't Is derhalven niet te bevreemden hoe MOSES tot kennis geraakte van de Schepping, en het gebeurde in de eerste eeuwen, daar hy en door overleevering en door letteren, die kon ontvangen, dit heeft dan plaats kunnen hebben zonder Godlyke ingeeving, of zonder door GODS Geest onderweezen te zyn, die egter, gelyk de menigvuldige en verbaazende Wonderwerken, door hem verrigt, uitwyzen, in hem wrogt voor dat hy de Heilige Boeken schreef.

Zommigen, 't is waar, twyfelen zeer aan de Boeken van ENOCH, niettegenstaande zy door TERTULLIANUS, ORIGINES, AUGUSTINUS, BEDA, PROCOPIUS, GAZEUS en anderen worden aangehaald. MEDINA brengt by om te bewyzen dat het ongeschreeven overleveringen waren, dat Paus GELASIUS onder andere Apocryphe Boeken, door hem verworpen, ook die van ENOCH telt; dewyl 't geen 'er in verhaald wordt overeenkwam met de *Joodsche* overleveringen. Maar ik denk veel eer, met PERERIUS, dat 'er zulk een Boek was; doch dat het zelve, naa den dood der Apostelen, zeer bedorven en met veele byvoegzelen door de Ketters vermeerderd is, die uit de oudheid, en het verhaal van MICHAELS stryd met den Duivel, om het lichaam van MOSES, gelegenheid namen om 'er veel van hunne vindingen by te lappen. —— Een der kragtigste bewyzen tegen deeze Schriften van ENOCH is, dat noch PHILO, noch JOSEPHUS, de naarstigste en zorgvuldigste opspeurders der *Joodsche* Oudheden, 'er eenig gewag van maaken: dan hier tegen mogen wy het zeggen van den H. AUGUSTINUS stellen, als hy verklaart, *Scripsisse quidem nonnulla divina* ENOCH *illum septimum ab Adam negare non possumus*. „ Wy kunnen niet lochenen dat ENOCH, de zevende van ADAM eenige Godlyke dingen geschreeven heeft". Wanneer deeze Schriften vervolgens in 't licht kwamen, heeft men ze verdagt gehouden uit hoofde van de vertellingen der Reuzen, die door de vermenging van

En-

(*) JOSEPH. Lib. I. (†) JUDAS. 14.
(§) ORIGINES *Hom. I. in Num.*

Engelen met Menschen zouden voortgeteeld zyn; en te meer, om dat geen zodanig Boek onder de regelmaatige Boeken, zorgvuldig bewaard door het Hebreeuwsche Priesterschap, in *Armario Judaico*, gevonden wordt, gelyk TERTULLIANUS zegt, die nogthans beweert dat het door NOACH bewaard zou kunnen geweest zyn. Het kan, zo het schynt op geenen goeden grond ontkend worden, dat ENOCH de Voorzeggingen schreef door den Heiligen JUDAS aangetoogen; maar 't verschaft stoffe tot gissing hoe zy der naakomelingschappe zyn overgeleeverd, 't zy door de *Joodsche Cabala* of eenige andere middelen. Zeker door de kennis van de beweeging der hemelsche Lichaamen en der Starren aan NOACH toegeschreeven, en vervolgens aan eenigen zyner naakomelingen ZOROASTER en ABRAHAM, is het zeer waarschynlyk dat NOACH dat Boek gezien en bewaard hebbe: want het is niet te denken, dat de stukken van verhevene kennis daar in begreepen, en welke deeze Mannen bezaten, in korten zyn uitgevonden en opgemaakt, maar door SETH aan ENOCH, en door ENOCH aan MOSES overgeleverd, gelyk wy reeds hebben aangetekend. By aldien derhalven de Schryfkunst reeds van SETHS en ENOCHS tyd af bekend geweest is, en NOACH leefde met METHUSALEM die met ADAM verkeerde en ABRAHAM met NOACH omging, is niet bezwaarlyk te begrypen hoe MOSES tot de kennisse kwam van het gebeurde in de vroegste eeuwen, 't zy door letteren, 't zy door overleveringe. Dan niettegenstaande dit alles heeft het ontwyfelbaar Woord van GOD geen ander bewys dan zyn eigen gezag noodig.

* * *

By dit oordeel van den onbekenden *Engelschen* Schryver, over het Boek van ENOCH zullen wy de gedagten van den Geleerden DU PIN voegen. ,, Het Boek van ENOCH, zegt hy, zo beroemd in de eerste eeuwen der Kerke, en aangehaald door IRINÆUS, CLEMENS DE ALEXANDRINER, TERTULLIANUS, ORIGINES, ATHENAGORAS, HIERONYMUS, en verscheide andere Kerkvaderen, is niet meer voor handen. Maar wy zien uit de plaatzen door de Vaderen daar uit bygebragt, en welke in het *Testament der twaalf Patriarchen*, en in de *Tydrekenkunde* van SINCELLUS, ons zyn nagelaaten, dat het handelt van de Starren en derzelver invloeden; van het nederdaalen der Engelen op aarde om met de Dogteren der Menschen te paaren, van de geboorte

der

der Reuzen uit die vermenging herkomstig; van de lotgevallen die het Joodsche Volk zouden treffen, van 't geen den Zaligmaaker zou overkomen, van *Jerusalems* verwoesting, de verstrooijing der *Jooden* en het laatste Oordeel. Doch dewyl dit Boek ten aanziene der gemelde onderwerpen veelvuldige verdichtzels behelsde, hebben alle Kerkvaders, TERTULLIANUS alleen uitgezonderd, 't zelve als Apocryph aangezien, en voor geen werk van den Aardsvader ENOCH gehouden. —— Het veroorzaakt hier eenige zwaarigheid, zo het schynt, dat de H. JUDAS, in zynen Brieve, vs. 14 schryft. *Ook heeft* ENOCH, *de zevende van* ADAM *van deeze dingen geprophebeteerd, zeggende. Ziet de Heere komt* &c.

Hier uit wil men opmaaken, dat men of den Brief van JUDAS moet verwerpen, of gelooven dat het Boek van ENOCH, daar in vermeld, weezenlyk aan dien Aardsvader moet toeschryven. AUGUSTINUS ontwykt deeze zwaarigheid met te zeggen, dat het echte *Boek van* ENOCH door JUDAS aangehaald verlooren geraakt, en 'er toen een ander verdicht Boek, onder dien naam, in plaats gesteld is. Dan het komt my niet waarschynlyk voor, dat het Boek van ENOCH door den H. JUDAS aangehaald, een ander Boek zal geweest zyn dan 't geen IRENÆUS, JUSTINUS en andere Kerkvaderen der eerste eeuwen bekend was. Waarom HIERONYMUS, ORIGINES volgende, antwoordt, dat JUDAS een Apocryph Boek kon aanhaalen zonder de echtheid zyns Briefs te benadeelen; dat 'er desgelyks in andere Boeken van het Nieuwe Testament plaatzen zyn, uit Apocryphe Boeken ontleend, zonder dat zulks die Boeken Apocryph maakt of aan de Apocryphe Boeken eenig gezag byzet. —— Eenige laatere Schryvers hebben gedagt zich nog gemaklyker uit deeze zwaarigheid te kunnen redden, met te zeggen, dat de H. JUDAS niet spreekt van een Boek van ENOCH; maar alleen van eene Voorzegging diens Aardsvaders, hem door Overlevering bekend, even gelyk Apostel PAULUS, volgens der *Jooden* overlevering, de naamen van JANNES en JAMBRES, Tovenaars van PHARAO, vermeldt, dan dit gevoelen strydig met dat van alle de Ouden, komt my niet aanneemelyk voor, en agt het veel veiliger in de Oplossing van Vader HIERONYMUS te berusten (*).

(*) DU PIN *Nova Bibliotheca Tom. I. Dissert. Præl.* p. 45 & 46.

NIEU-

NIEUWE WAARNEMINGEN AANGAANDE MAAGBREUKEN (*).

Door den Heer PIPELET *den Jongen.*

(Mem. de l'Acad. Roy. de Chirurgie Tom. IV.)

DE gebreken, welken menigvuldige Waarnemingen behoeven, zyn de zodanige, welken zich onder bedrieglyke verschynzelen bedekken, waar van de uitwendige teekenen moeilyk te onderscheiden zyn, en gemeene toevallen veroorzaaken, welken men even zeer kan toeeigenen aan een' gesteldheid tegen natuure van een geheel ander soort in het zelfde werktuiglyk deel.

De Maag Breuken hebben my toegescheenen van zodanig een aart te wezen. De Ouden hebben 'er weinig van gesproken, alhoewel ze dikwils voorkoomen. Zy hebben dezelven niet genoeg gekend dan in omstandigheden, waar in het byna onmooglyk was dezelven over 't hoofd te zien. Dusdanig is het geval van den Bakker, van wien F. HILDANUS spreekt, die sedert zeventien jaaren een Maag-Breuk hadt gedraagen, door de geweldige werkingen van een Braakmiddel veroorzaakt. Het ingewand maakte een' zwelling telkens als de Lyder zich boog, en verwekte hem veel ongemak. De Schryver geeft kennisse hier van aan een Vriend, als een zeldzaam geval, en laat het hier by; uit zyn stilzwygen aangaande de middelen van herstelling schynt het, dat hy geloofde voor zulk een gebrek geen hulpe te wezen. De hedendaagsche Heelkunde kan zich beroemen op de vorderingen van de Konst in dit stuk: men is niet alleen gekoomen tot kennisse der Maag-Breuken, welken minder onderregte persoonen verborgen waren gebleeven, maar men heeft ook geleerd 'er schielyke en gewisse hulpe voor toe te brengen. De Heer GARENGEOT heeft, in het eerste stuk van de *Mem. de l'Academie*, een' Verhandeling gegeeven over verscheide zonderlinge Breuken, waar in twee gewigtige Waarnemingen over die van de Maag, naauwkeurig beschreeven naar den aart van het gezwel, haare plaats, toevallen, de oorzaak waar door voortgebragt, en de nuttigheid der middelen, welken men in gebruik gebragt heeft om dezelven te herstellen.

Tegen gevallen, zo wel beweezen en bekragtigd door de open-

(*) *Herniæ Ventriculi.*

openbaare aanneeming van de Maatschappye, hier van gedaan in het eerste Werk welk zy heeft uitgegeeven, heeft zich de Heer GUNZ, Professor in de Ontleed en Heelkunde op de Hooge Schoole te Leipzich, als een tegenspreeker opgeworpen. Dees geleerde man heeft in 't jaar 1744 een Werk uitgegeeven over de Breuken, waar in hy de mooglykheid van die der Maage niet ontkent, maar in het verslag der Waarnemingen van den Heer GARENGEOT, tot bewys van deeze soort van Breuk, omstandigheden meent te zien, welken het twyfelagtig maaken, of 'er zodanig eene geweest zy.

Een' overweging van alles wat hy hier tegen ingebragt heeft, zou hier niet te pas koomen, want zyn meeste aanmerkingen zyn zonder grond, en loopen inderdaad over eenige dubbelzinnige uitdrukkingen: men ziet dat de Heer GUNZ onderstelt, dat GARENGEOT de toevallige omstandigheden, welken hy inderdaad gezien heeft, heeft willen opgeeven als gewisse, en dezelve tot vaste kenteekenen heeft willen maaken; 't welk zyn oogmerk zekerlyk niet is geweest. Deeze opmerking alleen moet alles doen vervallen wat ingebragt is tegen de plaats van deeze Breuk, wat nader by of verder af van het Zwaardwyze Kraakbeen, het verschil in grootte van verscheide gezwellen; het onderscheid van zagtheid of tegenstand; als ook de pyn, braakingen en andere omstandigheden, welken niet altyd dezelfde zyn: het gebrek van wederstand der houdende deelen, welken de Maag gelegenheid geeven uit te puilen en een Breukgezwel te maaken, komt niet altyd juist op de plaats tegen over de Maag; een weinig meer of mindere nabyheid aan het Zwaardwyzig Kraakbeen doet derhalve niets ter zaake.

De Heer GUNZ beweert dat de zwellingen grooter moeten worden als de Lyders gegeeten hebben, en kleiner als de maag ledig is: hy erkent echter hier in eenige uitzonderingen in gevallen waar de rokken van de maag zeer flap en verzwakt zyn. Ik heb een ander geval van uitzondering opgemerkt, 't welk my toegescheenen heeft dikwils voor te koomen, en in een' omstandigheid waar in het gebrek zeer moeilyk is te kennen: wanneer naamlyk de Breuk zeer klein is, en alleen gemaakt door knelling der vliezen.

Het verdwynen van de zwelling, als de Lyder te bed ligt, is gemeen aan alle Breuken welken niet aangegroeid of verstropt zyn. Aan deeze teekenen, zegt GUNZ, ontdekt te hebben, dat een zekere dogter, van wat meer dan

der-

dertig jaaren, een' Maag-Breuk hadt. Schoon het gezwel weinig uitfprong, was het echter aanmerklyk, en zyn grootfte middelyn was van vier duimen; het befloeg de linker zyde van den bovenbuik, en ftrekte zich uit van de witte Lyn tot aan het kraakbeen van de derde valfche ribbe. Het hadt een uiterlyke oorzaak en was ontftaan van eene poging welke deeze dogter gedaan hadt met zich over de regterzyde te buigen om een zwaar pak opteligten. Zy voelde terftond een ligte pyn, verloor de eetlust, en hadt eenige braakingen. De Lyderes bekwaamlyk geleegen zynde, deedt men het gezwel ingaan, en hieldt het met goed gevolg door een behoorlyken band; het kwam weder uit als zy den band afliet, om te bekwaamer tot haar nodig werk te zyn.

Wy zullen den Heer GUNZ niet betwisten dat dit een wezenlyke Maag-Breuk zy geweest: doch hy voert het te vergeefs aan tegen den Heer GARENGEOT, om de Waarnemingen van deezen over dezelfde ftoffe twyfelagtig te maaken. Omdat de dogter, onder de bezorging van GUNZ, zo grooten gezwel hadt, volgt hier uit dat een gezwel niet grooter dan een Olyf, in de tweede Waarneming van GARENGEOT, niet door de Maag veroorzaakt zy? En wat kragt fteekt 'er in de tegenwerping van de juiste bepaaling der grootte afgeleid, daar GARENGEOT, in zyn eerfte Waarneming, fpreekt van een gezwel 't welk fomtyds zo groot was als een vuist? In het verfchil der toevallen fteekt ook geen bewys; en men zal alle byzondere ongemaklykheden, welken dit gebrek kan veroorzaaken, niet kennen dan na menigvuldige Waarnemingen.

Ik heb onlangs gelegenheid gehad Maag-Breuken te zien, welken wegens de grootte der zwelling alzo weinig twyfelagtig waren, als die welken GARENGEOT heeft befchreeven.

Een jongeling van elf jaaren bevondt, na eene zwaare ziekte, welke hy in Oktober 1763 hadt geleeden, de vergrooting van een gezwel welk hy droeg in den omtrek van den bovenbuik, 't welk hem tot dus verre geen merklyk ongemak hadt gebaard: nu kreeg hy braakingen, en de zwelling groeide in minder dan een' maand tot de grootte van een vuist.

Het kind kon geen fpyzen verteeren; leedt pyn in de maag, en was zeer zwak als het by den Heer LA FAYE hulp verzogt, die, de kwaal gemerkt hebbende 'er my naar toe zondt. Den lyder op een behoorlyke wyze hebbende doen nederliggen, deed ik het gezwel gemaklyk

naar

naar binnen gaan, en hieldt het tegen door een band: van dit oogenblik af werdt de spys wel verteerd, en de gezondheid volmaakt hersteld. Hy heeft maar een enkel toeval gehad, naamlyk eenige benaauwdheden, doch niet langer dan één of twee dagen; en ik bevond dat ze veroorzaakt waren door verschuiving van den band: een ongemak welk gemaklyk werdt verholpen.

Een meisje van dertien jaaren hadt zich, in January 1764, door het vallen van een trap, bezeerd op den omtrek van de maag; zy kreeg 'er van een heftige pyn, en als een inwendige schudding. Weinige dagen hier na deedt zy een tweeden val, byna even ongelukkig, en toen kwam 'er neiging tot braaken. De braakingen welken volgden, verwekten dikwils zwaare stuipen. Behalve dit was zy onderhevig aan hoofdpyn, opvliegingen in 't aangezicht, byna gestadige benaauwdheden, menigvuldige kloppingen in de maag, de spys-verteering was gebreklyk en geschiedde langzaam, ook was de afgang zeer traag.

In deze omstandigheid kwam de vader om raad by den Heer LA FAYE, met wien ik de Lyderes bezogt. Wy zagen zeer duidlyk een Maag-Breuk, welke een gezwel maakte overal gelyk, langwerpig en van grootte als een vuist: ik bragt dit gezwel binnen, en verzorgde een bekwaamen band. De benaauwdheden, welken zy verscheide dagen hadt gehad, verdweenen; de spys-verteering was sedert wederom goed: wyl het meisje teder is, voelt zy eenige zwaarte als zy wat meer spyze dan naar gewoonte gebruikt. Toen zy den band eenige maalen hadt afgelaaten, voelde zy ongemak, en de benaauwdheden noodzaakten den band aan te houden, door middel van welken zy tegenwoordig vry gezond is.

Men ziet uit dit tweede geval, gelyk ook uit andere Waarnemingen, waar van ik reeds gewag gemaakt hebbe, dat een geweldige oorzaak de verscheuring of vaneenwyking der houdende deelen in de streek van den bovenbuik heeft doen ontstaan. Deeze teekenen van erinnering kunnen medehelpen om den aart der kwaale byzonder te kennen: ondertusschen zyn 'er gevallen, waar in men niets zulks kan uitvorschen: en de zwaarigheid is nog grooter, als 'er zonder zulk een aanleidlyke oorzaak, zich ook geen baarblyklyke teekenen voordoen. De toevallen en verschynzelen zullen dan, gelyk wy reeds gezegd hebben, dezelfde zyn als van andere tegennatuurlyke gesteldheden van de maag

of

of nabuurige deelen; men zal groote oplettendheid moeten toebrengen, eer men kan ontdekken dat een klein gedeelte van de vliezen der maage geklemd, en dit de oorzaak is, waar aan men de verdrietige toevallen moet toeschryven, waarom men de Lyders vrugteloos martelt, alsze onbekend is. De volgende Waarnemingen zullen eenig licht over deeze gewigtige stoffe kunnen spreiden.

In Mey 1759 werd Ik geroepen by een Geestelyke Dogter van de Abdye *Saint-Antoine*, sedert veele jaaren ongemaklyk geweest van pynen en knypingen in de maag, met veelvuldige braakingen: zy hadt een kwaade verteering, klaagde veel over opvliegende hitte in 't aangezicht en opstyging van dampen; het lichaam vermagerde en de kragten namen af. Ik kreeg vermoeden van een Maag-Breuk; Ik onderzogt de witte Lyn, in een bekwaamen stand; Ik vond geen gezwel, maar alleen eene verslapping in de regte spieren: het lichaam hebbende doen voor over buigen, stelde deeze stand de spieren in een groote verslapping welke my een soort van buikopening, door de vaneenwyking der pees-vezelen tusschen den oorsprong van deeze twee spieren deedt gewaar worden: Ik verzogt de Lyderes eens te hoesten; hier op drong een gedeelte van de maag' duidlyk tegen myne vingeren aan; misschien voelde Ik ook andere deelen welken op deeze plaatse geleegen zyn, en Ik bemerkte dat in een overhellenden stand, en een opgeregt lichaam, deeze werktuigen ligt konden geklemd raaken en gehouden worden in deeze vaneenwyking. Die deelen dus vastgehouden veroorzaakten de pynen en trekkingen van de maag, de stuipen en alle de toevallen, welken 'er uit ontstaan kunnen. Ik heb gemerkt dat terwyl de Lyders over eind staan, hoesten, zich snuiten of niezen, zy zo veel ongemak voelen op deeze plaatse, dat zy tot verligtinge genoodzaakt zyn de hand 'er tegen te houden; somtyds zelfs is 'er een gevoelig punt welk de nette plaats der knelling aanwyst. Na dit verslag kan men de kenteekenen van dit gebrek vast stellen, en dit heeft my in het geval, waar van Ik spreeke, geweezen tot het aandoen van een band, welke alle beloofde goed gevolg hadt.

In deeze Waarneming bewyzen de baarblyklyke vaneenwyking der peezige deelen, en het voordeel van een steunenden band, dat het ongemak en de toevallen veroorzaakt wierden door een Maag-Breuk. Deeze waarheid zal door het volgende geval bevestigt worden.

De Heer SABATIER werdt verzogt by een' Juffrouw van

twee en dertig jaaren, van een zeer tedere gematigdheid, die sedert zeven jaaren haar' spyze kwalyk verteerde, en somtyds van braakingen overvallen werdt, welken zy aan niets anders dan een kwaade gesteldheid van de maag' toeschreef. In November 1764 kreeg zy een' braaking welke twaalf uuren duurde: in January hier op volgende, kwam dezelve weder, met hik en stuipen van het geheele lichaam, welken haar op het uiterste bragten. De Heer SABATIER haar gegeeven hebbende wat in zulk een dringenden nood te pas kwam, deedt alle onderzoek en met zo veel omzichtigheid, dat hy eene verwydering ontdekte aan het bovenste gedeelte van de tusschenruimte der regte Spieren. Hy plaatste 'er terstond een langwerpig kussentje van katoen, 't welk haar zeer veel verligting gaf: men maakte vervolgens een bekwaamen band; en van dien tyd af kwamen de kragten weerom, en de spysverteering geschiedde behoorlyk.

In December 1759 werd Ik verzogt te *Val-de-Grace*, by een Geestelyke Juffer van vyf-en-twintig jaaren: sedert een jaar of anderhalf hadt zy zwaare pyn in 't hoofd en gestadige braakingen geleeden; men hadt gedagt op verstoppingen der maage, en de Lyderes hierom doen aderlaaten en verscheide maalen bulkopenende middelen gegeeven, zonder eenige verligting, wyl zy de purgeerdranken telkens wederom naar boven uitwierp. Men deedt haar de baden gebruiken; doch ze werkten niets uit. Hier by kwam koorts, knypingen in de maag, eindelyk een volslagen onmagt van verteering, zelfs van gelei van soupe; het lichaam vermagerde zeer zichtbaar, en de Geneesheer zag haar niet te helpen, waarom hy riedt my te ontbieden om te zien of 'er ook een Breuk ware. By naauwkeurig onderzoek scheen het my toe, dat de maag in de witte Lyn gekneld wierdt, en een gezwel maakte van grootte omtrent als een ei en langwerpig: dit gezwel week voor de drukking. Ik leidde trapswyze drukdoeken langs de witte Lyn met een band om het lichaam, waar door de Lyderes aanstonds verligting kreeg. Ik verzorgde haar in 't gevolg een bekwaamer band, waar van Ik beneden de beschryving zal geeven.

Mevrouw *Skinta* *** Geestelyke in dezelfde Abdye, agttien jaaren oud, was kwynende, kon geen spyze verteeren, braakte somtyds, hadt pyn in de maag, en kon op dit deel niets verdraagen. Men hadt alle middelen der Geneeskunde gebruikt zonder de kwaale weg te neemen, en nam toe-

vlugt

vlugt tot my. Ik vond niets dan een kleine verwyding op de witte Lyn, en niets omtrent den ring van den navel: Ik ried rust en een goed levensbestier. Agt of negen maanden werden haar op nieuw geneesmiddelen gegeeven. De Lyderes welke Ik niet wederom gezien had, was zeer vermagerd, en de braakingen waren menigvuldiger geworden. By een tweede onderzoek scheen my de witte Lyn meer verwyd; als de Lyderes zich overeind hieldt, kwamen de inwendige deelen naar voren. Ik nam de proef van een tegenhoudenden band; deez' stilde al de toevallen, en de Lyderes kreeg haare kragten en gezondheid weder.

Deeze Waarneming bewyst dat men, zonder baarblykelyke teekenen, alleen door op de toevallen acht te geeven, de Lyders kan te hulpe koomen, en de toeneeming beletten van een gebrek, 't welk in 't begin hadt behooren geholpen te worden.

Een' Juffrouw van omtrent dertig jaaren was, van haar vroege jeugd af, geplaagd geweest van pyn in de maag, met braakingen. Het gebruik van een balynen ryglyf bedwong deeze toevallen. Na dat zy getrouwd was, was zy niet zo oplettend om het ryglyf aan te doen, en zy kreeg weder de toevallen, welken het draagen van het zelve tegengehouden hadden; doch men schreefze toe aan het begin der zwangerheid. Zy bleeven aanhouden den geheelen tyd van haare dragt, en zy werdt door de verlossing 'er niet van bevryd. Ik werd door den Geneesheer LE HOC geroepen, agt maanden na haare kraam: zy hadt kramptrekkingen en braakingen, traagen afgang, en kon zelfs geen vleeschnat verteeren; zy was uitgeteerd, en van zwakheid genoodzaakt het bed te houden. De Heer LE HOC vermoedde een' Navel-Breuk; in myn onderzoek bespeurde Ik een zeer klein gezwel in de witte Lyn bekneld, een weinig beneden het Zwaardwyze Kraakbeen. Ik twyfelde niet of het was een gedeelte van de maag', hier vastgehouden; Ik bragt het in. De Lyderes werdt aan myne bezorging overgelaaten; van het oogenblik af dat Ik den band had aangedaan, had ik het genoegen van alle de toevallen te zien bedaaren; de verteering herstelde zich van tyd te tyd, de kragten kwamen weerom, en de Lyderes heeft sedert geene der toevallen geleeden, welken wezenlyk door de Breuk waren veroorzaakt: zy is nu drie jaaren in een volmaakte gezondheid geweest.

Uit deeze Waarnemingen, waar by Ik nog wel eenige anderen zou konnen voegen, indien het nodig ware, ziet

 men,

men, van hoe veel aangelegenheid het is den geheelen buik naauwkeurig te onderzoeken, wanneer zich dubbelzinnige teekenen voordoen, welken ook tot andere kwaalen betrekking hebben; want men begrypt uit de gemelde gevallen, dat men menigvuldige geneesmiddelen vrugteloos hadt toegediend, terwyl men den kostelyken tyd hadt laaten verlooren gaan om de lydende persoonen te helpen.

De gewisse genezing van alle deeze Lyders toont duidelyk, dat de geheele aanwyzing bestaat in te beletten dat de maag een blykbaare Breuk kan maaken, of alleen bekneld kan worden tusschen derzelver eige houdende deelen. De Heer GUNZ staat, in het boven aangehaalde Werk, wel toe, dat een band het voornaamste middel is ter geneezing; doch hy strekt zyne beoogingen verder uit, en stelt als een grondregel, dat men in een Maag-Breuk een zeer bepaalde leefregel moet houden, en zeer weinig teffens gebruiken, van koude dranken en ligtjes gekruid, om veerkragt te geeven aan de vezelen van dit ingewand. Deeze manier van doen kan niet anders dan nuttig zyn, om redenen welken men ligtelyk begrypt, als de maag verslapt is en weinig veerkragt heeft; maar het verlies der veerkragt is niet de wezenlyke oorzaak van een Breuk door dit ingewand. Als de houdende deelen geen' vaneenwyking geleeden hebben door verslapping of verscheuring, kan de maag geen Breuk maaken. Het is de verminderde tegenstand der houdende deelen, welke de maag doet uitkoomen. De Breuk van dit ingewand is geen eigenlyk gebrek van het zelve dan toevallig, en alleen om dat het misplaatst wordt, zo dat, als men zich kant tegen deszelfs uitkomste, heeft men alles gedaan wat de Konst voor de Breuk vordert; schoon dit de middelen welke der maage nodig mogten zyn niet uitsluit. Eindelyk berispt de Heer GUNZ GARENGEOT, dat hy geen' beschryving van den band heeft gegeeven, waar van hy zich met goed gevolg bediend hadt. Deeze nalaatigheid is van geen belang; hoe weinig men ook het stuk begrype, weet men immers dat een tegenhoudende band wezenlyk bestaat uit een band om het lyf en een kussentje 't welk zich voegt op de verwydde plaatse, om het uitslippen van de inwendige deelen te beletten; dat men acht moet hebben op de uitgestrektheid van de opening, en het kussentje zo maaken als de nabygeleege deelen aanwyzen. De Heer GUNZ heeft het kussentje van zyn' band hol laaten maaken, dat het zich schikte naar de kraakbeenen der ribben; dit is niet kwaalyk

uit-

uitgedagt, doch de gedaante wordt door de plaats, de staat van het gezwel, en de meer of mindere vaneenwyking zelve aangeweezen: de verschillende lyvigheid eischt in 't algemeen dat de kussentjes meer of min dik zyn; doch ik heb doorgaans bevonden dat myne Lyders door de toevallen vermagerd waren: dit belet echter niet dat men voor den eenen dikker en grooter kussentjes moet maaken dan voor den anderen. Men bevindt door hoedanigen trap van drukking men verligt; de kussentjes moeten zo gemaakt worden, dat de rondgaande banden, welken men somtyds moet vermenigvuldigen, een gelyke drukking maaken op het geheele kussentje, en niet op de kraakbeenen der ribben, want derzelver opheffing zou in sommige gevallen de noodzaaklyke drukking beletten. Een Chirurgyn moet altyd zyn oordeel gebruiken, al zyn de omstandigheden gering waar op hy moet werken.

WAARSCHOUWING AANGAANDE KAMPERNOELJES OF PADSTOELEN.

Door J. COOK.

DE Kampernoeljes in het open veld groeijende zyn, zekerlyk, gezonder dan anderen; doch het is ook zeker, dat overal goeden en kwaaden gevonden worden.

Hoe veele soorten van eetbaare Padstoelen men optelle, is 'er echter, by ons, maar één in algemeen gebruik, naamlyk de veld-Padstoel, door de Franschen, die 'er veel werk van maaken, *Champignons* genoemd, en welke als een aangenaame saus op onze tafels gezet wordt.

Deeze zyn, by haar eerste groei, rond, en niet grooter dan kleine nooten, of knoopen, waar naar ze genoemd zyn. Na dat zy haare vliezen wat ontvouwd hebben, koomen ze rood voor, vol en gesflooten; op den top is een onovereenkomelyke zagtheid, gelyk en wit; de binnenste stoffe is zeer wit, met korte en dikke stengels.

Op de stengels, de klootagtige deelen, en ook tusschen de kleine vliezen, kunnen, door naauwkeurige beschouwing, inzonderheid met een vergroot-glas, veel kleine wormen met scharlaken hoofden gezien worden, sommigen zeer klein, anderen wat grooter. Op sommige Padstoelen een groote menigte, op anderen minder, en op veelen geheel

geenen; doch zo, dat 'er een vyfde of zesde deel, doorgaans, met deeze wormagtige insekten overlaaden is.

Zou men, dit gezegde in aanmerking genomen zynde, niet mogen besluiten, dat deeze onregelmaatige gewassen geen vergif in zich zelven, maar het van deeze kleine vergiftige wormen, welken 'er in uitgebroed zyn, hebben, als men hoort dat menschen, door het eeten van Kampernoeljes, ongesteld, ziek geworden en sommigen gestorven zyn?

Tot bevestiging der waarheid van myne bedenking kan een naauwkeurig onderzoeker, tot zyne voldoening te raade gaan met GEODATIUS, die deeze schaadelyke diertjes omstandig heeft beschreeven, en zegt, zy gelyken byna naar kleine slangen of adders. Hy voegt 'er by, dat uit verrotte Padstoelen verscheide soorten van spinnekoppen voortkoomen, sommigen roodagtig, anderen van een langwerpige gedaante, van een geele kleur, en zeer kwaaden reuk.

Dus ziet men dat de oorzaak van kwaad, dikwils, zeer gering is, en nogtans van doodlyke uitwerkingen; en dat de enkele steek van een Bye zo gevaarlyk kan worden als een stoot met den hoorn van een Stier. Laaten wy derhalve, in een natuurlyken zo wel als zedelyken zin, allen schyn des kwaads vermyden.

Willen wy evenwel onze tonge voldoen door het gebruik van deeze smaaklyke, schoon gevaarlyke gewassen; laatze wel bezien, onderzogt en gewasschen worden, en de zulken alleen bereid of gepekeld worden welken geenen of de minsten van dit vergiftigende gewormte hebben: laat hierom de uitgezogte Padstoelen in zout water wel geweekt, dan met het zelve, verscheide maalen vernieuwd, gewasschen worden, om de onzigtbaare adder-diertjes, in dezelven gehuisvest, te dooden of af te veegen.

Is iemant vergiftigd, hy moet, hoe eerder hoe beter, een braakmiddel neemen van tien greinen Ipecacoanha, of een drachme witte vitriool, in warm water. Als de werking bedaard is neeme hy dikwils een lepelvol van de volgende Likking, en drinke ryklyk versche warme melk tusschen beiden.

Neem, Olie van zoete Amandelen, versch geperst, vier uncen; Syroop van Heemstwortelen, twee uncen, en een weinig gepoederde Suiker. Laat het onder malkander geklutst worden, tot dat het wel gemengd zy.

DE

DE NATUURLYKE HISTORIE DER SLAKKEN.

Opgemaakt uit de breede Beschryving des grooten SWAMMERDAMS.

(*Vervolg van bladz. 74.*)

ONze Schryver, dien wy hier volgen, in het voorgaande, de meeste uitwendige deelen der Slakken beschouwd hebbende, gaat nu over tot de inwendige; wy zullen hier zyne Beschryving zeer moeten bekorten, uit hoofde van de kleinheid veeler deelen, die, om begreepen te worden, noodwendig de keurige Plaaten eischen.

Het eerste dat iemand, een Slak ontleedende, voorkomt, is de onderleggende Huid van het lichaam, welke, het bovenste en binnenste gedeelte van het vliezige deel der Lip of des Rands, voor dekzel hebbende, daar ter plaatze, veel dunder is, zynde wit of bleekagtig van kleur, en met langwerpige muskuleuze vezelen voorzien.

Het Hart is geplaatst in 't midden van het lichaam, omtrent in het uiterste der concameratie van den Rand, die het geheele lichaam omloopt, daar men het, een weinig aan de slinker zyde, zeer aartig door de dunte der bekleedende vliezen, in het hangen van het lichaam, ziet heen schynen. Het wordt beslooten in een zeer dun Hartzakje, dat in zyne holte vry veel lymphatik water heeft, zo klaar als helder kristal. Het Hart is vleesagtig en ook lyfvervig van kleur, uitwendig effen en peeragtig van maakzel, en van binnen met veele vliezige kolommen en draaden voorzien, gelyk in de Harten der Menschen en Dieren plaats heeft: waar door het met veele holligheden en winkelhoeken doorweeven wordt. Aan den ingang by het Oortjen heeft het twee halvemaanswyze klapvliezen, die beletten, dat het bloed niet weder te rug in het Oorvliesje loopen kan. En gelyk 'er maar één Oorvliesje is, zo heeft het Hart ook maar ééne holligheid, desgelyks vindt men 'er niet dan tweederhande Vaten: Aderen en Slagaderen; de eerste zyn gemaklyk de laatste moeilyker te ontdekken.

't Bloed, welk het Hart en zyne Slagaderen voert, is witagtig van kleur, een weinig na den blauwen trekkende, geheel anders dan in Menschen en Dieren, die het

hoog rood hebben. En om dat het Bloed in meest alle soorten van deeze Diertjes, die purpere kleur niet heeft, (de Pierworm alleen uitgezonderd,) zo hebben de Schryvers, die niet dan door hunne speculatien geleerd zyn, deeze Diertjes den naam van Bloedlooze gegeeven. Hoewel men in de Menschen zelf zomtyds wel wit Bloed in de Slagaderen gezien heeft. Dit Bloed is in de Slak eene lymagtige vogtigheid, eenigzins taai en slymerig, en als men 't zelve in 't water laat straalen, zo vertoont het zich daar in, als een blauwe wolk, die zich allengskens uitspannende, daar in eindlyk verdwynt: dat boven maate aartig te zien is. Het Bloed, dat van het voeden der ledemaaten overblyft, keert door subtiele aderen weder na het Hart, om herkookt te worden. Deeze liggen, voor het meeste gedeelte, in de uiterste deelen van het lichaam, daar ze zigtbaar zyn.

Het onderscheid van Bloed en Slym is zeer aanmerkelyk in een Slak, en ligt aan de kleur en dikte te onderkennen: want hoewel het Bloed in de Aderen redelyk subtiel en vloeibaar is, word het kort daar na lymerig, als het daar uit genomen is. En niettegenstaande men het straks in 't water werpt, wil het 'er niet medemengen dan na dat het een weinig geroerd is. Het Slym, dat uit de klieren komt, smelt, dewyl het taai en dik is, niet dan na langen tyd in het water, zynde ook wit van kleur, waar door het gemaklyk van het Bloed kan onderscheiden worden, wanneer men een gekwetste Slak in 't water werpt, zo dat het Bloed en Slym zich daar in vermengt.

Als men het Bloed op wit papier strykt, laat het gansch geen glans na, terwyl het Slym 't zelve als met een blinkend vernis verzilvert, zo dat men het met eenige verven zou kunnen mengen, om die op te helderen. Die Slakken eeten, houden zeer veel van het Bloed, 't geen zy het sap van de Slak noemen, en draagen wel zorg dat het niet verlooren gaat, waar in ik oordeel dat zy, gelyk ook de Oester-eeters, geen ongelyk hebben.

Hoe het Slym uit de Klieren van de Huid zypert, kan men op deeze wyze zien; men moet eerst de Huid met grauw vlakpapier zo dikmaals en lang afveegen, tot 'er geen Slym meer gezien wordt, of uitzypert, dan moet men de Huid tusschen de vingeren vatten en zamendrukken, zonder dezelve geweld aan te doen. Wanneer dit nu onder een Vergrootglas geschiedt, zal men allengskens het Slym in gedaante van kleine heldere puntjes, uit de klieragtige

po-

pori van het Vel zien zyperen: welke, als men met drukken aanhoudt, tot kleine droppelen zullen worden, die, in een en tot elkander vloeijende, eene gansche verzameling van Slym zullen maaken, dat de geheele Huid zal bevogtigen en lymerig doen worden.

De Lever is voor het grootste gedeelte agter in het Hoorntje gelegen, waar dezelve met de Darmen de draaijingen van 't lichaam maakt. Verder, dat men ook uitwendig zien kan, wordt zy verscheidenlyk in *Lobos* gedeeld, naar den loop der Darmen, die haar zo veel groeven indrukken, als zy daar bogten en draaijingen in maaken. Verder is de Lever vol vaten, zo groote als kleine, die door dezelve verspreid worden. Zy heeft ook haare byzondere Galpypen, die zich in de Darmen, zonder dat daar een Galblaasje is, ontlossen, gelyk ook in de Paarden, Duiven, en andere Dieren plaats heeft, die men, tegen alle waarheid, zegt geen Gal te hebben. In de Gal van Slakken heb ik geene merkelyke bitterheid kunnen proeven. De kleur van de Lever is donker bruin, een weinig naar het groen trekkende; van eene gekookte Slak, maakt de Lever het lekkerste beetje uit, ook zyn de Zaadvaten wel om te eeten.

In de holte van den Hals en Buik is de Maag gelegen, zy bestaat, als in de Menschen, uit drie vliezen, hoewel ze zeer teer en dun is, zy heeft eene groote menigte van Aderen en Slagaderen. De kleur van de Maag is wit en doorschynend, en met voedzel of lugt vervuld, toont zy de kleur, die 'er meest doorschynt; ledig zynde, schynt ze met langwerpige striemen bezet, die een aartig vertoon opleveren.

Langs de Maag, de Keel of Slokdarm, loopen twee aartige Vaatjes, die zich in 't bovenste gedeelte van het verhemelte des monds ontlasten: derzelver kleur is als de Agaatsteen. Van binnen zyn ze hol, en besluiten in zich eene heldere vogtigheid, welken in den mond gevoerd wordt, waar in zy zich door twee openingen ontlasten; zo dat ze de waare kwyl- of speekzelvaten van de Slak zyn, deeze zelfde kwylvaten vindt men ook in Menschen en Dieren, schoon een weinig laager.

De Zaadvaten liggen niet alleen vooraan in den Hals, den Buik en den Rug der Slak; maar ook kronkelbogtig gedraaid wordende, volgen zy de omkrinkelingen van het lichaam, en strekken zich uit tot het uiterste tipken van de Lever, zo dat zy een van de aanmerkelykste deelen van

 het

het lichaam maaken. Eer men dezelve zien kan moet men de huid openen, eenige vliezen en spiertjes breeken, als onder andere een zeer aartig muskeltje, dat, met verscheide draaden van de eene zyde van het lichaam schuins tot de andere zyde loopt, en boven op de Maag, en deeze Teeldeelen, een zeer schoon gezigt uitlevert. — De Teeldeelen in een Slak zyn Manlyk en Vrouwlyk zamen, en daarom is het Teellid en de Baarmoeder natuurlyk aan een, zo dat 'er verscheide deelen aan beide gemeen zyn. Waar door het toekomt dat elk der twee speelende Slakken, op een en denzelfden tyd teelt en ontvangt, bevrugt maakt en bevrugt gemaakt wordt, zaad schiet en ontvangt, door eene wederzydsche drift van een dieragtige teelzugt. Tot het geringste gedeelte toe gaat de kundige SWAMMERDAM dit alles na, wy kunnen hem, om meergemelde rede, niet volgen; doch zie hoe hy het teelen zelf beschryft.

't Is eene zeer aanmerkenswaardige zaak, dat een Slak, tevens Manlyk en Vrouwlyk zynde, egter nog een ander haars gelyk moet zoeken, om het geslacht voort te zetten. Eenige dagen te vooren vergaderen de Slakken zamen, zy blyven stil by elkander zitten, en eeten heel weinig; haar lichaam zetten zy in zodanig eene gestalte, dat de hals en het hoofd recht over einde staan. Zynde ieder Hoorntje onderscheiden met zyn draai op aarde geplaatst; en met de uiterste einden der Zoomen en Boorden van het lichaam, houden zy zich recht over einde verheeven, gelyk men verhaalt, dat de Slangen mede zo doen, en wanneer zy teelen, over einde staande, zich door elkander krinkelen.

Op dien tyd staat het Gat in den Rand geduurig wyd open, om lugt te ontvangen, en men ziet in den hals de opening der Teeldeelen zich zomtyds, by beurten, ontsluiten, en dan weder toetrekken. 't Geen op dezelfde wyze toegaat als in speelzieke Honden. De Slakken met deeze heftige drift bevangen, naderen allengskens tot elkanderen, en voegen haare lichaamen zo vlak tegen een, als of men de twee palmen der handen, en de vingeren op de vingeren, te zamenpaste; zo staat mede het lichaam, hals en hoofd, recht over einde, en vlak tegen een gevoegd. Dan ziet men de wonderlykste beweegingen van de Hoofden, en de acht Hoornen tegen elkander, men kan zich niets aartiger verbeelden, dit schynt een geduurig trekkebekken; de Hoorntjes worden op zo verscheide wyzen bewoogen, dat men niet kan bedenken, hoe de Slakken, zo veele en verscheidene spieren daar toe kunnen hebben.

Maar

Maar dat aanmerklyk is, zo ras zy elkander maar in 't minste met de Hoorntjes raaken, trekken zy die schielyk binnenwaards, of zy beweegen die na boven, na onderen, of ter zyde, dat dan ieder oogenblik op nieuws hervat wordt.

Dit speelen duurt zomtyds drie dagen, binnen welken tyd zy zeer dikmaals haare Teeldeelen om en uitstroopen, en die met en in elkanderen vereenigen: zo dat men de Roede en de Baarmoeder zomtyds geheel buiten het lichaam ziet hangen. Doch dewyl ik niet kan ontdekken dat haar gezigt eigenlyk dient, om de voorwerpen van naby te bezien, maar alleen als van verre, zo komt daar uit voort dat zy, zo veel ik kan bemerken, zich niet dan eenigzins toevallig vereenigen: want hoewel zy zeer dikwyls haare Teeldeelen, als een pyl van een boog, die wat traag gedreeven is, na malkanderen uitschieten, van driemaal niet ééns, geschiedt de koppeling. Dit schynt ook veroorzaakt te worden door dat ieder Slak zyn Roede in de rechter zyde van den Hals geplaatst heeft, waar door zy veelmaalen in die koppeling missen, eer zy haare hoofden kruiswys tegen elkanderen geboogen hebben. Doch zy hebben tyd om het te hervatten, om dat zy zo lang in deeze domme speelziekte bezig zyn, niettegenstaande zy al tien of twaalf maal ten vollen zyn verzameld geweest. Desgelyks heb ik gezien dat zommigen drie weeken daar na weder, op nieuw, begonden te teelen, en dezelfde Slakken zag ik, na 't verloop van zes weeken, nog eens in dat werk bezig.

Maar op dien tyd, als zy zich te recht vermengen, beweegt ieder zyne Roede, te gelyk met de opening der Baarmoeder, geheel buiten het lichaam, dat niet alleen door eene directie geschiedt, als in de viervoetige Dieren plaats heeft, maar byzonder door eene omstrooping der inwendige deelen, na buiten, gelyk dat in de Roede der Mannetjes van de Eenden mede geschiedt. In de Slak opent zich eerst het Gat in den hals, tusschen het bovenste en onderste Hoorntje, op welken tyd men de inwendige Teelleden in manier van twee openingen ziet voor den dag komen, waar door het onderste Hoorntje geheel uit zyn plaats geschooven wordt, en zo vervolgens schieten dan deeze deelen, geheel schielyk buiten het lichaam. Eerst de opening der Lysmoeder en dan te gelyk de Roede, wier dikste gedeelte het eerst omstroopt, en daar nog buiten uitstroopt, nog het spitse gedeelte waar op de vermenging geschiedt; de twee onderste Hoorntjes worden dermaate van hunne plaats

plaats geschooven, dat zy elkanderen verdringen en raaken. Voorts zwellen deeze deelen zeer aanmerkelyk op, door toevloeijende vogtigheden; zo dat ze zich als het wit gekookte lil van een kiewits ey vertoonen, dat met doorschynend wit gemengeld is, en als een recht Agaat, zeer aartig daar uit ziet: want het aanhangzel van de Roede ziet men dat zo ver neêrschiet, en door de helderheid deezer deelen doorschynen, waar men dezelve ook ziet beweegen.

De vermenging volbragt zynde, blyven deeze deelen nog wel een half vierendeel uurs buiten het lichaam hangen, tot dat ze geslenkt zyn. Op welken tyd men ook kan waarneemen, welke wonderlyke beweegingen de Roede zelve heeft. Wanneer men die aanraakt, trekken zy dezelve met kragt wel na binnen; maar wat geweld zy doen, alles moet geslapt zyn eer zy dezelve door dien engen weg weêr binnen kunnen beweegen. Verder zypert uit deeze deelen eene heldere vogtigheid, die ligt stremt, en in de lugt taai en hard wordt. De Hoorntjes ziet men, in den tyd als zy speelen, als een ronde hoepel meesten tyd gebogen, zonder dat zy veel beweeging hebben, hoewel zy die zomtyds nog wel inhaalen en weder uitspannen. Dit dan verrigt zynde bedroeft zich het Diertje, over het ligtvaardig verspillen van zyne leevenskragt, gaat stil zitten, en in zyn Schulp wat kruipende, rusten, tot dat die dolle drift van teelen weder de overhand neemende, hem het berouw, dat hy daar over gehad heeft, doet vergeeten.

Eene Slak, een weinig tyd, na dat zy gespeeld hadt, openende, vond ik dat de Roede dunner, en de Lyfmoemer meer uitgezet en slymeriger geworden was. De Eyerstok was kennelyker gezwollen, langer, dikker en grooter geworden, als met homagtig zaad vervuld. Naderhand heb ik dezelve nog veel grooter en lymeriger van substantie gezien. Na dat de Slakken nu vyf weeken gespeeld hadden, was de Eyerstok als een waaragtig lym, geelagtig van kleur, en de eyeren waren nu effen zigtbaar; doch zo week als slym. Wanneer ik den Eyerstok in eene gekookte Slak bezag, was alles als eeld, hard in een getrokken geworden, en naar ik kan oordeelen, was 'er een ontelbaar getal, zo wel in de eene als in de andere Slak, die met elkander gespeeld hadden. De Lyfmoeder vond ik mede op deezen tyd veel meer uitgezet, en als klieragtig geworden, zo dat zy, in 't water gelegd zynde, zeer opzwol. Als men deeze eyeren een weinig handelde, kleefden de vingers geheel zamen; zo dat de Eyerstok, naar dat

de

de tyd van speelen meer voorbygeloopen is, ook taaijer, vaster en geelder wordt: want alle de eyeren der Slakken zyn met zeer taaije vliezen bekleed, welke in de Lyfmoeder dan volmaakt worden. Ook kunnen zy in den Eyerstok niet blyven, om dat dezelve in den draai van de Hoorn ligt, waar door zy in de holligheden der Lyfmoeder afschieten. Zommige Slakken liggen haare Eytjes, hier en daar verspreid, in de aarde, andere hegten ze alle, als een ketting, zamen: waar van ik eens gezien heb, dat het gemeene volk zich inbeeldde, dat die van den Hemel gevallen was, en 'er voorts veel bygeloofs mede pleegde; zo zeer is de Onweetenheid de Baarmoeder van alle dooling en verwarring.

De plaats der Harsenen in een Slak, kan, gelyk reeds met een woord is aangeroerd, zeer bezwaarlyk, als vast aangeweezen worden, om dat zy, nevens alle de andere deelen, haare Spieren hebben, waar door zy nu voor, dan weder agterwaards in het lichaam bewoogen worden. Dit beweegen der Harsenen is zo wonderbaarlyk in dit Beestjen, dat het de alleruiterste aanmerking verdient, dewyl ik niets zodanig in eenig ander Dier ondervonden heb, noch ooit verstaan, dat het in eenige Dieren plaats heeft. Men vindt ze gemeenlyk op de Maag, welke met zyn Keel, altyd door de spleet, die de Harsenen aldaar maaken, heenschiet.

Het is kennelyk aan allen, die ooit de Ontleeding gezien hebben, dat men de Spieren niet te recht verstaan of begrypen kan, voor dat men kennis heeft van de Beenderen, waarin zy geplant worden; want deeze zyn de vastigheden, waar toe alles getrokken en bewoogen wordt: en hoewel in de naakte Slakken geene Beenderen zyn, is 'er egter een punt waar in alle de Muskelen haare inentinge hebben.

Op wat wyze nu de Spieren het been in een Slak ingeent en daar mede vereenigd worden, is duidelyk te zien, wanneer men het Hoorntje opent, als dan bevindt men, dat alle de voornaamste Peezen der Spieren van het lichaam, de eene wat hooger en dieper, naar de draai van de Schaal gaat, haare vastigheid of inplantinge in de Hoorn of het steenagtig been van de Slak hebben. 't Welk voornaamlyk is in de tweede omdraaijing of bogt van de Schaal der Hoorntjes, van de onderste opening of ingang af te rekenen, en waar de Slak haar lichaam of voet daar buiten beweegt. In de beschryving dier Spieren, kunnen wy, om

meer-

meergemelde reden, onzen SWAMMERDAM niet volgen; doch ziet hier wat die nauwkeurige Waarneemer van het Hoorntje der Slakken en den aangroei van 't zelve zegt.

In de Wyngaard-Slakken heb ik noit het beginzel van het Hoorntje in het Ey gezien; maar in eenige andere soorten heb ik ondervonden, dat het Ey, 't geen van haar gelegd was, een Slakje met een volkomen Hoorntje voortbragt. De noodwendigheid hier van doet zich terstond op; anders immers zouden de Muskelen geene inplanting hebben, 't geen onredelyk is te denken. —— Dan ik spreek hier uit ervaarenheid. In andere Slakken, die naakt zyn, heb ik dikmaals het binnenste Slakje, door de buitenste schil van het Ey, zich zeer aartig zien roeren en beweegen, eer het daar uit kwam. En het verdient onze opmerking, dat wanneer dit Slakje uit het Ey te voorschyn gekomen is, het terstond eene grootte heeft, die elk verwonderd doet staan, hoe dat het, in die nauwe ovaalsgewyze engte van het Eijerschaaltje, zo bekrompen heeft kunnen beslooten weezen, en daar in als te zamen gevouwen zynde, zich heeft kunnen beweegen. —— Naardien ook de Waterslakken zich eenige dagen voor dat zy uit het Ey komen, al beweegen en roeren, mag men daar uit afneemen, dat het jonge Slakje niet eer zyne eijerschaal verlaat voor het zyn volkomen wasdom heeft, en dat, zyn schaal hard genoeg zynde, het Diertje bekwaam geworden is om daar buiten te kruipen, en door een uiterlyk ingenomen voedzel zyn vleesch en been te vermeerderen. Gelyk men dit ook waarneemt in andere Dieren, welke het been en vleesch mede uit de lyfmoeder te voorschyn brengen, en dat met den tyd, door 't nuttigen van uiterlyk voedzel, volmaaken. Om deeze rede wordt het Hoorntje van de Slak zo wel gevoed als haare weeke deelen, hoewel op eene manier, die men zou kunnen oordeelen dat 'er eenigzins van verschilt.

Het is, wyders, aanmerkelyk, dat dit Hoorntje zyn byzonder en eigen Vlies heeft, waar mede het bekleed en waar in het beslooten is; gelyk men dat ook zo uitwendig ziet omtrent de Hoornen der Herten, die mede in haar eigen vlies beslooten zyn, dat zy met den tyd door het loopen van de tegenstaande takken der boomen afschaaven; naamlyk dan wanneer de Hoorn haare styfte verkreegen heeft, en het vel, dat dezelve bekleedt, niet meer gevoed wordt. In zommige Slakken-hoorntjes heb ik dit vlies zo sterk en taai gevonden, dat het met geen sterk water daar

af

af te byten was, zo dat de Hoorn zich eerder dan het vlies daar door liet verteeren. In de Mosselschulpen is dit vlies ook zeer aanmerkelyk, zy plakken daar op vast die draadjes, waar door ze zich aan elkanderen in zee vast houden, op dat de stroom haar niet zou wegvoeren: want het draadje, daar ik van spreek, komt uit haar lichaam zelve, en het is van vooren heel breed, op de manier bykans als een trek-leertje, waar door zy zich zo wel aan elkanderen als aan de klippen, het hout, en de zeeplanten, of aan alles, wat omtrent haar is, vast kleeven.

In de Wyngaardslak is het gezegde Vlies redelyk sterk, en overal op en tusschen de kerfjes van het Hoorntje te te zien, in andere Hoorntjes van deeze zelfde soort vind ik het wel afgeschaafd door het veel kruipen op steenige plaatzen. Maar omtrent de opening, daar zy uitkruipen, is het altyd te zien. Ik heb wel gemerkt, dat, als de Slak haar Hoorntje vergrooten wilde, zy eerst dit vlies met haare tanden reinigde, eenige stukken daar afbeet en die doorslokte; doch men ziet ook wel, op andere tyden, dat zy deezen rand met haare tanden zuivert, wanneer dezelve met vliezen bezet is, en hy mogelyk lang stil gezeten heeft. Veelmaalen heb ik bevonden, dat, als de Slak maar stil zit, zy terstond dergelyke vliezen maakt, en die met eene kalkagtige stoffe besproeit, die dan even eens met azyn effervesceeren, als het Hoorntje, gesloten zynde, zelve doet. Deeze duidelyke ondervindingen bewyzen, dat dit huisje de waare Huid of liever het steenagtige Gebeente van de Slak is, 't geen haar van buiten omvangt.

Wanneer men dit Steenbeen wel onderzoekt, zal men bevinden dat het uit zeer veele dunne doorlugtige vliezige schaaltjes bestaat, die met den tyd een steenagtigen aart hebben aangenomen. Dit ontdekt men ook in de Kreeften, als zy eerst verveld zyn, als mede in de beenige bekkeneelen der Menschen hoofden, welke in 't eerst uit dunne vliezen bestaan, die met den tyd tot been worden, hoewel zy in 't begin als een water zyn, en met veele draadige en kantige hoekjes vermeerderen; dit kan men zeer aartig in de Hoofden der Misdragten beschouwen.

Wat de wyze van groeijen in dit Hoorntje betreft, hier omtrent staat aan te merken, dat het gansche lichaam van de Slak, met veele kliertjes als bezaaid is, uit welkers openingen het slym voortvloeit, in gestalte als zeer kleine en teedere opgaande straaltjes, die gelyk de draaden van het sulp of tryp, tot een gemeene korst by een gevoegd worden,

den, en welke, met den tyd, tot zulk eene hardheid verkorsten en zamenbakken, als men in het Hoorntje bevindt. Eerst slym, dan tot een vlies, en eindelyk tot een steenige huid. De draadjes vertoonen zich duidelykst ter plaatze waar de draaiiingen van de Hoorn aaneengevlogten zyn. —— De bovenste huid en korst, zo wel in de tanden der Menschen als der Beesten, bestaat mede uit dergelyk een, oneindig getal van kleine en fyne te zamengevoegde draadjes; welke ik in zommige tanden zo hard en gepolyst bevonden heb als steen; hoewel de tanden in 't begin mede, als een slym zyn, daar na worden zy vliesagtig, en eindelyk hard. Ja, in kinderen, die maar vyf maanden gedraagen waren, heb ik de beginzels der tanden al gezien, gelyk ik dezelve, nevens haare draadjes nog bewaar en vertoonen kan.

De Heer STENON, myn oude vriend, heeft deeze draadjes in de schaalen der Schulpen aangemerkt, en in de Kunstkamer van myn' Vader een Schulp vereerd, die lange jaaren op het gebergte in *Italie*, onder de aarde gelegen hadt, deeze is allengskens door den tyd en de vogtigheid gedeeld geworden in een groot getal teere en kleine schaalen of schulpen, 't welk aantoont dat dezelve op de wyze door my boven gemeld, in het groeijen is zamengesteld. In de Koraalen heb ik ten naasten by dergelyk eene manier van aangroeijen ondervonden: te weeten door dunne vliesjes, die met den tyd, door eene vermeerdering van zamengevoegde greintjes, tot een Steen worden.

Wanneer men ook de Peezen der Muskelen van de Slak, die dit deel der Hoorn ingeplant worden, wel beziet, zal men bevinden, dat dezelve daar steenagtig zyn geworden, 't geen ligt te bemerken is uit de draaijing van de spil der Hoorn, die allengskens vergroot, en ook uit de inentings deezer spieren in dezelve. Gelykerwys ziet men de Peezen der Muskulen in de Hoenderen en Kalkoenen, mede met den tyd in been vergroeijen, die zommigen tot tandestookers gebruiken, en uit de onderste deelen der voeten haalen.

Het dekzel van de Hoorn neemt mede haast op dezelfde manier zyn oorsprong en beginzel, hoewel het meer kalk en plaasteragtig dan steenagtig is, en ook zo hard niet; maar wat spongieuser dan de Hoorn; waarom het ook dikker is. —— Ik heb bevonden, dat, als het dekzel gemaakt is, en de Slak dan dieper in haar Hoorntje kruipt, hy dan weder onder dat vlies van het dekzel der Hoorn op nieuw

nog

nog zomtyds twee zomtyds drie vliezen maakt, waar van het eene dikker is dan het andere, en ook meer en minder kalkagtig. Aan den kant van het middelpunt deezes Dekzels is altyd een vliezig draadje te zien, dat alle deeze vliezen met het Dekzel aaneenhegt, gelyk of ze met een naald en draad doorreegen waren. Wanneer de Slak dit Dekzel maakt, kruipt zy allengskens binnen in haar Hoorntje, zo dat haar Rand of Lip de geheele holte eenpaarig sluit, op deeze wyze perst zy daar uit deeze kalkmaakende vogtigheid.

Het voornaamste deel des lichaams, dat de Hoorn doet aangroeijen, en vermeerderen, is deeze Rand of Lip van de Slak, welke zy buiten den uiterste kant van het Hoorntje zo ver doet uitpuilen, als zy dezelve wil uit en aanzetten; de lymerige vogtigheid allengskens uit de klieren haars lichaams persende, maakt zy ten eersten het draadige vlies, 't geen zy vervolgens verdikt en vergroot, tot het eindelyk door de omzwervende lugt zyn hardheid en vastheid krygt; maar in het begin is het zo broos en week, dat het breekt op 't minste handelen, 't welk de rede is waarom men zo veele Slakken hoorntjes naaden en bulten ziet hebben.

En als het gebeurt dat door een harden val of anderzins de Hoorn ingedrukt gekwetst of gebrooken wordt, weeten deeze Slakken die breuk, door het aanzetten van haare steenagtige vogtigheden, met der tyd weder zo te geneezen en vast te maaken, dat de Hoorn op die plaats sterker is dan te vooren, hoewel buiten geheel oneffen en met bulten; maar van binnen glad en gepolyst. Gelyk men dat mede in de gebrookene beenderen der Dieren ziet, welke de Natuur door Eelt weder zamenhegt. Als wanneer zy, op die plaats, mede oneffen, knobbelig en bultig zyn, gelyk men zomtyds in de Schaapsribben ondervindt, waar uit men zeker weeten kan, dat zy eenmaal gebrooken zyn geweest. — Ik heb zomtyds wel een gat als een Bezemkensstuiver in de Hoorn gebrooken, dat ik, binnen vier dagen, weder volkomen geheeld vondt. Zo dat, omtrent de Hoorn der Slakken, dezelve manieren van aangroeijingen en veranderingen zich opdoen, als men in de beenderen van andere Schepzelen aanmerkt; alleen met dit onderscheid, dat 'er geen vaten in te zien zyn, mogelyk om derzelver subtielheid en dunte, en om dat het bloed wit is, dat alle onderscheid wegneemt.

Nog wonderbaarlyker is het, dat dit deel der Hoorn, zelfs in de zoete en zoute wateren tot steen kan worden, hoe wel het eerst eene vogtigheid gelyk is, gelyk men in de Rivier- en Zeeslakken waarneemt. Maar nog vreemder schynt het my, dat zommige Bloedlooze Diertjes midden in de wateren hunne huisjes en netjes spinnen, die zy, op de manier der Zydwormen, uit een dun en lymig draadje maaken; en dat egter deeze draadjes, die uit eene subtiele en dun getrokken vogtigheid bestaan, zo wel binnen het water hunne styfte sterkte en hardheid verkrygen, als die van de Zydwormen in de lugt doen.

Ik moet hier nog byvoegen, dat ik eene Slak op den derden dag heb zien sterven die ik uit zyn huisje getrokken hadt, zonder bloedvaten te kwetzen, en zorgvuldig het deel van het Hoorntje, waar de Muskelen ingeplant worden, geheel te laaten. Dan niettegenstaande dit hadt zy al een vlies om haar gansche lichaam uitgezyperd. Om dit te zien als mede of zy geen Hoorntje zou maaken, deed ik deeze proeve. In 't eerst bewoog zy zich redelyk; maar eindelyk werd zy traager en traager, en zich onder haar Lip of Rand trekkende, stierf zy.

BERICHT WEGENS HET RYK DER PONTHIAMAS, ONLANGS IN AZIA OPGERICHT.

HEt Menschdom heeft altyd een hogen eerbied gehad voor zulken, die woeste volkeren beschaefden, in onbebouwde landen Volkplantingen oprichtten, en, Beminnaers van den vrede, aen hunne Medeburgeren zagte en billyke Wetten gaven. 't Is waer dat fiere dwingelanden en heerschzuchtige Overwinnaers meer gerucht in de wereld maekten door hunne schitterende daden, die de Gemeente, steeds begerig naer het ongemeene, schoon in de oogen blonken, en door een valschen schyn van glorie verblindden. Verstandiger lieden echter, welken geen blinkend klatergoud verleidde, zagen in alle die geroemde Triomfen niets dan een onbepaelde heerschzucht en verwoesting van landen en volkeren; daer zy in tegendeel Stichters van volken en steden voor Weldoeners van het menschlyk geslacht aenmerkten. De overwinningen van Alexander doen ons wel met verwondering aen zyn stoutheid en moed denken; maer die laurieren zyn met bloed besprenkeld, en wekken daerom aen menschen, die een harte hebben, afkeer. Zyne stichting van Alexandrie bekoort, verrukt ons. Deze houdt zyn naem in zegeninge. Men vergeet schier de vlammen van Persepolis, als men om den Koophandel

en welvaert, die deze Koning te Alexandrie bragt, denkt. Indien het aenleggen van nieuwe Volkplantingen zoo veel luister aen een magtigen Monarch geeft, dien men op zyn wenken gehoorzaemt, hoe veel te verwonderlyker moet het wezen, indien men een byzonder persoon in het midden van barbaersche Volkeren een bloeiend ryk ziet stichten, en het zelve, in eenen gezegenden staet, aen zyn erfgenaem overlaten. Onze eeuw toont daer van een zeldzaem voorbeeld, 't geen verdient aen onze Vaderlanders bekend gemaekt te worden.

Kiang-tzé, een Chineesch Handelaer, is in onzen tyd de stichter van het Ryk der Ponthiamas. Dit land ligt aen de Oostelyke Kusten van Indië tusschen Siam en Cochinchina, of eigenlyk tusschen Malakka en Kambodia. De Reizigers noemen het Kankar, en in de Kaerten vindt men het met den naem van Baei van Kankar. Tot aen het begin van deze eeuwe lag dit gewest woest. De gedurige Oorlogen tusschen de Maleiers en Kambodiers hadden het in eene volmaekte woesteny verkeerd.

Kiang-tzé was niets meer dan een Koopman, die met zyn Schip op Batavia en de Filippynsche Eilanden handelde, maer echter een man van oordeel, verstand, en rykelyk van middelen voorzien.

Die eenige kundigheid van China bezitten, weten, dat dit ryk ongemeen volkryk is door de zagtheid der regeering, en niet zeldzaem met zyne Inwoonderen beladen, vooral wanneer 'er eenige dure tyden ontstaen. De Zee omringt het van twee kanten. Aen de eene zyde heeft het de woestenyen van Tartarye, dat niets tot deszelfs onderstand verschaft, aen de andere Cochinchina, een land ook zeer sterk bevolkt; hierom kunnen de Chinezen weinig van elders trekken, en zyn gedwongen, hoe zeer ook aen de Graven hunner Voorouderen verbonden, en met hun land en gewoonten ingenomen, hun Vaderland te verlaten en elders hun fortuin te beproeven.

Kiang-tzé, de ongelukkige gesteldheid van zyn Vaderland, door een duren tyd gedrukt, overwegende; en de vruchtbaerheid van Kankar kennende, besloot hier eene Chineesche Volkplanting te brengen, en het verlaten Koningryk der Ponthiamas weder te bebouwen. Zyne gedurige togten, in de landen der Europeesche Volkplantingen, en omgang met de Nederlanderen, hadden hem kundiger en meer ondernemend gemaekt dan de Chinezen gewoonlyk zyn. Het voorbeeld der Hollanderen, die de landen rondom Batavia, eertyds woest, in vruchtbare akkers verkeerd hadden, spoorde hem tot zyne onderneming aen, en deedt hem een even gelukkigen uitslag hopen. Hy bediende zich van zyne verkregen kundigheden en schatten zoo gelukkig, dat hy nog by zyn leven een bloeiend ryk zag, en aen zyn Zoon een gezegend Volk ter bestiering naliet. Men kent echter dit land in Europa nog weinig, en om 'er te geregelder denkbeeld van te geeven, zullen wy hier tevens enig gewag maken van

deszelfs Nageburen, de Maleiers en Kambodiers, die beiden ook in ons Vaderland niet zeer bekend zyn.

Wat de eerstgenoemden betreft, die voornaemlyk in aenmerking komen; 'er ligt ten Zuiden van Siam een half of Schier-eiland Malakka, voorheen een zeer volkryk en welbebouwd land. Deszelfs Inwoners waren magtig en beroemd in Azia. Zy hadden een uitgestrekten handel, en bedekten de Zeën der Indiën met hunne Schepen. Dit Volk, dat toen zonder twyfel andere Wetten en eene andere Regeringsvorm moet gehad hebben, bevolkte de meeste omgelegen Eilanden, Sumatra, Java, Borneo, Makasfar, de Molukken, Filippynen en andere Eilanden in den Indischen Oceaen. De Reizigers vinden in alle deze Eilanden omtrent dezelfde bewoners, die in Zeden, Wetten en Tael weinig van elkanderen verschelen, en het geen te verwonderen is, zeer veel overeenkomen in Wetten, Zeden, gewoonten en vooroordeelen met de Noordsche Volkeren van Europa. Onder de Maleiers vindt men ook Leenheeren, en zy hebben foedale Wetten.

Een Koning, dien men hier den naem van Sultan geeft, voert het gebied over magtige Vasallen, die hem echter niet volstrekt gehoorzamen, maer dan alleen, wanneer het met hunne belangen overeenkomt. Deze voorname Vasallen hebben wederom minderen onder hen, die even het zelfde recht omtrent hunne meerderen gebruiken, als deze jegens den Sultan. Een klein gedeelte van deze Natie leeft onafhanglyk onder den tytel van Edelen, of Oramcais. Deze dienen hen, die hun dienst het beste betalen. Het overig gedeelte van deze Natie is lyfeigen, en leeft in slaverny.

De Maleiers zyn een ongerust, oorlogzuchtig, roofgierig Volk, dat veel houdt van stoute ondernemingen, Volkplantingen uit te zetten, minnaryen te plegen, en van eer, glorie, dapperheid en moed te spreken, schoon de andere Natien hen aenzien voor een woest, verraderlyk, wreed volk. Hunne woestheid en wilde aert is by de Europeanen genoeg bekend; onze Oost-Indiesche Maetschappy heeft dit met de Makasfaren ondervonden, en alle de Maleiers zyn 'er voor berucht; hierom draegt men zorg, zoo veel mogelyk, op de Maleische Eilanden, geen Maleische Matrozen aen boord te nemen dan in den hoogsten nood, en op zyn meest twee of drie op een Schip. Men heeft meenigmael gezien, dat een klein getal Maleiers, wanneer men minst aen onraed dagt, met den Ponjaerd in de vuist, als woedende menschen, een Schip afgeloopen, en alles vermoord heeft. Daer zyn voorbeelden dat de Maleiers maer 20 of 30 sterk met hunne gewapende Barken Europeaensche Schepen van veertig stukken aen boord geklampt, en overmeesterd hebben, en dat zy altyd de grootste blyken van wreedheid en woede toonen. Alle de verbonden van vrede en vriendschap, die men met hen aengaet, worden verdagt gehouden. Zy houden zich altyd gewapend, bevechten elkanderen, of beroven hunne gebuuren. De sterkste tragt gedurig den zwaksten

te

te onderdrukken, en al hun handel toont niets dan ontrouw. Men moet zich hierom, indien men dit Volk met een Filozofiesch oog beschouwt, verwonderen, dat zulk eene wreede, woeste, roof- en oorlogzugtige Natie, de zagtste, vloeiendste en beschaefdste tael der Indiën spreekt. Het Maleisch is de gemeenste tael in Azia, even als het Fransch in Europa.

De Adel der Maleiers of hun Oramcais maken vooral veel werk van hun punt van eer. Zy vertoonen zich nooit dan met den Ponjaerd, dien zy Kris noemen gewapend, en weten de kunst om dit Moordgeweer van eene ongemeene deugd te maken, en het zelve meesterlyk te gebruiken.

De Maleiers gaen geheel anders gekleed dan de andere Azianen. Deze beminnen doorgaens de pragt en een losse kleeding, de Maleiers integendeel dragen naeuwe kleederen, die digt om het lyf sluiten, en met vele knoopen toegehaeld worden. Ik merke deze kleinheid in 't voorbygaen aen, om te toonen, hoe veel overeenkomst 'er hier weder is tusschen dit Volk en de Europeanen van het Noorden, en dat Volken, onder verscheiden Klimaten, dezelfde zeden en gewoonten kunnen hebben.

De grond der Maleische Landen is doorgaens vruchtbaer, en de Nature schynt zelve hier hare edelste Vruchten geplaetst te hebben. De Maleische Eilanden brengen hunne eige Oogsten voort, en de lekkerste gewassen der Indiën willen hier zeer wel tieren. De Bosschen balsemen de lucht met liefelyke geuren, die het Aloë, Sandel- en riekende Kassia-hout verspreiden. Bloemen van een heerlyke kleur streelen den reuk, en, met één woord, de lachende velden dezer landen doen zelfs de Vreemdelingen op hun natuurlyk schoon verlieven.

Men vindt op de Maleische Eilanden veel Verf-hout, vooral het Sapan-hout, dat niets verscheelt van het Braziliesch-hout; men vindt 'er Goudmynen, die de Inwoners van Malakka en Sumatra *Ophirs* noemen. Sommigen dezer Mynen vooral aen de Oostlyke Kust van Makassar zyn mooglyk ryker dan die van Brazil of Peru. Men vindt 'er Koper-mynen, door wier erts goud loopt; deze stof noemen de Inwoners *tombaga*. Sumatra en Banka hebben Mynen van beste Tin; Borneo van Diamanten. De Speceryen groeijen alleen op deze Eilanden. Hunne Zeën zyn by uitstek Vischryk. Aen de Kusten vindt men amber en mossels die Parels bevatten. De bekende Vogelnestkens, gemaekt door Zee-zwaluwen, en in China zoo geacht, dat men dezelve tegen goud opweegt, komen van de Maleische Eilanden.

Onder zoo veele Zaligheden, onder zulk een gezegenden Hemel, in zulk een vruchtbaer land, is de Maleier echter ongelukkig, om dat hy in slaverny leeft. De landlieden, gedrukt door ongenadige meesters, hebben geen lust hunne akkers te bearbeiden. De heerschzucht der Grooten berooft de Velden van hunne Bebouweren, die ge-

gedurig met elkanderen vechten, en liever verkiezen de landen hunner medeburgeren te verwoesten, dan met dezelve in vrede te handelen. Alles kwynt, alles ligt onbebouwd, en deze vruchtbare Eilanden brengen naeuwlyks zoo veel Ryst of andere Granen voort, dat zy hunne bewoners kunnen voeden. 't Is zelf of de nature voor hen moest zorgen, en zelve hun den kost en nooddruft verschaffen, als of zy het onvermogen dezer slaeffche menschen voorgezien hadt. Daer groeit hier, te weten in de bosschen, een Palmboom, ter hoogte van tusschen de twintig en dertig voeten, en zoo dik, dat een mensch hem bezwaerlyk kan omvademen. Hy plant zich zelven voort door zyne pitten en takken. Men noemt hem Sago. Deze boom heeft onder een dikke schorsse een vezelig samenweefzel, dat een gomachtig Meel bevat. Wanneer dit meel tot eene volkomen rypheid gekomen is, ziet men uit de bladeren een witte stof zweeten. Zoo dra de Maleiers dit merken, houwen zy den boom by den wortel af, snyden hem in mooten, en halen 'er het meel, dat aen de vezelen, die het omwinden, hangt, uit. Dit weeken zy in water, kleinzen het door een fynen doek, laten het uitwaessemen, doen het in potten, waer in het droogt en hard wordt. Dit strekt hun tot voedzel. Het is eene gezonde spyze, die men jaren lang kan goedhouden. Sommige Indianen eeten de Sago alleen in water geweekt; anderen bakken dezelve. Daar zyn 'er die de bloem 'er van afscheiden, en dezelve tot korrels weten te maken, die veel naer Ryst zwemen. De Sago, dus bereid, voedt kinderen, oude en zwakke lieden, en is een voortreflyk middel voor menschen, die eenige ongemakken op de borst hebben. Als men de Sago in zuiver water of vleeschnat kookt, krygt men eene soorte van een blanke gelei, die zeer lekker smaekt. Schoon deze boom in de bosschen natuurlyk groeit, planten de Maleische Grooten hem egter in hunne hoven, en trekken van denzelven een voornaem inkomen, om dat hy zulk een algemeen voedzel geeft. Indien deze Natie hare andere boomen behoorlyk wilde bewerken, zouden 'er geene andere landen zulke schoone boomgaerden, met de lekkerste vruchten beladen, hebben. Doch zy laten alles in het wilde groeijen.

Sedert de Nederlanders zich op Java gevestigd hebben, zyn deze Eilanders beter landbouwers geworden dan de overige Maleiers. Onze voorouders hebben zich meesterlyk bedient van de gesteldheid der Regeering dezes Eilands. Zy voedden de wederspannigheid der Vasallen tegen hunne Sultans, wier kragten hier door verzwakten; wanneer de Vorsten vernederd waren, ondersteunden zy hen weder tegen hunne Vasallen, en verzwakten dus den een door den anderen, tot zy vokomen meester van beiden waren, die nu zich naer onze bevelen schikken, en onder de billyke bestiering der Nederlandsche Regeering hunne landen in ruste bebouwen, en zeer goede Koffy, Ryst, Indigo en Suiker teelen. Op vele plaetzen van het Eiland hebben zy geheele troepen van Buffels, die goed

voor den landbouw en het lastdragen zyn, en zelfs een lekker vleesch geven. Dit Eiland heeft ook Koeien, die voor geen anderen wyken.

Aengaende de landen van Kambodia en Tiomfa, die aen de Maleifche grenzen, en ook boven door ons gedacht zyn; deze zyn niet minder Vruchtbaer, en waren oudtyds zeer Volkryk, gelyk de ruïnen der verwoeste Steden en Gebouwen toonen. Men kan nog uit de overgebleven ftukken der gewezen Hoofdftad zien, dat de Bouwkunde hier gebloeid heeft. Maer dit Land is door de binnenlandfche Beroerten en de Oorlogen met de nagebuuren dermaten verwoest, dat men 'er niets dan eenige flegte hutten ziet, bewoond door een arm, wild Volk, zonder zeden, zonder kunften.

In het midden dezer Natien heeft Kiang-tzé zich nedergezet, en daer den rykdom, vooral de nyverheid en kennis van zyn Vaderland, overgebragt.

Ieder Chinees heeft eene hoge achting voor den landbouw, die in zyn land de vader van alle kunften genoemd, en door de Regeering begunftigd wordt. 't Is derhalven geen wonder, dat ieder Chinees naer de bezitting van vaste Landgoederen ftaet. Kiang-tzé bediende zich met oordeel van deze gefteldheid zyner landslieden, deelde aen zyne Kolonisten zeekere landen uit, en verfchoot de penningen om dezelve te bebouwen.

Van alle de uitvindingen der Europeanen, die hy te Batavia en op de Filippynfche Eilanden gezien hadt, trok 'er geene zoo fterk zyne aendagt, als de vestingwerken. Deze waren hem ook noodig om zich tegen de vyanden, die rondom hem woonden, te beveiligen. Hy leidde Kasteelen en Verfchansfingen aen, en bezorgde behoorlyke wapenen in dezelve, om zyne nieuwe burgers te dekken. Hy maakte geen moeilyke, duistere noch vele wetten. Eigendommen en vryheden waren de voorregten der Ponthiamas. Kiang-tzé wilde zelf geen tytel noch blyk van waerdigheid aennemen. 't Was hem genoeg, dat zyne medeburgers hem als hunnen vader en voorganger eerden. Hy hieldt eenige bezittingen voor zich, en liet dezelve door zyne huisgenooten en dieren bebouwen tot zyn onderhoud.

De gevolgen van dezen arbeid waren ongemeen groot in een vruchtbaer land, dat zoo lang braek gelegen hadt en nu nieuw was. Het voordeel konde men naeuwlyks uitfpreken, en het gerucht dezer volkplanting verbreidde zich door alle de omleggende Eilanden, tot in China en Batavia toe. Van alle kanten kwamen 'er landbouwers. Men roeide de Bosfchen uit, verdiepte de Rivieren, groef nieuwe Vaerten, en Kiang-tzés togtgenooten maekten wel haest een aenzienlyk Volk uit. Hy ftelde zyn haven voor alle Natien open, en deelde Landeryen uit aen die dezelve verzogten. Elk, die voor zich zelven wilde arbeiden, was hier een burger. De wet der nature, die elk zyn eigendom toewyst, en het voorbeeld van zulk een weldoender, als

Kiang-tzé, beletten alle onbehoorlyke afpersing en dwang; 't welk maekte dat niemant eens anders vryheid en eigendom ontrustte.

Kiang-tzé zag zyn land voor zyn dood vol ryke en deugdzame bewoneren, zich door zyn nageburen geacht, die hem voor een groot Vorst hielden, en den tytel van Koning gaven, dien hy echter altyd weigerde te dragen, vergenoegd met den naem van Vader, dien hem zyne landzaten vereerden. Kiang.tzé is, bemind van de zynen, in een gerusten vrede, en een hogen ouderdom, tot smarte van allen overleden. Weinige stervelingen genoten mogelyk zoo vele vermaken, zoo groot een genoegen by hun leven, en zoo veel roem, en zoo vele zegeningen, na hun dood.

Zyn Zoon betreedt thans loflyk de voetstappen zyns Vaders; en ontfangt, gelyk hy, de blyken van liefde en achting zyner medeburgeren. Het land der Ponthiamas spyst de nageburen, en is een korenschuur voor de Maleiers en zelfs voor de Chinezen, by slegte jaren.

Zie daer de korte Historie van een recht groot man, wien mogelyk weinigen evenaren in vermaerdheid. De beschaefde Volkeren hebben aen vele Monarchen den tytel van groot gegeven, dien zy zeker minder verdienden dan Kiang-tzé, zoo niet in de oogen van het gemeen, ten minsten in die van menschen, die wat dieper denken, en zich door geen schynschoon laten bedriegen.

M.

BERIGT VAN DE GRISGRIS, EN MUMBO JUMBO, TWEE BYGELOOVIGHEDEN ZEER IN ZWANG GAANDE BY VEELEN DER BEWOONDEREN VAN DE BINNENSTE DEELEN VAN AFRICA.

(Uit het Engelsch.)

VAn alle de Bygeloovigheden onder verscheidene bewoonders van de binnenste deelen van *Africa* in gebruik, zyn de algemeenste en aanmerkenswaardigste, de *Grisgris* en *Mumbo Jumbo*.

De *Grisgris*, zegt LA MAIRE, bestaat uit eenige *Arabische* Letteren, vermengd met Toverfiguuren, op papier geschreeven en getekend door de *Marbuts*, (Priesters, dus geheten). LABAT wil, dat het niet anders zyn dan stukken uit den *Alcoran*, in 't *Arabisch*; doch dit wordt door BARBOT ontkend, die zyne meening, door onlochenbaare proeven denkt te kunnen bevestigen: want een van deeze *Grisgris* na *Europa* overgebragt, en vertoond hebbende aan verscheide persoonen, in de *Oostersche* taalen zeer ervaaren, kon geen hunner 'er de minste trek van eenigen letter, hun bekend, in vinden: dit egter zou men kunnen toeschryven aan de slegtheid van de hand des Schryvers; de woorden zyn waarschynlyk in de *Mandingonische* spraake, schoon men de *Arabische* letteren heeft poogen na te bootsen.

De

De armste Neger trekt niet ten oorloge, zonder zyne *Grisgris*; als een behoedmiddel tegen de wonden; en wordt ze kragtloos bevonden, de *Marbut* schryft het toe aan het slegt gedrag van den bezitter. Deeze bedriegers vinden *Grisgrissen* uit tegen alle soorten van gevaaren, en ter begunstiging van allerlei begeerten, derwyze dat de draagers derzelven, door de kragt daarin verborgen, alles wat zy niet willen, kunnen vermyden, en alles wat zy willen, verkrygen. Stormwinden, vyanden, ziektens, pynen en ongelukken, worden 'er door afgeweerd, en zy strekken om de gezondheid, voorspoed, rykdom, eer en een lang leeven, te verschaffen, indien wy de *Marbuts* gelooven. Zeker is het dat deeze Priesters alle deeze hooggepreezene voordeelen van hunne *Grisgrissen* trekken; op de geheele wereld zyn 'er geen Priesters, die meer ontzien, geëerbied of ryker zyn, dan deezen; in aanmerking genoomen zynde wat men hier rykdom noemt. En dit behoeft niemand te bevreemden: dewyl zy het volk uitzuigen, door den hoogen prys welken zy voor hunne schelmsche tovermiddelen neemen; een *Grisgris* komt doorgaans op drie Slaaven, en vier of vyf Ossen, te staan.

Zodanige deezer bygeloovige vercierzelen, die aan 't hoofd moeten dienen, zyn in de gedaante van een kruis gemaakt, en reiken van het voorhoofd tot in den nek, en van het eene oor tot het andere; men vergeet ook niet de armen en de schouders daar mede op te pronken. Zomtyds zetten zy ze op hunne mutsen in de gedaante van hoorens, dan weder vertoonen zy zich in de gedaante van Serpenten, Slangen, of eenig ander gedierte, uit eene soort van bortpapier gesneeden, met één woord ze zyn van zo onderscheidene gedaanten als de oogmerken, tot welke ze geschikt zyn, verschillen. 't Ontbreekt aan geene *Europeaanen*, anderzins kundige zee- of kooplieden, die eenigermaate met het bygeloof des lands besmet worden, en gelooven dat de Negertovenaars weezenlyk eenige gemeenschap met den Duivel hebben, en vervuld worden door de boosaartige uitbroeizels van den boozen geest, wanneer ze zien hoe zy hun aangezigt en leden trekken, en in allen deele de vertooning maaken van Menschen, door de vallende ziekte bezogt; een denkbeeld niet bepaald tot de Negers van *Africa*, maar in 't algemeen aangenoomen in 't begin der voorgaande eeuwe door verscheide Geleerden in *Europa*, die 't zelve van de Ouden ontleenden, by welken het vast ging, dat menschen, van deeze allerdeerlykste kwaale aangetast, bezeeten waren met een Geest een τι θεῖον, een *quid divinum*. Deeze Priesters bootzen 't alleen na, doch zo kunstig, dat het nauwlyks mogelyk is te ontdekken, en dit brengt hen in zo groot eene hoogagting by de inboorelingen des Lands.

By deeze bedriegeryen en tovermiddelen voegen zy een anderen Bullebak den *Mumbo Jumbo*, die, voornaamlyk onder de *Mandigoniers*, strekt om hunne vrouwen in gehoorzaamheid en onderwerping te houden. Deeze is niets anders dan een groote Afgod, wel-

 ken

ken de vrouwen eenvoudig genoeg gelooven, of kunstig genoeg zulks veinzen, dat een wild mensch is, die op alle haare daaden let, en zelf op haare inwendigste neigingen agtslaat. De man gaat 's nagts agter dit beeld en maakt een vervaarlyk gebulk, 't geen de vrouwen denken dat door dit beeld gedaan wordt; eenigen onder haar weeten zich hier van zeer listig te bedienen: want by hunne egtgenooten voorgeevende dat ze vastlyk gelooven in de eigenschappen, door hen aan den *Mumbo Jumbo* toegeschreeven, wordt haar gedrag geheel en al aan de zorgvuldige oppassing van dit beeld toevertrouwd. De man neemt ondertusschen zyn plaisier buiten 's huis, en de vrouwen genieten het gezelschap haarer minnaren, ongestoord en vry van alle vrees van ontdekking. Eenige egter zyn eenvoudig genoeg om te gelooven wat haare mannen haar diets maaken, en dan tragten zy de gunst van den *Mumbo Jumbo*, door geschenken te koopen. MOORE verhaalt, dat dit verrigt wordt door een Neger, en meesten tyd door den begunstigsten slaaf zynes Meesters, hier door krygt hy eene volkomene volmagt in het huisgezin over de vrouwen, en hy wordt ook van den Heer ontzien; dewyl die vreest, dat eene kwaade bejegening hem het geheim van zo veel aanbelangs voor zyne huisvaderlyk waardigheid, en tot bewaaring van de kuischheid zyner vrouwen, mogelyk zou doen ontdekken.

In den jaare 1727 hadt de Koning van *Jagra* eene Gemalin, wier nieuwsgierigheid gelyk stondt met zyne zwakheid, om haar het geheele geheim van den *Mumbo Jumbo* te ontdekken, om 't welk te weeten zy reeds langen tyd hadt aangehouden: maar nauwlyks wist zy het geheim of zy haastte zich, volgens de vrouwlyke snapagtigheid, om het aan alle andere Vrouwen te openbaaren. 't Gerugt hier van kwam welhaast ter ooren van de opperſten der Negeren, die reeds den Koning niet al te zeer waren toegedaan, en zich nu grootlyks ergerden aan eene zwakheid, die voor hun allen van zo veel gevolgs stondt te zyn. Zy vergaderden derhalven om te beraadslagen over de middelen in dit netelig en hachlyk geval te werk te stellen: en niet twyfelende of hunne Vrouwen zouden allen bedwang afwerpen, in eene geduurige wederstreeving en ongeloovigheid leeven, indien men den schrik van den *Mumbo Jumbo* eens weg nam; zy besslooten derhalven tot een' stouten stap, dien zy ook met eene gelyke kloekmoedigheid uitvoerden. Zy namen die houding van agtbaarheid aan, welke eigen is aan persoonen, die een stuk van den Godsdienst handhaaven, en na het Paleis gaande gebooden zy den Koning voor het beeld van den *Mumbo Jumbo* te verschynen. De lafhartige Vorst durfde dit niet weigeren, hy gehoorzaamde, en, na scherpelyk bestraft te zyn door den Bullebak, beval deeze hem alle zyne Vrouwen te voorschyn te brengen. Zo ras zy verscheenen, werden zy, op 't eigen oogenblik, volgens bevel van den *Mumbo Jumbo*, onthoofd, en dus dempten zy deeze allerschadelykste ontdekking, voor dat dezelve verder dan tot des Konings gezin verspreid was.

De

De zodanigen die ingewyd zyn in de verborgenheden van den *Mumbo Jumbo*, doen een plegtigen eed om deeze aan de Vrouwen niet te openbaaren, noch aan een der andere Negeren, die nog tot de Maatſchappy niet behooren; en tot dezelve kunnen zy niet toegelaaten worden voor dat ze zekeren trap van jaaren bereikt hebben; het volk zweert by dien Afgod, en geen eed wordt heiliger gehouden of onſchendbaarder nagekomen. Met één woord, ieder dorp heeft zyn *Loge* of *Mumbo Jumbo*, welke wy by niet beter kunnen vergelyken dan by de eerwaarde Broederſchap der *Vrye Metzelaaren*, zo wel bekend door geheel *Europa*.

DE DUBBELGETROUWDE. EENE WAARE GESCHIEDENIS.

(*Uit het Fransch.*)

De Graaf *van Gleichen* was oorſpronglyk uit het doorluchtig huis van Schwartzbourg, welk aan Duitschland eenen Keizer heeft gegeeven. Hy werdt gebooren in een tyd wanneer de Christen-volkeren zich nergens meer om bemoeiden, dan de bevryding der heilige plaatſen uit de handen der ongelovigen. Gelyk zyne geboorte, zoo was ook zyn toeſtand; hy genoot de achting van zyne nabuuren, en de genegenheid van zyne leenmannen; eene beminlyke vrouw en kinderen maakten zynen ſtaat te aangenaamer; en dezelve hadt van duur konnen zyn. De algemeene drift van zynen tyd deedt hem ongelukkig worden.

De Christenheid was nu zeer geſteld op de overwinning van Jeruzalem; de Graaf *van Gleichen* was yverig om vergeeving van zyne zonden en aflaat te verdienen, door zich op de kruisvaart te begeeven; hy verliet zyne vrouw en kinderen, om de menigte van Europers naar Aſia te volgen, die daar hun graf vonden. Hy werdt het ſlagtoffer van zyn' drift; hy verloor zyne vryheid in een ſlag tegen de Saraceenen, en onderging alle de geſtrengheden van een lastige ſlaverny, eenige jaaren lang. Eenige byzondere omſtandigheden bragten hem naar Egipte, met den barbaarſchen meester, wien hy diende. Hy werdt verkogt aan den Souverein van dit vrugtbaar gewest. Zyne ſlaverny was nu minder wreed: het opzicht over de tuinen van het paleis werdt hem aanbetrouwd; doch hy verloor de hope van zyne vryheid immer weder te krygen; dit maakte hem het leven bitter.

Fatime, de dogter van den Soldaan, was een' van de ſchoonſte Princesſen der wereld; zy verkniesde zich niet in de vernederende ſlaverny, waar toe haare ſexe veroordeeld wordt in het Oosten. Zy zag den ongelukkigen Graaf *van Gleichen*; zyne jeugdelykheid, zwier van grootheid, en evenredigheid van wezenstrekken maakten in-

indruk op haar; het bloed is, in deeze gewesten, ligt beweeglyk door de warmte van de lugtstreek; het vrouwlyk geslagt is aandoenlyker, levendiger, en meer aan driften onderhevig; zy geeven zich met meer schielykheid toe. *Fatime* kon zich niet weerhouden den Graave te beminnen; zy kon ook niet nalaaten te wenschen dat zy hem mogt behaagen; deeze twee hertsroeringen zyn onafscheidbaar van malkanderen. Zy wilde hem in 't geheim zien en zyne geneigdheid toetsen. Zulk een' drift van nieuwsgierigheid is altyd zeer sterk in een Musulmannin'; de uitvoering wordt noit uitgesteld. De rykdommen, waar over zy beschikking hadt, en welken zy uitdeelde, deeden haare onaangenaame oppassers zich van haar afhouden. Zy begaf zich in den tuin en by den Graave. Men beklaagt uw lot, zeide zy, hem aanspreekende; men kan het veranderen, bedien u van de goedheid, welke men u wil betoonen. Wat kan Ik, riep de Graaf uit! die in ketenen ben; Ik was niet tot zulk een' laagheid geboren... Deeze zal, buiten twyfel, zo lang duuren als myn leven; de geheele wereld heeft my verlaaten. De liefde schiet toe ter uwer hulpe, viel 'er de Princes op in; verwagt hier van alles, zo gy dezelve beantwoordt. De Graaf, die tot nog toe zyne oogen neergeslaagen hadt gehouden, hief nu dezelven op, en zag op haar die hem aansprak, en bemerkende dat zy de dogter was van den Soldaan; wierp hy zich neder voor haare voeten. Ach Princes, zyt gy het die u verwaardigt deel te neemen in het lot van eenen ongelukkigen; gy kunt het verzagten, laat Ik aan uwe weldaadigheid myne vryheid verschuldigd zyn. Slaaf, zegt zy tot hem, zoudt gy my verlaaten, my ontvlugten! zou dit het loon zyn welk gy myn medelyden wilt belooven, aan een nog teederer gevoel... Luister, gy hebt my behaagd; Ik wil uw geluk bewerken; het hangt van u af het in dit gewest te genieten; maar zo gy zugt hebt voor uw land, zo gy volstrekt wederom derwaards wilt, Ik zal uw vertrek bevorderen, doch Ik zal u volgen; uw Vaderland zal het myne wezen; Ik zal het overal vinden waar Ik myn gemaal zal zien; geef uwe toestemming om het te worden; geef my uw woord, en uwe wensch zal vervuld worden.

Dit voorstel verbaasde den Graave, hy zweeg eenige oogenblikken stil. Wat eischt gy van my, zeide hy eindelyk? Ach! Princes, geloof vry dat myne erkentenis my alles aan uw geluk zou doen opofferen; maar helaas! Ik kan niet, en Ik mag uw niet bedriegen; Ik heb reeds eene vrouw en kinderen.... Wat is 'er aangeleegen, hervatte *Fatime* driftiglyk, Ik zal my vergenoegen uw hert met haar te deelen; de wet van myn land laat den mannen toe meer dan ééne vrouw te hebben; en Ik zal niet minyverig zyn. Zy wilde nog meer zeggen; maar zy bemerkte, van verre, den Soldaan, en dit belette haar het gesprek te vervolgen. Zy verliet den slaave, nog meer dan te voren ontstoken; wat is hy schoon, zeide zy by zich zelve; ach! zyn hert is zeer edelmoedig! Hy heeft my gezegd dat hy een' vrouw heeft,

heeft, hy heeft gevreesd dat Ik geen medeminnaares zou willen hebben; hy is 'er aan gekleefd; hy wil haar niet verlaaten; hy zal my noit verlaaten; zyn' liefde mogt verdooven, maar zyn erkentenis zal hem dringen my te behouden. Wat zal ik gelukkig zyn! De Graaf, van zyn' zyde, werdt geslingerd door verschillende overleggingen. Het voorstel van de Princesse drukte hem; hy kon haar niet trouwen; zou hy haar bedriegen? hier toe kon hy niet besluiten; ondertusschen was 'er voor hem geen ander middel om uit zyne ketenen te geraaken; het stondt nu maar aan hem om vry te worden; deeze bedenkingen maakten zyne slaverny te zwaarder; de zugt naar zyn Vaderland, de begeerte naar vryheid deeden hem voorneemen alles te belooven. *Fatime* was schoon, hy kon geen berouw hebben zyn woord te houden; men vleit zich altoos, hy hoopte dat hy haar zou konnen trouwen. De Princes wat niet traag om zyne eeden aan te neemen; zy maakte de toebereidzelen tot hunne vlugt; en zo geheim, dat de Soldaan het niet kon beletten. De twee gelieven vervoegden zich in een schip, 't welk haar te Venetie bragt. Hier ontmoette den Graave een van zyn huis-bedienden, die sedert eenigen tyd de koopsteden hadt doorgeloopen, om alle kooplieden, die van Asia te rug kwaamen, naar berigt van zynen meester te vraagen; hy verstondt dat zyn' vrouw en kinderen zyne wederkomste met ongeduld verlangden, en onophoudlyk van den hemel smeekten.

De oude Kronyk, waar uit deeze historie getrokken is, voegt 'er by, dat de Graaf naar Rome ging, zich nederwierp voor de voeten van Gregorius den IX, aan wien hy zyn geval rondborstig verhaalde, het gewigt van de weldaad van *Fatime*, zyne erkentenisse welke hy haar verschuldigd was, en de hope, welke hy hadt van haar te zullen bekeeren, voorhield, en vryheid verwierf om haar te trouwen. Wat hier van zy, hy hieldt zyne twee vrouwen; hy bragt de Egiptische Princes op zyn slot; de Gravin *van Gleichen* ontving haar met blydschap. Onderregt zynde wat zy voor haaren man gedaan hadt, merkte zy haar niet meer aan als een medeminnaares; zy keurde het tweede huwlyk van den Graave goed; noit toonde eenige vrouw grooter inschiklykheid; *Fatime* van haare zyde niet minder; zy hadt geene kinderen, maar betoonde alle geneigdheid van eene moeder voor die van de Graavin, en verdeelde de zorge voor de opvoeding met haar, en beyverde nevens haar het geluk van haar beider gemaal; hy was in de daad gelukkig. Men bewaart te Gleichen nog het bed welk hy met zyne twee vrouwen besliep. Na haaren dood zyn ze in een zelfde graf begraaven, 't welk men nog toont in de kerk der Benedictynen op de Petersberg, te Erfort.

BERIGT VAN HET VLISSINGSCHE GENOOTSCHAP.

NAdemaal het VLISSINGSCHE GENOOTSCHAP ter bevorderinge van nuttige kunsten en wetenschappen, onder de protectie van *Zyne Doorl. Hoogheid den Heere Prince van Oranje*, en door den yver van de Leden het zelve uitmakende, het genoegen heeft zyne pogingen zoo ver gevorderd te zien, dat binnen korte een gedeelte der Verhandelingen, aan het zelve toegekomen, het licht zal zien; wordende zoo met het vervaardigen der kunstplaaten, als het drukken van het werk alle mogelyke spoed gemaakt, zoo hebben de Leden van het zelve dienstig geoordeeld hier van het publyk by voorraad kennis te geven, en, terwyl zy voornemens zyn by de uitgave van het Iste deel een omstandiger historisch bericht van de oprechting, bestaan en oogmerk van het zelve te geven, thans alleenlyk bekend te maken van voornemen te zyn jaarlyks ook eene prysvrage op te geven, en den autheur, die dezelve, naar hun oordeel, best beantwoorden zal, eene belooning toe te zeggen, bestaande in een gouden medaille op den stempel van het Genootschap geslagen, met den naam van den Schryver en het jaartal op den rand.

Het Genootschap vleit zich, dat, gelyk deszelfs oogmerk is, al wat in hun vermogen is toe te brengen, om door de uitbreiding van kunsten en wetenschappen aan het algemeen belang, inzonderheid dat der Provincie *Zeeland* en der Stede *Vlissingen*, bevorderlyk te zyn, velen zich zullen opgewekt vinden om in dezen behulpzaam te zyn; en geeft thans voor eene Vrage, om voor den eersten Mey 1770 te beantwoorden, op:

Welke zyn de bewooners van Zeeland geweest tot aan de vyftiende Eeuw, hoedanig waren hunne Zeden en Godsdienstplichten; en welken oorsprong en voortgang hebben de fraaje letteren, konsten en wetenschappen onder dezelven gehad?

De antwoorden op de Vrage moeten niet met den eigen naam des Schryvers, maar met eene *Zinspreuk* geteekend, en met een verzegeld billet, het welk dezelfde Zinspreuk tot opschrift heeft, waar in des Schryvers naam en adres gemeld zyn, verzegeld aan den Heer *Justus-Tjeenk*, Secretaris van dit Genootschap, zeer leesbaar geschreven in het Nederduitsch, Fransch of Latyn, *franco* gezonden worden.

Ieder eenen, wie hy ook mag wezen, staat vry naar den prys te dingen, uitgezonderd hun, die in eenig opzicht Leden van dit Genootschap zyn. Ook zal het den genen, dewelke den prys behalen zal, niet vry staan zyne Verhandeling, waar op hem de prys is toegewezen, het zy in het geheel of ten deele, het zy afzonderlyk of

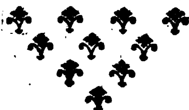
by eenig ander werk, te doen drukken zonder uitdrukkelyke toestemming van dit Genootschap.

Alle de antwoorden zullen moeten ingegeven zyn voor den 1 Mey 1770, na welken tyd geene meer tot den prys zullen worden toegelaten.

Nog stelt het Genootschap, op dezelfde voorwaarden, voor eene Vrage om voor den eersten Mey 1771 te beantwoorden:

Welke zyn de redenen der menigvuldige vallen of grondbraken in de Zeedyken, voornamelyk die der Provinçie Zeeland, en op welke wyze konnen dezelve best voorgekomen, of, daar zynde, spoedigst en minst kostbaar hersteld worden?

Dit Genootschap zal ook ontfangen alle zoodanige stukken, welke aan het zelve, door wie het zy, worden toegezonden, behelzende eenige nieuwe uitvindingen of verbetering van oude, Waarnemingen over verscheidene takken der kunsten en wetenschappen, en wat meer zou kunnen strekken om derzelver uitbreiding te bevorderen; en ten einde een ieder daar toe aan te moedigen, zal het Genootschap nog twee zilveren Gedenkpenningen uitdeelen aan die genen, die aan het zelve de twee beste memorien en de beste Waarnemingen zullen hebben toegezonden.

WAAR-

WAARNEEMINGEN

omtrent de

LUGTS-GESTELDHEID, WEDER en WIND, te AMSTELDAM, in *April* 1769.

D.	Barometer. 's morg.		Barometer. 's midd.		Barometer. 's av.		Therm. mo.	Therm. mi.	Therm. av.	Winds Streek. 's morg.	Winds Streek. 's midd.	Winds Streek. 's av.	Weder. Gesteldh.
1	29.	8	29.	9	29.	10	34	43	38	O	O	O	Bet. Hel B.
2	—	10	—	10	—	—	37	43	37	N O	N O	N O	—
3	—	9	—	8½	—	8½	37	42	38	N W	—	—	Held. Hag.
4	—	8½	—	9	—	9½	39	46	36	O t N	N	O	Buijig
5	—	9½	—	9½	—	—	39	46	37	N O	N O	N O	Helder
6	—	9	—	9	—	9	39	44	39	N	N W	N W	— Regen.
7	—	8½	—	8	—	7	42	49	41	O	O	O	Betr.
8	—	5½	—	3½	—	2	36	47	44	Z O	Z O	Z O	Held. Reg.
9	—	2	—	4	—	4	46	48	42	N O	N W	Z O	Betr. —
10	—	2	—	3	—	3	50	62	55	Z	Z W	Z W	Reg. Hel.
11	—	3	—	2½	—	4	58	64	51	Z W	Z	—	— D. Wind.
12	—	6	—	8	—	9½	53	57	50	Z	W	W	Hel. Wind.
13	—	10½	—	10	—	7	53	65	59	Z W	Z W	Z W	— Betr.
14	—	5	—	5	—	7½	59	64	53	Z	—	—	— Wind.
15	—	7½	—	8½	—	11	51	54	50	Z W	—	W	— Buijig.
16	—	11	—	10	—	10	48	64	54	—	—	Z W	— Wolkig.
17	—	9	—	9	—	—	54	60	50	Z O	Z O	Z O	—
18	—	10½	—	11½	30.	1	50	58	50	—	W	W	—
19	30.	1	30.	0½	—	0½	51	61	52	N W	—	—	—
20	—	0	—	0	—	1½	52	58	46	W	—	N O	—
21	—	3	—	3	—	2½	47	55	49	N O	O t N	O t N	—
22	—	0½	29.	11½	29.	11	52	64	53	O t Z	Z O	Z O	— Wolkig.
23	29.	11	—	—	30.	1	55	60	46	Z O	—	N t W	—
24	30.	2	30.	3	—	3	50	61	53	N t O	N t O	N t O	—
25	—	3½	—	3½	—	3½	53	63	54	N O	N O	O	—
26	—	4	—	3	—	2½	53	63	53	O	O	—	—
27	—	2	—	1½	—	1	55	68	57	—	—	—	—
28	—	1	—	1	—	—	56	69	57	—	—	—	—
29	—	1½	—	1¾	—	2	56	69	52	—	N O	N O	—
30	—	3	—	3½	—	4	53	60	49	N O	—	—	— Wolkig.

Hoogste Barometer d. 30. 4 }
Laagste Barometer d. 29. 2 } middelb. d. 29. 9.

Hoogste Thermometer gr. 69 }
Laagste Thermometer gr. 34 } middelb. gr. 51½.

MENGELWERK,

TOT FRAAIE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

VERHANDELING OVER DE BEDRIEGLYKE VERTOONINGEN VAN DER MENSCHEN DEUGD.

Detrahit & pellem nitidus qua quisque per ora Ambulat; introrsum turpis.

HORATIUS.

WAnneer wy alle onze denkbeelden, die de Natuur ons heeft ingegeeven, als lichten om ons den weg te wyzen, door de kronkelende, duistere en verwarde paden deezes leevens, nagaan, en naauwkeurig overweegen; zal 'er geen onder dezelve gevonden worden, 't welk alle Menschen zo duidelyk voorkomt, als het denkbeeld van Deugd; want niettegenstaande het grootste gedeelte des Menschdoms, door driften en hartstogten te jammerlyk verblind, veele valsche denkbeelden van Deugd gesmeed heeft, behouden de Stervelingen nogtans het waare denkbeeld der Deugd, met onuitwischbaare kenmerken in hunne harten geschreeven. „ Onderzoek uw hart, zegt CICERO, en gy zult 'er het weezenlyk begrip van een opregt Mensch in vinden."

Om het waare denkbeeld van Deugd te verkrygen, is derhalven niets anders noodig dan dat een Mensch zich op zyn eigen Geweeten beroept. Het Geweeten zal alleen de toetssteen der Waarheid zyn, en de Waarheid zal alle valsche en bedrieglyke vertooningen ontdekken en aan den dag leggen. 't Is de waarheid, die dat bedrieglyk vernis, 't welk ons aan ons zelven, en nog dikmaaler aan anderen, anders vertoont dan wy met de daad zyn, wegdoet. Haare getrouwe Spiegel toont ons ten vollen alle onze gebreken, zy ligt het masker af 't geen ons voor 't uiterlyke deugdzaam doet schynen, terwyl agter 't zelve de grootste gebreken verhoolen zitten.

Door dit denkbeeld dan van een opregt Man, door dit begrip van waare Deugd, is het, dat Menschen van allerlei landaart, wier bevattingen zo wyd uit een loopen, overeenstemmen in de Deugd te eerbieden, en de Ondeugd

te maken; door dit denkbeeld pryzen en veroordeelen zy elkander; door 't zelve geeven de snoodsten hunne goedkeuring aan de Deugd, en wenschen deugdzaam te zyn; door 't zelve heeft Godsvrugt, Regtvaardigheid, Trouwe, Eerlykheid, Goedheid, Gemaatigdheid en Menschlievendheid, eene bestendige hoogagting; door 't zelve scheppen wy, over 't algemeen, vermaak in 't volbrengen van onzen Pligt, en niets komt ons grootscher voor dan een Mensch getrouw in het waarneemen van alle Deugden; door 't zelve, eindelyk ontdekken wy al de valschheid der Menschlyke Deugd, die zich in de volgende tegenoverstellingen van waare Deugd aan ons oog opdoet.

Menschlyke Deugd is kragtig gesteld op een groot aantal getuigen en verbreiders; haare weezenlyke begeerte is niet om te zyn, maar om te schynen. — Waare Deugd in tegendeel is enkel op de daad gezet, en schept, schoon onbekend, daar in genoegen; zy die dezelve op de volkomenste wyze betragten, zoeken geen ander getuigen, geen ander goedkeurder, dan hun eigen Geweeten.

Menschlyke Deugd laat zich veel voorstaan. Geene toevallen zyn 'er of zy denkt 'er wel tegen op te mogen, geene hinderpaalen zo groot of zy agt ze wel te boven te kunnen komen. — Waare Deugd wantrouwt altoos haar vermogen, en stelt zich zelve nimmer bloot; zy vermydt alle gelegenheden, die de driften in rep en roere brengen, vreezende voor derzelver onstuimig geweld te zullen moeten bezwyken.

Menschlyke Deugd is trotsch en laatdunkend, zy wil geen mededinger dulden. — Waare Deugd word door Nederigheid vergezeld; onderwerpelyk en meewaarig, laat zy geene ongemaklykheid blyken, als anderen haar overtreffen.

Menschlyke Deugd is smaadziek, en juicht niemand dan zich zelve toe. — Waare Deugd voedt zulke medelydende denkbeelden ten aanziene van anderen, dat, hoewel zy zich aan een buitenspoorig gedrag hebben overgegeeven, haare poogingen eer strekken om die afgedwaalden te rug te roepen, dan om hun te veroordeelen, veel min met smaad en veragting te bejegenen.

Menschlyke Deugd is dermaate baatzoekende, dat baatzugt de eenige dryfveer van alle haare verrigtingen schynt te weezen, en, gevolglyk, zyn haare werkingen geëvenredigd aan de meerdere of mindere aansporingen van Eigenbaat; zy blyft in rust en volslagen werkloos; wanneer dit

dit roerzel haar niet in beweeging helpt. — Waare Deugd maakt een Mensch onbaatzoekend in alle opzigten. Een recht deugdzaam Man betragt de Deugd niet, om als zodanig aangezien te worden; maar om weezenlyk zodanig te zyn, is het hoogste doelwit zyner poogingen.

Menschlyke Deugd is opgeblaazen en doet een ieder walgen door den uitbandigen lof, welken zy aan zich zelven, in overvloeijende maate, toemeet. — Waare Deugd, daarentegen, is zedig, en weigert, zonder gemaaktheid, den lof haar regtmaatig geschonken.

Dit laatstgemelde blyk van de valschheid der Menschlyke Deugd doet zich wel haast bemerken, in de Gesprekken der geenen, die zich veel op hunne Braafheid laaten voorstaan. „ Ik wil niet zeggen, luidt de taal des eenen, dat ik uitmuntende en schitterende hoedanigheden heb; maar niemand, des ben ik volkomen verzekerd, zal het my betwisten, dat ik een eerlyk en deugdzaam Man ben." — „ Weinigen, zegt een ander, zyn naar myn smaak, ik wilde dat alle Menschen opregt, openhartig, melydend, getrouw en nauwlettend op hun pligt waren; want dit alles ben ik." Deeze zelfde persoonen nogthans betuigen heimlyk, na datze elkanders daaden nauwkeurig waargenomen hebben, dat niets op aarde zo schaars is, als een waar Vriend, niets zo bezwaarlyk te vinden, als Menschen op welken men zich kan verlaaten: dat het grootste gedeelte des Menschdoms bedrieglyk handelt, en 'er bykans niemand gevonden wordt, die geene blyken geeft van zelfzoekendheid.

Maar, indien wy de moeite willen doen, om, in éénen opslag van het oog, al de valschheid van de Menschlyke Deugd te beschouwen, wy zouden zien, dat ze niets anders is dan een naamaakzel van de Waare Deugd, en dat alle de verhevene eigenschappen der laatstgenoemde zodanig eene verandering ondergaan, dat ze afzigtig en mismaakt worden. Wy zouden zien, zeg ik, dat de Menschlyke Deugd zich vertoont door Hoogmoed, standvastig is door Hardnekkigheid, en edelmoedig door Roemzugt; dat haare Goedheid baatzugtig, haare Meewaarigheid met vleiery vermengd, haare Zagtaartigheid en Dienstvaardigheid met bedekte kwaade inzigten bezwangerd, en al haar vertoon van Nederigheid bedrieglyk is: met één woord, op de proeve blykt haare Regtvaardigheid Strengheid, haare Standvastigheid Koppigheid, haare Voorzigtigheid

Loosheid, haare Godsvrugt Geveinsdheid, en haare Grootmoedigheid Trotschheid, te weezen.

Het uitsteekend vernuft, de Graaf DE ROCHEFAUCAULT, heeft zeer juist opgemerkt; dat de schitterendste Deugden der Menschen meermaalen niets anders zyn, dan bedekte Ondeugden, dat de bestendigste en beste Vriendschappen dikwils bestaan uit wel gesmeede ontwerpen, of kunstig geplooide boosheid.

De geheele wereld is zo wel in haar schik met deeze handelwyze, dat een Mensch schroomt zich aan zich zelven te ontdekken; uit vreeze van zyne verpligting, om volgens de beginzelen der Rede te handelen, te zien. Welk een invloed Rede en Geweeten mogen hebben om hem een eerlyk Man te maaken, Eigenbaat nogtans, een nog sterker werkend beginzel, zal hem onophoudelyk zyn belang voorpreeken: en deeze onze lafhartigheid om de Deugd te verzaaken, wanneer ze niet naar de Mode is, brengt natuurlyk mangel aan Opregtheid in onze handelingen te wege. Van hier is het dat de welleevende Man, de Man naar de Mode, de Lugthartige, de Hoveling, de Tydkavelaar, het voorschryven van de wetten der Deugd overlaaten aan de zodanigen, die zy als het domme en minstgeagtste gedeelte van de wereld aanmerken; terwyl zy denken, door beter beginzels bestuurd te worden, en alles in 't werk stellen om in aanzien en vermogen op te klimmen: want, in de daad, een strenge Zedekundige strekt tot een voorwerp van spotterny voor een Staatkundigen; Ondeugd wordt, op haar beurt, Deugd aan het Hof; en is het voorzigtig, zich volgens de heerschende Mode te gedraagen, waarom zal dan iemand zich kwellen om ouderwets deugdzaam te weezen? — De Rede is verstomd, en, met eindlooze twyfelingen vermengd, brengt zy haare aanhangers tot dwaaling. Kort om, huns oordeels hebbe men het heerschend voorbeeld als den besten Leermeester en veiligsten Geleider aan te zien, en men moet de gewoonte der eeuwe als het geschiktste middel, tot het regelen van ons gedrag houden.

Doch kan men iets ongerymders bedenken dan den voorrang der Rede aan de Gewoonte af te staan, en haar te verheffen tot de waardigheid van Bestierdster onzer bedryven? Is dat licht, ons geschonken om goed van kwaad te onderscheiden, aan veranderingen onderhevig gelyk de grilligheden van 's Menschen eigen maakzel? Indien de

wereldsgezindheid zich dus rechtstreeks tegen de Natuure aankant, moeten wy opregt genoeg weezen, om te bekennen, dat wy niet langer genegen zyn ons door de Deugd te laaten leiden, dat wy al te traag van geest of al te slaafsch tot ondeugd geneigd zyn, om ons zelven in vryheid te stellen, en al te veel genoegen scheppen in de dwaaling, om na eenig hulpmiddel uit te zien. Maar dewyl deeze bedorvenheid van neiging geheel in den wil berust, is het volstrekt onmogelyk daar van geneezen te worden, zonder zulks hartelyk te begeeren. Te vergeefsch slaaken wy kwynende wenschen, dat de beledigde en gehoonde Deugd haare wettige heerschappy over de gemoederen moge wederkrygen. Wy worden, zonder nadenken, met den sterk trekkenden stroom voortgesleept, en de Valschheid zwaait den schepter, terwyl de Eerlykheid verdrukking lydt. Door Gewoonte geprangd, en smaak vindende in ons zelven te bedriegen, zwelgen wy het bedrog greetig en met groote teugen in. De Eerlykheid moge eenige poogingen doen om veld te winnen, de oproerige Driften noodzaaken haar het op te geeven, en te rug te wyken.

't Is zeker, dat gestrenge Deugd alle gemoederen haar niet even toegenegen zal vinden. Laaten wy dan bekleedzels of verzagtzels zoeken, en, terwyl wy voorgeeven zo sterk tegen de Ondeugd aangekant te weezen, meer toegeeflykheids omtrent de Snooden gebruiken, of ten minsten een weinig meer zagtheids in de wyze van bestraffing toonen.

Men kan niet loochenen, dat de Rede ons gegeeven is om onze Zeden te regelen; maar de Rede, voorheen ruw en stug, is met den tyd beschaafd geworden, en heeft, voor tegenwoordig, zeer weinig overgehouden van die eerste gestrengheid. In 't eerst liet zy iets af om wetten vast te stellen, ter voorkominge der verkeerde gevolgen van buitenspoorig geweld; vervolgens gebruikte zy nog meer inschiklykheids om de Beleefdheid ter verkeeringe in te voeren, eindelyk heeft zy eene nog grooter maate van zagtheid aangenomen, en onschuldige vermaaken toegestaan; vermaaken die het leeven zo aangenaam deeden worden, als voorheen veilig.

Wat den haat tegen schendige daaden betreft, deeze moet duuren zo lang de Wereld duurt: maar het zou vrugtlooze arbeid weezen, gemaatigdheid den geenen, die zich op eerzugt verheffen, aan te beveelen, of ook dit te trag-

ten omtrent Menschen, die 'er hun rekening by vinden om Hovelingen te zyn, en geene moeite te groot agten, om hunne opwagtingen by Vorsten en eerste Staatspersoonen te maaken. De belangen der zodanigen zyn aan het Hof te zeer verbonden, om agt te slaan op de regels van 't gemeene Leeven.

Onder de verscheidene belangen, die ons zelven betreffen, kunnen die van Eerzugt en Deugd niet gemaklyk overeengebragt worden. Wy moeten het vernuft pryzen der geenen, die het middel gevonden hebben, om 'er eene overeenkomst tusschen te vinden: wy moeten ons zelven zomtyds vergenoegen met een gebreklyk goed, en lydzaam een gering kwaad ondergaan; wy moeten geene schroomvallige Vroomheid zoeken, noch terstond schreeuwen, dat alles verlooren is, wanneer wy eenig gering kwaad zien. Laaten wy ons oog niet vestigen op de Wereld gelyk ze moest zyn; dan zouden wy het gezigt van dezelve, zo als zy is, niet kunnen verdraagen. Doch wy moeten op deezen toegeevenden voet niet met ons zelven te werk gaan. Inschiklyk en toegeeflyk behooren wy omtrent anderen, maar gestreng ten aanziene van ons zelven, te zyn. Laaten wy in ons hart, vyanden der ondeugd, niet al te sterk tegen de Boosdoenders uitvaaren, om ons de geheele Wereld niet tot vyanden te maaken: wat nut immers kunnen wy ons belooven van ons te verzetten, tegen gierige en ondankbaare Menschen, monsters die ons verschrikken?

Ondankbaarheid en Gierigheid zyn verdoemlyke hoedanigheden; doch, naardemaal ze zo gemeen in de Wereld gevonden worden, moet men besluiten dezelve in te schikken, of in eene wildernis te gaan woonen, en de Deugd, die u gehaat maakt by lieden aan een snood gedrag overgegeeven, medeneemen. — Indien gy de Ondankbaarheid wilt verbannen, begin dan met de Grooten te onderrigten om eene betere keuze te doen in de persoonen, die zy willen verpligten: wanneer zy keuriger en zorgvuldiger zyn, in het besteeden hunner gunstbewyzen, zullen zy, die hunne weldaaden ontvangen hebben, 'er hun byzonder werk van maaken, om dankbaar te weezen aan hunne weldoenders. — Zoekt gy den vuigen aart van eenen ongelukkigen Geldzugtigen om te zetten, verbeeld u niet dat dit zal gelukken door cierlyke redenen; alle de Zeden-Leeraars der Wereld zouden vrugtloos prediken: maar toon hem, hoe hy, door eenige kleinigheden uit te geeven, groote winsten kan doen; doe hem begrypen welk eene verugting die

schraapzugtige leevenswyze over hem brengt, en welke voordeelen, Menschen, die met hem in eenen rang staan, boven hem hebben, enkel door een welaangelegd gebruik hunner goederen; en blyf niet in gebreke om hem, ter geneezinge van een schandlyk belang, een edeler belang in te boezemen.

Vertoon een listig smeeder van ontwerpen, een omkooper, een Staats-bedrieger, dat hy alle zyne kunstenaaryen tegen zich zelven aanwendt. Hy wil dat zyne Bedienden hem getrouw zyn, nogthans strekt zyn eigen voorbeeld om hem te bederven. Hy agt zich zelven hoog, wegens zyne bedreevenheid, om ryklyk te belooven, en niets te geeven: elk zal ook een vermaak scheppen in hem te bedriegen, en zich ten zynen koste te beloonen. Hy houdt zyne Vrienden verre van zich verwyderd, en vertrouwt hun niets. — Zulk een voorstel zet hem aan om zyne eigen gebreken te ontdekken, den staat zyner zaaken naa te gaan.

Wat de voorbedagte goede diensten, die enkel uit list en kunstenaary hervoortkomen, aanbelangt; dewyl zy enkel eene kleine tusschenpoozing zyn in een snood gedrag, veroorzaaken zy niets meer, dan eene kleine opschorting van ons oordeel, en zo ras de verschalker tot zyne voorgaande handelwyze wederkeert, wordt hy weder by de Wereld met de zelfde veragting aangezien.

Door dergelyke redenen kunt gy hem doen bezeffen, welke voordeelen hy uit een deugdzaam gedrag zou trekken, en welke nadeelen een slordig najaagen van belang met zich sleept. — Dan 't komt 'er boven al op aan, hier nauwlettend te weezen, op de wyze hoe gy uwe bestraffingen voorstelt; den Philosooph of Casuist te speelen, of met drift en hevigheid tegen de gebreken uit te vaaren, is vergeefsche arbeid. Welke vrugt kan men verwagten van deeze of dergelyk eene aanspraak, tegen eenen Geldzugtigen ingerigt. „ Elke dag brengt u Rykdommen aan; elke dag stelt u min in staat, om dezelve te genieten; uwe bezittingen neemen toe, maar uwe zintuigen, die 'er het genot van moeten hebben, vervallen. Gy, 'er zo zeer op gesteld, om uitwendig ryk te zyn, vergeet u inwendig ryk te maaken, gy verliest, hoe veel gelds ook winnende, u zelven. Wanneer zult gy eenmaal luisteren, na de stem van die getrouwe getuige, uw Geweeten, dat u een schriklyk afbeeldzel van uwe gebreken voorstelt." — Verwagt op zulk eene aanspraak geene hervorming,

Menfchen van deezen ftempel zien het ftuk van eenen geheel anderen kant in, zy vormen zich gansch andere denkbeelden. Het geld, dat in hunne kisten komt, door de onregtvaardige handelingen, ftrekt ter voldoening voor de fmerten en moeilykheden in 't verkrygen uitgeftaan, voor den tyd daar aan te koste gelegd. De verzwakking hunner zinnen wordt, huns agtens, geboet door de aanwinst hunner fchatten; vervallen hunne vermogens, geen nood, hunne kisten worden zwaarder. — Het denkbeeld derhalven van verheeven Deugd is al te verheeven voor Menfchen, dus hebbelyker wyze bedorven. Laat dan een verftandig Man zich te vrede houden, met deugdzaam voor zich zelven te zyn, en geen vertoon van Vroomheid maaken, 't geen hem haatlyk doet worden in de oogen van anderen; laat hy zoeken na de verkeering met Braaven, zonder een afkeer te toonen van hun, die deezen naam geenzins verdienen; laat hy allerlei flag van perfoonen dulden; maar 't meest omgaan, met die hem meest behaagen.

Gelyk 'er weinig Menfchen van eene zo verheven Deugd gevonden worden, dat zy den weezenlyk Deugdzaamen geheel voldoen; zo zyn 'er, aan den anderen kant, ook weinigen tot dien trap van fnoodheid opgeklommen, dat iemand, in aanmerking neemende, wat 'er noodig is tot de verkeering, zich genoodzaakt vindt om allen ommegang met hun af te fnyden. Daarenboven, indien wy, op een nauwkeurig onderzoek, in de deugdzaamfte Menfchen, eenige gebreken vinden, zo zullen wy desgelyks, de moeite willende neemen, in de Boozen eenige goede hoedanigheden aantreffen. Zuivere Deugd of gansch en al Ondeugd ontmoet men niet onder de Menfchen; zy zyn een mengzel van goede en kwaade eigenfchappen, door een keurig oog wel te onderfcheiden.

Een fchraapzugtig Mensch heeft zyne Vrienden, en blyft niet in gebreke om hun dienst te doen, fchoon hy zyn fchatten op nog hooger prys ftelle. Voor zo verre hy u met woorden en goeden raad kan dienen, kunt gy over hem bevelen, en hy zal volvaardig zyne vriendfchap u bewyzen. Een ander zal voor zyne belanglooze vriendfchap en aangenaamen ommegang, uwe beleefde bejegening verdienen, fchoon zyne traagheid hem belette u dienst te doen, op een tyd als uwe omftandigheden eene fpoedige hulp vorderen. Zommige Menfchen zyn, met de daad, van dien aart. Valt 'er iets uit te voeren, iets door te zetten,

ten, 't is aan een doof mans deur geklopt, hun dit te verzoeken, hunne natuurlyke vadzigheid laat niet toe, dat zy eenigzins, uwenthalven, uit hun tred gaan; doch, ten zelfden tyde, moogt gy vrylyk van hunne beurs en goederen gebruik maaken, indien gy hun maar van alle moeite wilt ontheffen.

Naardemaal eenige Lieden van eenen al te verkwistenden aart, doch te gelyk zeer aangenaam in de verkeering zyn, moet men, ten hunnen aanziene, alles wat naar verkwisting zweemt, vermyden, hun zeldzaam bezoeken; maar met vermaak hun ten uwen huize opwagten. — Een ander is zeer bereidvaardig om u te verpligten, doch zou onder geene verpligting aan u willen liggen; en zelve traag zynde in het ſtuk van dankerkentenis, zal hy het geheel aan u overlaaten, hoe gy hem wilt bedanken. — 'Er zyn in de wereld eenige losbollen en buitenſpoorige Menſchen, wier doorgaande verkeering men moet ſchuwen; doch hunne losheid kan u, voor eene enkelde maal, van meer dienst zyn, dan de voorzigtigheid van den kloekzinnigſten.

Voorzigtige Menſchen zullen uw belang met minder drift behartigen; doch hun oordeel zal u te ſtade komen, in het regelen van uw gedrag. Bovendien zyn wy niet altoos ons zelven gelyk. Wy doen der Menschlyke Natuure eene te hooge eere aan, wanneer wy Eenpaarigheid aan dezelve toekennen. Hy die u heden met de uiterſte koelheid en onverſchilligheid behandelt, zal op morgen, mogelyk, eene gelegenheid zoeken, om u te verpligten. De Menſchen zyn veranderlyk, nu kwaad dan goed. Laaten wy 'er dan het beste gebruik van maaken dat wy kunnen, en geen Menſchen, om hunne gebreken, vlieden; zy zouden, met het zelfde regt, ons ſchuwen.

Om in weinig woorden alles te bevatten, 't geen gezegd is, ten opzigte van geſtrenge Deugd, en de Deugd die zich handelbaar en minzaam aanſtelt, zy hebben dit gemeen met elkander, dat ze ons den weg tot geluk en rust baanen, ſchoon op eene zeer verſchillende wyze. —— De eerstgemelde door eene najaaging van onſchuld, die alleen voordeelig is voor ons zelven, ons na eenzaame plaatzen dryft, en de gemeene geryflykheden en dienſten des burgerlyken leevens doet verſmaaden. De laatstgenoemde voert ons in de zaamenleeving, vervuld met eene begeerte om die te verbeteren, en te deelen in de algemeene welvaard. Volgen wy het geleide der eerſte, dan

 zul-

zullen de gezuiverde befpiegelingen, waar mede zy ons vervult, alles, wat ons in de Wereld voorkomt, als ondeugden doen aanzien; vermids wy ons denkbeelden van Deugd vormen, hoedanige geen weezenlyk beftaan, onder de Menfchen hebben. Gaan wy op het geleide der laatfte af, zo zullen wy onder de Menfchen kunnen leeven, de dingen deezer Wereld gebruikende, als niet misbruikende, in onze harten een affchrik hebbende, van alle valfche deugdvertooningen, onverfchillig omtrent de ondeugden, fchoon hun niet tot vervloekens toe haatende, vry van hunne zondige driften en ongevoelig voor hunne fchuldige vermaaken.

In 't algemeen, is de ernftige raadpleeging van iemands eigen Geweeten het eenig middel om fchyn-Deugd van waare Deugd te onderfcheiden, om de fchoonheid der Onfchuld van de leelykheid der Straffchuldigheid te onderkennen. Een opgeklaard verftand, in bedaarden gemoede, zich tot die beproeving verledigende, moet het verfchil tusfchen Deugd en Ondeugd bemerken. Koningen zo wel als de geringften hunner Onderdaanen, Heeren zo wel als hunne Dienstknegten, Ryken zo wel als Armen, zyn onder de noodzaaklykheid, de onvermydlyke noodzaakelykheid om deezen toetsfteen te gebruiken, indien zy immer wenfchen een weezenlyk deugdzaam hart te bezitten. Dit is een Spiegel die niet vleit, en de verholenfte gefteltenis des harten bloot ligt. Wanneer wy deeze inwendige overtuiging, die zelfsbewustheid van niets kwaads bedreeven te hebben, bezitten, en de Ondeugd onze kaaken niet met fchaamagtig rood verwe, of bleek van fchrik maake, zal dezelve ons tot eene onverwinbaare fterkte dienen, veilig tegen alle de listen en geweldenaryen der boosheid. Wy mogen met het zeggen van HORATIUS befluiten:

——— ——— ——— *hic murus aheneus esto,*
Nil confcire fibi, nulla pallescere culpa.

BE-

BEDENKING OVER DE STELLING,

'T IS EEN VAST KENTEKEN VAN GROOTHEID VAN ZIEL, WANNEER IEMAND, TOT EER-AMPTEN VERHEEVEN, DAAR DOOR BETER WORDT.

(*Uit het Engelsch.*)

EErtytels en Rykdommen maaken iemands weezenlyke Grootheid niet uit, willen wy die vinden, wy moeten ze in het Hart zoeken. Laage zielen zyn meest altoos beneden hun ſtaat, welke die ook moge weezen; naardemaal zy dien ſteeds beſchouwen, van dien kant, op welken de hoogmoed denzelven draait, en niet verder ziende, ſchynen zy groot in hunne eigene oogen, die gedúurig gevestigd blyven op menſchen van laager rang. Hun valſche verheffing, gegrond op eigenliefde, op den laagen ſtaat van anderen, en hunne bekrompene ingigten, heeft niets weezenlyks, niets aantrekkelyks; ze ſtelt veel eer hunne geringheid, en ydele grootschheid, voor beſpotting bloot, en brengt te wege, dat anderen lachen met den roem, dien zy zich verbeelden verdiend te hebben. Zy maaken zich zelven mogelyk diets, dat zy grooter zyn dan anderen, uit hoofde van de Eertytels die ze draagen, en de rykdommen, welken zy bezitten, als of een uitbandig vertoon en ſtaatlyke pracht, iemand waare verdienſten en perſoonlyke hoedanigheden kon byzetten, als of iets uiterlyks, 't geen dikmaal enkel willekeurig gegeeven wordt, en in zich zelven broos en ras voorbygaande is, tot iemands eigendom behoorde.

Waare Grootheid van ziel handelt verſtandig, zo ten aanziene van zich zelve, als van anderen. Men ſmaalt somtyds op menſchen, om dat ze zich niet bekend maaken, en men vaart tegen 't menschdom uit, om dat hetzelve de verdienſten niet naar behooren waardeert. Een groote ziel bevlytigt zich om de misſlagen der menſchen te verbeteren, en regt te doen aan hunne deugden; zy veragt de goederen deezer wereld niet, maar wel verre van ze te misbruiken, wendt zy ze aan tot volvoering van heilzaame oogmerken. —— Veelen bepaalen zich zelven, om, in ſtede van deugd, bekwaamheid en verſtand, ſchatten en waardigheden te verkrygen, zy ſchynen eene heftiger begeer-

geerte te hebben, om voor Mannen van verdiensten te boek te staan, dan om, met de daad, de zodanigen te weezen: dwaazen als zy zyn, zy waardeeren de nietige en beuzelagtige giften van Eer en Geldzugt hooger, dan de geschenken der Deugd, die altoos duuren, en nimmer walgen, noit berouwen.

Een wys Man denkt geheel anders over dit stuk, en ziet met een oog van kleinagting neder, op deeze harssenschimmen en flikkerende beuzelingen. Hy is altoos nederig en aan zich zelven gelyk, 't zy in zyne byzondere huislyke zaaken, of in openbaare bedryven; hy ontleent niets van de uiterlyke vertooning, die rang of geboorte aan hem verschaffen; hy ziet de Eertytels, Rykdommen en Waardigheden aan, als beweegmiddels, om zyne verdiensten te doen gelden; hy veragt ze niet, dewyl ze volgens de schikkingen der Voorzienigheid daar toe behooren, en wel aangewend van groote nutheid zyn kunnen. Bedieningen die tot eere strekken verheffen de ziel, en geeven haar, als 't ware, vleugels, om op te steigen tot het geen groot is en edel. Wanneer iemand den roem veragt, worden de deugden, geschikt om dien te verkrygen, doorgaans verwaarloosd; door deeze egter is het dat wy ons lofwaardig moeten maaken. Loftuitingen van vleiende lippen worden versmaad door een waarheidlievend en edelmoedig hart, ze zyn niet hooger aan te merken, dan offeranden toegebragt aan eenen ydelen afgod, wiens altaar wordt omver geworpen, op 't eigen oogenblik, als hy ophoudt met voordeel te beschenken. De lofredenen van vleiers zyn alleen geschikt om het Hart te bederven, de ziel te verlaagen, den nayver uit te dooven; zy maaken dat iemand zich verbeeldt de eindpaal reeds bereikt te hebben, wanneer hy 'er noch een groot stuk wegs af is.

De wereldwyze TACITUS merkt aan, dat GALBA, wanneer hy nog buiten eenig bewind was, de hoogste waardigheid scheen te verdienen, doch dat hy, die verkreegen hebbende, zich in een geheel tegenovergesteld licht vertoonde. Anders ging het met Keizer VESPASIANUS, die hem, naa 't verloop van eenige jaaren, opvolgde, hy verbeterde, door zich boven anderen verheeven te zien; hy was overtuigd, dat zyne verdiensten zynen rang moesten evenaaren, en dat hy, bekleed met de magt om over anderen te gebieden, ook door zyne deugden en goede hoedanigheden zo wel moest uitmunten, als door zyne magt en waardigheid. Zo vast gaat het dat een wys Man zich

boven alle grootheid verheft, en dat hy, vercierd met zyne eige braave hoedanigheden, groot is, in en door zich zelven.

TITUS de Zoon van VESPASIANUS gevoelde zich door dezelfde edelaartige beginzelen gedreeven. Hy was het die 's avonds bitterlyk weende, wanneer de dag verstreeken was, zonder dat hy, geduurende denzelven, iets nuts, iets weldaadigs hadt uitgevoerd. 't Is overzulks noodig dat zy die den klem der regeeringe in handen hebben, en naar behooren willen regeeren, hunne kennis, hunne bekwaamheden en deugden vermeerderen, dit deedt een der Ouden zeggen. „ Dat niemand dan de Goden het Menschdom kon bestuuren, of dat het ten minsten niet gelukkig kon zyn, dan onder het bestuur van eenen Wyzen." Gehoorzaamheid, zal ze op eene aangenaame wyze betoond en wilvaardig beweezen worden, veronderstelt billykheid in den Gebieder, en tevens dat hy, blykbaar, het welweezen beoogt, van hun, die zich aan hem onderworpen hebben. Om anderer driften onder bedwang te houden, moeten wy eerst over onze eigene zegenpraalen; om hun ter deugd te verpligten, behooren wy voorbeeldlyk te weezen. Een Opperhoofd kan geen kragtiger les ter pligtsbetragting geeven, dan dat hy zelve voorgaat.

Hoe verheevener het Character is, dat iemand bekleedt, hoe meer hy zorg behoort te draagen om het in vollen luister op te houden, om dus de agting en goedkeuring der aanschouweren te verdienen. Waardigheden verlaagen en vernederen ons, indien wy ons niet boven dezelve verheffen, en ons door dezelve volmaaken. Eer-Ampten zyn in zich zelven onverschillig; door geweld zyn 'er veelen toe opgeklommen, anderen hebben ze door list en kuiperyen verkreegen; met een woord, het zyn stukken die van instelling afhangen, die altoos geen verdiensten veronderstellen, noch ze kunnen geeven. Tot waardigheden op te klimmen, om 'er te beter de ydelheid en nietigheid van te leeren kennen, die te gebruiken, als een middel om hoedanigheden en deugden, die ons ontbreeken, ons eigen te maaken, en ze aan te merken, als geschikt, om al het goed, wat wy kunnen, toe te brengen aan de maatschappy waar van wy leden zyn, strekt ten duidlyker betoon, van de Grootheid van ziel, die 't noit mangelt aan gelegenheden om in vollen luister te blinken.

Maar wat noemen wy Grootheid van ziel? —— Geeven wy dien naam aan een onleschbaaren eerdorst, die in

bloed en moord lessing zoekt, en allen bestuur van rede, voorzigtigheid en regtvaardigheid heeft afgeworpen? Deeze mag veel eer wreedheid en barbaarschheid heeten, en is vervreemd van alles wat deugdzaam is en edel. — Waare Grootheid van ziel handelt overeenkomstig met de regelen van billykheid; haar oogmerk is allen goed te doen, waar toe haar vermogen zich uitstrekt, zonder eenige vergelding te vorderen, voor de verleende gunsten of de gedaane diensten; waare Grootheid van ziel betaalt zich zelve, als 't ware, op 't oogenblik, door de voldoening die het hart heeft op eene goede daad. Wanneer AUGUSTUS aan CINNA, die eene zamenzweering gemaakt hadt, om hem van throon en leeven te berooven, vergiffenis verleent, gaat AUGUSTUS, door die daad, zich zelven, als 't ware, te boven, en schynt waardig het Gebied over de *Romeinen* te voeren. De Keizerlyke waardigheid maakte hem beter dan hy voorheen was. AUGUSTUS overtrof OCTAVIANUS verre, dewyl zyn ziel edelmoedig was. De waare Grootheid van ziel komt uit de Deugd voort; alles wat anderzins onder dien naam gaat, is enkel misleiding, van menschen, die, door uiterlyke pragt verblind, door eer of geldzugt vervoerd zyn.

EEN VEILIGE EN GEMAKLYKE WYZE VAN INENTING DER KINDER-POKJES.

Door J. COOK.

DAt de Pokjes door Inenting minder gevaarlyk zyn, dan door den natuurlyken weg aangekoomen, hangt, naar allen schyn, voornaamlyk af van de weinigheid der stoffe van besmetting, en de langzaame en trapswyze vermenging derzelve met het bloed. Want nademaal de uitwerkingen altyd gelyk zyn aan haare oorzaaken, zal een weinig vergif minder ontsteltenisse maaken in de menschelyke sappen, dan een meerdere maate.

Om dan alle kwaade uitwerkingen der Inenting voor te koomen; maak een schrapje, zo klein als mooglyk is, met de punt van een fyne naald, op den boven-arm, en wryf de schrap met eeu lapje in de stoffe van een pok bevogtigd; leg 'er dan een kleevend pleister op, om de afveeging van de stoffe te beletten. Beschouw de plaatse op den vyfden

dag;

dag; zo ze rood ziet, heeft de besmetting gevat, anders niet.

Elke moeder of minne kan dit doen, zo wel als de bekwaamste Chirurgyn. En een enkele wryving van de binnen-zyde van het gewrigt van de hand met een ruwe lap, tot dat ze rood worde, en dan een weinig pokstoffe 'er over te wryven, zal de ziekte, in kinderen en jonge onderwerpen, doen ontstaan.

Dr. MEAD en anderen waren van gevoelen, dat de uitloozing door de insnydingen, welken men, in vroeger tyd, maakte, om de Pokjes in te enten, als zo veele etter-dragten, van groot nut waren; doch de tyd en ondervinding hebben het tegendeel geleerd.

Ik maak geen werk van voorbereidingen voor het aandoen der besmetting; dan geeve alleen een braak-middel, en één of tweemaalen een buikzuivering met Rhabarber, om de eerste wegen te reinigen; en beschouw alle geroemde voorbereidingen als enkele kwakzalvery, en meer in staat om ongesteldheid in de vogten te veroorzaaken, dan dezelven ten nutte te bewerken.

VAN DE BROSHEID DER MENSCHELYKE BEENDEREN IN VRIEZEND WEDER. *Door* T. ROW.

HEt is een zeer algemeen gevoelen, dat onze beenderen in vorstig weder ligter breeken dan op andere tyden. Dit is echter bezwaarlyk te bewyzen; en Ik zie niet dat de ondervinding iet aan de hand geeft om het te ondersteunen, dan de menigvuldigheid van been-breuken, op zulke tyden. Indien dit de eenige grond is, zal deeze ééne byzonderheid niet genoeg zyn om dat algemeen denkbeeld te onderschraagen. Want, voor eerst, de menschen glyden en vallen dan ligter. Ten andere, koomt een val, op een schielyke uitglyding, hard aan. Ten derde, geraaken de beenen, door zodanige uitslippingen, dikwils in een gansch tegennatuurlyken stand; en eindelyk, de grond is, in de vorst, hard, doet groote kragt van weerstand, en maakt dat de beenderen in zulk een' omstandigheid ligter breeken. In 't kort, de uitwendige gesteldheid van de lugt mag eenige werking hebben op het buitenste van ons lichaam, en de hette en koude onze zweetgaten aandoen; maar dat de inwendige *stamina* der beenderen en de zelfstandigheid derzelven, ten opzichte van den

den famenhang of verharding, hier door, verandering zouden, ondergaan, is bezwaarlyk te begrypen. Zou niet een trap van koude, om dit uit te werken, onmidlyk den dood veroorzaaken? Ik kan niet begrypen hoe het vleesch, het beenvlies, het bloed en eenige deelen tot het leven vereischt, dit zouden konnen tegenftaan. Ik zal niet onderneemen te zeggen, hoe het zou wezen met een droog, dood, ongedekt been, in de open lugt liggende in vriezend weder; maar zeker, indien de zelfftandigheid van eens menfchen been zo doordrongen kan worden door een overmaatige koude, van verandering in den famenhang der deelen te lyden, moest het merg van zulke beenderen bedorven en vernield zyn.

Het is waar, de beenderen van oude lieden breeken ligt, en door geringe oorzaaken: doch dan kan de brosheid afgeleid worden van een inwendige oorzaak, naamlyk, de dorheid of droogheid der beenderen in oude menfchen, wyl de taaiheid en vastheid voornaamlyk af hangen van een behoorlyken trap van vermenging. En dit, verbeelde Ik my, was het geval van dien grooten man den Aardsbisfchop LAUD. Vier-en-vyftig jaaren oud zynde, verrekte, of liever, brak hy de Hiel-pees (*Tendo Achillis*) van zyn voet; en toen hy agt-en-zestig was, gaf de pees van zyn regter been, terwyl hy op zyn kamer heen en weder wandelde, een fterk gekraak, zonder eenige uitglyding of ftruikeling, en brak op dezelfde plaatfe, waar ze te vore gebroken was geweest. Hy herftelde echter nog weder, en kon op een effen grond wel gaan. Myn oogmerk, met dit geval, is alleen, te toonen, hoe ligt droogheid in de beenderen van oude menfchen dezelven kan doen breeken. Doch zo is het, naar myn begrip, niet met onze beenderen, in tyden van vorst, welken Ik begrype zo befchut en beveiligd te zyn tegen uitwendige beledigingen van het weder, door het beenvlies, het vleesch en de huid, dat men niet konne denken, datze, in vriezend weder, drooger zyn dan op andere tyden. Ik geloove, over 't geheel, dat de beenderen niet aangedaan worden door eenige geftrengheid van het weder, welke minder is dan om den dood te veroorzaaken.

OVER

OVER DE ONDERSCHEIDENE WYZEN IN 'T WERK GESTELD OM WASCH EN HONIG WEG TE HAALEN, ZONDER DE HONIGBYEN TE VERNIELEN.

(Overgenomen uit: *A Treatise of the Menagement of Bees*, by THOMAS WILDMAN.)

WAnneer wy de Hoenders doodden om de eijeren, de Koeijen om de melk, en de Schaapen om de wol, zou een ieder terstond zien hoe zeer wy handelden tegen ons eigen belang. Dit zelfde nogthans doen wy 's Jaarlyks als wy, om den Honig te verzamelen, eene wreede slagting onder de Byen aanrigten. Zou het niet veel verstandiger van ons gehandeld weezen, wanneer wy ons te vrede hielden met enkel een gedeelte van het Wasch en de Honig weg te neemen, gelyk men in andere landen doet?

In *Griekenland* gaat men, op de volgende wyze, te werk, naar 't getuigenis van den Heer WHELER, wiens verhaal wy hier kortlyk zullen mededeelen. —— „ 't Gebergte *Hymethus* is door gansch *Griekenland* beroemd, als de plaats van waar de beste Honig komt. Wy aten 'er onbeschroomd van, vonden ze zeer goed, en hadden in 't minst geen ongemak van snydingen in 't lyf. Dit gebergte was oudtyds niet min vermaard van wegen de Byen en Honig; de Ouden geloofden dat de eerste Byen hier geweest zyn, en dat alle de andere Byen volkplantingen van deezen eersten oorsprong waren. De Honig, die hier valt, is dik, goudgeel van kleur, en zoet veel sterker aan dan eenige andere Honig. De Inboorlingen stonden verwonderd over mynen Reisgenoot Dr. SPON, om dat hy den witten *Franschen* Honig beter keurde, zy beweerden dat de witte Honig niet genoeg bewerkt was, 't zy door de Byen of door de Natuur. Zo ras ik bemerkte dat zy, om de Honig weg te neemen, de Byen niet vernielden, onderzogt ik op welk eene wyze zy te werk gingen; en dewyl dit een stuk van liefhebbery is, zal ik vermelden wat ik zag van hunne handelwyze, en wat ik uit den mond van in dit stuk bedreevene Mannen te dier plaatse bekomen heb.

„ De korven, waar in zy de Byen houden, zyn gemaakt van wilgen takken, van gedaante als onze gewoone vuilnismanden, wyd van boven en nauw van onderen, van binnen en buiten met klei of leem bestreeken. Zy worden met het wyde einde na boven gezet. De boven einden zyn be-

bedekt met breede platte stokjes, mede met klei bestreeken, en, om ze voor ongevallen te beschermen, dekken zy ze met een dak van stroo gelyk wy doen. Langs de gemelde stokjes maaken de Byen haare Honigraaten vast, in dier voege dat men ze 'er geheel kan uit neemen, zonder veel moeite te doen, of de minste stoorenis te verwekken. Om in den voortyd, dat is in Maart, April, en het begin van Mei, de teelt voort te zetten, verdeelen zy ze; ten dien einde maaken zy eerst de stokjes, waar aan de Honigraaten en de Byen zitten, met een mes los; en neemen dan de eerste Honigraat met de Byen van elke zyde, doen die in dezelfde orde in een' anderen korf, tot dat ze dezelve gelyklyk verdeeld hebben. Naa dat ze beide de korven weder met stokjes voorzien en bepleisterd hebben, zetten zy den nieuwen korf in plaats van den ouden, en den ouden op eenige andere plaats. Dit alles verrigten zy op 't midden van den dag, wanneer het grootste gedeelte der Byen op de vlugt is, die by hun t'huis komen, zonder veel moeite, door dit middel zich gelykerhand verdeelen. Deeze verdeeling belet het zwermen en wegvliegen. In Augustus neemen zy 'er den Honig uit, 't welk zy desgelyks op 't best van den dag verrigten, wanneer de Byen uitvliegen, zy worden daar door 't minst gestoord. Als dan neemen zy de Honigraaten met Honig vervuld 'er uit, als in het voorgaande geval; dat is, zy beginnen van de buiten kanten, en laaten van de middelste raaten 'er zo veel staan als zy noodig oordeelen tot voedzel voor de Byen in den winter. Ook doen ze de Byen, die aan de Honigraaten zitten, weder in den korf, wanneer zy dien op nieuw van stokjes voorzien en bepleisteren.

„ Wat my doet twyfelen over 't gelukkig slaagen van deeze handelwyze in *Engeland*, is, dat de Byen aldaar minder Honig vergaderen dan in *Griekenland*, en dat men dus, haar zo veel ontneemende, niet genoeg zou overlaaten tot voedzel in den winter. Doch dit is van weinig belang: want, door wat min inhaalig te weezen, en zo veel Honigs de arme Byen niet te ontneemen, zou de groote vermenigvuldiging daar door veroorzaakt, binnen kort het geringe voordeel, 't geen wy trekken van haare vernieling, niet alleen opweegen, maar ver te boven gaan. Dit alles geschiedt ook zonder rook van zwavel, die zeker geen voordeel aan 't Wasch toebrengt, en niet dient om den Honig in reuk of smaak te verbeteren".

Dat dus het getal onzer Korven grootlyks zou toeneemen ter

ter plaatse waar de Byen overvloed van voedzel hebben, blykt duidelyk uit het verhaal van den Heer WHELER, en wordt bevestigd door 't volgende berigt, in een onlangs uitgekomen Stukje over de Schaapen in *Spanje*.

„ Indien, zegt de Schryver, de Schaapen gesteld waren op de geurige en welriekende kruiden, zou zulks een der grootste ongelukken weezen voor de Landlieden in *Spanje*. 't Getal der Byenkorven is ongeloofIyk. Ik ken een Dorppriester die vyf duizend Korven hadt. De Byen vergaderen den Honig en Wasch uit de geurige en welriekende Kruiden, die twee derden van de Schaapen-weiden vervullen en vercieren. Deeze Priester weet, op eene zeer voorzigtige wyze, de Koninginnen te vangen, en kort dan de wieken, waar uit volgt dat ze altoos in den Korf blyven. Hy verzekerde my, dat hy, zedert deeze ontdekking, nooit een zwerm verlooren hadt, tot deezen tyd toe, 't welk, zo my voorstaat, den tyd van vyf jaaren was".

De *Grieksche* handelwyze, welke de Heer WHELER bekend gemaakt heeft om by 't verzamelen van den Honig de Byen te spaaren, is ook in *Frankryk* ingevoerd, volgens 't berigt van de Heeren DE REAUMUR en DU HAMEL.

't Is weinig kunst te maaken dat de Byen de weggenomen Korven verlaaten, of de Koningin moest gevallig onder haar weezen, en, in dat geval, kunnen dezelfde middels gebruikt worden, als men gewoonlyk aanwendt om een Korf te verdeelen; anders gaat men dus te werk. —— Neemt den Korf, waar uit gy Wasch en Honig wilt haalen, in een kamer waar men weinig licht laat in vallen, zo dat het de Byen voorkome laat in den avond te weezen. Keert daar op den Korf voorzigtig om, en zet dien tusschen de triemen van een stoel of op iets anders, zo dat hy vast staa; overdekt hem daar op met een ledigen Korf, de zyde na den vensterkant een weinig optillende, ten einde de Byen genoegzaam licht hebben om op te klimmen en over te gaan. Terwyl gy dus den ledigen Korf vast houdt op den rand van den vollen tusschen uw zyde en slinker arm, moet ge met uw andere hand den vollen Korf bestryken van boven tot beneden, zo dat de Byen verschrikt worden door het gedurig geraas van alle kanten, en dit doende zullen zy uit den vollen Korf in den ledigen opklimmen, herhaalt die wryvingen rondsom den Korf liever schielyk agter elkander, dan dat gy het te sterk doet, tot dat alle de Byen 'er uitgegaan zyn, 't welk bykans altoos in den tyd van vyf minuuten zal gebeuren. Men heeft op-

gemerkt, dat hoe voller de Korf is hoe spoediger de overgang geschiede. Zo ras 'er een gedeelte in den ledigen Korf is overgaan moet deeze een weinig worden opgeligt, ten einde de Byen niet van den eenen in den anderen loopen, maar steeds blyven overgaan.

Zo dra alle de Byen uit den vollen Korf overgeloopen zyn, moet de Korf, waar in zy zich bevinden, geplaatst worden, op de eigenste plaats waar de andere gestaan heeft, om dus de Byen, die nog in de velden zwerven, by haare t'huiskomst te ontvangen.

Wanneer men dit vroegtyds doet moet de Byenhouder de huisjes of celletjes der Koninginnen onderzoeken, op dat 'er eenige, waar in jongen zyn, bewaard blyven, desgelyks moet hy de raaten met jonge Byen spaaren, schoon dit eene overvloediger inzameling van Honig benadeele. Neemt 'er dan de andere Honigraaten uit met een lang, breed en buigzaam mes. De Honigraaten moeten 'er zo schoon uitgesneeden worden als mogelyk is, om den arbeid der Byen in 't vervolg te verligten, als die al de gedrupte Honig moeten oplikken, en de overblyfzels van het Wasch weg neemen; 't is ook noodig met een lepel de zyden van den Korf af te schraapen, om, 't geen 'er by 't snyden bleef zitten, weg te neemen. Geduurende den geheelen tyd deezer bewerking moet de Bykorf schuins geplaatst weezen na dien kant waar uit men den Honig haalt, ten einde de druipende Honig niet in de overblyvende Honigraaten kome. Wanneer men ongelukkig Honigraaten uitsnydt, waar in jonge Byen zyn, moeten die stukken weder in den Korf gedaan, en zo goed doenlyk is met stokjes vast gemaakt worden. Zet dan den Korf eenigen tyd overeinde op dat de nog overgebleeve Honig uitdruipe. Wanneer de Honigraaten dwars in den ingang van den Korf gemaakt zyn, zal men de verste of diepste de beste vinden: dewyl ze meer Honigs in zich hebben, en minder jong broed.

Op de boven beschreeven wyze den Honig en het Wasch weggenomen hebbende, wordt het tyd om de Byen weder in haar ouden Korf te doen keeren. Zet ten dien einde een tafel, overdekt met een schoon linnen laaken, naby de plaats waar de Byen staan, geeft den Korf, waar in de Byen zyn, een harden stoot, en begint op den zelfden tyd den Korf vry sterk te wryven, als dan zullen de Byen op het laaken nedervallen. Zet 'er dan onmiddelyk haar eigen Korf over, aan de eene zyde een weinig opgeheeven, zo dat ze 'er gemaklyk kunnen ingaan, en brengt den Korf,

wan-

wanneer ze allen overgeloopen zyn, ter voorige plaatſe. Ook zullen de Byen, als de Korf waar in zy zyn onderst boven gezet, en haar eigen Korf daar over heen geplaatst wordt, terſtond daar in opklimmen, inzonderheid wanneer men den benedenſten Korf ſterk wryft om ze te ontrusten.

Naardemaal de Byen, in het voorjaar, en 't begin van den Zomer, zich meest bezig houden, met de voortzetting van haar geſlacht, zal men in dien tyd zo veel Honigs niet inzamelen als naderhand: te deezer oorzaake is het nauwlyks der moeite waardig een Korf aan te tasten voor 't laatst van Juny; en 't is niet raadzaam zulks uit te ſtellen tot over half July: dewyl dan het regenagtig weer haar kan beletten de weggenoomene Honigraaten weder te maaken, en eenen genoegzaamen voorraad, tot den aanſtaanden Winter, op te leggen; doch men kan dit waagen, als men gelegenheid heeft om de Byen op eene plaats te brengen, waar ze overvloed van Kruiden vinden voor haar geſchikt.

Dus de onderſcheidene wyzen, waar op de Ouden en de Hedendaagſchen den Honig wegneemen, beſchouwd hebbende, is het eenigermaate te verwonderen, dat eene wyze, zo eenvoudig als de evengemelde, hun niet in den zin kwam; en boven al dat de Heer DE REAUMUR niet bedagt heeft om iets, 't geen hy zo dikmaal gedaan hadt in zyne byzondere proefneemingen, tot het algemeen gebruik over te brengen. Het ſchynt hy heeft geen agt geſlaagen op het uitwerkzel der vreeze in de Byen, door het geduurig gedruis van 't wryven veroorzaakt, en hoe deeze haar geheel aan ons onderwerpt, dit gaat zo verre, dat zy, wanneer men haar eene veilige wykplaats verzorgt, daar eenen geruimen tyd zullen blyven, en zo handelbaar worden, dat ze eene behandeling, die haar niet ſtoort, zonder 't minſte betoon van wraakzugt, zullen verdraagen. Te dier gelegenheid ſchynt haar eenigſte wensch om dusdanig eene ſtoorenis, als haar in dien ſtaat gebragt heeft, te vermyden. Iemand, die zich gemeenzaam met de Byen gemaakt heeft, kan, door middel van de vrees, haar op die wyze ingedrukt, en door eene handigheid om met die Diertjes om te gaan, die alleen door oefening te verkrygen is, haar behandelen gelyk hy wil.

De aanſchouwers ſtaan verwonderd, wanneer zy zien dat ik op verſcheide plaatſen aan myn lichaam, de Byen plaats en laat zitten; en wenſchen zeer 't geheim, waar door ik zulks doe, te bezitten. Ik heb onbedagtzaam beloofd het

te zullen ontdekken, en vind my dus in de noodzaaklykheid om my van myne beloften te kwyten. Maar, by de ontdekking, dat vrees haar ingeboezemd en de Koningin my voornaamlyk te staade komen in het doen dier kunstjes, moet ik myne Leezers waarschouwen, dat 'er eene kunst noodig is om dit te volvoeren, de handeling, naamlyk, die ik hun niet kan mededeelen, en die zy niet ligt zullen krygen, dan ten koste van eenige Korven, gelyk zy, die het willen onderstaan, zullen bevinden.

Eene langduurende ervaarenis heeft my geleeraard, dat, zo ras ik een' Korf opligt, en eenige knippen geef aan 't boven einde en de zyden, de Koningin terstond voor den dag komt, om de oorzaak van deeze ontrusting te ontdekken, en zich daar op terstond weder onder haar volk begeeft. Gewoon zynde haar zo dikmaal te zien, ken ik haar op 't eerste voorkomen, en eene aanhoudende oefening heeft my in staat gesteld om haar terstond te grypen, op eene zo zagte wyze, dat ze in 't minst niet beschadigd worde of gevaar loope; dit te kunnen doen is van het grootste belang: want haar bederf sleept den ondergang van een geheelen Korf naa zich, indien gy geene Koningin agter de hand hebt om in haare plaats te stellen, 't welk my, in myne eerste proefneemingen dikwyls gebeurd is: wanneer ik haar gegreepen heb, kan ik, zonder haar in 't geringste te beschadigen, of te verstooren zo dat ze my steeke, haar in myn andere hand neemen, en den Korf weder op zyn plaats zetten, tot zo lang dat de Byen, haar missende, allen, in de grootste verwarring, op de vlugt gaan. Wanneer de Byen in die ontsteltenis gins en herwaards vliegen, plaats ik de Koningin ter plaatze waar ik wil dat zy zullen nederstryken. In een oogenblik ontdekken eenige weinige haar, en geeven dit te kennen aan die naast by haar zyn, en deeze weder aan andere, deeze kundschap is weldraa zo algemeen verspreid, dat ze, in weinig minuuten, allen rondsom de Koningin verzamelen, en zich dermaate gelukkig agten in dien eenigen steun van haaren staat wedergevonden te hebben, dat ze langen tyd gerust in dien staat blyven. Ja de reuk van haar lichaam is zo aantrekkelyk voor de overige Byen, dat ze op alle plaatsen, waar zy geweest is, zich stil houden, en overal gaan, waar zy geweest is.

Myne genegenheid voor de Koningin, en tedere zugt voor haar dierbaar leeven, doet my wenschen dat ik hier het berigt van deeze behandeling mogt besluiten, vermids

ik

Ik vrees, dat, onkundige handen dit onderneemende, 'er meenig een om 't leeven zal geraaken; maar myne liefde voor de waarheid dringt my te verklaaren, dat ik door oefening zo veel handigheids in het behandelen deezer Koninginnen gekreegen heb, dat ik, zonder haar eenig leed toe te brengen, een zyden draad rondsom haar lichaam bindt, en haar, door dit middel, op een plaats doe ftand houden, waar zy anderzins niet zou blyven. Of anders ſlaa ik daar toe een min gevaarlyken weg in, te weeten door haare vleugels aan de eene zyde te kotten.

DE NATUURLYKE HISTORIE DER SLAKKEN.

Opgemaakt uit de breede Beſchryving des grooten SWAMMERDAMS.

(Vervolg van bladz. 118.)

Van de Tuinſlak.

DE Tuinſlak is een cierlyk Beestje, haar Hoorntje heeft een geelen grond, die een weinig met kleine ſtriemen verdeeld is, en vercierd wordt met bruine zwarte ringen, welke, volgens de draijingen van de Hoorn het zelve omloopen. Verder is het met een zeer dun vlies, of Beenvlies, bekleed, geel en zwart van kleur op die plaatzen, daar het Hoorntje dezelfde tekening heeft, en die ook behoudt, naa dat dit vlies daar is afgenomen.

Zy heeft vier Hoorntjes, waar van de bovenſte alleen de Oogen draagen, en waar omtrent zommigen zich verkeerdlyk ingebeeld hebben, dat zy die, als een blinde man zyn ſtok, gebruikte om den weg op te ſpeuren dien zy kruipen moet, of om daar door te voelen en te onderzoeken, of de voorwerpen hard of zagt zyn. De kop der Tuinſlakken op de plaats, waar de lippen zyn, komt niet kwalyk overeen met een Kats kop, met welke dezelve, wanneer men die wel beziet, veel gelykheids heeft.

De Uitwendige en Inwendige leden zyn bykans eveneens van maakzel als die der Wyngaardſlak, alleen met dit onderſcheid, dat ze, hier en daar, zo in maakzel, als in kleur, een weinig verſchillen. Het grootſte verſchil doet zich tusſchen de Teeldeelen op; doch is van dien aart dat het in de Plaaten van onzen Schryver moet gezien en met elkan-

kander vergeleeken worden. De koppeling der Tuinslakken duurt veel langer dan die der Wyngaardslakken. —— Wy gaan voort om met onzen Leidsman het oog te vestigen op

De Huisslak of Naakte slak.

De Huisslak, die men in vogtige Kelders, en aan de monden der Regenbakken vindt, is te eenemaal zonder Hoorn en naakt, en wordt door niets anders dan door zyn huid bekleed, en daar mede komt hy overeen met dat deel der Caracol of Hoornslak, 't geen buiten den Hoorn kruipt. Uitwendig aan het hoofd is zy met vier Hoorntjes voorzien, waar van de twee bovenste de oogen op derzelver tippen draagen, die daar een weinig op den kant, na de zyde van de luifel, die op haar rug zit, geplaatst zyn. De twee onderste Hoorntjes zyn merkelyk kleinder, en zonder oogen. Verder ziet men op het lichaam de Luifel, welke aan den rug en het lichaam vast is. Het Lichaam is met langwerpige spitse en tedere greintjes of kliertjes bezet, en met zwarte streepen en vlakken gemarmerd. Maar de Hoorntjes, het Hoofd en de Hals, met alles, wat zy buiten de Luifel steekt, is met veel kleinder en tederder greintjes of kliertjes, vercierd. In het hangen van den Hals aan de rechter zyde, ziet men de opening door welke de Teeldeelen uitkomen en zich oprigten.

Van een gansch ander maakzel dan het overige des Lichaams is deeze Luifel, zynde met striemagtige greintjes vercierd, en voorts zeer schoon gemarmerd met witte en zwarte vlakken, 't Geen men nogthans in alle Huisslakken niet bespeurt; dewyl zy zeer in kleur verschillen. Voor aan het hoofd is deeze Luifel los, en sluit gemeenlyk heel digt op het lichaam; doch wanneer men de Slak daar ter plaatze aanraakt, tilt zy dezelve op, en beweegt ze op veelerlei wyzen. Agter na den Rug is de Luifel met het Lichaam zeer sterk vereenigd; en in de rechter zyde ontdekt men eene opening, waar door de Slak lugt en adem haalt, en ook haare vuiligheden loost, gelyk de rand in de Caracol, waar mede dit deel zeer overeenkomt, ook tot dat gebruik dient, schoon deeze Luifel alleen boven op het Lichaam geplaatst is. Niets aanmerkelyks, uitgenomen het verschillend maakzel der Kliertjes, doet zich op aan het agterste gedeelte des Lichaams. Ook ziet men aan wederzyden van het Lichaam een zwart ongelyk getekend randje. Agter op den staart is het Lichaam als een Haane-

kam.

kammetje verheeven, dat heel anders van maakzel is dan in de Veldslak, en waar zy eene lymige vogtigheid uit afscheidt.

Wanneer men de Luifel, ter plaatze waar het lugtgat is, met een schaartje opent, ontdekt men dat de inwendige huid van binnen als een aartig Netje van maakzel is, dat wel aderen schynen te weezen, gelyk ik boven in den rand van de Caracol aanwees. By helder weer kan men dit Netje, door de opening in de Luifel, zeer fraai heen zien, wanneer de Slak die ontsluit: want hy kan dezelve zo nauw toetrekken, dat men gansch geen gat gewaar wordt. In de holligheid van deeze Luifel ziet men, aan de flinker zyde van het Lichaam, het kloppende Hart, met zyn Oortje en Hartzakje, en nog eenige holligheden, waar in de lugt bewoogen wordt. Maar als men het voorgezegde Netje van zyne plaats scheidt, ontdekt men daar onder een Steentje, 't welk van de Schryvers het Slaksteentje genaamd, en gezegd wordt verscheide nuttigheden in de Geneeskunst te hebben. Dit Steentje kan men bekwaamlyk het Borst of Ruggebeen noemen, om dat het midden in de Borst en Rug geplaatst is. Het heeft de gedaante van een hol en eenigzins langwerpig schulpje. In den omtrek wordt het met verscheide vliesjes, en van boven met netten vast gemaakt, die het op zyn plaats houden. Zomtyds is het heel vliezig, zomtyds redelyk dik en geheel Steen met zuur opbruisfende; op andere tyden is het slegts hier en daar steenagtig, of als met aderen doorweeven, die vol steenagtige greintjes zyn. Hier uit mogen wy afleiden dat het uit eene zamenstremming van steenagtige deeltjes zyn oorsprong neemt; even als men ziet in de vliezen, die de Caracol maakt, wanneer zy eenigen tyd stil zit. In kleine zo wel als in volwassene Huisslakken vindt men deeze steenen schulpjes. In de allergrootste heb ik ze zomtyds zeer dun en vliezig, en met verscheide als versteende aderen doorweeven, aangetroffen, en in andere, die heel klein waren, heb ik het volkomen Steen gevonden; dit doet my schier denken, dat de Slakken dit steentje ééns in 't jaar verwisselen, gelyk de Kreeften hunne twee ronde platte steentjes doen, die mede in de Borst geplaatst zyn, en verkeerdlyk Kreeftsoogen genoemd worden.

Naast het Hart doet zich het Kalkbeursje op. Voorts ziet men in den Buik, de Maag, de Darmen, en de Teeldeelen. De Maag is redelyk groot en sterk, bestaande uit drie kennelyke vliezen. Het binnenste is geplooid en geel

van kleur, het middelste muskuleus, en het buitenste door zeer nette verdeelingen een weinig gerimpeld, voornaamlyk wanneer 'er geen eeten in is. Voor aan ziet men de Kwylvaten, die nevens de Kliertjes, waar ze uit spruiten, veel korter zyn dan in de Caracol, schoon het maakzel overeenkomt. De Darmen loopen gekrinkeld door de Lever, welke daar tusschen geplaatst is. Doch zy worden op verre na zo niet geboogen en omgekruld als in de Wyngaardslak; om dat zy volgens de langte van het Lichaam uitgestrekt worden, en geene draaijing van het Hoorntje behoeven te volgen. De Lever zelve is in veele kwabben verdeeld, en bestaat voorts uit redelyk kleine greintjes.

In het Hoofd ziet men in den Mond een Tand, gelyk in de Wyngaardslak, en voorts worden alle deelen des monds bykans van het zelfde maakzel gevonden, als wy daar beschreeven hebben; even zo is het gelegen met de Harssenen, den Ruggegraad en de Zenuwen, die in den Hals liggen, en ligt om te zien zyn. De Muskelen, die de bovenste Hoorntjes binnenwaards beweegen, zyn veel bruinder en zwarter van kleur, dan in de Wyngaardslak, de andere Muskelen, die door de Borst loopen, zyn blank, zo wel ten aanziene van haare peezen, als van haar vleesch, dewelke zo in de huid, die zeer dik is, als ter plaatze van het dekzel haare inenting hebben, zonder dat 'er eenige Beenen in deeze Slak gevonden worden, waar de Muskelen zyn ingeplant. Uit welke oorzaake de eene Muskel de andere ingeplant wordt, en dilateert, dat in zommige Dieren uittermaaten raar te zien is.

De Teeldeelen van deeze Slak vervullen bykans den geheelen buik, en ontsluiten zich met drie onderscheidene openingen in den hals, daar zy uitwendig in eene opening uitkomen.

De Veldslak of Wegslag.

De gemeene Weg of Veldslak verschilt van de Huisslak, voornaamlyk in de structuur van het uiterlyk maakzel der Huid, en in een byzonder randje, dat zyn Lichaam omringt, waar by het uiterste van haar Staart nog een weinig gespleeten is, waar eene lymige vogtigheid uit voortkomt. Zy heeft mede twee groote en twee kleinder Hoorntjes, die, wanneer zy zich in eengetrokken heeft, door de Luifel bedekt worden. In deeze Luifel ziet men aan de regter zyde eene opening, waar door deeze Slak, even als de Huisslak, ademt, en vuiligheid loost, ook is in de holte der-

derzelve het vel mede wit en netswyze. Het uiterlyk maakzel deezer Luifel is als uit fyne klieragtige greintjes bestaande, die niet heel rond zyn, maar een weinig streepagtig gekarteld, of gekorreld, hoewel de striempjes zo merklyk niet zyn als in de Huisslak. Het Lichaam is voorts als met groeven doorploegd, waar door zich veele klieragtige verhevenheden op het lichaam vertoonen, die als driehoekig zynde, schuins opwaards loopen, en door veele kliertjes verdeeld worden. Verder is het Lichaam met een hoogrood Randje vercierd, dat cierlyk met zwarte streepen verdeeld is, en dan nog onderdeeld wordt, zo dat 'er zommige veel kenbelyker dan andere van zyn. De kleur van het gansche Lichaam is roodagtig donker bruin: dan deeze soort van Slakken verschilt zeer veel in kleuren. — Wat de inwendige deelen betreft, deeze komen meestal met die van de Huisslak overeen.

PROEVEN OVER DE DUURZAAMHEID DER AANDOENINGE VAN HET GEZIGT.

Door den Ridder D'ARCY. (*)

De Zintuigen in 't algemeen, en wel byzonder dat van het Gezigt, zyn de eenige middels, waar door wy tot kennis komen van proeven en ondervindingen, die ten grondslage van de Natuurkunde dienen. Dan wy mogen 'er wel op bedagt weezen, dat deeze zo noodige leidslieden ons van den weg kunnen afbrengen, wanneer wy niet genoegzaam onderrigt zyn van de wyze op welke zy den indruk, dien zy ontvangen hebben van de uitwendige voorwerpen, ons mededeelen. 't Is derhalven noodig dit onderwerp met oplettenheid na te gaan. De Ridder *d'Arcy* heeft 'er deeze proeven op gedaan, en 'er de volgende waarneemingen van medegedeeld.

Het voorwerp deezer proeven is de Duurzaamheid onzer Aandoeningen, of hoe lang zy bestaan; na dat de oorzaak, welke dezelve voortbrengt, ophoudt. — Om dit stuk op te helderen, zullen wy de uitwerkzels dier Duuring, ten aanziene van het Gezigt, in overweeginge neemen.

De

(*) Een verkort berigt hier van hebben wy reeds medegedeeld in het VIde D. 2de Stuk der *Vaderl. Letteroef.* bladz. 540.

De verlichte Cirkel, welken wy zien als een kaars wordt rondgedraaid, of van de draaijende zonnetjes in de vuurwerken, en de gedaante die een klos aanneemt, als dezelve door een pees of koord wordt omgevoerd, zyn voorbeelden van die Duuring onzer Aandoeningen, en hebben geen plaats dan uit oorzaake, dat de verlichte lichaamen, of de klos, schielyker wederkeeren tot het punt waar van ze afgingen, dan de gewaarwording in ons zintuig voorby is. —— Men begrypt gereedlyk van hoe veel aanbelangs het is, de eindpaalen van deeze Duuring te weeten, om hier van gebruik te maaken, zo dikmaal ons schielyke en vaardige beweegingen voorkomen. Dit grondbeginzel verwaarloozende kan ons tot vry merkelyke misslagen doen vervallen, te meer, dewyl de mindere of meerdere helheid van het licht, door de lichaamen te ruggekaatst, derzelver aandoening min of meer duurzaam maakt, moeten wy noodwendig letten op de grootere of kleindere aandoenlykheid der oogen van de waarneemers, en de zodanige uitkiezen die een gezigt hebben, geschikt om waarneemingen te doen welke eenige maate van naauwkeurigheid hebben. 't Is derhalven van geen gering belang de Duurzaamheid van de gewaarwording des gezigts te bepaalen, of liever uit te vinden hoe lang dezelve aanhoudt, na dat de oorzaak, die dezelve voortbragt, niet langer plaats heeft.

Ten dien einde heeft de Heer D'ARCY een werktuig uitgedagt, waar mede hy een licht of zeer doorschynend lichaam in 't ronde kon doen beweegen, met zodanig eene snelheid als hem behaagde. Het voornaamste gedeelte van dit werktuig is een kruis, aan elke arm voorzien met een pyp, waarin, door middel van een schroef, yzeren roeden, van meer of minder lengte, kunnen vastgemaakt worden, om dus, naar welgevallen, de armen van het kruis te verlangen, of te verkorten; aan deeze armen zyn waaijers, die naar maate van hunne grootte, helling, of afstand van het middelpunt, dienen om de beweeging te maatigen; ook zyn 'er haaken aan, om het lichaam, waar mede de proeven gedaan worden, vast te houden, en die met een schroef, op een gevoeglyken afstand van het middelpunt kunnen geplaatst worden. De stam van dit kruis schoot in een kas, waar in verscheide raderen waren, door een gewigt in beweeging gebragt; een deezer raderen, dat maar ééns omging, terwyl het kruis duizend slagen rond draaide, hadt vier pennen, die, op gelyken afstand geplaatst, dienden om een hamer op te ligten, welken dan op een

klok

klok floeg: waaruit volgde, dat, tusfchen elken flag van den hamer, het kruis zeker 275 maalen rondgegaan was. Men kon dus gemaklyk, door een klok die fekonden aanwees, naauwkeurig den duur van elken omgang van den arm van het kruis afmeeten, en gevolglyk zien welk eene fnelheid 'er vereischt werd om een gloeijende kool, by voorbeeld, op een der armen van het kruis vastgemaakt, als een onafgebrookene vuurcirkel te vertoonen.

Dit was de proeve waar mede de Heer D'ARCY een' aanvang maakte. Een perfoon geplaatst in een kamer, bykans op dezelfde hoogte als het werktuig, op een maatigen affland, nam door een gat de omdraaijingen van een gloeijende kool, aan het kruis vastgemaakt, waar; een flingeruurwerk, naast hem, wees hem den tyd aan welke 'er verliep tusfchen elken hamerflag van het werktuig. De uitflag deezer proeve was dusdanig.

De fnelheid der koole zo groot zynde, dat 'er 36 feconden verliepen tusfchen elken hamerflag, vertoonde zich de kring van vuur geheel, zonder ergens afgebrooken te weezen; maar wanneer het zo veel vertraagde dat 'er 41 feconden tusfchen elken hamerflag inkwamen, befpeurde men afgebrookenheden in den lichten kring. Het zelfde gebeurde als twee koolen, op ongelyke afftanden, aan het kruis geplaatst waren, alleen met dit verfchil, dat, door de fnelheid te verminderen, de afgebrookenheid eerder in den grooter dan in den kleinder kring befpeurd wierd. Het zelfde vertoon deedt zich op, wanneer de waarneemer door een reet zag, die hem flegts toeliet een gedeelte van den kring te zien, een duidelyk bewys, dat het geene werktuiglyke en onwrywillige beweeging geweest was van het oog, die, door de kool te volgen, het vertoon van den kring voortbragt; dit hadt desgelyks plaats als de Waarneemer in ftede van zyn bloote oog een glas of een bril gebruikte. Waar uit volgt, dat dit aan niets anders dan aan de Duurzaamheid der gewaarwording kan worden toegefchreeven.

De Heer D'ARCY ging nog op eene andere wyze te werk: Hy zette het lichte lichaam agter het werktuig, en maakte op een der armen van het kruis een donkere fchyf vast, die, by elken ommekeer, in 't voorbygaan, het licht verduisterde. De gewaarwording van dit lichte lichaam was onafgebrooken, wanneer 'er tusfchen elken hamerflag 40 of 41 feconden verliepen. 't Welk fchynt uit te wyzen, dat de fnelheid dezelfde niet behoeft te zyn, om de aandoening van een lichten cirkel te verwekken, als om de aan-

hou-

houdende gewaarwording van een licht punt, voorby 't welke een donker lichaam heengaat, hervoort te brengen. Misschien is het ook bezwaarlyker om verzekerd te zyn van de aanhoudenheid der aandoening door een licht punt veroorzaakt, dan van de aanhoudenheid des krings, bovenal als dat onderscheid van snelheid geen 240ste gedeelte van een seconde uitmaakt.

De dus ver gemelde proeven waren by den avond genomen. De Heer D'ARCY stelde andere by dag in 't werk, en nam wederom de donkere schyf, maakte midden in dezelve een gat, door 't welke de Waarneemer op een afgeleegen voorwerp moest zien. 't Is duidelyk, dat het overige van de schyf, in het rond draaijen, het voorwerp moest bedekken; nogthans vertoonde het zich agtereenvolgend als of niets het gezigt belemmerde, wanneer de gegeevene snelheid groot genoeg was, alleen met dit onderscheid, dat het minder verlicht scheen.

Na door deeze proefneemingen de Duurzaamheid der gewaarwordinge van het Gezigt bepaald te hebben, schoot hem in de gedagten, om, door middel van witte en anders gekleurde lichaamen, door de Zon verlicht, te onderzoeken. *Voor eerst*, of de verschillende helder- of sterkheden van het Licht geene merkbaare veranderingen zouden te wege brengen in den duur der Gewaarwordingen. — *Ten tweeden*, of de verscheidenheden in den afstand der Waarneemers van het voorwerp, hier aan niets zou toebrengen. — En, *ten derden*, of de lichtstraalen van onderscheidene kleuren, wier onderscheide breeking aan het verschil van snelheid wordt toegeschreeven, geen meerder of minder duurzaamheid in de Gewaarwording zouden veroorzaaken. Doch ongunstig weer heeft hem verhinderd, alle deeze oogmerken te volvoeren. Alleen heeft hy bevonden, dat bykans dezelfde snelheid vereischt werd om te veroorzaaken, dat witte lichaamen zich als een Kring vertoonden, als om dit verschynzel van een kool vuurs te zien; dat een ronde schyf, half geel, half blauw, ronddraaijende een groenen kring vormt; dat een andere op welke de zeven kleuren van de Prisma geschilderd waren, in het omdraaijen, een witten kring opleverde, schoon het wit niet gansch zuiver ware; naastdenkelyk uit oorzaake dat men de juiste evenredigheid in de kleuren niet hadt waargenomen; en eindelyk, dat de laatste proeven des avonds by het kaarslicht herhaald zynde, in 't eerste geval dezelfde groene ring gezien werd als by dag, en in het tweede de kleur was als van ongebleekt linnen.

Zeker verdient hier ook onderzogt te worden of deeze Duurzaamheid der Gewaarwordingen, dezelfde is by verschillende persoonen. Dit te beproeven, was ook begreepen in het plan der Waarneemingen van den Heer D'ARCY, maar hy heeft, tot nog toe, daar in niet geslaagd, en goedgevonden om het dus ver van hem ontdekte in 't licht te geeven, ten einde daar door de Natuuronderzoekers op te wekken, om hunne aandagt op dit stuk te vestigen.

DE WEDERZYDSCHE VERBAASDHEID.

EENE OOSTERSCHE GESCHIEDENIS.

(Uit het Fransch.)

ELk Volk heeft zyne byzondere gebruiken, en houdt dezelve voor de beste, terwyl het die van andere volken vreemd vindt, welke weder, op hun beurt, niet in gebreke blyven om desgelyks de gebruiken van andere als zeldzaam aan te merken. DEMOCRITUS wordt ons door de Oudheid afgemaald, de zotheden van zyne tydgenooten belachende, en elk volk mag wel verbeeld worden als wagtende op alle gelegenheden, die zich opdoen, om een ander volk te belachen. De lugtsgesteltenissen en de heerschende wetten brengen veel toe, om deeze wederkeerigen handel te doen standhouden. Mogelyk is het zo noodig, dat de inwoonders van *Nigritie* eenen *Europeaan* afzigtig van aanzien vinden, als dat een *Europeaan* dit zelfde van een *Nigritier* oordeelt. De wilde *Americaan* mag, zonder twyfel, zich beroemen op de rustige sterkte zyner leden, en de *Chinees* zich verbeelden dat zyne pligtpleegingen het toppunt der beschaafdheid zyn. De *Italiaan* mag trotsch weezen op zyne dubbelhartigheid, en de *Duitscher* op zyne ronde eenvoudigheid, de *Spanjaard* zich verheffen op zyne deftigheid, de *Franschman* op zynen vrolyken aart, de *Engelschman* op zyne diepdenkende gesteltenis, terwyl de *Hollander* denkt dat hy de wyste en gesleepenste van allen is. Wat hier ook van zyn moge, het welloopen van een werktuig hangt af van de welgeschiktheid der op elkander werkende deelen, en de schoonheid van een schilderstuk van het welschakeeren der kleuren.

De groote en verregaande vryheid, die de Vrouwen onder ons genieten, heeft haare ongemakken, doch de Vrouwen moeten, om die oorzaake, geene Slavinnen in stede van Gezellinnen deezes leevens worden: want wy zien dat de *Asiatische* voorzorgen, hoe verregaande ook, niet altoos den beoogden uitslag hebben. In alle de *Oostersche* Landschappen, en boven al in *Persie*, wordt eene Vrouw van geen Man gezien buiten haaren Egtgenoot, en eene jonge Dogter ziet geen Man in 't geheel, zelf den geenen niet aan wien zy

zal

zal trouwen; en deeze kan, voor dat zy reeds zyne Vrouw is, niet oordeelen over haare leelykheid of schoonheid: dit is oorzaak dat 'er doorgaans aan de eene of andere zyde eene aangenaame of smertlyke aandoening by de eerste ontdekking ontstaat. De volgende geschiedenis vervat een geval waar aan beide kanten eene zeer groote verbaasdheid was.

Een oud *Persiaan* van edelen afkomst, doch tot laagen staat vervallen, woonde in een gering hutje, op een afgeleegen hoek, met de Vrouw, en de eenige Dogter van zyn' eenigen Zoon. Deeze Zoon was in *Persischen* krygsdienst, als Onderofficier, onder een' vercierden naam; de naam, dien zyn Vader in dit afgezonderd leeven droeg, wat desgelyks verbloemd. Reden van staatkunde en voorzigtigheid hadden hun daar toe bewoogen. Zy waren beiden in ongunst van den Opperheerscher vervallen, en leefden in de verwagting, dat de onbestendigheid van het Hof, of eene gunstige gebeurtenis, hun weder in den voorigen staat zou brengen.

Aboutaher ('t welk de aangenomen naam is van den ouden Edelman) genoot geene volkome rust in zynen eenzaamen leevensstaat. Aan het hof is de Hoveling blootgesteld aan de grilligheden van den Monarch; en hy, die op het land zyne dagen in stilte meent te slyten, wordt dikwyls ontrust door verdrukkers. Aboutaher hadt reeds eenige verongelykingen moeten lyden van den *Beglierbeg*, of *Gouverneur* van *Bactriana*, en zag, tot vergrooting zyner smerte, zich in de noodzaaklykheid gebragt, om by dien Man zelven daar over zyn beklag te doen. ——— Op weg zynde om den *Beglierbeg* te gaan spreeken, ontmoette hy, op twee mylen na genaderd aan de verblyfplaats zyns verdrukkers, een' *Coulomcba* of Boode des Konings van *Persie*. Een *Coulumcba* is niet slechts een Boode, maar een Jongman van aanzien, in dienst van den Koning, wien altoos boodschappen van groot aanbelang toevertrouwd worden; dan het reizen maakt deeze bediening zeer lastig. Men geeft wel voor, dat Cyrus in *Persie* geregelde posten heeft ingesteld, doch geene de minste overblyfzels van die instelling worden 'er gevonden; dan om het den Koninglyken Boode zo gemaklyk te maaken als mogelyk is, heeft hy het regt den geenen, dien hy ryden de ontmoet, te doen afstygen; deeze *Coulomcba* hadt, zints zyn vertrek van *Ispahan*, verscheide maalen, zich van dit voorregt bediend. Hy ging te voet toen Aboutaher hem tegenkwam, rydende op een zeer goed *Arabisch* paard. De voorzigtige oude Edelman boodt aan af te klimmen; uit de kleeding wel ziende in welken post die Jongman gesteld was, en hy oordeelde het voeglyk zich aan de gewoonte te onderwerpen. De *Coulomcba* zag hem sterk aan, en ontdekte iets zo eerwaardigs in zyn weezen, dat hy eerbied voor hem opvatte. „ Neen, Vader, *zeide hy*, ik wil een zo dwinglandsch voorregt omtrent u niet te werk stellen; ik zou dat doende wreedheid by onregtvaardigheid voegen, wees alleen zo goed om myne nieuwsgierigheid te voldoen. Woont gy in de naastbygelegene Stad,

of gaat gy slegts derwaards om eenige zaaken te verrigten"? ——
Ik bezit zo weinig, gaf de oude Man ten antwoord, *dat ik wel baast zou denken geene zaaken te doen te hebben, en nog wordt het weinigje, dat ik heb, my benyd. Een bygeloovig man, die my haat, en veel invloeds heeft op het gemoed des* Gouverneurs, *wil my berooven van myn kleine landgoed, onder voorwendzel van 'er een huis ten dienste van de armen, die hier omstreeks woonen, van te zullen maaken, en de eenige schadeloosstelling, welke men my aanbiedt, bestaat daar in, dat ik 'er even als anderen in zal woonen".* Welk eene verdoemlyke onregtvaardigheid is deeze, *riep de jonge* Persiaan *uit, hem in de reden vallende*, ik zweer u, dit zal noit geschieden. Ik heb iets by den *Gouverneur* te verrigten, en daarenboven weet ik een onfeilbaar middel om hem na my te doen luisteren. Wees verzekerd en gerust; uw Benyder zal ten uwen koste geen blyk van zyne Liefddaadigheid geeven".

Zy hadden over dit stuk, en andere onderwerpen, het zeer druk, tot zy aan de verblyfplaats van den *Beglierbeg* kwamen. De *Coulomcba* hadt nauwlyks de hem toevertrouwde boodschap afgelegd of hy begon ten voordeele van ABOUTAHER te spreeken, en boodt hem den *Gouverneur* aan; deeze scheen met ongeduld na hem te luisteren, en zeide, dat een zo Godvreezend Man, zo als hy den Benyder noemde, geene andere dan zeer pryslyke inzigten kon hebben. De *Gouverneur* zelve was zo bekend wegens zyne Godsdienstigheid als wegens zyne Gierigheid, en gaf nimmer bevel om iemand te onderdrukken dan met den *Koran* in zyne hand.

De jonge *Persiaan*, den aart des *Beglierbegs* kennende, gaf den ouden Man een teken, dat hy zou vertrekken. Toen herhaalde SEFI, (dus was de *Coulomcba* geheeten,) zyne reeds gedaane aanzoeken, en kwam weldra met die drangreden aan waar van hy zich het meest beloofde, en welke hy dagt dat beslissende zou weezen. Naar 's Lands gebruik moest hy een aanmerkelyk geschenk hebben voor zyne reis, en dit moest de *Beglierbeg* hem geeven. Hy gaf te kennen dit bereidvaardig hem te zullen laaten houden, indien ABOUTAHER regt gedaan wierd. De geldgierige *Gouverneur* stemde deezen voorslag terstond toe, 'er byvoegende te gelooven, dat de Godvrugtige *Musulman*, in de daad, zich door yver te ver hadt laaten vervoeren: ABOUTAHER werd in het bezit zyner goederen bevestigd, en de *Beglierbeg* zou 'er iets van de bezittingen eens anderen aan toegevoegd hebben, was zulks van hem begeerd.

SEFI maakte, in aller yl, dit aangenaame nieuws aan ABOUTAHER bekend, die sterk aanstondt, dat hy hem met een bezoek wilde vereeren op het kleine landgoed, 't geen hy voor hem weder verkreegen hadt. De jonge *Persiaan* nam dit verzoek aan, dewyl 'er niets was opgekomen, 't geen zyn wederkeeren na *Ispahan* verhaastte. Naa 't verloop van twee dagen gingen zy op reis, en twaalf uuren op weg geweest zynde, kwamen ze digt by de wooning des ouden Mans. Dan hoe groot was de ontsteltenis van ABOUTAHER, wanneer hy op-

ziende ontdekte dat een gedeelte van zyn huis, op 't oogenblik, in brand floeg, *Ach! dierbaare* FATIMA! *Ach! waarde* PEHRI! riep hy, *wat zal 'er van u worden? Wie zal u verlossen uit het dreigend leevensgevaar? Helaas! misschien zyt ge reeds rampzalige slagtoffers der vlamme geworden!*

SEFI, niet stil houdende om de meening deezer woorden te vraagen, reedt met allen spoed, en kwam in een oogenblik aan het huis van den ouden Man; hy vondt daar een slaaf in de grootste verlegenheid en de uiterste wanhoop, en hoorde klaagende stemmen, die uit het midden van het vuur scheenen voort te komen. Op de vraag aan den slaaf, of het mogelyk ware in het brandend huis te komen? kreeg hy ten antwoord. *Ach! myn Heer! ik zou reeds myn best gedaan hebben om* FATIMA *en* PEHRI *te verlossen; maar, helaas! Ik ben geen gesneedene, en indien gy 'er geen zyt* —— SEFI, zonder iets te zeggen op zulk eene belachlyke aanmerking, nam een stok en brak de eenige deur van het gebouw daar mede open, en, door rook en vlam heen dringende, kwam hy in eene kamer, waar FATIMA, PEHRI, en eene oude Slavin, niets anders dan den dood te wagten hadden. De twee eerstgenoemden lagen reeds in zwym. SEFI sloeg de hand aan die hem eerst voorkwam, deeze was PEHRI. Hy droeg haar in zyne armen tot op het plein, en gaf haar over aan ABOUTAHER, die toen aankwam. Hy ging anderwerf in den brand om FATIMA te helpen, hy volvoerde dit gelukkig, schoon met groot gevaar van het leeven daar by in te schieten; dit belette niet, dat hy gereed was om ten derde maale zich daar aan bloot te willen stellen ter reddinge van de oude Slavin; doch het instorten van een gedeelte des gebouws belette hem haar de helpende hand te leenen, dit moeide hem in 't hart, zo belangloos en zuiver was zyne edelmoedigheid.

SEFI was niet min welleevend dan edelmoedig. Hy ontdekte in het redden van PEHRI, dat hy een der uitmuntendste schoonheden van het *Oosten* in zyne armen hadt, ook was haar gewaad in zulk eene wanorde dat verscheide aanvalligheden zich op het voordeeligst vertoonden. SEFI herdagt met verrukking aan 't geen hy gezien hadt, dan zyne tegenwoordigheid niet meer volstrekt noodzaaklyk oordeelende, bleef hy zedig op een vry grooten afstand. ABOUTAHERS Slaaf gedroeg zich geheel anders, het eindigen van het gevaar maakte ook een einde aan zyne nauwgezetheid, en hy hielp zyn' Heer in FATIMA en PEHRI te doen bekomen. Zy openden beide de oogen, doch het gevaar, in 't welk zy geweest waren, stondt haar nog zo leevendig voor den geest, dat zy twyfelden aan haar bestaan. *Ach!* zeide de oude Man, die dierbaare panden met zyne traanen bevogtigende, *uwe verwondering is zeer regtmaatig, 't was gedaan geweest met uw leeven, hadt de spoedige aankomst van den edelmoedigsten der Mannen u niet gered. Hy heeft u beiden behouden, door zich zelven te waagen, en den dood meer dan eenmaal bykans in den mond te loopen.* Met weinig woorden verhaalde hy wat SEFI voor haar als mede wat hy voor hem gedaan hadt.

Dit

Dit was te over genoeg om de nieuwsgierigheid gaande te maaken van twee Vrouwen, die volstrekt geen vreemd Man mogten zien. ABOUTAHER dagt hy mogt van dit gebruik wel afzien ten wille van SEFI, en ook kon hy niet wel anders doen. Het Vrouwen vertrek was geheel door den brand verteerd, zy moesten derhalven noodwendig in zyn vertrek komen, 't geen van 't ander afstaande, gelukkig onbeschadigd gebleeven was. De oude Man liep met allen spoed na SEFI, en noodigde hem om tot haar te komen, die een nieuw leeven van hem ontvangen hadden. Op deeze noodiging gevoelde SEFI eene zagte ontroerenis; die hem verhinderde het verzoek te beantwoorden; doch zyn stilzwygen hadt niets 't welk eenig zweemzel van weigering toonde: hy tradt voort en ging, zonder zulks te bemerken, veel rasser dan de oude Man, na de plaats waar FATIMA en PEHRI zyne komst verbeidden. Hy begroette haar met eene ontroerenis, die de jonge PEHRI reeds hadt aangegreepen, en op het gezigt van hem zeer toenam.

PEHRI was iets meer dan dertien jaaren oud, doch in dien ouderdom is daar te Lande de Sexe zo ver heen dat zy aandoenlyk is voor de Liefde. FATIMA, (die in weerwil van 's Lands gebruik SEFI aanschouwde,) hadt bekoorlykheden genoeg om een hart tusschen haar en haare Dogter te verdeelen, zy bezat eene uitneemende schoonheid. Dan SEFI was te jong voor eene tweevoudige liefde, schoon genomen FATIMA en PEHRI even vry van hem hadden mogen bemind worden; daar is een leeftyd, in welken het hart op 't eerste gezigt vermeesterd, en in onlosmaakelyke ketens gekluisterd wordt.

De omstandigheden vergunden deezen jonge Gelieven eene vrye verkeering, en zy sleeten dus eenige dagen op eene aller aangenaamste wyze. SEFI dankte het lotgeval 't geen hun hadt zamengebragt, en PEHRI was 'er niet langer droevig over. Wanneer de oude Man het afgebrande zou herbouwen, begon hy te vermoeden of zyn huis niet wel in brand gestooken mogt weezen, en zyn vermoeden was welgegrond. De Godvrugtige *Persiaan*, van welken wy reeds gesprooken hebben, berigt krygende dat de *Gouverneur* niet langer genegen was om hem in 't volvoeren zyner liefderyke oogmerken te helpen, begon te denken, dat hy wel een klein kwaad mogt doen, om een grooter goed te veroorzaaken. Hy hadt dienvolgens een zyner slaaven bevel gegeeven om den brand in 't huis te steeken, 't geen hy uit des Eigenaars handen niet kon krygen; mogelyk, zeide hy, zullen 'er dan drie of vier persoonen verbranden, maar myn armenhuis zal 'er honderd voeden, en, dit wel nagerekend zynde, zal het menschlyk geslacht 'er by winnen.

Daar was genoeg reden om te denken dat dit geval ABOUTAHER in groote ongelegenheid gebragt hadt. SEFI was bedagt om hem eenige ondersteuning toe te voegen, maar maakte zwaarigheid van die aan te bieden en afgeslaagen te worden. ABOUTAHER zeide, dat zyne middelen, schoon gering, toereikende waren om de schade, door den brand geleden, te herstellen, en verwonderde zich over de aanhou-

dende edelmoedigheid van den jongen *Persiaan*. Hy bedroefde zich, dat hy dien waardigen Jongeling niet op zyn stil afgelegen landgoed kon houden; benydende het onwaardig Hof, 't bezit van dien braaven Mensch. SEFI moest nogthans weldraa weder vertrekken, zyn pligt riep hem ten Hove, doch zyne genegenheid kwam tegen zynen pligt op. Hy hieldt nog verscheide gesprekken met PEHRI, en de Liefde nam in beider harten meer en meer de overhand, zy dankten de oorzaak die hun te zamen gebragt en hunne harten aan een verbonden hadt. „ Barbaarsche en belachlyke gewoonte, *riep* SEFI *uit*, die ons dwingt een voorwerp te trouwen, 't geen wy niet kennen, en waar aan wy onbekend zyn. Gy maakt de eerwaardigste verbintenis een spel van 't geval, dat dikwyls geen der verbondenen behaagt. Ik heb in PEHRI eene Vrouw gezien, die my gelukkig kan maaken. Onze vereeniging zal de vrugt weezen van eene welverlichte keuze, en onze keuze het gevolg van eene onderlinge genegenheid, die gelyk ze noit sterker kan worden, ook nimmer zal verminderen".

Deeze taal toont ons genoegzaam welk een oogmerk SEFI hadt, dan hy kon het niet volvoeren zonder zyne bediening aan het Hof te laaten vaaren. Hy maakte zyn voorneemen aan PEHRI en ABOUTAHER bekend; de eerste keurde het zeer goed; doch de laatste oordeelde 'er anders over. De bedagtzaame oude Man raadde hem zich niet te verhaasten: voor iemand van uwe jaaren, zeide hy, *is het hoognoodig zorg te draagen om in de gunst der Grooten te staan, 't is gemaklyker een Hoveling dan een Philosooph te weezen.*

SEFI, wiens hart van liefde brandde, stondt versteld op deeze woorden, en PEHRI wenschte, dat haar Grootvader ze nimmer gesprooken hadt. De jonge Gelieven konden zonder schrik niet om scheiden denken; daar moest egter een einde komen aan deeze hunne aangenaame verkeering, te aangenaamer om dat ze zonder voorbeeld daar te lande was; doch de zaak zelve ging SEFI meer ter harte dan die byzonderheid. Hy stortte een' vloed van traanen; PEHRI verborg haar hartzeer zo veel zy kon; ABOUTAHER schreide van tederheid, en FATIMA zonder te kunnen zeggen waarom zy het deedt.

SEFI was, na zyne te rug komst in *Ispahan*, bedagt op allerlei middelen om zyn voorneemen te volvoeren, wanneer een schielyk opkomende Opstand hem ten Hove deedt blyven. Het gezag en de persoon des Konings werden met den ondergang gedreigd. SEFI rekende zich verpligt die beide te verdeedigen: en op het punt staande om zyne eerzugt aan de Liefde op te offeren, deedt hy Liefde voor pligtschuldige Getrouwheid wyken. De vyand, die aangevallen en verdreeven moest worden, was de berugte *Thamas Kouli-Khan*, een vyand te meer gevreesd, dewyl hy, by de stoutheid in het onderneemen, een goed Staatsbeleid en onbezweeken moed voegde. Hier by kwam nog dat de toenmaalige Beheerscher van *Persie*, tegen wien hy opstondt, geene van de gemelde hoedanigheden bezat, noch 'er den schyn zelve van kon vertoonen. ——— 't Is bekend dat de genoemde Overweldiger zyne eerzugt met een gelukkigen uitslag bekroond

kroond zag. Alles egter bukte niet te gelyk voor hem, en SEFI muntte uit onder die geenen welke hem den meesten en langduurigsten wederstand booden; terwyl SEFI's Vader hem met zyn voorbeeld voor ging, schoon hy dit niet noodig hadt. THAMAS, die zelve te veel moeds bezat om die deugd in anderen niet te erkennen, liet niets na om zulke braave en getrouwe Onderdaanen op zyne zyde te krygen. Geheel *Persie* was toen te ondergebragt en in vrede: SEFI noch zyn Vader verwekten eenige verdere onlusten; doch geen van hun beiden wilde aan het Hof van den Dwingland verschynen, of in zyn leger dienen. De Vorst gaf niettemin bevel, dat hunne goederen, die aangeslaagen waren, hun weder zouden gegeeven worden. Dit was het eenige blyk niet 't welk hy gaf van zyne gemaatigdheid, hy deedt zyn best, dat eenige verongelykingen, onder de voorgaande regeering toegestaan, of door de vingeren gezien, vergoed wierden. Zo waar is het dat een welgeregelde staatkunde in een Vorst de plaats der deugd kan vervullen, en met uitneemenden luister blinken.

SEFI, nu zyne vryheid bekomen hebbende, keerde, in aller yl, na de plaats, waar liefde en vriendschap hem heen dreeven. Meer dan twee jaaren waren 'er verloopen, zints hy die landstreek verliet, en niets was hem ter oore gekomen van het lot der inwoonderen. Hy zag, op zyne reis, de verwoestingen door den burgerlyken Oorlog veroorzaakt, en vreesde dat die vernieling zich ook mogt uitgestrekt hebben tot het verblyf van PEHRI; een denkbeeld 't geen hem met de smertlykste droefheid vervulde. Maar hoe zeer vermeerderde die droefheid, wanneer hy de woonplaats van zyne dierbeminde PEHRI in een puinhoop veranderd zag. Hy liep, als een zinnelooze, de geheele nabuurschap rond, vraagende na ABOUTAHER, en geen vast bescheid ontvangende, kwam hy weder en deedt dezelfde vraag twintig maalen aan denzelfden persoon. Alle kundschap, die hy kreeg, bestondt daar in, dat de benden van THAMAS deeze landstreek ingenomen en verwoest hadden; doch men kon hem niet berigten, of de persoon, dien hy zogt, voor de aankomst der krygslieden, de plaats niet reeds verlaaten hadt; eene onzekerheid die SEFI's ongerustheid vermeerderde. —— Alles wat de Jalousy, den *Oosterlingen* zo natuurlyk, in zich heeft om het hart te kwellen plaagde hem op 't hevigste. Hy besloot eindelyk geheel *Persie* door te trekken; van landschap tot landschap, van stad tot stad gaande, hieldt hy byzonder stil op weinig bewoonde plaatsen, hy sprak tot elk, die hem ontmoette, van ABOUTAHER, doch bevondt, bykans wanhoopend, dat die naam allerwegen onbekend was. Een gansch jaar bragt hy door in dit vrugtloos zoeken, eer hy tot zyn' Vader wederkeerde, die zo troostloos was over zyne lange afweezigheid als hy over 't gemis van PEHRI.

In boven maate treffende gevallen heeft men een vertrouweling noodig; zyn' boezem by dien uit te storten, maakt ze draaglyk. Doch het gebeurt zelden dat de jeugd daar toe een oud Man, en noch zeldzaamer, dat iemand zyn eigen Vader neemt; naardemaal deeze zel-

den genoeg inschiklykheid voor jeugdige zwakheden hebben. —— SEFI, in de noodzaaklykheid gebragt, om zyne klagten by iemand uit te storten, maakte deeze aanmerking niet. Daarenboven wordt in *Asia* de liefde veel eer als eene behoefte, dan als eene zwakheid aangezien. SEFI's Vader, die in eigen persoon voorheen die behoefte gevoeld hadt, vondt het niet vreemd, dat zyn Zoon desgelyks daar voor aandoenlyk was. „ My moeit, *zeide hy*, uw verlies van die Schoonheid, van welke gy spreekt, die u zo wel zou gelyken uit hoofde haarer jaaren, van haar persoon, en byzonder om de zeldzaamheid van het geval. Daar is maar één weg open om dit onheil te vergoeden, en deeze is eenvoudig eene Vrouw te trouwen, bevallig genoeg om u de andere te doen vergeeten; en kan dit middel niet voldoen, voeg'er dan eenige schoone slavinnen nevens. 't Zou zeer vreemd weezen, indien de bekoorlykheden van die alle niet in staat waren om uwe droefgeestigheid te verdryven. En, zo 't gebeurde, dat, ten eenigen tyde, het voorwerp, dat dit hartzeer veroorzaakt, u voorkwame, hebt gy vryheid om haar ook te trouwen. Onze Propheet heeft wyslyk voorzien om ongelegenheden van dien aart voor te komen."

Dit gesprek, 't geen mogelyk een *Europiaan* zou te vrede gesteld hebben, hadt maar weinig indruk op het gemoed van onzen *Persiaan*. Daar het egter bykans onmogelyk is om de aanhoudende raadgeevingen van deezen aart te wederstreeven, liet SEFI zich overhaalen; doch niet voor dat 'er nog een half jaar verloopen was, geduurende het welke hy vrugtloos gezogt hadt na ABOU-TAHER en zyne Familie. Eindelyk volkomen vaststellende dat hy haar voor altoos zou moeten missen, deedt hy zyns Vaders zin, welke daar in bestondt, dat hy iemand uitzondt om in zynen naam te trouwen, volgens de gewoonte van het land; alles wat hy van zyne Bruid wist was dat zy de Dogter was van een *Persiaansch* Edelman, die in de nabuurschap woonde, en met wien zyn Vader zeer gemeenzaam verkeerd hadt, geduurende zyne afweezigheid.

Wanneer de tien dagen van feesthouding en vermaaken verloopen waren, werdt de Bruid met staatsy, doch in den nagt, tot den Bruidegom gebragt, die vol ongedulds haare komst afwagtte. Haare oogen waren met een zo dik floers bedekt, dat ze op 't midden van den dag geen licht kon zien. De Vrouwen, tot haaren dienst geschikt, bragten haar in het vertrek, tot die staatlykheid gereed gemaakt, en vertrokken toen zy dagten dat SEFI gereed was om 'er in te komen; zy lieten 'er geen licht in, en hy mogt geen licht mede brengen. 's Landsgebruik wil dat zy den eersten nagt elkander niet zien. Hy treed ter kamer in, min denkende om het voorwerp dat hy zou ontmoeten, dan om 't geen hy verlooren hadt. Hy staat versteld op het hooren van zugten en snikken. Hy kan niet twyfelen van waar ze komen; deeze byzonderheid wekt en vestigt zyne aandagt. Wel dra is hy overtuigd dat dit zugten en snikken niet gemaakt was, en hy ging op dat geluid af om zyne Bruid te zoeken. „ Hoe, Mejuffrouw, *zegt hy*, moet ik deeze te-

tekens van hartzeer verslaan? Hebt gy een wederzin tegen my? of zyt ge gedrongen om my te neemen? Ik vorder van u zulk eene offerande niet."

Zy sprak geen woord, doch haar stilzwygen zeide veel. „ Ik bid u, Mejuffrouw, *voer* SEFI *voort*, antwoord my met vertrouwen en zonder de minste agterhoudenheid, ik zal het als eene byzondere gunst aanmerken." *Ach, myn Heer*, was haare taal, nog schreiende en zugtende, *kunnen myne traanen u eenig ongenoegen veroorzaaken? Gy kunt my zo min zien als ik u, wy zyn elkander onbekend, wy kunnen elkander, noch beminnen, noch haaten, misschien word ik door aan u getrouwd te zyn met den volmaaktsten Man van geheel* Asia *gezegend. Maar, myn Heer, vergeef het my* ... —— Zy kon niet meer spreeken, het zugten en snikken verhinderde haare stem. SEFI geheel verrukt door de zagtheid en lieflykheid haarer stem, was zeer aangedaan, over den staat waar in zy zich bevondt. „ Hou moed, Mejuffrouw, *sprak hy, op een tederen en inneemenden toon*, hou moed, gy zyt niet in de handen van een Barbaar vervallen, en ik zou 'er een weezen, indien ik een misbruik maakte van deezen uwen toestand. Ik wil agt geeven op uwe smerten en bekommernissen, ik weet zelve van welk eene kragt eene eerste Liefde is. —— Nogmaal bid ik u, Mejuffrouw, vertrouw uw zaak aan hem, die door zyne opregtheid, zich uw vertrouwen waardig maakt."

Wel, myn Heer, gaf zy ten antwoord, met eene beevende stem, *ik zal voor u bekentenis doen van eene zwakheid, die ik verschoonlyk reken, en mogelyk by u ook wettig zyn zal. Ik hou in dierbaare gedagtenis een Persoon aan wien ik myn leeven verschuldigd ben, die, om my te redden, zich zelven manmoedig in het hachlykste doodsgevaar stelde; maar die my overgelaten heeft aan kwellingen erger dan de dood van welken hy my verloste.*

„ ô, Hemel! *riep* SEFI, *verbaasd over de gelykheid van dit geval met zyn eigen*, ô, Hemel! —— Maar, Mejuffrouw, *zeide hy, zich zelve in de reden vallende*, is u naam niet ZULPHI?" —— *Ja, myn Heer, en dit is ook den naam van myn Vader en Grootvader.*

„ Hoe een Vader en een Grootvader ook! *zeide* SEFI *by zich zelven, denkende om* ABOUTAHER, myn hoop is geheel verlooren —— dit is onherstelbaar, doch laat ik beproeven hoe ver het geval gaat, in het voortbrengen van gelykheid in tegengestelde gebeurtenissen: Wat is 'er geworden, Mejuffrouw, van dien Verlosser, nu de oorzaak van al uwe ongerustheid?" —— *Myn grootste ongeluk is*, gaf de Bruid ten antwoord, *dat ik niet weet waar hy is. De Staatsverwisselingen, die* Persie *hebben omgekeerd, hebben ongetwyffeld alle andere denkdeelden uit zyne gedagten verbannen. Mogelyk heeft hy zyne Liefde aan de eerzugt opgeofferd; mogelyk heeft hy nimmer geweeten wat Liefde is.*

„ Een ander punt van overeenkomst, *zeide* SEFI *by zich zelven*,

der genoeg infchiklykheid voor jeugdige zwakheden hebben. ——
Sem. in de noodzaaklykheid gebragt, om zyne klagten by iemand uit te
te storten, maakte deeze aanmerking niet. Daarenboven wordt in Azie
de Sefde veel eer als eene behoefte, dan als eene zwakheid aangezien.
Sem's Vader, die in eigen perfoon voorheen die behoefte gevoeld hadt,
vondt het niet vreemd, dat zyn Zoon desgelyks daar voor aandoenlyk
was. „ My noch, zeide hy, uw verlies van die Schoonheid
van welke gy spreekt, die u zo wel zou gelyken uit hoofde haarer
geest, van haar perfoon, en byzonder om de zeldzaamheid van het
val. Daar is maar één weg open om dit onheil te vergoeden, en
ze is eenvoudig eene Vrouw te trouwen, bevallig genoeg om u de
dere te doen vergeeten; en kan dit middel niet voldoen, voeg
eenige Schoone Slavinnen nevens. 't Zou zeer vreemd weezen...
dien de bekoorlykheden van die alle niet in staat waren om uwe
geestigheid te verdryven. En, zo 't gebeurde, dat, ten eenigen tyd,
de, het voorwerp, dat dit hartzeer veroorzaakt, u voorkwame,
gy vryheid om haar ook te trouwen. Onze Propheet heeft
voorzien om ongelegenheden van dien aart voor te komen."

Dit gesprek, 't geen mogelyk een *Europiaan* zou te v...
steld hebben, hadt maar weinig indruk op het gemoed van de
Persiaan. Daar het egter bykans onmogelyk is om de
dende raadgeevingen van deezen aart te wederstreeven,
zich overhaalen; doch niet voor dat 'er nog een half ja
pen was, geduurende het welke hy vrugtloos gezogt had
TAHER en zyne Familie. Eindelyk volkomen vastgesteld
haar voor altoos zou moeten missen, deedt hy zyns
welke daar in bestondt, dat hy iemand uitzondt om in
te trouwen, volgens de gewoonte van het land; alles
zyne Bruid wist was dat zy de Dogter was van een
Edelman, die in de nabuurschap woonde, en met wien
zeer gemeenzaam verkeerd hadt, geduurende zyne afw...
en verma...

Wanneer de tien dagen van feesthouding, doch in den
pen waren, werdt de Bruid met staatsy, haare komst af...
Bruidegom gebragt, die vol ongeduld bedekt,
re oogen waren met een zo dik floers De Vrouw
midden van den dag geen licht kon zien. tot
ren dienst geschikt, bragten haar in het vertrek, dat
gereed gemaakt, en vertrokken toen zy dagten
om 'er in te komen; zy lieten 'er geen licht in,
licht mede brengen. 's Landsgebruik wil dat zy
elkander niet zien. Hy treed ter kamer in, min
voorwerp dat hy zou ontmoeten, dan om 't geen
Hy staat versteld op het hooren van zugten en
niet twyfelen van waar ze komen; deeze byzo...
vestigt zyne aandagt. Wel dra is hy overtuigd
stikken niet gemaakt was, en hy ging op dat
Bruid te zoeken. „ Hoe, zegt hy,

...ens van hartzeer verstaan? Hebt ge ...
... ge gedrongen om my te neem...
...ande niet."

...y sprak geen woord, ...
..., Mejuffrouw, ...
...en zonder de minste ...
...re gunst aanmerken.
...nde en zugtende ...
...*aken? Gy ...*
...*kend, wy kunnen ...*
...*sebien word ik ...*
...*Man van ...*
...*y ...* —— *Zy ...*
...rhinderde haare stem. ...
...flykheid haarer ...
... zy zich bevondt. ...
...*tederen en ...*
... van een Barbaar ...
...k een misbruik maakte ...
... op uwe smerten en ...
...kragt eene eerlyke ...
..., vertrouw uw zaak ...
...w vertrouwen ...
...*er, gaf zy ten antwoord ...*
...*wereis doen ...*
...*zyk by u ook ...*
...*Persoon aan ...*
...*redden, zich ...*
...*maar die my ...*
...*van welken hy ...*
...*, verbaasd ...*
...*hemel!* —— *Man ...*
...*zallende, in u naam ...*
...*uit den naam van ...*

...er Grootvader ook! ...
..., myn hoop is ...
... ik beproeven ...
...ed in tegenstelling ...
...*uw, van dien ...*
... —— *Myn ...*
...*meer maar ...*
...*aangekeerd, ...*
...*gelaaten ...*

...,
...
...et
...der
...de,
was.
...en in
groote
veroor-

Heer ...

... van hun lom-
...en ryp uit de
...heir van Kraan-
...m, aan geene zy-
te trekken. Eén
...l, den voet had lam
...onder met zyne stem-
...de meenigte te ver-
...e ten spot.
...k verwond ben, zeide
...enkende; immers hebbe
...n ons gemeenebest toege-
...ad met geen recht bejege-
... lange reize gaan; my, wien
de

de beminnelykste PEHRI heeft ongetwyffeld dergelyke vermoedens omtrent my opgevat, en misschien heeft ze dezelfde proeve moeten ondergaan als de Juffrouw, die nu tegen my spreekt." ——— Mejuffrouw, *liet hy daar op, zyne stem verheffende, volgen*, „ uw lot en het myne hebben met elkander eene verbaazende overeenkomst; uw hart is niet langer het uwe, en ik kan het myne niet meer myn eigen noemen. Gy beweent een' Minnaar, die uw leeven gered heeft; en ik had het geluk om het leeven te behouden van die Schoone, welke my tot dit oogenblik stoffe van droefheid geeft. Gy zyt onkundig van zyn, ik weet niets van haar lot. Gy verdenkt uwen Minnaar van onstandvastigheid. Ik heb het zelfde vermoeden omtrent myne Beminde, en zy misschien van my ook. Gy bemint hem nog en vreest vergeeten te weezen; Ik heb haar tot dit oogenblik lief, en vrees hetzelfde als gy. ô Wy zyn geschapen om elkander te ontmoeten; 't is jammer dat het geval de gelykheid niet verder gebragt heeft. Doch, Mejuffrouw, ik zeg u nogmaal, ik zal niet wreed met u handelen, ik verwonder my over u, en ben gereed om afstand van u te doen, u aan u zelve weder te geeven, naardemaal gy, naar eigen verkiezing, de myne niet kunt weezen."

Ach, myn Heer, zeide de *Persiaansche* Juffer, hem in de reden vallende, ten zeerste aangedaan door een zo edelmoedig gedrag, en ontroerd door iets waar van ze geen rede wist te geeven: *Ach, myn Heer, ik gehoorzaamde enkel aan de volstrekte bevelen van myn Vader, maar gy verdient een hart, geheel en alleen aan u overgegeeven, en niet vooringenomen door de liefde tot een ander.*

„ Ik heb, Mejuffrouw, *vervolgde* SEFI, een middel bedagt, om u voor uwen Minnaar te bewaaren, en de gevoeligheid van eenen vergramden Vader van u af te wenden. Blyf by my: deeze plaats zal voortaan eene onschendbaar heilige vryplaats voor u weezen, eene plaats die ik zelve als heilig zal aanmerken. Staa my, uwen Egtgenoot in naam, ten minsten toe uwe Vertrouweling te weezen. De gelykheid onzer omstandigheden wettigt deeze myne nieuwsgierigheid, en eene zekere aandoening, welke ik niet kan uitdrukken, maakt dit stuk onvermydelyk."

Toen verhaalde ZULPHI, in 't breede, wat zy te vooren maar even hadt aangeroerd, op elk woord verdubbelde SEFI zyne aandagt, op elk woord vermeerderde zyne verwondering. Maar wanneer zy begon te spreeken van den afgelegen hoek, waar zy met haaren Grootvader en Moeder gewoond hadt, het verbranden van het huis en 't leevensgevaar, in 't welke zy beiden zich bevonden hadden, als mede van de hulpe haar toen door een jong Hoveling toegebragt, van zyn verblyf, en eindelyk van zyn vertrek, 't geen ZULPHI niet aanroerde zonder een vloed van traanen te storten, gaf SEFI van verbaasdheid een schreeuw. Zy beefde, denkende hem eenig ongenoegen gegeeven te hebben, dewyl hy haar in haast verliet: maar hy was heen gegaan om een venster te openen en het aanbreekend daglicht ter kamer in te laaten. ——— De jonge Juffer poogde zich,

zich, zo veel zy kon, met haar floers te bedekken. „ Hou op, *riep haar Egtgenoot, toen ten vollen besloten hebbende haar ter Vrouwe te neemen*, hou op beminnelyke PEHRI!" Op 't hooren van deezen naam sloeg zy haare oogen op SEFI. *Gunstige Hemel!* riep zy uit, *hy is 't! Hy is* SEFI! — „ Dezelfde SEFI, vervolgde hy, die gy met zo veel hartzeer zo lang beweend hebt." Maar PEHRI hoorde deeze woorden niet, zy viel in zyne armen bezwymende neder.

Wanneer zy weder bekwam scheen alles, wat zy zag, haar een droom; doch dit duurde maar eene kleine wyl. Het vermaak en de vergenoeging van dit jonge Paar te willen beschryven, zou te veel ondernomen weezen. Gelukkig de hand, die zodanige vermaaken wel kan schetsen, maar duizendwerf gelukkiger het hart dat dezelve gevoelt! ——— Deeze geheele verwarring werd veroorzaakt, door de verandering van naamen. ABOUTAHER en PEHRI hadden, het afgezonderd leeven verlaatende, hunne eigene naamen weder aangenomen; dit maakte de nasspeuringen van SEFI vrugtloos, en deeze hadt, by gelegenheid van het trouwen, zyns Vaders naam by den zynen gevoegd, en dus was die van SEFI, welken zyn Bruid alleen kende, niet genoeg om hem aan haar te ontdekken. Daarenboven was de Vader van deeze schoone jonge Juffer, wel verre van, gelyk SEFI geloofde, in eenen laagen staat, dewyl hy in alle zyne bezittingen hersteld was. ABOUTAHER, dien hy in persoon gekend zou hebben, woonde toen in een verafgelegene landstreek. Dit alles was genoeg om de groote WEDERZYDSCHE VERBAASDHEID in het nieuwgetrouwde Paar te veroorzaaken.

DE VERWONDE KRAANVOGEL.

Een Vertelling, uit het Hoogduitsch van den Heer C. E. KLEITS, *vertaald.*

DE Herfst begon reeds de veelverwige wouden van hun lommerig gewaad te ontblooten, en glinsterenden ryp uit de koude lucht op 't veld te strooijen, wanneer een heir van Kraanvogelen zich aan het strand by een verzamelde, om, aan geene zyde der Zee, naar een zoeler landstreek heen te trekken. Eén Kraanvogel alleen, dien een Jager, met zyn pyl, den voet had lam geschooten, zat eenzaam, bedroefd en stom, zonder met zyne stemme het wilde vreugden-geschrey der wemelende meenigte te vermeerderen, en verstrekte der vrolyker schaare ten spot.

Immers is 't niet door myne schuld dat ik verwond ben, zeide hy by zich zelven, zyn droevig lot overdenkende; immers hebbe ik zo veel als andere tot het welzyn van ons gemeenebest toegebragt; zo kunnen my dan spot en smaad met geen recht bejegenen. Maar ach! hoe zal 't my op de lange reize gaan; my, wien

de smart allen moed en kragt tot zulk eene verre vlugt beneemt; gewis, de golven zullen my, welhaast, ten onvermydelyken grave worden. —— Waarom toch heeft de wreedaart my maar niet geheel doorschooten! —— Midlerwyl begint een gunstige Wind van land in zee te waaijen, en met een ziet men het heir, in goede orde geschaard, de reize aanneemen; het snelt met vlugge wieken voort, en schreyt van vreugde. De verwonde alleen bleef verre agter, en moest dikwils op Lotosbladeren, waar meê de zee hier en daar bedekt was, blyven uitrusten; daar smert en verdriet hem meenig diepen zugt uit den boezem persten.

Na veele reizen dus te hebben uitgerust, zag hy eindelyk het goede land, den gunstigen Hemel, wier invloed hem terstond genas. —— Hem had de Voorzienigheid gelukkiglyk daar heen gebragt; terwyl veele spotters hun gràf in de rustloose baaren vonden.

ô Gy, die door den zwaaren arm der tegenspoed gedrukt word, gy, die aan de stem der rede getrouw, nogtans veeltyds door het verdriet, dat uw leeven bitter maakt, gedrongen word hetzelve te verwenschen, wil tog den moed niet opgeeven. Waag het maar de reize deezes leevens aan te neemen; aan geene zyde des oevers vind ge een beter land; daar wagt u een gewest, dat van vreugde en zaligheden overvloeit.

B E R I G T.

De Vergadering van de Hollandsche Maatschappye der Weetenschappen, gehouden te *Haarlem* den 22 May 1769, heeft geoordeeld, dat de Vraag: *Wat is 'er tot nu over de Natuurlyke Historie van ons Vaderland geschreeven? wat ontbreekt 'er nog aan? en welke is de beste wyze, waarop de gemelde Geschiedenis zoude dienen geschreeven te worden?* door haar in het Jaar 1767 opgegeeven, om ze voor den 1 January 1769 te beantwoorden, best beantwoord is door den Schryver, die tot Zinspreuk heeft gebruikt; *Nihil est quod homini non sit indagabile, si quaeritandi non recusetur labos:*

Dewelke, gelyk by het openen van zyn Billet bleek, is CORNELIUS NOZEMAN, *Leeraar der Remonstranten te Rotterdam.*

Waarom ook denzelven de prys van eene Goude Medaille is toegeweezen.

Voorts heeft zy besloten eene Zilvere Medaille te geeven aan den Schryver van het Antwoord, onder de Zinspreuke, *Nil scribitur totum. —— Quis hoc mare effundet? —— Multum valent recisa parva de magnis —— momenta rerum & quae argumenta sunt summa —— suffecerit tractasse. Nullus absolvet;* indien deszelven Schryver goedvind zynen naam aan de Maatschappye te melden.

Zy heeft besloten aan het algemeen hier van kennis te geeven, en

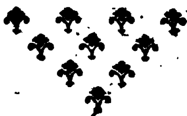
en te gelyk te melden, dat zy tot eene Vraag om ze te beantwoorden voor het begin van het Jaar 1771 voorstelt: *Welken zyn de beste Middelen om Vaarwaters te verdiepen, het zy de ondiepten gekomen zyn door Verzandigen, Kleijen, Slikken, ofte anderzints?*

In het voorige Jaar is tot een Vraag, om ze te beantwoorden voor het begin van het Jaar 1770, opgegeeven: *Wat word 'er vereischt tot de konst van Waarneemen; en hoe veel kan dezelve toebrengen tot volmaakinge van het Verstand?*

De prys, gesteld op ieder van de twee bovengenoemde Vraagen voor den geenen, die haars oordeels dezelve best beantwoord heeft, is eene Goude Medaille, op den gewoonen Stempel der Maatschappye geslaagen, met den naam van den Schryver, en het jaartal op den rand.

De Antwoorden op de Vraagen moeten niet met den eigenen naam der Schryveren, maar met eene Zinspreuke, getekend, en met een verzegeld Billet, het welke dezelfde Zinspreuk tot opschrift heeft, waarin des Schryvers naam en adres gemeld zyn, aan C. C. H. VAN DER AA, Secretaris deezer Maatschappye, zeer leesbaar geschreeven, in het *Nederduitsch*, *Fransch* ofte *Latyn*, FRANCO gezonden worden.

Ieder eenen, wie hy ook weezen mag, staat vry, na den prys te dingen, uitgezonderd hen, die in eenig opzicht Leden van deeze Maatschappye zyn. Ook zal het den geenen, dewelke den prys behaalen zal, niet vry staan zyne Verhandeling, waarop hem de prys is toegeweezen, het zy in het geheel ofte ten deele; het zy apart ofte by eenig ander werk, te doen drukken, zonder de uitdrukkelyke toestemming van deeze Maatschappye daar toe verkreegen te hebben.

WAAR.

WAARNEEMINGEN
omtrent de
LUGTS-GESTELDHEID, WEDER en WIND, te AMSTELDAM, in *May* 1769.

D.	Barometer. 's morg.	's midd.	's av.	Therm. mo.	mi.	av.	Winds Streek. 's morg.	's midd.	's av.	Weder. Gesteldh.
1	30. 3	30. 4	30. 5½	51	55	47	N t W	N	N O	Reg. Wind.
2	— 5¾	— 5½	— 5	50	55	47	N	N t O	N t W	Wolk. Hel.
3	— 3½	— 3	— 3	53	55	48	W	N	N	Held. Reg.
4	— —	— 3¾	— 3½	51	58	49	N t W	N t W	N t W	———
5	— 2½	— 2	— 1½	55	63	51	W t Z	Z W	N W	— Wolkig.
6	— 1	— 0½	— 1	55	57	46	W	W	———	Betr. Buij.
7	— 1½	— 1¾	— 1¼	49	51	45	N N O	N N O	N N O	Hel. Wind.
8	— 0	29. 11½	29. 11	49	54	46	N	N W	N W	———
9	29. 9	— 8½	— 9	48	54	48	Z	Z	N	Buijig
10	— —	— 9	— 8½	51	54	45	N W	N t W	N t W	———
11	— 8	— 7½	— 7½	50	55	47	W+O	W	N W	Wolk. Hel.
12	— 7	— 8	— 9	50	57	50	Z W	O+W	W	Bet. Hel. R.
13	— 10	— 10	— 10	53	59	54	Z O	O	O	Helder
14	— 9½	— 9	— 9	55	65	57	O	———	———	———
15	— —	— 9½	— 10	56	63	55	———	———	———	———
16	— 10	— 10	— 9½	52	60	50	N W	N W	N W	Betr. Hel.
17	— 9½	— 9½	— —	54	58	49	———	N	N O	— —
18	— —	— —	— 9	52	56	50	N O	N O	———	Regen.
19	— 8½	— 9	— 10	50	53	48	O t N	———	———	———
29	— 10½	— 10½	— —	51	62	55	N O	Z O	———	Bet. Hel. R.
21	— 10	— —	— 11	57	64	55	Z O	O	O	— Held.
22	— 11½	— 11½	— 11½	58	73	65	———	Z O	Z O	Hel. Wolk.
23	— —	— 11	— 11	67	81	71	Z t O	Z t O	Z t O	———
24	— 11	— —	— 11½	68	79	64	———	W	N	— —
25	— 11¾	— 11½	— —	62	61	57	W	———	W	— Reg.
26	— 11½	30. 0	29. 11	58	62	56	———	———	Z W	———
27	— 11	29. 9	— 7¾	65	72	65	Z	Z	Z	Bet. Reg.
28	— 7	— 8	— 7½	62	64	58	W	W	Z W	Held. Reg.
29	— 7½	— 8½	— 8	60	62	54	———	———	W	Bet. Held.
30	— 8½	— —	— —	61	63	60	Z W	W t N	W t N	— Reg.
31	— 7½	— 7½	— —	62	60	59	Z	Z	W	R. D. Hag.

Hoogste Barometer d. 30. 5¾ }
Laagste Barometer d. 29. 7 } middelb. d. 30. 0⅜.

Hoogste Thermometer gr. 92 }
Laagste Thermometer gr. 45 } middelb. gr. 68½.

NB. De Waarneemingen des Barometers en Thermometers zyn altoos aangetekend 's morgens ten 8, 's middags ten 2 en 's avonds ten 10 uuren: doch den 22, 23 en 24 de Hitte groot zynde, teekende men dezelve 's namidd. ten 3 uuren, als volgt

Den 22 May 's midd. ten 3 uuren 79 gr.
Den 23 May ——— ——— ——— 92 gr.
Den 24 May ——— ——— ——— 80 gr.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

DE GODVERZAAKERY, DE VERWOESTING DER ZEDELYKHEID, EN DE ERKENTENIS VAN EENE GODHEID DE STEUNPYLAAR DER DEUGD.

Aan de Heeren Schryveren der Nieuwe Vaderl. Letteroefeningen.

MYNE HEEREN!

„HEt komt, myns bedunkens, met den aart van uw *Mengelwerk* overeen om zomtyds dezelfde Onderwerpen te verhandelen, en ze, uit verschillende oogpunten beschouwd, uwen Leezeren voor te draagen. 't Kan niet wel anders weezen of iemand, die niet slegts voor tydverdryf leest, maar met oogmerk om wyzer en beter te worden, vindt zich door een en ander Vertoog opgewekt, om 't zelve nader te overweegen, en, by gelegenheid, raad te leeven met deezen en geenen Schryver, die dezelfde Stoffe onder de hand gehad en zyne gedagten der Wereld medegedeeld heeft. Dit laatste is myn geval geweest, wanneer ik het Vertoog las. *De Braafheid is zonder den Godsdienst niet te vertrouwen* (*). My viel te binnen hoe de Eerwaardige FOSTER, in zyne Inleiding, voor het Werk uitgegeeven onder den Tytel: *Discourses on all the Principal Branches of Natural Religion, and Social Virtue*, dit Stuk, verhandelt, en in zo hellen licht stelt, dat het overwaardig is van elk geleezen te worden. Meermaalen hebt ge myne Vertaalingen met de Uitgaave verwaardigd, en ik twyfel niet, of dit Stukje zal in het zelfde geluk deelen, in verwagting hier van heb ik de eer my te tekenen".

Myne Heeren!

UL. Begunstiger en Voorstander.

L. S.

De

(*) Zie de *N. Vad. Letter Oef. II. D. II St. bl. 537.*

De nadeelige invloed, welken de Godverzaakery noodwendig moet hebben op de Deugd en goede Zeden, en het voordeel, 't welk de erkentenis van en het geloof in eene GODHEID toebrengt aan de Menschlyke Zamenleeving, zyn ſtukken van het grootſte belang, en die elks aandagtige overdenking, met het grootſte regt, vorderen. De drie volgende Voorſtellen zullen, over deeze ſtoffe, het noodige licht verſpreiden.

Voor eerst. Schoon men toeſtaa, dat de Deugd, in haare eigene natuure beſchouwd, afgeſcheiden en onafhangelyk, van eenige ſtellige Wet hoe genaamd, verſcheide ſterke beweegmiddelen behelze, om den Mensch te haarer betragting aan te ſpooren; zullen deeze beweegmiddelen zelf veel kragtiger zyn, wanneer men eene GODHEID erkent, dan zy met mogelykheid kunnen weezen, wen men eenig ſtelzel van Godverzaakery aanneemt. — De nutheid, de voeglykheid der Deugd in 't algemeen zal, in beide de gevallen, ſtand houden; dewyl ze in haare eigene natuur onveranderlyk is. De algemeene regels van en verbintenisſen tot Regtvaardigheid zullen en moeten, by voorbeeld, altoos dezelfde blyven; maar wanneer wy tot byzondere daaden van Regtvaardigheid komen, geſchikt voor eene zekere rang van Weezens, in eenen zekeren ſtaat, in byzondere gelegenheden, zal 'er zich een zeer groot en wyd verſchil opdoen. Hy die in een Alwys en Algoed Weezen, 't welk de verſchillende betrekkingen en omſtandigheden des menschlyken leevens op de volmaaktſte wyze geregeld heeft, gelooft, en 't zelve dient, zal zich gereed onderwerpen aan de eiſchen der Billykheid; zyne overtuiging van derzelver noodzaaklykheid en nutheid voor het Geheel brengt te wege, dat hy 'er niet tegen aan konne gaan, zonder tegenkanting en zonder geweld te doen aan diep ingedrukte neigingen. Terwyl een Godverzaaker, ſchoon hy nog een algemeen gevoel behoude van het onderſcheid tusſchen Regt en Onregt, eene byzondere geſteltenis der dingen hard en drukkende zal agten, en in dit geval moet hy alle regels van Regt, uit die byzondere geſteltenis herwoortkomende, (welke die ook moge weezen), met wederzin en misnoegen aanzien, even als een Slaaf de ketens, die hem kluisteren. Het Noodlot en 't Geval, Afgoden, welke hy in de plaats der GODHEID ſtelt, kunnen by hem geene naamen van zo veel beduidenis weezen, dat ze zyn bedillen van den ſtaat der dingen beletten of maatigen. En dewyl, zyns bedunkens, de ſtaat der zaaken van deeze Wereld verkeerd is, en dus ook de Regels

van

van Zedelyk gedrag, natuurlyk daar uit voortvloeijende, verkeerd zyn, kan niets dan Eigenbaat, en de vrees voor de straffen der Burgerlyke Overheid, hem te rugge houden van door zulke, in zyn oog onredelyke, hinderpaalen heen te breeken, om zyne lusten te voldoen. Indien hy, by voorbeeld, denkt, dat de staat des Menschdoms ongeregeld en verkeerd geschikt is, (en wat zal beletten dat hy zulk een begrip vorme, daar hy in geen gedeelte des Heelals eenig oogmerk van Wysheid of Goedheid erkent,) zullen alle menschlyke Deugden, naar dien staat geschikt en enkel daar uit voortkomende, 't zy de pligten van Regtvaardigheid, Goeddaadigheid, of Maatigheid, ten minsten een zeer groot gedeelte van haar gewigt en invloed verliezen, wanneer zy op het gemoed van eenen, die zo los en ongebonden redenkavelt, nog eenig gewigt of invloed in 't geheel behouden.

Wyders zal ons denkbeeld van de inwendige uitmuntenheid en schoonheid der Deugd duidelyker, verhevener, en geschikter zyn om eenen diepen indruk te maaken, wanneer wy vaststellen dat GOD bestaat, dan het met mogelykheid kan weezen, als wy het tegenovergesteld beginzel omhelzen. —— Want indien een Weezen, oneindig Wys en onveranderlyk Regt van natuure, dat inwendig algemeen Gevoel van zedelyke Schoonheid den Mensch ingeplant heeft, volgt noodzaaklyk, dat dit een regtmaatig Gevoel moet zyn. Men kan zich niet verbeelden, dat zy zich dus gesteld vinden, dan om dat het over 't geheel wyst en best was, dat zy die gesteltenis zouden hebben en geene andere. Dit nu kan een Godverzaaker noit zeggen. — Een ander, ja een rechtstreeks strydig, gevoel van beminnelykheid en lofwaardigheid in de Ondeugd, van haatlykheid en schande in de Deugd, zou even regtmaatig geweest zyn, indien dit de algemeen heerschende gevoelens der menschen geweest waren. En, by gevolge, moet dit stelzel noodwendig, eene sterke verzoeking weezen om eene snoode gemoedsgesteltenis te krygen, om alles aan te wenden tot het uitrooijen en vernietigen van het Zedelyk Gevoel, dat nu plaats heeft, als zynde in zyn eigen natuur veranderlyk en willekeurig; 't geen niets minder dan de misvorming van de Zedelyke Wereld, en den ondergang der Maatschappyen, zou naa zich sleepen.

Ten tweede. Gelyk het dus blykt dat de erkentenis van een OPPERWEEZEN, oneindig in Wysheid en onbegrensd in Goedheid, dient om alle drangreden uit de natuur van

Deugd en Ondeugd, en derzelver ſtrekkingen om heil of onheil aan te brengen, ontleend, te verſterken, is het desgelyks onloochenbaar, dat deeze erkentenis, de betragting der Zedelykheid, en van alle Zamenleevings Deugden, aandringt, door nieuwe drangreden, welke de Godverzaakery geheel vernietigt, ſchoon ze ten hoogſten redelyk, voor welgeſtelde harten geſchikt, en van den kragtdaadigſten invloed zyn, die immer zedelyke beweegreden kunnen hebben. —— Van deezen aart zyn, voornaamlyk, Dankbaarheid aan den Maaker onzer natuure, den gunstryken Schenker van alle die uitmuntende vermogens, welke wy bezitten, eene Dankbaarheid, die wy nimmer kunnen betoonen dan door eenen verſtandigen en deugdzaamen wandel, overeenkomſtig met het eerſte oogmerk onzer ſchepping — en een heilig ontzag voor den Almagtigen, Alweetenden en onkreukbaar Regtvaardigen Beſtuurder en Regter des Menschdoms, wiens uitſpraak eenmaal ons eeuwigduurend lot onherroepelyk zal beſlisſen. — Staande te houden, dat dit geene drangreden, dat dit geene allerſterkſte drangreden zyn, tot eenen deugdzaamen wandel, is eene buitenſpoorigheid, waar aan niemand, die de minſte kennis heeft van de menschlyke natuure en de kragtigſte roerzels hunner daaden, zich zal ſchuldig maaken. Te ontkennen dat de Godverzaakery deeze drangreden geheel vernietigt, is baarblyklyk ongerymd, 't gevolg loopt dan van zelve elk in 't oog, men behoeft geen redenkunst te gebruiken om een ieder te doen beſluiten, dat de Godsdienst op de kragtdaadigſte wyze, en onvergelyklyk meer dan iets anders, dient, om alle Wetten van Deugd en Zedelykheid te ſtaaven.

Laaten wy, in de derde plaats, aanmerken, dat het Menschdom, in 't algemeen, veel geſchikter is om door de Vrees voor Oppergezag, dan door de fynuitgeploozene denkbeelden van Schoonheid en Orde, of beſpiegelende redenkavelingen wegens het eeuwig onderſcheid tusſchen Deugd en Ondeugd, geleid te worden, of, met andere woorden, dat de Deugd hun veel kragtdaadiger wordt aangepreezen, onder het denkbeeld van eene Wet, volgens welke zy zullen geoordeeld worden, dan enkel als een Stelzel van Zedelyke Volmaaktheid, en een Regel van Regtmaatigheid. Weshalven, indien het Stelzel der Godverzaakeren, dat Stelzel van voorgewende Hervorming, zo verre de overhand kreeg, dat het gros des Menschdoms alle bezef van de Godlyke Opperheerſchappye liet vaaren, de Zedelykheid on-

ongetwyfeld een groote schok zou krygen, en de Zedenloosheid ongehoorde en vervaarlyke voortgangen maaken, eerst allerwegen zegenpraalende. En schoon de Menschen in 't algemeen hunne Deugd gronden op een Beginzel, 't geen ik beken dat het edelaartigste en verhevenste niet is, naamlyk, de Vrees en Schroom voor eene overheerschende Magt, kan 't egter, indien het Gezag des ALLERHOOGSTEN zulk een' indruk op hunne gemoederen maakt, dat zy zich ter Deugd gewennen, nauwlyks missen of zy zullen in 't einde, door gemeenzaam met dezelve te worden en 'er eene hebbelykheid van te krygen, ook voor haare innerlyke goedheid hoogagting opvatten en dezelve liefde toedraagen, terwyl zy aan den anderen kant de Ondeugd, als schriklyk en boos in zich zelve, veragten en verfoeijen.

Uit deeze drie Voorstellen, welke ik hoop genoegzaam ontvouwd en beweezen te hebben, vloeijen onmiddelyk deeze gevolgen. — Dat een Godverzaaker geene zo kraggige drangreden kan hebben, om het leeven en de goederen zyns Naasten heilig te houden, zyn bedde niet te schenden, als hy die gelooft in het bestaan en het zedelyk bestuur der GODHEID. — Dat hy, by noodwendigen gevolge, geene gelyke verzekering geeven kan van zyne Eerlykheid, Trouwe en Regtvaardigheid. — Dat men zich te zorgvuldiger voor hem moet wagten, niet alleen ten opzigte van geringe misdaaden; maar ook ten aanziene van de snoodste en schendigste gruwelstukken. — En, eindelyk, als de hoofdzom van alles, dat de Godsdienst de allerzekerste stut en steun is van de Deugd, en de Godverzaakery, ten minsten in vergelyking gesprooken, een Stelzel van Zedeloosheid oplevert.

Ik zeg, in vergelyking gesprooken; dewyl ik niet ten vollen overtuigd ben, dat Zedeloosheid, inzonderheid van de grofste soort, altoos het noodwendig gevolg moet weezen. Een diep gevoel van de schandelykheid eeniger Ondeugden, eene goedaartige en gemaatigde Gesteltenis, eene Inagtneeming van de uiterlyke welvoeglykheid en der openbaare Wetten, ook Eigenliefde en vrees voor wedervergelding, kunnen zich vereenigen, om iemand te rugge te houden van alle schreeuwende en ver buiten spoor hollende stukken van Ongebondenheid. Waar nevens men nog moge voegen, dat byzondere voorbeelden van een Deugdzaam of snood gedrag niet altoos beantwoorden aan hunne denkbeelden en bespiegelende beginzelen; maar veroorzaakt worden door verscheide andere omstandigheden van

eene gansch verschillende natuur, en die 'er geene gemeenschap mede hebben.

De ongebondene losbollen zullen, in hunne vlaagen van onbescheidenheid en onverstand, al het gezegde voor loutere geestdryvery houden. En ik wil gereedlyk bekennen, dat zy even zo veel reden hebben om hier tegen uit te vaagen, als in veele andere gelegenheden, wanneer zy botvieren aan hun Ongeloof en Vrygeestery. Het ontstaat veel al uit losheid van aart en gebrek aan denken. *De Dwaas, die in zyn hart zich verbeeldt, dat 'er geen* GOD *is*, kan gereedlyk, en zonder knaaging, de allerernstigste stukken en de heiligste Wetten der Natuure bespotten en lasteren. Maar hoewel deeze Menschen, met de daad, *Onredelyk* zyn, hebben zy boven hunne medeschepzelen, die onder deeze benaaming voorkomen, het ongeluk van *Verantwoordelyk* te weezen. — Anderen van een leerzaamer en opregter aart; doch die tot dit schroomlyk uiterste overhellen, wil ik wel in bedenking geeven om ernstig te overweegen welk eene verwarring in alles, welk eene verwoesting van alle beginzels der Zedelykheid 'er onvermydelyk moet volgen, indien 'er geen OPPERWEEZEN bestaat.

Dan 't is noodig hier aan te merken, dat deeze verwarring, deeze verwoesting alleen, in volle uitgestrektheid, zullen volgen, uit het niet stellen van den WAAREN GOD, den GOD DER NATUURE, wiens bestaan de gezonde Rede ontdekt, en uit het geheel maakzel des Heelals beweezen wordt, en niet uit het wegneemen van de ingebeelde en harssenschimmige Weezens, door onkunde, bygeloof, en staatkunde ingevoerd, en vermetel geplaatst op den throon des OPPERHEERSCHERS. —— Want indien het Almagtig Beginzel, 't welk alle de gebeurtenissen deezer wereld regelt, geheel blind en volstrekt willekeurig te werk ging, wie kon het agten! wie het zelve beminnen! welk redemagtig Weezen, 't geen maar eenigzins, schoon in een zeer onvolkomen trap, de natuurlyke en van zelfs voortkomende gevolgen kon trekken, zou, op het denken aan zulk een Beginzel, iets anders dan afkeer dan schrik gevoelen! Welk goed Weezen moest het niet haaten! en in alle zyne wenschen en schikkingen daar mede volkomen strydig handelen! Wie kon, op eenigen waarschynlyken grond, denken zulk een vreeslyk en woest Beginzel te zullen behaagen! Of wie, van den anderen kant, zeker zyn dat hy hem stoffe tot misnoegen gaf! En nogthans moest elk redelyk Schepzel, hoe eerlyk, hoe nauwlettend op zyn ge-

gedrag, in vreeze leeven van dat Beginzel te vertoornen. Zo dat, in dit geval, 'er geen kragtiger aanspooring tot de Deugd zou plaats hebben, dan volgens de stelling der geslaagenste Godverzaakery; niets zou 'er over blyven, dan eene volstrekte onzekerheid van geluk, dan een beevend wagten, dan eene verbystering van gedagten, en de schriklykste gevoelens van beknellende vreeze zouden de geheele Zedelyke Wereld vervullen. In deezen allerbeklaaglykstenen bejammerenswaardigsten staat der zaaken, indien het eene mogelyke staat ware, mogten de verstandigsten en besten onder het Menschdom overhellen, om de Godverzaakery te stellen boven zulk eene onnatuurlyke en boosaartige Godheid. Geen God kan volstrekt geen kwaad doen, of, in de minste maate, oorzaak van ramp en onheil weezen, doch van eene eigendunklyke Godheid kan men zeker niets goeds verwagten, en zelfs zouden de betooningen van zyne goedheid, over het geheel, kwaad en verderflyk kunnen weezen.

Doch, schoon wy toestaan, dat, indien dit de natuur der Godheid ware, de Godverzaakery een stelzel zou weezen, 't geen boven 't erkennen van dus eene Godheid moest gekeurd of ten minsten, daar mede gelyk gesteld worden, zou het egter een zeer ongelukkig en elendig stelzel uitleveren; min ongelukkig, in de daad, dan het andere, doch in zich zelve elendig. Want hoewel het niet zyn van eene valsche Godheid aan de schepping geen nadeel of ongelyk in 't geheel zou toebrengen, zou nogthans het niet bestaan van den WAAREN GOD een onbezefbaar groot onheil weezen, en met rede voor eene algemeene vernieling doen dugten. — Het moge een voorregt zyn niet onderworpen te weezen aan eene Magt, die in staat en geneigd is om te verdrukken; maar 't is tevens een allerwenschlykst stuk in alle bepaalde en afhanglyke gelukzaligheid onder het bestuur en de beschikking te staan, van eene nimmer doolende Wysheid, en de hoogste Goedheid: het gansch Heelal moet de slag gevoelen, die ontstaan zou uit het gemis van zulk een Beginzel, van zulk een Opperhoofd, van zulk een Vader aller redelyke Weezens, van zulk een Regeerder en Bestuurder der geheele Natuure.

En wanneer 'er eenige mogelykheid is, dat wy, na ons verscheiden van deeze aarde, bestaan; zonder het geloof en de erkentenis eener Godheid, (eene mogelykheid die een Godverzaaker, 't zy hy het Noodlot of 't Geval stelle, myns bedunkens, moet toestemmen,) welk een akelig tooneel

neel van schrik en jammer doet zich als dan niet op, en grimt ons aan? — Ten besten genomen kan men niets te gemoet zien dan een onzeker, waggelend en steeds afgebrooken geluk; maar misschien is 't eene aaneenschakeling van op elkander volgende elenden. — 't Geval kan ons altoos tegenloopen. — 't Noodlot, zonder eenig vooruitzigt of wyze schikking, geheel en al noodwendig ongelukkig weezen. Door dus een stelzel wordt, derhalven, 't geheele Menschdom, ten aanzien van het tegenwoordige ongerust, en ten opzigte van het bestaan in het toekomende beangst gemaakt: deugdgezinde Menschen vinden zich in hunne poogingen en onderneemingen om goede daaden te verrigtten, niet aangemoedigd, maar veel eer mismoedig gemaakt en verdrukt; de Boozen zelfs leeven in gansch troostlooze omstandigheden; nademaal zy, het bestaan eener GODHEID, niet vastgesteld en erkend zynde, een der kragtigste beweegmiddelen derven, om hunnen kwaaden weg te verlaaten, en daar door de eer van hunne zedelyke bekwaamheden te handhaaven, en het grootst en aangelegenst geluk van hun geheel bestaan te verzekeren. De mogelykheid om, door een opregt hartgrondig berouw, deelgenooten te kunnen worden van een zuiver en nimmer eindigend vermaak, afgesneeden te zien, zouden zeer weinigen van het allerafgedwaaldste gedeelte des menschdoms wenschen dat hun onherroeplyk lot ware. Zy zondigen, in 't algemeen, in de hoop om het genot van deeze en de toekomende wereld beide te smaaken: en dus zou de waarheid van het Stelzel der Godverzaakeren ook voor hun, zo wel als voor de rest der wereld, een allerschriklykst stelzel weezen: naardemaal 't zelve hun ontzet van de verwagting eeniger geneugten, behalven die omschreeven worden binnen de enge perken, en het nauw bestek der sterflykheid. Eenige weinigen van de allerverdorvenste kunnen het, misschien, zo verre brengen, dat zy daar in berusten; maar zeker zy kunnen 'er niet om wenschen: dewyl de menschlyke natuur op de enkele gedagten daar van gruwt.

VER-

VERVOLG VAN EENE WAARNEEMING WEGENS EENE ONGEMEENE VERZAMELING VAN WATER IN DEN BUIK.

Aan de Schryvers der Nieuwe Vaderlandſche Letter-oefeningen *medegedeeld, door den Heer* G. COOPMANS, M. D. *te Franeker, en Lid van de Hollandſche Maatſchappye der Weetenſchappen, te Haarlem.*

MYNE HEEREN!

IK heb in de Vaderlandſche Letter-oefeningen 1766. VII Deel Mengelwerk NO. 4. pag. 171 en *ſeqq* medegedeeld eene waarneeming wegens eene vergadering van Water in den Buik, welke het geloof byna te boven gaat, en waar aan zommigen ſchynen getwyfeld te hebben; dat men op eenmaal 186 pond water, zonder eenige de minſte toeval, heeft konnen aftappen, bragt min ervaarene in verbaasdheid en onkundige Lezers tot ongeloof. Ik heb dienſtig geoordeeld het vervolg deezer waarneeming en den toeſtand der Lyderes kortelyk aan U Ed: te melden.

De Juffrouw, welker naam ik in myn eerst berigt geen vryheid had te melden, is eene Dogter van wyl: den Wel Edelen Agtbaaren Heere TIMON AUKES te *Hindelopen*, en in deezen nawinter getrouwd aan den Heere ALER TAIKES.

De Lyderesſe is zedert de aftapping, zynde geweest den 11 July 1766, zeer welvaarende geweest. Door het gebruik van verſterkende en ontlastende Geneesmiddelen zyn de uitgerekte Spieren en Bekleedzelen, en door den band by den Heere A. MONRO beſchreeven onderſteund, zoodanig te zaamen getrokken, dat men zig daar over grootelyks heeft moeten verwonderen; zy nam toe in kragten, de maandelykſche zuiveringen gingen na behoren, ontzag zig geene gezelſchappen nog beweging; met een woord, zy was volmaakt gezond. Wel is waar, dat de buik zig zomwylen een weinig uitzette, zonder dat de nieuwe of volle maan hier by eenige de minſte invloed op haar geſtel gehad heeft, binnen weinige dagen was dezelve egter wederom tot zyn gewoone en natuurlyke dikte; deeze opzetting vermeerderde zig eenigzins zedert de maand July 1768, en dus twee Jaaren na de gedaane Buiks-doorbooring. De buik kromp niet weder in tot deszelfs gewoone dikte, maar bleef op-

 ge-

gezet, zoo dat wy goedvonden de Paraccentesis voor de tweedemaal in het werk te stellen, welke dan ook door den Heere JAN DE REUS volbragt is in tegenwoordigheid van den Wel Edelen Gestr. en Hooggel. Heere W. OUWENS, den zeer Geleerden Heere W. KUCHENIUS zeer beroemd Geneesheer te Stavoren en den Heelmeester HOTZE DE REUS, den 23 September van het voorleden Jaar. Men ontlastte door de Troicar 34 pond water van dezelfde hoedanigheid als het voorige. Geen het minste ongemak heeft zig na de aftapping geopenbaard. Zy geniet tot heden een gewenschten welstand: men bespeurt geen aanwas van water, zy gebruikt versterkende middelen en den band om den buik te ondersteunen.

Franeker, den 10 Juny 1769.

AFSCHRIFT VAN EEN GEDEELTE EENES BRIEFS VAN FLEMING MARTIN.

Schildknaap. Voornaam Ingenieur in Bengale: was geteekend; 1 Oktober 1765.

(*Philosophic. Transact. Vol.* LVII.

BElangende de zwaare en ongemeene hitte van dit gewest, dezelve is eenigen tyd herwaards byna onverdraaglyk geweest.

De Thermometer was zelden beneden de 98, en de kwik rees, op zekere tyden van den dag, tot 104 graaden, in een zeer goed weerglas; ja, my is door eenige voornaame lieden verzekerd, dat de Thermometer in het leger, 500 mylen (denk Engelsche) van hier, dikwils op 120 graaden hadt gestaan; doch ik verbeelde my dat het werktuig niet goed zal geweest zyn.

Zeker is het evenwel, dat niets de hitte kon te boven gaan, welke wy dag en nagt gedurende de maand Juny gevoeld hebben. Mey en July waren, by tyden, weinig gemaatigder, doch gaven eenige tusschenpoozing, anders zou hier een groote sterfte ontstaan zyn, schoon wy niet vry bleeven van voorbeelden der doodlyke uitwerkingen in Juny, waar in eenigen, gezond en wel zynde, schielyk overvallen werden, en in den tyd van vier uuren storven; doch wy hebben 'er, aangemerkt de kwaadaartigheid van de lugtsgesteldheid, niet veelen verlooren, en ik geloove, dat het volk in 't algemeen niet zo onmaa-

maatig is, als eenige jaaren te vore; schoon de beste gestelldheden in de maatigste menschen, volgens het gene ik gezien hebbe, een geringe waarborg zyn tegen een koorts of andere ziekten in dit gewest.

Ik ben zo vry van ziekte geweest als iemant anders in de Stichting; ik kan evenwel niet zeggen, dat ik het zo wel gehad heb van een uitzondering te wezen; want niemant is hier zonder ongemak, en leven en dood worden zo schielyk tegen malkander verwisseld, dat de geneesmiddelen dikwils geen tyd hebben om te werken eer de laatste de overhand heeft. Dit is doorgaans het geval met kwaadaartige koortsen, welken hier genoemd worden *pucker fevers*, beteekenende (in de land-taale) sterke koortsen.

Sedert den 4 Juny zyn de regens begonnen. Dit noemen wy het ongezonde saisoen, wegens de salpeter waar mede de aarde bezwangerd is, welke door de zon opgehaald wordt, als de regens tusschenpoozingen laaten. Hier door worden zwaare ziekten overoorzaakt, voornaamlyk, als de regens ophouden; gelyk doorgaans geschiedt omtrent het midden van Oktober. Hier na wordt de lugt wat gemaatigder, en tot April laatze eenige beweging van het lichaam toe, om de menschelyke gesteldheid, welke door het voorgaande saisoen verzwakt en uitgemergeld is, wederom te doen bekoomen; want in de heete tyden van 't jaar is alle uitspanning verbooden, uitgezonderd 's morgens vroeg op te staan, en met het aanbreeken van den dag te paard te ryden, om zich een uur of twee te vermaaken eer de zon is opgekoomen: te zes uuren is ze reeds te sterk om haaren invloed te wederstaan; en het kan op den zelfden dag niet hervat worden eer de zon onder is, het overige van de vierentwintig uuren moet onder zwaare benauwheid, wegens de hitte, doorgebragt worden. In zulk een saisoen is het onmooglyk te slaapen onder de smoorende hitte, welke de ademhaling zeer bezwaarlyk maakt, hierom loopt het volk in de Virando's en elders om adem te scheppen, waar de dauw koel is, doch in 't algemeen doodlyk voor de genen die in zulk eene lugt wagen te slaapen. In 't kort, dit beneemt iemant zyne gezondheid en kragt, al is hy nog zo sterk van gesteldheid, gelyk aan een iegelyken, die hier twaalf maanden geweest is, gezien kan worden. My is onlangs gezegd door een voornaam man, die in vorigen tyd ingenieur op deeze plaatse geweest is, en gezonden

den was om een zout meir te ſchouwen in de maand September, dat hy de zwavel-dampen zo dik en zwaar vondt, dat hy geſtadig nu en dan in de hoogſte boomen, welken hy kon vinden, moest klimmen om zyn adem te kunnen haalen; hy voegt 'er by, dat hy zyn toevlugt nam tot het onophoudelyk rooken van Tabak, (behalve wanneer hy ſliep) waar aan hy en aan het drinken van veel brandewyn (ſchoon hy van natuure een afkeer hadt van ſterken drank), zyne behoudenisſe toeſchreef. Hy werdt evenwel, by zyne te rug komſte, door een byblyvende koorts van een rottend ſoort overvallen, welke hy, tot verwondering, overleefde, niet tegenſtaande anderen, die hem op den togt verzeld, en veele jaaren in 't gewest verkeerd hadden, op den zelfden tyd, door dergelyke koorts geſneuveld waren.

PROEVEN MET DE KAMFER.

Door MR. ALEXANDER, Heelmeester in Edinburgh.

(*Philoſophic. Tranſact. Vol.* LVII.)

NAdemaal de Schryvers over de Geneeskunde zo zeer van gevoelen verſchillen aangaande de natuur en uitwerkingen van de Kamfer, ſtellende ſommigen dat dezelve verhit; anderen met gelyke vrymoedigheid beweerende, dat ze het lichaam verkoelt; nam ik 'er de volgende proeven mede, om, zo het mogelyk ware, eenig licht te verkrygen raakende deeze twyfeling.

Indien de Kamfer verhittende ware, beſloot ik, zou ze myn' pols aanzetten, en myne natuurlyke warmte vermeerderen; hierom telde ik myne pols-ſlagen in een minuut eer ik ze innam, ik vond het getal der kloppingen, in een minuut, agt en zestig; en de kwik in de Thermometer van Fahrenheit was, in vyftien minuuten, agttien graaden gereezen door de warmte van myn' maag (*).

Den ſtaat van myn pols en de natuurlyke warmte dus bevonden hebbende; nam ik een ſcrupel Kamfer in wat bereide Tamarinden; twintig minuuten hier na leidde ik de Thermometer weder op myn' maage: de Kwik rees, in

(*) De Thermometer was gelegd op myn Maagkolk.

in vyf minuuten, wederom net agttien graaden, gelyk ze te vore gedaan hadt, maar myn pols maakte alleen zes en zestig slagen, dat is, twee slagen minder.

Drie kwartier uurs na dat ik de Kamfer genomen had, leidde ik de Thermometer wederom aan, de Kwik rees in gelyken tyd even eens als in de eerste proeve, doch myn pols maakte maar vyfenzestig slagen, zynde één minder, en drie minder dan eer ik de Kamfer had genomen.

Den volgenden dag, als ik bevonden had dat de Kwik negentien graaden in vyf minuuten rees, door de warmte van myn' maag; en myn pols zevenenzeventig slagen deedt in een minuut, nam ik twee scrupels Kamfer in een weinig Siroop van bleeke roozen: onmiddelyk na de doorzwelging werd ik een gevoel in myn' mond gewaar eenigzins gelyk met dat van Peper-munt-water, doch veel minder onaangenaam; tien minuuten, na dat ik ze ingenomen had, leidde ik den Thermometer op myn maag; in vyf minuuten rees de Kwik agttien graaden, één graad minder dan eer ik de Kamfer gebruikt had. Myn pols deedt alleen zeventig slagen, daar ze, voor ik de Kamfer genomen had, zeven en zeventig slagen hadt gemaakt: Vyf en twintig minuuten na het gebruik van de Kamfer, leidde ik den Thermometer wederom aan, en de kwik rees als in de laatste proeve, maar myne pols-slagen waren van zeventig tot zeven en zeventig vermeerderd, net het zelfde getal als voor ik de Kamfer had genomen. Kort hier op werdt myn hoofd zo duizelig, dat ik bezwaarlyk over de kamer kon wandelen. In deezen staat kreeg ik neiging om een versche lugt in te ademen, ik opende een venster en keek uit op de straat, waar my alles in beweging en verwerring voorkwam; merkende dat ik in gevaar was van te zullen vallen, sloot ik het venster, waggelde hier van daan naar het bed, wierp 'er my op neder, en, een boek by my hebbende, wilde ik leezen, doch had geen onderscheiden begrip van eenig gezegde, en kon nog minder een of twee aan malkander knoopen, om de meening van den Schryver te bevatten: niet in staat zynde om my met leezen bezig te houden, stond ik op, om te zien of ik eenigzins beter kon wandelen, doch bevond, tot myn groote verslagenheid, dat ik nog duizeliger was, en naauwlyks in 't geheel kon wandelen. Ik begaf my hier op wederom te bed, en dorst voelende, riep ik om wat Schaapen-nat: wyl het middag was, dekte de knegt, in plaats van het nat te brengen, de tafel, als gewoonlyk, niet weetende dat ik op eenige wyze ongesteld

was.

was. Het eeten opgezet zynde, kwam ik wederom uit het bed, en gebruikte, met veel tegenzin, een bordvol soupe, doch ik kon brood noch vleesch proeven wegens een' walging, waar by echter geene neining tot braaken was.

Ik slingerde nu wederom naar bed, en nam het boek op, welk ik hier gelaaten had, met oogmerk, om de aandagt van mynen geest op iet anders te vestigen dan waarin my de tegenwoordige verwerring van denkbeelden hadt gestort; op deezen tyd gaf my de zelfsbehoudenis in de nuttigheid van een braakmiddel te neemen; doch alzo ik weinig pyn gevoelde, en weinig gevaar voorzag, besloot ik het gevolg van myne proeve niet te stuiten, door de Kamfer uit te braaken, voor dat ik 'er de uitwerkingen van ontdekt zou hebben. Tot nog toe had ik, onder een beroering van onbestaanbaare denkbeelden, eenige gewaarwording over behouden; maar nu ontstondt 'er zulk een geraas in myn ooren, de verwerring en duizeligheid van myn hoofd nam zo toe, dat alle weetenschap van het tegenwoordige, en alle geheugen van het gene voorby was, schielyk ten eenemaal vernietigd wierden, zo dat ik niet weet of ik in het boek, welk ik opgevat had, poogde te leezen, of wat ik anders deed.

By geluk kwam, in deeze omstandigheid, een van myn jonge lieden tot my in de kamer; dees zeide my, na dat ik weder bekoomen was, dat ik hem verzogt had de vensters te sluiten, my weder achterover op het bed nedergeworpen, en eenige minuuten stil had geleegen, waar na ik in een soort van wildheid was opgesprongen, en, op den kant van het bed gezeeten, eenige pogingen had gedaan om te braaken, doch niets overgegeeven; dat ik my wederom achter over had gelegd, in zwaare stuiptrekkingen was gevallen, de mond zeer had geschuimd, ik vreeslyk styf gestaard op, en alles had gepoogd te grypen en verscheuren wat omtrent my was. Dit heftig overval was gevolgd door eene bedaardheid, naar eene bezwyming gelykende, op welken tyd om een nabestaanden van my was gezonden, die tusschen drie en vier uuren kwam; toen hy my aansprak, ontwaakte ik, zo ik meende, uit den slaap, en kende hem, schoon ik van eenig ander voorwerp naauwlyks weet hadt. Kort hier op kwam Dr. COLLEN, die ook ontbooden was; wanneer hy myn pols hadt gevoeld, honderd slagen doende in een minuut, wilde hy dat ik adergelaaten zou worden; maar gelyk het schynt dat een natuurlyke tegenzin overblyft, schoon alle ander gevoel verlooren,

ten zy, kantte ik my hier hardnekkig tegen, wegens een onverwinnelyken afkeer welken ik hier van heb. Geduurende al deezen tyd wist niemant dat ik Kamfer gebruikt had, ik had 'er ook zelf geen geheuge van; en schoon ik zo verre uit het overval, welk ik hier even te vore beschreeven heb, bekoomen ware, dat ik elk een, die by my was, kende, wist ik nog niet waar ik was, of wat ik deed.

Wyl ik een ongemeene hette aan my voelde, stondt ik met drift uit het bed op, en wierp my neder op de vloer, en deeze koelte geviel my; hierop bragt men eenig koud water, baadde 'er myne handen in, en wiesch my het aangezicht 'er mede; dit deed my gestadig goed, en een' beeving over myn geheele lichaam bedaaren. Nu kwam Dr. MONRO de jonge in, om wien men ook, tot myne hulpe, gezonden hadt. Alzo ik hem geen verslag kon geeven van myne ongesteldheid; viel, by geval, terwyl hy over de kamer heen en weder wandelde, zyn oog op een papier 't welk ik op de tafel had laaten liggen, vervattende een' aantekening dat ik Kamfer had genomen, en welken 'er de uitwerkingen van waren geweest, zo lang ik in staat was geweest dezelven op te merken. Op deeze ontdekking deedt hy my aanstonds warm water brengen; hier van ryklyk gedronken hebbende geraakte ik schielyk aan 't braaken, en, schoon 'er reeds meer dan drie uuren verloopen waren sedert ik de Kamfer genomen had, gaf ik nog een groot deel in haare eige zelfstandigheid over.

Myn hoofd houdende over het bekken waar in ik braakte, deedt zich de reuk van de Kamfer sterk op, en bragt my eerst wederom in de gedagten, dat ik 'ze genomen had, schoon ik nog niet kon zeggen, wanneer of op welke wyze. Ik dronk nu, op raad van den Dokter, het sap van twee of drie Limoenen en Oranjeappelen, doch kon niet bemerken dat zy eenig goed deeden. Ik heb te vore gezegd, dat ik niet alleen alle geheugen, van het gene voorby was, had verlooren, maar ook de kennisse, genoegzaam, van alles wat omtrent my was; ik begon nu eenigzins beiden weêrom te krygen; doch op zulk een byzondere wyze, dat ik ze niet kan beschryven om 'er een klaar denkbeeld van te geeven. Onder de eerste dingen, welken ik my herrinnerde, was, dat ik dien dag eenige patienten had bezogt; zonder dat ik my derzelver gebreken, naamen, getal of eenige andere omstandigheden hier van kon te binnen brengen. Ik kon

my

my ook herinneren, dat ik te vore veele dingen geweeten had, waar van ik nu geheel onkundig was geworden, maar kon niet bedenken hoe ik de kundigheid, welke ik verlooren had, weêrom zou krygen. Iemant die het gebruik van zyne zinnen verlooren heeft door sterken drank, weet, zo dra hy wederom nugter is, alle ding zo wel als te vore: maar met my was het heel anders, want het stoffeerzel van myn kamer, en byna al wat ik zag, scheen my zo vreemd en nieuw, als of ik eerst op dat oogenblik in de wereld ware gekoomen; en schoon ik my den naam van elk ding kon te binnen brengen, als ik het zag, kon ik, zonder de natuur van hetzelve na te spooren, 'er het gebruik niet van bedenken.

Ik was te bed gebragt toen ik braakte, doch het zy het hier aan toe te schryven is, dan aan de Kamfer, ik had zwaare hoofdpyn, welke my den heelen avond lastig viel. Tusschen vyf en zes uuren stond ik op, en dronk een kommetje Thee, en nog eenig aangelengd sap van Limoenen en Oranjeappelen. De duizeling in myn hoofd, het gezang in myn' ooren, de groote hette en beeving, welken ik zo sterk gevoeld had, waren nu veel verminderd, schoon nog verre van geheel overgegaan te wezen. Te zeven uuren kwam Dr. MONRO nog eens naar my zien; op het tellen van myne polsslagen vondt hy dezelven van honderd verminderd op tagtig; een minuut hier na werdt de Thermometer op myne maag gelegd, en in een half uur was de Kwik twee graaden gereezen boven bloedwarm; toen werdt dezelve van myne op des Doctors maag gelegd, en de Kwik daalde meer dan een' graad.

Schoon ik tusschen agt en negen uuren merklyk beter ware, voelde ik nog een' ongemaklykheid in myn lichaam, en een verwerring van geest, welke ik niet kan beschryven; waarom ik te bed ging, en schielyk in een bedaarde en zagte rust viel, welke, zonder tusschenpozing, duurde tot den volgenden morgenstond. Wanneer ik ontwaakte, bevond ik myn' hoofdpyn geheel over, doch 'er bleef nog eenige ontroering in. Deezen morgen ter stoelgang zynde, was ik zeer hardlyvig, schoon te vore niet, en dit bleef ook hier na niet aanhouden. Deezen geheelen dag voelde ik een groote zeerte en styfheid over myn geheele lichaam, als of ik koude gevat, of sterke beweging ondergaan had; den volgenden dag was ik wat beter, en een dag hierna geheel hersteld.

Wyl de voorgaande proeven my niet voldaan hadden, of de

Kamfer werkte als een verhittend of verkoelend middel, besloot ik te bezoeken of ze eenige vermeerdering van warmte zou geeven aan vogten waar in ze ontbonden was; doch na herhaalde proeven bevond ik, dat ze de natuurlyke warmte van geestvogten of oliën niet veranderde, in welken maate ook zy 'er mede bezwangerd waren.

De eerste gifte welke ik nam, was een maatige, en scheen als een verkoelend middel gewerkt te hebben; maar de volgende, zo men eenigen staat kan maaken op de aandoeningen welken 'er door veroorzaakt werden, of op de vermeerderde snelheid van het bloed, moet gewis merklyk verhit hebben.

NATUURLYKE HISTORIE DER WESPEN.

(*Uit het Engelsch.*)

De *Wespen* schynen, wanneer zy met de heilzaame en welbestuurde Maatschappy der *Honigbyen* vergeleken worden, een wild Volk, een soort van *Hottentotten*; maar wy vellen, dus oordeelende, geen regtmaatig oordeel, 't welk uit gebrek van kunde voortkomt: want de Maatschappyen der *Wespen* wyken, in geene deele, voor die der *Byen*, en schoon oorlogzugtiger van aart, zyn ze niet min kunstig, niet min arbeidzaam.

Deeze Insecten mogen in drie Hoofdrangen onderscheiden worden, naar de verschillende plaatzen, welke zy tot het vervaardigen hunner Nesten uitkiezen. — De eerste Rang onthoudt zich op de Planten en takken der Boomen. Verscheide soorten behooren tot deezen rang, zy zyn alle van het kleinste slag, en maaken geene zeer talryke Gemeenebesten uit. — De *Wespen* van den tweeden Rang plaatsen doorgaans haar nest onder eenig bedekzel, 't zelve oprigtende in oude uitgeholde Boomen, of in Schuuren, die weinig bezogt worden. Deeze zyn de grootste van 't geheele Geslacht, en draagen den naam van *Horzels*. — Die van den derden Rang bouwen alleen onder den grond, en zyn in 't grootste getal byeen, 't welk zomtyds eenige duizenden beloopt.

Alle deeze *Wespen* hebben veel gelykheid met elkander in haare schikkingen; zy maaken hunne nesten alle bykans met dezelfde kunst, en haare leevenswyze in dezelve verschilt weinig. Wy zullen dieshalven de Natuurlyke Histo-

rie van de laatstgemelden alleen opgeeven, en by gelegenheid het een en ander van de overige zeggen.

De *Wespen*, die onder den grond hunne wooningen vervaardigen, zyn geene liefhebfters van vrugten, maar moeten veel eer onder de vleeschvreetende *Infecten* geteld worden, onder welke zy uitmunten: zy beoorlogen, op het wreedfte alle andere *Vliegen*; dan deeze vangst op de jagt kan haar zelden geheel voldoen, men vindt ze, om meerder en gewisfer buit te behaalen, op het land in de Slagers huizen. Na haar genoegen van het vleesch geëeten te hebben, fnyden zy 'er zomtyds ftukjes af half zo groot als zy zelve zyn, en voeren die mede na haar nest. Aan elke zyde van den bek hebben zy een tand, als een zaag getand, hier mede fnyden zy de ftukjes vleesch af, zy knauwelen rondsom en benedenwaards tot dat ze los liggen.

Verzaadigd en met roof belaaden zynde, keeren zy nestwaards. De eerfte deur, door welke zy daar inkomen, is een hol van omtrent een duim wyd, aan den bovenkant van den grond open, de kanten van het hol zyn omgewroet, gelyk de Konynsholen; doch de aarde is rondsom met gras begroeid. Dit hol is eene foort van gaandery, door de *Wespen* uitgegraaven; zelden loopt het recht uit, maar met kromten en wendingen; langs deezen weg komen zy in een kleine onderaardfche Stad, die, fchoon niet in onzen fmaak gebouwd, nogthans haare evenredigheden heeft, waar in de ftraaten en wooningen geregeld gefchikt zyn; deeze ftad is omringd door eene foort van papieren wallen, fterk genoeg tot het einde waar toe zy dienen, zynde zomtyds meer dan anderhalven duim dik.

Deeze wallen, om nu minder verbloemd te fpreeken, deeze bekleedzels der Wespennesten zyn van verfchillende gedaanten en grootte, altoos overeenkomende met de gedaante en grootte van het daar in beflooten werk. De kloofswyze gedaante, welke het doorgaans heeft, is nu eens plat dan langwerpig, zo dat de langfte middelyn van boven na beneden of in de breedte gevonden word. Men ziet ook nesten, die het fatfoen van een geknotten kegel hebben, en na beneden 't naauwst zyn.

Elk nest heeft twee gaten. Het eene dient beftendig tot een ingang, het ander tot een uitgang, ieder gat is niet grooter, dan dat 'er maar éene *Wesp* teffens door kan; de geregeldheid omtrent het uit- en ingaan, neemt allen hinder, die deeze kleinte zou kunnen veroorzaaken, te eenemaal weg.

De

De binnenzyde van het nest is vervuld met verscheide platte raaten, evenwydig aan elkander, bykans horizontaal geplaatst. Zy gelyken de Honigraaten daar in, dat ze bestaan uit eene menigte zeskantige zeer geregeld gebouwde celletjes: maar ze bestaan uit dezelfde stoffe als het buiten bekleedzel van 't nest, eene soort van papier, naamlyk; ook is 'er maar eene ry van celletjes, die de opening benedewaarts hebben; zy zyn met geen Wasch of Honig gevuld; doch enkel geschikt om de eitjes te bergen, en de daar uit voortkomende Wormpjes, benevens de jonge *Wespen*, die nog niet vliegen kunnen, te huisvesten.

Alle de Wespennesten bevatten geen gelyk getal van raaten; in deeze vond ik 'er vyftien, in geene niet meer dan elf; de grootte van de raaten is geëvenredigd aan de wydte van het bekleedzel. De eerste of bovenste van deeze raaten is dikwyls niet breeder dan twee duimen, terwyl de middelste zomtyds meer dan een voet haalen; de middelste zyn ook de dikste.

Deeze raaten zyn alle boven elkander geschikt, als zo veel verdiepingen, en verleenen verblyf aan een verbaazend groot getal inwoonderen. Daar is misschien geen cel of dezelve dient om drie jongen voort te brengen: men rekent dat één zulk een nest in één Jaar meer dan dertig duizend *Wespen* uitlevert.

De onderscheide raaten of verdiepingen laaten eene genoegzaame opening tot doortogt voor de *Wespen*, altoos is 'er tusschen beiden eene ruimte van een half duim: de verdiepingen zyn dus wel niet hoog; maar de hoogte is geëvenredigd aan de grootte der inwoonderen. Zy hangen alle op zodanig eene wyze, dat de eerste bykans al het gewigt van de andere draagt, deeze is vastgemaakt aan het bovenste van het Wespennest; de tweede hangt aan de eerste; de derde aan de tweede en zo vervolgens tot de benedenste toe: eene soort van kolommen, bestaande uit dezelfde stoffe als het bekleedzel, en de raaten en 't overige van het nest, maaken die zamenhegting.

Niets is vermaaklyker dan haar te zien arbeiden aan het uitbreiden en verdikken van het bekleedzel; dit bezag de Heer REAUMUR, door een Wespennest in een glazen Bykorf te brengen. Geen werk voeren zy met grooter spoed uit, een groot aantal is 'er mede bezig, doch het gaat geheel zonder verwarring toe. Zy zoeken de noodige bouwstoffen in 't omgelegen land, de *Wesp* die ze vergaderd heeft voegt ze ook aan het werk; de Bouw-

of Metzel *Wesp*, (want andere hebben andere bezigheden, gelyk wy ter behoorlyke plaatse zullen vermelden,) keert t'huiswaards, beladen met een klein balletje, 't geen zy houdt tusschen de tanden, waar mede zy, gelyk gezegd is, het vleesch afknaagt. Dit balletje is de stoffe tot het werk geschikt. De *Wesp*, aan 't nest gekomen zynde, brengt dit ter plaatse daar zy verkiest te vergrooten of te verdikken; dit balletje is zagt als deeg. Zy zet zich schrap op het gedeelte waar zy het kleine balletje geplaatst en gedrukt heeft, terstond gaat zy agter uit, en laat een gedeelte van haar balletje schieten; 't overige tusschen de twee voorste pooten vasthoudende. Verbeeld u dat ge weeke aarde om den rand van een pot wilde stryken, en gy zult u een denkbeeld vormen van de wyze op welke de *Wesp* hier te werk gaat. Haar twee zaagswyze tanden doen 't zelfde als de duim en vinger van een' pottebakker, die nieuwe aarde voegt aan den rand van een pot, het uithaalende en nederdrukkende.

Wy moeten nu zien waar uit deeze balletjes bestaan. Na een vrugtloos zoeken, zegt de Heer DE REAUMUR, en wanneer ik myne nasspeuringen, omtrent dit *Insect*, niet langer voorzette, kwam een *Wesp* van de onderaardsche soort my onderrigten van 't geen ik dus lang vergeefsch gezogt had. Zy plaatste zich naast my op myn vensterbank, 't venster stondt open. Zy zat stil op eene plaats, die my voorkwam niet geschikt te zyn, om haar iets aangenaams op te leveren; maar terwyl het overige haars lichaams in rust bleef, zag ik hoe zy haar kop geduurig bewoog. 't Viel my terstond in of zy ook bezig mogt weezen om eenige bouwstoffe van de vensterbank af te knaagen, en ik vond myne gissing bewaarheid. Ik bezag haar met aandagt, zy scheen het hout te knaagen, haare twee zaagswyze tanden zaagden, met eene verbaazende schielykheid, 'er kleine stukjes af. Zy at het afgeknaagde niet op, maar voegde het by een klein hoopje, dat ze reeds van dezelfde stoffe tusschen de pooten hieldt. Binnen kort veranderde zy van plaats; maar ging bestendig voort met knaagen. Vervolgens ving ik deeze *Wesp*, terwyl ze nog bezig was in dien arbeid, en vondt haar belaaden met bykans zo veel stoffe als zy gewoonlyk na het nest sleepen; zy hadt die nog niet tot een balletje gevormd, noch zo veel bevogtigd als wanneer zy het aan haar werk vast pleistert.

Ik onderzogt deeze hoop vezeltjes, die, in allen deele, uitgenoomen 't gebrek aan vogtigheid, geleek naar de balle-

le-

letjes, die ik de *Wespen*, als zy aan 't bouwen waren, wel ontnoomen had. Deeze vezeltjes kwamen my egter voor geheel anders te weezen dan iemand zou verwagten, dat een *Insect* door knaagen van hout zou afknabbelen. Zy kapt het hout niet alleen, dit zou haar slegts kleine stukjes geeven als zaagzel; maar voor dat ze het snydt, maakt ze 'er eene soort van plukzel van; zy drukt de draaden van het hout tusschen de meergemelde tanden, ligt dezelve op, en scheidt ze van een; dit gedaan hebbende snydt ze die stukken. — Ik leerde deeze greep niet alleen uit het oplettend waarneemen van de *Wesp*, maar verzekerde my van de waarheid, door desgelyks met myn pennemes de draaden van het hout te scheiden. Op deeze wyze verzamelde ik vezeltjes, welke ik vergeleek by die door de *Wesp* vergaderd waren, en ik kon 'er geen onderscheid tusschen vinden.

Zints dien tyd heb ik altoos gelet op de werkzaamheid der *Wespen*, die op droog hout zaten, en waargenoomen, dat zy zich byzonder zetten op de latten van schuttingen, op de vensters en vensterbanken. 't Is opmerklyk, dat zy bykans altoos oud droog hout, 't welk langen tyd aan de lugt is blootgesteld geweest, uitkiezen.

De raaten, en de kolommen, die deeze raaten ondersteunen, zyn van dezelfde stoffe gemaakt. Het weefzel der celletjes is los en gelykt best netwerk; de kolommen zyn van een geheel vast maakzel. De *Wespen* stryken dezelve zomtyds met een soort van vernis over, wryven ze met den snuit; de gewreevene plaatsen glimmen en blyven in dien staat. Dit vernis is mogelyk het lym, 't welk de draaden, waar uit het papier is zamengesteld, vasthegten.

Een groot gedeelte der *Wespen*, door ons in den eersten rang geplaatst, die haare nesten op Planten of takken van Boomen bouwen, maaken 'er geheel geen bekleedzel om; haare raaten liggen bloot in een verticaalen stand. Zy houden zich dikwyls te vrede met een enkelde raat te vervaardigen; eenigen geeven 'er slegts twee of drie, anderen vyf of zes duimen middellyns aan. Zomtyds egter maaken zy twee of drie raaten evenwydig aan elkander.

In *Frankryk* zyn 'er *Wespen*, wier nesten zonderlinge en aartige bekleedzels hebben. De Heer VARIGNON bragt, eenige jaaren geleeden, 'er een aan de Academie, wel-

 kers

kers bekleedzel zeer geleek naar een nog niet opengegaane Roos, het was zamengeſteld uit verſcheide op een geplakte bladen.

Maar van alle *Weſpen*, die ik ken, is 'er geene ſoort, die in 't maaken van haare neſten vreemder verſchynzel oplevert, dan eene ſoort van *Weſpen* in *Canada*, men vindt het in 't Kabinet des Konings van *Frankryk*. Op 't eerſte gezigt, en zelf na eenigen tyd het van buiten bezien te hebben, zou men het voor 't werk van Menſchen houden. Het bekleedzel gelykt naar ons bordpapier; doch 't is te weinig gezegd, dat het 'er naar gelykt, gy kunt 'er geen onderſcheid in vinden. Het heeft de effenheid, de kleur, (die thans als oud bordpapier is, doch voor heen wit was) en het zamenweefzel van 't zelve. De gedaante van dit omkleedzel is die van een kegel, doch niet ſcherp aan den top, na by het boven einde is eene langwerpige opening om een tak vastgemaakt, in deezer voege hangen die *Weſpen* haar neſt op: 't is onmogelyk die tak daar uit te haalen, zonder het bordpapier te ſcheuren.

De *Weſpen* van den tweeden Rang, de grootſten, *Horzels* genaamd, maaken in Schuuren en gaten van Boomen haare neſten, die veel gelykheid hebben met die der onderaardſche; alleen is het papier van een harder en ruwer ſoort, doorgaans geelagtig van kleur, terwyl dat der onderaardſche *Weſpen* uit den aschgraauwen ziet.

De *Weſpen* van alle deeze ſoorten beginnen in het bouwen eerst met de bovenſte raat; doch, eer zy dit werk aanvangen, maaken zy een der kolommen, aan welken het werk hangt; aan 't beneden end van die kolom bouwen zy de eerſte cel van de raat; rondsom deeze plaatſen zy andere celletjes; zy rigten nieuwe kolommen op, naar gelange de vermeerdering van 't getal der celletjes vordert, en zy breiden het bedekzel uit naar maate het getal van raaten vermeerdert.

Een en het zelfde neſt wordt bewoond door drie ſoorten van *Weſpen*, onderſcheiden in grootte, ſchoon vry gelyk van gedaante, of, met andere woorden, zy kunnen in drie Sexen onderſcheiden worden, Mannetjes, Wyfjes en Arbeiders of Muilezels. De Mannetjes zyn even als de *Hommels* in de Byenkorven; de Wyfjes bekleeden de plaats der Koninginne onder de Byen; doch daar deeze ſlegts een zeer klein getal uitmaaken, of ſlegts eenig in den korf gevonden werden, zyn 'er in een Weſpenneſt tuſſchen de

twee

twee en drie honderd. De Arbeiders onder de *Wespen* komen met die onder de *Byen* overeen.

Deeze Arbeiders maaken het grootste gedeelte van het Gemeenebest uit, zy draagen 'er al den last van. Zy bouwen, zy bezorgen voorraad voor de Mannetjes, Wyfjes, en voor de jonge *Wespen*, een groot gedeelte van het jaar. Wanneer zy in 't nest komen, deelen zy den behaalden buit mede. Verscheide *Wespen* schaaren zich rondsom den aangekomen Arbeider, en elk neemt zyn deel van 't aangebragte. Dit gaat met de grootste eensgezindheid toe. De volgende waarneeming kan hier van tot blyk strekken. Arbeiders, die op de Jagt niets gevangen, en alleen wat op de vrugten geaasd hebben, en dus geen voedzel van aanbelang mede brengen, (want zy voeren noit vrugten aan,) doen egter 't hunne om hunne nestgenooten te onthaalen. Dikmaal heb ik gezien, dat zy, naa in 't nest wedergekeerd te zyn, zich gerust in 't bovenste gedeelte nederzetten, vervolgens lieten zy uit hun bek een druppel helder vogt vallen, deeze werd greetig opgezoogen, zomtyds door twee *Wespen* te gelyk: de Arbeider stortte vervolgens een tweede, en ook wel een derde dergelyke druppel uit, die aan andere *Wespen* ten deele viel.

De zogenaamde Muilezels of Arbeiders, schoon de werkzaamste van de geheele Maatschappy, zyn de kleinste, doch tevens de vlugste en vaardigste. De Wyfjes zyn dikst en zwaarst, traager en loomer van beweeging. De grootte der Mannetjes komt tusschen die der Arbeiders en Wyfjes in.

Geduurende de maanden Juny, July, Augustus en 't begin van September, houden de *Moeder-wespen* zich stil in het nest, zy gaan zelden uit dan in het Voorjaar en in September. Al den anderen tyd besteeden zy in het leggen van de Eitjes, en het voeden der Jongen, 't welk haar overvloedige bezigheid verschaft, ja de Wyfjes zouden alleen dat werk niet afkunnen, zo groot is het getal der Voedsterlingen. In het toedienen van voedzel, gaan zy op dezelfde wyze als de Vogels te werk, geevende telkens een bekje vol. — 't Is verbaazend te zien met welk eene vaardigheid de *Moeder Wespen* door de celletjes van de eene na de andere raat gaan; zy steeken den kop vry diep in de celletjes, waar de Jongen nog zeer klein zyn: wat daar gebeurt, is voor het oog des Waarneemers verborgen; doch men kan het veilig opmaaken uit het geen men ziet in celletjes, waar de Jongen grooter en op het punt der gedaantverwisseling zyn. Deeze laatstgemelde houden zich zo

ſtil niet; maar ſteeken den kop geheel uit het celletje, en ſchynen al happende om voedzel te vraagen. De *Wespen* van het grooter ſlag, de *Horzels*, drukken, eer zy haaren Jongen te eeten geeven, den kop een weinig tusſchen de meer gedagte zaagswyze tanden. De Moeders zyn niet genoegzaam om eene zo groote menigte Jongen te voeden, en dus worden de Arbeiders dikwyls in dat werk gebruikt. Ik heb op de *Wespen* van den eerſten Rang eene waarneeming gedaan, die ſchynt te bewyzen dat zy mede haare Jongen opkweeken als de Vogels, door overgifte, dat is, zy laaten het voedzel eerst eene wyl in den krop kooken, en geeven het dan over aan 't gebroedzel: want ik zag dat eene *Moeder Wesp* van deeze ſoort, die 't buikſtuk van een *Inſect* 't huis bragt, na 't geheel ingezwolgen te hebben, door de celletjes ging, en aan de jongen ſtukjes gaf zo groot dat ze die nauwlyks konden doorzwelgen. Ik heb brokken van de raaten weggenoomen, vol met kleine *Wespen*, die 't moederlyk voedzel ontbeerende, 't geen ik haar gaf, opzoogen; 't zou misſchien niet onmogelyk weezen, hun dus op te voeden, als men het der moeite waardig oordeelde, zegt de Heer DE REAUMUR. Zeker Jongen, die vermaak ſchepte in *Wespen* met honig op te kweeken, heeft het met de daad gedaan.

De jonge *Wespen* komen voort uit een wit doorſchynend langwerpig Eitje, 't welk zeer naar de kern van een Pynappel gelykt, uitgenomen dat het aan het eene einde dikker is dan aan het andere. Acht dagen naa dat het Eitje gelegd is vindt men in het celletje een Worm, zeer veel dikker dan het Eitje, de kop is dan zigtbaar, ook kan men de twee meergemelde tanden onderſcheiden zien. De Wormen groeijen voort tot dat ze 't geheele celletje vervullen, als dan zyn ze gereed tot het ondergaan der gedaantverwisſeling. Zy hebben dan niet langer voedzel noodig, en leggen zich een vasten op; zich van alle gemeenſchap met de andere *Wespen* afzonderende. Zy ſtoppen, naamlyk, den ingang van haar celletje, door het maaken van een dun bedekzel; zy ſpinnen het volkomen op dezelfde wyze en met dezelfde beweegingen van den kop als de Ruspen de tonnetjes. De draad, van welken zy het vervaardigen, is zo fyn, dat ik tot nog niet heb kunnen ontdekken, waar dezelve uitkomt. In omtrent drie of vier uuren is het geheele bedekzel afgeweeven. Ik heb dikwyls plaiſier gehad om dit bedekzel als het nauwlyks begonnen was, ſtukken te breeken, om te maaken dat zy op nieuw aan 't werk zouden gaan;

maar men moet dit doen als zy nog een genoegzaamen voorraad van spinzel over hebben: want het verbreekende, naa dat het reeds eenige dagen voltooid geweest is, zal de Worm niet meer weeven. Deeze bedekzels zyn gansch wit, byzonder by de *Horzels*.

Ik heb geene zeer nauwkeurige waarneemingen wegens het getal der dagen, die verloopen, tusschen het leggen van het Eitje, en dat de Wormen zich in de celletjes opsluiten. Ik denk egter dat het in de *Wespen* van den eersten Rang niet meer dan één-en-twintig is. Hier van ben ik verzekerd, dat de Wormen van deeze soort niet langer dan negen dagen in de celletjes blyven, naa dat ze zich zelven hebben opgeslooten. Kort naa deeze opsluiting verandert de Worm in een Pop, hy schudt de oude huid af, en is bedekt met eene andere, zo verbaazend dun en doorschynend, dat men 'er de kleur en de gestalte van de *Wesp*, schoon daar in nog als opgewonden, door heen kan zien. Ten einde van den achtsten of negenden dag, legt het *Insect* dit laatste omkleedzel af en verschynt in eene vliegende gestalte. De eerste huid is zo netjes aan de zyden van het celletje vastgehegt, dat dezelve 'er een gedeelte van schynt uit te maaken. De *Wesp*, dus de banden verbrooken hebbende, begint gebruik te maaken van haare tanden, met het afknabbelen van het bedekzel, waar onder zy beslooten geweest is. De *Horzels* of groote *Wespen* beginnen met haar bekleedzel in 't midden te doorknaagen, en verwyderen dus het gat allengskens zo verre dat zy 'er door kunnen.

De *Wesp* op deeze wyze geheel uit haare cel gekroopen, en in volle vryheid, verschilt alleen van de andere door bleeker geel of citroenkleurig te zyn, zy neemt terstond voedzel door de andere aangebragt. —— In de Wespennesten zonder eenig bedekzel, heb ik gezien, dat *Wespen* op denzelfden dag, op welken zy de gedaantverandering ondergaan hadden, te velde gingen, en buit aanbragten, welke zy aan de Jongen in de celletjes uitdeelden. De cel door de jonge *Wesp* verlaaten blyft niet lang ledig, zo ras het ontruimd is, maakt een oude *Wesp* het schoon. Binnen weinig dagen vindt men 'er een nieuw Eitje; en dus dient het zelfde celletje om verscheide *Wespen* te broeden.

't Gansche gebouw, 't geen wy dus met de Inwoonders beschreeven hebben, is een werk maar voor weinig maanden geschikt. Deeze in den Zomer zo digt bevolkte woonsteden zyn in den Winter meest verlaaten, en in de Lente

gansch ontvolkt; geen één enkelde *Wesp* blyft 'er in over. Zy die het ſtrenge winter-ſaiſoen doorſtonden, vangen een nieuw gebouw aan, 't welk, gelyk ook de aanſtaande inwoonders, den oorſprong verſchuldigd is aan een klein getal Wespen, en zomtyds aan ééne enkele.

Eene wyfjes *Wesp* wordt de Stigteres van een gansch Gemeenebest, waar van zy, in den ſterkſten zin van het woord, de Moeder is. — De Volkplantingen der *Wespen* zyn op verre na zo voordeelig niet voor ons als die der *Byen*, zy beſchadigen veel eer; wy kunnen egter niet nalaaten te erkennen, dat zy iets grooters en roemrugtigers hebben. Indien de Inſecten vatbaar zyn voor roem, en indien waare roem by hun wordt afgemeeten als by ons, beſtaande in het te boven komen van zwaarigheden; in 't volvoeren van onderneemingen nuttig voor de Maatſchappye, dan is elke *Moeder Wesp* eene Heldin, by welke de Koningin der *Byen*, hoe geëerd door haare Onderdaanen, niet vergeleeken kan worden.

Wanneer de *Moeder Wesp*, in de Lente, onder den grond, een nest begint te bouwen, 't geen naderhand door zo veel duizend *Wespen* ſtaat bewoond te worden, die alle haare afſtammelingen zyn, heeft ze niet langer de gemeenſchap met de Mannetjes noodig. Zy was in de maand September of October reeds bevrugt, op dien tyd zyn de Mannetjes en Wyfjes bykans gelyk in getal, en eenige honderden van beiderlei Sexen in een nest.

De vryery en de trouwplegtigheden der *Wespen* zyn geheimenisſen, die ik door middel van glazen korven ontdekt heb. Omtrent het midden van October, zag ik dat de Wyfjes en Mannetjes op den buitenkant van het bekleedzel des nests kwamen, en zich daar onthielden, terwyl het door de zon verwarmd was. Ik bemerkte dat de paaring bykans in allen deele op dezelfde wyze als die van andere Vliegen toeging. Ik zag, zomtyds, een Mannetjes *Wesp*, door liefde geprikkeld, nu voorwaards dan agterwaards loopen met een onvergenoegde houding; maar zo ras hy een Wyfje zag, liep en vloog hy in de armen der liefde.

't Is, in de daad, verbaazend dat een enkeld *Inſect* zo veele duizenden Jongen by zich heeft; maar de *Wespen* zyn de eenige voorbeelden niet van deeze groote vrugtbaarheid der Natuure, zy moeten, mogelyk, voor eenige ſoorten van Visch verre wyken.

De Wyfjes en de Arbeiders hebben een angel, de Mannetjes alleen zyn 'er niet mede voorzien. De angel der

Wyf-

Wyfjes is als die der Arbeiders, maar langer en dikker. De pyn, op den fteek volgende, wordt veroorzaakt door een vergiftig vogt in de wonde geftort.

Men hebbe zich niet te verbeelden, dat vrede en eendragt altoos in het Gemeenebest der *Wespen* heerfchen. Daar vallen dikwyls gevegten voor tusfchen de Arbeiders en Arbeiders, als mede tusfchen deezen en de Mannetjes; maar zelden volgt 'er de dood op. — Dan, omtrent het einde van October, houden de *Wespen* op met haaren Jongen voedzel te verzorgen; en worden, van tedere moeders en voedfters, harde en wreede Stiefmoeders. Zy fcheuren de Wormen, die zich nog niet ingefponnen hebben uit de celletjes, en brengen ze buiten 't nest. De Arbeiders en Mannetjes volvoeren dit wreede werk; ik zag nimmer dat een Wyfje in dit moorddaadig bedryf deel nam. Mogelyk verkiezen zy liever die Jongen te dooden, die zy denken dat noit voor den dag zullen komen, of die zy agten, dat de ongenade van het barre faifoen, dat naakende is, niet zullen kunnen doorftaan.

De weinige Wyfjes, die overblyven, brengen den Winter, zonder eeten, door, want zy leggen geen voorraad op gelyk de *Byen*; en, in welk een jaargety het moge weezen, op regen en ftormagtige dagen, gaan zy noit uit, zy houden vastentyd: want zy hebben niets in voorraad.

De angel van de *Wesp* is eene holle buis, open aan het einde, waar uit het vergiftig vogt komt. Door een *Wesp* geftooken zynde, verdroeg ik zulks met geduld, en liet haar den angel, op haar gemak, te rug trekken. Toen ving ik haar, en zette ze op de hand van een knegt, dien ik geleerd had voor het fteeken van eene *Wesp* niet vervaard te zyn; naa de *Wesp* verftoord gemaakt te hebben ftak ze hem; maar 't veroorzaakte weinig pyn. Ik nam de *Wesp* terftond, en liet my ten tweeden maale fteeken, ik voelde het nauwlyks; haare voorraad van venynig water was meest uitgeput. Ik deed vervolgens myn best om de *Wesp* weder te doen fteeken, doch te vergeefsch.

Deeze proeve en eenige andere, die weinigen my zullen willen nadoen, hebben my getoond, dat, indien men zich laat fteeken zonder de Wesp te verjaagen, de angel niet in de wonde blyft fteeken; dezelve is buigbaar, en maakt geen recht gat, doch eene hakkelige wonde; dwingt men de *Wesp* haar wapentuig fchielyk te rug te trekken, dan is de fchuuring groot genoeg om den angel te doen blyven

fteeken, die een weinig ingehaakt is; niet verftoord zynde trekt ze den angel langzaam uit.

Onder de middelen daar men zich van kan bedienen om de *Wespen* en *Horzels* te vernielen, zyn de volgende de beste te agten. — Wanneer de Wyfjes eerst voor den dag komen, gemeenlyk in Maart of April, zyn de *Vliegen*, haar gewoon voedzel, nog fchaars, en zy dus te greetiger op eenig voedzel hun aangebooden. Honig en alle zoete dingen zyn van haaren fmaak; en deeze krygt een nog aanlokkender vermogen als men 'er Wyn, Cyder of Ale bydoet. Dit mengzel moet in glazen vlesjes gedaan, en halfvol in boomen gehangen worden die als dan in bloei ftaan, of op andere plaatzen gezet, waar deeze vrugtbaare Moeders zich onthouden. Zy komen 'er in om voedzel te zoeken, maar niet weder uit het vlesje kunnende kruipen, verdrinken zy in het vogt, en dus worden veele aanftaande volkplantingen in haaren oorfprong zelve uitgerooid.

De *Horzels* bouwen, gelyk wy meermaalen hebben aangemerkt, haare nesten in afgelegene hoeken, byzonder in oude fchuuren of holle Boomen. Dewyl haare nesten aan een engen hals hangen, biedt de volgende wyze van verdelging zich van zelve aan. Men moet, op eenen regenagtigen dag, wanneer ze allen t'huis zyn, een ladder, die tot aan het nest reikt, opregten, en met een bak, groot genoeg om 't geheele nest te bevatten, zo ftil mogelyk, opklimmen, en dan de bak zodanig houden, dat het gansche nest tot den hals toe daar in hangt, waar op men de banden affnydt, en dus in een flag het nest met alle de *Horzels* meester wordt. Ontkomen eenige weinige Arbeiders dit lot, zy zullen binnen kort omkomen, wanneer zy de Wyfjes, van welke de inftandhouding der Maatfchappye alleen afhangt, moeten misfen; en men mag zich wegens de vangst der Wyfjes vry gerust verzekerd houden; naardemaal zy niet fpoedig het nest verlaaten. Het nest op de voorgemelde wyze in handen gekreegen hebbende, moet gansch en al in 't water gedompeld worden, om dus het geheel gezin te verdelgen.

De *Wespen*, die haar nest onder den grond maaken, moeten, te zelfder oorzaake als de bovengemelde, op een regenagtigen en ftormigen dag, kort voor 't vallen van den avond, of zeer vroeg in den morgen, aangetast worden. Een loop buskruid, op de wyze van een vuurpyl toegemaakt, en een weinig vogtig om te meer rooks te geeven,

moet,

moet, zo diep als mogelyk is, in het gat van den ingang gestooken, en met stroo overdekt worden: dit in brand gezet zynde zal ook het buskruid aansteeken, en de rook in het nest slaande, zal op 't oogenblik de *Wespen* verstikken. Als dan moet men het nest opgraaven, 't zelve in 't water of in 't vuur werpen, ten einde zy, buiten allen twyfel, vernield worden.

WAARNEEMINGEN OVER DEN AANWAS DES MENSCHDOMS EN DE BEVOLKING DER LANDEN.

Door B. FRANKLIN *Esq.* L. L. D. F. R. S. geschreein Pensylvania, in den Jaare 1751.

1. DE Tafels van de evenredigheid tusschen de Huwelyken en de Geboorten, tusschen de Gestorvenen en Geboornen, tusschen de Huwelyken en het getal der Inwoonderen enz., opgemaakt uit de waarneemingen van de Sterf- en Dooplysten, in volkryke Steden, zullen geen streek houden ten platten Lande; noch ook zullen de Tafels, steunende op Waarneemingen gedaan in de bevolkte plaatzen van *Europa*, doorgaan tot nieuwlings bevolkte Landen, als *America*.

2. Want het Volk vermeerdert naar maate van het getal der Huwelyken, en dit getal is grooter, naar gelange van de gemaklykheid om onderstand voor een Huisgezin te winnen. Wanneer dit ligt te doen valt, trouwen 'er niet alleen meer persoonen; maar zy gaan ook vroeger die verbintenis aan.

3. In Steden, waar het opgevuld is met handeldryvende lieden, en elk in zyn vaste doening gezeten is, stellen veelen het Trouwen uit, tot den tyd toe dat 'er eene gunstige gelegenheid openvalle, door welker aanvaarden zy zich in staat bevinden om een Huisgezin te onderhouden: dit valt te bezwaarlyker in die Steden waar de weelde de overhand bekoomen heeft. Niet weinigen blyven hun leeven lang ongehuwd, en dienstbaar. Van hier kunnen de Steden, langs den gewoonen weg van voortteeling, zich van geene Inwoonderen voorzien, en het getal der Gestorvenen moet dat der Geboorenen te boven gaan.

4. In digt bewoonde Landen is het geval bykans het zelfde: indien alle de Landen in eigendom bezeten worden, en van hoogen prys zyn, moeten zy, die geen gelds genoeg hebben om Landeryen te koopen, voor de bezitters derzelven arbeiden: indien 'er een overvloed van werklieden is, wordt het dagloon gering; en uit een slegt dagloon kan een Huisgezin maar zeer bezwaarlyk onderhouden worden; deeze zwaarigheid schrikt 'er veelen van het Huwelyk af, die, te dier oorzaake, knegts en dienstbaar blyven.

—— 't Is alleen door dien de Steden uit het Land toevoer van Volk krygen, dat de daar heenen trekkende op het Land eenige ruimte maaken, het Trouwen aanmoedigen, en te wege brengen dat het getal der Geboorenen dat der Gestorvenen overtreft.

5. Een groot gedeelte van *Europa* is vol Land - Handwerks - en Kooplieden enz., en kan over zulks niet zeer, in volkrykheid, toeneemen. —— *America* wordt meest door *Indiaanen* bewoond, die, grooten deels, van de Jagt leeven. Doch naardemaal een Jaager van allen ver het grootste gedeelte Lands noodig hebbe om 'er lyftocht te vinden (terwyl een Landman veel minder, een Hovenier nog minder en een Handwerksman het minste van allen behoeft,) vonden de *Europeaanen America* zo vol als het kon, bewoond door lieden, die van de jagt leefden: deezen egter zeer uitgestrekte Landstreeken bewoonende, lieten zich gereedlyk overhaalen, om een gedeelte derzelven den aankomenden Vreemdelingen af te staan, als die door 't jaagen den Ingeboorenen niet zeer in den weg waren, en verscheide dingen, welke zy behoefden, aanbragten.

6. Het Land dus in *America* overvloedig zynde, en zo goed koop, dat een Arbeider, den Landbouw verstaande, in korten tyd, genoeg gelds kan overwinnen, om 'er meer by te koopen, en dus eene Plantadie aan te leggen, waar van hy met een Huisgezin bestaan kan, is 'er geen rede om van het Huwelyk afgeschrikt te worden: want indien zy ver genoeg voor uit zien, en overweegen hoe zy hunnen kinderen, groot geworden zynde, zullen bezorgen, blykt het hoe zy, de omstandigheden dezelfde blyvende, voor eenen geringen prys hun Landeryen kunnen koopen.

7. Van hier zyn de Huwelyken in *America* algemeener, en worden doorgaans vroeger, dan in *Europa*, geslooten. Rekent men in 't laatstgemelde werelddeel 's jaarlyks de Huwelyken der Menschen als één tot honderd; in *America* mag men het vrylyk stellen als twee tot honderd. Worden 'er in *Europa* uit een Huwelyk maar vier Kinderen verwekt, (grooten deels door dien de Gehuwden reeds merklyk in de jaaren gevorderd zyn,) hier mogen wy 'er acht rekenen: indien hier van de helft opkomt, en de Huwelyken op het twintigste jaar gesloten worden, moet dus een Volk, in 't verloop van twintig jaaren, ten minsten verdubbelen.

8. Dan, niettegenstaande deezen Aanwas, is de uitgestrektheid des Lands van *Noord-America* zo groot, dat 'er veele eeuwen noodig zullen weezen om het met Inwoonderen op te vullen; en tot dat het opgevuld is, zal de arbeid hier niet goedkoop zyn; dewyl niemand lang voor anderen blyft werken; maar eene Plantadie voor zich zelven koopt. Van hier is het loon in *Pensylvania* nu niet laager dan voor twintig jaaren, schoon 'er zo veel duizend Werklieden uit *Duitschland* en *Ierland* zyn ingevoerd.

9. Het gevaar derhalven, dat deeze Volkplantingen de Landen, waar uit ze oorspronglyk zyn, zouden benadeelen door koopmanschappen die van vlyt en handwerken afhangen, is al te ver van huis om de aandagt van *Groot-Brittanje* te verdienen.

10.

10. Doch, naar maate van den Aanwas der Volkplantingen, neemt de vraag en het vertier, van 't geen in *Brittanje* vervaardigd wordt, toe; een beroemde handel, geheel in de magt van dat Koningryk, waar in geene Vreemdelingen de hand kunnen krygen, zal in 't kort derwyze aangroeijen, dat, schoon *Brittanje* al haar handel tot de Volkplantingen bepaalde, zy nog niet in staat zou zyn om alles te vervullen.

* * *

12. 't Is een ongegrond denkbeeld, dat, door den arbeid der Slaaven in *America*, dit werelddeel oit in goedkoopheid van gewerkte stoffen, tegen *Brittanje* zal opmogen. De arbeid der Slaaven kan men hier zo goedkoop niet hebben als dien der werklieden in *Brittanje*. Elk moge dit narekenen. Het geld doet in de Volkplantingen van zes tot tien ten honderd Intrest. De Slaaven kosten, den eenen door den anderen gerekend, ieder dertig Ponden St. Reken dan het eerste koopen van een Slaaf, de onzekerheid zyns leevens, zyne kost en kleeding, dagen van ziekte en verzwakking, het verlies van tyd, door 't verwaarloozen van het werk; (eene verwaarloozing zeer natuurlyk eigen aan menschen, die door naarstig en wel oppassen geen voordeel kunnen behaalen,) het onderhoud van een aandryver, die ze oppast; de gestadige ontvreemdingen, want ieder Slaaf is, uit hoofde zyner slaavernye, diefagtig. Vergelyk dit alles met het geen een Werkman in Yzer of Wolle in *Engeland* verdient, gy zult zien dat deezer arbeid veel goedkooper uitkomt dan die der Zwarten hier immer zyn kan. —— Waarom, vraagt men mogelyk, neemen de *Americaanen* dan Slaaven? Om dat elk de Slaaven zo lang kan houden als hy wil, of 'er werk voor heeft; terwyl daglooners gestaadig hunne Meesters, en zomtyds te midden van de grootste drukte, verlaaten, om voor zich zelven te gaan arbeiden, gelyk wy boven aanmerkten.

13. Naardemaal de Aanwas van een Volk afhangt van de aanmoediging der Huwelyken, moeten de volgende oorzaaken ter vermindering van een Volk strekken. —— 1. Overwonnen te zyn: want de overwinnaars zullen zo veel bedieningen zich toeeigenen, en zo veel schattingen van de overwonnenen eischen, als dienen kunnen om zich in de nieuw verkreegene Landen te vestigen: die vermindering van het onderhoud der Inboorelingen schrikt hun van het Trouwen af, en strekt ter oorzaake van vermindering, daar de Vreemdelingen toeneemen. —— 2. Het verlies van Grond. De *Britten* in *Wales* gedreeven, en als op een gehoopt zynde in een woest land, onbekwaam om een zo groot aantal te onderhouden, namen af, tot dat het Volk geëvenredigd was aan de voortbrengzelen; ondertusschen vermeerderden de *Saxen* in de verlaatene landstreeken, tot dat het Eiland vervuld wierd met *Engelschen*. Wierden nu de *Engelschen* door eenig vreemd Volk in *Wales* gedreeven, daar zouden, binnen weinig jaaren, geen meer *Engelschen* in *Brittanje* zyn, dan 'er tegenwoordig Menschen in *Wales* gevonden worden. —— 3. Het Gemis van Handel.

del. De gearbeide stoffen van verscheide soort, na buiten gevoerd, trekken van de vreemdelingen voordeelen, welke tot onderhoud van veelen dienen: die, daar door, ook in staat gesteld worden om te Trouwen en Kinderen te verwekken. Wanneer een Volk van eenigen tak des handels beroofd worde, en 'er geene nieuwe bezigheid in stede kome, om dat werklooze deel werk te verschaffen, zal welhaast dat gansche gedeelte uitsterven. —— 4. Het gebrek aan Voedzel. Veronderstel een Volk, 't geen eene Visschery heeft, die niet alleen eene groote menigte werk verschaft; maar tevens dient om den leevensvoorraad voor het gemeen goedkooper te maaken: doch dat een ander Volk, meester van de Zee wordende, de Visschery verbiedt, zo zal dit Volk afneemen, naar gelange van 't verlies van bezigheid en de duurte der leevensmiddelen, welke het bezwaarlyker maakt een Huisgezin te onderhouden, —— 5. Slegt Bestuur, en onzekerheid van bezittingen. Een land, waar in zulks plaats heeft, wordt niet alleen van 't Volk verlaaten, 't geen, na andere Gewesten gaande, daar wordt ingelyfd, de landspraak vergeet en geheel in vreemdelingen verandert; maar het overblyvende gedeelte verliest den moed, de leeftogt begint schaars te vallen, en het valt moeilyk een Huisgezin te verzorgen. Zwaare belastingen strekken om een Volk te doen afneemen. —— In de 6de plaats, werkt daar toe ook mede het invoeren van Slaaven. De Negers, op de *Engelsche* Zuiker-Eilanden overgebragt, hebben het aantal der Blanken grootlyks verminderd; zy vinden zich, door dit middel, versteeken van bezigheid, terwyl eenige weinige Familien groote bezittingen verkrygen, welke zy in uitheemsche overdaad verspillen, hunne kinderen aan deeze overdaadige leevenswyze hebbelyk gewennende: om één enkeld persoon te onderhouden, is zo veel noodig als voorheen kon strekken tot onderhoud van honderd. De Blanken, die al het werk door de Negers laaten verrigten, worden verzwakt, en daar door ter voorteeling ongeschikter; de Slaaven die by, hard werken, gering voedzel krygen, kwynen, het getal der Dooden is onder hun grooter dan dat der Geboorenen, zo dat zy gestadig nieuwen toevoer van *Africa* noodig hebben. De Noordlyker Volkplantingen, met weinig Slaaven, neemen in Blanken toe. De Slaaven bederven de Gezinnen in welken zy arbeiden: de Kinderen der Blanken groeijen in weelde en dartelheid op, hebben een afkeer van werken, en aan de ledigheid gewoon, kunnen ze niet gebragt worden tot eenigen arbeid.

14. Ter deezer oorzaake, mag een Vorst, die nieuwe landen aanwint, welke onbewoond zyn, of welker inwoonders hy voor zyn eigen volk doet ruimen; een Wetgeever, die Wetten invoert, strekkende om den handel te bevoordeelen, het werk te vermeerderen, de Landen vrugtbaarder te maaken, de Visschery voort te zetten, het regt van eigendom te verzekeren; ja, ieder Mensch, die den handel uitbreidt, nieuwe handwerken en huishoudelyke kunsten uitvindt, met den naam van Vader des Vaderlands pronken; dewyl ze oorzaak

zyn,

zyn van de voortbrenging eener groote menigte, door de aanmoediging tot Huwelyken, welke zy geeven.

15. Wat de voorregten, den Getrouwden vergund, aanbelangt, gelyk het *Jus trium Liberorum* onder de Romeinen, deeze mogen dienen om een land, door oorlog of pest ontvolkt, op eene andere wyze ledig, spoediger te vervullen; maar zy kunnen niet strekken om een volk te doen toeneemen boven de maate van de middelen tot zyn onderhoud noodig.

16. Buitenlandsche dartelheden, noodlooze manufacturen van elders ingevoerd en onder een volk gebruikt, doen een volk 't geen ze verschaft aanwinnen, en veroorzaakt de vermindering van het Volk dat ze koopt en draagt. ——— Wetten, derhalven, die strekken om zodanigen invoer te beletten, en in tegendeel den uitvoer van Manufacturen na andere Volken te bevorderen, mogen, met betrekking tot een Volk, 't geen ze maakt, bevolkende wetten genaamd worden: dewyl ze, door 't leevensonderhoud te vermeerderen, de Huwelyks verbintenissen aanmoedigen. Dusdanige wetten versterken een Land tweezins, door de eigen Landzaaten te vermenigvuldigen, en de nabuurvolken te doen afneemen.

17. Eenige *Europische* Volken kanten zich zeer voorzigtig en wyslyk aan, tegen het gebruik van *Oostindische* goederen. ——— Zy behoorden die desgelyks in hunne Volkplantingen te verbieden: want de winst van den koopman is niet te vergelyken by het verlies, 't geen, door dit middel, een geheel Volk lydt.

18. Verregaande weelde in de Grooten veroorzaakt, dat de Handwerkslieden en Kunstenaars druk werk hebben, deezen zyn 'er in grooten getale, terwyl de Familien die zich aan pragt vergaapen, en daar door kwynende ten gronde gaan, een klein getal uitmaaken. Hoe grooter de doorgaande verteeringen worden onder welke soort van Menschen het ook moge weezen, hoe schroomagtiger en angstvalliger zy worden, om Huwlyksverbintenissen aan te gaan. De weelde moet derhalven noit in 't algemeen de overhand krygen.

19. De groote Aanwas van nakomelingschap, in eenige Familien, moet niet altoos toegeschreeven worden aan eene meerdere vrugtbaarheid der Natuure; maar zomtyds aan de voorbeelden van naarstigheid in de hoofden van dat geslacht, die de Kinderen tot een werkzaam leeven opbrengen; dit stelt hun in staat om te beter voor zich zelven te zorgen, en zy worden tot vroeg Trouwen aangemoedigd, door het vooruitzigt van een ruim bestaan te zullen kunnen hebben.

20. Indien 'er, derhalven, onder ons Volk eene Secte was, die spaarzaamheid en naarstigheid als Godsdienstige pligten aanzag, en met dusdanige beginzelen de Kinderen daar toe opbragten, meer dan gewoonlyk geschiedt, zulk een aanhang zou meer en sterker toeneemen dan eenige andere Secte in *Brittanje*.

21. Het invoeren van Vreemdelingen, in een Land 't geen zo veel Inwoonders heeft, als 'er noodig zyn, naar maate van de bezighe-

den en den leevensvoorraad, zal geene vermenigvuldiging van Inwoonders te wege brengen, zo niet de nieuw inkomenden vlytiger en oppasfender zyn dan de Inboorlingen: dit zal een grooter overvloed veroorzaaken: maar tevens het getal der eerfte bewoonderen doen afneemen. —— Ook is het niet noodig Vreemdelingen in te voeren, ter vervulling van een by zekere gelegenheid ontftaan volksgebrek in een Land, indien de wetten goed en van dien aart zyn, als wy boven §. 14 en 16 voorftelden, zal dit gebrek fpoedig aangevuld worden, door de natuurlyke voortteeling. Wie kan nu de opruiming vinden in *Zweden*, *Frankryk* en onder andere oorlogende Volken gemaakt, door de oorlogen, een veertig jaaren geleden gevoerd? Wie ziet nu in Frankryk de vermindering door het uitdryven der Protestanten veroorzaakt? Wie die in *Engeland* door de Volkplantingen is te wege gebragt? Of heeft een honderdjaaren aaneenvolgende uitvoer van Slaaven uit *Guine*, die half *America* bevolken, daar eene zigtbaare fchaarsheid veroorzaakt? —— Dat in *Spanje* gebrek aan Inwoonders gevonden wordt, hebbe men veel eer aan des volks hoogmoed, luiheid, en andere oorzaaken, dan aan de uitrooijing der Mooren, en het maaken van nieuwe Volkplantingen, toe te fchryven.

22. Met één woord, daar zyn geene paalen gefteld aan de voortteelende kragt van Planten en Dieren, dan die ontftaan uit de verhindering, die zy elkander toebrengen om onderhoud te verkrygen. Was de grond ontbloot van alle andere Planten, dezelve zou allengskens bezaaid en bezet kunnen worden, met eene enkele foort, als, by voorbeeld met Venkel: en was de aarde ledig van Inwoonders, uitgenomen de *Engelfchen*, zy zou, in weinig eeuwen, door dit eene Volk, bevolkt kunnen worden. Dus veronderftelt men dat 'er nu meer dan een millioen *Engelfchen* in *Noord-America* zyn, (fchoon 'er naauwlyks tachentig duizend over zee derwaards gevoerd wierden,) en misfchien vindt men nu niet minder Inwoonders in *Engeland*; doch eerder een grooter aantal, uit hoofde van het werk, dat de Volkplantingen daar verfchaffen. Veronderftel dat dit millioen zich maar ééns in vyf en twintig jaaren verdubbelt, dan zal 'er in eene volgende eeuw hier meer Volk dan in *Engeland* zyn, en het grootfte gedeelte der *Engelfchen* zich aan deeze zyde der Zee bevinden. Welk eene toevoeging van Lànd- en Zeemagt voor *Groot Brittanje!* Welk een aanwas van Handél en Scheepvaart! Welk een aantal van Schepen en Zeelieden! Wy hebben hier maar weinig meer dan honderd jaaren onze Volkplanting gehad, en nogthans was de magt onzer Kaapers in den laatften oorlog zamengenomen grooter, zo in manfchap als kanon, dan de geheele zeemagt van *Groot Brittanje* in den tyd van Koningin ELIZABETH. — Van hoe veel aangelegenheid is derhalven voor *Brittanje* de tegenwoordige onderhandeling (*), om de grensfcheidingen tusfchen haare en de *Franfche* Volkplantingen te bepaalen; hoe zorgvul-

(*) 1751.

vuldig behoort men te weezen, om plaats genoeg te krygen, mar- demaal daar van de aanwas des Volks zo zeer afhangt.

23. Eindelyk, een welbestuurd Volk is gelyk een Polypus, neem 'er een stuk af, het groeit weder aan, snydt het in twee deelen, elk deel zal tot een volkomen lichaam worden. Dus kunt gy, plaats en onderhoud genoeg hebbende, van één Polypus 'er tien maaken, van één Volk tien Volken doen voortkomen, even volkryk, even magtig, of liever een Volk in getal en magt tienmaal verdubbelen.

HET REGT DOOR GELD GEKROMD.

Een Arabische Geschiedenis.

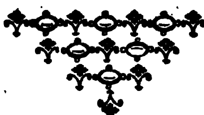
EEn *Arabisch* Koopman hadt eenen uitneemenden Hond, die over dag hem op de Jagt verzelde, en hem by nagt bewaakte. Geen Hond was immer zynen Meester getrouwer, en over zulks hieldt die Koopman zeer groot van dit Dier. ——— Door zeker toeval stierf de Hond, en zyne Meester was ontroostlyk, over dat verlies; dan, om zyne droefheid eenigermaate te verzagten, schreef hy een Grafschrift, en richtte in zyn Tuin een Grafnaald op, voor 't overledene Beest. 's Avonds noodigde hy zyne Vrienden te gast, en weidde breed uit in den lof van zynen Hond; dus maakte hy een einde aan die lykplegtigheid.

Den volgenden dag deeden eenige nydige Menschen verslag van dit gebeurde aan den Cadi of Opperregter dier plaatse; zy vertelden alles wat 'er 's avonds te vooren gebeurd was, en voegden, om het te vergrooten, daar by, een lang verhaal van alle de Mahometaansche lykplegtigheden, die zy zeiden dat by de begraafnis van den Hond hadden plaats gehadt.

De Cadi, grootlyks geërgerd over dat bedryf, zondt zyne Dienaars om den beschuldigden te vangen, en vroeg hem, na eene scherpe bestraffing, „ of hy een dier Ongeloovigen was, die de Honden aanbidden? dewyl hy zynen Hond grooter eere hadt aangedaan, dan aangedaan was aan den Hond van de zeven Slaapers, of aan den Ezel van Esdras." ——— De Koopman antwoordde, zonder 't minste blyk van ontsteltenisse. Genadigste Heer! *de geschiedenis van myn Hond u te verhaalen zou veel te lang vallen; doch daar is een ding 't geen men u mogelyk nog niet verteld heeft. Myn Hond maakte een uitersten wil, en onder andere schikkingen, heeft hy u een erfportie van 200 Aspers toegedagt, die ik u nu, na zyn verscheiden, ter hand stel.* De Cadi van Geld hoorende reppen, keerde zich tot de omstanders, zeggende: „ Ziet hoe zeer eerlyke Menschen bloot staan aan den nyd! Wat heeft men niet al tot bezwaar van dien Man ingebragt?" En zich tot den beschul-

digden wendende, sprak hy: „ Naardemaal gy voor den overledenen geene gebeden hebt laaten leezen, zo dunkt het my gevoeglyk, dat wy ze zamen beginnen. ——— Deeze uitdrukking is in 't *Arabisch* dubbelzinnig, betekende zo wel *een Zak met Geld openen*, als *Gebeden beginnen*.

De Wetgeevers en Regters, zegt de Arabische Schryver, die deeze Geschiedenis verhaalt, waren eertyds bloote zwaarden, gevreesd by de boosdoenders; maar ze zyn nu ledige scheden geworden, die zich met het geld der partyen zoekén te vullen.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

VERTOOG OVER DE VERCIERING DES VERSTANDS MET NUTTE KUNDIGHEDEN.

(*Uit het Engelsch.*)

DE tegenwoordige eeuw is, in geenen deele, eene eeuw waar in iemand der vadzigheid, ten aanziene van 't verkrygen van kundigheden, moge toegeeven. Een Mensch, die denkt van eenig belang in de wereld te zullen zyn, of in de verkeering uit te munten, moet noodwendig besluiten eenige moeite te neemen tot het opdoen van kennisse. Wy vinden thans meer weezenlyke kundigheid in Winkels en Koopcomptoiren, dan een eeuw of twee geleden op de Hoogeschoolen. De Geleerdheid dier tyden bestondt in fyn uitgeploozene onderscheidingen, naspeuringen van duistere vraagstukken, en woordenstryden. De algemeene verspreidheid van Kennisse, welke heden ten dage onder allerleien rang van Menschen gevonden wordt, nam haaren oorsprong met de uitgaave van de uitmuntende Vertoogen, de *Spectator*, de *Snapper* en *Guardiaan*, waar in geleerde Onderwerpen, door de fraaiste en verhevenste vernuften, van de schoolgeleerdheid en bastaardy gezuiverd, in eenen gemeenzaamen styl verhandeld, en voorgesteld wierden op eene wyze, die elk Mensch, met gezond verstand begaafd, kon bevatten. — Het doen van proeven in de Natuurkunde te *Londen*, en in andere groote Steden, heeft desgelyks niet weinig toegebragt om een smaak voor Weetenschappen onder een handeldryvend Volk te verspreiden, die nu gemeenzaam spreeken over onderwerpen, welke hunne Voorouders noit in de gedagten kwamen.

Niets maakt een grooter verschil tusschen 't een en ander weezen, dan de onderscheidene maate van kennis. De ziel van een onkundigen is volstrekt ledig; die van een ongestelden van harsenen mag vergeleeken worden by een stad, door den vyand overweldigd, waar alles omvergeworpen en niets op zyn behoorlyke plaats is, terwyl die van een verstandig Man even als een welvoorziene voorraadverzamel-

metplaats, de gewigtigste waarheden, in zulk een orde byeen geschikt heeft, dat de opmerking, in éénen opslag van het oog, een geheele reeks van onderwerpen ziet, derzelver onderlinge betrekking en zamenhang opmerkt. De ziel van een' Engel mogen wy ons verbeelden als een groot paleis, waar in verscheide voorraadkamers opgevuld zyn met de verhevenste waarheden, de beschouwing van welker overeenkomst, betrekking en schoonheid, een geluk moet te wege brengen, dat onze bevatting te boven gaat. Het Godlyk Weezen (indien het ons vry staa een flauw denkbeeld te vormen van den oorsprong aller volmaaktheid) mogen wy beschouwen als uit zich zelven, voorzien met een onuitputbaaren voorraad van kennisse, voor wien de oorspronglyke denkbeelden van alle dingen, die oit geweest zyn, nog zyn, of immer zyn zullen, steeds leevendig tegenwoordig zyn; daar de geduurige bespiegeling van dit oneindig getal van voorwerpen, met de talloozе schoonheden, die uit derzelver onderscheidene betrekkingen voortkomen, een groot deel der Godlyke gelukzaligheid uitmaakt.

Naar maate van den rang, welken een weezen in 't Heelal heeft, zyn ook zyne uitzigten en bevattingen. En ik twyfel of het verschil tusschen de hoogst verlichten onder de Menschen, en den laagsten in den rang der Engelen, grooter is dan het verschil tusschen hem en den onkundigsten des Menschdoms. Wanneer men een lompen Boer of een Heer van aanzien zonder kennis en aan dierlyke lusten overgegeeven, met eenen NEWTON of eenen CLARKE vergelykt, vergelykt men met elkander twee zielen, welker eene geheel blind en gevoelloos is voor alles wat het dierlyke te boven gaat, welker andere boven het zienlyke en zinlyke verheeven, zich hebbelyker wyze bezig houdt met het naspeuren van de verhevenste waarheden, met het onderzoeken van de heerlyke werkstukken des Almagtigen MAAKERS in de natuurlyke Wereld, en van zyne bestemming in de redelyke, die door eene verbaazende vatbaarheid in staat is, om waarheden, welke buiten het bereik des Menschlyken vernufts gesteld scheenen, te ontdekken, en aan anderen open te leggen, die door een uitgebreider kennis der werkstukken en handelingen des OPPERWERKMEESTERS, zich rechtmaatiger begrippen van den Oorsprong aller dingen vormt, daar aan een' redelyker dienst en gehoorzaamheid toebrengt, en hem nader komt. Wie zal twee zielen, zo wyd van elkander verschillende, met

el-

elkander vergelykende, dezelve voor weezens van dezelfde soort houden? Wie komt niet in verzoeking om de een als een Engel, de ander als een Beest aan te merken.

Wy zien, derhalven, schoon 'er geen de minste stoffe van hoogmoed of zelfsverheffing gelegen is in onze vermeerdering van kundigheden; naardemaal het hoogste toppunt waar toe wy hier kunnen geraaken, niet in vergelyking komt met dat, 't geen wy nimmer kunnen bereiken, wy zien, zeg ik, dat egter een ruim veld, om eene loflyke eerzugt te voldoen, voor ons open staat, daar het mogelyk is ons zo verre te verheffen boven 't algemeene gros des Menschdoms, dat zy, in vergelyking met ons, zich als 't onvernuftig Vee vertoonen.

Alle onze begaafdheden moeten een begin hebben. NEWTON heeft den dag beleefd, op welken hy de letters van 't A, B, C. niet kende. En de tyd kan, en zal buiten twyfel komen, waar in een ander, door een gepast gebruik te maaken van zyne natuurlyke bekwaamheden, en de voordeelige omstandigheden waar in de Voorzienigheid hem plaatst, de hoogte tot welke dat wonder des Menschdoms opklom, zal te boven stygen. Hier uit mogen wy opmaaken, welk een onschatbaar voordeel het ons zal geeven, dat wy zelf in deezen staat der onvolmaaktheid, getragt hebben onze zielen vatbaar te maaken voor nieuwe denkbeelden, verheevene uitzigten, dat wy ons gewenden om te onderzoeken, te vergelyken, op te merken, en te onderscheiden. 't Is baarblyklyk dat deeze werkzaamheden des verstands noodzaaklyk in eenen toekomenden staat moeten plaats hebben, om onze kennis uit te breiden, onze zielen te veredelen. En welk een voordeel moet het ons, in een ander leeven, niet toebrengen, hier een aanvang gemaakt te hebben, van 't geen in eeuwigheid onze bezigheid zal weezen? Waarom anders leert Rede en Godsdienst ons onze lusten en begeerlykheden te beteugelen, en onze zielen te gewennen tot de bespiegeling der verhevener en hemelsche goederen, die wy eens hoopen te zullen genieten? Ongetwyfeld is het in de natuur der dingen noodig, dat wy onze zielen, in deezen tegenwoordigen staat der kindsheid, (gelyk wy zeer eigenaartig dit leeven mogen noemen,) geschikt, voorbereid en bekwaam gemaakt worden tot die gesteltenis, welke namaals haare roem, haare volmaaktheid en haar gelukzaligheid zyn zal. — Beschouwen wy dit stuk van de zyde der kennisse, het zal niet min doorgaan dan wy gezien hebben, zo ver het de betragting be-

betreft. 't Is noodzaaklyk dat wy in den tegenwoordigen staat, zo veel wy kunnen, alle de vermogens van onze ziel aankweeken, om in den toekomenden grooter vorderingen te maaken. Geen redelyke ziel kan in eenigen staat tot eenigen trap van volmaaktheid opklimmen, en in onweetenheid verblyven. Is, om de bepaling van een redelyk Weezen van de twee voornaamste eigenschappen te ontleenen, is een redelyk Weezen een Weezen begaafd met Verstand en Wil, zo valt 'er niet te twyfelen, of 't is, tot volmaaking van 't zelve, en om de gelukzaligheid daar van te bevorderen, zo wel noodig het verstand door 't verkrygen van kundigheden uit te breiden, als om den wil naar de voorschriften van pligtsbetragting te bestuuren.

Om te zeggen daar 't op aankomt, wy moeten de volmaaking van elk vermogen van onzen geest voor eene deugd aanzien, en, dit doende, zullen wy bevinden, dat 'er geen onderscheid behoeft gemaakt te worden tusschen de liefde tot de Kennis en Deugd, het spreekt van zelve, dat eene rechtmaatige bestuuring des verstands een onvermydelyk gedeelte is van den pligt eens redelyken Weezens. Behoorlyke begrippen van den OPPERBESTUURDER aller dingen, van onze eigene natuur en staat, van de schoonheid en nutheid der zedelyke Deugd, van de afschuwelykheid en de nadeelige gevolgen van de Ondeugd, zyn de vaste grondslagen van een' deugdzaamen wandel. Om nu van dit alles klaare en onderscheidene begrippen te vormen, is het noodig onze verstandige vermogens te werk te stellen, de werken van GOD te onderzoeken, om daar uit de duidelykste denkbeelden, wegens zyn natuur en eigenschap, te vormen; onze eigene natuur met de driften, genegenheden onzer gesteltenisse naauwkeurig na te gaan, de betrekkingen waar in wy ten opzigte van anderen staan te overweegen, de roerzels onzer bedryven, de omstandigheden, als mede de gevolgen derzelven in te zien. Dit alles, zal zeer veel toebrengen om ons boven de Ondeugd te verheffen, om ons in een bestendige betragting van de Deugd te bevestigen: alle waare weetenschap leidt ons daar toe op, en zy mist nimmer om in elk eerlyk en onbedorven gemoed dit uitwerkzel hervoort te brengen.

En, schoon wy moeten toestemmen dat een ongeleerd Handwerksman, die zich jegens GOD eerbiedig, en jegens den Naasten liefhebbend gedraagt, in 't oog van zynen MAAKER een waardiger Weezen is, dan de gesleepenste Hoveling, die zyne grootheid door onregtvaardige treeken staau-

ſtaande houdt; ja, ſchoon het vast gaa, dat uitgebreide kennis een ſnoodaart nog ſnooder maake, dewyl hy daar door zyne ſnoodheid kunſtiger beleggen kan en wyder uitſtrekken, volgt hier uit geenzins, dat Kennis van geen belang is voor de Deugd, maar alleen dat de Ondeugd zo heilloos en verderflyk van aart is, dat dezelve de beste dingen vergiftigt en verderft. Indien de evengemelde Handwerksman, wegens de goedheid en opregtheid van zyn hart GODE welgevallig en by alle braaven geagt is, hoe veel meer zou hy 't niet weezen indien hy zyne vermogens, zo veel hy kon, hadt uitgebreid, zyne kennis vermeerderd? Kon ooit WOLASTON of CUDWORTH zulke verheevene denkbeelden van Deugd en geestlyke zaaken gevormd, konden zy ooit dien trap van grootheid beklommen hebben, zonder, op eene meer dan gewoone wyze, hunne verſtandige vermogens aan te wenden?

Men kan, over zulks, niet te veel zeggen, om elk, en inzonderheid de Jeugd, uit te noodigen en de ſpooren te geeven, tot den edelen arbeid om hunne zielsbekwaamheden aan te kweeken, in ſtede van bot te vieren aan hunne dierlyke lusten, om het onſterflyk deel hunner geſteltenisſe meer te bezorgen, dan het lichaam; om zich liever tot den rang der Engelen te verheffen, dan zich te vernederen tot de laagſte van het onvernuftig Vee.

'T Is een verwonderlyke en tevens aangenaame beſchouwing, te overweegen, welke moeilyke zaaken het Menschlyk vermogen, zo bepaald en onvolmaakt als 't ook moge weezen, heeft uitgevoerd. — De wonderen, door de Lees- en Schryfkunst volbragt, zyn zo treffende, dat eenige Geleerden in de gedagten gekomen zyn, dat dit alles door een hooger Weezen den Menschdomme was medegedeeld. Dat door middel van iets meer dan twintig verſchillende klankbuigingen van 's Menſchen ſtem, veroorzaakt door de longen, den ſtrot, de tong, de lippen en de tanden, denkbeelden van allerlei voorwerpen, van kunſten, geſchiedenisſen, zedeleere en bovennatuurkunde, van den een aan den anderen worden mede gedeeld; dat men tekens uitgevonden heeft, om deeze klankbuigingen van 's Menſchen ſtem uit te drukken en dus door 't gezigt de denkbeelden elkander gemeen te maaken, dit ſchynt waarlyk buiten het bereik van den Mensch, op zich zelven gelaaten. Zich te verbeelden dat de eerſte Menſchen uit zich zelven bekwaam waren om eene verzameling van klanken uit te vinden, geſchikt om elkander het denkbeeld begreepen in de woorden, *Deugd* of *Regtheid*, of eenig ander denkbeeld 't welk geen zamenhang ter wereld heeft,

met eenigen klank, en vervolgens een zamenvoeging van tekens te bedenken, die, door het oog, aan de ziel het zelfde denkbeeld gaven, als zy te vooren door het oor ontving, zich te verbeelden, zeg ik, dat de Menschen, in de eerste eeuwen der Wereld, zonder eenig behulp van hooger Weezens, bekwaam geweest zyn, om dit te verrigten, schynt waarlyk wat veel aan 't Menschlyk vermogen toegeschreeven. — Dan 't zy daar mede zo als 't wil. Dat een Mensch, door eenige klanken voort te brengen, die, in geenen deele, eenige meerdere gemeenschap hebben met, of meerder tot afbeelding strekken van 't eene denkbeeld dan 't ander, in staat is het verstand van anderen te verlichten, de driften te roeren, de verbeeldingskragt te verschrikken of te vermaaken; dat hy het niet alleen kan doen by hen tegenwoordig zynde, met de leevende stem; maar ook dezelfde uitwerkzels hervoortbrengen, door eene zamenvoeging van streepen, geheel niet geschikt om de denkbeelden of klanken uit te drukken, op een Mensch duizenden van mylen van hem verwyderd: en dat met zulk een netheid als of hy by hem was, als of hy zyn boezem opende om daar de denkbeelden in hunnen oorspronglyken staat te laaten zien, dit, zeg ik, is waarlyk verbaazend. Hy zet, om zo te spreeken, de denkbeelden in klanken over, en maakt verder die klanken tot zigtbaare voorwerpen; en hy die uit de eene taal in eene andere iets overbrengt, verandert de tekens en veroorzaakt de zelfde denkbeelden. Indien dit alles ons door de gewoonte niet gemeenzaam geworden was, zou het ons eene soort van tovery dunken; maar onze gemeenzaamheid met die verrigtingen, vermindert de weezenlyke uitmuntenheid in geenen deele.

Wyders kunnen wy niet nalaaten ons ten hoogsten te verwonderen over de voortreflykheid van 's Menschen verstand, als wy zien wat de Rekenkunde uitvoert. Een *Indiaan* zou zeer verbaazend opkyken als men hem verhaalde, dat een Jonge van twaalf jaaren, door eenige krassen op 't papier te maaken, kan bepaalen hoe veel graan-korrels 'er zouden vereischt worden om een rond te leggen zo groot als de omtrek van onzen Aardkloot. Eenen volslaagen vreemdeling in de eerste beginzelen der Rekenkunde te zeggen, dat men door het byeenvoegen van een reeks getallen tot een reeks van twintig of dertig regels, inzonderheid, wanneer die regels veel uit en in loopen, en van honderden tot duizenden, tot millioenen enz., kan opklimmen, zodanig iemand te zeggen, dat 'er niets gemaklyker valt dan 't geheele beloop van zulk een som op te maaken, zonder

der één eenige eenheid over te slaan, zou hem ongelooflyk en onmogelyk voorkomen. Wanneer men een wilden *Americaan* verhaalde, dat 'er onder onze Kooplieden niets gemeener was dan goederen ter waarde van eenige duizend Ponden te gelyk in te koopen, en die weder te verkoopen by gedeeltens die ieder niet meer dan tien of twintig Schellingen beliepen, dat zy maar ééns in 't jaar geld ontvingen, en dat zy, door misrekening, in eene menigte van jaaren geen aanmerkelyken misslag begingen of schade leden, zou hy ligt besluiten dat onze Kooplieden een geheugen hadden ver dat van andere Menschen overtreffende, of dat zy op eene bovennatuurlyke wyze, ondersteund wierden. Alles nogthans wat wy dus vermeld hebben, en duizendmaal meer, is binnen het bereik van Menschen met de gemeenste bekwaamheden en zielsvermogens voorzien.

De bedenking, dat door met een zo eenvoudig werktuig als de Quadrant de hoogte der Pool op eene plaats waar te neemen, en voort te reizen tot dat ze één graad hooger is, en daar uit, met eene ontwyfelbaare zekerheid, de geheele omtrek van onzen Aardkloot, te bepaalen, en gevolglyk ook deszelfs middellyn en halve middellyn; dat door de waarneeming van het verschilzigt der Maane, 't geen gereed te doen valt, gepaard met eenige uitrekening de afstand derzelve van de Aarde ons zo zeker bekend wordt als de hoogte en afstand van een tooren van twee plaatzen gezien; dat de Sterrekundigen van daar verder voortgaan in hunne verbaazende ontdekkingen en uitrekeningen, de bedenking hier van, zeg ik, geeft ons een geenzins veragtlyk denkbeeld van 't vermogen des Menschlyken Verstands. Klimmen wy hooger op tot de uitrekening der Eclipsen, het bepaalen van den omloop en de verschyning der Staartstarren enz., wy kunnen niet nalaaten, om den trap van kundigheid, welken wy in staat zyn te beklimmen, onze aandagt ten hoogsten waardig te keuren, onze natuur als waarlyk groot en verheeven aan te zien; en de Godlyke Goedheid, de hartlykste dankzeggingen toe te brengen, als welke onze zielen met bekwaamheden in zich zelven zo verbaazend voorzien, en ons hoope gegeeven heeft van eindelooze vorderingen en opklimmingen tot de volmaaktheid.

In welk een licht moeten wy dan die laagkruipende stervelingen beschouwen, die zich verheffen op de versmaading der Weetenschappen? Indien wy iemand, aan de ondeugd overgegeeven, eerlykheid en deugd hooren veragten, zullen wy dan daarom de Deugd of hem met ver-

smaading aanzien? 't Spreekt van zelf. Even zo moeten de ongezoute smaadredenen, de laffe spotternyen van eenen, die ze afgeeft tegen iets wat hy niet verstaat, op onze liefde tot de Weetenschappen geen nadeeligen invloed hebben: wy behooren de zodanigen aan te merken, als vervreemd van de Rede, en dermaate verbasterd, dat zy in hunne onkunde, die hun tot schande strekt, roem stellen.

Wanneer wy op voorgaande tydperken te rugge zien, of den tegenwoordigen staat der Wereld in aanmerking neemen, 't oog op geheele Volken of op enkele Persoonen vestigen, wordt onze aandagt op het sterkste getrokken, wy worden verrukt door de eere en hoogagting aan Verstand en Geleerdheid beweezen. Wat anders is oorzaak, dat de oude *Egyptenaars*, de Voedstervaders der Wysheid, dat de letterlievende *Atheniensers*, beoefenaars van alle fraaije Weetenschappen, dat de verstandige *Romeinen*, de yverige navolgers der geleerde *Grieken*, als heldere Gestarntens door den nevel, die anders de oudheid bedekt, heen schynen? Wat anders doet de PYTHAGORASSEN, de ARISTOTELESSEN, de CICERO's, de LIVIUSSEN, op zulk een verren afstand, als Starren van de eerste grootte schitteren? — Van waar komt het dat *Africa*, zints de Geleerdheid dat Werelddeel verliet, de woonplaats geworden is van Onkunde en Woestheid? Waarom beschouwen wy de wilde *Indiaanen* en beestagtige *Hottentotten*, met versmaading? Het is de verwaarloozing van 't beoefenen der verstandige vermogens? Wat brengt te wege dat *Engeland* een zo geheel ander gelaat vertoont dan toen JULIUS CESAR op de kusten van dat Eiland landde, en troepen Wilden aantrof, naakt door de bosschen kruipende? 't Zyn de Kunsten en Weetenschappen waar door het nu geagt is by allen die derzelver waarde kennen. — Maaken in 't oog der Wysheid de naamen der oude krygshelden, wel een zo grootsch en aanzienlyk vertoon als die der bevorderaaren van nutte kundigheden? Wie zou tegenwoordig, niet liever zynen naam geplaatst zien naast dien van eenen BACON, BOYLE, CLARKE of NEWTON, vrienden des Menschdoms, wegwyzers op het pad der Waarheid en der Deugd, pronkcieraaden des Menschelyken geslachts, dan dat dezelve gevonden werd by ALEXANDERS, CESARS, LODEWYKEN, KARELS, geessels en verwoesters hunner medemenschen?

DAGVERHAAL VAN EENE INËNTING DER KINDERPOKJES.

Aan drie Dogters van den Wel-Edelen Heere en Meester J. VAN DER KOLK. *Secretaris van Hennaarderadeel.* Door den Heer G. COOPMANS *M. D. te Franeker, en Lid van de Hollandsche Maatschappye der Weetenschappen te Haarlem.*

DEn 25 February 1769 heb ik de jongste Dogter met naame ANNA, oud zynde 9 jaaren, en van een gezond gestel, verzogt zig van alle zwaare spyzen, speceryen en gegiste dranken te onthouden, en het gebruik van vleesch na te laaten, waar van zy geduurende den ganschen loop der ziekte ook niets gebruikt heeft, dan alleenlyk den 5 Maart wat vleeschnat met kool gekookt. Dewyl de jonge Juffrouwen veeltyts aan koud water om te drinken gewoon waren, is het zelve meest al gebruikt. Beweeging en het genot van de vrye opene lugt heb ik aan dezelve, volgens de wyze van den Heere DIMSDALE aanbevolen, het welk alles onder het getrouwe toeverzigt van derzelver Grootvader den Wel-Eerwaarden Heere E. HOFSTEDE, rustend Leeraar alhier, nauwkeurig is waargenomen.

Den 2 Maart heeft het kind 's morgens ingenomen

℞. Mannæ Elect.
Pulpæ Cassiæ an. Unc. ß
M.

waar van vyfmaal is af geweest. De voorige dagen, gelyk mede de volgende heeft zy gemeenlyk dagelyks tweemaal afgang gehad.

Den 9 Maart wierde wederom ingenomen

℞. Mannæ Elect.
Pulpæ Cassiæ an. dr. ij
M.

het welk vyfmaal stoelgang verwekt heeft.

Den 10 gelyke gifte als gisteren, en hier van is zy driemaal af geweest. Heden wierde my door den zeer Geleerden Heere N. BELKMEER, beroemd Genees-Heer te Bolswerd, toegezonden een draad door rype Pokjes getrokken, beneffens pokrooven van kinderen, welke aan eene gunstige zoort van Pokjes laboreerden.

Den 11 geschiedde de Inenting 's morgens te 11 uur met een ligte insnyding op den regter arm ter gewooner plaatze, zoodanig dat nauwlyks eenig teken van bloed uit het wondje voortkwam, waar op de Pokroof geleid en met een kleefpleister bedekt wierde. De insnyding op den linker arm was een weinig dieper, en gaf een kleine droppel bloeds, hier wierde een dubbelde draad, met Pokstof besmet, geleid, en mede met een kleefpleister gedekt: beide deeze insnydingen zyn geweest ter lengte van ⅓ duim.

Den 12. De Lyderes was zeer wel, en had den nagt met een verkwikkenden slaap doorgebragt. 's Avonds ingenomen het volgende Poeder

℞. Merc. dulcis gr. iv
Tartar. Emet. gr. i
Pulv. e Chel. Cancr. Comp. gr. viij
M.

Den 13 volmaakt gezond, wel geslaapen, zonder neiging tot braaken, heeft vyfmaal 's morgens afgang gehad. Deeze morgen ten 10 uur is een nieuw verband aangeleid, de Pokroof en draad omgekeerd, op dezelve geleid een wiekje met Ung. Basilic: en met een kleefpleister bedekt.

Den 14 de nagt en gezondheit als vooren. De wondjes zyn wederom verbonden, en men bevond aan den bovenkant van het regter wondje een klein rood puistje; de grond der insnyding vertoonde niets byzonders, dog die van den linker arm was in den grond rooder en meerder ontstoken, als men van zulk eene geringe insnyding konde verwagten; het midden van het draadje, dat op het wondje gelegen had, was zagter, dan aan deszelfs einden, welken zig, gelyk ook de Pokroof (zoo als de voorige dag) aan den opperhuid vast kleefden. De Pokstof weggenomen zynde, wierden de wondjes als vooren met een wiekje en kleefpleister gedekt. Heden driemaal doorgang.

Den 15 de toestand en nagtrust als vooren, is tweemaal af geweest.

Den 16. Het had zeer gerust geslaapen en was gezond. De wondjes wederom verbonden als vooren. Het puistje op den regter arm was niet verheeven, dog eenigzins rood. Het wondje van den linker arm was een weinig ontstoken met eenige hardigheit in den omtrek en rood in den grond. Klaagde wel over geene jeukte nog pyn, egter het nieuw verband aangeleid zynde, zeide zy, *het is gemakkelyker.*

In

na den namiddag ligte jeukte in de wondjes, en eenige pyn onder den linker oxel. Heden zesmaal afgang.

Den 17. De gezondheit en nagtrust als gisteren. Geen pyn onder den Oxel nog jeukte. Het puistje meerder verheeven; het linker wondje was merkelyk meer ontstoken en veel harder in den omtrek met een klein Blaasje in het midden. Tweemaal ontlasting.

Den 18. Het had den nagt wel geslaapen, was de gansche dag vrolyk en wel te vreden: het puistje en het wondje van den regter arm was niets, maar het linker wondje veel gevordert, het blaasje doorgebroken, en vertoonde in het midden eene kleine holligheit. Een nieuw puistje openbaarde zig even boven de geledigiging van den regter arm. . Omtrent den middag gevoelde het kind ligte hooftpyn, in het opheffen der armen eenige pyn aan de wondjes, inzonderheit van den regter arm, twyfelagtige pyn onder de Oxels. Is zesmaal af geweest.

Den 19. Zynde de 9de morgen na de Inenting was de slaap en gezondheit als vooren. Het wondje der regter arm was geneezen, en wierde zonder een nieuw verband gelaaten, het linker wondje nog meerder ontstoken, grooter in den omtrek en is verbonden als voorige dagen. Des nademiddags huiveringen met beurtelingse roodheit en bleekheit van het aangezigt, geen koorts maar de puls was irregulier, had eenmaal overgegeeven. Aan de linker zyde der neus, op het ooglid, in het aangezigt, aan den hals en op de armen vertoonde zig hier en daar een puistje. 's Avonds koorts met ligte zweetingen, pyn in het hooft en beenen, was lusteloos en vermoeid. Gebruikte het volgende Poeder, dog is kort na het inneemen wederom uitgebraakt.

℞. Tart. Emet. gr. ß
Merc. dulcis gr. iv
Pulv. e Chelis Cancr. comp. gr. viij
M.

De mond begon een weinig te rieken. Vyfmaal doorgang.

Den 20. Heeft den nagt wel geslaapen, was vrolyk en had zeer weinig koorts. Het getal der Puistjes was vermindert. Dat aan de neus en twee aan den hals als vooren, op de armen byna alle verdweenen. De ontsteeking van het linker wondje meerder gevordert, met ontlasting van etter met een Pokje aan deszelfs buitensten omtrek. Met den middag verheffing van koorts, pyn in het hooft, in de rugge, beenen, oogen zonder ontsteking, krimpingen in den buik, jeuk-

jeukte en eenige pyn in het wondje. 's Avonds meerder koorts dan de voorige avond, egter minder en geringer last in het hooft dan des nademiddags, welke door in de open lugt te wandelen, gelyk alle de voorige dagen ook geschied was, vermindert waren. Des middags weinig gegeeten, en 's avonds ook geen lust om iets te nuttigen, alhoewel zy vrolyk en wel vergenoegd was. De adem rook sterk en de Puistjes vertoonden zig als vooren. Viermaal afgang.

Den 21. Tot 3 uur 's morgens wel geslaapen, zedert onrustig, pyn in het hooft met verheffing van koorts, kreeg te half agt uur ligte trekkingen in het aangezigt en stootingen in de leden; wierde uit het bed genomen, ging in de open lugt wandelen, waar door dit toeval schielyk bedaarde, na 10 uur is het zelve niet meer vernomen, en de koorts verminderde zoo veel, dat dezelve op dat uur weinig was te bespeuren, de pyn in het hooft zeer gering, de oogen beter als de voorige dag. Het wondje van den linker arm gaf een helder vogt, meerder verheeven zonder verdere ontsteeking en vertoonde zig als een Pok, klaagde over pyn in den arm. De geheele dag in het algemeen vrolyk, dog was zomwylen kwalyk te vreden. 's Avonds te 5 uur verheffing van koorts met tusschenpoozende hooftpyn en stootingen, pyn in den rugge en arm als of dezelve geslagen was, vermoeid en lusteloos, verzogt te bedde te mogen leggen het geen toegestaan wierde: te half zeven het volgende Lavament geappliceerd, het welk eene ruime ontlasting te wege bragt:

℞. Decoct. Cois Emoll. Unc. v
Elect. Lenitiv. dr. vi
Ol. Olivarum
Mell. Mercurial. an. Unc. ß
Sal. Nitri Scr. ij
M.

Ten 9 uur was de puls ras, dorstig, de pis hoog van Couleur. Deezen dag weinig gegeeten, de reuk der adem wederom byna natuurlyk.

Den 22. De nagt is ongerust geweest, en heeft dezelve met tusschenpoozende stootingen en slaap doorgebragt, 's morgens te 9 uur de koorts; pyn in het hooft, in den rugge en arm waren zeer gering. De uitbotting vermeerderde, de Pokjes kwamen ten voorschyn, was zeer vrolyk en wel te vreden. Het wondje meerder opgezet ontlastte eene etteragtige stof. Men zette wederom een Clisteer ge-

volgd

volgd van een goede Sedes. Stond te halv elf uur op en wandelde deezen dag verscheidemaalen in het hof. Omtrent 4 uur verheffing van koorts, vergezeld met ligte stootingen en hooftpyn, zo ook in den buik en rugge, was dorstig, en had eenmaal neiging om te braaken. Tegens 6 uur is het Lavament wederom geappliceerd met gelyke uitwerkingen. De Pokjes waren in getal vermeerdert, heeft weinig gegeeten. 's Avonds ten 10 uur bespeurde men weinig koorts. De pis des morgens met Setzel, 's avonds natuurlyk.

Den 23. Heeft deezen nagt wel gerust, was gezond en vrolyk, de Pokjes waren meerder in getal, inzonderheit in het aangezigt en aan de armen, veel gevordert. Heeft den geheelen dag tot 's avonds ten 10 uur opgezeten, zonder verheffing van Koorts. Het wondje ontlastte wat meerder etter, klaagde over pyn in de keel. Om het onstuimige weder niet in de open lugt geweest, maar heeft zig binnens huis wel vermaakt, en met smaak gegeeten. Viermaal afgang.

Den 24. Tot een uur wel geslaapen, vervolgens de ganſche nagt onrustig door de pyn der keel, geen Koorts, de Pokjes waren wel gevordert en nog meer in getal, het wondje gaf weinig etter, en wierde alleenlyk met een dekpleister verbonden. Zy was den ganschen dag zeer vrolyk, en heeft dikwils in het hof gespeelt en gewandelt. 's Middags niet veel gegeeten, was 's avonds vermoeid, de pyn in het zwelgen van weinig belang. Driemaal ontlasting. 's Avonds te 10 uur het volgende ingenomen.

℞. Mannæ Elect.
Pulp. Casſiæ an. dr ij
M.

Den 25. De slaap was de geheele nagt zeer gerust geweest, zonder Koorts en vergenoegd. Nu waren geen meer Pokjes te voorschyn gekoomen en wel gevordert. Hoewel dit kind veel Pokjes in het aangezigt en aan de armen had, waren dezelve egter van een zeer goede zoort, en stonden alle op zig zelven. De pyn der keel was genoegzaam verdweenen. Het linker ooglid was pynlyk en opgezet, het aangezigt begon op te zwellen, het wondje ontlastte weinig etter. Heeft zig in de open lugt wel vermaakt. Viermaal doorgang.

Den 26. De slaap en gezondheit als vooren, de Pokjes, die het eerst waren uitgekoomen, raakten volkomen aan het zweeren. Het wondje ontlastte meerder etter: het ooglid

lid als vooren, het aangezigt was meerder opgezet met pyn en jeukte. Heden niet buiten huis geweest, maar heeft van 9 tot 6 uuren opgezeten, met smaak gegeeten. Is viermaal af geweest.

Den 27. Als gister, maar was verdrietig wegens de pyn en jeukte der Pokjes, welke zeer veel gevordert waren, die aan de armen en beenen begonnen te zweeren, het aangezigt was nog meerder opgezwollen, het wondje als de voorige dag. Is heden wederom in de open lugt geweest, heeft wel gegeeten, en den geheelen dag opgezeten. Eenmaal afgang.

Den 28. Het had een goeden nagt gehad en was zeer vrolyk. De Pokjes aan het voorhooft begonnen te droogen, het aangezigt was minder opgezet, de Pokjes onder de voeten waren zeer ontstoken, waar door het gaan zeer ongemakkelyk was, en is daarom niet in de open lugt geweest. Het wondje droog met meerder ontsteking, heeft met smaak gegeeten, en is driemaal afgeweest.

Den 29. Door de pyn der Pokjes was de nagt ongemakkelyk, en is met weinig slaap doorgebragt zonder Koorts. Veele Pokjes in het aangezigt waren gedroogd, die aan de armen en beenen vol etter, het wondje gaf wederom etter. Eens ontlasting.

Den 30. Het had zeer wel gerust, was vrolyk en gezond, klaagde over geen pyn aan de Pokjes; aan het aangezigt waren alle gedroogd, die aan de armen begonden van couleur te veranderen en te dooven. Het wondje als vooren. Tweemaal afgang.

Den 31. De slaap, gezondheit en het wondje als vooren. De Pokjes aan de ledemaaten meerder gedroogd. Driemaal ontlasting.

Den 1 April. De overige Pokjes meerendeels gedroogd; de ziekte scheen hier mede een einde te zullen neemen, men tragtte het wondje te geneezen, maar het zelve was zoo ras niet met een roofje bedekt, of de trekkingen in het aangezigt, en de stootingen in de leden openbaarden zig op nieuws. Met een papje uit wittebrood en zoete melk wierde het wondje wederom opengemaakt, gebruikte een afkookzel van de Koortsbast, waar door dit toeval den 12 geheel opgehouden is tot den 17, wanneer het wondje zonder eenige korst of roove geneezen is, men liet de geneesmiddelen na, den volgenden dag ontstond het ongemak wederom als te vooren, het welk tot den 2 Mey dagelyks heeft aangehouden. Door het gebruik van buikzuiverende

mid-

middelen wierde veel bedorve, groene en flymige ftof geloosd. Verfterkende en antihysterique geneesmiddelen wierden ingenomen, de Lyderes vorderde dagelyks, het toeval bedaarde, en is zedert dien tyd wel geweest tot den 10 Juny, wanneer zy wederom door convulfien wierde aandaan. Het kind hadt geduurende den 2 Mey gezond zynde fterk gegeeten, en daar door zekerlyk in de eerfte wegen op nieuws een ftoffe vergadert, waar uit dit toeval hervoort koomt. Ik twyfele ook niet of zy is met wormen geincommodeert. — Zy gebruikt tegenwoordig temperende en laxerende middelen; en de Convulfien zyn geweeken.

Dagverbaal van de twee andere jonge Juffrouwen, VAN DER KOLK.

Den 20 Maart, heb ik de beide oudfte Dogters van den Heere en Meester J. VAN DER KOLK begonnen te bereiden, zynde HENRIETTE 13, en JACOBA 12 jaaren oud.

Den 21. Heeft ieder een Poeder van het volgende ingenomen.

℞. Tart. Emet. gr. j
Merc. dulc. dr. ß
Pulv. e Chelis Cancr. comp. fcr. ij ß
M. & F. Pulv. N. vj.

Den 24 en 27 wierde wederom een Poeder gebruikt, welke den afgang verfcheidemaalen zonder te braaken bevordert hebben. De Leevenswyze zoo in het nuttigen der fpyze, en het genot van de vrye lugt wierde aan deeze, gelyk aan ANNA, voorgefchreeven en toegeftaan.

Den 28. Des avonds tusfchen 6 en 7 uur, gefchiedde de Inenting aan beide de armen ter gewooner plaatze met ftof uit rype Pokjes van het aangezigt van haare Zuster genomen, welkers wondje op dien avond geheel droog was: met de punt van een lancet met een weinig ftof bevogtigd, maakte men op ieder arm een kleine opening, en ftreek het platte van het lancet op de openingen af zonder dezelve vervolgens te bedekken. De infnydingen zyn geweest omtrent ¼ duim lang en zoo weinig door den opperhuid, dat het bloed niet meer als doorzweete.

Den 29. Zy hebben beide den ganfchen nagt gerust gefllaapen, waren den geheelen dag vrolyk en gezond. Het linker wondje by H. en het regter van J. een weinig ontfto-

ſtoken. J. klaagde over geringe pyn en jeukte van den linker arm. H. driemaal en J. vyfmaal doorgang.

Den 30. De nagt en dag als vooren. Zy hebben 's Morgens ingenomen het volgende Poeder

℞. Tart. Emet. ¼ gr.
Merc. dulcis
Pulv. e Chel. Cancr. comp. an. gr. iv.
M.

waar van H. een weinig gebraakt heeft. Beide viermaal ontlasting. De Wondjes als vooren.

Den 31. De ſlaap en gezondheit als de voorige dagen. De beide Wondjes van H. eenigzins rood en verheven. Het regter Wondje met een vergrootglas beſchouwd vertoonde een geelagtige Couleur des morgens, 's avonds ſchubagtig en wat te zaamen getrokken. De Wondjes by J. als te vooren. H. is viermaal en J. tweemaal af geweest.

De 1 April. De nagtrust en toeſtand als vooren. De Wondjes by H. meerder verheven vergezeld met eenige hardheit, in den omtrek. J. klaagde over jeukte van het regter Wondje, het geen open was, waarſchynlyk door wryven veroorzaakt. 's Avonds alle de Wondjes meer verheven. H. tweemaal en J. viermaal ontlasting.

Den 2. Zy hebben deezen nagt wel geſlaapen, en waren den geheelen dag gezond en wel te vreden. De Wondjes meer gevorderd, inzonderheit van J., en by alle eene hardheit in den omtrek. H. heeft het volgende ingenomen.

℞. Mannæ Elect.
Pulp. Caſſiæ an. unc. ß.
M.

waar van vyfmaal is af geweest.

J. heeft gebruikt dit aftrekzel.

℞. Fol. Sennæ S. S. dr. j.
Infunde in q. ſ. aq. in Colat. unc. ij. adde
Mannæ Elect. unc. ß.
M.

het welk negenmaal de afgang bevordert heeft.

's Avonds waren de Wondjes nog meer verheven. J. had jeukte in het regter Wondje, en in het linker vertoonden zig door een vergrootglas twee kleine puistjes.

Den

Den 3. De ſlaap en gezondheit als vooren. Zy klaagden over jeukte in de wondjes, welke meer verheven waren, en men zag kleine blaasjes in dezelve; 's avonds nog meerder opgezet. By H. op de keel en aan de kin een puistje, welke des avonds meer ontſtoken waren. By J. 's avonds een Puistje aan de keel. Beide gevoelden ze ongemak en ſtyfte onder den Oxel en tusſchen de Schouderbladen, het welk omtrent 7 uur begonnen was. H. viermaal en J. vyfmaal doorgang.

Den 4. De nagtrust, welſtand en het ongemak als gister. De wondjes gevordert. H. klaagde tegens den avond over pyn in het hooft, in den rugge, onder de Oxels, in de armen en kniën, beurtelingſe verheffing van koude en hitte met koorts. De adem had een ſterke reuk. Het puistje aan de keel meer verheven, maar dat aan de kin was byna geheel verdweenen. J. beſpeurde mede deeze toevallen, behalven de huiveringen, koorts en de reuk uit den mond. Beide hebben zy nog met ſmaak gegeeten. H. viermaal ontlasting. J. geen afgang.

Den 5. De nagt is met bovengemelde omſtandigheden zeer ongerust en met weinig ſlaap doorgebragt. Zy klaagden beide als op den voorigen dag, en hadden koorts. De wondjes van H. als vooren, een Pokje botte uit aan den neus, de wondjes by J. meer verheven en ontſtoken. De Poeders den 30 Maart voorgeſchreeven wierden deezen morgen ingenomen, waar van H. vyfmaal een galagtige ſtof gebraakt heeft, en is driemaal af geweest. J. gaf viermaal diergelyke ſtof over en had eens doorgang. De geheele dag was de koorts ſterker, zy waren beide vermoeid en lusteloos, hielden tot 4 uur het bed, wanneer de Pokjes vermeerdert en de voorige veel gevordert waren. Opgeſtaan zynde, wandelden zy in den tuin, waar door alle de toevallen merkelyk verminderden. H. had 's avonds ten 7 geen koorts, en dezelve was by J. zeer vermindert. De wondjes meer ontſtoken. Des middags niets genuttigd, dog 's avonds hebben zy weder met ſmaak gegeeten.

Den 6. De nagt is met ſlaapen doorgebragt, en zy hadden 's morgens weinig koorts. De wondjes van H. in den omtrek ter grootte van een Sestehalf ligt ontſtoken, en die van J. meer verheven zonder zoodanige ontſteekingen. H. gebruikte het buikzuiverend middel den 2 April voorgeſchreeven, en J. het aftrekzel; dog in plaats van Fol. Sennæ dr. j. nu ſcr. ij, waar van H. eens heeft overgegeeven, en zesmaal is af geweest; J. had insgelyks zesmaal afgang. De

wondjes van H. een weinig grooter in den omtrek als 's morgens, met jeukte en eenige pyn aan dezelven, inzonderheit der regter arm, zagter in het gevoel als te vooren, weinig koorts, voor het overige geen ongemak; vrolyk en vergenoegd. Een enkeld Pokje openbaarde zig in het aangezigt, aan de armen, beenen en over het lighaam, die aan den neus gevordert, en aan de keel met etter opgezet, 's middags weinig en 's avonds niets genuttigd; de reuk des monds was verdweenen. By J. was het linker wondje 's avonds veel gevordert met een rooden omtrek, het regter begon zig mede uit te breiden, waar by verscheidene Puistjes. Klaagde over pyn in het hooft, in de armen en onder den regter Oxel met weinig koorts, heeft 's middags wat meerder 's avonds niets gegeeten.

Den 7. Zy hebben beide wel gerust. H. was vrolyk en volmaakt gezond, de roode omtrek der wondjes als een Daalder met ligte pyn aan dezelve, de Pokjes wel gevordert en zeer weinig in getal, die aan den neus minder ontstoken als te vooren. J. was lusteloos met pyn in het hooft en in de lenden, maar de koorts zeer gering. De omtrek der wondjes waren ter grootte van een Sestehalf uitgebreid en met veel Puistjes bezet, zeer weinig Pokjes quamen te voorschyn, de adem rook zeer sterk. Zy klaagden beide des avonds over jeukte en ligte pyn in de wondjes, rondsom dezelve vertoonden zig de insnydingen als een *Pok*, welk begon te etteren: 's middags hebben zy wel gegeeten maar 's avonds niets genuttigd. H. heeft vyfmaal en J. driemaal ontlasting gehadt.

Den 8. De slaap was zeer wel geweest, zy hadden geen koorts, de omtrek der wondjes by H. minder rood, het Pokje aan den neus byna niet meer te zien, de wondjes van J. als vooren. By beide de Pokjes wel gevordert en niet meer in getal; de wondjes met meerder etter gevuld. H. driemaal en J. tweemaal afgang.

Den 9. Alles als gister, de wondjes zeer zagt en vol etter. J. klaagde 's avonds over pyn in het zwelgen, de linker amandel was een weinig opgezet. H. is driemaal en J. eens af geweest.

Den 10. De nagtrust en gezondheit als vooren. J. klaagde nog over pyn in de keel, een Pokje zag men op de linker amandel, gebruikte het aftrekzel van den 6 deezer, heeft vyfmaal afgang gehad en H. viermaal.

Den 11. Zy hebben deezen nagt wel geslaapen en waren gezond. De Pokjes wierden vol etter, droogden na behoo-

ren,

nen, de wondjes ontlastten etteragtige stof, begonden vervolgens te droogen, en deszelfs roofjes zyn den 17 afgevallen. Geen de minste toeval heeft zig geopenbaard. H. heeft vier en J. drie Pokjes in het aangezigt gehad, en by beide was het getal na evenredigheit over het lighaam.

Ik heb geen melding gemaakt van het genot der opene lugt, en het wandelen in den tuin, als alleenlyk op den 5 April, ik heb dit nagelaaten om het zelve dagelyks niet te herhaalen; zonder eenige uitzondering egter is dit geschied en waargenomen.

BRIEF VAN DEN HEER BENJAMIN FRANKLIN ESQ. TE PHILADELPHIA, AAN DOCTOR *** TE BOSTON, OVER DE NATUUR EN EIGENSCHAPPEN DER HOOZEN EN DRAAYWINDEN.

MYN HEER!

REeds voor lang had ik U behooren te schryven, in antwoord op den uwen wegens de Hoos; maar deels heeft drukte, deels het verlangen om, uit myne Zeevaarende kennissen, des nadere berigten te krygen, my, van tyd tot tyd, het schryven doen uitstellen. Ik schaam my bykans het Onderwerp te hervatten, niet weetende of gy u, het voorheen daar over aangemerkte, zult kunnen herinneren.

Ik stem met U daar in overeen, dat, door middel van een Leedig in een' Draaywind, het water niet verondersteld kan worden in groote menigte tot de Wolken op te klimmen: want de drukking van den omringenden Dampkring kan het, in een zamenhangend lichaam, of kolom, tot geen veel grooter hoogte dan die van dertig voeten doen opryzen. Doch, indien 'er waarlyk een Leedig is in het middelpunt of naby den as der Draaywinden, dan denk ik dat het Water, in zodanig een Leedig, tot die hoogte, of tot een minder hoogte, naar dat het Leedig min volkomen is, kan opstygen.

Ik had STUARTS berigt in de *Transactions* voor het ontvangen van uwen Brief, veele jaaren geleeden, geleezen, doch geheel vergeeten; maar nu zyne afbeeldingen inziende en zyne beschryvingen overweegende, komt het my voor, dat ze myne Veronderstelling begunstigen: want hy beschryft en tekent kolommen van water van verscheidenerlei

lei hoogte, boven ſtomp afbreekende, even als Water zou doen, wanneer het, door de drukking van den Dampkring in een leedige buis was opgeperst.

Nogthans moet ik het niet langer myne Veronderſtelling noemen; naardemaal ik vind dat STUART dezelfde gedagten hadt, ſchoon wat duister uitgedrukt, als hy zegt; „ Ik verbeeld my, dat dit verſchynzel kan verklaard worden door Zuiging (oneigenlyk dus geheeten) of liever Dryving, even als in het opzetten van een Kopglas op het vleesch, daar de Lugt eerst uitgedreeven is door brandend vlas".

In myn Geſchrift veronderſtelde ik, dat een Draaywind en een Hoos, een het zelfde ding waren, uit dezelfde oorzaak voortkomende, alleen daar in onderſcheiden dat de eene over 't Land, de ander over het Water gaat. Ik vind ook, in de *Transactions*, dat de Heer DE LA PRYME 'er dat begrip van vormde; hy beſchryft aldaar twee Hoozen, gelyk hy ze noemt, die, op verſchillende tyden, te *Hatfield* in *Yorkshire* gezien wierden, en in de Lugt zich even eens vertoonden als de Hoozen op Zee, en dezelfde uitwerking hadden als de Draaywinden.

Draaywinden hebben, in 't algemeen, zo wel eene voortgaande als eene ronddraaijende beweeging. Hoozen hebben desgelyks eene voortgaande beweeging, zomtyds rasſer, zomtyds traager, nu eens geweldig, dan nauwlyks merkbaar.

De Draaywinden ontſtaan veel al na Stilte en groote Hette, dit heeft men ook wegens de Hoozen waargenomen, die daarom ook 't meest in heete Landen gezien worden. De Hoos by koud Weer gezien, en door den Heer GORDON, in de *Transactions* beſchreeven, wordt te dier oorzaake voor zeldzaam gehouden; doch hy merkt aan, dat het Weer, ſchoon koud, toen de Hoos zich vertoonde, vervolgens nog veel kouder wierd, gelyk wy het doorgaans, naa een Draaywind, min warm vinden.

Gy ſtemt toe, dat de Wind, van een groote ſtreek in 't ronde van alle kanten na den Draaywind toewaait. Een kundig Walvischvanger van *Nantucket* berigtte my, dat drie hunner Scheepen, op de Walvischvangst wagtende, in 't gezigt van elkander, omtrent op eene myl afſtands, voor ſtilte lagen, en, als ik het my wel herinner, bykans in een driehoek. Naa eenigen tyd, vertoonde zich, ongevaar in 't midden van dien driehoek, een Hoos, ook ontſtond 'er, ten zelfden tyde, eene ſtyve koelte, en elk der Scheepen ging onder zeil, toen ſcheen 't hun allen toe, uit het ſpannen

nen van de zeilen en den koers die ieder Schip nam, dat zy elk de Hoos aan den lykant hadden, gelyk zy vervolgens by elkander komende, en over dit voorval spreekende, verklaarden. Weshalven, in deeze byzonderheid, de Draaywinden en Hoozen overeenkomen.

Doch, indien dat geen, 't welk een Hoos op Zee blykt te zyn, zomtyds in de voortloopende beweeging, over 't Land heen trekt, en daar alle de verschynzels van een' Draaywind voortbrengt, zal het daar uit nog klaarder blyken, dat een Draaywind en een Hoos voor 't zelfde moeten gehouden worden.

Eene vloeistoffe, van alle kanten evenwydig met den gezigteinder zich beweegende na het middelpunt, moet, by dat middelpunt of ryzen of daalen. Het water in een ton zal, wanneer men in 't midden van den bodem een gat maakt, van alle zyden na het middelpunt toevloeijen, en daar als in een maalstroom zich ontlasten. Maar de Lugt naby de oppervlakte van het Land of het Water van alle kanten aanzettende na het middelpunt, moet, by dat middelpunt, opklimmen; dewyl het Land of het Water het nederdaalen belet.

Indien deeze na een middelpunt loopende vloeden van Lugt in het bovenste van het Lugtgewest zyn, kunnen zy, in de daad, in een Hoos of Draaywind nederdaalen, maar dan, wanneer deeze vereenigde vloed het Water of het Land raaken, zal dezelve zich verspreiden en waarschynlyk allerwegen heen van het middelpunt afvliegen. — Daar kunnen Draaywinden van beiderlei soort weezen, doch, uit de doorgaans waargenomene uitwerkzelen, denk ik dat de opryzende dikmaals voorkomen. Wanneer de boven lugt nederdaalt, is het, misschien, in een grooter lichaam, zich wyder uitstrekkende, gelyk in onze Donderbuijen, zonder veel draaijing; en wanneer de lugt nederwaards kwam in een Hoos of Draaywind, zou ik eer denken, dat dezelve het dak van een huis zou indrukken, de pannen, latten enz. doen instorten, een vaartuig onder water drukken, een stuk houts in den grond dryven, dan dat alles opligten en wegvoeren.

Ik heb geene verhaalen ergens aangetroffen van Hoozen, die ongetwyfeld nederdaalden. Myns bedunkens zullen zy niet veelvuldig weezen. Het believe u die, van welke gy melding maakt, my mede te deelen.

De vermeerdering van de Wolk, welke, gelyk my berigt wordt, doorgaans, indien niet altoos, het geval is, geduuren-

zende een Hoos, schynt eerder iets opklimmends te vertoonen dan het nederdaalen van de stoffe, van welke zodanig eene Wolk is zamengesteld; want eene nederkomende Hoos zou men verwagten, dat de Wolk zou doen verminderen. Ik erken egter, dat een koude Lugt nederdaalende, door de Dampen in het laager Lugtgewest te verdikken, Wolken kan vormen en doen toeneemen. Dit, denk ik, is veel al het geval in onze gemeene Donderbuijen, en daarom stel ik niet veel in dit bewys.

Draaiwinden en Hoozen vallen niet altoos, schoon meesten tyds, by dag voor. De verschriklyke Wervelwind, die den 11 Juny des Jaars 1749, te *Rome* zo groote schade veroorzaakte, stak by avond op. Men zegt dat deeze eerst eene Hoos geweest is, en stelt, als ontwyfelbaar, vast, dat deeze in de nabuurige Zee verzameld, den weg van *Ostia* na *Rome* genomen hebbe. Dit vind ik in het Verhaal door Vader BOSCHOVICH van dit voorval opgegeeven.

In dat verhaal lees ik, dat de Draaywind zich vertoonde als een zeer zwarte, lange en lugtige Wolk, niet tegenstaande de donkerheid des avonds zigtbaar, door het licht dat 'er by aanhoudendheid van alle kanten uitschoot, voortgaande met eene verbaazende snelheid, ter hoogte van drie of vier voeten boven den grond. De uitwerkingen daar door te wege gebragt, bestonden voornaamlyk in het afligten van daken, 't wegwerpen van schoorsteenen, het openbreeken van deuren en vensters, het vernielen van zolders, en het wegvoeren van de steenen uit de straat, (eenige deezer uitwerkzelen schynen zeer wel overeen te komen met het veronderstelde Leedig in het middelpunt van een' Draaywind,) de zolderbalken zelve werden verbrooken, verspreid en tegen andere huizen, die op een merklyken afstand stonden, aangesmeeten, enz.

Het schynt uit eene uitdrukking van Vader BOSCHOVICH, als of de Wind van alle kanten na den Draaywind toewaaide: want, naa alle de uitwerkzels wel in overweeging genomen te hebben, besluit hy ten opzigte van alle Draaywinden. „ Dat derzelver beweeging kringswys en hunne werking aantrekkende is ”.

Hy merkt uit een groot aantal verhaalen van Draaywinden op; „ dat de doorgaande uitwerkzels daar van bestaan in het opligten van daken, steenen, dieren, en met één woord van alle lichaamen, die denzelven ontmoeten, welke zy, met groot geweld, op eenen zeer verren afstand,

wer-

werpen". —— Dusdanige Uitwerkzels schynen een' opwaards ryzenden Lugtstroom aan te duiden.

Ik zal myne denkbeelden, over dit stuk, door de nevensgaande Afbeeldingen van een' vlakken, en een overeind staanden Draaywind of Hoos klaarder tragten uit te drukken.

Alleen verzoek ik vooraf, dat men my deeze twee of drie stellingen toestaat.

Voor 1. Dat het laager Lugtgewest dikmaals heeter, en dus ook dunner, is, dan het hooger, en, by gevolge, ook ligter. De koude van het hooger Lugtgewest vertoont zich door den Hagel, die zomtyds op heete dagen valt.

Ten 2. Dat een heete Lugt zeer vogtig kan weezen, terwyl nogthans die vogtigheid zo evenmaatig verdeeld en verfynd is, dat ze onzigtbaar blyft, tot dat een kouder Lugt zich daar mede vermengt, die verdikt en zigtbaar maakt. Op deeze wyze wordt onze adem in den Zomer onzigtbaar, in den Winter duidelyk voor het oog.

Laaten wy nu eens een stuk Lands of een plas Zee stellen, van omtrent zestig mylen in 't vierkant, onoverdekt van wolken, en niet bewaald van winden voor een groot gedeelte van een Zomerschen dag, of, gelyk het kan voorvallen, eenige dagen agter elkander, tot dat het geweldig heet geworden is, benevens het laagste gedeelte van het Lugtgewest, zodanig, dat de gemelde beneden Lugt soortlyk ligter wordt dan het hooger gedeelte van den Dampkring, waar in de Wolken gemeenlyk dryven. — Laaten wy verder stellen, dat de Lugt, welke de voorgezegde streek Lands of plek Waters omringt, geduurende die dagen, zo veel niet verhit en gevolglyk zwaarder gebleeven is. Het gevolg daar van zal, gelyk het my toeschynt, geen ander weezen dan dat de heete ligter Lugt, van alle kanten gedrongen, moet opklimmen, en de zwaarder nederwaards daalen; en vermids deeze ryzing niet te gelyk kan plaats hebben in die geheele verzameling van Lugt, dewyl zulks een al te uitgebreid Leedig zou veroorzaaken, zal die ryzing beginnen in die kolom, welke het ligst of het meest verdund is; en de warme Lugt zal, evenwydig met den gezigteinder, van alle zyden na die kolom toevloeijen, waar dan, door de verscheidene elkander ontmoetende Lugtstroomen, die zich opstygende vereenigen, natuurlyk een Draaykolk gevormd wordt, op dezelfde wyze als die ontstaat in een vat met water, wanneer het water van alle kanten toeloopt na het gat in 't middelpunt van den bodem gemaakt.

En naardemaal de onderfcheidene Lugtvloeden komen by deeze in 't midden opryzende kolom met eene vry fterke horizontaale beweeging, kunnen zy dien loop niet fchielyk in een verticaalen veranderen, dus zullen zy, by trappen, in het naderen van den Draaykolk, van de rechte ftreek afwyken, en kromme lynen maaken, en, zich met den Draaykolk vereenigende, met een krultrekkende of fchroefswyze beweeging opklimmen; even als het water uit het gat in het meergemelde watervat.

Eindelyk, naardemaal de laagere Lugt, en digtst by de oppervlakte, door de hette der Zonne meest verdund is, wordt die Lugt ook het meest aangedaan door de drukking van de omringende kouder en zwaarder Lugt, die haar plaats zoekt in te neemen; by gevolge is haare beweeging na de Draaykolk het fnelfte, en dus ook de kragt van het benedenfte gedeelte het fterkfte, door de geweldiger middelpuntvliedende kragt der deeltjes. Te deezer oorzaake zal het Leedig, rondsom den as van den Draaykolk, 't grootst weezen na by de Aarde of de Zee, en allengskens afneemen, naar maate het nader komt aan het Wolkgewest, en daar in een punt eindigen, als in A. *Fig. II.* vormende een' langen fcherpen kegel.

In *Fig. I.*, welke de platte tekening is van een' Draaywind, verbeeldt de Cirkel V het Leedig by het middelpunt. — Tusfchen *aaaa* en *bbbb* veronderftel ik een lichaam, van Lugt zeer verdikt, door de drukking van de Lugtvloeden, derwaards heen loopende, van alle kanten van buiten, en door de middelpuntvliedende kragt van binnen: ronddraaijende met eene verbaazende fnelheid, (hebbende, als het ware het gewigt van alle die vloeden in zich vereenigd,) en met een kragt gelykftaande aan de fnelheid en digtheid.

't Is deeze draaijende vloed van Lugt, tusfchen *aaaa* en *bbbb*, die met een krultrek of fchroefswyze oprystr, door zyne kragt breekt dezelve huizen aan ftukken, en haalt boomen, met wortel en al, uit den grond, enz., en door de fchroefswyze beweeging worden de afgebrookene ftukken in de hoogte opgevoerd, tot dat de drukking van de omringende en toenaderende Lugtvloeden afneemende, dezelve niet langer binnen den Cirkel kunnen gehouden worden, of ook, wanneer derzelver middelpuntvliedende kragt toeneemende, de drukking overwint, als dan vlieden zy af langs de Raaklynen, gelyk fteenen uit een flinger geworpen, en vallen aan alle kanten, op groote afftanden, neder.

Als het op Zee gebeurt, zal het water onder en tusfchen

aaaa en *bbbb* ſterk bewoogen en buitenwaards gedreeven worden, de deelen in een krultrek loopende en wegſtuivende, zich als ſpringend of ziedend vertoonen.

Deeze Cirkel is zeer ongelyk van middellyn en zomtyds vry groot.

Indien het Leedige over het water heen trekt, kan 'er het water in een kolom, ter hoogte van omtrent dertig voeten, in opklimmen. — Indien het over huizen heen gaat, zullen de venſters uitgerukt, de daken afgenomen, en de zolderingen vernield worden, door de ſchielyke verdunning van de Lugt binnen de gebouwen, de drukking van den Dampkring van buiten wordt ſchielyk weggenomen: zo barst ook een vles met lugt onder den ledig gepompten ontvanger van een Lugtpomp.

Fig. II. dient om de overeind ſtaande Hoos te verbeelden, waar in ik veronderſtel dat PPP de Kegel is, in 't eerst een Leedig, tot dat WW, de opklimmende waterkolom, 'er zo veel van gevuld heeft. SSSS verbeeldt de ſchroefswyze Draaykolk van Lugt, het Leedige omringende, en hooger opwaards gaande in een' vasten kolom, na dat het Leedige by P een einde genomen heeft, tot dat dezelve de koude Lugt bereikt. BB is het ziedend en ſpringend water, 't welk den voet van de waterkolom omringt, naar de beſchryving van STUART.

Nu veronderſtel ik, dat deeze Draaykolk van Lugt, in den beginne, zo onzigtbaar zal weezen, als de Lugt zelve, ſchoon, in de daad van het water reikende tot het kouder Lugtgewest, waar in onze laage zomer donderbuijen doorgaans hangen, dan welhaast zal dezelve aan de uiteinden zigtbaar worden. Het beneden einde door de werking van het water, onder het draaijende gedeelte van den Cirkel, tusſchen P en S, vormende het ſpringend Water van STUART, en door het opklimmen van het Water, in het beginnend Leedige, dat in 't eerst een' kleinen laagen, breeden Kegel uitmaakt, welks top allengskens ryst en ſcherper wordt, naar maate de kragt van de Draaijing toeneemt. — Het bovenſte einde begint men te ontdekken, door dien de vogt der warme Lugt tot het kouder Lugtgewest opgeſteegen, door de koude in een dikken Damp verandert, en eerst gezien wordt by A, het opperſte gedeelte, 't geen nu verkoeld zynde, ook het naastgelegene, by B verkoelt, dit zet de verkoeling voort tot C, en dit wederom tot D. De koude dus door eene zamenpakking der dampen in een

rechte lyn nederwaards werkende, gaat schielyker voort dan de Dampen schroefswyze na boven kunnen klimmen; zy klimmen egter en worden, als door eene geduurige toevoeging dikker, en by gevolge neemt ook de middelpuntschuwende kragt toe, en op deeze wyze, gereezen zynde boven de na het zelfde middelpunt loopende stoffen, die den Draaykolk zamenstellen, vlieden zy af, verspreiden zich en vormen een Wolk.

Het schynt gemaklyk te bevatten, hoe, door deeze opeenvolgende verdikking van boven, het even eens aan 't oog voorkomt als of de Hoos van boven nederwaards kwam, schoon de stoffen, uit welke dezelve is zamengesteld, geduurig opklimmen.

De verdikking van het vogt, begreepen in zo groot eene menigte van warme Lugt, als wy mogen veronderstellen, dat in korten tyd in deezen ongeloofiyk snel omwentelenden Draaykring, opklimt, is, mogelyk, genoegzaam om een vry uitgebreide Wolk te maaken, schoon de Hoos over het Land trok, gelyk die te *Hatfield*; indien het gebeurt, dat het Land niet heel stoffig is, zal misschien het laagste gedeelte van de Hoos nauwlyks iets in 't minste zigtbaar worden, schoon het bovenste gedeelte, veelal het nederdaalende gedeelte geheeten, zeer onderscheiden te zien zy.

Dit zelfde kan ook op Zee gebeuren, in gevalle de Draaykring niet sterk genoeg is om een hoog komend Leedig te maaken en dus de kolom te doen ryzen enz. Als dan zal het bovenste gedeelte A B C D alleen te zien weezen, en mogelyk ook het springend Water beneden.

Maar wanneer de Draaykolk sterk, en het Land met veel stof bezet is, en de kolom W. W. uit het Water opryst, dan wordt het laagste gedeelte zigtbaar, en zelf zomtyds vereenigd met het bovenste gedeelte. Want het stof kan opgevoerd worden in de schroefswyze Draaijing, tot het de hoogte bereikt waar de Damp verdikt is, en daar mede tot de Wolken opklimmen. De wryving van de draaijende Lugt op de zyden van den Kolom W W. kan zeer veel Water afscheiden, in druppen breeken, en opvoeren in de schroefswyze Draaijing gemengd met Lugt, de zwaarste druppels mogen afvliegen en rondsom de Hoos, als een plasregen, nedervallen; doch geen gering gedeelte zal, in Damp veranderd, zigtbaar worden. Op deeze wyzen kan in beide gevallen, door 't stof op 't Land en door 't water in Zee, de geheele buis zich verdonkerd aan het oog ontdekken.

Wan-

Wanneer de Draaijing verzwakt, zal de buis, (gelyk het schynt,) zich in 't midden van een scheiden, dewyl de Kolom van Water zakt, en het bovenste verdikte gedeelte tot de Wolken opklimt. Nogthans blyft de Buis of de Draaykring van Lugt geheel 't midden; alleen onzigtbaar wordende, door dien 'er geen zigtbaare stoffe op die plaats over blyft.

Doctor STUART zegt: „ het was aanmerkelyk in alle de Hoozen die hy zag, doch byzonder in die eene groote, dat ze op 't laatst zich vertoonden als een hol kanaal, alleen donker aan de kanten, doch witagtig in 't midden; als mede, dat, schoon ze in 't eerst geheel en al duister waren, als dan elk onderscheiden genoeg zien kon, hoe het Zeewater in die buis opklom als de rook in een schoorsteen."

Doctor MARTHER een Draaywind beschryvende, zegt: „ een dikke donkere smalle Wolk vertoonde zich met een pylaar van licht daar in, haalende omtrent acht of tien voet over 't kruis, en ging langs den grond voort in een streek niet wyder dan een straat, rukkende, op eene schriklyke wyze, de boomen, met wortel en al, uit den grond, dezelve, als waren het pluimen geweest, wegblaazende, ook nam dezelve groote zwaare steenen, tot eene verbaazende hoogte, in de Lugt op."

Deeze verhaalen, het een van een Hoos, het ander van een Draaywind, schynen in deeze byzonderheid over een te komen, 't geen de eene Heer beschryft als een Buis of Kanaal, zwart aan de kanten en bleek in het midden, noemt de ander een donkere Wolk met een Pylaar van licht in dezelve; de laatste uitdrukking heeft iets meer van het wonderbaare; doch de zaak is dezelfde, en schynt niet moeilyk te begrypen. Wanneer Doctor STUARTS Hoozen geheel vol waren, dat is, wanneer de draaijende buis van Lugt gevuld was tusschen *a a a a* en *b b b b* *Fig. I.*, met een menigte van druppels en damp afgenomen van den Kolom W W in *Fig. II.* was alles dermaate donker, dat 'er niet kon door heen gezien of de schroefswyze opklimmende beweeging ontdekt worden; maar wanneer de opklimmende hoeveelheid verminderde, werd de buis doorzigtiger, en de opklimmende beweeging merkbaarder. Doctor MARTHERS Draaywind was waarschynlyk vervuld met stof, de zyden toonden zich heel donker, maar het Leedige van binnen maakte het midden doorschynender, en dit geeft hy den naam van een lichtpylaar.

Het

Het was, in dit meer doorſchynend gedeelte, dat STUART de ſchroefswyze beweeging der Dampen kon zien, welker lynen van de naaste en verſte zyde van het doorſchynend deel, elkander kruisſende, een vertoon gaven als de rook in een ſchoorſteen opklimmende: want de hoeveelheid nog te groot zynde in de gezigtlyn door de zyden van de buis, kon de beweeging daar niet ontdekt worden, en dus waren zy even als de vaste wanden van een ſchoorſteen.

Wanneer de Dampen, in de buis van de Wolken na de Aarde ſtrekkende, digt by de Aarde komen, is het nu voor hun, die kennis hebben van de Electriciteit, niet vreemd, dat 'er Blixemſtraalen door de Hoos nederdaalen, gelyk in die te *Rome* gebeurde.

Maar gy zult hier op misſchien inbrengen, indien het Water dus in de Wolken wordt opgevoerd, waarom hebben wy dan geen Zoute Regens? De tegenwerping is ſterk, wel uitgedagt, en ik weet niet of ik 'er, tot uwe voldoening, op zal kunnen antwoorden. Nimmer hoorde ik van een zoute Regen dan ééns, en deeze viel voor toen een Hoos zeer digt by een Schip heen ging; doch dit waren, zo als ik veronderſtel, alleen de druppels van de Hoos, door de middelpuntſchuwende kragt afvliegende, (even als de Vogels te *Hatfield* deeden,) wanneer zy zo verre waren opgevoerd, dat ze boven de zamenloopende Winden, die de Hoos omringden, gekomen waren of te ſterk van het middelpunt afvloogen, om door de drukking dier Winden bedwongen te worden. En ik geloof dat 'er geen andere Zout-water Regen kan voorvallen: want het heeft der Godlyke Goedheid behaagd, het in dier voege te ſchikken, dat de Lugtdeeltjes de Zoutdeeltjes niet aantrekken, ſchoon zy dit vermogen ſterk op het Water oefenen.

Van hier is het dat, hoewel alle Metaalen, Goud niet uitgezonderd, met de Lugt kunnen vereenigd en vlugtig gemaakt worden, het Zout in het Vuur blyft, en geene hette 't zelve tot eene eenigzins aanmerkelyke hoogte kan opvoeren, of de Lugt dwingen, het te houden. Wanneer het Zout in de Lugt opklimt, gelyk het eenigzins doet met Water vermengd, wordt het terſtond geſcheiden: de Waterdeeltjes blyven in de Lugt hangen, de Zoutdeeltjes vallen wederom neder, als te rug geſtooten door zeker vermogen in de Lugt; of anders, even gelyk zommige Metaalen in eene eigenaartige ſcheidſtoffe ontbonden, weder

ver-

vereenigen, wanneer 'er eene andere ſtoffe bykomt, en daar aan kleeven, zo laat het Water het Zout los en voegt zich by de Lugt; maar de Lugt zal het Zout niet aanneemen, en het Water laaten vallen, anderzins zouden onze Regens Zout, en daar door de Planten des aardryks bedorven, en de Dieren, die van de planten leeven, van voedzel beroofd worden. — GOD, die alles juist geëvenredigd, en aan alle dingen de behoorlyke eigenſchappen gegeeven heeft, droeg hier ook zorge voor. Laaten wy HEM aanbidden, HEM met lof en dankzegging te gemoete gaan!

Uit eenige berigten van Scheepslieden, ſchynt het, dat de Kolom van Water W W. zomtyds ſchielyk nedervalt; en wanneer deeze, zo als zommigen zeggen, wel eens vyf en veertig of zestig voeten over kruis is, moet dezelve, met groot geweld, nederſtorten, en hun voor een jammerlyken ondergang doen dugten.

Volgens het verhaal in de *Transactions* van een Hoos, die te *Colne* in *Lancashire* nederviel, zou iemand in de gedagten komen of de Kolom uit het Water opgetrokken, over het Land gevoerd wordt, en daar dan geheel nedervalt, doch dit, geloof ik, gebeurt maar zeldzaam.

STUART beſchryft zyne *Hoozen* als niet dikker dan een Mast voorkomende en wel eens dunner; dan hy zag ze op den afſtand van een en een halve myl.

My ſtaat te vooren eertyds in DAMPIER, of eenig ander Reisbeſchryver, geleezen te hebben, dat een Hoos, in haare voortgaande beweeging, over een Schip heen ging, 't welk op de Kust van *Guinea* voor ſtilte lag, en 't zelve eerst op de eene zyde deedt vallen, den voormast wegneemende, vervolgens werdt het geheele Schip opgeligt, weder opgeligt en over den anderen kant geſmeeten, en van den Bezaansmast beroofd: dit alles geſchiedde in een oogenblik. Ik veronderſtel, dat het eerſte ongeluk toekwam door den voorkant van de Hoos, en het laatſte door den agterkant veroorzaakt wierd, derzelver beweeging tegenſtrydig zynde.

Ik denk ook dat een Wervelwind of Hoos zich op een plaats kan onthouden, wanneer de zamenloopende Winden gelyk van kragt zyn; doch zyn ze ongelyk, dan krygt de Wervelwind of Hoos eene voortgaande beweeging, volgende de ſtreek van de ſterkſte drukking.

Wanneer de Wind, welke deeze voortgaande beweeging ver-

veroorzaakt, beneden ſterker wordt dan boven, of wanneer het tegen overgeſtelde plaats heeft, zal de Hoos niet doorwerken, en, de oorzaak weggenomen zynde, geheel verdwynen. (*)

(*) Men vergelyke met deeze bedenkingen van den Heer FRANKLIN, de *Naauwkeurige beſchouwinge van een Hoos, benevens een onderzoek hoe dezelve gebooren worden en werken, door* Mr. J. H. DRYFHOUT, in de Verhandelingen der Hollandſche Maatſchappy. III Deel, bladz. 321. enz.

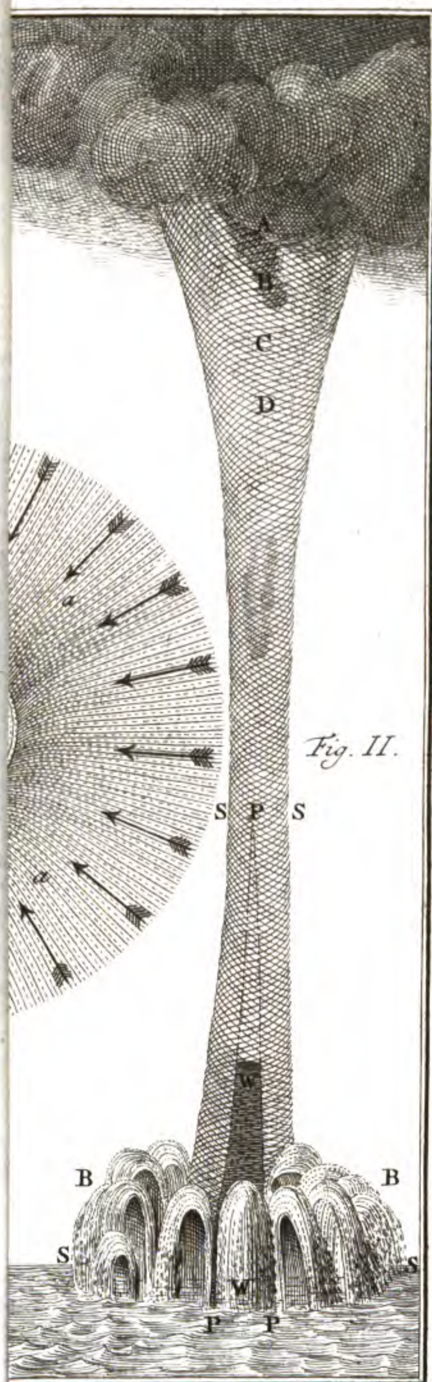
GEDAGTEN VAN DEN HEER DE BUFFON OVER DEN OORSPRONG DER DROOMEN, EN HOE MEN 'ER BEST, OP EENE PHILOSOPHISCHE WYZE, REDE VAN KAN GEEVEN.

Getrokken uit de Verhandeling over de Natuur der Dieren van dien Heer.

DE Heer DE BUFFON van gevoelen zynde, dat de Dieren geen Verſtand en geen Geheugen hebben, beantwoordt eene tegenwerping uit de Droomen der Dieren ontleend, en ten bewyze van hun Geheugen aangevoerd. — 't Is zeker, dus luidt de tegenwerping, dat de Dieren in den ſlaap zich de dingen herinneren, waar mede zy zich waakende bezig hielden. Dikwyls blaffen en knorren de Honden als zy te ſlaapen liggen, en ſchoon dat hun geblaf zwakker en korter is dan wanneer zy wakker zyn, kan men 'er nogthans, de onderſcheidene geluiden, die zy, op de Jagt zynde, ſlaan, in ontdekken, als mede de toonen van ſchrik, genoegen en ongenoegen; 't lydt derhalven geen twyffel of zy hebben een zeer leevendig geheugen van 't gebeurde, in hun opgewekt onafhanglyk van eenige uitwendige oorzaak daartoe betreklyk.

Om deeze zwaarigheid zo veel mogelyk uit den weg te ruimen, maakt de Heer DE BUFFON eene onderſcheiding tusſchen twee ſoorten van Geheugen, die in oorſprong zeer verſchillen, en nogthans, wat de uitwerkingen betreft, eenigermaate naar elkander gelyken. De eerſte ſoort van Geheugen is het nagelaaten voetſpoor onzer denkbeelden, en de tweede veel eer eene Herrinnering dan Geheugenis, beſtaande alleen in eene vernieuwing onzer aandoeningen, of liever van de beweegingen daar door veroorzaakt. De eerstgemelde komt uit de Ziel voort, en is veel volmaakter dan de tweede, die, in tegendeel, enkel voortgebragt wordt door de vernieuwing van het inwendig ſtoflyk gevoel, en deeze is de eenige die aan Dieren en aan Menſchen, die van natuure gek en verſtandeloos zyn, kan toegeſchreeven worden. Hunne voormaalige aandoeningen worden vernieuwd door

HOOS EN EEN DRAAYWIND.

door weezenlyke aandoeningen, zy herleeven met alle de omstandigheden, welke dezelve vergezelden. Het eerste en tegenwoordige beeld roept de andere met de bykomende beelden te rug, zy voelen gelyk zy voorheen voelden, en doen daarom gelyk zy voorheen deeden, zy zien te gelyk het tegenwoordige en het voorledene, doch zonder ze te onderscheiden, te vergelyken, en gevolglyk zonder ze te kennen.

Hier op gaat de Heer DE BUFFON over, om de Natuur onzer Droomen te onderzoeken en speurt na of ze uit onze Ziel ontstaan, of enkel afhangen van ons inwendig stoflyk Gevoel; indien het beweezen kan worden, zegt hy, dat ze daar in alleen ganschen al huisvesten, zal 'er niet slegts een antwoord, op de voorgestelde zwaarigheid, uit volgen; maar een volkomen betoog tegen het Verstand en het Geheugen der Dieren.

Zinneloozen, dus vervolgt onze Schryver, wier Ziel zonder werking is, droomen gelyk andere Menschen, derhalven komen de Droomen onafhanglyk van de Ziel voort, want in de zodanigen is de Ziel werkloos; Dieren, die geene Ziel hebben, kunnen overzulks op dezelfde wyze droomen: en niet alleen worden deeze Droomen onafhanglyk van de Ziel veroorzaakt; maar ik hel zeer over om te denken, dat alle Droomen met de Ziel niets gemeens hebben. Ik wenschte slegts dat een ieder op zyne Droomen agt geeve, en zyn best doe om te begrypen, waarom de deelen zo weinig of zo slegt zamenhangen, en de uitkomsten dikmaals zo zeer buitensporig en dwaas zyn. Dit dunkt my ontstaat daar uit, om dat zy geheel en al de gevolgen zyn van onze aandoeningen, en niet in 't minste van onze denkbeelden. Het denkbeeld van tyd, by voorbeeld, heeft 'er geen plaats in. Droomende verbeelden wy ons persoonen, die wy nimmer gezien hebben, of die reeds verscheide jaaren dood geweest zyn, wy zien ze als leevend en zodanig als zy voorheen waren; maar wy voegen ze, met tegenwoordige dingen, en nu leevende persoonen, zamen, of met zaken en persoonen van eenen geheel anderen tyd. 't Zelfde mag men zeggen van het denkbeeld van plaats. Wy zien niet waar ze zyn, wy stellen ons de dingen voor als elders gezien, of zelfs op plaatsen waar zy niet konden zyn. Indien de Ziel werkzaam was zou ze maar een oogenblik noodig hebben om deeze onafgebrooke schakel, deezen mengelklomp van aandoeningen in orde te schikken. Hoewel elk voorwerp zich op eene leevendige wyze voordoet, is de rang waar in zy elkander volgen, dikwyls verward en altoos harsenschimmig; en indien het gebeurt dat de Ziel half ontwaakt, door de verbaazende grootheid deezer buitensporigheden, of enkel door de kragt deezer gewaarwordingen, zal zy terstond een straal van licht in deeze duisternisse inlaaten, en een weezenlyk denkbeeld voor den dag brengen, meestentyds geschikt om dat geheele gebouw van harsenschimmen te vernietigen. Iemand moge droomen dat dit alles maar een Droom is, ik zou zeggen hy mag

mag zo denken; want, schoon deeze daad slegts eene geringe aanwyzing van de Ziel is, moet het niet langer eene Aandoening, een Droom, heeten, maar een Denkbeeld, eene Opmerking, die, niet sterk genoeg zynde om de begoogeling te verdryven, zich daar mede vermengt, 'er een gedeelte van wordt, en niet belet dat de vertooningen elkander weder als vóorheen opvolgen; waar uit ontstaat dat wy ontwaakende ons verbeelden gedroomd te hebben, 't geen wy dagten.

In het Droomen zien wy zeer veele dingen; doch hooren 'er weinigen; wy redenkavelen niet; maar hebben een vlug gevoel; de beelden, de aandoeningen volgen elkander; dan de Ziel vergelykt noch vereenigt ze. Wy hebben derhalven alleen Aandoeningen, geene Denkbeelden, zynde deeze laatstgemelde de vergelykingen van de eerstgenoemde. De Droomen moeten gevolglyk, in het inwendig stoflyk Gevoel huisvesten, de Ziel brengt ze niet voort, ze zyn een gedeelte van de Dierlyke herinnering boven gemeld. 't Geheugen daarentegen kan niet bestaan zonder het denkbeeld van tyd, zonder de vergelyking van voorgaande en nu tegenwoordige denkbeelden, en dewyl deeze denkbeelden niet in de Droomen voorkomen, is het beweezen, dat zy geen gevolg, geen uitwerkzel, en dus geen bewys voor het Geheugen zyn.

Brengt men hier op in dat de Droomen zomtyds van denkbeelden vergezeld gaan, dat zulks blykt in de zodanigen, die slaapende wandelen en spreeken, geestige en wel zamenhangende dingen zeggen, op vraagen antwoorden, enz. Schoon men hier uit afleide, dat de Denkbeelden niet van de Droomen uitgeslooten zyn, ten minsten zo volstrekt niet als ik straks beweerde, egter zal het gezegde genoegzaam weezen tot voldinging van de zaak die ik moest bewyzen, naamlyk, dat de vernieuwing der Aandoeningen in staat is om Droomen voort te brengen: want dan zullen de Dieren enkel Droomen hebben van deeze soort, en deeze Droomen, wel verre van Geheugen te veronderstellen, wyzen, in tegendeel, niets meer aan, dan eene stoflyke Herinnering.

Ik ben egter wel verre van te gelooven, dat de Nagtwandelaars, of die in hunnen slaap spreeken, vraagen beantwoorden enz. weezenlyk bezig en met Denkbeelden vervuld zyn: de Ziel schynt my toe, in alle deeze daaden, geen deel te hebben. De Nagtwandelaars gaan, komen, en verrigten alles zonder opmerking, zonder kennis van hun staat, gevaar, of de ongelegenheden, die hunne daaden kunnen vergezellen, hunne dierlyke vermogens zyn alleen werkzaam, en deeze nog niet alle. Een Nagtwandelaar is, in deezen staat, erger dan een *Zinnelooze*; dewyl hy slegts een gedeelte van zyne zinnen ten gebruike heeft, daar de andere het volle gebruik daar van bezit. —— Wat hun betreft, die in hun slaap spreeken, ik geloof niet dat zy iets nieuws zeggen, een antwoord, op eenige algemeen bekende vraagen, eene herhaaling van zommige gemeen gebruik-

bruiklyke uitdrukkingen, ftrekt tot geen bewys van de werking der Ziele, dat alles kan verrigt worden zonder dat het Verftand of het Denkend vermogen noodig zy. Waarom zou iemand in den flaap niet kunnen fpreeken zonder denken, daar wy bevinden hoe menigmaal waakende zonder opmerking gefprooken wordt, gelyk in geval van heevige drift.

Wat den oorfprong aanbelangt der Droomen, waar door voorgaande aandoeningen vernieuwd worden, zonder door tegenwoordige voorwerpen of weezenlyke aandoeningen aangedaan te zyn, men moet aanmerken; dat wy niet droomen, wanneer wy in diepen flaap liggen, dan is alles in rust; wy flaapen tweezins, uitwendig en inwendig; maar 't inwendig gevoel flaapt laatst en ontwaakt eerst, als zynde leevendiger, werkzaamer, en ligter aangedaan dan de uiterlyke Zinnen; de flaap is dan onvolkomener en onvaster, en dit is de tyd der bedrieglyke Droomen. Voorgaande aandoeningen, inzonderheid daar wy niet op gelet hebben, worden vernieuwd, 't inwendige gevoel, buiten ftaat om bezigheid te vinden door tegenwoordige aandoeningen, uit oorzaake van de werkloosheid der uitwendige zintuigen, houdt zich onledig met de voormaalige aandoeningen; de fterkfte zyn die, welke men het dikwylst weder opvat, en hoe fterker ze zyn hoe buitenfpooriger ze worden, uit deezen hoofde zyn meest alle Droomen fchriklyk of vermaaklyk.

't Is zelfs niet noodig dat de uiterlyke Zinnen gansch en al in flaap zyn, ten einde het inwendig ftoflyk Gevoel uit eigen beweeging werke, 't is genoeg dat ze geen werkzaamheid oefenen. Dewyl wy gewoon zyn ons geregeld tot flaapen te begeeven, en dus den flaap niet zelden voorkomen, flaapen wy niet altoos terftond, het lichaam ligt gemaklyk uitgeftrekt, de oogen dubbeld geflooten door de duisternis, en de oogleden kunnen zich geen wederwerk geeven, de ftilheid van de plaats en van den nagt maakt het gehoor werkloos, de andere zinnen zyn even onwerkzaam, alles is te rust, en nog niets in flaap. In deezen ftaat, wanneer geene denkbeelden de Ziel bezig houden, en deeze dus mede zonder werk is, oefent het inwendige en ftoflyke Gevoel, dan alleen in werkzaamheid, zyn vermogen. Dit is de tyd van harsfenfchimmen, van bedrieglyke vertooningen, wy zyn wakker en egter gevoelen wy de uitwerkzels van den flaap. In volkomene gezondheid, hebben wy een reeks van aangenaame beelden en betoverende inbeeldingen: maar is het Lighaam een weinig ongefteld, of de Geest wat neerflagtig, 't zyn geheel andere tooneelen, fchriklyke beelden doen zich op en volgen elkander met zo veel affchuwlykheid als fchielykheid. 't Is een toverlantaaren, een tooneel van gekheden, die het brein, als dan van andere aandoeningen ontbloot, vervullen, en de voorwerpen zyn in deeze vertooning leevendiger, veelvuldiger, en onaangenaamer, naar maate de andere dierlyke vermogens meer bezwaard, de zenuwen teederder, en de gefteldheden zwakker zyn; dewyl de beweegingen door weezenlyke aandoeningen verwekt, in eenen zieklyken

ſtaat ſterker en onaangenaamer bevonden worden dan in eenen gezonden, zo maaken ook de verbeeldingen van die aandoeningen, voortgebragt door de vernieuwing dier beweegingen, een leevendiger en onaangenaamer indruk.

Voor 't overige herinneren wy ons onze Droomen, op dezelfde wyze als wy de wezenlyk ondervondene gewaarwordingen ons te binnen brengen. 't Eenig onderſcheid tusſchen ons en de Dieren beſtaat, in dit geval, hier in, dat wy volkomen onderſcheiden wat tot onze Droomen en wat tot onze Denkbeelden, of weezenlyke Gewaarwordingen, behoort, dit is vergelyking, eene werkzaamheid van het Geheugen, waar in het denkbeeld van tyd te pasſe komt. De Dieren, in tegendeel, die ontbloot zyn van Geheugen, en het vermogen om tyden te vergelyken, kunnen hunne Droomen niet van hunne weezenlyke gewaarwordingen onderſcheiden, zo dat men in dien zin moge zeggen, dat het geen zy droomen hun weezenlyk overkomt.

EEN ONBEKEND STUKJE.

(Uit het Fransch.)

WYlen de Kardinaal van Nouilles, Aartsbisſchop van Parys, ging dikwils de armen, gevangenen en zieken in de ziekenhuizen bezoeken. Op zekeren tyd begeerde hy het vertrek te zien waar de krankzinnigen bewaard werden. Een man van omtrent veertig jaaren vertoonde zich voor zyn Eminentie, en badt hem zyn ontſlag te willen bevorderen. „ Ik verdien Myn Heer, zeide hy, dat gy u aan my laat gelegen zyn. Ik was een welgeſteld man, maar myne nabeſtaanden hebben my aangebragt als krankzinnig, en hebben zo veel geloof gevonden, dat men my in dit huis heeft doen opſluiten. Ik bezweere uwe Eminentie my te ondervraagen over allerhande onderwerpen; en zy zal hier uit de onrechtvaardigheid van myne gevangenhouding omdekken." De Kardinaal bevondt hem in de daad, na een half uur met hem geſproken te hebben, wel by zyn verſtand, en twyfelde niet of de gevangen was het ſlagtoffer geweest van de gierigheid zyner nabeſtaanden. „ Ik beklaage uwen ſtaat, zeide hy, en beloove u met ernst te zullen werken, om u uwe vryheid in 't kort weerom te doen verkrygen. Ik zal in de volgende week weder koomen, en hoope dan bevel tot uwe verlosſing mede te brengen." Nog eene gunſte, Myn Heer, zeide de gevangen, moet ik van u verzoeken: „ dat gy, namelyk, niet koomt op een Zaturdag, dan zoude ik de eer niet konnen hebben van uwe Eminentie te zien; want op dien dag kryg ik bezoek van de zielen in het vagevuur" Gy doet wel met my dit te berigten, antwoordde de Kardinaal, nu weet ik waar aan my te gedraagen.

BERIGT.

MEn verneemt van *Haarlem*, dat de Eerw. Heer,

JOHANNES FLORENTIUS MARTINET, *A. L. M. Phil. Dr. en Bedienaar des H. Euang. te Edam*, aan de *Holl. Maatschappye der Weetenschappen*,

gemeld heeft, en by het openen van zyn E. *Billet*, ook gebleeken is, de Autheur te zyn van het Antwoord op de Vraage wegens de *Natuurlyke Historie van ons Vaderland*, onder de Zinspreuke: *Nil scribitur totum. ——— Quis hoc mare effundet.*, &c. &c. Waarom ook de Zilveren Medaille, den Schryver van dat Stuk aangebooden, aan gemelden Heere gegeeven is.

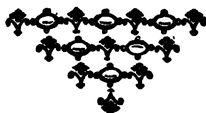
Voorts dat met, en behalven den Eerstgenoemden Heere, ook nog tot Leden van dezelfde Maatschappye der Weetenschappen zyn aangesteld de Heeren,

DIONYSIUS VAN DE WYNPERSSE, *A. L. M. Professor in de Philos. Astronomie en Mathesis, op de Hooge Schoole, enz. te* Leiden.

JOANNES FRANCISCUS CLEMENS MORAND, *Ridder, Dr. in de Medicynen, Lid van verscheiden Genootschappen, enz. te* Parys.

JEAN HENRY VAN SWINDEN, *Phil. Dr. en Professor op de Academie te* Franeker. En

CHRISTIAAN BRUNINGS, *Inspecteur generaal der Rivieren van Holland en Westfriesland, en Opziener van't Hoogheemraadschap van Rhynland, op het Huis Zwaanenburg.*

WAAR-

WAARNEEMINGEN

omtrent de

LUGTS-GESTELDHEID, WEDER en WIND, te AMSTELDAM,

in *Juny* 1769.

	Barometer.			Therm.			Winds Streek.			Weder.
D.	*'s morg.*	*'s midd.*	*'s av.*	*mo.*	*mi.*	*av.*	*'s morg.*	*'s midd.*	*'s av.*	*Gesteldh.*
1	29. 8	29. 8½	29. 8	59	67	59	W	W	Z W	Wind Buij.
2	— 8½	— 9½	— 11½	60	62	58	Z W	—	N W	—
3	30. 0	30. 0	— 11	61	67	54	—	Z W	Z W	Dond. Reg.
4	— 0½	— 1½	30. 1½	56	60	54	N W	N W	W	Buij. Held.
5	— 1	29. 11	29. 10½	62	72	62	Z O	Z O	Z O	Hel. Bet. H.
6	29. 9½	— 10½	— 11½	64	66	60	Z t O	Z W	W	— D. Reg.
7	30. 1½	30. 2½	30. 3½	60	64	57	N	N	N O	Bet. Held.
8	— 2½	— 2	— 1½	64	72	61	Z O	Z O	Z	Hel. Wolk.
9	— 1	— 0½	29. 11	64	68	61	W	Z W	Z t O	— Reg.
10	29. 10	29. 10	— 10	63	62	60	Z W	—	W	Buijig.
11	— 10½	— 11½	30. 0	60	64	58	W	W	—	Helder
12	30. 1½	30. 2	— 2	60	64	55	—	—	—	—
13	— —	— 0½	— 0	59	66	58	Z W	N	N W	R. Wol. H.
14	29. 11½	29. 11	29. 10	57	64	56	N W	W	W	— Held.
15	— 9	— 9	— —	59	61	57	Z W	O	N O	Dond. Reg.
16	— 10	— 9½	— 7½	59	70	53	N O	N O	—	Buijig
17	— 6	— 5¾	— 6	58	62	58	Z O	Z O	Z O	Regen.
18	— 7	— 7½	— 9	60	64	56	N O	N O	N	Buijig
19	— 10½	30. 0	30. 1½	56	61	51	—	—	N O	—
20	30. 2	— 2	29. 11½	56	62	57	N W	N W	N W	Hel. Bet.
21	29. 8	29. 6½	— 8	54	67	54	Z W	W	—	Buijig.
22	— 10	— 11½	30. 0	59	60	55	N	N W	—	—
23	30. 0	— —	29. 11	60	72	60	Z W	Z	Z	Hel. Wolk.
24	29. 10	— 9½	— 9½	63	69	60	Z	—	—	— Regen.
25	— 9½	— 10	— 10½	60	62	58	Z W	N W	N W	Buijig.
26	— 11½	30. 0½	30. 0½	64	67	63	W	—	W	Betr. Hel.
27	30. 0½	— 1	— 0	64	68	60	—	W	Z W	— Regen.
28	29. 9½	29. 9½	29. 11	58	65	59	Z W	N O	N O	Buijig.
29	— 10½	— 10½	— —	60	65	58	N N W	N N W	N N W	—
30	— 11½	30. 0	30. 1	62	62	57	N	N t W	N t W	Betrokken.

Hoogste Barometer d. 30. 3½ }
Laagste Barometer d. 29. 5¾ } middelb. d. 29. 10⅝.

Hoogste Thermometer gr. 72 }
Laagste Thermometer gr. 51 } middelb. gr. 61½.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

GODVERZAAKERY EN BYGELOOF TEGEN ELKANDER OVERGESTELD, TER PROEVE WELKE VAN BEIDE SCHADELYKST IS.

Aan de Heeren Schryveren der Nieuwe Vaderl. Letter-Oefeningen.

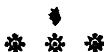
MYNE HEEREN!

„ DE ſpoedige uitgaave myner Vertaalinge van het Stukje des Eerwaardigen FOSTERS, onder het opſchrift. *De Godverzaakery de Verwoesting der Zedelykheid en de Erkentenis van eene Godheid de ſteunpylaar der Deugd* (*), heeft my bewoogen om, U L. ten zelfden einde, te laaten toekomen, eene vergelyking van dien zelfden keurigen en ſcherp oordeelenden Schryver, tusſchen de *Godverzaakery* en het *Bygeloof*; dat het leezen en overdenken daar van diene, om den ſchadelyken invloed dier twee geſlaagene hoofdvyandinnen van allen waaren Godsdienst te weeren, is de hartlyke wensch van hem die, met alle hoogagting, zich noemt,

Myne Heeren,

U L. Begunſtiger en Voorſtander,

L. S.

Godverzaakery en Bygeloof zyn twee tegen elkander overſtaande uiterſten van Dwaaling. — Het Menschdom verwilderd in denkbeelden, en verblind door driften, is gereed om den middelweg, den weg van Waarheid, Regt, en veiligheid, mis te gaan, en tot een deezer gevaarlyke uiterſten te loopen. Wanneer zy iets als ten hoogſten ongerymd en onregtmaatig aanzien, ſchynen zy geheel het ſpoor byster, en hollen voort zonder te weeten waar het heen gaat; het ge-

(*) Zie de *N. Vad. LetterOef.* III. D. II Stuk bl. 178.

geweld der vooroordeelen dringt en dryft hun tot het een of ander uiterste. Om op den grootst mogelyken afstand van Dwaaling te blyven, vlieden zy tevens de Waarheid.

Dit strekt tot oorzaak, dat het Bygeloovig gedeelte der wereld, ten allen tyde, gereed geweest is om elke onderneeming, geschikt om hunne beuzelingen en dwaasheden aan den dag te leggen, en den Godsdienst in zyne oorspronglyke regten te herstellen, als Godloos, Godslasterlyk of ten minsten als bedekte Godverzaakery, uit te kryten. — Terwyl de Godverzaaker, van den anderen kant, in de belachlyke geschiedenissen, welke hy gehoord, of in de nadeelige gevolgen, welke hy van Bygeloof gezien heeft, eenen genoegzaamen grond meent te vinden, om allen Godsdienst als Bygeloof aan te zien en te verwerpen, een handel die de oppervlakkigheid zyner naspeuringen duidlyk aanwyst.

Voegt hier nevens, dat het Bygeloof doorgaans openlyker en met opgestreekener hoofde te voorschyn gekomen is, dan de Godverzaakery, 't welk de schadelyke gevolgen van dit kwaad te gevoeliger en te veelvuldiger gemaakt heeft. Niet zelden heeft het Bygeloof, door den wereldlyken arm ondersteund en gesterkt, zich met magt in de wereld vertoond, daar de Godverzaakery noit op die wyze in 't licht trad, en 't ook noit kan doen, zonder dat de grondvesten van den Burgerstaat zigtbaar geschokt, en de steunpylaaren der Regeering om ver gerukt worden. Klom de Godloochening eens tot die hoogte op, wy zouden wel haast zien, dat deeze de natuurlyke voortbrengster zou zyn van wreedheid, eindlooze Onderdrukking, en onvermydelyke Geweldenary in de Vorsten, van Oproer, en Verwarring onder alle de Onderdaanen; en, met één woord, dat belang, en eene waarschynlyke beveiliging tegen wraak en de straffen der wetten, de eenige paalen zouden weezen om de wanorden te verhinderen. 't Is alleen uit oorzaake dat de Godverzaakery noit door de wereldlyke magt beschermd geweest is, en by gevolge noit gelegenheid gehad heeft om alle haare boosheid ten vollen te vertoonen, dat 'er verzagtende dingen van gezegd zyn. Hierom heeft men haar geheel gespaard, of maar als in 't voorbygaan bestraft. Terwyl het Bygeloof, veel zigtbaarder door den vryen kring waar in men het liet werken, altoos ten doel strekte van veragting en spotternye.

Vermids het nu een heerschend denkbeeld schynt, dat Bygeloof in haare gevolgen veel schadelyker is dan Godverzaa-

kery, en daar door de laatstgemelde boosheid verzagt en vergoelykt wordt, in zo verre dat men Godloochenende begrippen, en dus te gelyk aan de ongebondenheid en 't verderf van Zeden, natuurlyk daar uit voortkomende, eenige aanmoediging geeft, zal ik myn best doen om dit ſtuk opregt en onpartydig te overweegen, en in 't licht te ſtellen; ten vollen verzekerd dat de uitſlag van dit alles zal weezen, dat, wat men ook van 't Bygeloof, (welks Voorſpraak of Verdeediger ik geenzins ben,) moge zeggen, de Godverzaakery zal veroordeeld worden als een Monſter, door allen, die de gemeene beginzels der Rede vast houden, of eenig belang ſtellen in de eer der menschlyke natuure, in het welzyn des Burgerſtaats, en het geluk der Wereld.

Maar eer ik verder voortgaa in 't behandelen deezer ſtoffe zal ik, ten beteren verſtande, eene korte beſchryving geeven van de Godverzaakery en het Bygeloof, hier de hoofd-voorwerpen van onze Beſchouwing.

Van Godverzaakery, in den ſtrikſten zin des woords, betekenende eene rechtſtreekſche en volſlaagene ontkenning van het Beſtaan eener GODHEID, zyn twee hoofdſoorten. Doch, dewyl 'er eenige andere begrippen zyn, die, indien zy, in hunne natuurlyke gevolgen, niet uitloopen op openbaare en gansch ontdekte Godverzaakery, volſtrekt het zelfde zyn ten aanziene van hunnen invloed op het Zedelyke, en het welvaaren des Menschdoms, zal ik de vryheid neemen om deeze beide onder eenen rang te ſtellen; en ik merk 'er de volgende byzonderheden omtrent aan.

Tot de Godverzaakery behoort, in de eerſte en voornaamſte plaatze, de Leer van een volſtrekt en algemeen Noodlot. Welke veronderſtelt, dat de Wereld een eeuwig van zich zelf beſtaand ſtelzel is, waar in alles noodzaaklyk geſchiedt, zonder eenige verſtandige eerſte Oorzaak, of eenig toeziend en beſtuurend Beginzel.

Het tweede, en daar tegen aangekant Stelzel, (want de Godverzaakery is, niet tegenſtaande haar voorgeeven van een verheevene en gezuiverde Philoſophie, onbeſtaanbaar en ſtrydig met zich zelve,) het daar tegen aangekant Stelzel, zeg ik, ſchryft de wording en de ſchikking van 't Heelal aan geene oorzaak in 't geheel toe, geen oorzaak hoe genaamd, 't zy verſtandige of werktuiglyke, of, 't geen op een uitkomt, aan het blinde, wyfelende, onzekere en loſſe geval.

Wat de ingewikkelder ſoorten van Godverzaakery aan-

belangt, haare natuurlyke uitwerkzels moeten, gelyk wy reeds aanmerkten, dezelfde weezen als die van volslaagene Godloochening: het ontkennen der Voorzienigheid, van eenen oneindig werkzaamen Geest, die het geheele stelzel der wereld bezielt en in stand houdt, van een wys zedelyk Bestuur, 't welk wetten aan redelyke weezens voorschryft, en verantwoording van hun gedrag vordert, heeft hier den voorrang; ook kunnen verscheide andere daar toe gebragt worden. Tot deezen rang behoort mede de Leer der *Manicbeen*, die de schepping der Wereld en het bestuur der dingen, tusschen twee beginzels verdeelen, volstrekt Onafhanglyk, gelyk in Kennis en Magt, het één ten hoogsten en onveranderlyk Goed, het ander volstrekt gansch en al Kwaad en Boos. —— Deeze Leer voert baarblyklyk, door 't Heelal, een staat van volslaagen regeeringloosheid en verwarring in; en maakt de verdeeling van het Goed en Kwaad, welke 'er nu is, noodzaaklyk en geene andere mogelyk, weshalven het, voor een gedeelte, op een uitkomt met het Godloochenend begrip der Dryveren van het Noodlot; en naardemaal de veronderstelling van twee gelykmagtige vermogens, aangezet door onderscheidene beweegredenen en strydige inzigten bedoelende, onbestaanbaar is met het denkbeeld van eenige Regelmaat in 't Zedelyke, bepaald door vaste en gestaafde Wetten, moet ze desgelyks, ten minsten met betrekking tot de gevolgen, welke daar uit voortvloeijen, 't zelfde weezen als de volslaagene ontkenning der Voorzienigheid, en deeze moet, op het gedrag en den staat der Menschen, zo ten aanziene van elk in 't byzonder als van het algemeen, dezelfde uitwerkzels hervoort brengen als rechtstreeksche en openlyke Godverzaakery.

Om aan het Onderwerp het volle beslag te geeven, en 't zelve in 't helderste daglicht te zetten, zal ik nu ook vooraf eene korte beschryving van het Bygeloof mede deelen. — Bygeloof is altoos gegrond op onwaardige en onteerende begrippen van GOD. Het veronderstelt, dat hy of een zwak Weezen is om beuzelingen verstoord en met beuzelingen te paaijen, en, gevolglyk een Weezen, 't welk geen redelyk Schepzel, strikt gesprooken, kan eerbieden, of anders beeldt het Hem af als een verschriklyk, wraakgierig en onverbiddelyk Weezen, niet dan met afschrik te beschouwen. Deeze onderscheidene bevattingen geeven aan het Bygeloof eenen byzonderen zwaay, of tot losheid of tot zwaargeestigheid. Het opent aan de verbeelding, aan

de vrees, en 't onverſtand den weg om in 't oneindige rond te loopen, en zich in zo verbaazend eene verſcheidenheid van gedaanten te vertoonen, als zich tot nu toe in de wereld opdeeden. Het Bygeloof is noit aan zich zelven gelyk en kan het niet zyn, en dus kunnen de kwaade gevolgen van 't zelve, welke die ook mogen weezen, geenzins vast bepaald worden als ten allen tyde van gelyken aart. In eenige gevallen kan het zeer veel, in andere weinig, kwaad veroorzaaken, en zomtyds geen nadeel in 't geheel te wege brengen, dan die den ongelukkigen, en bedroogenen Bygeloovigen in eigen perſoon betreft. Het Bygeloof kan leevendig of ſlug van aart zyn, en tevens in ongelyke maate, zagtzinnig of woedende, goedaartig of vervolgziek, zedeloos of van geen merkbaar nadeel voor de zaak der Deugd; alles volgens de byzondere geſteltenis en geaartheid der Bygeloovigen. —— Naa deeze korte, doch tot myn oogmerk genoegzaame, beſchryving van de Godverzaakery en het Bygeloof, zal ik nu tragten aan te toonen, dat de verſpreiding en voortgang van Godloochenende beginzelen, over 't geheel, met gelyke nadeelige, en, in byzondere gevallen, met ſchadelyker gevolgen vergezeld gaat dan het Bygeloof.

Het grootſte kwaad des Bygeloofs, waar over men in alle eeuwen ten zeerſten geklaagd heeft, beſtaat hier in, dat het doorgaans ſtrydt tegen de heiligſte en weezenlykſte ſtukken van Zedelyke Goedheid, en de onveranderlyke verpligtingen tot Deugd onderdrukt. —— Men ſtemme dit vry toe; maar is dit desgelyks de onmiddelyke en natuurlyke ſtrekking niet der Godverzaakerye? Levert deeze een Stelzel op, 't welk in 't minst geſchikt is om de zedelykheid te doen ſtand houden en voort te zetten? Is deeze, in eenig opzigt, eene vriendin van Soberheid, Maatigheid en de Zamenleevings-deugden? Verſchaft deeze één eenig beginzel, om het algemeen welvaaren voor te ſtaan, te bewerken, om iemand edelmoedig in het geluk des Menschdoms te doen deelen? Laat een Godverzaaker zeggen wat hy wil, hy moet het tegendeel voelen; en, ſchoon hy een algemeen begrip van Regtvaardigheid behoude, ſchoon hy aandoeningen van Menschlykheid en medelyden voele, nogthans zal hy, by nadenken, bevinden, dat zulks geheel en al aan de goedaartigheid zyner geſteltenisſe, misſchien door Opvoeding en hebbelykheid verſterkt, moet toegeſchreeven worden. Zyne beginzels, wel verre van te ſtrekken, om deeze goede geaartheid aan te kweeken en

te vermeerderen, dienen veel eer om ze te verzwakken en te verwoesten. Eene byzondere goedaartigheid en zagtheid van inborst, een hart van natuure edelmoedig, medelydend, kan en is buiten twyfel dikmaal onbedorven en onbeschadigd gebleeven, schoon met Bygeloof besmet; en heeft over 't zelve, zo wel als over Godloochening, gezegenpraald. En wanneer wy, in de schaal der Rede, de inwendige boosheid van deeze schadelyke Beginzelen zuiver zullen opweegen, moeten wy ons niet bepaalen tot de daadlyke gevolgen; maar tot de natuurlyke strekking van elk derzelven.

Welke is nu de eigenaartige strekking van Godverzaakery? — Zy ontheft een Mensch te eenemaal van alle denkbeelden van eene algemeene Wet voor redelyke Weezens, en van de vrees voor een hooger Inagtneemer en Regter zyner daaden, en laat, gevolglyk, de eeuwige regels van Regt, ongestaafd door een genoegzaam gezag, ja door geen gezag in 't geheel, 't welk, in ontelbaare gevallen, kennis kan neemen van derzelver schending. Waar toe moet dit den Mensch opleiden? Tot de Deugd? — Dat is onmogelyk. — Het opent, in tegendeel, den breeden weg ter Ondeugd. — Het verwekt, in de daad, nieuwe en sterke verzoekingen tot Godloosheid, waar toe de Mensch, door enkele aandrift der Natuure, niet overslaat; maar die, wanneer zy ontstoken hartstogten en eene bedorvene geaartheid ontmoeten, nauwlyks kunnen missen in den bedoelden uitslag.

Doch men zal zeggen, het Bygeloof neemt zomwylen het zedelyk Gevoel van het onderscheid tusschen Deugd en Ondeugd geheel en al weg, en rukt uit 's Menschen boezem een zo allerweezenlykst gedeelte der inwendige gesteltenisse, elk Mensch ingeplant. — Dit zal de Godverzaakery mede doen. Het heeft, voorzeker, veel werks in om die natuurlyke aandoeningen te onderdrukken, ja, het kan niet zonder geweld geschieden; doch het komt my voor, dat het vermogen der Godloochening, in dit geval, niet voor dat des Bygeloofs zal behoeven te wyken. Want toegestaan zynde, dat het bovengemelde Gevoel, van het onderscheid tusschen Deugd en Ondeugd, natuurlyk is: wat betekent de Natuur by eenen Godverzaaker? — Wat anders dan het misvormd en onvolkomen werk van een louter toevalligen zamenloop en speeling eeniger ondeelen, of een tooneel van dwaasheid, verwarring en boosheid, 't welk noodzaaklyk en in 't algemeen onveranderlyk is. De

Na-

Natuur kan, over zulks, in 't oog van zodanig iemand verkeerd weezen, en indien de Natuur verkeerd is, kan dan het geweeten, schoon men dit voor een beginzel der Natuure houde, recht zyn? Kunnen de verpligtingen ter Deugd, die geheel steunen op een doolend en misvormd beginzel, aangezien worden als met een heilig en onveranderlyk gezag bekleed? Wanneer men veronderstelt, dat de schikking der Natuure niet behoorelyk geregeld is, zal de Godverzaaker ongetwyfeld denken, dat het hem toekomt, dit verkeerde, zo veel in zyn vermogen is, te recht te brengen, de onnoodige ketens die hem prangen af te werpen, en de onredelyke bepaalingen zyner vryheid te vernietigen. Onder dus een voorwendzel kan hy het Geweeten geheel uitschudden, als een slaafsch gewrogt van opvoeding en gewoonte, als het voortbrengzel van verbeelding en Geestdryvery. Op deezen voet zal alle zedelyke bestuur en orde te eenemaal verbrooken, en geen band dan die van Eigenbaat onschendbaar geagt worden.

Wy mogen hier by voegen, dat de oprechte bekentenis en de ernstige beschouwing eener GODHEID alle naargeestigheid en schrik uit het Deugdzaam gemoed verbant, en maakt, dat het de Wereld, die zich anderzins in een volstrekt rampzaligen en verlooren staat vertoont, met genoegen overziet. —— Terwyl 'er tevens eene hebbelyke helderheid van geest gebooren wordt, uit het vast geloof in de waakzaame zorge en de Voorzienigheid van den grooten Albeheerscher, zo uitmuntend en onbeperkt in Goedheid als groot van Magt. En, om dit niet breeder uit te haalen, uit deeze zelfde bron springt Vergenoegzaamheid, nederige Onderwerping, Grootmoedigheid en Standvastigheid, in de ongelukkigste lotgevallen deezes leevens; deeze Deugden steunen op het vast en onwrikbaar begrip, dat alle dingen rechtmaatig beschikt en gegrond zyn op onveranderlyke beginzels van billykheid en goedheid, en het wydstrekkend vooruitzigt eenes toekomenden volmaakten en onsterflyken staats. ——— Deeze heerlyke voordeelen kunnen met het Bygeloof, 't welk zomtyds gemaatigd genoeg is om deeze weezenlyke beginzels niet te verdonkeren, bestaan. Maar Godverzaakery is noodwendig daar mede onbestaanbaar, en wel byzonder blykt haare laagheid en snoodheid hier uit, dat zy de allerheerlykste hoop welke 's Menschen hart kan koesteren, de hoop der Onsterflykheid vernietigt, en den Mensch met de Dieren des Velds gelyk stelt.

Dit leidt my op tot het maaken van nog eene aanmerking, hier in bestaande, dat, daar de uitwerkzels des Bygeloofs verschillende, en, naar maate van den trap tot welken het is opgeklommen, meer of min nadeelig zyn, en 'er Bygeloovige begrippen kunnen heerschen, die weinig of geen kwaad in 't geheel veroorzaaken, de gevolgen der Godverzaakery, onder welk eene gedaante zy zich ook vertoonen, in 't algemeen de zelfde zyn, en niet anders kunnen weezen. Noem het gevoelen der Godverzaakeren met welken naam het u behaage, het komt, in 't einde, uit op de stellingen: daar is geen GOD, of geene Voorzienigheid. Stellingen, die allen vrede der Ziele, en de zuiverste vermaaken des Menschdoms verwoesten, de sterkste bolwerken der Deugd om ver werpen en een bres maaken, door welke allerlei ondeugden en spoorloosheden gereedlyk ingaan.

Ik zal deeze bedenkingen besluiten met eene aanmerking, welke eene allerheilzaamste waarschuwing tegen de buitenspoorigheden des Bygeloofs behelst, hier in bestaande dat het Bygeloof rechtstreeks aanleiding geeft tot Godverzaakery: want de GODHEID, die de Bygeloovigen dienen, is, met de daad, een Afgod, welke geen bestaan heeft, dan in hunne laage en kruipende verbeelding, en met mogelykheid geen weezenlyk bestaan kan hebben: en het gebeurt niet zelden, dat zy inwendig zo afkeerig zyn van het voorwerp hunner aanbidding, dat zy, hieldt de vrees hun niet te rugge, waarschynlyk tot de Godloochening hunnen toevlugt zouden neemen om dat schriklyk denkbeeld te ontvlieden. — Daarenboven is het Bygeloof, in stouter en onderneemender geesten, oorzaak van Godverzaakery geweest, en heeft zulke onverlaaten in hunne Ongodsdienstigheid gestyfd.

De beste weg, dien wy kunnen inslaan om dit heilloost kwaad te vermyden, is altoos zorg te draagen, dat wy den Godsdienst, en in bespiegeling en in betragting, vertoonen, even als dezelve bestaat, waarlyk beminnenswaardig en Godlyk; dat wy alle kinderagtige en laage dingen verbannen, het verschriklyke en naargeestige verdryven, met één woord, dat wy den Godsdienst doen voorkomen onder eene gedaante den grooten SCHEPPER waardig, en minlyk voor alle zyne Schepzelen.

WAARNEEMINGEN EN PROEVEN AANGAANDE DE WONDEN DER PEEZE VAN ACHILLES; *door* M. J. J. L'HOIN, *Meester Chirurgyn te Dijon*; Lid der Akademie van dezelfde Stad; van de Geleerde Maatschappye te *Clermont Ferrand*, enz.

(*Uit het Fransch.*)

De Heer DUPONY, Heelmeester te Parys, „ gelooft dat men een' verbreeking der Peeze van ACHILLES gemaklyk zou konnen geneezen door een behoorlyke plaatzing van het deel, zonder den Lyder de moeite aan te doen van een verband als dat van den Heer PETIT en MONRO". Hy heeft dit te kennen gegeeven in het *Journal de Medecine* van de maand April 1768, pag. 357. „ Hy voegt 'er by, dat de Heer PIBRAC hem verscheide voorbeelden heeft verhaald van persoonen, welken hy geneezen hadt, door de rust en een allereenvoudigst toezigt. Ja de Heer DUPONY gelooft, dat het verband van PETIT zeer nadeelig moet wezen, in gevallen waar de peezen van ACHILLES door een snydend werktuig verdeeld zyn".

Ik heb de vrymoedigheid, myn zwakke stem te voegen by die van de Heeren DUPONY en PIBRAC. Sedert zeven jaaren heb Ik my bepaald, dezelve myne medebroeders te Dijon, en myne Leerlingen te doen hooren. Ik heb een' Verhandeling over de wonden der Peezen van Achilles liggen, doch Ik moet dezelve nog niet in 't licht geeven; Ik neeme 'er eenige proeven en aanmerkingen uit: deezen zullen genoeg zyn om te bewyzen, dat de wonden van deeze peezen, in dieren, zelfs geene rust nodig hebben om te geneezen.

I en II Proeven. Den 12 Juny 1760, deed Ik verscheide Proeven na van den Heer HALLER, aangaande de beweegvaardigheid en gevoeligheid van sommige deelen. Onder de dieren welken Ik hier toe genomen had, was een jong katje, waar aan Ik de beide peezen van Achilles ontblootte, door een' insnyding in de bekleedzelen van omtrent een duim lengte: Ik scheidde haare vliezen 'er ook wel van af; hier na prikte Ik dezelven met den punt van een mesje: Ik splitste haar naar den regten loop der vezelen, ter lengte van drie lynen; Ik verscheurde de vezelen met spelden; sneed veele vezelen dwers af, zonder de geheele pees te scheiden. Het katje gaf geen het minste teeken van gevoelig-

ligheid; welke het echter genoeg getoond hadt wanneer Ik de insnyding in de huid deed. Eindelyk sneed Ik de beide peezen geheel af, en deed het dier los maaken. Het scheen even gerust na de bewerking, als wanneer Ik dezelve verrigtte; het kroop by my, en steunde op het achterste gedeelte van zyne achterpooten.

Ik was nieuwsgierig om te weeten, of het van zyne kwetzuuren, zonder eenige toegebragte hulpe, zou konnen herstellen. Ik nam het katje nog eens op, beschouwde deszelfs afgesneede peezen, en zag dat die waar op Ik meer dan op de andere gewerkt had, aan het bovenste afgesneeden eind als gescheurd en franje-agtig was. Ik sneed hier omtrent drie lynen af, en gaf de geneezing deezer wonden geheelenal aan de natuur over, zelfs zonder eenige omwinding omze voor de aandoening der lugt te beschermen.

De gekwetste pooten zwollen merklyk; hier op volgde een ruime verettering: het bovenste gedeelte van het been, waar aan de pees van Achilles vast is, werdt ter lengte van vier of vyf lynen tusschen de lippen van elke wonde bloot gezien. In veertien dagen werden deeze twee gedeelten van been, welken niet afschilferden, door een dikke roove, op elke poot, bedekt.

De rooven waren nog niet afgevallen, wanneer een reize my belette het katje waar te neemen. By myne te.rug komst, in 't midden van Augustus, vond Ik de wonden van het dier volmaakt geheeld; en Ik voelde een soort van knoop op de plaats der vereeniging van elke peeze.

Het hadt, na de bewerking welke Ik 'er aan gedaan had, alle dagen geloopen; geduurende de eerste dagen kroop het eigenlyk meer dan het liep. Maar na dat zich de rooven gezet hadden, hielt het zich beter op het plat van de achter-pooten; en lang voor myn vertrek liep het zo wel als een andere kat van dezelfde dragt, waar aan Ik de pees van Achilles niet had afgesneeden.

Den 1 Juny 1761, omtrent een jaar na deeze proeven, toonde Ik de kat, welke 'er het onderwerp van was geweest, aan de Heeren *Maret*, *Julien*, *Jeanne*, *Ravacbat*, *Poinsotte-Mauvilly*, *Enaux* en *Leroux*, alle Heelmeesters te Dijon. Zy erkenden, dat zy zo wel ging, liep en sprong als of haar de peezen van Achilles noit waren afgesneeden. Wy konden, door de plaatsen waar de wonden geweest waren te betasten, geen overblyfzel van de oude verhevenheid van het inwendig lidteeken meer ontdekken: wy bevon-

vonden zelfs dat de poot, van welks peeze Ik een gedeelte had afgesneeden, niet korter was dan de ander.

Ik heb deeze kat gehouden tot aan het einde van het jaar 1767, wanneerze verlooren raakte. Geduurende deeze zeven jaaren, heb Ik haar door verscheide lieden van de Konst laaten onderzoeken, en ook aan andere nieuwsgierigen, wie Ik verhaald had wat 'er aan gedaan was, vertoond.

III en IV Proeve. Op het einde van Maart 1761, sneed Ik de twee peezen van Achilles, van een jong Teefje, geheel en dwers af, eenige lynen van haare inplanting in het been. Na deeze affnyding liep het dier om zich te verbergen; zyne achter-pooten sleepende. Ik leidde niets op de wonden: omtrent het einde van April warenze geneezen, zonder dat het hondje eenen dag nagelaaten hadt te loopen.

Den 1 Juny hier aan volgende, vertoonde Ik het aan dezelfde Heelmeesters die onderzoek gedaan hadden op het katje, waar van Ik in myn twee voorgaande Proeven gesproken hebbe. Zy betuigden, dat het hondje niet mank ging, en zyn loop zo vaardig was als van een anderen hond van zyn soort. Door iedere peeze, welke afgesneeden was, een weinig tusschen de vingeren te drukken, voelden zy een kleinen harden springenden knoop, als een blyk van het inwendig lidteeken.

Ik verklaarde aan myne medebroeders myn oogmerk, om meer dergelyke proeven te doen; doch dat zy wel beweezen moesten zyn, eer dezelven openbaar gemaakt, en zo het kon geschieden, 'er gevolgen uit getrokken wierden op de praktyk der Heelkunde. Hierom verzogt Ik deeze Heeren, getuigen te willen zyn van een nieuwe affnyding van de peezen van Achilles aan het zelfde hondje. Zy gaven hunne toestemming.

V en VI Proeve. Ik stak hier op aanstonds de punt van een mesje op zyn plat, dwers door de bekleedzelen van den regter poot van het dier, tusschen het been en de peeze van Achilles, welke Ik met de eene hand opligtte: vervolgens keerde Ik de sneede van het mesje opwaards naar het achterste gedeelte van de peeze, een weinig beneden de Spieren waar aan zy behoort, en sneed haar dwers af. Wy zagen alle dat de beide einden wel gescheiden en eenigzins van elkanderen verwyderd waren.

Ik deed een dergelyke snyding aan de pees' van Achilles van de linker zyde; doch de Heer MARET gaf te kennen, gaarne te willen, dat ze niet geheel wierdt afgesneeden. Ik bepaalde my hierom de pees' dwers en van buiten naar bin-

binnen, omtrent op twee derden van haare dikte, *af te* fnyden. Zo dra deeze bewerkingen gedaan waren, zagen myne medebroeders het hondje loopen op drie pooten, en den vierden, welks pees geheel afgefneeden was, te fleepen.

Verfcheide dagen heeft het op deeze wyze geloopen: op den agtften begon het zich op den vierden poot te onderfteunen, als op de drie anderen. Ik leidde geen verband op de wonden: derzelver lippen zwollen niet, en etterden zeer weinig; den vyftienden dag na deeze bewerkingen, welken den 1 Juny 1761 gedaan waren, vondt men dezelven gefllooten.

Den 18 van dezelfde maand, liet Ik dit dier brengen in een' byeenkomst van alle Meesters in de Heelkunde van deeze ftad. Het lidteeken van den linker poot fcheen hun volmaakt te wezen; dat van den regter was met een roof bedekt, welke 'er aanftonds en met gemak afgeveegd werdt, de huid hier onder was droog, en zweette niets door; en 'er kwam in 't vervolg geen nieuwe roof weer op. Op deezen dag ftondt het hondje nog niet vast genoeg op zyn achter-pooten: weinige dagen hier na bediende het 'er zich van als of de groote pees nimmer afgefneeden ware geweest.

Den volgenden 1 July voelde men nog een foort van knoop by elk lidteeken: de knoop van de twee ouden was niet zo dik als van de twee nieuwen. Op den zelfden dag bemerkte Ik, door de ontleeding der pooten van het hondje, na dat Ik het had doen fterven; 1. dat de huid geene gemeenfchap hadt met deeze zwelling; 2. dat de knoopen in de peezen alleen waren; 3. dat deezen volmaakt vereenigd waren. De weeking in water bevestigde my de volmaakte hereeniging der vezelen welken afgefneeden waren geweest (*a*).

VII en VIII Proeve. Den 12 Augustus 1761, fneed Ik, in de tegenwoordigheid van veelen der voornoemde Heelmeesters, de twee peezen van Achilles van een jong katje, in 't midden, dwers af. Ik heb altyd de wonden aan de lugt bloot gelaaten. Weinig zwelling kwam 'er aan de gekwetfte pooten; den anderen dag liep het katje over de plaats,

(*a*) In myne Verhandeling is een breeder en misfchien nuttig verflag van het gene Ik, by de ontleeding van dieren, waar op deeze bewerkingen gedaan waren, heb opgemerkt; doch Ik vreesde dat het hier niet wel geplaatst zou zyn, en dit uittrekzel te lang maaken.

plaats, met dezelven na te ſleepen. Dikwils waren de wonden bloedig; Ik ſchreef dit toe aan het menigvuldig likken der zelven van het katje met zyn ruuwe tong. Den volgenden 3 September waren ze volmaakt geneezen; en het dier hadt al eenige dagen geloopen en geſprongen. Na de geneezing voelde Ik den knoop op de plaats der lidteekenen van elke peeze.

IX. Proeve. Den 15 December 1761, ſneed Ik de pees' van Achilles van den regter poot van een kleinen zwarten hond, een weinig minder dan tot op de helft, dwers af: Ik maakte een gelyke ſneede in die van den linker poot, en liet den hond loopen. Hy liep zeer vlug om zich by het vuur te voegen, zich tegen den grond ophoudende op den regter gekwetſten poot, terwyl hy den linker na ſleepte, of van den grond hieldt. Een uur hier na liep hy op drie pooten, en ſtreelde de perſoonen die in de kamer waren. Dit was het eerſte onderwerp van myne proeven welk Ik zo ſchielyk zag loopen: uitgezonderd het oogenblik wanneer Ik de dieren los maakte, na dat Ik hunne peezen had afgeſneeden. De zwarte hond bleef al aan loopen, en met een' vlugheid en kragt, in de eerſte dagen, welken my verwonderden.

Op zyne wonden is noit eenig verband gelegd, Ik heb dezelven dikwils beſchouwd: de wond van de half doorgeſneeden peeze liet naauwlyks eenige zwelling in haaren omtrek merken; de verettering was zeer gering: en 'er was geen' ontſteeking op eenige andere plaatſe van den gekwetſten poot; hy was zelfs niet pynlyk, behalven aan de lippen der kleine wonde. Deeze werdt ſchielyk door een roof gedekt, welke twaalf dagen na de ſnyding van zelfs afviel, en my een zeer welgemaakt lidteeken deedt zien; de plaats was volmaakt droog. De knoop welke Ik by elke kwetzuur bemerkt had in de onderwerpen van andere proeven, was in deeze veel geringer. Op het einde van de volgende maand January kon dezelve niet meer gevoeld worden.

X. Proeve. By het verſlag van de voorgaande proeve heb ik gezegd, dat ik den 15 December 1761, de pees' van Achilles des linker poots van den zelfden hond ook, doch geheel, had afgeſneeden. Den 29 van dezelfde maand was de wond van de huid geheeld, zonder dat 'er eenig verband aan gedaan was; doch de pees was nog niet vereenigd: men voelde haar onderſte eind, vier of vyf lynen boven het been, waar aan het vast was, en het bovenſte onder

het

het lichaam der ſpieren welken haar voortbrengen. Tusſchen deeze twee deelen der peeze was een tusſchenwydte meer dan een duim lang, en men voelde niets vast tusſchen het been van den poot, en de bekleedzelen welken het van achteren bedekken. De hond liet echter niet na te loopen en te ſpringen, doch den meesten tyd op drie pooten: als hy zich van den vierden bediende, liep hy met hem de helft van zyne lengte op de aarde te doen rusten. Ik geloofde dat hy mank zou blyven, en ſchreef het gebrek der hereeniging van de wonde der peeze toe aan het veel vroeger loopen van dit dier dan anderen.

Geduurende de volgende maand February merkte Ik, dat de kleine zwarte hond zyn linker poot begon uit te ſtrekken, en minder te hinken. Groot was myn' verwondering een pees van Achilles te voelen op de zelfde plaats' waar Ik te vore een merklyke ledige tusſchenwydte, na de vereeniging van de huid beſpeurd had? Deeze pees ſcheen my niet zo dik als die van den regter poot, en Ik bevond geen knoop, gelyk Ik aan alle anderen, na haare vereeniging, bevonden had. In 't gevolg ſterkte dit deel dermaate, dat de hond volmaakt wel liep, meer dan zes weeken, wanneer Ik hem, den 3 Mey 1762, liet onderzoeken door verſcheide Heelmeesters. De ontleeding van dit dier, na zyn dood, toonde my, dat zyne twee peezen van Achilles hereenigd waren; en door dezelven by malkanderen te brengen om ze te vergelyken, zag Ik duidlyk, dat de linker niet zo dik was als de regter.

(Het overige in een volgend Stukje.)

BRIEF VAN EEN BEROEMD GENEESHEER AAN EEN GETROUWDE AANZIENLYKE VROUW.

(Uit het Engelsch.)

TOt beantwoording van uwe gewigtige vraage, of gy uw nieuwgebooren kind, met een gerust geweten, aan een vreemde kunt overgeeven om gezoogd te worden, dienen de volgende aanmerkingen.

Schoon het natuurlyk ſchynt, en zekerlyk een blyk is van liefde in de moeders, haare kinderen te zoogen, het zou nogtans even goed voor de kinderen konnen zyn, aan welke borst zy gelegd worden, als de melk maar even veel en even goed is. Indien dit niet in 't algemeen zo ware, zou

zou de natuur geen genoegzaame zorge voor de kinderen gedraagen hebben, wyl veele moeders door den dood, ziekte, of gemis van zog, buiten ſtaat geſteld worden van haare kinderen te zoogen.

Men onderſtelt, in 't gemeen, dat de melk van eene moeder overeenkomſtiger is met haar kroost, om dat het maakzel en geſtel van beider lichaamen, zegt men, malkander meer gelyk zyn; doch dit is niet beweezen. Indien men bemerkt hadt, dat twee kinders, by verwisſeling van de borſten hunner moeders, of twee andere jonge ſchepzelen, ſukkelende en ziek wierden, en door wederom natuurlyk geplaatst te worden, hunnen bloei weerom kreegen, zou dit zulk een gevoelen bevestigen; maar de proeven, welken men hier van heeft, ſchynen veel eer het tegendeel aan te wyzen; en de beste melk ſchynt voor de voeding de voordeeligſte te zyn.

En als wy de ſcheikundige ontleeding der melk van verſcheide vrouwen in aanmerking neemen, ſchynt het onverſchillig, of het kind zyne moeder of een' minne zuigt, wyl de eigenſchappen van goede melk in allen dezelfde ſchynen te wezen: het zou dan een verborgen beginzel in de melk van een' moeder moeten zyn, welk hier aan den voorrang geeft, zo 'er eenig is: en zulk een verborgen beginzel zou men alleen konnen vermoeden, uit een blykbaar verval van het kind, als het van 's moeders borst afgenomen aan een vreemde wordt overgegeeven, en ſchielyke herſtelling als het wederom door zyne moeder gezoogd wordt: maar wy hebben hier voor, gelyk Ik reeds heb te kennen gegeeven, geen bewys, en uit het gene wy van de verwisſeling van jonge diertjes, omtrent hunne ouden, weeten, is het niet waar.

Gy zegt, als gy dit onderwerp in een zedelyk licht beſchouwt, gy geen de minſte twyfel hebt, dat het de pligt is van alle moeders haare kinderen te zoogen, en tegen de wetten der voorzienigheid ſtrydt, de zelven over te geeven aan een' vreemde. Ik zal hier op antwoorden met alleen te zeggen, dat het de pligt is van een iegelyke moeder, het beste te zoeken voor haar kind zo veel zy kan; en derhalven, als haare geſteldheid niet bekwaam is om genoeg goede melk te verſchaffen, zy zedelyk verpligt wordt eene minne te zoeken; en uit zulk een deugdzaam beginzel werkende kan zy geen gevaar loopen tegen de voorzienigheid aan te gaan.

Het gene Ik gezegd hebbe ten voordeele van moeders in haare

haare kinderen aan minnen te vertrouwen, ftrekt alleen tot vertroosting van zulke moeders, die onder de noodzaaklykheid zyn van zo te moeten doen. Ik wil eigenlyk zeggen, dat de alvoorzienige natuur middel verfchaft heeft tegen onvermydlyke toevallen welken zo dikwils voorkoomen, en beletten dat het kroost, door eige moeders gevoed worde, zy heeft zorge gedraagen dat een minne-moer dit kan doen zo wel als de natuurlyke moeder; en de jonggebooren gelyke gezondheid en fterkte verkrygt, als van zyn eigene moeder.

Als evenwel elk gezonde vrouw de zorge op zich wilde neemen van haar kind te zoogen, het zou zekerlyk een' eere zyn voor haare fexe; wel te verftaan, dat zy deeze taak met ernst op zich name: want de gewoone wyze waar op het door de Dames, die gaarn den naam van goede moeders willen hebben, gedaan wordt, is wat wreed, en vernielt meer kinderen, dan zich van een goede minne te bedienen. Neem honderd kinderen die zonder de borst (met den lepel) opgebragt worden, en honderd anderen die gezoogd zyn, en gy zult u verwonderen, hoe veele 'er binnen een jaar geftorven zullen zyn van de eerften, in vergelyking van de laatften. De proeve is naauwkeurig genomen, tot verbaazing van de genen die ze gedaan hebben. Zuigende kinderen nu, die de ingeeving van de natuur volgen, moeten dikwils, by nagt en by dag, aan de borst gelegd worden: zy verdeelen byna hun geheelen tyd in flaapen en voedzel te nuttigen: zy fchynen, gelyk veel jonge beestjes, dierlyke warmte nodig te hebben: de kuikentjes zoeken de warmte onder de vlerken van de hen: biggen, hondjes, katjes enz. naby de prammen en lichaamen van hunne moers. Op gelyke wyze fchynen kinderen meest vermaakt in den warmen fchoot van hunne moeders. Indien deeze dingen wezenlyk dienen tot den welvaart der kinderen, hoe waarfchynlyk is het dan, dat de hedendaagfche wyze van een kind te zoogen alleen wat minder verderflyk is, dan het met den lepel op te brengen. Een hedendaagfche Dame legt haar kind, in plaats van het een groot deel van de 24 uuren warm in haaren boezem te houden, en geftadig te voeden, in een wieg of bed; geeft het de borst op gezette uuren, misfchien eens 's morgens, 's middags en 's avonds; laatende het voorts met den lepel voeden, naar de zorgvuldigheid van een drooge minn', die zelden zo veel werks maakt van een kind als een voedfter die het zoogt: doch het voornaamfte waar op Ik wil

koo-

koomen, is, te kennen te geeven, dat naar maate gy het kind belet dikwils te zuigen, gy het van de weldaaden, welken de natuur voor het zelve verzorgt, berooft, en in zo verre gezegd kunt worden het zelve met den lepel op te brengen, 't welk Ik reeds getoond hebbe een verderflyke handelwyze te zyn.

Door de zaak in zulk een licht te beschouwen, geloove Ik zult gy uw kind zoogen op een andere wyze dan de Juffrouwen van den tegenwoordigen tyd; of het zelve over geeven aan een gezonde en eerlyke minne, die misschien voor geld, ten behoeve van uw kind meer doen zal, dan uwe beslommeringen, de tegenkanting van uwen man, of uwe lust tot gemak u zelve zouden toelaaten, niet tegenstaande de drang van uwe natuurlyke genegenheid.

NATUURLYKE HISTORIE VAN GUIANA IN ZUID-AMERICA.

(Getrokken uit BANCROFTS *Essay on the Natural History of Guiana.*)

„ HEbben onze Leezers een aangenaam uurtje van uitspanning kunnen slyten, wanneer wy hun, voor eenigen tyd, *De voornaamste byzonderheden wegens de Rivier* Orinoque *in* Zuid-America, *het daar omstreeks gelegen land en de inwoonders van 't zelve*, mededeelden (*), zy zullen gewis in het volgende Stukje, *de voornaamste byzonderheden der Natuurlyke Historie van* Guiana, geen min voldoening vinden. De Heer BANCROFT, die daar zich onthouden en veele waarneemingen gedaan heeft, stelt 'er ons toe in staat".

CHRISTOPHEL COLUMBUS was de eerste, die in den Jaare 1498 *Guiana* ontdekte. Het ligt tusschen den zevenden graad Noorder en den vyfden Zuider Breedte, en tusschen de drie en vyftig en zestigsten graad lengte ten Westen van *Londen*. Het wordt ten Noorden en ten Oosten bespoeld door den *Atlantischen Oceaan*, ten Westen door de groote Rivier *Orinoque*, ten Zuiden door die der *Amazoonen*, en ten Zuidwesten door de Rivier *Negro*. De gemeenschap van deeze Rivier met de twee voorgemelde, in den beginne geloofd, doch naderhand vry eenpaarig ontkend, schoon enkel op losse gissingen, is nu vol-

(*) Zie de *N. Vaderl. Letter-oef.* II Deel II Stuk *bl.* 326.

volkomen zeker. En *Guiana*, dat door de Rivier der *Amazoonen* van *Brazil*, door de Rivier *Orinoque* van *Terra Firma*, en door den *Negro* van het Koningryk *Peru*, is afgescheiden, wordt, uit hoofde deezer vereeniging der Rivieren, een Eiland, en wel het grootste dat men tot nog ontdekt heeft.

De Zeekust, van de Rivier *Orinoque* tot die der *Amazoonen*, is bykans drie honderd mylen lang; strekkende van de Kaap *Bazimer* naby de *Orinoque* tot de Rivier *Demerary*, die omtrent twintig mylen Oost Zuid-Oost oploopt; van daar na de Kaap *Oranje*, naby de Rivier *Oya pock*, met eenige verandering Zuid-Oost ten Oosten; verder na het Eiland *Mazaca* en de *Noord-Kaap* is de strekking omtrent Zuid-Oost, van daar bykans Zuidwaards loopende na de Rivier der *Amazoonen*.

Zedert de ontdekking heeft *Guiana* verscheide veranderingen ten aanziene van de bezitting ondergaan: doch is thans verdeeld tusschen de *Spanjaards*, *Hollanders*, *Franschen* en *Portugeezen*: de *Spanjaarden* nogthans hebben in dit Land geene andere bezittingen, dan hunne vestingen aan de Oostzyde der Rivier *Orinoque* naby de grensscheidingen, en zy kunnen dus nauwlyks onder de Bezitters van *Guiana* geteld worden. — De Heer BANCROFT zich verder voornaamlyk bepaalende, om de Natuurlyke Historie van dat gedeelte deezes Lands op te geeven, 't welk den *Hollanderen* behoort, gaat dus voort met den Grond en de Lugtsgesteldheid te beschryven.

Het Land der *Hollanderen* in *Guiana*, op omtrent vyftig mylen van Zee geleegen, is overal vlak en effen zonder een eenigen heuvel, en zo laag, dat het, geduurende de Regentyden, doorgaans, ter hoogte van twee voeten, met water bedekt is. Deeze overdekking brengt bykans een zelfde uitwerkzel te wege als de vrugtbaare overstroomingen van den *Nyl*, en maakt den grond hier vrugtbaarder dan in eenig ander gedeelte van den aardkloot, dermaate dat dezelve, ter diepte van twaalf duimen van de oppervlakte, eene bedding is van de vetste aarde; men heeft die daarom na het Eiland *Barbados* overgevoerd, doch de Houtmieren, die hier in groote menigte zyn, rigtten zodanig eene vernieling in het schip aan, dat men dit ontwerp, naa de eerste proeve, gestaakt heeft.

Om eenigermaate een denkbeeld te geeven van de vrugtbaarheid deezes gronds, kan ik met zekerheid zeggen, dat dezelve te *Essequebo* dertig inzamelingen van Rotting-rieten ag-

agter elkander heeft voortgebragt, zonder verplanten, terwyl men op de Eilanden in de *West-Indien* nooit meer dan twee oogsten verwagt. Ik breng *Essequebo* niet by om dat de grond daar vrugtbaarder is dan op eenige andere plaats aan deeze Rivier; maar dewyl men geene planteryen, dan zeer laat, op de laagere gedeeltens deezer Rivieren aangelegd heeft. De *Hollanders* hebben eertyds de hooger opliggende, doch min vrugtbaare, Landstreeken bebouwd, laatende die nader aan Zee waren, uit hoofde deezer overstroomingen, welke oorzaak zyn van deeze alles overtreffende vrugtbaarheid, onaangeroerd. Deeze vrugtbaarheid is, by wylen, te groot, 't geen ten bewyze strekt, dat de wenschlykste zegeningen de maat kunnen te buiten gaan; de bewoonders van het naby Zee gelegen land vinden zich genoodzaakt om verscheide middelen te verzinnen ter bedwinging van de verregaande vrugtbaarheid des gronds; dit doen zy veel al door denzelven met *Platanus-boomen*, voor twee of drie jaaren, te beplanten, en 'er vervolgens Zuikerriet te zetten, 't geen, zelfs na deeze voorzorge, doorgaans zo sterk groeit, en zo veel Zuiker voortbrengt, dat de eerste en tweede inzameling tot *Rum* gemaakt wordt, welke, tot dat de Acte van het *Britsche Parlement*, den invoer van vreemde *Rum* in haare *Americaansche* Volkplantingen verboodt, gemeenlyk aan *Nieuw Engelandsche* handelaaren in betaaling gegeeven werd voor de goederen die zy aanbragten; doch men heeft ze naderhand na de kust van *Africa* gezonden om 'er Slaaven voor te koopen.

Het Geboomte, waar mede het Land na Zee toe bezet is, is veelal klein en laag, bestaande meerendeels uit *Manicoles*, eene soort van kleine *Palmboomen*, en *Troolies*, die een blad hebben van bykans dertig voeten lang, 't welk tot daken van huizen dient; deeze staan aan de kanten van loopend water doormengd met groote *Mangroves*, by de *Franschen Paletuviers* genaamd.

Schoon de grond van het hooger liggende gedeelte des Lands vrugtbaar zy, is dezelve het niet dermaate op den duur; men vindt 'er groote altyd groene bosschen, die de beste soorten van timmerhout in allerlei opzigten verschaffen. In dit gedeelte des Lands zyn verscheide streeken van zandige hoogtens, tusschen de Zeekust van het *Hollandsche* gedeelte van *Guiana* en de Rivier der *Amazoonen*; doch zo verheven niet, dat zy den naam van Bergen verdienen. Een *Hollandsch* Chirurgyn heeft, nu meer dan twintig jaa-

V 2 ren

ren geleden, van den Gouverneur van *Esſequebo* verſcheide *Indiaanen* gekreegen hebbende om hem in het binnenſte gedeelte van het land te geleiden, om nieuwe ontdekkingen te doen, de Rivier van *Esſequebo*, drie honderd mylen van zee af opgevaaren, en dus tot den oorſprong toe; van hier kwam hy met zyne Canoe, nu door kreeken en engtens kruisſende, dan dezelve over land ſleepende, eindelyk in een arm van de Rivier *Blanco*; door deezen geraakte hy in de *Negro* en verder in de Rivier der *Amazoonen*, zonder op deezen geheelen togt eenig merkwaardig gebergte te ontdekken. Hier ſcheidden de *Indiaanen* van hem af en keerden te rug; dewyl hy 't goed vondt om onder de *Portugeezen* te gaan woonen. Deeze is waarſchynlyk dezelfde Perſoon, dien de Heer DE LA CONDAMINE zag, toen hy, in den jaare 1743, de Rivier der *Amazoonen* afkwam, dien hy NIKOLAAS HORTSMAN noemt, en zegt dat hy de Rivier *Esſequebo* opvoer in het jaar 1740, om het gouden Meir van *Parima* te zoeken.

Dan hoewel de bezittingen der *Hollanderen* geheel zonder Bergen zyn, vindt men in die der *Franſchen*, op omtrent dertig mylen van Zee, eene groote keten Bergen, aan het vaste Land tegen over het Eiland *Cayenne*, en nog eene veel grooter omtrent drie honderd mylen verder landwaards in, zich van het Oosten na het Westen uitſtrekkende, volgens het berigt der *Indiaanen*; want geene dan de oorſpronglyke Inboorelingen hebben dit gebergte bezogt.

Behalven de groote Rivieren, hier boven opgeteld, zyn 'er ontelbaare groote en kleine Kreeken, van welken 'er zommige eenige mylen op bevaarbaar zyn, voor vaartuigen van middelbaare grootte; en maar weinig Landen kunnen op beter geſchiktheid ter ſcheepvaart roemen.

Niettegenſtaande de nabyheid van *Guiana* aan de Evennagtslyn, is 'er geen Land, tusſchen de Keerkringen, 't welk eene geregelder en evenmaatiger lugtsgeſteldheid bezit. De beſtendige geregeldheid der Pasſaatwinden over dag, en van de Landwinden, die in den avondſtond waaijen, gevoegd by het ſchielyk wederkeeren en de evenlangheid der Nagten met den verfrisſenden Dauw, maaken dat de Hette, wel verre van ondraaglyk te weezen, zelden lastig is, inzonderheid voor de Blanke Inwoonders, die, uitgezonderd eenige weinigen, naa den middag zich niet blootſtellen aan het ſteeken der Zonne. Hoe vreemd het moge ſchynen, kan ik nogthans volkomen verzekeren, dat de Hitte hier minder is dan op het Eiland *Barbados*, 't welk

voor

voor het gemaatigdste en gezondste Eiland, van alle die tusschen de Keerkringen liggen, gehouden wordt. —— Men is hier niet bepaald aan byzondere Zaay en Oogst-tyden, gelyk de Inwoonders van alle de *West-Indische* Eilanden. Elk Jaarsaisoen schikt zich ter Zaaijinge en Inzamelinge; men ziet een gansch jaar door bloesems, onrype en rype vrugten aan dezelfde boomen. De op een volgende jaaren brengen niets anders dan een onafgebrooken Zomer mede.

De eenige verdeeling der saisoenen in *Guiana* is de Drooge- en de Regen-tyd: van ieder deezer heeft men 'er jaarlyks twee, elk van omtrent drie maanden duurens. De Regensaisoenen hangen af van de naderingen der Zonne aan de Keerkringen van den Kreeft en den Steenbok. Wanneer, in de maand Mei, dat Licht tien of twaalf graaden van den Keerkring van de Kreeft af is, neemen de Regenvlaagen een aanvang, en van tyd tot tyd toe, zo in veelvuldigheid als in aanhoudenheid, tot aan de maand Juny, wanneer de Regen onophoudelyk wordt, en geduurig vergezeld gaat van zwaaren Donder; dit houdt aan tot het begin van July, als dan neemt de Regen by trappen af, naar maate de Zon na de Evennagtslyn te rug keert, met het begin van Augustus is het regenen geheel gedaan. Dezelfde trapswyze toeneeming bespeurt men als de Zon den Steenboks Keerkring nadert; dan dewyl dit deel van *Guiana* van denzelven verder gelegen is dan van dien des Kreefts zyn de Regenvlaagen, in dien tyd, min geweldig en van korter duur; daarenboven hoort men als dan geen Donder, die, uit welk eene oorzaak dit ook moge voortkomen, hier nimmer vernomen wordt in die maanden, welke in *Europa* den winter maaken.

De tyd van elk droog saisoen duurt zes of zeven weeken voor en naa de Lente en Herfst Zonnestanden. In al dien tyd valt 'er zelden een drup Regen, de Lugt is helder en zuiver, een overvloedig vallende Dauw vergoedt het gemis des Regens. Deeze Jaargetyden zyn egter ongezonder dan de regenagtige, dewyl het water, 't welk al het onbebouwde Land, naby de zeekust geleegen, overstroomt, staande het natte saisoen, by aanhoudenheid in beweeging, begint te stinken in de maanden als 'er geen Regen valt; dit vervult den Dampkring met ongezonde dampen, die veel al rotkoortzen veroorzaaken.

In het verhandelen van het Groeijend Ryk volgt de Heer BANCROFT geen byzonder Stelzel; maar beschryft eerst zodanige voortbrengzels, die zorg en moeite in 't kweeken ver-

vereifchen, en vervolgens de zeldzaamfte Gewasfen, in 't wilde voorkomende. Van de eene en andere foort zullen wy eenige der merkwaardigfte uitkippen.

De Katoenboomen zyn van verfcheidenerlei foort; doch gelyken alle na elkander. Zy beftaan uit veele dunne takjes uit een gemeenen wortel fpruitende, tot omtrent acht voeten hoog. De bladeren van elke foort, fchoon in grootte verfchillende, zyn getand. De bloemen beftaan uit vyf breede geele bladen. De ftofkropjes zyn aan den top bedekt met een vrugtbaarmaakend zaad, geel van kleur, 't welk ryp zynde in de onderliggende lyfmoeder valt. Wanneer de bloembladeren afvallen, komt 'er een beflooten fchil voor den dag, omringd van drie driehoekige blaadjes; deeze knop is van eene kegelagtige gedaante, in verfcheide vakjes afgefchooten, die ieder een vlok Katoen in zich hebben, als ook eenige kleine zwarte zaadjes. Naa negen maanden gegroeid te hebben, draagen deeze boomen vrugt, en brengen 's jaarlyks twee inzamelingen voort, ieder van omtrent een pond. De inzamelingen van Katoen zyn in deeze Landftreeken egter wat ongelyk, en worden dikmaals befchadigd door het vroeg beginnen, en het lang aanhouden, der Regentyden.

De *Cassava* Plant is omtrent vier voeten hoog, knobbelig, met een aschkleurigen bast bedekt, van binnen vol pit. Naby den top verdeeld in verfcheide korte, fmalle, groene takjes, waar uit roodagtige fteeltjes fpruiten, omtrent zes duimen lang, met breede gevingerde bladen. De wortel is wit, zagt, meelagtig, rolswys van gedaante, omtrent een voet lang, en van vyf of zes duimen in den omtrek. Deeze wortel wordt op groote koperen raspen tot meel geraspt, waar men dan het fap uitdrukt. Vervolgens wordt dit meel, op breede yzeren plaaten, over een zagt vuur gezet, en tot ronde koekjes van verfchillende grootte gemaakt, welke drie of vier linien dik zyn, en zo lang gebakken tot dat de zyden eene bruine kleur krygen; in dien ftaat kunnen ze eenige maanden bewaard worden, en tot een' aangenaame en gezonde fpyze dienen. Doch niet tegenftaande dit op deeze kust het brood is, 't geen algemeen gebruikt wordt, is nogthans elk deel van den wortel, waar van men het maakt, een fchriklyk en fchielyk werkend vergif, veroorzaakende, wanneer men het inwendig gebruikt, geweldige kramptrekkingen, eene zwelling van den onderbuik, en eene fpoedige ftilftand in alle leevensgeesten. Het wateragtig gedeelte wordt uitgeperst, niet om dat het vergifti-

tiger is dan het meelagtige, maar om het gemaklyker te doen bakken. Door de onoplettenheid der *Slaaven* drinken de Schaapen, Varkens en het Gevogelte op de Plantadien, dit uitgeperste sap menigmaal, en zy moeten het altoos met den dood bekoopen; de Inwoonders eeten egter altoos deeze dus vergiftigde Dieren. Dit vergif egter, hoe schriklyk in den onbereiden staat, wordt een geheel onschadelyk, ja een heilzaam voedzel naa dat het gebakken is: ook maaken de *Indiaanen*, en de blanke Inwoonders van het vergiftig uitgedrukte sap, eene aangenaame en gezonde soup door 't zelve met Vleesch, Peeper *enz.* te kooken. Het beste tegengift 't geen men tot nog ontdekt heeft tegen de vergiftige uitwerkzels van de *Cassava* in haaren onbereiden staat, is dat men terstond roode Peeper en Rum neemt. — De zoete *Cassava* verschilt van de evengemelde alleen daar in, dat ze onschadelyk is, en een harde draadagtige vezel heeft, welke in de langte door den wortel heen loopt.

De *Arnotte* of de *Roucou* is eene houtagtige Plant, welke verscheide takken uitschiet, doorgaans omtrent negen voeten hoog, bedekt met lange, smalle, gepuntte groene bladen, om den anderen aan de takken geplaatst, de middelste rib, en de andere die dwars door deeze bladen loopen, zyn roodagtig. De bleek geele bloemen hebben vyf bladeren. Binnen deeze ziet men verscheide stofknopjes met purperkleurige puntjes; in 't midden van deeze ryst een stampertje, waar uit eene kegelagtige knop voortkomt, verdeeld in verscheide langwerpige holligheden, opgevuld met kleine zaaden, die men, ryp zynde, bedekt vindt met een allerschoonst Karmosyn rood. De *Roucou* wordt meest door de *Indiaanen* gekweekt, en de zaaden in Citroensap, waar in de gom van de *Manuna* boom ontbonden is, geweekt, verschaft de beroemde *Indiaansche* verfstoffe, of 't *Indiaansch Karmosyn*, met het welke de Inboorlingen hunne lichaamen schilderen.

De *Koolboom*, die in 't wilde groeit, heeft een stam uit ontelbaare kleine lange worteltjes spruitende, van omtrent zeven voeten in den omtrek, en veel al honderd en twintig voeten hoog, recht opgaande en allengskens na boven toe verdunnende; men ziet 'er geheel geene takken aan, tot omtrent op de hoogte van honderd voeten, waar de bast van ligt grauw in donker groen verandert. Naby den top zyn veel groene takken, omtrent twintig voeten lang, zich aan alle kanten in eene horizontaale rigting uitspreidende;

 dan

dan deeze groeijen te wederzyden, digt op een; eene menigte fcherpe bladen, van omtrent twee en een halven voet lang, en tusfchen de twee en drie duimen breed, in een punt uitloopende. De bladeren neemen in langte af, naar maate ze digter aan de einden der takken komen. De bloem, indien het dien naam mag draagen, fpruit uit dat gedeelte van den ftam waar de aschgrauwe bast zich met den donker groenen vereenigt. Wanneer die eerst voor den dag komt, is dezelve een groen gewas met een bolfter overdekt, twintig duimen lang, en vier breed, van binnen vol uitfteekende knobbels, beflooten in dunne draadige vliezen; hier uit komt een groot getal kleine langwerpige nooten voort, in gedaante zeer gelyk aan ongebolfterde koffyboonen. Ieder deezer nooten behelst een nieuwen boom in zich. Op het bovenfte van den ftam vindt men de Kool, beflooten in een groenen fchil; deeze afgeblaad zynde vertoont zich de Kool in dunne, lange en witte ftrooken afgedeeld; de fmaak is gelyk die van Amandelen. De ftam is fterk van hout; maar gelyk alle de Palmboomen, tot welke foort deeze Boom behoort, van binnen hol met pit gevuld.

De *Launa Boom* wast ter hoogte van vyftig voeten, en heeft eene menigte van takken, bedekt met een zagten groenen bast; de bladeren zyn donker groen van kleur, lang ovaal van gedaante, en naast aan den Boom 't fmalst, op de oppervlakte eenigzins ruig, en aan paaren afgedeeld. Naa de witte driebladerige bloemen komt eene langwerpige vrugt voort, van grootte als een *Lisfabonfche* Citroen, bekleed met een ruige grauwagtig groene fchil. Het binnenfte van de vrugt gelykt naar een Appel, beide in kleur en vastheid, alleen is ze wat harder. Het fap van deeze vrugt verandert, naa een weinig aan de lugt blootgefteld geweest te zyn, van wit in het allerheerlykst donker blaauw purper. Het binnenfte van deeze vrugt in ftukken gebrooken, en in water geweekt, levert de kleur uit, in welke de *Indiaanen* zo veel behaagen fcheppen, en die zeer na *Indigo* gelykt. Hier mede vercieren zy hunne lichaamen; dezelve met veelerhande figuuren, zo als die in hunne verwilderde verbeelding opkomen, befchilderende. Deeze figuuren, op het vel gemaald, kunnen negen of tien dagen lang volkomen ftand houden, en zyn door geene kunst, tot nog uitgevonden, af te wasfchen. Doch, dien tyd verftreeken zynde, beginnen zy doorgaans te verflauwen, en worden kort daar aan geheel onzigtbaar. Van deeze vrugt maakt men

des-

desgelyks zeer schoonen Inkt, die nogthans, binnen kort onzigtbaar wordt, en dus dienen kan tot veelvuldige bedriegeryen: het gebruik van denzelven is daarom, op zeer zwaare straffen, verbooden.

Ook vindt men hier eene soort van touwagtig houtgewas, zeer lang, en verschillende van dikte, van een half duim overkruis tot achttien duimen in den omtrek: de *Spanjaarden* noemen deeze Planten *Bejucos*, en ze zyn by de *Indiaanen* en de Blanke Inwoonders bekend onder den naam van *Nibbees*. In het binnenste en hoogste gedeelte van het Land komen ze heel veelvuldig voor. Men ziet ze by de hoogste boomen opklimmen, zonder bladeren of takken, van daar daalen ze weder op den grond neder, maaken op nieuw wortel, en klimmen by den naasten boom op, in deezer voege, van boom tot boom op eenen grooten afstand voortgaande in allerlei rigtingen, gelyken zy het want van een schip; zomtyds kruisſen ze over elkander en krulswyze by nevens elkander staande boomen opgroeijende, doen zy ze door drukking sterven; ook dringen zy met de klauwtjes in den bast der boomen, en neemen het voedzel weg, 't welk mede den dood dier boomen ten gevolge heeft. De grootste soort van deeze *Nibbees* wordt veel al gebruikt om zwaar geladen scheepen aan den wal vast te maaken, terwyl de *Indiaanen* de dunnere tot ligter touwwerk vervaardigen, 't welk zy tot veelerlei einden, doch inzonderheid tot het vast binden van de daken hunner huizen, gebruiken. Deeze *Nibbees* zyn zeer onderscheiden in soort en eigenschappen, de ronde zyn doorgaans onschadelyk; maar de platte hoekige, en die langwerpige groeven hebben, veel al vergiftig. Op deezen regel zyn nogthans eenige uitzonderingen. De *Woorara*, die het voornaamste gedeelte uitmaakt van het mengzel, waar mede de *Indiaanen* hunne pylen vergiftigen, is van de platte soort. Het vergif van verscheide deezer *Nibbees* is zo sterk en doodlyk, dat veelen der *Indiaanen* schroomen dezelve af te snyden.

De *Troolies* zyn mogelyk de grootste bladeren, die tot nog toe ergens in de Wereld ontdekt zyn. Elk blad wordt gedraagen door een stam op zich zelven, welke onmiddelyk uit den wortel voortkomt en de middelste rib van het blad wordt; 't zelve in de geheele langte doorloopende. Deeze stammen zyn hard en sterk, hebbende naby den wortel omtrent drie duimen in den omtrek; allengskens na het einde verdunnende. Ieder blad is tusschen de twintig en

dertig voeten lang, en van twee tot drie voeten breed. De vezels zyn sterk, en van het eene tot het andere einde, zonder eenige tusschen-verdeelingen, nauw aan een verbonden. Tien of twaalf deezer bladeren groeijen doorgaans in een bosch zamen, uit dergelyk een bosch van kleine vezelagtige wortelen. Uit het midden van het blad schiet een korte stam, die een krans geelagtig witte bloemen draagt, waar aan een vry groote menigte groote ronde nooten groeit, van buiten omkleed met een' ruigen bruinen holster, en een dikke, harde, zwarte schil, bevattende in zich een harde korrel, tot welke een doorgang is door een klein rond gat: wanneer men die korrel 'er uit heeft genomen, zonder de schil te breeken, gelykt het gewas zeer na een kleine handgranaat, en zou tot een buiten bekleedzel daar van kunnen dienen, van wegens de zwaarte, de dikte en de hardheid van de schil. De *Troolies* groeijen in groote menigte, en zyn hier van veel waardye, als dienende om, op eene zeer voordeelige wyze, met weinig moeite de huizen te dekken; zy weeren de sterkste regenvlaagen af, en kunnen eenige jaaren duuren.

De *Vliegen-Vogeltjes* zyn in *Guiana* verbaazend talryk, klein en vol verscheidenheid. Zy weeten zich in een vliegende gestalte zeer digt by de bloemen te houden, zonder op dezelve te gaan zitten; de beweeging hunner vlerkjes is zo snel, dat men 'er geen oog op kan houden: dus by de bloemen omvliegende steeken zy hun tongjes, die als uit twee vleezige draaden bestaan, in den kelk der bloemen, en zuigen 'er den honig uit; middelerwyl maakt de vaardige beweeging hunner vlerkjes een brommend geluid gelyk dat der Honigbyen. Zy zyn de schoonste van het Gevederde geslacht en verreweg de kleinste; eenige kunnen niet meer dan vyf grein haalen. Hunne nestjes zyn zeer klein en keurig van maakzel, doorgaans op de takjes van vrugtboomen gebouwd door het Wyfje, terwyl het Mannetje de bouwstoffen aanbrengt, van welke Katoen het voornaamste is. Het Wyfje legt, te eener broed, twee eitjes, die helder wit en bykans doorschynend zyn, hebbende de grootte van een ert. Het Mannetje en Wyfje verbeurten elkander in het broeden, 't welk twaalf dagen duurt. Hun geheele voedzel bestaat uit honig en het sap der bloemen.

Onder de Vliegen van *Guiana* zyn twee soorten van *Vuurige of Lichtgeevende Vliegen*. De grootste is langer dan een duim, met een zeer grooten kop, door eene zamen-

voe-

voeging van een zeldzaam maakzel aan het lichaam gehegt, waar mede zy zomtyds een luiden slag geeft, inzonderheid als zy op den rug ligt. Deeze Vlieg heeft twee voelders of hoorens, twee wieken, en zes pooten. Onder aan den buik is een ronde plek, die in het donker licht geeft als een kaars; aan wederzyden van den kop, naby de oogen, ziet men een vooruitsteekend rond lichtgeevend lichaam, omtrent driemaal zo groot als een mostaardzaad. Deeze twee lichaamen geeven een helder licht, en zo sterk, dat twee of drie deezer Vliegen, in een glas gedaan, genoegzaam licht verschaffen om 'er zonder moeite by te kunnen leezen, wanneer men 'er het boek naby houdt. Als de Vliegen dood zyn lichten zy nog merkelyk, schoon min helder dan de leevenden. Indien men ze fyn maakt, en 'er de handen of het aangezigt mede bestrykt, geeven die leden, in het duister, schynzel even als of ze met Phosphorus bestreeken waren. Ze zyn roodagtig bruin of kastanje-verwig van kleur. By dag onthouden zy zich in verrotte boomen, by nagt vliegen zy uit. — De andere soort haalt in grootte nauwlyks de helft van de evengemelde, het licht, dat zy geeven, komt van onder haar wieken, en wordt alleen gezien, wanneer zy in de lugt vliegen, als vuurvonken, 't eene oogenblik zich vertoonende het andere verdwynende. By nagt is de lugt vol van deeze Vliegen, over dag komen zy niet te voorschyn. In den Zomer zyn ze niet alleen in de Zuidlyke, maar ook in de Noordlyke deelen van *America* zeer gemeen.

Wegens de *Beefaal* of *Siddervisch* deelt de Heer BANCROFT de volgende aanmerkingen mede. Eenige jaaren geleden, gaf de Heer DE REAUMUR, aan de Koninglyke Academie der Weetenschappen te *Parys*, een geschrift over, waar in hy ondernam te bewyzen, dat de schok van den *Torpedo* het uitwerkzel was van een stoot, met groote snelheid gegeeven aan het lid, 't welk dezelve aanraakt, door spieren van eene byzondere zamenvoeging. Aan deeze veronderstelling heeft geheel *Europa* eene ingewikkelde toestemming verleend, en de Heer DE REAUMUR heeft dus lang de eere genooten, van de verborgene oorzaak deezes wonderbaaren uitwerkzels ontdekt te hebben. Maar indien wy mogen veronderstellen, 't geen buiten twyfel met de waarheid overeenkomt, dat de schok van den *Torpedo*, en die van den *Beefaal*, op dezelfde wyze worden toegebragt, en ook door dezelfde middelen, zal het geenzins zwaar vallen te bewyzen, dat de geheele voorgewende ontdekking van den

Heer

Heer DE REAUMUR niets betekent. Men zal het mogelyk voor verwaandheid in my aanzien, dat ik my verzet tegen de agtbaarheid van een Man, wiens verdienften in de geleerde Wereld zo algemeen erkend worden; maar ik ben overtuigd, dat een ingewikkeld geloof, fteunende op het gezag van eenen grooten naam, eene vrugtbaare moeder van dwaalingen geweest is in Natuurkundige onderzoekingen; en dewyl ik myn eigen verftand en zintuigen heb, zal ik 'er dat vrye gebruik van maaken, waar toe ze my gegeeven zyn. De Mensch ftaat altoos bloot voor bedrog, en de bekoorlykheden der nieuwigheid hebben misfchien den Heer DE REAUMUR tot de gemelde dwaaling gebragt. Maar, om, buiten mogelykheid van misftasting, te toonen, dat de fchok van den *Beefaal* het onmiddelyk uitwerkzel niet is van eene muskulaire beweeging, geef ik de volgende byzonderheden aan elks overweeging: te weeten.

1. De *Beefaal*, aan een hoek gevangen, geeft een harde fchok aan den perfoon die de lyn vast houdt.

2. De *Beefaal*, aangeraakt met een yzeren ftaaf, welke een perfoon in zyn hand houdt, terwyl hy zyn andere aan een ander geeft, deelt een hevige fchok mede aan tien of twaalf perfoonen, dus hand aan hand ftaande, volkomen op dezelfde wyze als in de Electriciteit gefchiedt.

3. Een Perfoon zyn vinger in 't water houdende, op den afftand van acht of tien voeten van den Visch, *ontvangt* een fterke fchok, op het oogenblik als een ander den Visch aanraakt.

4. Wanneer men deezen Visch boos maakt, door den kop even boven de oppervlakte des waters te houden, zal de hand van een perfoon, vyf of zes duimen van daar, veeltyds een' onverwagten ftoot krygen, zonder aangeraakt te zyn.

5. Men gevoelt geen fchok, de hand naby den Visch in 't water houdende, wanneer dezelve niet kwaad gemaakt noch aangeroerd wordt.

6. De *Indiaanen* eeten den *Beefaal* als dezelve dood is; en

7. de fchok is te heviger naar maate men den Visch kwaadaartiger gemaakt heeft.

Uit deeze byzonderheden is het ten hoogften blykbaar, dat de fchok veroorzaakt wordt, door het uitlaaten van elektrifche deeltjes. —— Dat derzelver uitlaating willekeurig is, afhangende van den wil des *Beefaals*, die ze uitlaat te zyner verdeediging, wanneer hy aangeraakt of boos gemaakt wordt. — Dat het beftaan deezer deeltjes van

van het beſtaan des *Beefaals* afhangt, en met zyn leeven een einde neemt. —— En, eindelyk, dat ze gelykerhand uit alle deelen van het lichaam voortkomen.

Waar uit blykt, dat of de werking en de eigenſchappen van den *Torpedo*, en die van den *Beefaal* zeer verſchillen, of dat de Heer DE REAUMUR de wereld eene ingebeelde veronderſtelling heeft medegedeeld; en zo uit myne eigene waarneemingen, als uit de berigten, die ik ten aanziene van dit Onderwerp bekomen heb, hel ik over om dit laatſte te gelooven.

EENIGE BYZONDERHEDEN, BETREFFENDE PASCAL PAOLI'S VERHEFFING TOT OPPERHOOFD VAN CORSICA.

„ WY hebben eenigen tyd geleeden de Trekken van 't verheeven Character des dapperen Voorſtanders van der *Corſicaanen* vryheid, opgegeeven (*). De heldhaftige PAOLI is ongelukkig genoeg geweest, om, in het voorſtaan van de vryheid zyner Landsgenooten, te kort te ſchieten; dan hy blyft des niettegenſtaande een rechtmaatig voorwerp van agting by allen, die perſoonlyke verdienſten op haaren prys weeten te ſchatten. 't Zal over zulks onzen Leezeren welgevallen, dat wy uit de Jaarboeken van *Corſica* hun eenige byzonderheden mededeelen, betreffende de verheffing van dien doorlugtigen Man tot Opperhoofd van dat Eiland, en hoe hy zich op die post, buiten den oorlog, gekweeten hebbe".

PASCAL PAOLI was de tweede Zoon van een oud Generaal GIACINTO PAOLI; zyn Vader hadt zeer veel zorgs aan zyne opvoeding beſteed, hem met ſmaak voor de fraaije Letteren en beſchaafde Weetenſchappen, en met edele gevoelens vervuld. Hy werd op *Corſica* gebooren, en bleef 'er lang genoeg om liefde voor zyn Vaderland op te vatten, en te bemerken hoe zeer 't zelve onder den last der Verdrukkinge zugtte.

Wanneer de Voorſtanders der *Corſicaanſche* vryheid door den Marquis DE MALLEBOIS geheel verſlaagen waren, nam de oude PAOLI zyn Zoon met zich na *Napels*, waar deeze de lesſen op de Hoogeſchool bywoonde, als Officier in *Napelſchen* dienst kwam, en zich veel aan 't Hof onthieldt. Al-

(*) Zie de *N. Vad. LetterOef.* II. D. II Stuk bl. 26.

Aldaar verbleef hy twaalf of dertien jaaren, de *groote* Zielsvermogens, hem door de Natuur geschonken, aankweekende; ook lag hy toen reeds de grondslagen van het groote ontwerp: *de verlossing zyns Vaderlands.*

Zyne agting rees te *Corsica* dermaate, dat hy de sterkste uitnoodigingen ontving, om over te komen en het Bevelhebberschap te aanvaarden. Hy begaf zich scheep tot het volvoeren van die roemwaarde onderneeming; aangeprikkeld door eene edele eerzugt, en niet afgeschrikt door het overweegen van de zorgen, de gevaaren, en de onzekerheid van een gelukkig slaagen.

'τ Afscheid van zynen Vader was teder en ten hoogsten aandoenelyk: de Grysaart viel hem om den hals, kuste hem, gaf hem zynen zegen, en moedigde hem met een zwakke afgebrooke stem tot de onderneeming aan, zeggende. „ Myn Zoon, ik zal u mogelyk noit weder zien: maar met myne Ziel zal Ik altoos by u zyn. Gy hebt een groot een edel ontwerp voor u, en ik twyfel niet of God zal u in het volvoeren helpen. De weinige dagen leevens, die my nog overig zyn, zal ik voor u besteeden, door myne gebeden en verzugtingen voor uwe veiligheid en geluk ten Hemel op te zenden". Daar op elkander nogmaal omhelsd hebbende, vertrok PAOLI.

Zo ras hy op 't Eiland aankwam, was elks oog op hem geslaagen. Zyn houding en gedrag boezemden een *gunstig* vooroordeel in; zyn uitmuntend oordeel, zyne liefde tot het Vaderland, gepaard met al de kragten der welspreekenheid, bekoorden hun verstand. Zyne inneemenheid, gespraakzaamheid en zedigheid won hunne harten geheel en al. De weg tot het Opperbewind was voor hem gebaand, en hy werd, met eenpaarige stemmen, van zyne Landsgenooten daar toe geroepen. Te welker gelegenheid het volgend Manifest uitging.

De Hooge en Algemeene Raadsvergadering van het Koningryk Corsica, *aan 't beminde Volk diens Lands.*

Dierbaar Volk en Landsgenooten!

„ DE oneenigheden en verdeeldheden, die zo zeer de openbaare als de byzondere rust van ons Land hebben beginnen te verstooren, door het doen herleeven van oude en persoonlyke vyandlykheden onder hen die weinig vrees voor God hebben, en zeer luttel belang stellen in 't algemeene welweezen, zyn oorzaak dat onze voornaam-

naamste Hoofden zich verpligt rekenden deeze algemeene Raadsvergadering te beroepen, om zodanige maatregels te neemen als meest kunnen ſtrekken tot het vastſtellen van eene algemeene vereeniging, en te maaken dat de ſtrengſte Wetten worden uitgevoerd tegen allen, die 't op eenige wyze durven waagen onze rust te ſtooren.

„ Het geſchiktſte en kragtdaadigſte middel, om dit gewenschte einde te bereiken, dunkt ons, naa ryp beraad, te beſtaan in de verkiezing van een Opperhoofd, voorzien met de vereischte bekwaamheden, en aan hem het volkomen bewind over dit Koningryk op te draagen, uitgezonderd in zaaken, die den Staat betreffen, en niet kunnen afgedaan worden, zonder de toeſtemming des Volks of hunne Afgevaardigden.

„ Met algemeene ſtemmen heeft men tot dit Ampt verkooren PASCAL PAOLI; een Man, wiens deugden en bekwaamheden hem alleszins dier eere waardig maaken.

„ Naa zo algemeen eene Verkiezing, door de Hoofden van den Raad des Oorlogs, door de Afgevaardigden van de Landſchappen, en door hun die den perſoon des Volks verbeeldden, heeft men dien Edelman, door eenen Brief, verzogt over te komen; een talryke Bezending van de voornaamſte Leden der Raadsvergadering heeft zich aan zyn huis vervoegd, om hem te verzoeken, dat hy deeze bediening wilde aanvaarden, zich hier als ons Opperhoofd nederzetten, en een plegtigen eed doen van het hem aanbevolen Ampt met allen yver, genegenheid en belangeloosheid te zullen bekleeden; en ook den eed van getrouwheid en gehoorzaamheid te ontvangen.

„ Hier op heeft hy eenige tegenbedenkingen ingebragt, en getoond dat hy zo groot een last niet dan ſchoorvoetende op zich nam; maar onderrigt zynde van onze beſluiten en bepaalingen, in gevalle van eenigen tegenſtand of weigering, berustte hy daar in, de noodzaakelykheid ziende. Gister avond is hy hier gebragt, en heeft de bovengemelde eeden gedaan en afgenoomen.

„ Hy zal het Bewind zelve in handen hebben, en bygeſtaan worden door twee Raadsheeren van Staat, en een der agtbaarſte perſoonen uit elk Landſchap, die alle Maanden zullen verwisſelen.

„ De derde dag van Augustus zal bepaald worden tot eene algemeene Regtsoefening door alle Landſchappen, om de Misdaadigers en wel inzonderheid de Moordenaars te ſtraffen. Deeze algemeene Regtspleeging zal de gemelde

Ge-

Generaal met de Afgevaardigden volvoeren, ook zal hy een zo groot getal van Krygslieden mede neemen als hy noodig vindt.

„ Wy hoopen dat deze onze overleggingen en befluiten eene algemeene goedkeuring zullen ontmoeten; dewyl ze het algemeen welzyn raaken: en wy beveelen alle Hoofden en Gemagtigden, om, zo veel mogelyk is, tot de algemeene rust mede te werken".

Gegeeven te *St. Antonio*, *den* 15 *July* 1755.

Schoon PAOLI reeds voor lang gedagt hadt, op de aangelegenheid van de post, die hy ftondt te bekleeden, zo zag hy egter, niet zonder ontroering, het tydftip der aanvaardinge naderen; want zyne denkbeelden waren verheeven, zyne befluiten grootmoedig, en het Ampt fcheen hem gewigtiger dan het zou voorgekomen zyn aan iemand van bekrompener uitzigten, en min grootfche ontwerpen.

Zyne twyfeling en wantrouwen, wanneer het Opperbewind hem werd opgedraagen, was niet gemaakt. Hy zag op de gevolgen, en voelde zich ten hoogften aangedaan: want hy kon met geene zekerheid voorzien welk een invloed zyn beftuur zou hebben op het geluk zyns Lands. Maar de vertoogen, die men deswegen deedt, waren zo ernftig en eenigermaate zo beflisfend, dat hy zich niet kon ontflaan van het te aanvaarden.

Wanneer hy onderzoek deedt naar den ftaat der zaaken in *Corfica*, vondt hy alles in de uiterfte wanorde. Daar was geen onderdaanigheid, geen krygstugt, geen geld, en nauwlyks eenig wapentuig en krygsbehoeften; en, 't geen 't flimfte van alles was, weinig eensgezindheid onder het Volk. Hy begon terftond met deeze gebreken te verbeteren. Zyn overreedende manier van zeggen, en zyn voorbeeld, hadden eenen verbaazenden invloed; de Ingezetenen van allerlei rang deeden wat in hun vermogen was, om alles tot het kloekmoedig voortzetten van den Oorlog aan te voeren; zo dat, in korten tyd, de *Genueezen* tot de afgelegenfte hoeken des Eilands gedreeven wierden.

Deeze plaag dus uit het hart des Lands verdreeven hebbende, kreeg hy tyd om zich toe te leggen op het Burgerlyk gedeelte zyns Beftuurs, waar toe hy toonde de uitmuntendfte bekwaamheden te hebben, gepaard met eene gadelooze ftandvastigheid. Hy bragt ontelbaare misbruiken, geduurende de laatfte tyden van onrust en verwarring ingefloopen, te recht. Hy ftelde eenigermaate eene nieuwe

Re-

Regeeringswyze in, gegrond op de beste beginzelen eener Volksregeering, welke altoos zyn geliefkoosd denkbeeld was.

Wanneer deeze Regeeringswyze ftand gegreepen hadt, en de doorfteekendfte misbruiken hervormd waren, ging PAOLI voort met de zeden der *Corficaanen* te verbeteren en te befchaaven. Dit was eene moeilyke taak. Zy waren in regeeringloosheid opgebragt en gewoon wederftand te bieden, aan alle overheerfching. Veel voorzigtigheid was 'er dus noodig om hun het onderfcheid te doen begrypen, tusfchen een heilzaam bedwang en dwinglandfche onderdrukking. —— PAOLI was geen Monarch tot heerfchen gebooren, en die een Volk als een Erfgoed van zynen Vader hadt ontvangen, 't was dus ydel te denken, om met geweld de Volkshervorming door te zetten, gelyk Czaar PETER met de *Rusfen* handelde: het kwam ook niet overeen met zyne inzigten om een vry Volk te vormen; maar, fchoon hy 'er toe mogt overgeheld hebben, het uitvoeren van zulk een plan was hem onmogelyk geweest. Hy hing geheel af van het Volk dat hem hadt verkoozen, hy was aan 't zelve verantwoording van zyn gedrag verfchuldigd. 't Viel niet gemaklyk de zodanigen, van welken hy zyne magt ontvangen hadt, te bedwingen. Dit nogthans voerde PAOLI uit.

Allengskens bereidde hy de *Corficaanen* om Wetten te ontvangen, door hun verftand te befchaaven, en maakte dat zy uit zich zelven wenschten om de vastftelling van zodanige fchikkingen, welker nuttigheid hy hun vertoond hadt. Hy richtte te *Corte* eene Hoogefchool op, en bezorgde met veel moeite, dat op alle plaatzen, door het ganfche Koningryk Schoolen kwamen om de kinderen te leeren.

De laatfte ftap, dien hy deedt, was de *Corficaanen* aan te zetten tot den landbouw, den koophandel, en andere burgerlyke bezigheden. De Oorlog hadt allen yver daar toe in de Eilanderen uitgebluscht, en de *Corficaanen* eene kleinagting voor alle Kunften, die door den Vrede bloeijen, ingeboezemd, niets rekenden zy hunner aandagt waardig, dan wapenvoeren en krygsverrigtingen. De groote en manhafte daaden van veelen bedreeven, verwekten een zekeren hoogmoed, die met verfmaading neder zag op min roemrugtige verrigtingen. Zy hadden het zo ver niet gebragt als de oude *Romeinen*, die, naa het behaalen der grootfte overwinningen, den ploeg voor 't wapentuig verwisfelden. Uit deezen hoofde liep het Land gevaar van ge-

geheel onbebouwd te blyven en het volk, om, gansch regeeringloos, een hoop zwervende roovers te worden.

Paoli kantte zich hier tegen met allen ernst aan, en leerde, allengskens, de *Corsicaanen* den arbeid met minder wederzin aan te zien; zo dat ze, eindelyk, zich van voedzel en kleeding verzorgden, en een weinig koophandel dreeven.

Zyn bestuur was, in alle opzigten, zodanig, dat het Volk, te vooren oneenig en in partyschappen verdeeld, eensgezind wierd; en was *Frankryk* niet tusschen beiden gekomen, de *Corsicaansche* Helden hadden voorlang de *Genueezen* geheel en al van het Eiland verdreeven.

DE VOORNAAMSTE LEEVENSGEVALLEN VAN DEN WYDBEROEMDEN DICHTER ALEXANDER POPE. *Esq.*

„ AAngezien de Leevensgevallen van uitmuntende Persoonadien, voor veelen onzer Leezeren, een aangenaam gedeelte onzes *Mengelwerks* uitmaaken, twyfelen wy niet of zy zullen met genoegen de volgende leevensbeschryving van den wydberoemden *Engelschen* Dichter POPE hier geplaatst zien. Wy hebben dezelve, met agterlaating van zodanige byzonderheden als enkel voor de *Engelschen*, of die alle 's Mans Werken bezitten, van gewigt zyn, opgemaakt uit eene nu eerst uitgekomene Beschryving zyns leevens, door OWEN RUFFHEAD *Esq.* die tot het vervaardigen derzelve met oorspronglyke stukken van den Bisschop van *Gloucbester*, een Boezemvriend van POPE, begifstigd was".

Op den een-en-twintigsten van Bloeimaand, des jaars 1688, werd POPE te Londen gebooren. Hy stamde af van goeden huize te *Oxfordshire*, zyns Vader was ALEXANDER POPE, een voornaam Koopman, zyne Moeder EDITHA was de Dogter van WILLIAM TURNER *Esq.*

Onze Dichter was zwak en teder van gesteltenis, en byzonder aangenaam van inborst; omstandigheden die buiten twyfel medewrogten om hem het troetelkind zyner Ouderen te maaken: want, gelyk aan den eenen kant de aantrekkelykheid van zynen zagten aart hunne liefde trok, zo verwekte van den anderen kant de zwakheid zyner lichaamsgesteltenisse een teder medelyden. Dit was waarschynlyk oorzaak dat hy laat ter schoole besteld wierd; in zyne kindsheid het leezen van eene zyner Moeijen geleerd hebbende. Omtrent zyn zevende of achtste jaar kreeg hy grooten lust tot leezen; en hy leerde het schryven door gedrukte letters na te maaken, die hy met groote nauwkeurigheid tekende. Op zyn achtste jaar bestelde men hem onder het byzonder toevoorzigt van zekeren TAVERNER een *Roomsch* Pries-

Priester; zyne Ouders waren van den *Roomschen* Godsdienst, waar in hy ook werd opgevoed en ten einde toe bleef. Deeze Priester woonde ergens in *Hampshire*, van hem leerde hy de Beginzels der *Latynsche* en *Grieksche* Taalen, en maakte, onder 't opzigt van dien Leermeester, vry groote vorderingen.

Reeds zeer vroeg ontdekte zich de byzondere neiging van zynen geest. OGILBY's Vertaaling van HOMERUS, en SANDYS overzetting van OVIDIUS, schoon beide gebrekkig uitgevoerd, las hy met groote greetigheid en vermaak. ——— Niet lang bleef hy onder het opzigt van dien Priester, welhaast werd hy na een byzonder school te *Twiford* naby *Winchester* gezonden; dit duurde desgelyks korten tyd, binnen 't jaar ging hy van daar na eene School by *Hyde-Park Corner*, toen omtrent tien jaaren oud zynde. Op deeze twee Schoolen vorderde hy niet; maar verloor veel eer 't geen hy reeds geleerd hadt. De onbekwaamheid van zynen Meester te *Twiford* stak dermaate door, dat een der allereerste stukjes van POPE een Schimpdicht is, waar in hy de misslagen van dien Meester afmaalt. ——— Terwyl hy op de school was naby *Hyde-Park Corner*, sloeg men zo weinig agt op zyn gedrag dat men hem, in 't gezelschap van grooter Schoolmakkers, toeliet de Schouwburgen steeds by te woonen. Men kan ligt bevroeden dat de Tooneelstukken op 't gemoed van iemand van die jaaren en geestgesteltenis, eenen meer dan gemeenen indruk maakten. Dermaate was hy verrukt door de bekoorelykheden van het Tooneel, dat hy besloot in navolging iets te onderneemen, en maakte van de voornaamste stukken in de *Iliade*, een soort van Spel, zamengesteld uit verzen van OGILBY's Overzetting, en verzen van zyn eigen maakzel. Door zyne bekwaamheid en inneemenden ommegang, hadt hy zo groot een invloed op zyne Medeschoolieren, dat hy eenigen der grootsten overhaalde om deel te neemen in het vertoonen van zyn Stukje, en des Meesters Tuinman bewoog om voor AJAX te speelen.

Twaalf jaaren oud zynde, ging hy met zyn' Vader te *Binfield* in *Windsor-Forest* woonen, deeze was ten tyde van de Staatsomwenteling uit zyne zaaken gescheiden, en bragt, alle zyne goederen ten gelde gemaakt hebbende, omtrent 20000 Ponden St. met zich op 't land, die, doordien hy van de hoofdsom afteerde, meestendeels voort waren wanneer zyn Zoon 't geluk hadt van zyn fortuin te maaken. Kort hier op werd onze Schryver onder het opzigt gesteld van eenen anderen Priester, DEANE geheeten; doch by deezen Man leerde hy weinig, niet verder komende dan dat hy de woordschikking in CICERO *de Officiis* kon maaken.

Men heeft onzen POPE dikmaals hooren zeggen, dat hy niet kon vorderen dan in 't geen hy met lust deedt, en zyne Leermeesters waren niet schrander genoeg om zyne geestneiging te ontdekken, of zy hadden geen bekwaamheid om hunne lessen daar volgens in te rigten, en de Letteroefeningen voor hem smaaklyk te maaken. Bemerkende dat hy onder hun opzigt zo geringe vorderingen maakte, nam

hy het edelmoedig besluit, om, zo vroeg reeds, zyn eigen Leermeester te worden, en hy beoefende zich met onafgebrooke naarstigheid, hy las de beste *Latynsche* Schryvers, en viel met byzondere greetigheid en drift op de Poëten.

't Is doorgaans reeds in de vroege kindsheid dat iemands heerschende neiging zich openbaart. Zy werkt dan vry, ja in zommigen zo sterk dat ze alle tegenkanting overwint. De trek tot dichten was in POPE zo kragtig, dat hy vroeger, dan zyn geheugen 't hem toeliet te herinneren, verzen maakte. Toen hy nog een Kind was, zette hem zyn Vader menigwerf aan om *Engelsche* verzen te maaken; deeze, schoon geen Dichter, vondt zich niet ras voldaan, maar zette zynen Zoon aan om ze over en weder over te beschaaven: wanneer ze hem aanstonden toonde hy zyn genoegen met ze te leezen, en ter aanmoediging te zeggen: *dit zyn zoete rympjes.* Men heeft te recht opgemerkt dat de vroege lof van een tederhartig en geagt Vader, zamenwerkende met de natuurlyke geestgesteltenis van zynen Zoon, des jongen Dichters eerzugt ontvonkt en aangezet hebben om zo uitsteekend in de Dichtkunde te worden. Het schynt egter dat zyn Vader hem zomtyds heeft aangespoord, om zich op de Geneeskunde toe te leggen: maar dit kan niet meer dan enkel raadgeevende geweest zyn; naardemaal POPE in een zyner Brieven aan Dr. ARBUTHNOT schryft, dat hy geene verpligting geschonden, noch zynen Ouderen ongehoorzaam geweest was, door een Dichter te worden.

Nu omtrent vyftien jaaren bereikt, en groote vorderingen gemaakt hebbende in de geleerde Taalen, gaf hy zyn verlangen te kennen om na *Londen* te gaan, ten einde daar het *Fransch* en 't *Italiaansch* te leeren. Zyne Ouders grootlyks bezorgd wegens zyne gezondheid, en voorziende dat de zwakheid zyner lichaamsgesteltenisse hem niet zou toelaaten buitens lands te reizen, waar hem deeze Taalen konden te stade komen, zagen dit oogmerk als nutloos aan. Hy bleef 'er nogthans op aandringen, en zy bewilligden eindelyk in zyn verzoek, hy kwam in de stad en maakte zich binnen weinig tyds die taalen meester. 't Is aanmerkelyk dat hy die zo ongeduldig geweest was om zich in 't leeren der andere taalen aan de schoolsche regelen te onderwerpen, nu, zyn eigen voogd zynde, met onverdroote naarstigheid zyn tyd besteedde in het leezen van Spraakkunsten en het zoeken in Woordenboeken. Zyne zugt tot de Dichtkunst bleef de heerschende, hy doorzogt alle de schatten van den *Parnas.* Tusschen zyn vyftien en twintig jaaren besteedde hy zyn ganschen tyd in 't leezen der beste en beroemdste Poëten en Taalkundigen, in 't *Grieksch*, *Latyn*, *Fransch*, *Italiaansch* en *Engelsch.*

Tot nog hadt hy niets over de Redeneerkunst geleezen; LOCKE viel hem in handen; doch hy verklaarde dat de *Proeve over 't Menschlyk Verstand* hem in 't eerst zeer láf en smaakloos voorkwame; maar natuurlyk overhellende om een goeden stand te geeven aan alles wat hy schreef, en reeds vroeg in staat om de hooge vlugt zyner verbeel-

dings-

dingskragt door beschaaving te maatigen, kreeg hy eindelyk smaak in die keurigheid van denkbeelden, welke in het onsterflyk Werk van LOCKE heerscht.

Desgelyks las hy de Proeven van den Heer WILLIAM TEMPLE; maar vondt geen vermaak in die gedeelten welke de Staatkunde betroffen; en deeze afkeer van 't Staatkundige bleef hem zyn geheele leeven by. Met één woord zyne vroegste Letteroefeningen bepaalden zich aan de Dichtkunde en de fraaije Letteren. Hy las, gelyk hy zelve betuigt met geen ander oogmerk dan om zich te vermaaken, en nam dat geen, 't welk hem by geval voorkwam, of waar toe hy lust kreeg, onder handen. Hy was gewoon zyne leevenswyze in dien tyd te vergelyken by een Kind, dat in de velden en wildernissen bloemen plukt zo als ze hem voorkomen, en hy sprak van de vier of vyf jaaren, op die wyze doorgebragt, als het aangenaamste gedeelte zyns leevens. ——— Wanneer hy eenig stuk of geschiedenis aantrof, waar in hy meer dan gemeen behaagen schepte, was hy gewoon 't zelve na te volgen. Dikwerf heeft hy verklaard, dat zyne eerste neiging ter navolging eer uit nederigheid dan hoogmoed voortkwam. Hy bemerkte hoe gebreklyk zyne eigene voortbrengzels waren, en tragtte dit gebrekkige te verbeteren door meesterstukken van anderen te volgen; dus is POPE een Dichter geworden, op denzelfden trant als de grootste Meesters in de Schilderkonst tot die hoogte opreezen, door de beroemde stukken der Ouden na te maaken: met dit onderscheid nogthans, dat hy, desgelyks menigmaal de beste stukken der hedendaagsche nabootzende, waar toe de Schilders in hunne kunst geene gelegenheid hebben, zo dikwyl als hy navolgde ook overtrof.

De Heer POPE hadt te veel oordeels om niet te bevroeden, dat zulk eene ongeregelde, en van 't een op 't ander springende wyze van Letteroefening zeer gebrekkig was. Want schoon een vast geheugen en gesleepen oordeel hem veel hielpen om dit gebrekkige te verbeteren, veroorzaakten die beide, dat hy de gebreken te duidelyker bemerkte. Dieshalven besloot hy, twintig jaaren oud zynde, wanneer de hevigste opwellingen van zynen geest wat aan 't bedaaren geraakten, en dezelve zich beter tot bepaaling kon vlijen, om zyne Studien van nieuws af te beginnen; dit deedt hy ook, met alle de deelen eener geleerde Opvoeding, volgens een geregelder en beter geschikt bestek, door te gaan. Hy drong door tot den grond en de regelen der Spraakkunste; hy leerde de onderscheide soorten van Styl; hy bevlytigde zich om de byzondere Taaleigenschappen van elke taal, en den aart der Schryveren te kennen; hy maakte zich meester van die gedeelten der Wysgeerte en der Geschiedkunde, die 't meest strekten om het verstand te verryken, en maakte eindelyk zyne natuurlyke bekwaamheid voor de Dichtkunst tot een Weetenschap.

Van zyn twintigste tot zyn zeven-en twintigste jaar, volgde hy dit Plan met onafgebrookene yver, en hy verklaarde menigmaal dat hy deeze zeven jaaren doorgebragt hadt om het voorheen geleerde weder

der te ontleeren. —— Verſcheide omſtandigheden wrogten mede om hem met naarſtigheid in deeze Letterbaan te doen loopen. Zyne lichaamsgeſteltenis was te zwak om de hevige ſchokken van woelige vermaaken uit te ſtaan. Zo dat zyne zwakheid hem wederhieldt van die ongeregeldheden, waar toe de grootſte vernuften dikwyls vervallen. De ſterkte der driften is altoos evenredig met de vuurigheid der verbeeldingskragt; een hoogvliegend vernuft treft men zeldzaam aan in iemand van eene koele en vadzige geſteltenis. Maar gereed beſpeurende, dat zinnelyke vermaaken zyn zwak geſtel ſchielyk zouden krenken en geheel bederven, liet hy zich noit verlokken door derzelver aantreklykheden, die, wanneer de Ziel niet gewapend is met eene groote maate van ſtandvastigheid, den Mensch verwilderen en van bezadigde oefeningen aftrekken. De onbevalligheid zyner lichaamsgeſtalte kan 'er ook het haare aan hebben toe gebragt. Lord BACON heeft zeer juist opgemerkt, dat iemand die iets gebrekkigs aan zich heeft, 't welk hem voor veragting bloot ſtelt, ook geduurig zich opgewekt vindt om dat te bedekken en 't zelve te vergoeden. Dergelyk eene bedenking kan onzen Dichter aangeſpoord hebben om met te meer vlyts zich uit te leggen op het verbeteren en vermeerderen zyner Zielsvermogens; om door deeze 't gebrekkige eener onbevallige geſtalte, te gemoet te komen.

Gedaurende zyn verblyf in *Windſor-Forest*, kreeg hy kennis aan den Heer WILLIAM TRUMBALL, die in den Jaare 1691 tot een der eerſte Secretarisſen van Staat verheven werd, welke bediening hy in den Jaare 1697 afſtondt, en zich na *East-Hampſtead*, de plaats zyner geboorte, begaf, en deeze was naby *Binfield* geleegen. De Heer *Trumball* vondt ſmaak in de verkeering met lieden van letteren, en was een liefhebber van de beste Schryveren, als mede van alle beſchaafde Letterkunde. Het kon niet anders weezen of onze Dichter moest behaagen aan een Man die hem in geestneiging zo gelyk was, ſchoon zeer veel in Jaaren verſchillende; welhaast klom de kennis tot Vriendſchap op. Hy verkeerde gemeenzaam met hem, en onderhieldt voorts, tot den dood diens Heers, eene beſtendige briefwisſeling.

Het afgezonderd leeven ter gemelder plaatze kon niet anders dan ten hoogſten aangenaam weezen voor zynen Letterlievenden geest, het maakte ook zo ſterk eenen indruk op hem, dat hy eene Lierzang op de *Eenzaamheid* maakte, die de eerſte vrugt zyner Dichtkunde is, welke nu het licht ziet. —— Hier kreeg hy ook eerst kennis aan de Schriften van WALLER, SPENCER en DRYDEN. De Werken van SPENCER las hy met grooten yver, en herhaalde in ryper jaaren derzelver leezing. Maar op 't eerſte inzien van DRYDENS Verzen vondt hy zich dermaate getroffen door de uitmuntenheid diens Poëets, wiens talenten met zyne eigene zo zeer overeenkwamen, dat hy alle andere Werken liet rusten, en deeze las en herlas. —— Dit ontſtak in hem de begeerte om den Heer DRYDEN te zien, aan welk

ver-

verlangen een Vriend voldeedt door hem in een Koffyhuis te brengen, waardie Dichter dikwyls kwam. Doch DRYDEN ftierf eer zy eenigermaate gemeenzaam wierden, 't geen POPE dikmaal beklaagde. Nimmer fprak hy van dien Dichter dan met verrukking en eerbied.

Staande zyn verblyf in *Windfor-Forest*, zynde toen tusfchen de dertien en vyftien Jaaren, maakte hy een Bly en Treurfpel. Doch hy heeft ze als werken zyner Kindschheid verworpen. Kort daar naa ftelde hy een Heldendicht op, 't geen hy naderhand verbrandde; dan ten blyke dat dit ftuk diep in zyn geheugen geprent, en hy niet ongevoelig was voor de gebreken in zyn eigen Werken, lachte hy vervolgens menigmaal onder zyne Vrienden, over 't een en ander ftuk, dat hy 'er van ophaalde. Op zyn zestiende Jaar gaf hy *Herderszangen* in 't licht, die eene algemeene verwondering verwekten, en onzen Dichter in kennis bragten met de aanzienlykfte Mannen van dien tyd.

Schoon POPE doorgaans vry gelukkig was om de begonne Vriendfchap aan te kweeken en te onderhouden, gaf hy zomtyds aanftoot door zyne openhartigheid en vrymoedigheid; deeze deeden hem de Vriendfchap van Mr. *Wycherley*, die hem, toen hy nog maar achttien Jaaren oud was, het overzien zyner Werken toebetrouwde, en waar in hy veele fouten aanwees, verliezen; daar door vergramde hy ook Mr. CROMWELL. Dan het gemis deezer twee werd ruim vergoed door de begunftiging en agting van andere niet min vermaarde en bekwaame Mannen. De ongemeene en zo wel verdiende toejuiching, welke hy nog jong zynde ontving, deedt zyn yver niet afneemen of min zorgvuldigheids in 't vervolg aan zyne Werken befteeden. Ze moedigde hem aan, en maakte hem niet van verwaandheid dronken. Hy nam andere Werken van verfcheidenerlei aart onder handen, en flaagde in alle gelukkig. —— POPE zette zich ook tot vertaalen. Hier verdient, dewyl het op zyn leeven vervolgens zo veel invloeds hadt, zyne Vertaaling der *Iliade* van HOMERUS eene byzondere opmerking. Dikwyls heeft hy opregt bekend dat hy dit moeilyk ftuk ondernam, om 'er voordeel van te trekken; zo weinig van geld voorzien zynde dat hy de boeken, welke hy verlangde, niet kon koopen. Lord OXFORD raadde hem fteeds van die onderneeming af, met te zeggen, *dat een zo goed Schryver zich niet moest vernederen om een Vertaaler te worden.*

In 't Jaar 1713 liet hy berigten uitgaan om deeze Vertaaling by Infchryving uit te geeven. Verfcheiden zyner Vrienden, inzonderheid de Heer WILLIAM TRUMBALL en Lord LANDSDOWN, hadden hem voor lang aangefpoord om het te aanvaarden; hy kwam 'er traaglyk toe; maar begonnen hebbende, zette hy het met allen yver voort. Het hieldt hem dermaate bezig dat zyne droomen by nagt 'er over liepen, wanneer hy zich verbeeldde op een langen weg te zyn, welks einde hy niet zou bereiken. De zorg om zyne verworvene agting ftaande te doen blyven, deedt hem agt geeven op alles wat ter volmaaking

van zyne overzetting kon dienen. Met dit inzigt breidde hy zyn ontwerp uit, en voegde 'er verscheide aantekeningen by; hier toe noodig hebbende een groot getal Schryvers te raadpleegen, deedt hy een reis naar *Oxfort*, en maakte gebruik van de *Bodleiaansche* en andere Boekeryen dier Hoogeschoole. Vyf jaaren was hy bezig met de vertaaling der *Iliade*, en schreef het grootste gedeelte zeer spoedig; hy nam doorgaans den eersten inval waar: vervolgens vergeleek hy bedaard en langzaam elk Boek by 't oorspronglyke, dan by andere vertaalingen, en eindelyk las hy alles over, enkel om de verzen te beschaaven en te verbeteren. Door de Overzetting der *Iliade*, die hy ten zynen voordeele in 't licht gaf, verbeterde zyn staat op eene aanmerkelyke wyze; de menigte der Intekenaaren was zo groot tot de som 6000 Ponden St. beliep, en hy verkogt de Copy voor 1200 Ponden St. aan LINTOT, na dat 'er de Ingetekende Exemplaaren, en die hy goeddagt ten geschenke te geeven, af waren.

Noit werd 'er eene onderneeming in het uitgeeven van een Boek algemeener aangemoedigd, nooit ook eene Vertaaling met meer kunst en meerder vuur volvoerd. Dan dit welgelukken verwekte zommiger nyd en 't maakte eene droeve breuke in de Vriendschap van onzen Dichter met den vernuftigen ADDISON.

Door deeze Overzetting zyn roem en tevens zyne middelen vermeerderd hebbende, vond hy zich in staat om nader aan de Hoofdstad en digter in den kring zyner Vrienden te komen woonen. Ter volvoering van dit oogmerk verkogt hy het kleine Landgoed te *Binfield*, en kogt een huis te *Twickenham*, waar heen hy verhuisde met zyn Vader en Moeder.

Dit was een der voornaamste tydperken zyns leevens. Hy schepte veel vermaak in 't verbeteren deezer nieuwe woonplaatze. Zyn smaak in deeze verbeteringen was zo keurig, dat de Liefhebbers en Kenners hun genoegen daar over betuigden. Een der voornaamste cieraaden van deeze plaats was een Grotwerk, het verfraaijen van 't zelve was een zyner geliefdste uitspanningen met het klimmen zyner jaaren; in de schikking der Zeegewassen en Mineraalen, heerschte de fraaiheid van zyn Poëtischen geest niet min dan in zyne Dichtwerken.

Zyn Vader overleefde deeze verandering van woonplaats maar twee jaaren; hy stierf schielyk in den ouderdom van vyf en zeventig jaaren. Voor zyn' dood hadt hy het hartstreelend genoegen, om zyn Zoon het voorwerp te zien der algemeene verwondering, geagt van agtenswaardige Mannen, en gevreesd van hun, wier agting hy niet behoefde, in staat om zyn fortuin te maaken, door zyne uitmuntende en wel aangeleide zielsvermogens.

Onze Dichter werd van geene traagheid bevangen door zyn ruimer bestaan. Terwyl hy nog aan de Vertaaling van HOMERUS arbeidde, gaf hy andere Dichtwerken aan 't licht, en ook eene nieuwe uitgaave van SHAKESPEAR. ——— Na de Vertaaling der *Iliade*, verbondt zich onze Dichter om ook de *Odysſea* in *Engelsch* gewaad te steeken. Dee-

ze werd op dezelfde wyze uitgegeeven als de *Iliade*, en op dezelfde voorwaarde verkogt, uitgezonderd dat hy slegts 600, in stede van 1200 Ponden St. voor de Copy ontving. In dit laatste werk werd hy ondersteund door de Heeren BROOME en FENTON, wier arbeid hy overzag en beschaafde; aan den eersten gaf hy 600, aan de laatsten 300 P. St.

Na het volvoeren van dien uitgestrekten arbeid, kwam hy met twee zyner Vrienden, den Deken SWIFT en Dr. ARBUTHNOT, overeen, om eenige stukjes Mengelwerk uit te geeven. Onder deeze munten de *Gedenkschriften* van MARTINUS SCRIBLERUS uit; een Hekelschrift door dit uitneemend Driemanschap ontworpen, om de misbruiken der Geleerden te gispen; zy stelden zich voor, om het uit te voeren op de wyze van CERVANTES, onder een achtervolgend verhaal van vercierde gebeurtenissen. Zy hadden opgemerkt dat die misbruiken, in weerwil van alles wat in goeden ernst, door bekwaame Mannen, daar tegen gezegd was, stand hielden, en besloten dat het hoog tyd was, spottende daar tegen aan te gaan; maar de scheiding van onzen Schryver en zyne Vrienden, welke kort hierop voorviel, als mede de dood van een hunner en de zwakheden van den anderen, maakten dat dit ontwerp zyn beslag niet kreeg; niets anders is 'er van in 't licht dan eene gebreklyke proeve onder den tytel: *Het eerste Boek der Gedenkschriften van* SCRIBLERUS.

't Zedekundig Hekelschrift hadt nooit grooter verlies dan door het blyven steeken van dit Ontwerp, in 't volvoeren van 't welke ieder van dit Driemanschap gelegenheid zou gevonden hebben, om zyn byzonder talent, op 't voordeeligst, aan den dag te leggen. Dr. ARBUTHNOT was in alle Weetenschappen door en door ervaaren; POPE een Meester, in de fraaije Kunsten uitgeleerd, en Dr. SWIFT muntte uit in de kennis van de Menschelyke Natuur, en der Wereld. Vernuft bezaten zy allen, in gelyke maate, en wel in zulk een overvloed, dat geene eeuw ooit drie Mannen te voorschyn bragt, welke door de natuur daar van ryker bedeeld waren, of in welke de kunst 't vernuft tot grooter volmaaktheid hadt opgevoerd.

Omtrent dien tyd, in den jaare 1726, ontkwam POPE ten naauwernood een gevaar, 't geen hem den dood dreigde: hy keerde t'huiswaards, van een bezoek, in het rydtuig eens Vriends, 't welk, in 't overgaan van een brug, omver viel, en met de paarden in de rivier stortte. De glazen waren digt, en hy was niet in staat om ze te breeken; dus bevondt hy zich in gevaar van te zullen verdrinken, wanneer de koetsier, zichzelven gered hebbende, ook te zyner hulpe toeschoot, en na het bovenliggend glas gebrooken te hebben, hem 'er uithaalde en op den wal bragt; maar een stuk van het gebrooken glas sneedt dermaate in zyn eene hand, dat hy het gebruik van twee zyner vingeren verloor. —— VOLTAIRE was op dien tyd in *Engeland*, en schreef te dier gelegenheid deezen Brief van vertroosting aan POPE.

MYN HEER!

„ Ik hoor op dit oogenblik uw droevig ongeluk. Het water, waar in gy gevallen zyt, was geen *Hippocreensch* water, anderzins zou het ontzag voor u gehad hebben. In de daad ik ben onbeschryflyk aangedaan over 't gevaar waar in gy geweest zyt, en nog meer over de wonden u toegebragt. Is het mogelyk dat de vingers, die *The Rape of the Lock* en *the Criticism* geschreeven, die HOMERUS in een zo schoon *Engelsch* gewaad gestooken hebben, zo elendig gehavend zyn? ——— Laat de hand van DENNIS, of van Prulpoëten afgehouwen worden; de uwe is heilig. Ik hoop, myn Heer, dat gy nu volkomen hersteld zyt, waarlyk uw ongeval gaat my zo zeer aan als de ongevallen van een Meester zynen Leerling behooren te treffen. Ik ben opregt, myn Heer, met de verwondering, welke gy verdient,

Uwe alleronderdanigste Dienaar,

Ten huize van Lord BOLINGBROKE

Vrydag middag. VOLTAIRE.

't Is zeer te bedroeven dat deeze leevendige Schryver, zo uitmuntend in Letterbekwaamheden, zo jammerlyk gebrekkig is in de zedelyke en burgerlyke deugden. Hoe weinig agt hy sloeg op de regels van welvoeglykheid, en de voorschriften van trouwe en eer kunnen de twee volgende gevallen leeren.

De Heer POPE verhaalde aan een zyner Vrienden, dat de Dichter VOLTAIRE, in *Engeland* komende, hem aanbevolen was, dat hy hem de eerste reis te *Twickenham* zag en ter middagmaaltyd hieldt. Mejuffrouw POPE, zyne Moeder, eene uitmuntende Vrouw, leefde nog, en ziende dat deeze vreemde Heer, die 'er zeer vermagerd uitzag, geen eetlust scheen te hebben, vroeg zy hem, als belang stellende in zyn welvaaren, wegens de geringe graagte tot eeten: waar op VOLTAIRE zulk een lomp en onbeschoft verhaal gaf van eene ongesteldheid in *Italie* gekreegen, dat de Juffrouw het niet langer aan tafel kon houden. De Vrind aan wien POPE dit vertelde, vroeg hem, hoe 't hem mogelyk was zich te bedwingen, en zyn knegt geen last te geeven om VOLTAIRE by den arm ten huize uit te zetten. Waar op hy antwoordde, dat 'er in dit gedrag meer onkunde dan toegelegde belediging was; dat VOLTAIRE in *Engeland* kwam, gelyk meer vreemdelingen, met het vooropgevat gevoelen, dat niet alleen alle Godsdienst, maar ook alle welvoeglykheid en beschaafdheid van zeden van onder ons verbannen was.

Verder zeide POPE, dat VOLTAIRE terwyl hy zich in *Engeland* onthieldt, zich als een Spion van 't Hof gedroeg: en gaf 'er het volgende staaltje van. Wanneer de eerste *Occasional Letter* aan den Heer R. WALPOLE het licht zag, kreeg POPE te *Twickenham* een bezoek van den *Franschen* Dichter, die, met hem in den Tuin wandelende, hem

dus

dus aansprak. POPE, *deeze* Occasional Letter *verwekt veel gerugts ten Hove. Dezelve is geestig geschreeven. Dewyl gy gemeenzaam verkeert met de bekwaamste Schryvers, zult gy zeker den Schryver wel kennen. Dit geheim kunt gy vrylyk vertrouwen aan eenen vreemdeling, die niets met uwe volks geschillen te doen heeft.* POPE, zyn Character wel kennende, vatte deeze leuze; en 'er eene beslissende proeve van willende neemen., antwoordde. „ Myn Heer VOLTAIRE, gy zyt een Man van eer, ik weet ik mag vrylyk u dit geheim toevertrouwen. Ik ben de Schryver." ——— VOLTAIRE dit verstaan en het stuk met de hoogste lofredenen vereerd hebbende, brandde van ongeduld om weg te geraaken; den volgenden dag liep 'er aan 't Hof een algemeen gerugt dat POPE de Schryver was. POPE en zyne Vrienden lachten zeer over de ontrouwe van deezen Man, en leerden 'er uit hoe zy met hem moesten handelen. Wanneer VOLTAIRE, naar *Vrankryk* zullende vertrekken, een afscheids bezoek aan POPE gaf, zeide hy, na de algemeene pligtpleegingen: *ik ben thans gekomen om vaarwel te zeggen aan een Man die my, van 't eerste uur af dat ik kennis met hem maakte tot het tegenwoordige., nooit in goeden ernst heeft bejegend.* POPE betuigde dat deeze aanmerking gegrond was, en dat VOLTAIRE niet onkundig kon weezen van de reden zyns gedrags. ——— VOLTAIRE behieldt egter altoos hoogagting voor POPE, en behandelde hem overeenkomstig met zyne verdiensten.

Onze Schryver, door de Vertaalingen van HOMERUS en de uitgave van andere Werken, in ruime omstandigheden gekomen zynde, kon nu vrylyk den teugel vieren aan de neiging van zynen geest. De overvloed maakte hem niet zorgloos omtrent de verworvene agting; noch nalaatig om 't geen hy der Maatschappye schuldig was, door het getrouw aanwenden zyner talenten, te bezorgen. Zyne natuurlyke goedaartigheid boezemde hem in, dat hy geen grooter dienst aan zyne medemenschen kon doen, dan met een Boek te schryven, 't geen, gelyk hy 't zelve uitdrukt, den Mensch kon dienen om dit leeven met een oog van vergenoegen en troost te beschouwen, en de Zedeleer behaaglyk te doen voorkomen. Met dit Menschlievend inzigt spande hy zyne dichtvermogens in, om de *Proeve van den Mensch* op te stellen: in deeze Proeve drong hy de allergewigtigste, godsdienstige en zedelyke waarheden, door eene strikte redeneering, aan, en cierde ze op met de bevalligheden en optooizels der Dichtkunde.

POPE's *Proeve van den Mensch* behelst eene verdediging der Voorzienigheid tegen de Vrygeesten en Godverzaakers, die morren over de tegenwoordige gesteldheid der dingen, en eenen toekomenden staat ontkennen. Deezen beantwoordt hy met de stelling, *dat alles, wat is, regt is*, voor reden geevende *dat wy slegts een gedeelte zien van het zedelyk stelzel en 't geheele niet aan ons ontdekt is, dat de schynbaare ongeregeldheden tot groote oogmerken*

ken dienen, en, by de voller ontdekkingen van GODS *goedheid en Regtvaardigheid, zullen blyken regt te zyn.*

De voornaamste tegenwerping tegen deeze *Proeve van den Mensch*, was derzelver duisterheid, dit verstondt onze Dichter terstond na de uitgaave van zynen Vriend SWIFT. Ten onregte heeft men eenige uitdrukkingen in dit werk aangezien, als strekkende om een Noodlot of het Naturalismus te beweeren en voor te staan. Ter weeringe hier van hegtte de Dichter daar aan een *Algemeen Gebed*, strekkende om aan te toonen, dat zyn stelzel op den vryen Wil gegrond was en op de Godvrugt uitliep. Dit Gebed mag aangezien worden als een korte inhoud op de *Proeve van den Mensch*, en 't is onmogelyk voor den verhardsten ongeloovigen 't zelve te leezen, zonder een indruk van Godsdienstige waarheden en pligten te gevoelen. De Godvrugt drukte zich nimmer zuiverder, eenvoudiger en te gelyk verhevener uit.

Onze Dichter hadt nu, 't geen hy te recht het grootst geluk zyns leevens rekende, de agting en vriendschap der voornaamste, aanzienlykste en bekwaamste Mannen verworven, zo zeer bemind om zyne opregtheid en andere zamenleevings deugden, als het voorwerp van verwondering wegens zyne Schriften; maar die hoogte op den *Parnas* beklommen hebbende, stondt hy bloot voor alle de ontrustingen en aanvallen van vleiery en nyd, doch hy weerde ze beide rustig af; zyne tegenschryvers die zyne verdiensten in de Geletterde wereld zogten te verdonkeren of zyn zedelyk Character zwart te maaken, rustig onder 't oog ziende, en niet luisterende na de aanbiedingen van aanzienlyke jaargelden. Gelyk hy alles afsloeg wat hem afhanglyk van anderen kon maaken, zo maakte hy door een geregeld gedrag en 't welbestuuren zyner goederen, dat hy niet noodig hadt anderen na de oogen te zien. Hy was boven dien dwaazen hoogmoed, dat eene zorgloosheid omtrent de tydelyke zaaken het merkteken zou weezen van een verheven vernuft. Integendeel was hy steeds bedagt om zyn geld ten meesten voordeele aan te leggen. Met dit inzigt kogt hy een jaargeld van honderd Ponden St. voor zyn leeven, en voor 't leeven zyner Moeder, die hy met de grootste tederheid beminde.

Na nog veel Letterarbeids verrigt te hebben, bemerkte hy duidelyk eene dagelyks toeneemende verzwakking, welke hem raadde geen nieuw Werk onderhanden te neemen; maar eene vernieuwde en beschaafde uitgave zyner andere Werken te bezorgen, hier van heeft hy een begin gemaakt, maar het oogmerk niet voltooid. Den meesten tyd zyns leevens was hy onderhevig geweest aan hoofdpyn, en by deeze kwaale, die hy van zyne Moeder scheen overgeërfd te hebben, kwam een waterzugt in de borst, waar mede hy op 't laatst zukkelde, en waar aan hy, op den 30 May 1744, 's avonds omtrent elf uuren, in het zesenvyftigste jaar zyns Ouderdoms overleedt.

Kort voor zyn' dood viel hy in geduurige sluimeringen, en haalde zyn adem zo stil, dat zy, die hem oppastten, niet net konden zeggen-

gen wanneer hy ſtierf. Zyn lichaam werd, volgens zyne begeerte, in 't zelfde graf als zyne Ouders lagen, begraaven. En de tegenwoordige Bisſchop van *Glouchester* heeft in de Kerk te *Twickenham* een cierlyk grafteken ter gedagtenisſe van zynen Vriend opgerigt.

De Heer POPE hadt zyn einde al langen tyd zien naderen, en hy beſchouwde de ſterk toenemende voortgang zyner zwakheden met een mannelyke dapperheid en onderwerping, als mede met die bedaardheid, welke zelden mist een zuiver gemoed en een verheven ziel eigen te weezen. Op 't laatst ſcheen hy, tegen zyn verzwakking aan, moed te grypen. Twee dagen voor zyn dood zat hy nog drie uuren in een draagſtoel, en ſchepte een lugtje in *Busby-Park*, den dag voor dat hy ſtierf. Hy wilde aan tafel en in gezelſchap eeten, in omſtandigheden die anderen het bed zouden hebben doen houden. Op zekeren dag aan tafel gebragt zynde, ſcheen hy dermaate verzwakt dat het gezelſchap dagt dat hy ſtierf. 't Welk Juffrouw ANNA ARBUTHNOT, de waardige Dogter van dien uitmuntenden Vader, deedt zeggen: HEER *bewaar ons! dit is eene Egyptiſche maaltyd*! Lord BOLINGBROKE, die desgelyks tegenwoordig was, ſcheen ten zeerſten aangedaan over den toeſtand zyns Vriends.

POPE zag niet alleen zyn einde grootmoedig naderen; maar ſprak 'er van met bedaardheid: de Godlyke goedheid pryzende voor de ſtreelende hoope, welke zy den Mensch liet behouden, onder de drukkende lasten van een verzwakkend en ten einde ſnellend leeven. Eens zeide hy tegen den Bisſchop van *Glouchester*: *Het Water in de Borst is myn geval, ik weet deeze kwaal is ongeneeslyk; en nogthans koester ik zomtyds de bedrieglyke hoope van beterſchap.* Niet lang voor zyn verſcheiden, verſcheide zedelyke Brieven zynen Vrienden gezonden hebbende, verklaarde hy. *Ik doe als* SOCRATES, *en deel, nu ik op ſterven leg, myne zedelesſen aan myne Vrienden mede.*

Wat zyn perſoon aanbelangt, men weet dat hy klein van geſtalte en mismaakt was, dan niemand gekte 'er aartiger mede dan hy zelve. Zyn uitzigt, nogthans, wees eenigermaate zyne zielsgeſteltenis uit. Zyn oog was zeer leevendig en doordringend. Zyne geheele houding gaf blyk van een ſcherp oordeel, en dat men hem niet te verſmaaden hadt, ſchoon 'er minzaamheid en goedaartigheid in doorſtraalde. De gunſtige gedagten van hem opgevat, nam toe wanneer hy ſprak. Zyne ſtem was, zelf in gemeenzaame geſprekken, zo lieflyk van toon, dat men hem den naam van Nagtegaal gaf. En allen, die hem gekend hebben, betuigen eenparig dat zyn voorkomen en ſpreeken volkomen inneemend was. De ligtgeraaktheid, doorgaans groote vernuften eigen, deedt hem zomtyds ſchielyk vuur vatten; doch welhaast bedaarde die hevigheid, en hy liet nooit haat of wraaklust wortel ſchieten.

Zyn tyd bragt hy door met het vermaaklyke en nutte zamen te paaren. De Dichtkunst was zyn hoogſte vermaak, ſchoon hy ook zomtyds eenigen tyd aan de Schilderkunst beſteedde, waar in hy ook tame-

melyke vorderingen gemaakt hadt. ——— Zyne voornaamste uitspanningen beftonden in aangenaamen kout met zyne vrienden. In gezelfchap vondt hy grooten fmaak en was 'er toe gefchikt. Befchaafd en inneemend waren zyne gefprekken: zo weinig maatigde hy zich iets meesteragtigs aan, dat een vreemdeling eenige maanden met hem zou hebben kunnen verkeeren, zonder te denken dat hy zo verhevene talenten bezat, veel min dat hy het voorwerp was der algemeene hoogagting. Zyne beleezenheid en vast geheugen, gepaard met eene doorgaande opmerking, ftelde hem in ftaat om over de meeste onderwerpen te kunnen fpreeken, en zyne gefchiktheid tot gezelfchap maakte hem fpraakzaam. Hy bezat de Kunst om de beuzelagtigfte voorvallen met bevalligheid en geest voor te draagen; hy hadt een grooten voorraad van aartige vertellingen en geestige flagen, die een onderhoud verleevendigen. ——— Met alle deeze bekwaamheden was hy egter niet in ftaat om in 't openbaar te fpreeken. *Ik geloof*, zeide hy meermaalen, *dat ik, wanneer het eene weddenfchap was, niet in ftaat zou weezen om aan twaalf Vrienden, te gelyk, eene gefchiedenis te vertellen; fchoon ik het aan drie, te gelyk, met veel plaifier zou doen. Als ik eens by den Bisfchop van* Rochester *moest weezen, en maar tien woorden te zeggen hadt over een eenvoudig onderwerp, haperde ik wel twee maalen.* Uit deeze openhartige bekentenis blykt, hoe onzen Schryver dat vertrouwen ontbrak, waar aan het niet zelden menfchen van eenen zeer ligt aandoenlyke geftelтenis mangelt. De ontwaarwording van kleine onwelvoeglykheden, van de onaandagtigheid der Toehoorderen, zou genoegzaam geweest zyn om iemand, van die tedere aandoenlykheid als POPE was, te verbysteren; maar in een klein uitgeleezen gezelfchap was hy zeer welfpreekend, gansch onbelemmerd, en vry van 't geen men valfche fchaamte noemt.

Openhartig, ongemaakt en omganglyk waren zyne manieren. Noit vernederde hy zich tot wanvoeglyke laagheden, of flaaffche infchiklykheid; en ergerde niemand door verwaandheid of meesteragtigheid. Niets geleek, in zynen ommegang of houding, naar ydele eerzugt. Zo zeer was hy overtuigd van de dwaasheid des menschlyken hoogmoeds, dat hy, in zyne laatfte ziekte, onder andere dingen, by eenen zyner Vrienden aanmerkte, *dat onder alles waar over hy zich moest verwonderen, niets hem meerder verwonderde dan dat 'er zodanig iets als menschlyke hoogmoed beftondt: eenige weinige dagen geleden*, voegde hy 'er nevens, *hadt ik een toeval genoeg om dezelve in my geheel te fnuiken: want ik was een geheelen dag niet by myne kennis.*

Zyne goede Zeden maaken de beste verklaaring zyner Schriften uit, en men zal ze met oneindig meer vermaak en voordeel leezen, wanneer men weet dat hy, die ze fchreef, zelve die goede aandoeningen en lesfen, welke hy anderen aanprees, gevoelde en opvolgde. Indien wy reden hebben om aan de goede zeden van eenen Schryver te

wan-

wantrouwen, en te denken dat hy de beginzels, door zyn pen te nedergesteld, met zyn gedrag om ver stoot, heeft de Ziel een' afkeer van zyne Leer, en onze hoogmoed wil niet dulden dat de geveinsdheid van een ander dezelve bedriegt. Een Schryver, die weezenlyk zal stigten en vermaaken, moet zelve een braaf Man weezen. —— Zodanig een was POPE. In welk eene betrekking deezes leevens hy zich geplaatst vondt, 't zy als Zoon, als Vriend, of als Burger, hy was, in alle die opzigten, even uitmuntend, even pryswaardig.

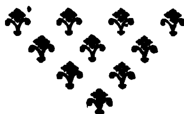
DE WEDERZYDSCHE MISLUKTE BOOSHEID.

Een Oostersch Verhaal.

DRie Inwoonders van *Balk*, die zamen reisden, vonden een grooten Schat. Zy verdeelden dien en vervolgden hunnen weg; met elkander spreekende over 't gebruik, 't geen zy elk van die onverwagte vermeerdering hunner bezittingen zouden maaken. Naardemaal de leeftogt, welken zy mede genoomen hadden, op geraakt was, waren zy genoodzaakt na de naast by gelegene Stad te zenden om anderen voorraad te koopen. De jongste kreeg hier last toe, en vertrok. — Onder den weg sprak hy by zich zelven. „ Hoe ryk ben ik! maar ik zou nog veel ryker zyn, was ik alleen geweest, toen wy dien schat vonden; myne Reisgenooten maaken, dat ik twee derde deelen minder bezit, zy hebben my dezelve ontroofd, kan ik ze niet weder krygen? —— Ja, dit valt ligt te doen, 't is genoeg wanneer ik den kost, dien ik ga haalen, vergiftig. By myne wederkomst kan ik zeggen in de Stad reeds gegeeten te hebben: myne Reisgenooten zullen, zonder eenig agterdenken, eeten en sterven: hunn' dood stelt my de twee derde deelen, die zy bezitten, in handen."

Middelerwyl zaten zyne Reisbroeders onder de schaduw van een' Boom, met dit overleg bezig. „ Welk een ongeluk is het voor ons, dat wy dien jongen knaap in ons gezelschap hebben: wy zyn daar door genoodzaakt geweest den gevonden schat in drie deelen te verdeelen; zyn deel zou ons eigendom geworden, en wy ryk zyn. Hy zal binnen kort wederkeeren; wy hebben goede ponjaarden by ons.

De Jongeling keert tot zyne Reismakkers weder, zy vatten hem by den kop en steeken hem dood; dit stuk verrigt hebbende, eeten zy van den gekogten vergiftigden leeftogt, en stierven terstond.

WAAR-

WAARNEEMINGEN

omtrent de

LUGTS-GESTELDHEID, WEDER en WIND, te AMSTELDAM,

in *July* 1769.

D.	Barometer. 's morg.	's midd.	's av.	Therm. mo.	mi.	av.	Winds Streek. 's morg.	's midd.	's av.	Weder. Gesteldh.
1	30. 1½	30. 1½	30. 1½	58	62	58	N W	N W	N W	Helder
2	— 1	— 1	— 2	63	64	58	W	W	——	— Bet. H.
3	— 3	— 3½	— 3½	62	69	61	N t O	N t O	N t O	Helder.
4	— 4	— 4	— —	65	74	67	N O	Z W	Z W	———
5	— 3½	— —	— —	69	82	66	O	O	O	———
6	— —	— 3½	— 3	68	69	67	N O	N O	N O	———
7	— 2	— 1½	— 0	64	72	65	——	——	Z	—B. Weerl.
8	29. 10	29. 10	29. 10	64	68	62	Z	Z W	Z W	R. Wolk.
9	— 11	— 11½	30. 1	62	65	58	N O	N	N	Helder.
10	30. 1½	30. 1½	— 1½	58	64	54	N	N W	N W	— B. Hel.
11	— —	— —	— —	61	72	66	N W	——	——	Hel. Wolk.
12	— —	— 1¼	— 1¼	69	71	65	W	W	W	Bet. Hel.
13	— —	— 1½	— 0½	66	70	67	——	——	——	Hel. Wolk.
14	— 0½	— 1	— 1	67	68	64	——	——	——	———
15	— 1½	— 2	— 0	68	76	68	——	O	O	Bet. Hel.
16	29. 11½	29. 10½	29. 9½	73	82	68	Z W	Z O	Z	H. Dond. R.
17	— 10	— 11	— 11	68	75	70	W	W	W	— Weerl.
18	— 10½	— 10½	— —	72	74	65	Z W	Z W	N	— Reg.
19	30. 0	30. 0½	30. 1	67	72	63	W	W	W	— Betr. H.
20	— 1	— 1	— 0	68	72	67	N O	N O	N O	———
21	29. 11½	29. 11	29. 10¼	69	76	67	——	——	——	Bet. Reg. H.
22	— 10¼	— 10½	— 10	70	68	67	N	——	——	Reg. Dond.
23	— 11½	— 11	30. 0	71	78	71	N O	O	O	Hel. Wolk.
24	30. 0½	30. 0½	— 1	72	83	68	——	N O	——	———
25	— —	— 1	— 2	67	68	62	N W	N W	N W	Bet. Reg. H.
26	— 2	— 2	— —	66	68	59	——	——	——	Wolk. Hel.
27	— 1	29. 11	29 9	62	63	60	Z	W	W	— Reg.
28	— 8½	— 8¼	— 5	62	68	61	W	Z W	Z	Wind —
29	— 5¼	— 8	— 8½	58	62	59	W t Z	N W	N W	Storm. Buij.
30	— 8½	— 9½	— 10¼	62	60	56	N W	——	——	Buijig.
31	— 10½	— 11½	30. 1	59	67	57	W t Z	W	N	— Held.

Hoogste Barometer d. 30. 4 }
Laagste Barometer d. 29. 5 } middelb. d. 29. 10½.

Hoogste Thermometer gr. 83 }
Laagste Thermometer gr. 54 } middelb. gr. 68½.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

EENE ALGEMEENE BESCHOUWING VAN DE ONVOLMAAKTHEDEN IN DE MENSCHLYKE ZAMENLEEVING, EN VAN DE OORSPRONGEN, WAAR UIT ZE VOORTVLOEIJEN.

(*Uit het Engelsch.*)

HOe oplettender wy ons oog vestigen op den staat des Menschdoms door alle eeuwen, hoe nauwkeuriger wy denzelven onderzoeken, hoe meer en vaster wy overtuigd zullen worden, dat de menschlyke Maatschappy, zelf dan wanneer zy zich op 't schoonst en heerlykst vertoont, nooit tot die hoogte van grootheid en geluk is opgeklommen, als een Wysgeer zou verwagten, wanneer hy bedaard de rede raadpleegt, den aart des Menschdoms overweegt, en in aanmerking neemt met welk een overvloed van middelen 't zelve door de Natuur voorzien is, om alle noodzaaklykheden te vervullen en alle verlangens te voldoen.

Men moet, in de daad, bekennen, dat in eenige eeuwen, onder sommige Volken, de grootheid en beschaafdheid zich luisterryk vertoonden; dat zy nu en dan groote vorderingen in Weetenschap en Deugd gemaakt hebben. Maar een keurig Waarneemer van het voorgevallene op deeze wereld, moet toestaan, dat de menschlyke Maatschappy nimmer tot dat toppunt van Uitmuntenheid, van Kennis, van Deugd en van Geluk is opgeklommen, tot het welke 't zelve in staat is, indien de Menschen hun verstand behoorelyk aankweekten, en een gepast gebruik maakten van de rykdommen der Natuure.

Welk een ruime voorraad van geluksmiddelen, om den Menschen tot cieraad en geluk te dienen, wordt 'er op de oppervlakte en in den schoot des Aardryks gevonden! De Natuur heeft, met eene milde en ruime hand, opgeleverd wat tot 's Menschen heil kan strekken. En die Meestresse is niet nalaatig om de kinderen der Menschen te leeren, welk een gebruik zy van deeze groote voordeelen te maaken hebben. Zy heeft hun voorzien met een onderscheidender geest, en een schrander vernuft, waar door zy zich

WAARNEEMINGEN

omtrent de

LUGTS-GESTELDHEID, WEDER en WIND, te

in *July* 1769.

D.	Barometer. 's morg.	's midd.	's av.	Therm. mo.	mi.	av.	Winds 's morg.
1	30. 1½	30. 1½	30. 1½	58	62	58	N W
2	— 1	— 1	— 2	63	64	58	W
3	— 3	— 3½	— 3½	62	69	61	N [illegible]
4	— 4	— 4	— —	65	74	67	N
5	— 3½	— —	— —	69	82	66	[illegible]
6	— —	— 3½	— 3	68	69	67	[illegible]
7	— 2	— 1½	— 0	64	72	[illegible]	[illegible]
8	29. 10	29. 10	29. 10	64	68	[illegible]	[illegible]
9	— 11	— 11½	30. 1	62	[illegible]	[illegible]	[illegible]
10	30. 1½	30. 1½	— 1½	58	[illegible]	[illegible]	[illegible]
11	— —	— —	— —	61	[illegible]	[illegible]	[illegible]
12	— —	— 1¼	— 1½	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
13	— —	— 1½	— 0½	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
14	— 0½	— 1	— 1	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
15	— 1½	— 2	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
16	29. 11½	29. 10½	29. [illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
17	— 10	— 11	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
18	— 10½	— 10½	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
19	30. 0	30. 0½	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
20	— 1	— 1	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
21	29. 11½	29. 1[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
22	— 10¼	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
23	— 11½	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
24	30. 0½	3[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
25	— —	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
26	— 2	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
27	— 1	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
28	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
29	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
30	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
31	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]

... tot ... ekt; en ... erst op den

... ordigen ſtaat dier ... kennis hebben, met ... de vinden om te beſlui- ... oudtyds ſterker bevolkt wa- ... ons zelf waarſchynlyk voor- ... nland, *Egypten* en andere *Lan-* ... *elandſche Zee* geleegen, naar maate ... ektheid, driemaal zo veel volks be- ... tegenwoordig, niet tegenſtaande alle ... de vorderingen. Dit kan ons eeniger- ... flauw, een denkbeeld geeven van 't ... chen, dat 'er zou hebben kunnen verwekt ... zyn.

... ulk een groot aantal Menſchen zou een veel ... voorraads noodig gehad hebben, om zich ... te voeden, dan de Aarde heeft voortgebragt; ... behoefte zou niet grooter geweest zyn, dan zy ... kunnen opleveren. Noit heeft men de Aarde ... zo veel men kon, uitgeſtrekte gedeelten derzel- ... weinig of niets voortgebragt, en van geen land ... alles afgevergd.

... zouden ons over de kleinheid van 't getal der ..., en de geringe bearbeiding der Aarde, ſchoon ... blyken van de zwakheid des Menschdoms, ... mogen ſchaamen, indien zy, die bewoonders dee- ... weereld geweest zyn, de waardigheid der Menschlyke na-

ɔfd, en dien trap van geluk beklommen
zy in ſtaat zyn. Doch, helaas! het
...en, dat weezenlyk beſtaan heeft,
... aan veele rampen bloot geſteld
...al zou in overvloed hebben
...id wel beſteed en zamen-
...geluk te bevorderen;
... plan voor te ſtel-
...ſtelde oogmer-
...eerden ſmaak
...g te maaken en

...heid, waar door het
...t, niet bewaard heeft,
...e vorderingen in de Wee-
... in aanmerking neemt hoe
...nnen maaken, als zy den rech-
...ing ingeſlaagen, en rust gehad
...toord te achtervolgen. Men heeft
...kennis voor een goed gedeelte aan het
...: de naſpeuringen der Menſchen zyn ge-
...oken, en gevolglyk weeten wy maar weinig
...of Kunst, in vergelyking van 't geen men zou
...nnen weeten.

...egenſtaande de groote vorderingen, geduurende de ...e eeuwen, in de Starrekunde gemaakt, is onze kundigheid van de hemelſche lichaamen nog zeer gebreklyk. De loop der Staartſtarren zal niet, dan naa 't verloop van eenige honderd jaaren, voltooid worden. Wy hebben nog geene geregelde waarneemingen van de veranderingen in de onmeetbaare gewesten des Hemels in de voorledene eeuwen voorgevallen. Wy bezitten geen nauwkeurige lysten van de Starren, die zich nu vertoonden en dan weder verdweenen. Wy zyn nog in 't onzekere wegens den afſtand der vaste Starren van ons, en van den afſtand, waar op zy van elkander ſtaan. De wet volgens welke de evennagtstyden komen, ſchoon de nauwkeurigheid en ſtiptheid daar van eene zeer oude ontdekking zy, is tot heden nauwlyks ten vollen ontdekt. — Hoe veele andere veranderingen zouden door nauwkeurige waarneemingen uitgevonden worden! Ten aanziene van de Zon, als mede van de Dwaalſtarren, zo van den eerſten als van den tweeden rang ontbreeken ons nog veele kundigheden; nog netter waarneemingen kunnen 'er gedaan worden, wegens de helling

 van

in ſtaat vinden om die goederen op de beste wyze aan te wenden, en den welſtand der Maatſchappye in 't algemeen en van ieder lid in 't byzonder te verzorgen.

Tot welk eene hoogte van Kennis, Deugd en Geluk het Menschdom kan opſtygen, door het aankweeken zyner vermogens, mogen wy eenigermaate opmaaken uit de vorderingen van eenige byzondere Perſoonen, of Volken, op zekere tyden. Indien wy nogthans daar mede de vorderingen in 't algemeen tot hier toe gemaakt, vergelyken, zullen zy verre weg te kort ſchieten. — Eenige byzondere waarneemingen zullen dit ſtuk in een helder daglicht ſtellen.

Hoe talryk ook het Menschdom zy of men het immer rekende, het heeft noit zo talryk geweest als men met regt zou mogen verwagten, in aanmerking neemende hoe vroegtyds de beide Sexen ter voortteelinge in ſtaat zyn, en tot welk een ouderdom deeze bekwaamheid zich uitſtrekt; en hoe veele eeuwen het geleeden is, dat zy eerst op den aardbodem geplaatst wierden.

Wanneer wy den ouden en tegenwoordigen ſtaat dier Landen, van welken wy de meeste kennis hebben, met elkander vergelyken, zullen wy rede vinden om te beſluiten, dat verſcheide derzelven oudtyds ſterker bevolkt waren dan in deeze dagen. 't Zal ons zelf waarſchynlyk voorkomen, dat *Italie*, *Griekenland*, *Egypten* en andere Landen, omſtreeks de *Middelandſche Zee* geleegen, naar maate van derzelver uitgeſtrektheid, driemaal zo veel volks begreepen, als *Engeland* tegenwoordig, niet tegenſtaande alle onze zo zeer geroemde vorderingen. Dit kan ons eenigermaate, ſchoon zeer flauw, een denkbeeld geeven van 't groot getal Menſchen, dat 'er zou hebben kunnen verwekt en onderhouden zyn.

't Is waar zulk een groot aantal Menſchen zou een veel grooter menigte voorraads noodig gehad hebben, om zich te kleeden en te voeden, dan de Aarde heeft voortgebragt; maar die behoefte zou niet grooter geweest zyn, dan zy zou hebben kunnen opleveren. Noit heeft men de Aarde bebouwd zo veel men kon, uitgeſtrekte gedeelten derzelver hebben weinig of niets voortgebragt, en van geen land heeft men alles afgevergd.

En wy zouden ons over de kleinheid van 't getal der Menſchen, en de geringe bearbeiding der Aarde, ſchoon weezenlyke blyken van de zwakheid des Menschdoms, minder mogen ſchaamen, indien zy, die bewoonders deezer wereld geweest zyn, de waardigheid der Menschlyke na-

natuure gehandhaafd, en dien trap van geluk beklommen hadden, tot welken zy in ſtaat zyn. Doch, helaas! het gering getal der Menſchen, dat weezenlyk beſtaan heeft, is maar ſchaars voorzien, en aan veele rampen bloot geſteld geweest. Een veel grooter getal zou in overvloed hebben kunnen leeven, indien zy hun' arbeid wel beſteed en zamengeſpannen hadden om 't onderling geluk te bevorderen; maar in ſtede van zich zulk een heerlyk plan voor te ſtellen en te bewerken, hebben zy tegen over geſtelde oogmerken nagejaagd, en, door eenen geheel verkeerden ſmaak vervoerd, aangeſpannen om elkander elendig te maaken en te verwoesten.

Gelyk het Menschdom zyne waardigheid, waar door het boven de rest der Schepzelen uitmunt, niet bewaard heeft, zo heeft het ook maar zeer geringe vorderingen in de Weetenſchappen gemaakt, als men in aanmerking neemt hoe groote zy zouden hebben kunnen maaken, als zy den rechten weg van Letteroefening ingeſlaagen, en rust gehad hadden om dien ongeſtoord te achtervolgen. Men heeft de bevordering van kennis voor een goed gedeelte aan het geval overgelaaten: de naſpeuringen der Menſchen zyn geduurig afgebrooken, en gevolglyk weeten wy maar weinig van Natuur of Kunst, in vergelyking van 't geen men zou hebben kunnen weeten.

Niettegenſtaande de groote vorderingen, geduurende de laatſte eeuwen, in de Starrekunde gemaakt, is onze kundigheid van de hemelſche lichaamen nog zeer gebreklyk. De loop der Staartſtarren zal niet, dan naa 't verloop van eenige honderd jaaren, voltooid worden. Wy hebben nog geene geregelde waarneemingen van de veranderingen in de onmeetbaare gewesten des Hemels in de voorledene eeuwen voorgevallen. Wy bezitten geen nauwkeurige lysten van de Starren, die zich nu vertoonden en dan weder verdweenen. Wy zyn nog in 't onzekere wegens den afſtand der vaste Starren van ons, en van den afſtand, waar op zy van elkander ſtaan. De wet volgens welke de evennagtstyden komen, ſchoon de nauwkeurigheid en ſtiptheid daar van eene zeer oude ontdekking zy, is tot heden nauwlyks ten vollen ontdekt. — Hoe veele andere veranderingen zouden door nauwkeurige waarneemingen uitgevonden worden! Ten aanziene van de Zon, als mede van de Dwaalſtarren, zo van den eerſten als van den tweeden rang ontbreeken ons nog veele kundigheden; nog netter waarneemingen kunnen 'er gedaan worden, wegens de helling

van het vlak des Evenaars tot den Zonneweg, en wegens de Vlekken, op het lichaam der Zonne ontdekt. Wy weeten niet of de weezenlyke of schynbaare middellynen der Wagters kleinder of grooter zyn op verschillende tyden: of derzelver omloopen en afstanden van de Aarde of van elkander, altoos dezelfde zyn: of de hitte der Zonne bestendig even groot of veranderlyk is, en, indien veranderlyk, of dezelve toe of afneeme en in welk eene evenredigheid; wy zyn onkundig of de Staart en Dwaalstarren elkander ontmoet en tegen elkander gestooten hebben, en of 'er dusdanig een tegen een loopen te wagten staa. Met één woord, naa zo veel arbeids als 'er reeds gedaan is, verlangen wy nog in veele opzigten naukeuriger waarneemingen, en netter Starrekundige tafels.

Wat het Lugtsgestel betreft, men heeft nog geene genoegzaame waarneemingen gedaan op de Winden, den Regen, den Dauw, de Vorst, den Hagel, de Sneeuw, den Donder, het Noorderlicht en andere verschynzelen in dit gedeelte der Natuure. Men heeft geene nette registers gehouden van de veranderingen in onderscheide eeuwen en verschillende Landen, die aan afgelegene Volken medegedeeld of van hun ontvangen, om uit dezelve van eeuw tot eeuw overgehandreikt, de Wetten van het Weer op te maaken.

Hoe schaars zyn onze waarneemingen omtrent deezen Aardkloot, en de veranderingen die op denzelven zints de Schepping zyn voorgevallen! Wy weeten niet hoe zeer de Zeën, de Binnenwateren en de Rivieren, de Landen hebben weggespoeld, of welke aanwinsten van Land 'er geschied zyn; of de hoogte der Bergen altoos en dezelfde geweest is; welke nieuwe Bergen, Eilanden, Rivieren en Meiren 'er ontstaan, welke verwoest of te eenemaal verdweenen zyn; noch ook hoe groote veranderingen Aardbeevingen en Vuurbraakingen hebben te wege gebragt. De Langte en Breedte der meeste plaatzen is niet net bekend, als mede, niet of die altoos dezelfde blyven. Men heeft eene veronderstelling gemaakt wegens het onderscheid tusschen de langte van den As der Aarde en de Middellyn op den Evenaar, en tot eer van onze onderzoeklievende Eeuw, heeft men proeven genoomen in de afgelegenste Gewesten, die aan de gemaakte veronderstelling beantwoordden; maar nauwlyks is het iemand in de gedagten gekomen, dat 'er eene verandering kan zyn in den kloot der Aarde zelve, en dat een groote cirkel, door dezelfde

pun-

punten getrokken, misschien niet altoos even groot zal weezen. Niettegenstaande de veelvuldige Reizen zyn 'er nog magtige streeken lands onbekend; aan de Zuidpool kunnen nog groote Eilanden weezen, of mogelyk is het een vast Land. In de binnenste gedeelten van *Africa*, in de Noordlykste en Zuidlykste punten van *America* en in het Oostlykste van *Asia*, is nog veel ter ontdekking overgebleeven. De zuidelykste gedeelten van *Europa*, en de Landen niet verre van de *Middelandsche zee* gelegen, heeft men eenigzins nauwkeurig onderzogt, maar dit onderzoek heeft zich niet wyd uitgestrekt; de Noordoostlyke of Noordwestlyke doortogt is nog niet ontdekt, zelfs weeten wy niet of een deezer doortogten mogelyk is. —— Waarlyk hoe zeer ook de Wysgeeren geroepen, en hoe zeer de Dichters uitgevaaren hebben tegen de gierigheid en onderzoeklust der Menschen, men heeft tot nog geene genoegzaame onderzoekingen gedaan, omtrent het geen op Aarde te vinden is of in haare ingewanden verborgen zit.

Wyders heeft men geene nauwkeurige naspeuringen te werk gesteld omtrent de natuur der Dieren en Planten, de eigenschappen en kragten der andere lichaamen hier op Aarde voorkomende. Wy missen nog veel zo ten aanziene van voorwerpen die klein en naby zyn, als ten aanziene van groote en ver geleegene. Wy weeten niet te zeggen, hoe lang veele Dieren leeven of kunnen leeven; of hun leeven, hunne grootte en voortteeling altoos even eens geweest hebbe, noch hoe zeer en in welk eene evenredigheid zy verschillen op onderscheide tyden, in verschillende gewesten en lugtstreeken. Hoe weinig is ons bekend van de Reuzen en Dwergen, die gezegd worden hier en daar te woonen. Hoe luttel heeft men zich 'er aan laaten gelegen leggen, om het zigtbaar onderscheid tusschen Blanken en Zwarten te onderzoeken, om nutte en onschuldige proeven te doen omtrent de veranderingen, die eene opvolgende reeks van voortteelingen zou veroorzaaken! In stede van gepaste proeven te neemen om onze kundigheden in de Dierlyke huishouding uit te breiden, vergaapen wy ons veel al, gelyk kinders aan 't beschouwen van Gedrogten en Dieren van eene vreemde gestalte. Voor ons is 't nog verborgen, in hoe verre de Dieren vatbaar zyn voor onderwys, en tot welk een trap van volkomenheid zy kunnen opgevoerd worden.

Wie zegt ons hoe lang een *Eik*, en ander Geboomte, de plaats kan beslaan; en welke veranderingen de Boomen on-

ondergaan van 't zaadkorreltje af tot dat ze geheel verteerd zyn? Hoe veele proeven kunnen 'er nog gedaan worden, niet alleen in 't Groeijend maar ook in 't Dierenryk, om de eigenschappen verder op te speuren, de werkingen der Natuure te ontdekken; en de Geneeskunst te bevorderen? Ik oog niet op proeven die beuzelagtig, onnut of wreed van aart zyn; deeze zyn niets te agten, geene als verschriklyk gansch te verwerpen; maar verstandige, nutte en zagtaartige proeven. In 't kort de Natuur is nog eene verborgenheid, naa zo veele toevallige ontdekkingen en keurige naspeuringen als 'er gedaan zyn. Dus lang weeten wy nog maar weinig van de weezenlyke vermogens en kragten, die geduurig in 't Heelal werken.

Men kan niet lochenen, dat deels by geluk, deels door de vlyt van schrandere Mannen, veele noodige, nutte en aangenaame kunsten ontdekt zyn. In den Land- Akker- Tuin-en Veebouw, heeft men eene menigte van nutte regels opgegeeven. De Menschen hebben veele zeer geschikte middels bedagt om zich tegen de koude en andere ongemakken der lugt te dekken en te beveiligen, zy hebben hunne Taal beschaafd, en, op zommige tyden, uitgemunt in Dichtkunde, Welspreekenheid, Zang - Speel - Schilder- Beeldhouw-en Bouwkunde; de Landmeet en Rekenkunde zyn met andere weetenschappen van hun beoefend. Nogthans hebben zy het zo ver niet gebragt als hun vermogen zou hebben kunnen doen, in omstandigheden, recht geschikt om de aangelegenste ontdekkingen aan den dag te brengen.

Volgens de beste berigten welke ons de Geschiedenis der wereld oplevert, heeft de kundigheid, in de eerste eeuwen, maar zeer geringe vorderingen gemaakt. Dit komt ook overeen met den natuurlyken loop der dingen. Ongetwyfeld moest 'er eene geruime wyl verloopen eer de Menschen tyd vonden tot, en smaak kreegen in het beoefenen der Wysbegeerte. De naspeuring van de kragten en eigenschappen der natuurlyke dingen, door eene oplettende waarneeming, schoon 't noodzaaklykste van alles om den Mensch in staat te stellen tot het verkrygen van eene volkome heerschappy over 't geschaapene, schynt het laatst in zwang geraakt te weezen, en de minste aanmoediging van de Wysgeeren ontvangen te hebben. Zelf, naa dat de Wereld, in verscheide andere opzigten merkelyk verlicht was, bleef de Natuurkunde zeer onbeoefend; voor den tyd van SOCRATES hadt men 'er maar weinig in gedaan. Egter hoe verbaazend dit moge weezen, het schynt duidelyk

lyk te blyken, dat men ze in zynen tyd beter kende, dan immer naderhand, tot dat, in de laatste drie honderd jaaren, de Geleerdheid begon te herleeven.

Niet tegenstaande de vorderingen der Ouden en Laateren in kennis, blyft egter de Natuurkunde zeer onvolmaakt. Indien de Menschen in zulk eene goede verstandhouding geleefd, zo veel rusts en gemaks genooten hadden, als hun in staat gesteld zou hebben om geregeld, volgens vast bepaalde ontwerpen, voort te gaan in het doen van ontdekkingen, zou het verloop van zulk een reeks van eeuwen, ongetwyfeld, de kennis der Natuur veel verder voortgezet hebben, dan ze tot nog toe gekomen is; het Menschdom zou, by de kunsten, nu uitgevonden, veele andere gevoegd, en dit alles zeer veel toegebragt hebben om 't gemak en 't genoegen des leevens te vermeerderen.

Dus is de menschlyke Zamenleeving noit tot die volmaaktheid gekomen, tot welke zy door de wyze Voorzienigheid schynt geschikt met middelen voorzien te zyn. Ten minsten kunnen wy zeer bestaanbaare denkbeelden vormen van veel grooter vorderingen, en veel beter genietingen.

By veelen is niets mogelyk dan 't geen zy weezenlyk gezien of gehoord hebben, en in der zodanigen oog zyn alle groote ontwerpen van vordering enkele harssenschimmen. Volgens het denkbeeld dier Wysgeeren, maaken de onbeteugelde driften en hartstogten der Menschen, alle naderingen tot de volmaaktheid in de menschlyke zamenleeving volstrekt onmogelyk. 't Valt gemaklyk, zeggen zy, heerlyke ontwerpen te schilderen; wy kunnen ons gereed, zo in de natuurlyke, als in de zedelyke wereld, eene andere schikking verbeelden. De Dichters hebben van eene eeuwigduurende Lente, van een altoos heldere en onbetrokke lugt, gezongen; rivieren van Melk en Nectar, en een grond, die van zelfs, zonder arbeid, allerlei soorten van aangenaam voedzel voortbragt, zyn het werk hunner leevendige verbeeldingskragt, en van hun speelend vernuft. Wy mogen ons een' algemeenen Vrede, een heerschende Vriendschap, en eeuwen, waar in Wysheid en Deugd de overhand hebben, voorstellen; maar deeze betoverende ontwerpen hadden noit eenig bestaan, en zullen het noit krygen, dan in het brein der Dichteren, of om stoffe te verschaffen voor de Schryvers van vercierde geschiedenissen.

Indien dit weezenlyk de staat der zaake is, hebben wy rede om ons daar over te bedroeven. Nogthans is de vraag, wegens de mogelykheid van zulk een gelukkigen staat, van

te groot eene aangelegenheid om 'er zo los over heen te loopen. Zy vereischt eene verdere ontwikkeling, die ons voor de aangewende moeite zal beloonen: want, ſchoon wy misſchien, naa al ons onderzoek, moeten ophouden zonder te kunnen vinden wat wy wenſchen, nogthans zullen wy ten minſten, door ons navorſchen, eene meerdere kennis bekomen van de menschlyke driften en hartstogten; wy zullen den aart der Maatſchappye dieper inzien, en vroeder worden in de handelingen der Voorzienigheid.

Ondertusſchen is het, voor een ieder, op 't verleenen van de minſte aandagt, blykbaar, dat de Staatkundige Stelzéls, en regels van Opvoeding, die dus lang de overhand gehad hebben, geheel onbeſtaanbaar zyn met een' volmaakten Staat der Menschlyke Zamenleeving. De Onmin, waar in het Menschdom leeft, de twisten om rykdom en magt tusſchen de onderſcheide Volken, de eerzugt der Koningen en Vorſten, hunne ſtrydige belangen, en de daar uit voortkomende bloedige Oorlogen, vernielen millioenen van Menſchen, en verhinderen de bevolking des Aardryks. Armoede, die 'er veelen het trouwen afraadt, als niet maggig om behoorelyk de kost voor hun gezin te winnen, is een groote hinderpaal tegen de vermenigvuldiging des Menschlyken geſlachts. Onmaatigheid en wellust hebben hier ook eenen zeer nadeeligen invloed; en in zo verre eene heerſchende Gewoonte, eenige Staatkundige of Godsdienſtige grondſtellingen, of de onbeſtendigheid van eigendommen, de Egtvereenigingen beletten, werken zy mede om de voortplanting van 't Menschdom te verhinderen. De Aarde kan nimmer ten vollen bevolkt, noch, op de beste wyze, bebouwd worden, en zo dat elk deel voortbrenge wat het kunne voor dat dezelve eene verblyfplaats des Vredes, der Gerustheid en des Overvloeds worde. Elk moet zich in zulke voordeelige omſtandigheden geplaatst vinden, dat hy zyns gelyken konne trouwen, zyne Kinderen behoorelyk opvoeden, en in zulk een ſtaat ſtellen, waar in zy, op hunne beurt, kunnen trouwen, en zich omtrent hunne naakomelingſchap op dezelfde wyze gedraagen. Wy moeten ons een Wereld voorſtellen, waar uit de armoede niet alleen; maar ook de vrees voor dezelve verbannen is, waar geene wapenkreet of oorlogsgerugt gehoord worde. Het bebouwen der Aarde vereischt een naarſtig poogen, vadzige luiheid moet verdreeven, algemeene vlyt en kloekheid ingevoerd en aangemoedigd, en de arbeid gelykmaatig verdeeld worden. Elk moet zyne

post

post te roer ſtaan, de vereenigde arbeid der inwoonderen der aarde moet tot het groot hoofdeinde, het algemeen geluk, medewerken.

Om derhalven de ſtaat der Menschlyke zaaken tot die hoogte op te voeren, waar van wy ons een beſtaanbaar denkbeeld kunnen vormen, moet de Staatsgeſteltenis geheel veranderd, eene nieuwe wyze van Opvoeding ingevoerd worden. —— 't Moge, in de daad, eene zwaare taak weezen eene volkomen ſchets te ontwerpen van zulk een Staatsbeſtuur, van zodanig eene Opvoeding, 't is egter niet onmogelyk eenige van de ruwſte trekken te haalen. Over 't geheel zal zodanig eene beſpiegeling niet onvermaaklyk, en het naarſtig zoeken naa eene volmaakte geſteltenis niet ongelyk weezen aan het zoeken na den Steen der Philoſophen, en overvloedig de gedaane moeite vergoeden, ſchoon men, in 't einde, zulk eene geſteltenis in het weezen der zaake ondoenlyk vondt.

WAARNEEMINGEN EN PROEVEN AANGAANDE DE WONDEN, DER PEEZE VAN ACHILLES; *door* M. J. J. L'HOIN, *Meester Chirurgyn te Dijon*; Lid der Akademie van dezelfde Stad; van de Geleerde Maatſchappye te *Clermont Ferrand*, enz.

MEt deeze Proeven en Waarneemingen van den Heer L'HOIN, op de *Peeze van Achilles*, waaren wy gevorderd tot de XI en XII. Proeve (*). —— Den 15 December 1761, ſneed ik de twee peezen van Achilles van een jong Teefje geheel af, de regter dwers, en de linker ſchuin: het liep den zelfden dag, en 'er kwam niet eenig toeval by de wonden. Den 2 January was de heeling der bekleedzelen, aan de natuur alleen overgelaaten, van den regter poot, volkomen, eu den 4 ook van den linker; maar geen van beide afgeſneede peezen ſcheen vereenigd: in tegendeel, ſcheen 'er tusſchen haare verdeelde einden een verwydering, van bykans een duim, te wezen. Het hondje, welk zeer vermagerd was, voornaamlyk aan zyne beenen, ſleepte al gaande zyn' twee achterpooten na.

Omtrent het einde van Maart begon ik een draad van de peez' van den regter poot te voelen: deeze draad werdt van tyd tot tyd dikker. In omtrent een' maand bekwam hy,

(*) Zie boven, bladz. 262.

hy, byna, de dikte welke de pees van Achilles van het dier natuurlyk hadt voor dat het gekwetst ware; en, naar maate hy toenam, steunde het hondje meer op deezen poot om te loopen. Sedert het begin van Mey groeide deeze pees niet meer dan naar gelang der algemeene groei van het lichaam.

Ik verbeeldde my, dat de pees op nieuw gegroeid ware; want, de geringheid van die peezige draad in aanmerking neemende, kon ik bezwaarlyk gelooven, dat de afgesneede einden zich wederom vereenigd zouden hebben. Geduurende deeze onderstelde zonderlinge hergroeijing werdt het dier, van achtere, minder mager dan het te vore was geweest; en na de volmaakte geneezing van zyn regter poot, werdt het hondje aan dezelfde zyde even vet. Het liep zeer vlug, en sprong gemaklyk, schoon het nog niet bleek dat de pees van zyn' linker poot hereenigd of hergroeid ware; het welk het dier nog deedt hinken.

Het was ook nog in den zelfden staat, den 12 July 1762, wanneer ik het aan myne medebroeders vertoonde. Ik gaf, hun, op den zelfden tyd, te kennen de vreeze welke ik had, als ik zyne pooten zou ontleeden, myne vooringenomenheid, voor eene hergroeijing van de peez' van Achilles, aan den regter poot, te veel te zullen begunstigen, en, met deeze gedagte, de waare gesteldheid van het deel uit het oog te verliezen. Om dit te vermyden, verzogt ik de Heer *Enaux*, de ontleeding van het hondje te willen doen, en ons te berigten wat hy aan beide pooten bevonden hadt. Zie hier een afschrift van zyn opstel, 't welk hy, den volgenden 23 Augustus, in de tegenwoordigheid van veele Heelmeesters, voorlas.

„ Belast zynde met het onderzoek der peezen van Achilles, welken, eenige maanden geleeden, een Teefje waren afgesneeden, en waar van de vereeniging geschied was zonder eenige hulp van de konst, heb ik aan den regter poot, voor dat ik hem door het mes ontblootte, gezien een klein lidteeken op de huid, 't welk geen de minste vasthegting hadt met de peeze of haare schede; zo dat men, dit deel uitstrekkende of samenplooijende, de pees even gemaklyk deedt beweegen, als op eenige andere plaatse, waar geen lidteeken was.

„ Een' sneede gedaan aan de huid, twee vingeren boven het lidteeken, en dezelve vervolgd hebbende aan deeze plaatse, werd ik bevestigd in het geene ik opgemerkt had aangaande geene vastheid van de huid aan de peeze.

„ Men

„ Men voelde eene kleine knoop, op de plaats' van het lidteeken der peeze, waar de ſcheede een geringe aanhegting hadt gekreegen.

„ De vezelen der peeze waren, in het middepunt van haar lidteeken, zo verwerd, dat men 'er geen orde van kon onderſcheiden; maar op de oppervlakte van den knoop ſcheenen de vezelen vry regelmaatig geplaatst en hereenigd. Deeze pees, welke haar natuurlyke grootte hadt, was dwers afgeſneeden geweest.

„ De linker poot, welks pees van Achilles ſchuin was afgeſneeden, was magerder; ook was deeze pees zeer dun, en de ſpier, waar van hy afkoomt, zo klein en wankleurig, dat men haar naauwlyks voor een ſpier konde aanzien: de wedervereeniging van de beide afgeſneede einden der peeze was evenwel geſchied; en ik vond hier, ten opzichte van het lidteeken, het zelfde als by de andere. Ik vond geen zenuwdraadje welk in de afſnyding der peeze gedeeld hadt, alhoewel het waarſchynlyk is, dat de vermagering en kragteloosheid der ſpier, waarom het diertje aan deeze zyde hinkte, van zodanig eene oorzaak zullen afgehangen hebben.

„ Ik heb de beide peezen, eenige dagen, in water te weeken gelegd; ik heb 'er de ſcheede, met veel gemak, van afgeſcheiden: ik vond evenwel by beiden een geringe aanhegting van deeze ſcheede, op de plaats van het lidteeken der peezen, welke echter eenige ligte beweeging aan deeze deelen overliet.

„ Ik heb my bepaald verſlag te doen van het gene ik heb opgemerkt, en waar van my berigt verzogt was; ondertusſchen is het te wenſchen, dat herhaalde proeven een' zaak van zo veel gewigt in nog klaarer licht mogen ſtellen."

Ras kwam 'er gelegenheid om de wensch van den Heer *Enaux* te beantwoorden: ik had een Teefje beſchaard, om het getal myner proeven te vermeerderen; ik verzogt myne medebroeders, zy zouden zelven de proeven doen aan het dier welk ik hun voorbragt.

XIII en XIV. Proeve. Den 23 Augustus 1762, wilde de Heer *Maret* de beide peezen van Achilles van het hondje wel, in onze tegenwoordigheid, afſnyden: hy ſneedt dezelven geheel door, de eene dwers, de andere ſchuin van binnen naar buiten. Men deedt geen verband om deeze wonden, welken vry groot waren, inzonderheid aan den linker poot, waar de ſneede ſchuin was gemaakt. Zy bleeven

ven vogtig en gaapende ; agt dagen hier na werden zy met een roof bedekt, welke, tot de volmaakte geneezing toe, bleef, op het einde van September.

Den 11 van Oktober, vertoonde ik het zelfde dier op nieuw aan de Heelmeesters, voor welken het geopereerd was. Zy erkenden alle, dat de deelen, te vore gekwetst, wederom vast vereenigd waren; dat een knoop, aan elke peeze, het punt der hereeniging van de oude wonde aanwees; dat het hondje in een goeden ſtaat was, zonder hinken ging, en met alle vlugheid van zyn' ſoort liep.

Het zelve den 3 November ontleedende, zag ik, dat de wonden der peezen volkomelyk geneezen, en deeze deelen, zo wel als derzelver ſpieren, in een zeer goeden ſtaat waren.

XV en XVI. Proeve. Den 11 Oktober 1762, ſtelde ik myne medebroeders voor, nieuwe proeven in 't werk te ſtellen op twee katten welken ik had laaten brengen. Ik ſtelde voor, aan de eene de peezen van Achilles meteen ſchaar af te ſnyden, en de andere alleen te prikken. Zie hier hoe men gewerkt hebbe.

De Heer *Enaux* maakte, in onze tegenwoordigheid, een dwerſche ſneede, met een mesje, in de huid van de zwarte kat, waar door hy alleen de regter peez' van Achilles ontblootte, hierop bragt hy het eene blad van de ſchaar onder de peez' door, en ſneedt dezelve ſchuin af. Hy ſneedt ook de linker peeze, te gelyk met de huid welke haar bedekte, met ééne ſneede van de ſchaar, en dwers af.

Den vyfden dag na deeze gedaane ſneeden, waren de onbezorgde wonden met een dikke roove bedekt, waar onder, als ik dezelven een weinig drukte, eenige etter uitkwam: doch 'er was geen merklyke zwelling aan de twee gekwetſte pooten, en de kat ſleepte dezelve geſtadig als zy ging. Ten einde van drie weeken waren de lidteekenen gemaakt, en zonder rooven. Voor de volmaakte hereeniging van de peezen en de huid kon het dier niet op het plat van zyne achter-pooten ſtaan, ſchoon het ging en zeer vlug liep, zelfs voor de geneezing, op de gekwetſte plaatſen ſteunende.

Den 15 November hier aan volgende, zagen wy alle, dat de pooten van de zwarte kat zo regt en vast waren, en zy zo vlug was en ſprong, als of haar de peezen van Achilles nimmer waren afgeſneden.

XVII en XVIII. Proeve. Een ſpaanſche kat diende, den 11 Ok-

11 Oktober 1762, tot nieuwe proeven, in tegenwoordigheid van dezelfde Chirurgyns, welken by de bewerkingen aan de zwarte kat waren geweest.

De Heer *Enaux* sneedt de huid, welke de peez' van Achilles van den regter poot der kat bedekte, dwers door; duuwde zyn mes in de eigen zelfstandigheid van de peezige koord, en doorstak ze door en door. De Heer *Ravachat* prikte vervolgens dezelfde peez', met de punt van een lancet, en op een andere plaatse. Wy bemerkten alle, dat de kat, die zeer gevoelig hadt gescheenen by het doorsnyden van de huid, geen teeken van pyn hadt betoond onder de verdubbelde steek der peeze.

Terstond hier op greepen dezelfde Heelmeesters den linker poot van de kat aan: de een stak de pees naar de lengte met een lancet, dwers door de huid; een ander doorstak haar wat hooger en schuin, op meer dan eene plaats', met de punt van een mesje, dwers door de huid gedreeven. Toen wy de kat losgemaakt hadden, sprong zy van de tafel waar op zy vastgebonden was geweest; zy liep over de kamer en hieldt zich zo wel op haare achter-pooten, als of zy geene bewerking geleeden hadt: onder de tweede hadt zy gemaauwd en veel gewoeld.

Schoon de twee peezen van Achilles van dit dier, op vier plaatsen en op verschillende wyze, gestoken waren, kwam 'er geen' zwelling aan de pooten; het liet niet na dezelven te gebruiken, als ofze niet gekwetst waren; het was zelfs niet minder vlug of dertel. Met één woord, de wonde der huid van den regter poot was, op den derden dag, volmaakt geneezen, zonder op eenige wyze verbonden te wezen; en, 's anderen daags na de steekingen, kon men aan den linker poot niet meer zien dat 'er iet aan gedaan ware: het dier hadt, by gevolg, geen ongemak gevoeld, dan op het oogenblik der bewerking.

In de vier Deelen der Verhandelingen, door den Heer DE HALLER gegeeven of by een verzameld, *over de gevoelige en beweegvaardige deelen des licbaams van een dier*, vindt men verscheide waarneemingen betreklyk tot de proeven welken Ik beschryve.

Het is, derhalve, door menigvuldige daadlykheden beweezen; 1. dat honden en katten, welken men de peezen van Achilles, geheel of ten deele, dwers of schuin, hadt afgesneeden of door en door gestoken, door de natuur van hunne wonden geneezen zyn; 2. dat het niet nodig is, tot geneezing van deeze dieren, hunne wonden te beschermen

voor

voor de aandoening der lugt, of, met eenig geneesmiddel of verband te voorzien. 3. Dat de gekwetste peezen weder vereenigd zyn, zonder dat de honden of katten, welken de proeven ondergaan hadden, gelaaten hebben te loopen, somtyds wel op den eigen dag der bewerking, of naar gewoonte te eeten en te drinken; 4. eindelyk, dat geen van allen, na de geneezing, mank gegaan heeft, als men het kleine Teefje van de XII proeve uitzondert.

Deeze geneezingen, door de natuur alleen volbragt, hebben my doen denken, dat men de behandeling der wonden van de peeze van Achilles, in menschen, haar niet genoeg heeft aanbetrouwd; en de vernuftige middelen, door welke de Konst dit deel tragt te hereenigen, als het gescheiden is, ten minste somtyds, onnodig konnen zyn. En, als ze gelukt zyn, het niet is geweest door de lyders een zeer vermoeijend bedwang aan te doen, om het been uitgestrekt te houden, van het eerste verband af tot aan de geneezing der wonde. Elk een kan aan zich zelve beproeven, hoe moeilyk het is zyn voet, een kwartier uurs, in zulk een stand te houden: hy oordeele hier na, of het niet van veel nut zou zyn, te werken om de menschen van hunne wonden der peeze van Achilles te geneezen, zonder hunnen voet door eenige werktuigen, ten minste veertien dagen, uitgestrekt te houden. Zonder myne aanmerkingen aan de voor verhaalde proeven verschuldigd te zyn, had Ik reeds grond, om een gedeelte van de gewoone middelen, in de behandeling van deeze kwetzuuren, te veroordeelen.

In het jaar 1749 was een Voerman de pees van Achilles, door den slag met een byl, geheel afgesneeden: de einden werden tot malkander gebragt door het verband van PETIT. De Lyder verdroeg het bedwang, waar in zyn voet door dit middel werdt gehouden, met zo veel ongeduld, dat hy 'er een hevige koorts door kreeg: zyne klagten en smeekingen, om zyne boeijen los te maaken, heugen my nog zeer wel. Ik wederstond hem in 't begin, wyl Ik geen teken zag dat het verband, welk Ik noodzaaklyk oordeelde, te sterk gesloten was; Ik gaf eindelyk toe: doch het was te laat; de koorts hadt de overhand genomen: zy nam den Lyder weg, niet tegenstaande alle hulpe welke hem toegediend werdt. Het is waar, de kwaade gesteldheid van den gekwetsten deedt veel tot dit ongelukkig toeval, want hy storf zonder dat zyn been eenige tekenen van versterving hadt getoond, en zonder dat 'er een ettergezwel was gekoomen. Zeker is het ondertusschen, dat de voerman

man ophieldt van klaagen, zo dra Ik het bedwingend verband had losgemaakt; 't welk my altyd heeft doen denken, dat de pyn en kwelling, hier door veroorzaakt, de oorzaaken des doods in beweeging hadden gebragt, welken, zonder dit, in rust hadden konnen blyven.

Als men deeze waarneeming voegt by myne proeven, zal het niet meer vreemd schynen, dat Ik besloot, de gewoone behandeling van de wonden der peeze van Achilles te laaten vaaren; dat myne medebroeders van dezelfde gedagte waren, en Ik mynen leerlingen ried geen ander dan een enkel verband aan te leggen, om de behoorlyke geneesmiddelen op de wonde te houden; beveelende altoos, dat zy hunne Lyders een behoorlyke levenswyze moeten doen houden, en te bed blyven, zonder het beledigde deel in een bedwongen stand te houden, om dat het moeilyk is te verdraagen, en het werk van langer duur maakt.

Sedert ben Ik in myn gevoelen bevestigd, door het leezen van een stukje over de wonden der peeze van Achilles, gevoegd in het eerste Deel van het tweede Boek der Verhandelingen van het *Instituut van Bologne*; dit is gedrukt in 't jaar 1745. Men ziet daar, dat de Heer MOLINELLI de uitstrekking van den voet, in de behandeling van deeze kwetzuuren, niet alleen aanmerkt als onnodig, maar ook als zeer pynlyk en nadeelig. Men vindt daar veele aanmerkingen van deezen beroemden Heelmeester, over de afgesneede peezen van Achilles, en wel geneezen, zonder dat men eenig ander verband gebruikt hadt, dan om de middelen, op de wonde gelegd, 'er op te houden... *Vincturæ nunquam arctiores fuerunt quam ut super imposita continerent*, wordt gezegd by gelegenheid van een' Jongeling die zich, onder het maaijen, de pees van Achilles hadt afgesneeden. *In hoc ægro*, voegt 'er de beschryver van deeze waarneeming by, *difficillimi vulneris fuit curatio facillima:* [in deezen Lyder was de geneezing van een zeer zwaare wonde zeer gemaklyk.]

Tot dus verre heb Ik alleen gesproken van de wonden der peeze van Achilles welke gemengd waren met wonden der bekleedzelen; maar na dat Ik wel verzekerd was, datze in dieren van zelfs konden geneezen worden, en zonder verband of eenig werktuig den voet langen tyd uitgestrekt te houden in een mensch, ben Ik van gevoelen geweest dat deeze soort van wonde, bekend onder den naam van *verbreeking*, ook gemaklyk geneezen zou konnen worden zonder verband of uitstrekkend werktuig van den voet; want de onbezeerdheid der bekleedzelen zal de wederver-

ee-

eeniging der gebroken peeze begunstigen; en Ik heb my voorgesteld de geneezing te onderneemen zonder middelen te gebruiken.

De Chirurgyns aan welken Ik myne gedagten heb medegedeeld, aangaande dit onderwerp, hebben nog geen' gelegenheid gehad, en Ik ook niet, een' verbreeking van deeze peeze te behandelen, en te zien, of de ondervinding de bondigheid van myn gevoelen zou bewyzen: het is zo strydig met het aangenomen gevoelen, dat Ik naar bewyzen van daadlykheid wagt, om het gemeen te maaken. De aanmerkingen van den Heer *Dupony*, hier over, ondersteund door het oordeel van den Heer *Pibrac*, en, voornamelyk, de voorbeelden, welken dees beroemde Heelmeester hem heeft opgenoemd, beweegen my, my te voegen by deeze Meesters der konst, om algemeene opmerking op deeze zo gewigtige zaak te verwekken.

DE NATUUR EN EIGENSCHAPPEN VAN HET WAS DER BYEN.

Door J. COOK.

(Uit het Engelsch.)

HEt Was, een voornaame Droogery tot de Geneesmiddelen behoorende, is een olieagtige zelfstandigheid, welke uit de bladen der Gewassen uitzweet, aan hunne oppervlakten kleeft, en 'er door de ruige beenen van de Byen afgeschraapt wordt om 'er haare honigraat van te maaken.

Van Lavendel en Rosmarin kan zuiver Was afgezogt worden, en met behulp van een vergroot-kyker kan men het duidlyk op de bladen zien; die zich inbeelden dat het Was alleen van de helmtjes, helm-styltjes, of blaadjes van de bloem vergaderd wordt, zyn in misverstand.

Dat Was een groeijende en geen dierlyke zelfstandigheid is, blykt, wyl in het Hungarisch Water, waar van de Lavendel een voornaam inmengzel is, dikwils een wasagtigen smaak doorsteekt.

De scheikundige bewerking van het Was is alleen een' scheiding van deszelfs olie van de waterige deelen en het zout. De olie welke met de eerste distillatie overkoomt, wordt boter van Was genoemd, en zy stremt in den nek van den kromhals, en wordt door herhaalde distillatie een fyne zuivere olie.

Zy

Zy wordt door distillatie gemaakt op deeze wyze: het Was, in kleine ſtukjes geſneeden, wordt op een zagt vuur geſmolten in een glaazen Kromhals half gevuld, en 'er zo veel droog warm zand bygedaan hebbende als het overige van den hals kan vullen, maakt men 'er een ontvanger aan vast, ſtrykt de voegen digt met leem, en distilleert het in warm zand, met een trapswyzig vuur. Eerst zal 'er een zuure geest van een zeer kwaaden ſmaak overkoomen, en hier na als het vuur vermeerderd wordt, een olieagtig lichaam als boter, welk ſtyf wordt als het koud is, en doorgaans wit ziet. Hier by mag aangemerkt worden, dat alle zouten, van vermengde lichaamen, van aart zuur zyn, en het loogzout niets is dan een verandering van het natuurlyk zout door het vuur.

In het Was is geen aarde, zo dat, als het op zich zelf in een Kromhals wordt gedaan, zal het door distilleering niets van zyne Zelfſtandigheid verliezen. Maar men doet 'er zand, geklopte ſteen, bolus of asch by, op dat het meer verdeeld en uitgeſpreid zynde, deszelfs beginzels beter geſcheiden konnen worden.

De Boter of Olie heeft ook dit byzonder, datze door herhaalde distilleeringen niets verliest, zy wordt alleen elke reize dunner en helderder, zonder eenig bezinkzel op den bodem te laaten; terwyl alle andere oliën altoos dikker en vuiler worden, en na nieuwe overhaaling eenige aarde achterlaaten.

De ſtyfheid van het Was hangt af van een gelykmaatige vermenging van water, vlug zout en ingelyfde olie; en zyne ſtyfheid vermindert naar maate deeze hoofdſtoffen van malkander geſcheiden worden. Dit is blykbaar in de herhaalde ſtookingen, want in elke distilleering wordt een deel water afgeſcheiden, en de olie wordt helderder.

Uit twee en dertig uncen Was krygt men, by de eerſte distilleering, een gelyk gewigte vogts, naamelyk twaalf uncen waterige zuure geest, en twintig boter.

Het Was in zyn geheel is derhalve een ſmeerig vogt, voortkoomende uit de zweetopeningen van Gewasſen, en in kleine maate onthouden op de oppervlakte van hunne bladen, waar op het door de zon wordt verdikt, en waar van het door de Byen tot haar byzonder gebruik vergaderd wordt. Deeze Inſecten draagen het aan haare voeten naar de korven, zonder het in te ſlokken, gelyk zy den honig doen. Gelyk de Kamfer laat het by de distilleering niets

begunstigen; en Ik heb
eeniging der gebroken peeze te onderneemen zonder mid
voorgesteld de geneezing
te gebruiken.

De Chirurgyns aan welken Ik myne gedagten heb
gedeeld, aangaande dit onderwerp, hebben nog ge
legenheid gehad, en Ik ook niet, een' verbreeking
peeze te behandelen, en te zien, of de onderv
bondigheid van myn gevoelen zou bewyzen:
strydig met het aangenomen gevoelen, dat Ik na
zen van daadlykheid wagt, om het gemeen te ma
aanmerkingen van den Heer *Dupony*, hier over, on
door het oordeel van den Heer *Pibrac*, en, voor
de voorbeelden, welken dees beroemde Heelme
heeft opgenoemd, beweegen my, my te voegen
Meesters der konst, om' algemeene opmerking
zo gewigtige zaak te verwekken.

DE NATUUR EN EIGENSCHAPPEN VAN HET WA

Door J. COOK.

(*Uit het Engelsch.*)

HEt Was, een voornaame Droogery tot de G
delen behoorende, is een olieagtige zelfstan
welke uit de bladen der Gewassen uitzweet,
oppervlakten kleeft, en 'er door de ruige be
Byen afgeschraapt wordt om 'er haare hon
maaken.

Van Lavendel en Rosmarin kan zuiver
worden, en met behulp van een vergroot
het duidlyk op de bladen zien; die zich
Was alleen van de helmtjes
de bloem vergaderd

Dat Was
heid is,
Lavend

..aa-
..n de
wor-
..te en
..ge be-
..t enz.
..ugende
..e bestoir
..stuipen
..gezonten
..eelig zyn
..vd wel zo
..den eeter
..kt, wordt
..bruikt, als
ook

…erzag-
…lat de

…et zel-
…nd wa-
…r wit en

…eskunde
…ordt ook
…p en an-

…van groote
…vendig, en
…n de ætheri-
…kmaakende
…tdaan zynde
…or schudding
…el.
…nut bevonden
…r zy alleen den
…elen zo slap en
…yk naar beneden

…AART DER STAART-
…LICHT (*).

…n van den beroemden
…ur van den Staart der
…derzelver afwyking van
…n, brengt zeer dringende
…erde. —— NEWTON ver-
…artstarren bestaat uit wolken
…Zon, en voortkomende uit de
…ner en ligter zyn dan de Damp-
… zy dryven; of, om netter te
…n door het wederkaatzen van het
…r oorzaake warm en heet worden,
…elstoffe (auram *ætheriam*) die 'er on-
…, verdunnen: deeze moeten over-
…wyken, en de lichtgeevende deeltjes,
die

…*Philosophical Essays.*

achter, maar blykt ten eenenmaale vlug te wezen, en wordt wit als het in ruimer water gekookt wordt.

Men kan ook in de Salie en Thym, by onderzoek, eenige Kamfer bespeuren, hierom geeven deeze kruiden somtyds verligting, als 'er een pynlyk Jigtig deel mede gewreeven wordt.

Het is baarblyklyk dat 'er balsemen of oliën onthouden worden in Gewassen, welken te voorschyn gebragt kunnen worden door distilleering, zonder eenige scheiding van deelen te ondergaan; en dit doet ons de Kamfer gemeenzaamer worden: en 'er kunnen in de daad verscheide wegen zyn, waar door oliën in de Planten kunnen verschoolen worden.

Wat het gebruik in de Geneeskunde belangt, de Boter van Was is een zeer zagt en pynstillend smeerzel, week en slapmaakend, de zenuwen streelend; op saamgekrompe leden gestreeken maakt het dezelven buigzaam. Het is een uitneemend middel voor de Ambeijen, en neemt de pyn derzelven schielyk weg.

De olie van Was heeft ook een zonderlinge kragt tot geneezing van opgekrompe peezen, en herstelt de buigbaarheid der deelen; zy is ook van groot nut in het verdryven van koude gezwellen in het aangezicht, of aan de vingers in den winter, ook voor graveelig kolyk, zweeringen in de Nieren en Blaaze, opstopping van de pis, en tot verdunning van slym. Men geeft van twee tot tien druppen, in witte wyn of eenig bekwaam gedistilleerd water.

Het voornaamste gebruik, ondertusschen, is in het maaken van zalven en pleisters tot uitwendigen dienst; en de meeste van deezen, welken in de winkels gehouden worden, hebben voornaamlyk van het Was haare dikte en styfte, om dat het bekwaamer en zagter is dan eenige bereiding van lood, als Menie, Goudglit, Loodwit enz. welken, schoon maar uitwendig gebruikt, vergiftigende schynen te wezen: want men heeft gezien dat het bestroijen der ontvellingen by kinderen, met Loodwit, stuipen hebben veroorzaakt. Waarom alle vaten waar in gezouten vleesch wordt ingelegd, met lood beslaagen, nadeelig zyn voor de gezondheid, de pekel zal van tyd te tyd wel zo veel van het lood afknaagen, dat het vleesch den eeter kwaalyk zal bekoomen.

Was, door wassching en bleeking wit gemaakt, wordt ook tot eenige zalven en smydige pleisters gebruikt, als ook

ook om zindelyke kaarsen van te maaken. Het is verzagtend, doch minder verdeelend dan het geel, om dat de wassching veel van de zouten heeft weggenomen.

Daar is een andere bereiding van wit Was, door het zelve te smelten en met roeden te slaan, terwyl 'er koud water op gegooten wordt. Hier door wordt het zeer wit en kan tot Pomade dienen.

Het gemeen geel Was is van gebruik in de Geneeskunde en in verscheide konsten en handwerken. Het wordt ook somtyds inwendig gegeeven, als in de Roode-loop en andere raauwigheden in het gedarmte.

De meermaals overgehaalde olie van Was is van groote kragt als een geneesmiddel, uitwendig en inwendig, en staat tusschen de uitgeperste olie van zaaden en de ætherische van Terebinthyn: zy is verzagtende, weekmaakende en pynstillende; zorgvuldig gewasschen en ontdaan zynde van haar kwaade reuk en zuuren geest, door schudding met water, is zy een uitmuntend geneesmiddel.

In Frankryk heeft men dezelve van groot nut bevonden in hardlyvigheid met zwaare pyn, waar voor zy alleen den buik hier mede bestryken, 't welk de vezelen zo slap en rekbaar maakt, dat de drekstoffen gemaklyk naar beneden koomen.

HAMILTON'S GEVOELEN OVER DEN STAART DER STAARTSTARREN, EN HET NOORDERLICHT (*).

DE Heer HAMILTON het gevoelen van den beroemden NEWTON, wegens de natuur van den Staart der Staartstarren, en de oorzaak van derzelver afwyking van de Zon, niet kunnende omhelzen, brengt zeer dringende reden voor zyne twyfeling te berde. —— NEWTON veronderstelt dat de Staart der Staartstarren bestaat uit wolken of dampen, verlicht door de Zon, en voortkomende uit de Staartstar, door dien ze dunner en ligter zyn dan de Dampkring van de Zon waar in zy dryven; of, om netter te spreeken, die glans geeven door het wederkaatzen van het Zonnelicht, en te zelfder oorzaake warm en heet worden, waar door zy de middelstoffe (auram *ætheriam*) die 'er onmiddelyk rondsom is, verdunnen: deeze moeten overzulks van de Zon afwyken, en de lichtgeevende deeltjes, die

(*) HAMILTON's *Philosophical Essays.*

die den Staart uitmaaken, met zich neemen; op *dezelfde* wyze als de rook in een schoorsteen opklimt, te gelyk met de verwarmde lugt, ingevolge van deszelfs betreklyke dunheid en ligtheid, tot de omringende vloeistoffe. —— Hy veronderstelt desgelyks, dat dit opklimmen der dampen, die den Staart uitmaaken, verder veroorzaakt wordt, door derzelver omwenteling, (te gelyk met het lichaam van de Staartstar waar toe zy behooren) rondsom de Zon, waar van zy zich tragten te verwyderen; terwyl de Dampkring van de Zon in rust is of slegts eene flauwe beweeging heeft veroorzaakt door de omwenteling der Zonne op haaren as. — Verder merkt hy aan, dat de onmeetbaare snelheid, als mede de onbelemmerdheid met welke deeze dunne dampen zich aan het uitspanzel beweegen, duidelyk toonen, dat zy daar geen wederstand ontmoeten.

Tegen deeze denkbeelden brengt de Heer HAMILTON *in*. —— Dat het, in de eerste plaats, niet waarschynlyk is, dat de groote glans van den Staart der Staartstarren veroorzaakt wordt door het wederkaatzen van het Zonnelicht; want kon dezelve het licht zo overvloedig te rugkaatzen, zo moest ook het licht der vaste Starren daar door te rug gekaatst, en die gevolglyk van voor ons oog verborgen worden, of in flikkering toeneemen; nu weeten wy dat geen deezer uitwerkzels daar door veroorzaakt wordt. Het moet derhalven een van zelf schynende of lichtende zelfstandigheid weezen. —— Wyders is 't bekend dat de lichaamen, door 't zelfde vermogen, waar door zy het licht te rug kaatzen, 't zelve ook breeken; maar het licht der Starren wordt niet gebrooken door den staart der Staartstarren, zo dat 'er eene merkbaare plaatsverandering uit ontstaat. Breekt de Staart dan het licht niet, zo kaatst dezelve het licht ook niet te rug, en is dus een van zelf schynende zelfstandigheid.

Wat aanbelangt het afwyken des Staarts van de Zon, de Heer HAMILTON tragt te toonen, dat, verondersteld zynde dat de dampen, die den Staart van een Staartstar uitmaaken, in derzelver nederdaalen na de Zon, opgeheeven wierden, door de grooter digtheid en 't meerder gewigt van den Dampkring der Zonne, de Staartstar, naa het *Perihelion* doorgegaan te zyn, in het opklimmen van de Zon, zich moest vertoonen met den Staart agter zich; of na de Zon gerigt, 't welk tegen de bevinding aanloopt. Hy merkt aan, dat indien de Staart van een Staartstar soortlyk ligter is dan de middelstoffe, waar in dezelve met zo groot eene snel-

snelheid beweegt, het zo onmogelyk is te begrypen dat het licht voorwaards zou gaan, als dat een toorts, in de lugt, met snelheid rond gedraaid, vlam en rook voorwaards uitwerpt. Naardemaal wy derhalven bevinden, dat de Staart van een Staartstar, zelf dan wanneer dezelve van de Zon af opklimt, voorwaards beweegt, en zich in een rigting, bykans tegen de Zon overgesteld, vertoont, mag men vrylyk besluiten, dat de Staartstar en de Staart, zich niet beweegen in eene middelstoffe, zwaarder en digter dan de stoffe waar uit de Staart bestaat; en gevolglyk dat de bestendige afwyking of verheffing des Staarts van de Zon aan eenige andere oorzaak moet toegeschreeven worden.

De Heer HAMILTON, dus uit de verschynzels opgemaakt hebbende, dat de stoffe, waar uit de Staart van een Staartstar bestaat, eene van zelf lichtende zelfstandigheid is, die, in alle de standen van de Staartstar, en wat ook derzelver rigting of beweeging is, 't zy na de Zon toe of van dezelve af, uitgeschooten wordt van derzelver duister halfrond, in eene tegenovergestelde rigting van de Zon, een korten tyd voor en naa het *Perihelion*, vindt, in het Noorderlicht, eene stoffe, welke 'er zeer naar gelykt, zo in 't vertoon, als in den stand met betrekking tot de Zon en het lichaam waar uit het voortkomt, als mede in de natuur van deszelfs zelfstandigheid, zo ver het ons bekend is. Het Noorderlicht is eene dunne en lichtende Zelfstandigheid van het duister halfrond des Aardkloots uitgeschooten, in eene rigting bykans recht tegen over de Zon, zich uitstrekkende na het *Zenith* van den aanschouwer, of het toppunt van de schaduw des Aardkloots, grootendeels voortkomende uit de noordlykste deelen van den Dampkring der Aarde, en meestentyds terwyl de Zon door de Zuider tekens gaat, en de Aarde zich van het Herfst evennagtspunt na het Lente evennagtspunt beweegt, langs die helft van haaren loopkring, welke naast aan de Zon is; ook onderschept het, in geene merkbaare maate, het licht der vaste Starren; weshalven het Noorderlicht voor eenen aanschouwer, op een merklyken afstand van de Aarde geplaatst, en bedekt voor 't licht der Zonne, zich als een Staart der Aarde zou vertoonen, wel klein naar maate van 's Aardkloots middellyn, maar in rigting, gedaante, doorschynendheid en lichtheid, gelyk aan den Staart van een Staartstar.

NATUURLYKE HISTORIE VAN GUIANA.

(Vervolg van bladz. 277.)

IN de opgaave van het voornaamste, 't geen ons in deeze Proeve van den Heer BANCROFT voorkomt, zyn wy gevorderd tot dat gedeelte waar in hy den aart der Inwoonderen van *Guiana*, de *Carribees*, de *Accawaus*, de *Worrouws* en de *Arrowauks*, beschryft. Hier hebben de volgende byzonderheden onze aandagt meest getrokken, en wy oordeelen ze waardig dat onze Leezers de hunne daar aan verleenen.

De Inwoonders van *Guiana* zyn Blanken, Zwarten en Bruine oorspronglyke Inboorelingen van *America*. De door elkander loopende vermenging deezer onderscheidene soorten heeft verscheide tusschensoorten veroorzaakt, welker kleur afhangt van de meerdere of mindere bloedverwandschap met de *Blanken*, de *Indiaanen*, of de *Negers*. Zy zyn verdeeld in *Mulattos*, *Tercerones*, *Quaterones*, *Quinterones*, en verscheide andere onderverdeelingen: 't welk alles genoegzaam uitwyst dat geene vermenging van geslachten, noch verandering van lugtstreek, de natuurlyke onderscheidende kenmerken deezer verschillende Volken kan veranderen. *Zwarten* en *Blanken* zyn geene natuurlyke Inboorlingen van dit noch eenig ander gedeelte van *America*; maar uit *Europa* en *Africa* derwaards overgevoerd.

De *Indiaanen* van *Guiana* worden in verscheide Stammen verdeeld: verschillende in trappen van beschaafdheid, en verwydering van den staat der natuure. Die de binnenste gedeelten des Lands bewoonen, zyn maar weinig bekend; en in de uitgestrektheid van *Guiana* vindt men slegts vier Volken met welken de *Europeaanen* eenige gemeenschap hebben: naamlyk de *Carribees*, de *Accawaus*, de *Worrows*, en de *Arrowauks*. Het laatstgemelde Volk is vriendlyk, herbergzaam, en hunne zeden zyn, wegens de nabyheid hunner woonplaatse, en de geduurige verkeering met de Blanken, bekender dan die van eenigen anderen Stam.

Van alle de bekende Stammen, die *Guiana* bewoonen, zyn de *Carribees* de talrykste, de dapperste en vernuftigste. Zy onthouden zich meest op de Zeekust tusschen *Essequebo* en de groote Rivier *Orinoque*. Hunne gestalte is middelbaar van grootte, welgemaakt, en hun weezen geregeld van trekken. Zy hebben eene leevendige houding, en

en hunne kleur is de blankste van alle de Stammen, uitgezonderd de *Arrowauks*. Hunne taal is manlyk, vry geregeld, maar zy spreeken ze uit met eene scherpheid en vuur overeenkomstig met hunne natuurlyke geaartheid. De veelwyvery gaat onder hun in zwang. Zy hebben Oorlogsbevelhebbers, schoon anderzins geene Overheden. Geene verdeeling van land vindt by hun plaats, elk bebouwt een gedeelte, naar gelange van zyne behoefte of arbeidzaamheid: en yveriger van aart zynde, dan de andere Stammen, bearbeiden zy meerder gronds dan een derzelven, schoon zy niet veel behoeven; dewyl ze weinig anders kweeken dan twee Planten, welker eene dient om brood, en welker andere strekt om drank van te maaken. Zy leeven digt by elkander, en kunnen, door 't luiden van een klok, in een half uur tyds, eenige duizenden by een vergaderen. Zy beschilderen zich overmaatig, voornaamlyk met *Arnotta* of *Roucou*.

De oorlog, de Jagt en de Vischvangst zyn de voornaamste bezigheden der Mannen. De Landbouw, en 't geen verder tot huislyke bedryven behoort, laaten ze aan de Vrouwen en Kinderen over, die ook met de hand katoen spinnen; doch 't welk, uit hoofde van gebrek aan geschikte werktuigen, zeer langzaam en verdrietig toegaat; hiervan weeven zy *Hammocks* of Hangbedden, dat desgelyks, wegens hunne onervaarenheid in die kunst, veel tyds kost. — Het weeven geschiedt op deeze wyze, zy winden het gesponnen Katoen rondsom twee dunne houten stokjes van genoegzaame langte, omtrent zeven voeten van elkander af geplaatst, en schikken dan elke draad in 't byzonder gelykwydig met de andere, tot dat ze eene genoegzaame breedte hebben, die doorgaans zes of zeven voet beloopt: deeze dus geschikte draaden dienen tot een scheering, als dan winden zy eenig katoen op een dun scherp gepunt stokje, en beginnen van 't einde af te weeven door beurtlings elke draad der scheering op te ligten, en 'er het stokje met den inslag door te steeken; dus gaan zy de geheele scheering langs en doen dit verscheide keeren, telkens de overgeslaagene draaden weder opneemende, en de inslag digt op elkander werkende. Wanneer de *Hammock* afgeweeven is, verwen ze dezelve met een vogt van boombast getrokken, dat 'er verscheide roode figuuren op maakt, die 'er nimmer uitgaan. Om op deeze wyze een *Hammock* te weeven, hebben zy eenige maanden noodig, en daarom hou-

houden de andere min arbeidzaame Stammen zich te vrede met Hangbedden van katoen of boombast gevlogten.

Hunne wapenrusting bestaat in boog, pylen en vergiftige pylen, die zy door een hol riet schieten, ook hebben zy zwaare knotzen, gemaakt van yzerhout, die breed zyn aan 't eene einde, en scherp van kanten, hier mede kunnen zy in eenen slag den kop des vyands klieven. Doorgaans hebben zy in vrede geleefd met de andere nabuurige Stammen, tot dat ze, door de *Hollanders* overgehaald en aangezet zyn om op de dieper inwaards woonende *Indiaanen* aan te vallen, en gevangenen te maaken, die zy vervolgens aan de bezitters der *Hollandsche* Volkplantingen verkogten. Als dan omringden zy in den nagt de huizen der gerust slaapende Inwoonderen, en maakten ze allen tot gevangenen; de Mannen, die, tot Slaaven verkogt zynde, in staat zouden weezen om te ontvlugten, maaken zy af, terwyl ze de Vrouwen en Kinderen van beide Sexen spaaren om te verkoopen.

De *Carribeesche Indiaanen* zyn in geduurigen oorlog met de *Spanjaarden*, en pleegen, by aanhoudenheid, vyandlykheden op derzelver bezittingen aan de rivier *Orinoque*. — Zy hebben nog eene overleevering onder hun van een *Engelsch* Opperhoofd, die, zeer veel jaaren geleeden, by hun landde, en hen aanspoorde om de Vyandschap tegen de *Spanjaarden* te onderhouden, hun beloovende weder te zullen komen, zich onder hun neder te zetten, en bystand te verleenen: men zegt dat zy als nog een *Engelschen* maliën kolder, voortyds in den oorlog gebruiklyk, bewaaren, om daar aan dat Volk van anderen te onderscheiden. Dit Opperhoofd was ongetwyfeld de Heer WALTER RALEIGH, die, in den Jaare 1595 aan de kust van *Guiana* kwam om de fabelagtige gouden Stad *Manoa del Dorado* te zoeken, en het Kasteel *Joseph* aan de rivier *Orinoque* bemagtigde.

By een opstand der slaaven in de volkplanting van *Berbice*, haalde de Gouverneur van *Essequebo* deeze *Indiaanen* over om tegen de oproerige *Negers* te oorlogen, zy velden eene groote menigte, gelyk bleek uit het aantal van handen, die zy, by hunne terugkomst van dien togt mede bragten, en zy kreegen eene aanzienlyke belooning.

Hier vindt de Heer BANCROFT zich verpligt om eene omstandigheid, welke deezen krygstogt vergezelde, aan te tekenen, die zyn Vriend, gelyk hy schryft, niet zonder afschrik zal leezen, zy bestaat hier in dat de *Carribeesche* In-

Indiaanen de *Negers*, door hun in den oorlog gedood, opgaaten. Eene daad die door de *Europeaansche* Volken als zo schriklyk en onnatuurlyk wordt aangezien, dat verscheide hedendaagsche Historieschryvers het bestaan der *Cannibaalen*, in weerwil van het herhaalde tegenstrydige getuigenisse der Reizigeren, ontkend hebben. Dat nogthans persoonen, die nimmer hun Geboorteland verlieten, vaststellingen maaken, wegens de gebruiken van verafgeleegene Volken, en uit hoofde van onwaarschynlykheid de geloofwaardigheid der Reizigeren betwisten, en voluit dingen lochenen, aan welke zy ten hoogsten genomen mogten twyfelen, is eene laakbaare ligtvaardigheid, welke niet onopgemerkt of onbestraft mag doorgaan. Ik moet egter deezen *Indiaanen* het regt doen van te verklaaren, dat zy noit Menschen eeten, dan vyanden in den slag gedood, op welken zy denken even goed regt te hebben als op andere Dieren, die ook na hun leeven dongen. —— Op dit gedrag der *Indiaanen* maakt hy de volgende aanmerking. Gy zult ongetwyfeld denken, dat het onnatuurlyk is voor eenig Dier, een Dier van zyne eigen soort te eeten, zelf dan wanneer het ter zelfverdeediging gedood zy. Ik ben het hier in met u eens; maar wy zyn opgevoed in een beschaafden Burgerstaat, zo verschillende van dien der natuure, dat het ons zeer bezwaarlyk valt juist te bepaalen wat natuurlyk is wat niet. Zeker is het onnatuurlyker elkander te dooden in onnoodige oorlogen, dan de lichaamen der gedoodden op te eeten: het misdryf bestaat in 't dooden, niet in 't eeten; de worm en de gier wyzen uit dat het vleesch der Menschen geen geheiligd vleesch is: maar schoon beschaafde Volken een afschrik hebben van Menschenvleesch te eeten, slaan ze elkander met minder afkeer dood, dan de Wilden. De gewoonte is magtig om den Mensch gemeenzaam te maaken met de onnatuurlykste voorwerpen.

Ik denk niet dat de Heer DE LA CONDAMINE het oog kan hebben op de *Carribeesche Indiaanen*, wanneer hy schryft van *Cannibaalen* aan 't Noorden van de Rivier der *Amazoonen*, en egter heb ik noit van eenigen anderen Stam der *Indiaanen* gehoord, die Menschenvleesch at.

De *Accawau Indiaanen* munten uit in de kunst van pylen te vergiftigen, en zyn, schoon niet talryk, uit dien hoofde, zeer gevreesd by hunne nabuurvolken. Behalven het pylvergift, 't welk meesten tyds oogenblikklyk den dood veroorzaakt, bereiden zy verscheide andere soorten van

vergift, die, in zeer geringe hoeveelheid gegeeven, een langzaamen, doch onvermydelyken dood, ten gevolge hebben.

Een byzonder berigt van het gereed maaken des pylvergifts, deelt ons de Heer BANCROFT mede, zo als het hem door verscheide *Peiis* is opgegeeven, hunne opgaave van de Ingredienten kwam altoos, wat de soorten aanbelangt, overeen; eenig verschil was 'er tusschen de hoeveelheid, dat meest ontstondt uit gebrek om zich desaangaande nauwkeurig uit te drukken.

Neem van den bast van den wortel *Woorara*, zes deelen, van den bast van *Warracobba coura*, twee deelen, van den bast der Wortelen van *Couranapi*, *Baketi* en *Hatchybaly*, elk een deel.

Deeze alle worden fyn geschraapt, in een pot gedaan, met zo veel water dat ze onder liggen. Als dan zet men de pot op een klein vuur, zo lang dat het water een vierendeel uurs kooke, waar op men het vogt met de handen uitdrukt, wel zorg draagende dat de handen gaaf en nergens van vel ontbloot zyn. Voorts werpt men de uitgetrokken bast weg, en laat het water over een maatig vuur uitdampen tot dat het de dikte van teer kryge, wanneer het wordt afgezet; platte stukjes *Cokarito* hout worden 'er vervolgens ingestooken, aan welken het vergift, koud zynde, hangen blyft, en zich vertoont als een gom, donker rood van kleur. Deeze stukjes hout worden in breede holle rieten gestooken, aan de einden met velletjes digt gebonden, en dus bewaard tot den tyd wanneer zy 'er de pylen mede vergiftigen; om dit te doen wordt het vergift in water ontbonden, en de pylen in dat ontbonden vogt gedoopt, of men steekt de houtjes, waar aan het hangt, in het vuur tot dat het smelt, en besmeert 'er als dan de pylen mede. De geringste hoeveelheid van dit vergift in 't bloed van eenig dier gebragt doet het, in minder dan één minuut, sterven, zonder dat men uiterlyk veel tekens van pyn of ongemak verneemt; alleen bespeurt men, in 't oogenblik des doods, eenige kleine trekkingen. Wanneer de opperhuid gaaf is kan men, zonder gevaar, het geheele lichaam met het vergiftig water besmeeren; de Heer BANCROFT hadt meermaalen zyne handen en armen 'er mede bestreeken zonder eenigen hinder; doch het leeven hangt dan af van de heelheid der opperhuid.

De vergiftige pylen zyn gemaakt van het hardste en vast-

ste

ste gedeelte van den *Cokarito* boom, en doorgaans twaalf duimen lang, en wat breeder dan een dikke breinaald: het eene einde is scherp gepunt, en bezet met het vergift van *Woorara*, het andere einde is omwonden met een rolletje katoen, geëvenredigd aan de holte van het riet door 't welke de pyl moet geworpen worden. De pyl dus ter vernieling toegerust, wordt in een hol recht riet van eenige voeten lang gestooken; dit op het voorwerp aangelegd zynde, doet de *Indiaan*, door een enkelen blaas met zyn mond, de pyl met groote snelheid, en zonder missen, tot den afstand van dertig of veertig voeten vliegen, en brengt onvermydelyk den dood toe aan elk Dier dat getroffen wordt, zo dat het bloede.. Deeze pylen uit het riet te blaazen is een der voornaamste oefeningen, waar op de *Indiaanen* zich van hunne kindsheid af toeleggen, en zy verkrygen, door langduurige oefening, eene hebbelykheid en wisheid in dien handel, die een *Europeaan* ongelooflyk voorkomt, en voor hem onnavolglyk is.

De Godsdienstige gevoelens van alle de bekende Stammen in *Guiana* zyn bykans dezelfde. Zy gelooven allen vastlyk in 't bestaan van eenen Opperften God, den Maaker der geheele Natuure. Doch dit hun geloof steunt niet op de beschouwing van de Magt en Wysheid, die de ontelbaare Werelden van dit Heelal op zulk eene wonderkunstige wyze geschikt heeft, dat ze, zonder verwarren, rondsom elkander heen rollen; noch ook op de bespiegeling van de orde, schoonheid en geregeldheid in dit ons zamenstel zigtbaar; maar zy vestigen 't zelve op die schynbaare onvolmaaktheden der Natuure, die meermaalen de Wysgeeren tot twyfeling vervoerden, en tot ongeloof bragten. De *Indiaan* bespeurt onbetwistbaare kenmerken eener Godheid in Aardbeevingen, Donderbuien en Stormwinden.

Goedheid is de voornaamste eigenschap welke de Inwooners deezes Lands aan God toeschryven; alles goeds komt van zyne hand, en geen der ongemakken deezes leevens daalt van hem af. Goed en Kwaad zyn, huns oordeels, dermaate verschillende, zo volstrekt onbestaanbaar met elkander, dat deeze beide niet uit een' en denzelfden oorsprong kunnen voortkomen; zy hebben, daarom, een rang van ondergeschikte booze Weezens verzonnen, van welke zy denkbeelden koesteren, die zeer overeenkomen met de begrippen onzes gemeenen Volks van de Duivelen; Weezens aan welken het toegelaaten is den Menschdomme tam-

pen

pen toe te brengen, en die vermaak scheppen in zulks te doen. Aan hun worden alle kwaalen en ongelukken deezes leevens toegeschreeven; ziekten, wonden en dood komt alles door den kwaadaartigen invloed van deeze Weezens, welke zy *Jowaboos* noemen. Tot deezen zenden zy hunne smeekingen op, en tragten hunne kwaadaartigheid af te weeren, of, ten minsten, te verzagten; doch middelerwyl verzuimen zy de aanbidding van den Opperften God te eenemaal.

In bykans ieder Gezin is een persoon aan den dienst der *Jowaboos* gewyd, die te gelyk het werk van Priester en Geneesheer waarneemt. Deeze persoonen draagen den naam van *Peiis* of *Symmeties*. Het Gemeene Volk gelooft dat zy eene byzondere verstandhouding hebben met de *Jowaboos*, en niet alleen in staat zyn om derzelver ongenade van byzondere persoonen af te wenden; maar tevens om hunne wraak te doen nederdaalen, op de zodanigen als 't hun behaagt, dit geloof wordt door de *Peiis* steeds gekoesterd, uit eigenbelang; een beginzel dat zo wel heerscht onder wilde als onder beschaafde Volken.

Wanneer iemand ziek of gewond is, roept men terstond een *Symmetie*, die in den avond den Lyder komt bezoeken, voorzien met alle de gereedschappen tot de verrigtingen, welke hem te doen staan. Een der voornaamste gereedschappen is een groote Kalbas waar het zaad en 't vleesch uitgedaan is, en verder doorboord met verscheide kleine ronde en smalle langwerpige gaatjes, geschilderd met veelerhande kleuren. Binnen in zyn een menigte witte steentjes, eene soort van Agaath, by 't Gemeen in eene bygeloovige hoogagting, het durft ze niet aanroeren, daar benevens zyn 'er veele kleine boongelykende zaadjes in, gesprikkeld met witte en geele stipjes. De *Indiaanen* gelooven dat de tanden van iemand, die ze kauwde, zouden uitvallen. Een ronde stok gaat door 't midden van de uitgeholde Kalbas, en steekt 'er, ter wederzyden, omtrent een voet buiten, het grootste einde dient tot een handvatzel, het andere is vercierd met een magtig bosch schoone vederen, van onderscheide kleur en rondsom den stok gewonden.

Met deeze Toverkalbas begint de *Peii* zyne nagt-beleezing omtrent tien uuren in den avond, naa dat hy eerst de plaats geheel donker gemaakt heeft, en ieder, behalven de zieke, in rust is. Hy rammelt met dezelve, door ze langzaam rond te draaijen, en dan heft hy een smeekgezang tot den *Jowaboo* op, dit, als mede het ronddraaijen van de

Kal-

Kalbas, wordt onophoudelyk herhaald tot middernagt, wanneer de *Peii* voorwendt een gefprek met den *Jowaboo* te houden; als dan fchynt men altoos twee ftemmen te hooren, of het moest op dien tyd regenen, wanneer de *Peii* zyne beleezing uitftelt tot den volgenden avond. Wat 'er omgaat, in deeze zo genaamde Gefprekken, weet het Gemeen der *Indiaanen* niet; maar de *Peii* geeft 'er een berigt van gegrond op de gisfingen, die hy van den ftaat der zieken maakt; fchoon doorgaans van eene dubbelzinnige en twyfelagtige betekenis. —— 'Er zyn veele van de Blanke Inwoonders die, lang in deeze Volkplanting gewoond hebbende, de weezenlykheid deezer Gefprekken gelooven, en, in geenen deele, willen erkennen, dat de ftem, die men aan den *Jowaboo* toefchryft, en uit de bosfchen fchynt te komen, door den *Peii* kan veroorzaakt worden.

Deeze plegtigheid heeft eenige overeenkomst met de *Pawwaws* van de *Noord Americaanfche Indiaanen*, en, in de daad, alle de onderfcheide Stammen van het vaste land wenden voor gemeenfchap met de booze Geesten te hebben. De *Peiis* gaan zo verre, in hunne veinzery, dat zy zelve ziek zynde, ook deeze rol by zich laaten fpeelen; eene handelwyze die niet luttel toebrengt, om alle twyfeling aan de opregtheid hunner voorwendzelen weg te neemen.

Dit flag van beleezingen wordt doorgaans alle avonden herhaald, zo lang de ziekte des kranken toeneemt; doch wanneer de ziekte een gelukkigen keer genomen heeft, en op 't hoogfte geweest is, wendt de *Peii* voor de oorzaak van de kwaal te zullen weeren, door dat gedeelte, 't welk de meeste pyn veroorzaakte, of waar in het ongemak fcheen plaats te grypen, te zuigen; waar op hy vischgraaten, doorns, flangentanden en dergelyk tuig, voor af in den mond genomen, uitfpuwt, en verklaart, dat deeze door den *Jowaboo* kwaadaartig daar in verborgen geweest waren. Als dan verbeeldt zich de Lyder dat hy geneezen is, en deeze verbeelding is van fterken invloed te zyner herftellinge. Middelerwyl verzuimen zy geenzins gebruik te maaken van die weinige geneesmiddelen, welker eigenfchappen zy meer by geval ontdekt, dan door vlytig onderzoeken uitgevonden hebben; deeze wenden zy aan in alle foortgelyke gevallen, zonder te weeten of ten minften zonder voor te geeven dat zy weeten hoe die middelen werken. —— Maar indien het vereenigd vermogen van Beleezing en Geneeskruiden niet magtig is den Lyder in 't leeven

ven te houden, schryft de *Peii* den dood des Lyders toe aan den onverzoenbaaren haat van den *Jowaboo*, of aan den invloed van eenen anderen *Peii*, die ongelukkig zyn vyand is, en alle pogingen ter herstelling verydelde. Naa des Lyders dood wordt de Kalbas, met eenen zo ongelukkigen uitslag gebruikt, begraaven, en eene andere in de plaats vervaardigd.

De Orde der *Peiis* is erflyk en gaat alleen over op den oudsten Zoon van den *Peii*, die in de verborgenheden en geheimenissen van het *Peiischap* met veele bygeloovige plegtigheden, welke eenige weeken duuren, wordt ingelyfd; onder meer andere belachlyke plegtigheden, te dier gelegenheid gebruiklyk, geeft men hen het aftrekzel van Tabak te drinken, tot zo lang dat het voor hen geen braakmiddel zy. Onder alle de oorspronglyke *Americaanen* wordt de Tabak voor een heilige Plant gehouden.

Wanneer een *Indiaan* gestorven is wordt hy den volgenden dag begraaven, gansch van kleederen ontbloot. Deeze laatste eere doen de naastbestaanden, vrienden en kennissen hem aan, die, wanneer het lyk ter aarde besteld is, hunne droefheid door drinken zoeken te verdryven, als dan wordt de drank *Piworree* geheeten, niet gespaard; deeze met nog een andere drank, weinig daar van verschillende, en *Beltera* genaamd, zyn de eenige gegist hebbende dranken den *Indiaanen* bekend, voor dat de *Europeaanen* zich hier hadden neergezet. Op deeze Doodfeesten hoort en ziet men een zeldzaam schouwspel van schreeuwen, zingen, woelen en alle de uitwerkzelen van den drank. De oude Vrouwen munten, by deeze gelegenheid, uit, en doen zich, boven alle anderen, hooren in het opzingen van den lof des overledenen; over het geheel is het eene wanschiklyke en belachlyke zamenvoeging van droefheid en vreugde. — Naa dat het lyk eenige maanden in de aarde gelegen heeft, en men veronderstelt, dat het vleesch verrot is, wordt het graf geopend, men neemt de beenderen daar uit, en verdeelt ze onder de naastbestaanden, wanneer het zelfde spel van misbaar, en dronken luidrugtigheid, weder aanvangt.

DE VOOR-EN NADEELEN DER BESCHAAFDHEID.

„OP de befchouwing van de zeden en gebruiken der Inwoonderen van *Guiana*, laat de Heer BANCROFT, deeze bedenkingen volgen, betreffende de Voor-en Nadeelen der Befchaafdheid".

Het oog vestigende op de Zeden deezer *Indiaanen*, zie ik, zegt hy, eenige weinige byzonderheden overflaande, een aangenaam en verrukkend afbeeldzel van den eerften en oorfpronglyken Staat der onfchuld en des geluks; deeze komt voornaamlyk voort uit de weinigheid hunner behoeften, en de algemeene gelykheid van rang. Dit laatstgemelde vernietigt onder hun alle onderfcheiding, behalven die, welke voortkomt uit ouderdom en perfoonlyke verdienften, en maakt de onderlinge verkeering, gemaklyk, vreedzaam en openhartig; deeze gelykheid bevordert het geluk van den *Indiaanfchen* minnaar, verfchil van rang of middelen ftaan 't vervullen zyner begeerte niet in den weg, inzigten van eer of belang kunnen hem niet dwarsboomen, nyd en tweedragt wordt 'er door geweerd. Doch de voordeelen, ontftaande uit de weinigheid en geringheid hunner behoeften, brengen nog veel meer toe tot hun geluk. Weinig zyn de weezenlyke behoeften van den Mensch, en zy duuren niet lang; fchoon ze, in befchaafde Landen, door weelde en kiesheid, op eene verbaazende wyze, vermenigvuldigd zyn.

Menfchen, die zich ongelukkig gemeenzaam gemaakt hebben met alle de uitvindingen der weelde en verwyfdheid, die de Grooten omringen, wier misleide verbeelding deeze dingen als noodwendig tot het geluk aanmerkt, zullen bezwaarlyk kunnen gelooven, dat een *Indiaan*, zonder eenig ander dekzel, dan 't geen de betaamelykheid vordert, met een hut, die den naam van een huis niet mag draagen, met eenig weinig huisraad en keuken-gereedfchap, zonder eenig landgoed in eigendom, niets anders tot voedzel hebbende dan 't geen de Jagt hun oplevert, zonder eenige kunst of verfcheidenheid ter ftreelinge van den fmaak toebereid, durft voorwenden dat hy gelukkig leeft; en nogthans, indien het my vry ftaa te oordeelen, naar 't uiterlyk aanzien, hebben de gezegendfte en befchaafdfte Volken rede om het geluk deezer Volken te benyden; naardemaal hunne gelukkige onkunde van de buitenfpoori-

ge

ge begeerten en eindelooze najaagingen, die de weelderige Wereld in rep en roer ftellen, hun te vrede doet zyn met de tegenwoordige genietingen.

De weinigheid en de eenvoudigheid hunner behoeften, gepaard met een overvloed van middelen om daar aan te voldoen, en het gemak om ze te verkrygen, maakt alle verdeeling van eigendom noodloos. Elk deelt, op 't vriendlykfte, in de overvloedige zegeningen van een wyduitgeftrekt Land, zonder zynen buurman met een wangunftig oog te befchouwen, of zyn geluk te ftooren. Dit is mede oorzaak dat zy geen Overheid, geene Wetten behoeven, naardemaal 'er in zulk een ftaat geene verzoekingen tot oneerlykheid, bedrog, onregt, of geweld plaats hebben, zy kunnen hunne onfchuldige begeerten onzondig voldoen; en die ingebeelde neiging tot ondeugd, welke onder befchaafde Volken meestal aangezien wordt als eene natuurlyke neiging, heeft geen beftaan in een' ftaat der Natuure als deeze, waar in elk het volkomen genot heeft van de zegeningen, verbonden aan natuurlyke vryheid en onafhanglykheid, zonder eenige bepaaling of vreeze, uitgenomen die van 't Bygeloof, door de *Peiis* veroorzaakt; aan 't zelve zyn egter alle andere Volken, in een meerder of minder maate, onderworpen.

Het verkrygen van de bekwaamheid om alle *ingebeelde* behoeften af te fnyden, en ons te vrede *te houden met de* weezenlyke gemakken en geryflykheden deezes leevens, wordt voor eene alleredelfte pooging der Menschlyke rede gehouden, en aangezien als eene allerheilzaamfte geftelteнis, dewyl ze het gemoed boven de wisfelvalligheden deezes leevens verheft. Socrates merkt te recht aan, *dat zy, die 't minst ontbreeken, naast komen aan de Goden, die niets behoeven.* De eenvoudigheid, egter, welke zo zeer doorftraalt in de Zeden der *Indiaanen*, is het uitwerkzel niet van eene Philofophifche Zelfsverlochening, maar van hunne onkunde aan die uitgezogter genietingen; de gevolgen nogthans zyn voor hun even gelukkig als of de ftrengfte Philofophie hun Leermeesteresfe geweest ware; zy komen ons voor als inwoonders van de verdigte *Elifeefche* velden, die elkanders byftand niet behoeven, en egter in beftendige vriendfchap en verftandhouding hunne dagen doorbrengen.

ô Fortunati nimium, bona fi fua norint.

VIRGILIUS.

On-

Ongeletterd en onkundig zyn deeze *Indiaanen*, gelyk alle andere Volken, die weinig behoeven, de bevordering van Kunsten en Weetenschappen heeft altoos met de Weelde hand aan hand gegaan. Zelden strekt de begeerte der Menschen zich uit na andere voorwerpen dan die hunne behoeften vervullen of vermaak verschaffen; en als de nieuwsgierigheid dus onopgewekt blyft; zal de rede de moeite niet doen om de eigenschappen na te vorschen van dingen die, ontdekt zynde, geen nut of vermaak zouden aanbrengen: waar, derhalven, de begeerten en de behoeften weinig zyn, zal ook de onderzoeklust, en gevolglyk de kunde bepaald weezen. Deeze onkunde is, egter, by de *Indiaanen* de oorsprong van hun geluk.

Verscheide hedendaagsche beroemde Schryvers hebben uit de beschouwing van de eenvoudigheid waar in de *Indiaanen* leeven, en 't geluk, 't geen zy genieten, schoon geheel onkundig van Kunsten en Weetenschappen, beslooten, dat de Kunsten en Weetenschappen eenen beschaafden Burgerstaat nadeelig waren, en dezelve alle de kwaade uitwerkzels der Weelde, die altoos haare Gezellin of liever haare Moeder geweest is, ten laste gelegd. —— Hier in dwaalen zy nogthans grootlyks: vermids dingen, in den staat der Natuure onnoodig, ten hoogsten nuttig kunnen weezen in een beschaafden Burgerstaat: Kunsten en Weetenschappen verschaffen 't zekerst tegengift tegen 't kwaad der Weelde en Dartelheid.

De kwaalen van een' beschaafden Burgerstaat komen voort uit de ongelyke verdeeling der eigendommen, welke natuurlyk ontstaat door de verschillende trappen van kunde, vlyt en spaarzaamheid der byzondere leden, en vermeerderd wordt door 't opeenstapelen van schatten, en die aan 't naageslacht over te laaten, tot dat de ongelykheid der bezittingen tot eene verbaazende grootte aangroeit, en duizend onnatuurlyke onderscheidingen onder het Menschdom veroorzaakt. Terwyl een enkelde tot voldoening zyner lusten de behoeften van een geheel Landschap verslindt, lyden veelen gebrek en zyn in slaaverny gekluisterd, verdrukt door wetten die anderen beschermen; noch jammerlyker voorwerpen doen zich op, door honger en gebrek vermagerd, nauwlyks met lappen bedekt, veragt van de wereld, aan de bitterste koude bloot gesteld, en als tot wanhoop verweezen; voorwerpen die eer schrik dan medelyden veroorzaaken, en de Menschlykheid tot schande strekken. —— Deeze bovenmaatige ongelykheid van goe-

deren maakt de armen elendig, zonder het geluk der ryken te vergrooten. Doch wanneer dit verschil zeer groot wordt, dan, en niet eerder, komt de Weelde, met alle haare kenrige en uitgeleezene vermaaken, te voorschyn, die zonder eene vermeerdering van geluk aan haare genieters toe te brengen, de zodanigen, welke ze missen, aanzet, om ze te verkrygen door onregtvaardige en geweldige middelen. In dien toestand gekomen zynde leeren de Menschen het denkbeeld van geluk te vereenigen met de denkbeelden van kleederen, huisraad, toestel, een lekkere tafel, en die verscheidenheid van vermaaken welke de vindingryke wellust heeft uitgevonden; voorts worden zy slaaven van duizend onnatuurlyke enkel ingebeelde behoeften, waar uit nyd, misnoegen, bedrog, onregtvaardigheid, myneed en geweld, hervoortkomen; door deeze ondeugden worden de ongeregelde driften aangestookt, en zy verwekken onnatuurlyke verzoekingen tot zonden, die de Rede te sterk vallen. Dus is de Mensch oorzaak van het Zedelyk Kwaad.

In onzen Beschaafden Staat klaagen wy gemeenlyk over het onvermogen om ons overeenkomstig met de voorschriften van Rede en Deugd te gedraagen; een onvermogen, zeer onregtmaatig aan eene natuurlyke geneigdheid tot de Ondeugd ten laste gelegd; dewyl het alleen een voortbrengzel is van Weelde, en onbekend in den staat der Natuure. De Weelde nogthans, dus 't bederf van Zeden veroorzaakende, bevordert het voortzetten der Weetenschappen, die op veelerlei wyzen, en door verscheide middelen, strekt om de Ondeugd te onderdrukken en tegen te gaan. Een Staat in deeze gesteltenis is gelyk aan een lichaam door onmaatigheid bedorven, 't geen steeds door bedorven middelen moet in stand gehouden worden. De Weelde der Ryken kweekt nyverheid en kunst aan, zy voedt en kleedt den armen arbeider, die anderzins door gebrek zou moeten omkomen.

Doch elke staat der leevens heeft zyne voor-en nadeelen. De ondeugden in Beschaafde Landen zyn talryker maar min schriklyk dan in Onbeschaafde Gewesten. De door kunst verwekte behoeften breiden den kring onzer vermaaken uit. Ja de Weelde zelve vermeerdert onze vatbaarheid voor geluk, door onze begeerten te vermenigvuldigen. 't Zy wy, derhalven, onze dagen doorbrengen in de boersche eenvoudigheid en onkunde van een' *Hottentot*, of in 't genot van de uitgeleezenste vermaaken door de Weelde verzonnen, 't zal op 't zelfde uitkomen, en wy

zul-

zullen mogelyk een gelyke maate van geluk smaaken; in zo ver 't zelve afhangt van uitwendige genietingen, wanneer wy 'er alleen de elenden van weezenlyke behoefte en ziekte aftrekken.

DE VOORNAAMSTE LEEVENSBYZONDERHEDEN VAN DEN EERWAARDIGEN JAMES FOSTER D. D.

„ MEnigmaal hebben wy het verstandigste gedeelte onzer Leezeren onthaald op een en ander Stukje van den Eerwaardigen J. FOSTER. Zyn naam is bekend by alle beminnaars van eenen redelyken Godsdienst, by alle voorstanders van het Euangelie; zyn Character te kennen, zal de waarde zyner Schriften niet doen afslaan, maar veel eer doen toeneemen. Wy twyfelen daarom niet aan de *voornaamste byzonderheden zyns leevens*, opgemaakt uit de Schriften van de Heeren CALEB FLEMING, CH. BULKELEY, en WILLIAM RIDER, eene kleine plaats in ons Mengelwerk in te ruimen".

❋ ❋ ❋ ❋

De Eerw. JAMES FOSTER, werd, den 16 September, des Jaars 1697, te *Exeter* gebooren. Zyn Grootvader was een Kerklyke te *Kettering* in *Northamptonshire*. Zyn Vader werd opgevoed door een Oom, die tot de *Dissenters* behoorde, en werd zelve een *Dissenter*, deeze was van beroep een Lakenvoller te *Exon*, zyne Moeder was eene alleruitmuntendste Vrouwe.

Op zyn vyfde jaar werd hy te *Exeter* ter Schoole besteld, en hadt het onderwys in de Taalen van Mr. THORP, die zo veel vernufts in hem ontdekte, dat hy FOSTER de roem van zyn School noemde. Hier nam reeds de boezemvriendschap tusschen hem en Dr. CONYBEARE, naderhand Bisschop van *Bristol*, een aanvang.

Vervolgens ging hy op de Academie ter zelfder Stede, als toen onder het opzigt van den Eerw. Heer JOSEPH HALLET, *de Oude*, die hem, zonder iets daar voor te vorderen onderwees; eene gunst, door onzen FOSTER naderhand altoos met dankbaarheid erkend. Te dier plaatze was hy de verwondering van zynen Opzigter en Medeleerlingen, van wegens zyne voortreflyke natuurlyke bekwaamheden, vlug begrip, bondig oordeel, gelukkig geheugen, vrymoedige en manlyke welsprekenheid.

In den jaare 1718, twintig jaaren en zes maanden oud zynde, begon hy te preeken. Kort daar op deedt men onder de *Dissenters* eene pooging om eene vastgestelde Geloofsbelydenis in te voeren; zo weinig scheenen de *Protestantsche Dissenters* toen volgens hunne eigene beginzels te handelen. — Men verzette zich sterk tegen FOSTER, die hier niet toe wilde verstaan. Hy nam een beroep te *Melborne* in *Sommersetsbire* aan, en bleef daar tot dat eenige zyner Toehoorderen, met de algemeene drift voor Geloofsbelydenissen behebt, hem het leeven bitter maakten, en deeden besluiten, zyne standplaats te verlaaten. Van daar vertrok hy na den Eerw. BILLINGSLEY te *Asbwick*, by de *Mendippe-heuvels*. Hier predikte hy voor twee kleine arme Vergaderingen, de eene te *Colesford*, de ander te *Wookey*, by *Wells*, welke twee Gemeentens hem 's jaarlyks niet boven de vyftien Ponden St. opbragten; hy bleef egter even welgemoed, en zette zyne Letteroefeningen, met groote naarstigheid, voort. Uit het jaartal is het waarschynlyk dat hy, te dier plaatze, zyne *Proeve over de Grondleeringen*, en zyne Redenvoering ten bewyze en verdeediging van CHRISTUS *Opstanding* heeft opgesteld: als die in den jaare 1720 aan 't licht kwamen. Deeze twee stukjes veroorzaakten hem eene menigte vyanden. Hy ging van daar na *Trowbridge*, en nam zyn intrek by Mr. *Norman* een bekend Handschoenmaaker. Zyne vergadering bestondt daar doorgaans uit niet meer dan twintig of dertig Persoonen, en zyne inkomsten waren zo gering, dat hy in de gedagten nam om eenig handwerk te aanvaarden. Dan de Voorzienigheid beschikte hem een Vriend in ROBERT HOULTON *Esq.* die hem als Kapelaan in zyn huis nam.

Vervolgens werd hy tot Opvolger van Dr. GALE te *Barbican* verkoozen, en tot Medeleeraar met Mr. JOSEPH BOURROOGHS aangesteld, met wien hy meer dan twintig jaaren den dienst waarnam.

In den Jaare 1731. gaf hy zyn heerlyke verdeediging van den Christlyken Godsdienst tegen TINDAL in 't licht; van welk tegenschrift TINDAL altoos met groote hoogagting gesprooken heeft.

Met het jaar 1744 kreeg hy het beroep als Leeraar der *Independenten* vergaderende in *Pinnersball*, hier deedt hy den 6 *Jan.* 1745 zyne eerste Leerreden.

De Universiteit van *Aberdeen* beschonk FOSTER, in den jaare 1748, met de waardigheid van Doctor in de Godgeleerdheid, en zogt dit doende veel eer haar eigen roem, door

door die waardigheid aan verdiensten te schenken, dan den roem van hem te vermeerderen, daar hy, ze geheel niet verzogt hebbende, met dezelve bekroond werd.

Van langzaamerhand nam zyne vlugheid en leevendigheid af. In 't jaar 1750 werd hy, in April, door eene ongesteldheid aangetast, waar van hy nimmer geheel en al herstelde; dan hy predikte nogthans zo dikwils zyne kragten toelieten tot den 5 *Jan.* des Jaars 1752. Drie dagen daar na kreeg hy op nieuw een toeval; en zints dien tyd is hy, met eenige tusschenkomende vlaagen van verzagting, aan beroerten onderhevig geweest. Zyne verstandelyke vermogens waren zeer verzwakt, inzonderheid de laatste twee en twintig maanden. Nimmer ontdekte men in hem eenige zwaarigheid of bekommernis omtrent zyne gevoelens in den Godsdienst, op 't laatst zyner ziekte sprak hy met groote verontwaardiging van de nauwe grenspaalen, die zommigen aan de Godlyke Barmhartigheid zetten. In eene heldere tusschenpoos, omtrent zes weeken voor zyn' dood, sprak hy zeer duidelyk en alles in een goed verband, over de woorden des Apostels. *Indien wy in dit leeven alleen op* CHRISTUS *hoopten, waren wy de elendigsten aller Schepzelen*, dit op zyn eigen toestand overbrengende. Tien of elf dagen voor zyn sterven werd zyn regter zyde geheel geraakt: hy bleef egter by zyn verstand en was bedaard, tot hy den 5den den laatsten leevens adem uitblies.

Behalven de reeds vermeldde Werken heeft men nog zyne *Verhandelingen over de Kettery* tegen Dr. STEBBING; Verscheide Lykredenen, en vier Stukken Redenvoeringen over verscheide Onderwerpen; zyn Berigt van Lord KILMARNOCK, en twee Stukken over den Natuurlyken Godsdienst waar op hy 2000 Intekenaars kreeg, een getuigenis van algemeene agting zo groot als mogelyk geen ander Godgeleerde op kan roemen. Maar dit laatste werk viel te zwaar voor zyne afneemende kragten, en hy bezweek 'er onder.

Een vermaard en in deeze Stad groot geagt Geneesheer, maakte den Eerw. FOSTER eerst bekend als een uitmuntend Prediker. By geval het huis waar in onze Leeraar predikte voorby gaande, ging hy by de deur staan om eene regenvlaag af te schuilen: hy hoorde eenige volzinnen, die hem wonder gevielen, tradt daarop binnen, en bleef tot het einde van den dienst, spreekende vervolgens over al, by alle voegzaame gelegenheden, van FOSTER als een alleruitmuntendst Prediker. En hoe sterk een toeloop hy vervolgens ook kreeg, veel grooter dan oit iemand onder de *Protes-*

tantsche Dissenters gehad hadt, bleef hy dezelfde nederige Man.

Zo groot was zyne milddaadigheid, dat hy nimmer, van de gaven hem geschonken, of van zyn vast inkomen, iets oplei tot gebruik in 't toekomende. Zyn arme Broeders in den dienst van 't Euangelie, de Weduwen, de Weezen, waren zyne schatkisten. Hadt hy geen zo groot aantal Intekenaars gehadt op zyne twee stukken over den Natuurlyken Godsdienst, zou hy gestorven zyn zonder bykans iets in eigendom te bezitten. By veelen was hy in groote hoogagting, inzonderheid by den uitmuntenden, doch vervolgden, Godgeleerden Mr. JAMES PEARCE. POPE schreef tot zynen lof. Dr. RUNDLE, Bisschop van *Derry*, die hem zeer begunstigde, deedt hem groote aanbiedingen van bevordering in *Ierland*, maar zyn standvastig aankleeven aan de beginzelen der *Nonconformisten*, liet hem niet toe deeze te aanvaarden.

Hy was altoos een voorspraak van Vryheid, zo in 't Burgerlyke als in 't Godsdienstige. Hy wilde de beginzels van algemeene goedwilligheid en waare liefde tot het Vaderland voortplanten; gansch afkeerig van de *Roomsche* en *Jacobitische* stellingen. —— Eene byzonderheid zyns leevens is zeer opmerkelyk. Wanneer hy eerst te *Trowbridge* kwam was hy een *Presbyteriaan*, ook stondt zyne kleine Gemeente in het gevoelen dier Gezindheid; maar door 't leezen der Schriften van Dr. GALE overtuigd, dat de Doop by onderdompeling de rechte was, liet hy zich, op die wyze, te *Londen*, doopen; deeze verrigting veroorzaakte geen geschil tusschen hem en zyne Gemeente.

Geene vrees voor vervolging kon hem afschrikken van het belyden der gevoelens, die hy voor waar hieldt. In het verschilstuk der Drieëenheid helde hy over tot die zyde, welke van de minste *Dissenters* gekoozen wordt, en zyne opregtheid deedt hem voor zyn gevoelen uitkomen, niettegenstaande hy wist dat Mr. THOMAS EMLYN deswegen, nog zeer onlangs, te *Dublin*, veel hadt moeten lyden. In alle stukken van den Godsdienst pleitte hy voor 't vry gebruik der menschlyke Rede, waar van hy zich zo meesterlyk bediende in het verdeedigen van den Christlyken Godsdienst. Hy was een opregt en yverig *Christen*, gemaatigd, en steeds uitgestrekt om onderlinge liefde, en eenigheid des geests, voort te planten onder *Christenen* van allerlei Gezindheden en benaamingen.

Als Redenaar beschryft WILLIAM KIDER dizen POSTER op

op de volgende wyze. Zyne stem was uit den aart liestallig, sterk, onderscheiden, welluidend, altoos naar het onderwerp geschikt, en naar eisch der zaaken veranderd; aan eentoonigheid maakte hy zich nimmer schuldig. —— Zyne gebaarden, de ziel der welspreekenheid, waren ernstig en veelbeduidend, vry van ongeregeldheden, leevendig zonder tooneelagtig te weezen, met één woord, zodanig als de predikstoel vereischt. Men kon hem hoorende zich PAULUS te *Athen* verbeelden, de aandagt zyner Toehoorderen gansch en al inneemende. Men kan geen sterker bewys voor de kragt en 't vermogen zyner Welspreekenheid bybrengen, dan dat een zeer groot aantal van de Schoone Sexe, die over 't algemeen niet op diep denken gesteld en voor de verandering zyn, zyne Redenvoeringen kwam hooren en 'er haare aandagt op vestigden.. —— Zyn styl was naar de Onderwerpen geschikt, duidelyk en nogthans kort, gemaklyk en nogthans wel beschaafd, verheven en nogthans eenvoudig, zuiver van alle vreemde uitdrukkingen, sterk, vloeijende en overredende, om kort te gaan volkomen *Engelsch*. — In zyne Redenvoeringen heerscht eene natuurlyke schikking, zyn afdeelingen zyn weinig, maar genoegzaam, zy komen eigenaartig uit elkander voort, en neemen in sterkte en aandrang toe tot het einde der Verhandelinge. —— De Stoffen, die hy koos, waren gewigtig. In 't behandelen betoonde hy zich een Taalgeleerde zonder Schoolvossery, een Wysgeer zonder te stellig of twyfelend te weezen, een Voorstander der Rede zonder Ongeloof, en een Christen zonder Bygeloovigheid. —— CICERO wil dat een Redenaar in alle de deelen der Fraaije letteren, in Kunsten en Weetenschappen, moet ervaaren weezen. FOSTER vereenigde in zich den Letter- en Geschiedkundigen, den Wysgeer, den Staatsman, en den Godgeleerden. En daar de aangelegenste stoffen zyne aandagt bezig hielden, was de Menschliefde de voornaamste van alle. Niemand boezemde de Zamenleevingsdeugden met meer nadruks in, niemand was ooit een kloekmoediger voorstander van de Liefde, 't groot en onderscheidend kenmerk van een Christen.

BERIGT

wegens eene Printtekening van

CORNELIS VAN NOORDE.

DE Konstschilder *van Noorde* heeft, op het aanraaden van den Boekverkooper *J. Enschede*, eene Printtekening, of Plaat, in de manier van een Tekening, vervaardigt, die, naar 't eenpaarig oordeel der kundige Liefhebberen, eene plaats verdient, in eene verzameling van Kunststukken van die natuur: De originele Schildery, hier op dezelfde grootte nagemaakt, en met de eigenste coleuren nagedrukt, berust onder opgemelden *Enschede*, en is in 't Jaar 1437 geschildert, door JAN VAN EYK, geboortig van Mazeyk, en te Brugge in Vlaanderen woonachtig.

„ Het Tafereel verbeeld de stichting eener Kerk, en het bouwen van een Kerk-Tooren, die reeds tot aan den tweeden ommegang schynt gevordert te weezen; op het Bergje, op den Voorgrond, ziet men een Maagd Marte-laresse, in eene zittende gestalte, met een geopend Boek op haaren schoot leggende, van welk zy met de rechterhand een Blad omslaat, en in de linkerhand houd zy eenen Palmtak: voorts is de kleeding grootsch en ryk in plooijen, hoewel hart op den kant, naar de manier van dien tyd. Zy verbeeld waarschynlyk de Patronesse van de te bouwene Kerk. Boven den eersten ommegang des Toorens ziet men van binnen het Wind-As Rad, waar mede groote steenen van buiten naar boven worden opgewonden. De Tooren is van eene cierlyke Bouworde, naar de Gottische smaak. Achter het Vrouwtje ziet men den Landsheer en de Landsvrouw, misschien de Hertog en Hertogin van Braband, of de Graaf en Gravin van Vlaanderen, met twee Staatsie-Maagden achter hen gaande, verbeeld. Aan de eene zyde des Toorens is een overdekte Werkloots, alwaar Steenhouwers bezig zyn steenen tot den Tooren te vervaardigen; een Persoon van wat meer gezag, daar by staande, verbeeld waarschynlyk den Directeur of Bouwmeester van dien Tooren; aan de andere zyde ziet men steenen kruijen, kalk mengen en draagen, steenen omwentelen; terwyl een koppel Volks iets schynen te leezen, waarschynlyk een Aflaatsbrief, die tegen den Tooren

schynt

schynt aangehegt te zyn, enz. Van het Ontwerp der Kerk, daar by behoorende, is niets te zien. In 't verschiet verneemt men vyf Man te Paard, die den Tooren naderen, en op een hoogen Berg een Gehugt, een Adelyk Kasteel en aangenaam Landschap". Welke Tooren hier verbeeld word is tot nog onbekend; zo de Uitgeever zulks in 't vervolg mogte te weeten komen, zal hy 't den Liefhebberen op de eene of andere wyze bekend maaken.

Het origineele met Olyverf op een Paneel van hout geschildert, dat in het breeder Berigt, het welk deeze Printtekening vergezelt, mede naauwkeurig beschreeven word, is, buiten deszelfs oudheid en zeldzaamheid, te merkwaardiger, om dat deze Nederlandsche Schilder den roem heeft van, in 't begin der vyftiende eeuwe, de konst uitgevonden te hebben, om met Olyverf te schilderen. Dit heeft den Bezitter te meer tot de uitgave deezer Printtekeninge aangezet, in hoope van daar door, gelyk hy zich uitdrukt, „ de Nagedachtenis van deezen beroemden Nederlander te vereeuwigen, en den tegenwoordigen en toekomenden tyd te verryken, met eene naauwkeurige Afbeelding van den oudsten Schildertrant, volgens de eigen hand van deszelfs Uitvinder; geenszins twyfelende of alle Beminnaars van het Vaderland zullen het aanmerken, als een blyk van de hoogachting, die de Uitgeever gevoelt voor de zulken, die door hunne verdiensten deszelfs Roem bevorderd hebben." (*)

NB. Deeze Printtekening is by bovengemelden *J. Enschede*, als mede by de voornaamste Kunst- en Boekhandelaars alhier, en in andere Steden, te bekoomen.

WAAR-

(*) „ Het volgende is den Uitgeeveren, omtrent gemelden Schilder, door een Liefhebber van Kunsten en Weetenschappen medegedeeld; 't welk wy, hier by wyze van Aantekening, byvoegen".

JAN VAN EYK, bygenaamd *van Brugge*, om dat hy daar woonde, Schilder en Liefhebber van de Chimie, zogt naar nieuwe Vernissen, om over zyn Schilderyen, in Ey of Lymverf met water gemengd, te stryken; en vondt dat de Nooten- en Lyn-Olie, gekookt zynde, de meest opdroogendste van alle waren, en bediende zich daar van, beproefde vervolgens zyn Verwen met die Olien te mengen, en bevond dat zy dan het water niet meer te vreezen hadden, meerder kracht en dekking bekwamen, en luister kregen. Door dit middel wierd hy ontdekker van de Schilderkunst in Olieverf.

Ro-

WAARNEEMINGEN OVER DEN LOOP DER COMEET OF STAARTSTERRE, *van* 27 *Augustus tot* 11 *September* 1769, te Amsteldam.

Myn Heeren!

IK neem de vryheid U Lieden deeze myne Waarneemingen over de onlangs verscheenen Staartster toe te zenden; indien 't U Lieden der moeite waardig dunkt, zoudt ge dezelve in uw Mengelwerk konnen plaatsen; mogelyk strekt derzelver gemeenmaaking, om anderen aan te zetten, om hunne naauwkeuriger Waarneemingen insgelyks, op de eene of andere wyze, het licht te doen zien.

Ik ben enz.

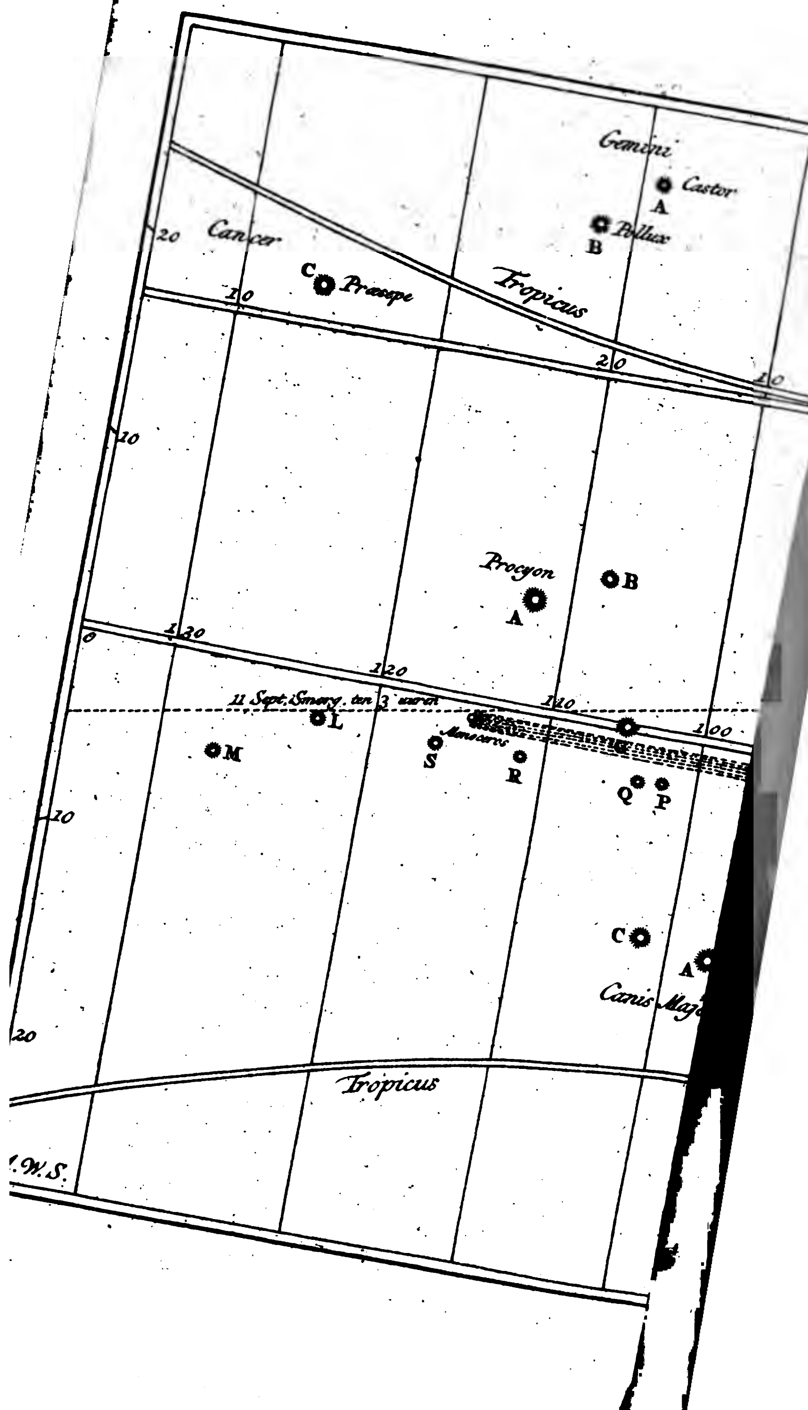
Deeze Staartster, door den Heer *Messier* te Parys ontdekt, 8 Augustus 1769, is vervolgens door veele anderen, in verscheiden Gewesten mede waargenomen, en wel byzonder in ons Vaderland, door de Heeren *P. Steenstra* te Amsteldam, *P. Eysenbroek* te Haarlem, *D. Klinkenberg* in 's Hage, *N. Ypey* te Franeker, *W. Foppes* te Leeuwarden en anderen, op andere plaatsen. — Het heeft ook my, door lust tot waarneemingen aangaande de Hemelloopkunde gedreeven, mogen gebeuren, den loop dier Sterre na te gaan, en deswegen eenige waarneemingen te doen; 't welk my bewoogen heeft dezelven aan 't Gemeen mede te deelen, in hoope dat dezelven, schoon ze min gewigtig dan die van anderen geschat, egter niet ongunstig ontvangen mogen worden.

Ik heb deeze Comeet alhier den 27sten Augustus eerst gezien, en ze verder verscheiden nagten nagespoord, wanneer

Rogier van Brugge was zyn Leerling, in deeze Kunst; deeze deelde het geheim mede aan eenen ... *Ausse* zyn Leerling.

't Bleef nog veele Jaaren geheim in Vlaanderen: maar de Florentynsche Kooplieden een stuk van *J. van Eyk*, uit de Nederlanden aldaar gebragt hebbende, zonden het aan den Koning van Napels, ALPHONSUS DEN I. *Antonello di Messina*, een Schilder uit dat Ryk, had, op het zien van dat stuk, zulk een sterke drift daar voor opgevat, om de kunst van op zulk een wys te schilderen te leeren, dat hy terstond de reis naar de Nederlanden aannam, en zig naar Brugge in Vlaanderen begaf. Hy maakte kennis met *Jan van Brugge*, die, nu reeds oud geworden, hem zyne Uitvinding mededeelde.

Antonello keerde weder naar Italie, deelde het mede in zyn Vaderstad te Messina, en vervolgens te Venetien; alwaar hy het aan *Dominico*, een der allerbekwaamste Schilders, leerde. In 't Jaar 1468 bragt *Dominico* deze kunst te Florence over; en, na ze aan *Andrea del Castagno* geleerd te hebben, wierd hy van hem vermoord.

Gemini
Castor
A
Pollux
B
20
Cancer
C
Præsepe
Tropicus
10
20
10
10
Procyon
B
A
0
130
120
11 Sept. Smerg. tan 3 surren
110
100
L
M
Monoceros
S
R
Q
P
10
C
A
Canis Maj
20
Tropicus
W.S.

neer de lugt daar toe op het gunstigste was. Ik heb my, buiten de beschouwing met het bloote oog, ter naauwkeuriger waarneemings, bediend van een twee voets Telescoop van *J. v. der Bilt*, als mede van een Verrekyker van *J. v. Dyl*, en een van *Dollond*. Het een en 't ander heeft my, ten aanzien van de Comeet zelve, niet anders ontdekt, dan een helder hairig licht, 't welk van het hoofd der Staartsterre afstraalde; en aan den rand van 't hoofd vertoonde zich een zeer klein licht Sterretje.

Haar schynbaaren voortgang, op verscheiden tyden, als in de nevensgaande Plaat aangetekend is, waarneemende, bevond ik dezelve den 27sten Augustus, na middernagt, in het Gesternte van *Taurus*, omtrent de Ster P, volgens *Doppelmeier*; maakende met *Palilicium* of *Aldebaran* en de *Plejades* een gelykbeenigen driehoek, waar van de *Plejades* het toppunt waren. De Staart had gemeenlyk een flaauw licht, doch was somtyds wat helderer; deszelfs lengte kon ongeveer tien graaden haalen. —— Den 29sten, 's morgens omtrent 2 uuren, was haar voortgang in *Taurus* 26 graaden 40 minuten. Ze vertoonde zich tusschen de Sterren Q en O, met eene Zuiderbreedte van 10 graaden 48 minuten. De Staart was vry helder, en daalde af tot omtrent onder voorby *Aries*. —— Den 1sten September was de Comeet digt by de Ster R, in het Schild van *Orion*; den 3den en 4den September was ze zeer naby de Ster B *Bellatrix*; en voortgaande, onder de Ster B, over den Gordel *Orions* G F E, passeerde zy den 10den na middernagt den Æquator, naby de Ster G in de *Monoceros*, 106 graaden in *Adscensione recta*, met omtrent ½ graads Zuider *declinatie*. De Staart was nu merkelyk langer, en strekte zig uit tot omtrent de Ster F in den *Eridanus*. —— Den 11den September, 's morgens te drie uuren hadden wy eene zeer heldere lugt; de Comeet kwam 18 minuten laater op dan den voorgaanden dag; haare voortgang was bykans 5¼ graaden. Oostwaarts over den rug van den *Monoceros*, bevond ik dezelve omtrent de Ster R, maakende met *Sirius* en *Procyon* een plompen hoek. De Staart vertoonde zig diestyds zeer helder, had eene lengte van ongeveer veertig graaden, en breidde zig uit tot onder over den Gordel *Orions*. De volgende dagen heb ik geen gelegenheid gehad, om eenige verdere waarneemingen te doen, zo door de onvoordeelige gesteldheid der lugt; als doordien de Comeet eindelyk in den dageraad begon op te komen; het welk alle verdere nasporing, ten minsten voor eenigen tyd, verhindert.

WAAR-

WAARNEEMINGEN

omtrent de

LUGTS-GESTELDHEID, WEDER en WIND, te AMSTELDAM,

in *Augustus* 1769.

D.	Barometer. 's morg.	Barometer. 's midd.	Barometer. 's av.	Therm. mo.	Therm. mi.	Therm. av.	Winds Streek. 's morg.	Winds Streek. 's midd.	Winds Streek. 's av.	Weder. *Gesteldh.*
1	30. 1½	30. 1¾	30. 1½	63	66	56	N t W	N	N	Bet. Hel.
2	— 0½	— 0¾	— 0½	64	72	64	Z W	W	W	—. —
3	— 0	— 0½	— —	66	69	61	W	—	—	—
4	— —	— 0	29. 11½	65	75	65	Z t W	—	Z W	—
5	29. 10½	29. 10½	— 9½	67	87	76	Z W	Z O	O	Hel. Wolk.
6	— 9½	— 9	— —	68½	75	69	—	Z	Z	Reg. Dond.
7	— 11	— 11½	30. 0	67	69	63	W	W	W	Helder
8	30. 0½	30. 0½	— —	65	68	61	—	—	—	— Wolk.
9	29. 11½	29. 10½	29. 10½	64	81	66	Z W	Z W	Z W	— Weerl.
10	— 10	— —	— 11	70	67	68	Z	—	—	Wolk.
11	30. 0	30. 0	29. 10	66	69	66	Z W	—	Z t O	Reg. Held.
12	29. 8½	29. 8¾	29. 8	67	67	66	Z	—	Z	Buijig.
13	— 7¾	— 8½	— 9	67	69	67	—	—	Z W	Reg. Wind.
14	— 9	— 10	— 11	66	68	62	Z W	W	N W	Held. —
15	— 10¾	— 10½	— 10½	65	70	59	N W	Z W	W	Buijig.
16	— 10¾	— 11	— 11½	65	69	60	W	N W	N W	Helder.
17	— 11½	— 11½	30. 0	62	66	58	N W	N t O	N t O	—
18	30. 0	30. 0½	— 0½	61	65	55	—	N W	N W	Buijig.
19	29. 11½	29. 10½	29. 6	62	68	62	—	Z W	Z W	—
20	— 6	— 7	— 6½	60	63	56	—	N W	W	— D. Hag.
21	— 5½	— 5½	— 5½	60	64	55	W	W	W	— Wind.
22	— —	— 5¾	— 6	56	61	56	Z W	Z W	—	—
23	— 6	— 6½	— 8	57	68	57	—	Z O	Z O	Helder.
24	— 10	— 10½	— 11	62	66	56	—	W	W	— Buijig.
25	— 11	— 11½	— 11½	59	67	59	Z	Z	Z W	— D. Reg.
26	30. 0	30. 0	— —	64	68	62	W	W	—	Buijig.
27	29. 11	29. 10½	— 9½	64	67	61	Z W	Z W	Z	Wind Reg.
28	— 9¼	— 9½	— —	64	64	59	—	—	Z W	Buijig.
29	— 10	— 10	— 10½	58	66	57	W t Z	W t Z	W t Z	—
30	— 10½	— 9½	— 8	63	74	67	Z O	Z O	Z O	Hel. Dond.
31	— 8½	— —	— 11	65	68	60	Z W	W	Z W	Buij. Hel.

Hoogste Barometer d. 30. 1¾ }
Laagste Barometer d. 29. 5½ } middelb. d. 29. 9⅝.

Hoogste Thermometer gr. 87 }
Laagste Thermometer gr. 55 } middelb. gr. 71.

MENGELWERK;

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

VERHANDELING OVER DE NATUUR DER MISDAADEN EN STRAFFEN.

(Overgenomen uit Dr. BLACKSTONES *Commentaries on the Laws of England.*)

EEn Misdaad, of Misslag, is een bedryf gedaan of nagelaaten, strekkende tot schending van eene openbaare Wet, die 't zelve gebiedt of verbiedt. In het doorgaande gebruik heeft het woord Misdaad de betekenis van groote en opzetlyk boosaartige wanbedryven; terwyl kleindere overtreedingen en min booze verzuimenissen den zagter naam van Misslag draagen.

Het onderscheid tusschen Openbaar en Byzonder Geweld; tusschen Misdaaden en Burgerlyk Ongelyk schynt voornaamlyk hier in te bestaan, dat Byzonder Geweld of Burgerlyk Ongelyk inbreuken zyn op het Burgerlyk Regt, 't welk elk hoofd voor hoofd toekomt; terwyl openbaar geweld bestaat in eene schending van de algemeene Regten, tot de geheele Maatschappy behoorende. By voorbeeld, indien ik een stuk lands van een ander, waar op de Wet hem regt geeft, onder my houd, is dit een Burgerlyk Onregt, geen Misdaad; want het geldt hier alleen het Regt van eenig byzonder lid, en het is voor de Maatschappy 't zelfde wie onzer het land bezitte. Maar Verraad, Moord, en Diefstal, worden eigenaartig onder de Misdaaden gerekend; dewyl zy, behalven het Ongelyk byzondere leden aangedaan, het weezen van den Staat zelve raaken; als die niet bestaan kan, wanneer daaden van dien aart ongestraft doorgaan.

In alle gevallen sluit de Misdaad Onregt in. Elk openbaar Misdryf is tevens een byzonder kwaad, het betreft zo wel eenig byzonder lid als de geheele Maatschappy. Dus vervat verraad, op 's Konings leeven gemunt, eene zamenspanning tegen een byzonder lid, en is op die wyze ook een Burgerlyk Ongelyk; maar als dit Verraad, in de gevolgen, voornaamlyk strekt om het Staatsbestuur te ontslooPen, de rust en vreede te verbannen, wordt het een Mis-

daad van de allerergfte foort. —— Moord is een Ongelyk het leeven van een byzonder lid der Zamenleevinge aangedaan; maar de Wet der Maatfchappye neemt voornaamlyk in aanmerking het verlies 't geen de Burgerftaat lydt, door van een lid beroofd te worden, en het flegte voorbeeld daar door gegeeven, 't welk veelligt anderen zou aanzetten om op dezelfde wyze te handelen. — Diefftal kan men op dezelfde wyze befchouwen. 't Is eene Verongelyking iemand in zyne byzondere bezittingen aangedaan, maar was 'er niet meer in opgeflooten, eene vergoeding van de toegebragte fchade mogt daar voor boeten. Het openbaar Misdryf is de zaak om welke voor te komen, onze Wetten dit tot een hoofdmisdaad gemaakt hebben. In deeze groote en fchreeuwende Verongelykingen wordt het Byzonder Onregt als verzwolgen in 't Openbaare. Zelden hooren wy eenig gewag maaken van de vergoeding aan byzondere leden gedaan, de vergoeding aan 't algemeen zo veel aanmerkelyker zynde. En, in de daad, daar het openbaar Misdryf niet wel anders kan geftraft worden, dan door leevensftraffe of verbeurtverklaaring van goederen, is het onmogelyk naderhand eenige vergoeding voor 't Byzonder Ongelyk te doen; dewyl het leeven of goederen des misdaadigen reeds weg zyn.

Doch men vindt Misdaaden van geringer foort, waar omtrent de openbaare ftraffen zo ftreng niet zyn, en iets overlaaten om byzondere vergoeding te doen. In deeze is de onderfcheiding tusfchen Misdaaden en Burgerlyke verongelykingen zeer zigtbaar. By voorbeeld, in 't geval van openbaare fchaade: iemand graaft een kuil dwars over den gemeenen weg, wegens dit bedryf is hy ftrafbaar, als ftrekkende tot eene algemeen onheil, maar, indien iemand in 't byzonder daar door fchade lydt, als 't verminken van zyn paard, het breeken van zyn rytuig, of iets dergelyks, mag hy, die fchade lydt, zo wel voldoening voor 't Ongelyk hem byzonder overgekomen vergoeding eifchen, als den fchuldigen aanklaagen over 't Ongelyk het algemeen aangedaan.

In deezer voege de Natuur der Misdaaden in 't algemeen voorgefteld en onderfcheiden hebbende, zal ik nu de algemeene Natuur der Straffen overweegen. Dit zyn rampen en ongelegenheden, die op de Misdaaden volgen, beraamd, aangekondigd en volbragt door menschlyke Wetten, in gevolge van de ongehoorzaamheid en wederftreeving der zaaken daar in bepaald en vastgefteld. Ten deezen opzigte

zal

zal ik agt geeven op de Magt, het Oogmerk en de Maat der Menschlyke Straffen.

Wat de Magt om menschlyke Straffen aan te doen betreft, of, met andere woorden, waar het regt eens tydlyken Wetgeevers om straffen, naar eigen goeddunken vastgesteld, te volbrengen, op ruste. Het is klaar dat het regt, om Misdaaden tegen de Natuur strydig, als Moord en dergelyke, te straffen, in den staat der Natuure, in elk lid op zich zelve huisveste. Het moet in iemand berusten; want de Wetten der Natuure zouden vergeefsch en vrugtloos zyn, indien niemand de magt hadt om ze ter uitvoer te brengen. En, indien iemand met die Magt bekleed is, moeten alle Menschen met die Magt bekleed weezen, naardemaal zy allen van natuure gelyk zyn. Hier van was de eerste Moordenaar CAIN dermaate overtuigd, dat hy ingevoerd wordt zyne vrees dus te kennen geevende, *het zal geschieden, dat al die my vindt my zal dood slaan.* —— In den Staat der Maatschappye is dit Regt der byzondere leden de Oppermagt in handen gegeeven; waar door men voorgekomen heeft dat een ieder Regter in zyn eigen zaak zou weezen; 't geen een der kwaalen was, welke men beoogde, door 't invoeren van een burgerlyk bestuur, te verbeteren. Welk eene Magt, derhalven, elk hoofd voor hoofd bezat, om de schendingen van de wet der Natuure te straffen, berust nu in de Overheid alleen, deeze draagt het zwaard der Geregtigheid, met toestemming van de geheele Maatschappy. Aan deeze voorgaande natuurlyke Magt van elk Ingezeten moet dat Regt toegeschreeven worden, 't welk zommigen willen dat elken Staat toekomt, (schoon geen Staat 'er zich oit van bediend hebbe,) om naamlyk niet alleen de eigen Onderdaanen te straffen, maar ook Ambassadeurs van vreemde Volken met den dood zelve, wanneer zy misdreeven hebben, niet tegen de byzondere vastgestelde wetten des Lands, maar tegen de Godlyke wetten der Natuure, en daar door hun leeven verbeurd hebben.

Het gebruik om halsstraffen te oefenen, wegens overtreedingen van menschlyke instelling, wordt dus geregtvaardigd door den grooten MATTHEUS HALE: „ Wanneer de overtreedingen gruwlyk, veelvuldig en gevaarlyk worden voor een Staat of Koningryk, verderflyk of ten hoogsten schadelyk voor eene Burgerlyke Maatschappy, en groote onveiligheid veroorzaaken voor de Ingezetenen, vordert de voorzigtigheid der Wetgeeveren dat strenge straffen, en de doodstraf zelve, tot staving der Wetten worden vast-

gesteld". 't Is, derhalven, de gruwlykheid, of het gevaarlyk einde van eene Misdaad, die alleen een aardsch Regter bevoegd maakt om den misdaadiger met den dood te straffen. 't Is de algemeenheid of de bezwaarlykheid om dezelve anderzins te weeren, alleen niet, die ons vryheid geeven om ons daar tegen te verzetten door het storten van menschen-bloed. Want, hoewel het oogmerk der Straffe is de Menschen van de misdryven af te schrikken, volgt daar uit geenzins, dat men dit wettig konne doen, op welk een prys ook en door welke middelen: men kan onwettige middelen aanwenden om de gehoorzaamheid aan de regtmaatigste Wetten te bewerken. Elk Wetgeever moet, over zulks, ten uitersten zorgvuldig weezen om geene Wetten, inzonderheid ten opzigte van ligte overtreedingen, of die enkel stellig zyn, te maaken en 'er de doodstraf op te zetten. Hy behoort een beter reden voor zodanig een handel te hebben dan die nietige, zo veel maal gegeeven, te weeten, dat men by ondervinding heeft hoe een ligter straf niet kan baaten. Want is het op de ervaarenis gegrond, dat halsstraffen van eene kragtdaadiger uitwerking zyn? Was het wyduitgestrekte *Russisch* Ryk slegter bestuurd onder de geweezene Keizerinne ELIZABETH, dan onder haare bloedgieriger Voorzaaten? Is het nu, onder CATHARINA de IIde, min beschaafd, min gerust, min veilig? En nogthans zyn wy verzekerd, dat geen van deeze twee beroemde Vorstinnen, geduurende haare geheele Regeering, de doodstraf hebben doen uitvoeren. Ja, de laatste heeft, door de ondervinding overtuigd van derzelver noodloosheid en schadelykheid, last gegeeven, dat, in haare wyduitgestrekte Staaten, de doodstraf geheel niet zou geoefend worden. —— Maar, schoon de ondervinding toonde, dat de halsstraffen een zeker en onfeilbaar hulpmiddel waren, zulks zou nog niet insluiten, dat het noodzaaklyk is dezelve aan te doen in alle gelegenheden, waar andere middelen tot nog te kort schooten, en deeze noodzaaklykheid is 't alleen die dit bedryf kan regtvaardigen. —— By voorbeeld. Men erkent eenpaarig de schade door gelaadene wagens aan onze openbaare wegen toegebragt, men heeft veele wetten gemaakt om zulks voor te komen; geen derzelven heeft dus ver kunnen helpen; doch hier uit volgt niet, dat de Wetgeevende Magt, met regt, de doodstraf kan stellen voor elk dolkoppig voerman, die zich niet wil schikken naar de eertyds vastgestelde Wetten, en de tegenwoordig daar op gedreigde straf in den wind slaat. Wanneer het

kwaad,

kwaad, 't geen men zoekt voor te komen, niet geëvenredigd is aan de geweldigheid van het middel dat ter voorkominge zal gebruikt worden, kan geene Overheid, die bedaard en met ernst het ſtuk inziet, oit zulk een wet, met de voorſchriften van 't Geweeten, of de Menſchlykheid, overeenbrengen. Het bloed van onzen Medemensch te ſtorten is een ſtuk dat veel beraads vereischt, en dat men niet kan doen, dan ten vollen overtuigd zynde van onze Magt en van ons Regt daar toe: want het leeven is een onmiddelyke gift van GOD aan den Mensch verleend, van welke hy zich niet kan ontſlaan, of die hem niet ontnomen kan worden, dan door bevel of toelaating van Hem, die 't zelve geſchonken heeft, 't zy men dit bevel door uitdruklyke openbaaring hebbe, of 't zelve opmaake uit de wet der Natuure eener Maatſchappy, zulks bondig en onbetwistbaar betoogende.

Belangende het Einde of oogmerk der menschlyke Straffen. Dit kan zeker niet beſtaan in eene uitdelging of verzoening der bedreevene Misdaaden: zulks moet overgelaaten worden aan den Opperſten Regter; maar de Straffen dienen tot een behoedmiddel tegen toekomende overtreedingen van denzelfden aart. — Dit kan op drieërlei wyze worden te wege gebragt. — Of door de verbetering van den Misdaadiger zelve, te welker oorzaake hem lichaams-Straffen, Geldboetens, uitbanningen voor een tyd, of gevangenis, wordt opgelegd. — Of door anderen af te ſchrikken, die door zyn voorbeeld te rug gehouden worden van tot dergelyke Misdryven zich over te geeven. Uit deeze oorzaake zyn alle ſchandelyke Straffen, en het openbaar volvoeren van dezelve, herkomſtig. — Of, eindelyk, door den Misdaadiger buiten ſtaat te ſtellen, om in 't vervolg kwaad te doen; 't welk geſchiedt met hem ten dood te brengen, voor zyn ganſche leeven in de gevangenis te ſluiten, in ſlaverny te kluisteren, of in ballingſchap te zenden.

De wyze nogthans van Straffen aan te doen moet altoos geëvenredigd zyn aan het byzonder einde, 't welk men beoogt; en voor al 't zelve niet te boven gaan. Overzulks hebbe men nimmer de doodſtraf, altoos duurende ballingſchap, gevangenis, of ſlaverny, iemand aan te doen, dan wanneer zyne onverbeterlykheid duidlyk blyke. Deeze onverbeterlykheid kan men opmaaken uit de geduurige herhaaling van geringe Misdryven, of het pleegen eener daad, die in zich zelve de merktekens draagt van eene diep ingekankerde boosaartigheid, en genoegzaam uitwyst, dat 'er

geene hoope van beterschap overblyve; in zodanig een geval zou het wreedheid weezen ten opzigte van 't Algemeene Welzyn de Straf van zulk een Misdaadiger uit te stellen, tot hy weder gelegenheid bekwam om mogelyk de snoodste stukken andermaal te pleegen.

Wat de maat der menschlyke Straffen betreft, men moet erkennen, dat de hoeveelheid der Straffen noit volstrekt bepaald kan worden, volgens eene vaste en onveranderlyke regelmaat; het moet aan de beschikking der Wetgeevende Magt overgelaaten worden, dusdanige Straffen vast te stellen en aan te doen als de wet der Natuure van eenen Burgerstaat toelaat, en als blyken best geschikt te zyn om te beantwoordden aan het oogmerk, de voorkoming van dergelyke Misdaaden in 't vervolg.

Hier uit zal blyken, dat de *Lex Talionis*, of de Wet der Wedervergelding, wegens haare billykheid van zommigen zo hoog gepreezen, noit, in alle gevallen, eene regtmaatige en altoos standhoudende regel van Straffe konne zyn. In eenige gevallen, voorwaar, schynt deeze Wet door de natuurlyke Rede voorgeschreeven te worden, als in 't geval van zamenzweeringen om onregt te pleegen, of valsche betigtingen van eenen onschuldigen; waar by men mag voegen de Wet der *Jooden* en *Egyptenaaren* van JOSEPHUS en DIODORUS SICULUS te boek gestaagen. „ Dat wanneer iemand, zonder genoegzaame oorzaak te kunnen *opgeeven*, eenig doodlyk vergift by zich hadt, hy zelve *dat zou* moeten gebruiken". — Maar in 't algemeen, zal het verschil van persoonen, plaatzen, tyd, terging, of andere omstandigheden, de belediging veel kunnen veranderen en verzagten, en, in die gevallen, kan de Wedervergelding noit eene juiste maat der Straffen weezen. Indien een Edelman een Boer slaa, ziet elk, dat een Gerigtshof, 't welk uitwees dat de Boer den Edelman wederom moest slaan, meer dan eene regtmaatige vergoeding zou veroorlooven. Aan de andere zyde kan somwylen de Wedervergelding eene al te ligte straf weezen. Indien iemand met een boos opzet het ééne oog van zyn Naasten, die te vooren reeds het andere verlooren hadt, uitstak, is het eene te ligte straf, dat hy slegts van één zyner oogen beroofd werde. Daarom hadt men de Wet der *Locriaanen*, welke oog voor oog eischte, wyslyk veranderd door, in navolging van SOLONS Wet, te besluiten, dat hy die 't oog van eenen eenoogigen uitstak, zyn beide oogen zou verbeuren. — Daarenboven zyn 'er verscheide Misdaaden, die, op geenerlei wyze, de Straffe

by

by Wedervergelding kunnen gehengen, zonder de grootste ongerymdheden en vuilste wanbedryven tevens toe te laaten. Dievery kan met geen Dievery, Eerrooving met geen Eerrooving, Bedrog met geen Bedrog, Overspel met geen Overspel, *enz.* gestraft worden.

En wy mogen 'er byvoegen, dat de voorbeelden, waar uit het blykt dat de Wedervergelding, zelf op Godlyk gezag, is te werk gesteld, niet uitwyzen, dat dezelve plaats gegreepen hebbe, volgens den regel van nauwkeurige Wedervergelding, door iemand dat zelfde onheil aan te doen, 't geen hy zynen Naasten gedaan hadt, en niet meer; maar deeze overeenkomst tusschen de Misdaad en de Straffe, is blykbaar het gevolg van eenig ander beginzel. Doodslag wordt gelast dat met den Dood zal gestraft worden: niet om dat de Dood des eenen den Dood des anderen opweege, dat zou eene Verzoening en geen Straf weezen. Ook staat de Dood des eenen altoos niet gelyk met den Dood des anderen. De Doodstraf van een ouden bedorven Straatroover is eene geringe voldoening voor den moord van een Edelman in de vaag zyns leevens, uit de armen zyner Vrienden, en het bezit zyner goederen gerukt. Maar de grond, op welken dit vonnis steunt, schynt deeze te zyn, dat deeze Straf de zwaarste is, die men den mensch kan aandoen, en dat dezelve 't kragtdaadigst diene om de rust en veiligheid der menschlyke Maatschappye te bevorderen, door eenen Moordenaer van de aarde te verdelgen, en anderen een afschrikkend voorbeeld voor oogen te stellen. Weshalven dit uitsteekend voorbeeld zelf op geheel andere gronden dan die van Wedervergelding rust. —— En, in de daad, wanneer de maat der Straffe eenigzins moet genomen worden naar de schade door den verongelykten geleden, behoort de Straf veel eer het aangedaane ongelyk te overtreffen dan te evenaaren: dewyl het tegen rede en billykheid schynt aan te loopen, dat de schuldige, van zyn misdryf overtuigd, niet meer zou lyden dan de onschuldige voorheen hadt uitgestaan; inzonderheid daar het geen de onschuldige geleden heeft voorby en onherroepelyk is, daar 't geen den schuldigen te lyden staat, nog toekomend, gebeurelyk, en mogelyk is dat hy 't ontsnappe. Met betrekking tot onvolkomene Misdaaden, die enkel in 't oogmerk bestaan, en nog niet daadlyk uitgevoerd zyn, als zamenzweeringen, en dergelyke, heeft de onschuldige een kans om den boozen toeleg te verydelen of te vermyden, en de zamenzweerder heeft ook gelegenheid om de straffe te

te ontkomen. Dit kan een rede weezen waarom de Wet der Wedervergelding, indien ze ooit gevolgd werde, eigener plaats hebbe omtrent Misdaaden, die alleen voorgenoomen, dan die met de daad uitgevoerd zyn. Voorwaar, het schynt met de rede overeen te komen, en 't is daarom als een grondregel door veele Schryvers vastgesteld, dat de Straf eener Misdaad, waar mede iemand een ander valschlyk beschuldigt, den valschen betigter aangedaan worde.

Doch; schoon 'er geen vastbepaalde regel wegens de maate der Straffe voor de Misdaaden kan vastgesteld werden, die men eenpaarig volgt, en het dus moet overgelaaten worden aan den wil en het believen der Wetgeevende Magt, zyn 'er nogthans eenige algemeene beginzels, uit de natuur en omstandigheden der Misdaaden afgeleid, die eenigzins behulpzaam kunnen weezen om eene evenmaatige Strafoeffening aan te doen.

Als, voor eerst, ten aanziene van het Voorwerp: want hoe grooter hoe verhevener het Voorwerp is, waar omtrent Onregt gepleegd worde, te meer zorge moet men draagen om dusdanig een Onregt voor te komen, en bygevolg, moet men, naar maate van die vergrooting, de Straf verzwaaren. Hierom wordt, volgens de Wet van *Engeland*, verraad op 't leeven des Konings gemunt, strenger gestraft dan het daadlyk ombrengen van eenen Onderdaan. Egter is, over 't algemeen, het oogmerk om te overtreeden geen zo gruwzaam Misdryf als de daadlyke overtreeding: want het kwaad, hoe nader men het kome, hoe het schriklyker en aanstootlyker worde; zo dat 'er eene grooter verharding in het kwaade noodig zy om een Misdaad uit te voeren, dan om enkel het voorneemen op te vatten: en het is een aanmoediging tot bekeering en berouw, zelf tot op het tydpunt van 't volvoeren eens Misdryfs, dat het nooit te laat is 'er van af te zien, en dat iemand, het daar by laatende, beter doe dan dat hy voortvaare. Uit welke oorzaake, het oogmerk om te steelen, te rooven, te moorden, veel min strafbaar is dan het daadlyk pleegen dier wanbedryven. —— Maar, in 't geval van verraadlyken toeleg op 's Konings leeven, verdient het enkel voorneemen de strengste Straf; niet om dat het oogmerk gelyk staat met de daad zelve; maar dewyl de zwaarste Straf zodanig een verraadlyk voorneemen van het hart niet overtreft, en 'er geen zwaarder op het daadlyk pleegen kan worden aangedaan.

Ten anderen. De kragt der drift, de sterkte der ver-

zoe-

zoeking, kan zomtyds eene Misdaad zeer verminderen; een Diefstal, uit hongersnood gepleegd, verdiend veel meer ons medelyden, dan dat iemand door geldzugt, of om zyne buitenspoorige verteeringe goed te maaken, daar toe werd aangezet. Iemand te dooden in eene hevige vlaage van drift en gramstoorigheid is min strafbaar, dan wanneer iemand in koele moede met voorbedagten raade den Naasten het leeven beneeme. De ouderdom, de opvoeding, het doorgaand character van den Misdadiger, de veelvuldigheid der herhaalinge van 't zelfde Misdryf, de tyd, de plaats, het gezelschap waar in het begaan is, alle deeze en duizend andere toevallige bykomende omstandigheden, kunnen een' Misdaad verzwaaren of verligten.

Wyders. Naardemaal de Straffen voornaamlyk beoogen de Misdryven, in het toekomende, te beletten, is het zeer redelyk, dat, onder Misdaaden van verschillende Natuur, deeze het strengst gestraft worden, die de openbaare rust, en 't geluk der Zamenlevinge, 't meest verstooren; als mede dat ten opzigte van Misdaaden, die in boosheid gelyk staan, deeze tot welker pleegen de menschen de meeste gelegenheid hebben, en waar tegen anderen min op hunne hoede kunnen weezen, de zwaarste Straffen ontvangen. —— Hier om is het dat een Knegt zynen Heer besteelende zwaarder misdoet dan wanneer een Vreémdeling den zelfden diefstal begaa. Een knegt, die zynen Heer om hals brengt, voegt Verraad by 't geen in een ander enkel een Moord zou weezen. Een zakdoek of eenige andere beuzeling iemand diefswyze te ontvreemden wordt voor een hoofdmisdaad gerekend, terwyl een hoop koorns van 't veld te steelen, schoon dit in waarde veel meer bedraage, zo hoog niet wordt opgenomen. Op het Eiland *Man* bragt men eertyds deezen regel zo ver, dat een Paard of een Os weg te neemen voor geen Schelmstuk, maar voor een Misslag, werd gehouden, uit aanmerking van de bezwaarlykheid om op zo klein een Grondgebied, een beest van die grootte, geheim te houden, of van daar weg te voeren; maar een Hoen, of eenig ander Gevogelte, te steelen, 't geen gemaklyk en bedekt geschieden kon, werd voor een hoofdmisdaad gehouden, en met den dood gestraft.

Eindelyk mogen wy wel in opmerking neemen, dat Straffen van eene onredelyke Strengheid, boven al wanneer ze zonder onderscheid aangedaan werden, minder dienen om de Misdaaden voor te komen en de zeden des Volks te verbeteren, dan de zodanige die doorgaande zagter zyn,

 en

en ten behoorlyken tyde met regtmaatige kentekens van Strengheid uitgemonsterd worden. Men voorkomt de Misdaaden kragtiger door de Zekerheid, dan door de Wreedheid der Straffen: want de bovenmaatige Strengheid der Wetten, merkt de Heer MONTESQUIEU zeer wel aan, verhindert de volvoering. Wanneer de Straf alle maat te boven streeft, zal het Gemeen, uit menschlykheid, aan de strafloosheid de voorkeure geeven. Wy mogen hier by voegen, dat bloedige Wetten een kwaad teken zyn van eene Staatsgestelteniss. De wetten der *Romeinsche* Koningen, de Twaalf Tafelen der *Tienmannen*, waren vol van wreede Straffen. De *Porcische* Wet, die alle de Burgers bevrydde van het vonnis des doods, vernietigde stilzwygende alle de andere. In dit tydperk bloeide het Gemeenebest. Onder de Keizerlyke Regeering herleefden de strenge Strafoeffeningen; en het Ryk kwam ten val.

't Is, daar benevens, ongerymd en strydig gehandeld met eene goede Staatkunde, dat men dezelfde Straf stelt op Misdaaden van eenen zeer verschillenden trap van snoodheid. Eene menigte van bloedeischende Wetten toont desgelyks een duidelyk gebrek aan, of in de Wysheid der Wetgeevende, of van Vermogen in de uitvoerende Magt. 't Is eene soort van dweepery in de Regeeringskunde, en een klaar kenmerk van mangel aan oordeel, wanneer men het zelfde algemeene middel, de uiterste Straf, *in elk* zwaar geval wil toebrengen. Men moet bekennen 't gaat veel gemaklyker het Menschdom uit te delgen, dan te verbeteren: egter zou men die Overheid een slegt en wreed Heelmeester mogen noemen, die elk lid afsnydt, 't geen hy door onkunde, of ongeduld, niet onderneemen wil te geneezen. Men heeft daarom zeer aartig voorgesteld, dat in elken Staat een schaal van Misdryven moest gemaakt worden, met eene daar aan beantwoordende schaal van Straffen, van de grootste tot de kleinste afdaalende. Maar indien dat denkbeeld al te veel naar 't romaneske zweemt, behoort nogthans elk verstandig Wetgeever ten minsten de voornaamste verdeelingen uit te merken, en geene Straffen van de ergste soort, aan Misdaaden van de geringste soort, op te leggen. Wanneer de Menschen zien, dat 'er geen onderscheid gemaakt wordt in de natuur en de maate der Straffen, zullen zy in 't algemeen tot de gedagten komen, dat 'er ook geen onderscheid is in de Misdryven. Dus, by voorbeeld, is, in *Frankryk*, de straf van Roovery, 't zy van Moord vergezeld of niet, dezelfde. Dit kan wel veroor-

oorzaaken, dat 'er misschien onder hun minder Rooveryen gepleegd worden; maar het brengt ook te wege dat zy niet Rooven zonder tevens te Moorden. In *China* worden de Moordenaars in stukken gehakt, de Roovers niet; uit deeze oorzaake heeft men 'er veel Roovers, weinig Moordenaars. En in *Engeland*, behalven de bygevoegde schrik van eene spoedige volvoering der Straffe, en de daar op volgende ten toonstelling, hebben de Roovers de hoop om alleen na de volkplantingen te zullen vervoerd werden, 't welk zeer zelden den Moordenaaren gebeurt. 't Welk hier dezelfde uitwerking heeft als in *China*, en veeler hand van Moord te rug houdt.

Dan, schoon wy, in dit geval, op de wysheid der *Engelsche* Wetten mogen roemen, zullen wy het moeilyker vinden de veelvuldigheid der doodstraffen, daar in voorkomende, te billyken. Doodstraffen, (misschien zonder behoorlyke opletenheid), door eene menigte van op zich zelve staande inzettingen, over Misdaaden van eene zeer verschillende natuure, vast gesteld. 't Is eene droeve waarheid dat onder de veelvuldige daaden, tot welken de Menschen dagelyks kunnen vervallen, niet minder dan honderd en zestig door het Parlement verklaard zyn van zo snood eene natuur te wezen, dat ze op 't eigen oogenblik den dood verdienen, en den daader het voorregt van met eenen Kerklyken eerst te spreeken, ontzeggen. Zo schriklyk een lyst strekt veel eer om het getal der Overtreederen te doen toe- dan afneemen. Een verongelykte zal, door medelyden, menigmaal den boosdoender niet nazetten; de Gezworenen zullen, door mededoogen getroffen, zomtyds hun eed breeken, en den Schuldigen vryspreeken, of de natuur zyns Misdryfs verzagten; en de Regters, mede door deerenis bewoogen, zullen de helft der van Misdaad overtuigden ontslaan, of der Koninglyke Genade aanbeveelen. Te midden van zo veelvuldige gelegenheden om te ontkomen, ziet de snoode en in 't kwaad verharde Overtreeder de menigte, die Straffe lydt, over 't hoofd, hy verbindt zich roekloos tot het pleegen van een schelmstuk, en, indien hy onverwagt in de handen des Regts vervalle, agt hy zich ongelukkig, dat hy een slagtoffer moet weezen van die Wetten, welker veelvuldig strafloos overtreeden hem voet gegeeven heeft om ze te veragten.

PROE-

PROEVEN OP DEN BAST VAN PERU.

Door THOMAS PERCIVAL, M. D. L. V. H. K. G.

(*Philosophic. Transact. Vol.* LVII.)

I. Proeve. Een unce van den Bast grof gepoederd werdt in twee gelyke deelen gedeeld, het een werdt agt en veertig uuren in koud fontein-water gelegd, om te trekken; het ander werdt over een zagt vuur veertig minuuten gekookt, tot dat bykans een derde gedeelte was weggedampt. Het trekzel en kookzel werden elk door een dubbelen linnen doek van de zelfde fynte doorgegooten.

Vier greinen *Sal Martis* werden gesmolten in een unce fontein-water, en één drachme hier van gegooten by even veel van beiden, namelyk, een half unce van het troebele kookzel en trekzel. Beide namen een diepe paarsche kleur aan, zonder merklyk verschil; schoon ik my evenwel verbeeldde dat het trekzel, na dat het eenigen tyd gestaan hadt, wat donkerer purperkleurig was dan het kookzel.

Het trekzel hadt een dieper kleur, en meer smaak en reuk van den Bast in zelfstandigheid dan het kookzel. Zyn smaak geleek den Bast volkomelyk, als ze gebroken en eenigen tyd in den mond gekaauwd werdt.

II. Proeve. Gelyk veel van elk overblyfzel werdt twintig minuuten gekookt, over een zagt vuur, in drie uncen fontein-water. De kookzels waren beide even troebel, volmaakt gelyk in smaak; en op de vermenging van de smelting van staal, tot een drachme by een halve unce, hadden zy net dezelfde kleur, namelyk, donker bruin, gelyk chokolaad, doch wat meer paars.

III. Proeve. Vyf uncen van elk overblyfzel werden veertig uuren te trekken gezet in anderhalve unce Rum van Jamaika, welke heel zuiver was, en niets samentrekkends van het vat had aangenomen. De tinctuuren waren volmaakt gelyk in kleur en smaak; en op het bydoen van één drachme van de staal-smelting, werden zy oogenbliklyk van diep rood donker en vuil bruin; en dit was in beide tinctuuren net gelyk.

IV. Proeve. By een half unce gestooten Bast werdt één un-

unce koud fontein-water gedaan. Dit mengzel werdt tot deege gewreeven in een steenen mortier, en, hier op neergezet tot dat het grof poeder gezakt was. Toen werdt het helder vogt voorzichtig afgegooten, en een halve unce versch water 'er weder bygedaan; de wryving hervat, en naderhand wederom een gedeelte van het vogt afgegooten als te vore. Deeze wyze werdt vier en dertig uuren vervolgd, in welken tyd zes uncen water by den Bast gedaan werden. Hier na werdt het mengzel veertien uuren, zonder vuur, te trekken gezet, en toen doorgekleinsd. Dit trekzel hadt veel meer reuk en smaak van den Bast, dan het kookzel of trekzel zonder wryving van de eerste Proeve, en het kreeg een veel zwarter kleur op de byvoeging van een drachme van de gesmolten *Sal Martis*, dan elk van de twee voorgaande bereidingen.

V. Proeve. Ik wilde de byzondere sterkte, of liever samentrekkende kragt vinden van vyf bereidingen van den Bast, naamlyk, het extract, afkookzel, koude trekking, tinctuur en trekking met wryving. Tien greinen extract, wel gemaakt, en zo vry van aangebrandheid als het in de winkels gevonden wordt, werden vermengd met één unce heet water. Doch deeze smelting was zo onvolkomen, of om eigenlyk te spreeken, 'er werdt zo veel van den Bast in opgehouden dat in weinige minuuten veel poeder doorzonk op den bodem van het glas. Dit werdt echter omgeschud, en één drachme van de gesmolten *Sal Martis* by het mengzel gedaan. Zo veel werdt ook gegooten by een halve unce van het afkookzel, trekzel, de tinctuur (*Pharm. Lond.*) en het trekzel welk de wryving ondergaan hadt; het laatste was diepst zwart; het extract kwam hier naast aan, en de tinctuur hadt de minste kleur. Het afkookzel en trekzel waren gelyk van kleur.

VI. Proeve. Het overschot van het gewreeven trekzel, IV Proeve, werdt, in drie uncen water, twintig minuuten over een zagt vuur gekookt. Het kookzel koud geworden zynde werdt doorgezeegen, het was bleeker van kleur dan de kookzels in de II Proeve gemeld, alhoewel 'er nog eenig poeder van den Bast inhing, het welk door de wryving zo fyn was geworden dat het den kleinsdoek hadt konnen doorgaan. Dit poeder zakte, door het stilstaan, op den bodem van het vat, en liet het afkookzel helderder dan het te vore was.

By even veel van dit, en de twee afkookzels boven gemeld, werdt één drachme van de staal-smelting gedaan; de

de zwarte kleur was in dit kookzel blaarblykelyk bleeker, schoon het onderscheid niet zo groot ware als men, naar het verschil van den smaak en reuk, zou verwagt hebben, misschien koomende van het fyne poeder van den Bast, welk 'er in dreef, en nog iet van zyn natuurlyke samentrekkendheid hadt overbehouden.

VII. Proeve. Even veel van het enkele en gewreeven trekzel werden, zeven minuuten, gekookt over een sterk vuur; beide hadden zy hunne doorschynendheid verlooren toen zy koud geworden waren; doch het laatste werdt veel troebeler dan het eerste, zelfs meer dan het afkookzel van verschen Bast, in de I Proeve, en na dat het vier en twintig uuren gestaan hadt, liet het veel bezinkzel vallen.

VIII. Proeve. Een half unce gepoederde Bast werdt agttien uuren te trekken gezet in vyf uncen fontein-water en een unce wynazyn. Het mengzel werdt digt by het vuur gezet, en dikwils omgeschud. Hier op werdt het door een dubbelen linnen doek doorgegooten. De smaak van de wynazyn was grootdeels verstompt, doch de reuk niet: het vogt hadt echter niet zo veel van de geele kleur van den Bast als het trekzel in de I Proeve. Een drachme van het gesmolten *Sal Martis* werdt by dit zuure trekzel gedaan. In 't eerst veranderde het niet van kleur, doch na verloop van eenige uuren werdt het bleek zwart.

IX. Proeve. Een half unce gepoederde Bast werdt op de manier', in de IV Proeve gemeld, ter deege gewreeven met zes uncen warm water, waar na het mengzel in een fles gegooten, by het vuur gezet en dikwils omgeschud werdt. Dit duurde agt uuren. Het trekzel, doorgekleinsd zynde, werdt bevonden meer van den Bast in zich te hebben, dan het gewreeven trekzel in koud water, IV Proeve, 't welk uit vergelyking van de kleur, reuk en smaak, en het dieper zwart, welk het kreeg door het bydoen van eene drachme smelting van *Sal Martis*, bleek.

X. Proeve. Een half unce gepoederde Bast, en twee drachmen steen-kalk, warm uit den oven, werden onder malkander gewreeven tot dat ze wel vereenigd waren; toen werden 'er zes uncen fontein-water by gedeelten opgegooten, het poeder en water door roering wel onder malkander gebragt, en het mengzel werdt twaalf uuren neergezet om te trekken. Hier na werden twee uncen door een dubbelen linnen doek doorgegooten, het overige stondt nog zes uuren langer, en werdt dikwils omgeschud, waar na het ook doorgekleinsd werdt. De reuk van den Bast was

in beide trekzels byna geheel verdoofd, welken sterk bezwangerd waren van de kalk, en een zeer onaangenaame geele kleur hadden. Het eerste was van een bleeke kleur, en was weinig bitter; het laatste, hadt meer kleur en was bitter en walglyk. Geen van beiden werdt zwart door de smelting van het staal, 't welk, zo dra het 'er bygedaan was, een geel bezinkzel deedt te voorschyn komen, en na weinige uuren op den bodem van het glas neervallen. Deeze bereidingen, vergeleeken met het gewreeven trekzel van de IV Proeve, bleeken veel zwakker te wezen in kleur en smaak. Het overschot maakte geen merklyke opbruizing met olie van vitriool.

XI. Proeve. De kookzels en trekzels waren in sterkte verminderd, na dat ze zes of zeven dagen gestaan hadden, schoon het in den winter ware en het weder zeer koud; de trekzels waren bleeker van kleur, en lieten een slymig zetzel vallen. Het afkookzel zag na zeven dagen byna melkagtig, en werdt maar bleek zwart door het bygieten van de staal-smelting. Het enkel trekzel hadt ook veel van zyne samentrekkendheid verlooren; maar de twee gewreeve trekzels hadden in dit opzicht weinig verandering ondergaan.

Aanmerkingen over de voorgaande Proeven.

De meeste Geneeskundigen zyn van gevoelen, dat de Bast van Peru in zyne uitwerkingen van de meeste kragt is, als hy in zelfstandigheid gebruikt wordt. Wyl evenwel de maag dikwils niet in staat is denzelven te verdragen, en veele lyders 'er op die wyze een onverwinlyken afkeer tegen hebben, is het van belang te kunnen bepaalen, in welke bereiding van deeze dierbaare drogery, derzelver kragt minst verzwakt wordt; en of ze niet toegereikt kan worden onder een aangenaame en smaaklyke gedaante, en te gelyk genoegzaame kragt behoude. Het afkookzel van den Bast is my altyd voorgekoomen een slegte bereiding te wezen, want, schoon de zelfstandigheid van den Bast niet veel vlugge deelen heeft, 'er is echter iet speceryagtigs in, 't welk de hitte van het kookend water zal doen vervliegen; en gevolglyk zal het geneesmiddel van één van zyn samenstellende deelen, waar in, naar allen schyn, eenige kragt vervat is, beroofd zyn. Ook ondergaat de Bast, door de kooking, eene scheiding; de hars word gescheiden van de gom, en blyft in het waterig vogt hangen. Dit maakt het onaangenaam voor het gezicht, en

walg-

walgfyk van smaak, en het vermindert ook, geloove ik, de kragt. Want nademaal de kragten van den Bast sterkst zyn in deszelfs natuurlyken staat, hangen ze ook waarschynlyk af van deszelfs vereeniging als een mengzel; en zullen derhalve verminderd worden door de vaneenscheiding van deszelfs famenstellende deelen. Uit de eerste, tweede en derde Proeve blykt, dat de Bast zyne kragt ten minste zo wel in koud als in kookend water afgeeft; en een enkel trekzel heeft zekerlyk veele voordeelen boven een afkookzel. Het is een aangenaamer en netter bereiding, en de beginsels van den Bast blyven 'er volmaakt onveranderd in, en behouden dezelfde gelykmaatigheid tot malkander, als in de zelfstandigheid van de drogery zelve. De natuur heeft de hars- en gom- deelen zo naauwkeurig famengevoegd en vermengd, dat zy door hunne vereeniging ontbonden konnen worden in ontbind-vogten, waar mede zy zich niet willen vereenigen als ze gescheiden zyn. Dus bevorderen zy weerkeerig de ontbinding van malkander, in water en brandewyn; en de tinctuur en het trekzel worden beide, door de Proeve, bevonden veel van deeze twee famenstellende beginzels van den Bast te hebben. De tinctuur is zekerlyk een zindelyke en aangenaame bereiding; doch zy is deeze tegenwerping, gelyk alle tinctuuren met brandewyn gemaakt, onderworpen; dat men ze niet in genoegzaame maate als een geneesmiddel kan geeven, om dat het vogt van een verhittende natuur is. In langdurige zenuw-koortsen, opstyging van dampen en andere gevallen, waar in het nodig is hertsterkende middelen by den Bast te voegen, kan een aftrekzel 'er van in roode port-wyn met nut voorgeschreven worden. Onder deeze gedaante gaf de kwakzalver *Talbot* den Bast in de overvallen van afgaande koortsen; en zyne praktyk slaagde zo wel, dat dit Lodewyk den XIV bewoog dit geheim, voor een grooten prys, van hem te koopen. Oranje schil is een nuttig byvoegzel onder de bereidingen van den Bast; zy geeft een aangenaame verwarming aan het trekzel, en vermeerdert, geloove ik, de kragt van het zelve. Het volgend voorschrift is aangenaam voor den smaak, en wel geschikt voor een zwakke en tedere maag.

Neem Bast van Peru een unce, Oranje schillen een halve unce, Gemeen kaneel-water twaalf uncen, Geestig kaneel-water twee uncen. Meng en laat het in een beslooten vat, zonder warmte, anderhalven dag trekken, waar na het doorgekleinsd moet worden (*).

Het nut van de wryving, om de ontbinding te bevorderen, is baarblykelyk uit de IV, VI en VII Proeve, en zou nog grooter geweest zyn, als 'er een behoorlyke toestel toe gebruikt ware. De Graaf van la GARAYE, een Fransch Heer, die bekend is door het werk welk hy maakt om de verscheide stukken der wysbegeerte, tot bevordering van de geneeskunde, over te brengen, heeft een zeer bekwaam werktuig hier toe beschreeven, en een uitmuntende behandeling aangeweezen, om uitgewassen, door wryving met water, de stoffen uit te trekken waar in hunne voornaamste kragten bestaan. De toestel is zeer eenvoudig, bestaande alleen uit een vat, waar aan een karnstok gepast wordt, welke, door middel van een rad en een snaar, gestadig rond gedraaid word. Door deeze gestadige werking wordt de allernaauwkeurigste verspreiding bevorderd, en verscheide deelen van de ontbindvogten worden, met schielyke opvolging op malkander, tegen elk deeltje van het gene ontbonden moet worden gedrukt.

Uit de V Proeve kan niets met zekerheid beslooten worden; dan alleen dat het extract een zwakker bereiding is dan men in 't gemeen onderstelt. Het is alle tegenwerpingen onderhevig, welken tegen het afkookzel gemaakt zyn; waar by nog deeze gevoegd kan worden dat het, volgens de beschryving van de *Londensche Apotheek*, bezwaarlyk te maaken is, zonder dat het iet van aangebrandheid heeft. Het extract, waar van ik my in myne Proeve bediend heb, was door een zeer bekwaam en omzichtig apotheeker bereid, evenwel viel 'er aanstonds een groot deel, in de gedaante van poeder, op den bodem van het glas, het welk by onderzoek bleek gebrandde deelen van den Bast te wezen. Hoe weinig staat kan men dan op dee-

(*) Het is te begrypen, dat de Bast op deeze wyze niet onaangenaam kan zyn om te gebruiken, doch de bereiding zou veelen wat te kostbaar vallen.

deeze bereiding maaken, als men de achteloosheid van de meeste aphotheekers bedenkt.

Veele voornaame Geneesheeren voegen zuuren by den Bast, in de geneezing van rottige ziekten, en de Heer J. PRINGLE heeft aangemerkt, dat de Bast in gal-koortsen best gegeeven wordt in Rhinschen wyn, na dat ze 'er een nagt in heeft staan trekken (*a*). Dit gaf my aanleiding tot de VIII Proeve, en ik vleidde my, dat, door den Bast in water en azyn te weeken, deeze twee rottingweerende middelen te meer met malkander vereenigd zouden worden; en het zuur misschien het ontbindend vermogen van het water zou bevorderen. In de verwagting van het laatste blykt het dat ik bedroogen was; en of het eerste meer grond hadt, zal ik bekwaamer lieden laaten oordeelen. De uitslag van deeze Proeve was zo strydig met myne verwagting, dat ik voornam meer proeven te doen op de uitwerkingen van azyn in het vernietigen van de eigenschap sommiger gewassen, van een zwarte kleur te krygen als 'er staal by gedaan wordt, 't welk lang aangemerkt is als een byna ontwyfelbaar teken van samentrekkendheid.

Een unce trekzel van Kamille-bloemen werdt in twee gelyke deelen gedeeld; by het eene werdt gedaan een drachme wyn-azyn, by het ander zo veel fontein-water. Dus waren ze, ten opzichte van bevogtiging, net in gelyke omstandigheden; hier op werdt een thee-lepel vol smelting van het *Sal Martis* by elk derzelven gemengd, het gedeelte met de azyn veranderde niet van kleur; het ander werdt terstond van een duistere kleur. Dezelfde proeve werdt hervat met een sterk gewreeven trekzel van den Bast, en de uitslag was zeer zonderling en merkwaardig. Zo dra een drachme azyn gegooten was by een halve unce van het trekzel, veranderde zyne kleur van diep en roodagtig bruin, in een helder geel; daar gelyk veel water geen zichtbaare uitwerking deedt op het ander gedeelte waar mede het vermengd werdt. Hier op werdt 'er de staal-smelting, als in de vorige proeve, bygedaan. Zy maakte geen verandering in het gedeelte met azyn, maar het ander werdt volmaakt inkt.

Dat maatige warmte de werking van het water, als een ontbind-middel van den Bast bevordert en helpt, is klaar uit de IX Proeve; en het zou van nut zyn te kunnen zeggen,

(*) *Diseases of the Army*, Edit. IV. p. 213.

gen, hoedanigen trap van warmte deeze drogery zonder vaneenscheiding kan verdraagen. Men moet evenwel opmerken, dat dit trekzel, schoon sterker, nimmer zulk een aangenaame geele kleur hadt, of zo zeer bezwangerd was met de specery van den Bast, als de twee met koud water gemaakt.

Een schrander Scheikundige heeft in eene Proeve, over het ontbindend vermogen van de kalk, aangemerkt, dat alle harsige lichaamen smeltbaar worden in water, wanneer de samenhang van hunne deeltjes vernietigd wordt, door hun van de vaste lugt welke zy hebben, te berooven. Deeze wyze van ontbinding poogt hy tot verscheide nuttigheden in de Geneeskonst over te brengen, en heeft verscheide nutte en merkwaardige behandelingen beschreeven om sterke en schoone tinctuuren, door middel van kalk, uit de meeste drogeryen te bekoomen. Het eerste gedeelte van de X Proeve was, *mutatis mutandis*, van hem ontleend; en men hoopte een kragtig en aangenaam trekzel, met een maatige uitvoering, te maaken door de handelwyze welke hy ter neergesteld hadt. Doch het gevolg van myne Proeve beantwoordde niet aan het behaaglyke en vernuftige van de beschouwing, welke my bewogen hadt dezelve te onderneemen. Het trekzel, twaalf uuren gestaan hebbende, zynde de tyd door den Heer MACBRIDE voorgeschreeven, hadt maar weinig van den Bast aangenomen; en wanneer de inzetting agt en veertig uuren was vervolgd, was het nog niet gelyk in sterkte met de bereiding in de IV Proeve beschreeven. Het blykt derhalve dat de kalk, wat ook haare uitwerkingen op andere geneesmiddelen mogen zyn, de ontbinding van den Bast in water niet verhaast of vermeerdert; en zy geeft aan het trekzel een smaak welke onverdraaglyk walglyk en onaangenaam is. Dat de smelting van staal geene verandering van kleur maakt in deeze bereidingen is overeenkomstig met de wetten der byzondere aantrekking. Want het zuur van Vitriool, meer aankleeflykheid hebbende met insluypende aarde dan metaalen zelfstandigheden, verlaat het yzer waar mede het vereenigd was, en grypt de kalk aan. Hier uit kwam het geel okeragtig bezinkzel voort, waar van in de Proeve gesproken is. Dat het overschot, na de doorkleinzing geen opbruizing maakte met olie van vitriool, is een bewys, dat de kalk geene kragt heeft, om de vaste lugt, welke in den Bast onthouden wordt, 'er uit te trekken.

De X Proeve verschaft geen andere gevolgen dan dit één welk handtastelyk is, dat het kookzel en trekzel van den Bast schielyk moeten gebruikt worden. De Bast is eene zelfstandigheid welke ligt aan 't gisten raakt, als blykt uit de Proeven van den Heer MACBRIDE; en wanneer zyne werkzaame deelen in water verspreid en afgescheiden zyn van die welken alleen houtagtig en werkloos zyn, is het niet te verwonderen, dat hy dezelfde veranderingen ondergaat, welken alle gewassen, in gelyke omstandigheden, onderhevig zyn.

VAN EEN ZIEKE DIE EEN LEEVENDE PAD BRAAKTE.

Door den Heer SCHOENWALD, Med. Doctor *te Konigsberg in New Mark.*

EEn Meisje van zes jaaren hadt, geduurende omtrent vier maanden, geweldige knyping en buitengewoone beweegingen gevoeld in den buik, welke ook zeer gezwollen was: zy was ook sedert drie weeken zeer afgemat door een gestadige koortzige hitte, welke toenam en verzeld was van een zeer groote slaapzugt, telkens als zich eenige uitslag op de huid openbaarde, een toeval 't welk haar zeer dikwils overkwam. Deeze omstandigheden hadden haaren vader bewogen om de *Imperatoria* aan het kind te geeven: inmiddels werdt de Lyderes overvallen door benaauwde pogingen om te braaken. De ouders, ontsteld en verlegen, riepen veele van hunne buuren in, die getuigen waren van de geweldige pogingen van het kind, welken eindigden door het uitbraaken van een' Pad, van gewoone grootte; hy sprong ten eersten en liep over de kamer. Men doorstak het dier, en het werd gezonden aan den Schryver, wien men raad gevraagd hadt, hoe met het kind te moeten handelen, om het tot gezondheid te herstellen, wyl de braaking het zelve ten uitersten hadt verzwakt, en tot 's anderen daags nog geene verligting hadt gevoeld: en op den derden dag hier na waren de knyping in de ingewanden en de andere toevallen weerom gekoomen, zonder dat de *Imperatoria*, welke men wederom hadt gegeeven, van eenige uitwerking was geweest. De Heer SCHOENWALD hadt een drachme Theriaak en twee scrupels gezuiverde

Salpeter voorgeschreeven, waar van men 's morgens en 's avonds een agtste aan het kind gaf. Dit middel hadt de koortzige hitte doen bedaaren; de uitslag op de huid kwam niet weder, de eet- en slaaplust waren verbeterd. De Schryver hadt haar voorts gegeeven de balsamieke pillen van BEKKER met *Mercurius dulcis* vermengd, om 'er alle drie dagen één van te gebruiken. De buik ontzwol door dit middel, zonder dat de knyping nog was opgehouden. Hy beval haar gekookte melk tot drank te geeven, en hadt het genoegen van te zien dat dit geneeskragtig voedzel, in korten tyd, dit toeval hadt verdreeven. De geneezing werdt voltrokken door nog eenige pillen van BEKKER. Jammer is het dat de ouders geen onderzoek gedaan hebben op den afgang van het kind, misschien zou men 'er ook eenige Padden in gevonden hebben.

Het is onzeker of het kind een eitje van een Pad, welk in het lichaam uitgebroed is, of een jonge Pad heeft ingeslokt, wyl zy dikwils uit een modderpoel, tegen het herhaald verbod van den schoolmeester, hadt gedronken: ook is dit van minder aangelegenheid dan te weeten, waar dit dier zyn schuilplaatse gehad heeft; de Schryver denkt, omtrent den uitgang van de maag, waar hy veilig kon zyn tegen de meeste stuipagtige samentrekkingen van de maage, welken de pogingen tot braaken onvermydelyk verzellen, en alle vreemd lichaam uitdryven 't welk zich in eene andere plaatse der holte van dit ingewand bevindt.

BESCHRYVING VAN EEN' STEEN-EETER.

IN de *Dictionaire Physique* van den Geleerden Vader PAULIAN vindt men, op het woord *Digestion*, het volgende. In het begin van Mey 1760 werdt te Avignon gebragt een waar Steen-Eter. Hy verzwolg niet alleen keizel-steenen van anderhalven duim lang, een volkomen duim breed en een halven duim dik; maar maakte ook steenen, welken tot poeder gebragt konden worden, als marmer, en andere kleine steentjes, tot een beslag, 't welk voor hem een aangenaam en gezond voedzel was. Ik onderzogt deezen man met alle mogelyke oplettendheid. Ik vond zyn keel zeer ruim, zyne tanden zeer sterk, zyn speekzel zeer

verbytend, en zyne maag laager dan gewoonlyk, 't welk ik toeschreef aan de groote menigte steenen welken hy hadt ingezwolgen, zynde den eenen dag door den anderen ontrent vyf en twintig. Op myne vraagen verhaalde my zyn opzigter de volgende byzonderheden. Dees Steen-Eeter, zeide hy, was voor drie jaaren, door eenige matroozen van een Hollandsch Schip, gevonden op een Noordsch onbewoond eiland, op een goeden vrydag. Sint ik hem gehad heb, heb ik hem raauw vleesch met zyne steenen leeren eeten, doch hem niet konnen beweegen om brood te nuttigen. Hy wil water, wyn en brandewyn drinken, en naar den laatsten drank is hy graag. Hy slaapt, ten minsten, twaalf uuren op een dag, zittende met de eene knie over de andere op den grond, en zyne kin laatentende rusten op de regter knie. Hy rookt meest al den tyd als hy niet slaapt of eet. De steenen welken hy verzwolgen heeft, loost hy wat verbeeten en verminderd in gewigt, het overige van zyne uitwerpzelen gelykt naar mortel. De opzigter zeide my ook, dat eenige Geneesheeren te Parys hem bloed afgelaaten hadden; dat zyn bloed byna geene wei hadt, en in twee uuren tyds zo bros werdt als koraal. Zo dit waar is, is het baarblykelyk dat het dunste gedeelte van het steen-sap in chyl veranderd moet zyn. Dees Steen-Eeter is tot heden toe onbekwaam om meer dan eenige weinige woorden uit te spreeken, als *Oui*, *non*, *bon* enz. Ik toonde hem een vlieg door een vergrootkyker; hy verwonderde zich over de grootte van het dier, doch wilde het niet verder onderzoeken. Men heeft hem geleerd het teeken van een kruis te maaken, en hy was, eenige maanden geleeden, in de Kerk van St. Côme, te Parys, gedoopt. De eerbied welke hy heeft voor geestelyke persoonen, en zyne bereidvaardigheid om hun te believen, gaf my gelegenheid my aangaande alle deeze byzonderheden te voldoen; en ik houde my verzekerd dat hy geen bedrieger is.

NATUURLYKE HISTORIE DER ZWYNEN.

(Volgens den Heere DE BUFFON.)

Wy voegen het *Zwyn*, het *Varken* van *Siam*, en het *wilde Zwyn* by elkander: dewyl deeze drie van dezelfde soort zyn. De twee eerstgemelde behooren tot de *tamme Dieren*, het laatstgenoemde is, gelyk de bynaam aanduidt, *Wild*. Schoon ze onderling van elkander verschillen in eenige uitwendige kenmerken, en ook in zommige eigenschappen, zyn egter deeze verschillendheden van geen weezenlyk belang, en alleen betreklyk tot hunne leevenswyze; de staat van tamheid heeft geene groote veranderingen veroorzaakt. Zy teelen onderling voort en hun nageslacht is vrugtbaar, een ontwyfelbaar merkteken van eenheid in soort.

Deeze Dieren zyn zonderling; zy maaken, als 't ware, eene soort op zich zelven uit, en schynen meer dan eenige andere van de andere soorten afgezonderd; zy hebben geene verwandschap met deeze of geene der overige viervoetige Dieren, gelyk de *Paarden* en de *Ezels*, de *Geiten* en de *Schaapen*; ook vindt men 'er geene groote verscheidenheid van rassen onder, gelyk onder de *Honden*. De *Zwynen* hebben iets van verscheide soorten; en verschillen nogthans weezenlyk van alle. — Laaten zy die de Natuur tot bekrompene Zamenstelzels willen bepaalen, en de groote verschillendenheid der Schepzelen tot rangen brengen, nevens ons dit Dier beschouwen, en zien hoe het tegen alle hunne Stelzels aanloopt. Aan de Pooten gelykt het niet naar die zy Eenhoevig noemen, om dat ze ongespleeten Pooten hebben; want de hoef der Zwynen is gespleeten: ook gelykt het niet naar de Dieren met gespleete hoeven; vermids zy inwendig weezenlyk met vier toonen voorzien zyn, schoon deeze zich niet uitwendig vertoonen; ook kunnen ze niet gebragt worden tot de Viervoetigen met gespleete hoeven; dewyl ze op twee toonen gaan, en de twee andere zo kort hebben, dat ze den grond niet kunnen raaken, en dus niet overeenkomen met andere spleethoevige Dieren. 'Er zyn derhalven dubbelzinnige en twyfelagtige kenmerken; die deels zich openbaar vertoonen, en deels verhoolen zitten. Zullen wy zeggen dat het eene dwaaling der Natuure is; en dat wy deeze toonen, welke zich niet zeer uitwendig vertoonen, niet zullen tellen? Maar deeze dwaaling is bestendig; daarenboven komt het Zwyn met de andere vier-

voetige niet over een in de andere beenderen van den voet, en verfchilt 'er van in nog blykbaarder kenmerken: want deeze hebben hoorens, geen fnytanden in de bovenkaak, en zyn voorzien van vier maagen, herkauwen *enz.* Het *Zwyn* heeft geen hoorens, tanden in de boven- en onderkaak, en herkauwt niet. Blykbaar behoort het dan niet tot de Eenhoevige, noch tot de zodanigen die vorkswyze of gefpleeten hoeven hebben; niet alleen van dezelve onderfcheiden zynde door het maakzel der Pooten, maar ook door de tanden en maag, de ingewanden en de inwendige teeldeelen.

Men zegt dat, in elke foort van Dieren, het getal der Prammen overeenkomt met het getal der Jongen dat de wyfjes werpen en zoogen: maar de *Zeug*, die dikwyls achttien, ja twintig Jongen voortbrengt, heeft maar twaalf Prammen en zomtyds minder, noit meerder. — By deeze byzonderheden mogen wy nog eene andere voegen hier in beftaande, dat het Vet des *Zwyns* van meest alle andere viervoetige Dieren, niet alleen ten opzigte van de hoedanigheid, maar ook van de plaatzing in het lichaam van het Dier verfchilt. Het Vet in *Menfchen* en eenige andere Dieren is door 't vleesch gemengd; het Vet in *Schaapen* en *Geiten* wordt aan de uiteinden van het vleesch gevonden; maar het Vet der *Zwynen* is noch door 't vleesch gemengd, noch op de kanten van het vleesch; doch bedekt het allerwegen, maakende eene dikke, onderfcheidene en doorloopende bedding tusfchen de Huid en het Vleesch. Het Zwyn heeft dit gemeen met den *Walvisch* en andere *walvischaartige* Schepzelen, wier Vet, uitgenomen de meerdere olieagtigheid, bykans van dezelfde hoedanigheid is als het Spek der *Varkens*; maakende onder de huid eene laag, ter dikte van eenige duimen, die het Vleesch overdekt.

Dat de *Zwynen* hunne eerfte Tanden niet verliezen is een verdere en nog grootere byzonderheid in deeze Dieren. Andere Dieren als *Paarden*, *Ezels*, *Koeijen*, *Schaapen*, *Geiten* *Honden*, ja ook de *Menfchen*, verliezen alle hunne eerfte Snytanden voor de volwasfenheid, en krygen binnen weinig tyds andere in ftede: deeze Tanden vallen in de *Zwynen* nimmer uit, maar blyven altoos groeijen. Behalven het *Zwyn* zyn 'er ook maar twee of drie foorten van Dieren, die lange uitfteekende Hondstanden hebben. In den *Olyphant* en *Walrus* zyn ze rolrondagtig van gedaante, en eenige voeten lang; in het *Wilde* en *Tamme Zwyn* zyn ze boogswyze gekromd, plat en fcherp, en ik heb 'er gezien die achttien dui-

duimen in de langte haalden: zy zitten zeer diep in tandkasſen, en hebben aan 't boven einde eene holligheid even als die der *Olypbanten*. Maar deeze Tanden zitten by den *Olypbant* en den *Walrus* alleen in de bovenkaak, terwyl de *Wilde en Tamme Zwynen* ze in de onder en bovenkaak beide hebben; die in de onderkaak geplaatst zyn doen den meesten dienst, en zyn meest te dugten, met deezen is het dat het *wilde Zwyn* de gevaarlykſte wonden toebrengt.

Het *Zwyn* ſchynt onder de Viervoetige Dieren het lompſte en onbeſchaafdſte; de onvolmaaktheden zyner geſtalte ſchynen invloed te hebben op zyne natuurlyke geſteltenis; het toont zich alzins onbevallig en mint de morſigheid; eene onverzaadbaare gulzigheid doet het alles wat voorkomt, zonder onderſcheid, inzwelgen; ja zelf de Jongen, zo als zy ter wereld komen, zomtyds opvreeten. Deeze vraatagtigheid ontſtaat waarſchynlyk uit gebrek aan voorraad, om de groote maag beſtendig te vullen, gepaard met een onverſchilligheid omtrent de ſpyze, door de geringe kiesheid van ſmaak. De ruwheid van het hair, de hardheid van de huid, en de dikte van het ſpek, maaken deeze Dieren bykans gevoelloos voor ſlagen: men heeft gezien dat *Muizen* op den rug der *Zwynen* nestelden, en door de huid heen het vet knaagden, zonder dat zulks hun pyn ſcheen te veroorzaaken. Hun gevoel is overzulks zeer ſtomp en hun ſmaak is van denzelfden aart. Hunne andere zintuigen zyn goed, de Jaagers weeten zeer wel dat de *wilde Zwynen*, op eenen merkelyken afſtand, hooren, zien en ruiken: want zy moeten ze, om op de Jagt te ſlaagen, in den nagt ſtilletjes afwagten, en zich boven wind houden, om voor te komen dat zy de lugt hunner belaageren niet krygen, waar op ze terſtond weg vlieden.

Behalven de gemelde ſtompheid van gevoel en ſmaak, hebben zy eene kwaal die hun bykans geheel gevoelloos maakt, de Gortigheid. De eerſte oorzaak van dit ongemak moeten wy minder zoeken in de geſteldheid van het vleesch en van de huid deezer Dieren, dan in hunne natuurlyke onreinheid en het bederf, veroorzaakt door het ſlegte voedzel 't geen zy zomtyds binnen ſlaan: want het *wilde Zwyn*, 't geen niet in morſige hokken leeft, en zich meestal voedt met Koorn, Vrugten, Eikels en Wortelen, is zo min als de zuigende *Biggen* aan dat ongemak onderworpen: en men kan onder de *Tammen*, 't zelve voorkomen, door ze in zuivere hokken te houden, en overvloed van gezond voedzel te geeven. Het Vleesch zal heerlyk van ſmaak, het

Spek hard en vast weezen, wanneer men het *Varken* twee of drie weeken, voor dat het geslagt wordt, in een met steenen gevloerd hok houdt, zonder stroo, en geen ander eeten geeft dan zuiver droog koorn, en maar weinig laat drinken. Tot dat einde verkiest men best een jong eenjaarig *Varken*, dat wel in 't vleesch en half gemest is.

Om ze vet te mesten geeft men ze doorgaans Gerst, Eikels, Kool, gekookte Erten, en ryklyk Water met Zemelen gemengd: dit doet ze in den tyd van twee maanden sterk toeneemen, het Spek wordt dik, maar niet wit of hard, en het vleesch, schoon goed, blyft gemeen van smaak. Met weinig kosten worden ze vet gemaakt in Landen waar men veel Eiken en Pynboomen heeft, door ze in den Herfst, wanneer de Eikels en de Pynappels vallen, na de bosschen te dryven. Zy eeten alle wilde vrugten zonder onderscheid en worden binnen kort vet, byzonder als men ze 's avonds t'huis komende warm water geeft met zemelen beslaagen: deeze drank dient hun tot een slaapmiddel, en dit mest ze zodanig, dat eenigen van dikte nauwlyks gaan of staan kunnen. In den Naatyd groeijen ze sterkst zo uit hoofde, dat het voedzel dan overvloediger, als om dat hunne uitwaasseming minder is, dan in den Zomer.

Men wagt met het mesten der *Varkens* niet, gelyk met ander Vee, tot dat ze volwassen zyn: dit valt naar maate van den ouderdom bezwaarlyker te doen; en het vleesch is nooit zo goed. Het snyden, dat altoos het mesten moet voorgaan, doet men doorgaans als zy een half jaar bereikt hebben, in de Lente of in den Herfst, nooit in 't heetste of koudste saisoen, dit zou de wonde gevaarlyk of moeilyk te geneezen maaken: men verrigt het met snyden of met afbinden. Is dit in de Lente gedaan, dan kunnen de Biggen tegen den volgenden Herfst gemest worden: want men laat ze zelden twee jaaren leeven; nogthans groeijen zy het tweede jaar sterk en zouden daar mede het derde, vierde, en vyfde jaar aanhouden. De oude Varkens, die eenige saisoenen zich gevoed hebben met Eikels, munten boven alle andere uit in grootte en dikte. De *Beeren* of Mannetjes, die ter voortplanting gehouden worden, groeijen tot hun vyfde en zesde jaar. Het *wilde Zwyn* wordt, met de jaaren, grooter, sterker en zwaarder.

De *wilde Zwynen* leeven vyf en twintig of dertig jaaren. Aristoteles schryft, door elkander, twintig jaaren leevens aan de *Varkens* toe, en voegt 'er by, dat de Mannetjes en Wyfjes tot de vyftien jaaren ter voortteelinge in

staat

ſtaat zyn. Negen maanden of één jaar oud zynde kunnen ze reeds hun geſlacht voortzetten; doch 't is beter tot den ouderdom van achttien maanden of twee jaaren te wagten. Het eerſte werp van de *Zeug* is niet talryk; de jongen zyn zwak en dikwyls gebreklyk, wanneer ze maar één jaar oud is. De *Zeugen* zyn altyd ritzig, en zoeken de *Beeren* op om zig te laaten beſpringen, zelf wanneer ze moeten jongen; dit is zonderling onder de Dieren, de wyfjes van meest alle ſoorten zyn afkeerig van de andere Sexe, zo draa ze bevrugt zyn. Deeze ritzigheid van de *Zeug*, die bykans onafgebroeken is, ontdekt zich door ongeregelde beweegingen, die altoos op de wenteling in 't ſlyk uitloopen. Zy draagt vier maanden, en werpt met den aanvang van de vyfde, zoekt welhaast de *Beer* weder op, en wordt op nieuw bevrugt, zo dat ze tweemaal in 't jaar jongt. — Het *Wilde Zwyn*, 't welk in alle andere opzigten met het *Tamme* gelyk ſtaat, brengt maar ééns in 't jaar jongen voort; waarſchynlyk uit oorzaake van de ſchaarsheid van voedzel, en de noodzaaklykheid waar in het zich vindt om alle de jongen een langen tyd te zoogen; terwyl het *Huisvarken* alle haare jongen niet langer dan veertien dagen of drie weeken enkel zoogt. Men laat 'er ſlegts acht of negen *Biggen* by, de overige worden verkogt. In twee weeken tyds zyn ze goed om geëeten te worden: men is niet ſterk gezet op veel jonge *Zeugen*; dewyl de geſneede *Beeren* meer voordeels aanbrengen, door dien hun vleesch en ſpek beter is: men ontdoet zich dus gereed van dezelve, en laat maar twee Wyfjes en zeven of acht Mannetjes by de *Zeug* blyven.

Een *Beer*, dien men ter voortzettinge van 't geſlacht verkiest, moet kort en gedrongen van lyfsgeſtalte, breed van kop, kort en plat van ſnuit weezen, groote hangende ooren, kleine en leevendige oogen, een dikken grooven nek, en een ingevallen buik hebben, van agteren breed kort en dik van pooten, en met zwarte borſtels digt gehaird zyn: want witborſtelige *Beeren* vallen altoos zwakker dan de zwarte. —— De *Zeug*, tot dat zelfde einde geſchikt, behoort geſtrekt van lichaam, breed van buik en met groote prammen voorzien te weezen, een vreedzaame aart en vrugtbaarheid komen hier zeer in aanmerking. Zo ras ze bevrugt is moet ze van den *Beer* afgezonderd worden, die zou haar in dien toeſtand nadeel kunnen toebrengen; als ze jongen heeft, is 't noodig dat ze ryklyk gevoed, en nauw opgepast worde, dat ze haare jongen niet

ver-

verflindt; en de *Beer*, die nog minder zulks zou ontzien, moet men 'er van af houden. De tyd van paaren is in 't begin der Lente, ten einde de jongen, in den Zomer geworpen, tyd hebben om te groeijen, fterk, en, voor den Winter, vet worden. Maar wil men dat ze twee keeren werpen, dan moet het eerfte befpringen in November gefchieden, op dat de jongen in Maart vallen; en de *Zeug* met Mey ter tweede reize gedekt worde; 'er zyn *Zeugen*, die geregeld om de vyf maanden werpen. ——— Het *Wilde Zwyn*, dat, gelyk reeds gezegd is, maar ééns in 't jaar jongen voortbrengt, paart in January of February, en werpt in Mey of Juny, het zoogt drie of vier maanden haare jongen, die haar volgen, en door haar geleid worden, tot dat ze twee of drie jaaren oud zyn. 't Is, over zulks niet zeldzaam *Wilde Zeugen* te zien met haare jongen van 't loopende en het voorgaande jaar. Men laat de jongen van de *Tamme Zeugen* niet langer dan twee maanden zuigen; ja, als 'er twee of drie weeken om zyn, worden ze met de Moer in 't veld geftuurd om tot eeten te gewennen; vyf weeken daar naa worden ze gefpeend, en krygen 's morgens en 's avonds Hui met Zemelen of enkel warm Water met gekookte Erten.

Deeze Dieren zyn zeer gefteld op Aardwormen, en zekere wortelen als die van wilde Biet; om deeze te vinden en af te knaagen, wroeten zy den grond met hun fnuit om. Het *Wilde Zwyn*, wiens fnuit langer en fterker is dan die van het *Tamme Varken*, wroet veel dieper, en ook meest altoos in een rechte lyn, terwyl het *Varken* hier en daar kuilen in de oppervlakte maakt; ter oorzaake van dit wroeten, hebbe men ze van bebouwde landen te weeren, en na de bosfchen of ongegonne landen te zenden.

De Jaagers noemen de *Wilde Zwynen*, die niet over de drie jaaren oud zyn, *Beesten van Compagnie*; dewyl zy, tot dien tyd toe, zich niet van elkanderen afzonderen, en allen hunne gemeene Moer volgen: want zy gaan niet alleen, voor dat zy fterk genoeg zyn om tegen de *Wolven* te kunnen ftaan. Zy blyven dus troepswyze, te hunner veiligheid; worden zy aangevallen, zy helpen elkander getrouwlyk, maaken een kring, de grootften ftaan aan den buitenkant, de kleinften in de midden. De *Tamme Varkens* fchikken zich ter verdeediginge, op dezelfde wyze, en de *Honden* hebben 'er geen vat op. Hunne domheid en onhandelbaarheid maakt dat een vlug en fterk man werks genoeg heeft om een kudde van vyftig *Varkens* te hoeden. In den Herfst en in den

Win-

Winter worden ze in de bosfchen gebragt, waar zy een overvloed van wilde vrugten aantreffen; geduurende den Zomer brengt men ze in de vogtigfte en moerasfigfte plaatzen, waar eene menigte van Wormen en Wortelen is, en in de Lente weiden ze op onbebouwde velden. Van de maand Maart tot October worden ze tweemaalen op een dag uitgelaaten, in den morgen naa dat de Dauw is opgetrokken tot tien uuren, en van twee uuren naa den middag tot den avond. 's Winters gaan ze maar ééns daags te velde, als het goed weer is. Dauw, Sneeuw en Regen zyn hun nadeelig. Wanneer een ftorm opfteekt of een harde ftortregen komt, verlaaten ze, de een voor de ander naa, de kudde, en loopen, fchreeuwende, zo ras zy kunnen, na de kotten. De jongfte gieren meest en luidt, 't gefchreeuw 't welk zy dan aanrigten, verfchilt van hun gewoon gieren, en gelykt naar 't pynlyk geluid dat ze flaan, wanneer zy gebonden zyn om gekeeld te worden. Het Mannetje fchreeuwt minder dan het Wyfje. Zeldzaam giert een *wilde Beer* of hy moet in 't vegten een wond krygen; de *wilde Zeug* giert veel meer: wanneer zy fchielyk overvallen, en onverwagt verfchrikt worden, heffen ze een vervaarlyk gefchreeuw aan, 't geen ver klinkt.

Schoon deeze Dieren zeer vraatagtig zyn, randen zy egter geene andere Dieren aan, noch verfcheuren ze, gelyk de *Wolven* doen; zomtyds nogthans eeten zy ftinkend aas. Men heeft waargenomen, dat *wilde Zwynen* Paardenvleesch aaten, en de huid van *Schaapen* en Vogelklauwen zyn in hun maag gevonden; doch zy hebben mogelyk, meer door dringenden honger geperst dan door natuurlyken lust gedreeven, die fpyze gebruikt. Men kan evenwel niet ontkennen dat ze bloedgierig en op bloedig versch vleesch gefteld zyn; vermids zy hunne eigen jongen eeten, en kinders in de wieg aanranden. Wanneer zy iets vinden dat fappig, vogtig, vet of olieagtig is, likken zy 'er aan, en dit likken wordt doorgaans van opflokken gevolgd. Verfcheide maalen heb ik gezien, dat eene geheele kudde deezer Dieren van het veld te rug keerende, ftaan bleef by een hoop nieuw omgefpitte kley, elk likte aan die vogtige aarde, en eenigen flikten niet weinig binnen. Men ziet alleszins dat hunne gulzigheid zo groot is als hunne plompheid. Zy fchynen weinig of geen onderfcheidend bezef te bezitten; de jongen kennen haare Moers nauwlyks, ten minften zy tasten zeer dikwyls mis, en zuigen aan de eerfte *Zeug* die hun voorkomt. Vrees en noodzaaklykheid fchenken

ken waarschynlyk aan de *Wilde Zwynen* een grooter maate van onderscheiding; de wilde jongen kleeven de Moer sterker aan, en deeze schynt ook zorgvuldiger voor dezelve dan het *Tamme Varken*. In den springtyd zoekt het Mannetje het Wyfje op, en blyft met het zelve dertig dagen in het eenzaamste en afgescheidenste gedeelte des wouds. Als dan is de *Beer* veel meer te dugten dan op eenigen anderen tyd; hy wordt woedende, wanneer een andere *Beer* hem in den weg zoekt te komen, zy vegten, wonden en dooden elkander somwylen. De *Wilde Zeug* toont alleen verwoedheid als haare jongen worden aangetast. 't Is onder bykans alle wilde Dieren een doorgaande regel, dat de Mannetjes ten tyde van het paaren, en de Wyfjes, als zy gejongd hebben, het verwoedst zyn.

Men gaat op de *Wilde Zwynen*-jagt met *Honden*, of verrast ze by helderen maaneschyn in den nagt. Dewyl ze langzaam loopen, een sterken reuk van zich geeven, de *Honden* veelligt aanvallen en gevaarlyke wonden toebrengen; moet men 'er geene goede *Jagthonden* toe gebruiken, het zou, behalven het gevaar des leevens, hun stomp van reuk en traag in 't loopen maaken. *Wagt-* of *Bulhonden*, eenigermaate afgerigt, zyn goed genoeg tot de *Wilde Zwynen*-jagt. Men kan 't alleen op de ouden aanleggen, en ze zyn aan de sporen, die zy maaken, ligt te onderkennen. Een jong *Wild Zwyn*, van drie jaaren, valt zeer bezwaarlyk te jaagen, dewyl het, zonder staan blyven, eenen grooten weg aflegt, daar een ouder *Wild Zwyn* niet ver loopt, dikwyls stand houdt, en onvervaard voor de *Honden* zich tegen dezelve verzet. Over dag houdt het zich doorgaans schuil in zyn hol, gemaakt in 't digtst der bosschen; 's nagts gaat het uit om voedzel te zoeken. Wanneer in den Zomer het koorn ryp is, wordt het ligtst betrapt in de koornvelden, werwaards het zich alle nagten begeeft. Gevangen en gedood zynde, draagen de Jaagers zorg om terstond de Ballen af te snyden, als welker reuk zo sterk en doordringend is, dat, dit verzuimd zynde, in vyf of zes uuren, al het vleesch daar door besmet zou weezen. Van een oud *Wild Zwyn* is de kop alleen goed om te eeten, integendeel is het vleesch der jongen, die niet meer dan één jaar oud zyn, lekker en fyn van smaak. Het vleesch van een ouden *Tammen Beer* is nog slegter dan dat van een *Wilden*, door snyden en mesten kunnen zy alleen goed voedzel worden. De Ouden hadden voor eene gewoonte de jonge *Wilde Zwynen*, die zy van de Moer konden afkrygen, te snyden, en ze dan we-

weder in de bosfchen te laaten loopen. Deeze gefneede *Wilde Zwynen* groeiden veel fterker dan eenige anderen, en zy fmaakten beter dan de *Tamme Varkens*.

Die zich eenigen tyd op het Land onthouden hebben, weeten wel hoe veel voordeels 'er op de *Zwynen* zit, het vleesch is even hoog van prys of duurder dan Rundvleesch. Het vet wordt zomtyds twee of driemaal duurder verkogt, het bloed, de ingewanden, de pooten, de tong, alles is goed tot fpyze. De mest der *Zwynen* is koelder dan die van andere Dieren, en kan dus alleen in heete en drooge gronden gebruikt worden. Het vet der ingewanden, de Reuzel, die zeer van 't andere vet verfchilt, wordt tot welriekende fmeeringen en andere einden gebruikt, van de huid vervaardigt men Zeeven, de borftels worden tot verfkwasten, en boenderwerk gebezigd. Het Varkensvleesch vat veel beter zout en falpeter, en is, gezouten, veel duurzaamer dan eenig ander vleesch.

Deeze foort van Dieren, fchoon in eene zeer groote menigte, door *Europa*, *Afia* en *Africa* verfpreid, werd in de Nieuwe Wereld niet gevonden. Doch door de *Spanjaarden* derwaards overgevoerd, en op meest alle de groote Eilanden van *America* gebragt, hebben zy daar fterk voortgeteeld, en loopen op veele plaatzen in 't wild. Zy gelyken naar onze *Europifche Wilde Zwynen*; maar zyn korter van lyf, breeder van kop en dikker van huid, dan de *Tamme Varkens*, die in heete Landen alle zwart zyn, gelyk de *Wilde Zwynen*.

Uit bygeloof onthouden zich de *Mahometbaanen* van dit nuttig Dier; zy maaken zich diets dat het onrein is, en durven het daarom niet aanraaken, noch 'er van eeten. De *Chineefen*, in tegendeel, zyn 'er fterk op gefteld, en kweeken talryke kudden van *Zwynen*. *Varkens-vleesch* maakt hun gewoon voedzel uit, en 't verbod aangaande 't zelve, zegt men, is een der grootfte hinderpaalen, welke hun wederhouden den *Mahometbaanfchen* Godsdienst te omhelzen.

De *Chineefche Varkens*, die van dezelfde foort zyn als het Varken van *Siam* en *Indie*, verfchillen weinig van de *Europifche*, zy vallen wat kleinder en ftaan laager op de pooten: ze zyn in *Europa* nu wel bekend, en worden van eenigen aangefokt; dewyl ze blanker en lekkerder vleesch uitleveren. De *Negers* hoeden veel *Zwynen*, en fchoon men 'er weinig onder de *Mooren* en in de landen der *Mahometbaanen* vindt, zyn de *Wilde Zwynen* in *Afia*, *Africa* en *Europa* overal in groote menigte.

Zy

Zy schynen in allerlei lugtstreeken te kunnen aarten, alleen is het *Wilde Zwyn* in koude landen een huisdier geworden, zynde meer veraart dan in heeter gewesten; ook veranderen zy door de verschillendheid der lugtstreeke van kleur.

In *Groot Brittanje*, *Ierland* en de Noorderlykste Landschappen van *Frankryk*, zyn ze doorgaans wit, terwyl ze in de Zuiderlyke Landschappen van dat zelfde Koningryk, in *Spanje*, *Italie*, de *Indiën*, *China* en *America* alle zwart zyn. Het *Varken van Siam* zweemt meer naar het *Wilde Zwyn*, dan de *Engelsche* of *Fransche Varkens*. Een der merkbaarste kentekenen van verbastering is in de ooren te bespeuren; naar maate ze meer verbasterd, of liever naar maate ze tammer en huislyker geworden zyn, vindt men de ooren buigbaarder, slapper en hangender; die van de *Wilde Zwynen*, welke 't oorspronglyke ras uitmaaken, zyn veel styver, korter en steilder dan die der *Tamme Varkens*.

BRIEF VAN EDWARD WORTLEY MONTAGUE, *Esq.* F. R. S. AAN WILLIAM WATSON, M. D. F. R. S., BEHELZENDE EENIGE NIEUWE WAARNEEMINGEN OMTRENT EEN PYLAAR IN EGYPTEN, DOORGAANS DE PYLAAR VAN POMPEJUS GEHEETEN.

Myn Heer!

IK zend u eenige weinige regelen, welker inhoud u zeker vreemd zal voorkomen. Elk Reiziger, die te *Alexandria* geweest is, heeft gewag gemaakt van een beroemden Pylaar van Oosterschen Granitsteen, omtrent een myl buiten de muuren dier Stad te vinden, en vermeldt dat dezelve of door POMPEJUS of te zyner eere is opgerigt. Wanneer ik van hun allen verschil, en denk dat deeze Pylaar ter eere van VESPASIANUS is gestigt, zult gy zeker verlangen te weeten op welk een grondslag ik deeze myne gissing, welke u buiten twyffel vreemd dunkt, steunt.

	Eng. voet.	duimen.
Naar myne afmeeting is het Kapiteel van den Pylaar	9	7
De Schaft	66	$1\frac{1}{4}$
De Basis	5	$9\frac{1}{4}$
Het Voetstuk . . .	10	$5\frac{2}{4}$
De hoogte van den grond	92	0
De dikte over kruis	9	1

Zo

3° Zo dra ik deezen verbaazenden Pylaar zag, hield ik my verzekerd, dat, indien dezelve ten tyde van POMPEJUS opgerigt geweest ware, STRABO, of een der Ouden, des melding zou gemaakt hebben. Ik befloot daarom dit ftuk nauwkeurig te onderzoeken. Dit doende bemerkte ik, dat het Voetftuk van flegt en week metzelwerk was, zamengefteld uit kleine en groote fteenen van verfcheide foorten, en volftrekt onbekwaam om een zo groot gewigt te draagen. Hier uit befloot ik, dat dit Voetftuk niet oorfpronglyk tot dien Pylaar behoorde. Ik onderftond 'er een' fteen uit te neemen, 't welk my, met zeer weinig moeite gelukte, ik zag toen dat het Voetftuk hol was. Naa verloop van eenigen tyd maakte ik eene opening wyd genoeg om 'er in te komen; maar gy kunt eens denken, hoe zeer ik verwonderd ftondt wanneer ik ontdekte, dat dit vervaarlyk zwaare lichaam van Granitfteen, als op een fpil, rustte op een omgekeerden Obelisk, zo als het my toen voorkwam, flegts vyf voeten in 't vierkant. Ik wroete de aarde aan den eenen kant wat weg, dan myne verwondering nam zeer toe, wanneer ik, eenige duimen diep gekomen zynde, bemerkte, dat de Obelisk niet geheel was, zynde deeze fpil niet meer dan vier voeten en één duim dik. Dezelve rust op een rots; de Steen is van eene zeldzaame hardheid, en voor 't meerendeel een verfteend lichaam of zamengefteld van verfcheide fteenen, tot glas geworden. Nergens heb ik een fteen van deeze foort aangetroffen, dan alleen een klein brokje in de vlakte der Gebalzemde lichaamen. Ik brak 'er een ftukje af, 't geen de Lord BUTE heeft, ook heb ik dien Heer een brokje van den Pylaar gezonden, waar uit hy zal kunnen opmaaken, dat dezelve van rooden Granitfteen, en van geene zamengemengde ftoffe is, gelyk eenigen zich verbeeld hebben.

Dit gedeelte van den Obelisk is bedekt met beeldfpraakige figuuren, in eene omgekeerde geftalte, een duidelyk bewys, dat deeze Pylaar niet werd opgerigt toen men die characters nog heilig hieldt.

Hier door overtuigd, dat dezelve niet van die oudheid was, welke men 'er ligt aan zou toefchryven, dewyl 'er den naam van POMPEJUS aan gegeeven wordt, ging ik dikmaal derwaards om te bezien of het my ook mogelyk ware eenig ding te ontdekken, 't geen my grond zou geeven tot eene regtmaatige gisfing, omtrent den tyd op welken, en ter eere van wien, dit zeldzaam ftuk geftigt wierd. Uit het opfchrift kon ik niets opmaaken, 't is aan den westkant van de Bafis; doch dermaate door den tyd en ook door fchenddaadige handen gefchonden, want de merktekenen van een uitfchrabbend Werktuig doen zich klaar op, dat men 'er flegts zeer onvolkomen eenige *Griekfche* Letters van kan maaken, doch niet genoegzaam om 'er een enkel woord uit zamen te ftellen.

Eindelyk ontdekkende dat de Kalk, welke diende om de kleine fcheiding van de Bafis en de Schaft te fluiten, op zekere plaats geheel weg was, bekroop my de nieuwsgierigheid om te onderzoeken, of 'er ook van binnen iets zou weezen, 't geen ftrekte om die twee

deelen te vereenigen en aan elkander vast te maaken; begeerig zynde om te weeten of het Lood ware, en, indien ja, of het niet was van dat zuivere, 't geen wy in eenige weinige Gedenkpenningen aantreffen. Ik deed myn best om, met een vry groote houwer, 'er iets af te krygen, waar op eene groote menigte Haagdisfen, die daar hunne schuilplaats hadden, voor den dag kwamen. Ik zag, vervolgens, een donkere plek op meer dan een voet afstands van den omtrek des Pylaars, door 'er met den houwer tegen aan te stooten, bemerkte ik dat het iets was, 't geen op de Basis vast zat; naa herhaalde stootingen kreeg ik het van de plaats, en bevond dat het eene Gedenkpenning van VESPASIANUS was geheel ongeschonden. AVT. ΚΑΙΣ. ΣΕΒΑ ΟΥΕΣΠ .: Het rugstuk is *Victoria gradiens; Dextra spicas, sinis palmam* (*).

De omgekeerde beeldspraakige figuuren zyn een bewys, dat dit verwonderlyke Gedenkteken niet voor den tyd van POMPEJUS was opgerigt (†); en naardemaal STRABO, nog eenig ander oud Schryver, my bekend, 'er eenig gewag van maakt, schynt het duidelyk, dat het zelve niet bekend was voor den tyd van VESPASIANUS. De gemelde Gedenkpenning kan, zo 't my toeschynt, door geen toeval meer dan een voet binnen den omtrek van den Schaft gekomen weezen. Ik veronderstel, derhalven, dat dezelve daar, by de oprigting van den Pylaar, geplaatst, als mede dat dit Gedenkstuk ter eere van dien Keizer gebouwd is; misschien toen hy eenen lammen het gebruik zyner hand weder gaf.

(*) Deeze Gedenkpenning is aan de Koninglyke Maatschappy vertoond.

(†) De Heer PAUL LUCAS, die de hoogte van deezen Pylaar omtrent eveneens stelt als de Schryver van den medegedeelden Brief, schynt niet vreemd van de gedagten, dat dit Stuk van één nog hooger oudheid is dan de tyd van POMPEJUS, en dat het zelve zynen naam alleen draagt, om dat die Held zyne beeldtenis daar boven hadt doen oprigten. PAUL LUCAS III Voyage. Tom. I. p. 290.

CLARINDA.

Eene zedeleerende Geschiedenis.

(Uit het Engelsch.)

CLARINDA was de Dogter van een aanzienlyk en ryk Heer in 't Landschap van ——. Zy ging de meesten haarer Sexe in schoonheid te boven. Haare oogen schitterden met de vriendlykste leevendigheid, haar vel behoefde voor geene lely in witheid te zwigten, de trekken van haar weezen waren de regelmaatigheid zelve, zy hadt eene ryzige gestalte; al dit uitwendig fraaije was zy geheel aan de natuur, niets aan de kunst, verschuldigd. Zy bezat veel vernufts, en een welgesleepen oordeel: de overvloed en 's Vaders genegenheid hadden haar in staat gesteld om alles te leeren wat tot eene beschaafde opvoeding eener jonge Juffrouw behoort.

FLO-

FLORIO, een jong Heer van grooten huize, overvloedig met tydlyke have gezegend, in de nabuurschap van CLARINDA woonende, nam alle gelegenheden waar om in haar gezelschap te zyn. Hy werd op haar verliefd, maar zyne drift sproot enkel uit de persoonlyke bevalligheden. Haar Vader moedigde zyne bezoeken aan, en wenschte aan 't Gezin van FLORIO vermaagschapt te worden: en, schoon in 't eerst deeze bezoeken CLARINDA niet zeer behaagden, deedt de aanhoudenheid, en de begeerte haars Vaders om hem als haaren Minnaar te ontvangen, ze allengskens draaglyker worden; wel inzonderheid door dien hy, by elke zamenkomst, zyne drift met de inneemendste tederheid en vuurigheid te kennen gaf. CLARINDA zag hem aan als een Heer van eer, wiens Ziel vervuld was met een zo eerlyke liefde, als zyn mond by herhaalinge betuigde. Met de dierste eeden bezwoor hy menigwerven de opregtheid zyner oogmerken, derwyze dat de Schoone eindelyk geloofde dat hy, wanneer ze van haaren kant zyne liefde met geene wederliefde beantwoordde, zou ongelukkig worden.

CLARINDA besloot een gunstig oor te leenen aan zyne liefdensverklaaringen, zo om haaren Vader te gehoorzaamen, als uit een beginzel van dankbaarheid, verwekt door zyne aanhoudende beloften van liefde en vriendschap. De overweeging van dit alles zette haar aan om hem alle verzekering te geeven van haare hoogagting en genegenheid voor hem. Onschuldige vryheden, gepaard met wederzydsche liefdebetuigingen, kregen plaats in elke zamenkomst. —— Maar ach! één ongelukkig uur! FLORIO vondt de onschuldige Schoone in een digt belommerd prieël van haars Vaders hof; op een oogenblik dat zy ——— Welk een ongeluk, dat 'er in 't menschlyk leeven zulke agtlooze en onwaakzaame oogenblikken komen, waar in de tederheid de Ziel als vermeestert, en stoute bedriegers toelaat —!

In zulk een hachlyk tydsgewricht kwam FLORIO stilletjes in het prieël, en vondt zyne Schoone; hy nam haare bekoorelyke hand, kuste dezelve vuurig, en smeekte met liefdetraanen, dat ze den dag, op welken zy hem zou gelukkig maaken, wilde bepaalen. —— De ernst van zyn aanzoek ontroerde haar grootlyks; hy ontdekte haare meewaarigheid; kuste haare bloozende wangen, en noemde dit een gouden oogenblik zyns leevens. ——— Zulk eene tederheid hadt op dit oogenblik een ongelukkige uitwerking op haar; hy bediende zich, van wellust brandende, van dit onbehoedzaam oogenblik!

Helaas! arme onschuldige! haar Minnaar was niet weggegaan, of de gedagten van het voorgevallene pynigden haare Ziel. Met veel moeite bedekte zy de ongerustheid haars gemoeds voor haare Familie; maar voorzigtigheid en schaamte drongen haar tot zwygen. ——

Zy dagt steeds om FLORIO's zo dikmaal herhaalde eeden van liefde, opregtheid en standvastigheid, en hoopte het in haare magt te hebben om hem zyne beloften te doen nakomen. Voor eenigen tyd waren haare zamenkomsten zo veelvuldig en zo verliefd als ooit; en schoon

zy een afschrik hadt van alle onvoeglykheid, drong zy op het trouwen aan, uit vreeze voor schande, en sprak met hem over de gevolgen van 't gebeurde; doch altoos hadt hy een uitvlugt tot verschuiven gereed: zy hoopte egter dat haare bekoorelykheden, die eerst zyne liefde hadden doen ontbranden, hem wel vast aan haar verbonden hielden. Valsche, streelende hoope! Zyn hartstogt was voldaan. ——— Hy kwam langs hoe minder na haar omzien. ——— Eindelyk volgde eene koele onverschilligheid ——— en zy zag den Verleider niet meer.

Oordeel over haare verbaasdheid toen dit gebeurde! Zy hoopte, zy vreesde, — en vondt, ten laatsten, dat haare vrees gegrond geweest ware. ——— FLORIO deedt aanzoek by eene andere Juffrouw. Op 't hooren van dit nieuws hadt CLARINDA's hart zo veel te lyden als 't draagen kon. ——— Haar Vader, deeze neerslagtigheid bespeurende, drong haar, met de grootste inneemendheid, hem de oorzaak te vermelden; en zonder iets in 't minst agter te houden, ontdekte zy hem den ganschen handel: want haar hart wist niet wat veinzen of bedriegen was; ook zou, helaas! het veinzen niet hebben kunnen baaten. Haar Vader, schoon grootlyks verslaagen, deedt haar geen verwyt altoos; wel weetende dat dit te laat komt, en 't gedaane geen keer doet neemen: ook bedagt hy hoe zy, voornaamlyk, op zyn aanzoek, den meineedigen FLORIO aangemoedigd hadt. Hy overlei by zich zelven, welken weg hy best zou inslaan; en besloot weldraa FLORIO's Vader te gaan bezoeken, en de zaak op de beste wyze aan een gelukkig einde te brengen; maar eer hy dit kon doen, kwam het berigt van FLORIO's Huwelyk.

Hoe ontsteld en verlegen was de Vader! welk een *schok voor* de tederhartige en ongelukkige CLARINDA! wier geest alreede te zeer gedrukt was om te kunnen hoopen, dat zy dit droevig oogenblik kon overleeven. Hoe jammerlyk werd haar boezem door spyt en naberouw van een gereeten! ô! Dat de valschhartigen en meineedigen bedagten, welk eene onuitspreeklyke elende zy toebrengen aan de Schoonen, die zich op haare trouwlooze beloften overgeeven, zy zouden noit die beminnelyke schepzels kunnen verzaaken! Welk eene laagheid het niets kwaads vermoedend hart eener onschuldige te streelen met tedere betuigingen van liefde, en een oogenblik van onbedagtzaamheid af te wagten om haar te berooven, van 't geen haar allerwaardigst is en dierbaarst! ——— Welk eene snoodheid de jonge onschuld te misleiden, door de schoonschynende voorwendzelen van eer en liefde! ——— Welk eene onregtvaardigheid op deeze wyze te handelen, omtrent die helft van ons geslacht, wier gezelschap de zorgen des leevens verzagt!

De ongelukkige CLARINDA verviel in eene droefgeestigheid, waar uit alle de trouwhartige poogingen van bezorgde Vrienden haar niet konden redden. Het stuk werd welhaast rugtbaar, en door de kwaadaartige Nieuwsvertellers verspreid; elk nogthans veroordeelde den

mein-

meineedigen FLORIO, en elk hadt meedoogen met de beledigde CLARINDA.

Een jong Edelman in de nabuurschap, die CLARINDA nimmer gezien, maar, by gerugte, veel van haar persoon en bekwaamheden gehoord hadt, een Liefhebber van strikte eerlykheid, en een Vriend der deugd, vondt zich zeer ontroerd over het ongelyk een zo beminnelyk schepzel aangedaan. De menschliefde drong hem om zich in de zaak te mengen, en hy haalde CLARINDA's Vader over om van FLORIO voldoening te vorderen voor het schenden van de eer zyner Dogter, schoon 'er geen Brieven van Trouwbeloften voorhanden waren. Ieder Vriend van CLARINDA, van eer en deugd, stemde in dien voorslag. Zy hadden eene byeenkomst aan het huis haars Vaders om te raadpleegen over de beste wyze, waar op men die zaak zou voortzetten. ——— De jonge Edelman zag de bekoorelyke CLARINDA, en 't is onmogelyk zyne verwondering en verbaasdheid te beschryven. Volgens 't geen hy gehoord hadt dagt hy, dat ze zeer schoon zou zyn; maar nu scheen ze hem meer dan eene Vrouw te weezen, hoewel de droefheid, en haare tegenwoordige omstandigheden, niet weinig van haare bevalligheden hadden weggenomen. ——— Zyn eerlyk hart beefde op 't bedenken van het ongelyk haar aangedaan; en hy verwonderde zich hoe zo veel Persoons-en Zielsbevalligheden niet genoegzaam geweest waren, om haar te beveiligen voor dien Bedrieger, of hem ten minsten te wederhouden van het volvoeren van een zo laag oogmerk. Het bedenken van haaren ongelukkigen val, en het zieltreffend hartenleed 't welk zy daar over hadt, wekte hem eer op om haar te beminnen dan te versmaaden. Hy stelde zich op het allerbehaaglykst voor, welk een geluk het moest zyn een zo bekoorlyk schepzel te bezitten, en besloot haar, in weerwil van 't gebeurde, de zyne te doen worden.

Deeze Edelman zag de dingen niet aan met een oog gelyk het gemeen doet, hy bezat eene Ziel boven de algemeene vooroordeelen verheven. Hy oordeelde het geen schande, eene Juffrouw in CLARINDA's omstandigheden te trouwen, noch dagt het beneden zyn Character een waardig voorwerp uit ongelegenheid te redden; boven al was hy verrukt door het denkbeeld, dat het in zyne magt stondt een allerbeminnelykst Schepzel voor de veragting der wereld, en anderzins onvermydelyk onheil te redden: tevens denkende dat de gedurige dankerkentenis van haaren kant zeer veel tot het Huwelyksgeluk zou toebrengen.

Hy openbaarde zyn voorneemen by haaren Vader, en verzogt vryheid om zich by CLARINDA te mogen vervoegen. De oude Heer stondt zeer verslaagen, en ontving deeze aanbieding eenigzins koel, vreezende dat het zyne Dogter op nieuw in eenig onheil mogt inwikkelen; maar het welbekend character van dien Edelman overwoogen en volkomener met hem wegens het stuk gesprooken hebbende, verdween alle twyfel, en hy gaf zyne toestemming. ——— 't Hadt veel

moeite in *Clarinda* te beweegen, om het oor aan dien voorslag te leenen. Zy helde over om alle Mannen van valschheid te verdenken, ook kon ze de liefde en agting, voor FLORIO opgevat, niet ligt uit haar hart verbannen, niet tegenstaande zy zyne trouwloosheid en laagheid verfoeide.

Haar nieuwe Minnaar liet geene gelegenheid om haar te zien, en met haar te spreeken, voorby glippen. Van langzaamer hand kreeg zy meer moeds, en helde over om na zyn aanzoek te luisteren. In elke zamenkomst bleek dat hy een Man van eer was en opregt, en die althans zich van haar ongeluk niet poogde te bedienen. By aanhoudenheid verklaarde hy de opregtheid van zyn hart, en van zyne genegenheid voor haar, in zulke bewoordingen, dat ze 'er door werd ingenomen, en zyne eerlykheid niet in twyfel trok; maar, schoon zy met groot genoegen zyne voorslagen hoorde, ontving zy dezelve met behoorelyke voorzigtigheid, hem steeds voor oogen houdende, welke waarschynlyk de gevolgen zouden weezen, zo hy eene persoon van haaren staat en in zulke omstandigheden trouwde; dat de wereld zyn doen zou laaken, en hy gevaar liep om de gunst en vriendschap zyner bloedverwanten te verliezen. ——— Dit alles zette zyne genegenheid te sterker aan, en hy bereikte binnen korten tyd het toppunt zyner wenschen, en vervulde zyne belofte met haar te trouwen. Hy is boven maate over haar voldaan, en bemint haar met onverzwakte liefde, terwyl liefde en dankbaarheid haar aanzetten om hem hoog te agten en te behaagen, en, dus doende, genieten zy die aangenaamheden des leevens, welke, volgens de schikkingen der gunstryke Voorzienigheid, de belooningen zyn der Deugdzaamen en Goeddaadigen.

Hier uit zien wy dat het bezwaarlyk valt te beslissen, of een edelaartig gemoed in het vergelden van eene ontvangene gunste, meer vermaaks geeft of gevoelt. De Zedeleer voor de Juffershap, in deeze Geschiedenis vervangen, bestaat hier in, dat zy zeer omzigtig moeten weezen in vertrouwen op iemand te stellen; dewyl eene vuurige liefde, door persoonlyke bevalligheden veroorzaakt, niet zelden de deerlykste gevolgen naa zich sleept; dat die drift, alleen door schoonheid verwekt, doorgaans een veel slegter naam dan dien van Liefde verdient; dat voorzigtigheid en zedigheid haare gezellinnen moeten weezen in de uuren der Vryaadje; als mede dat hoe meer zy voor de voltrekking van het Huwelyk geeven, hoe minder zy na 't zelve te schenken hebben.

VRYHEID EN TWEEDRAGT.

Eene Allegorie.

(Uit het Engelsch.)

VRYHEID de Dogter van *Verdrukking* verscheide schoone Kinders, als *Rykdom*, *Kunst*, *Geleerdheid* en *Koophandel*, voortge-

gebragt hebbende, verloste eindelyk van haare jongſte Dogter, *Tweedragt* geheeten. *Juno*, die de post van Vroedvrouw waarnam, verdraaide, een haat tegen de Moeder opgevat hebbende, dit Kind by de geboorte, waar door het boos van aart en zieklyk van geſteltenis wierd. Gelyk het dikwyls de gewoonte der Ouderen is hunne jongſte Kinders, ſchoon ſtout en wederhoorig, boven andere te beminnen, zo ging het ook met de *Vryheid*, die deeze Dogter zo bovenmaatig troetelde dat ze haar nimmer, met genoegen, toeſtondt uit haar oog te gaan. De jonge Juffrouw *Tweedragt* opgroeijende, werd zo onbezuisd en balſtuurig, dat men haar niet langer in den Hemel kon dulden. *Jupiter* geboodt haar te vertrekken; en haare Moeder wel verre van haar te laaten vertrekken, nam haar geheele Gezin mede na de aarde. Zy kwam eerst in *Griekenland*, doch werd door het verkeerd gedrag van haare Dogter allengskens uit alle de Steden gedreeven; vervolgens vlood zy naar *Italien*, en nam, van daar verbannen, haare toevlugt tot de *Gothen*, met welken zy na de meeste deelen van *Europa* trok; doch overal verjaagd, begon zy haare agting te verliezen; en haars Dogters misdryven werden op haare rekening geſteld, zo dat ze, in dien tyd, op de geheele Wereld nauwlyks eene ſchuilplaats kon vinden. — Iemand zal, mogelyk, met verwondering vraagen, welke zeldzaame hoedanigheden deeze Dogter bezat, vermogend genoeg om den zegenryken invloed van eene zo Godlyke Moeder, en haare verdere kinderen, te verderven. Zy hieldt altoos van ſlegt en ſchandelyk gezelſchap, niemand agtende dan die zamenſtemde in alle grillige bevattingen, welke zy vormde, terwyl ze ook ſtrenglyk vorderde, dat elk, hoe dikmaal ze ook van gevoelens veranderde, zich die veranderingen liet welgevallen. Haare voornaamſte bezigheid was het zaad van twist en tweedragt te zaaijen onder Vrienden en Bloedverwanten, en wanvoeglyke verbintenisſen te maaken tusſchen perſoonen, die geheel niet by elkander pasten. Wie het waagde om haar tegen te ſpreeken, ſchoon in eene allernedrigſte beuzeling, kon vast ſtaat maaken, binnen kort met deezen of geenen haatlyken naam beſtempeld te zullen worden, als iemand, die geen eer, geen verſtand, geen oordeel, geen geest of iets lofwaardigs bezat. Zy drong zich in alle gezelſchappen op de ongeſchiktſte tyden; zy verſcheen op Asſemblees, Bals en andere partyen van vermaak; zy doorliep de Koffyhuizen, Boekwinkels, vervullende, door haar geduurig geſnap, alle die plaatzen met geſchil en verwarring. Zy fluisterde op de beurs den Koopman in 't oor; zy bezogt den Winkelier agter den toonbank, en betradt met den Geestlyken den Predikſtoel. Boven al vervoegde zy zich by de openbaare zamenkomſten, waar zy zich vertoonde in de gedaante van een ſlordigen en kwaadſpellenden Vogel, gereed om haare Vrienden in het ſpreeken aan te moedigen.

WAAR-

WAARNEEMINGEN

omtrent de

LUGTS-GESTELDHEID, WEDER en WIND, te AMSTELDAM,

in *September* 1769.

	Barometer.			Therm.			Winds Streek.			Weder.
D.	*'s morg.*	*'s midd.*	*'s av.*	*mo.*	*mi.*	*av.*	*'s morg.*	*'s midd.*	*'s av.*	*Gesteldh.*
1	29. 11	29. 11	29.11½	63	67	62	Z W	W	W	Betr. Held.
2	30. 1	30. 2	30. 3	62	69	57	N W	N W	N W	——
3	— 3	— 3	— 2½	62	70	62	W t N	W t N	W	Helder
4	— 2	— 1	29.11½	62	72	66	Z	O	N O	——
5	29.10½	29.10½	—10½	66	70	66	N O	N O	W	Regen.
6	——	——	— 9½	66	72	62	N W	N W	——	Betr. Held.
7	— 8	— 7	— 5	68	72	68	O	O	Z O	— Reg.
8	— 4	— 5½	— 8	64	64	62	Z	W	W	Buijig.
9	— 9½	— 9½	——	62	65	62	Z W	Z	Z	— Weerl.
10	— 8	— 8	— 7	64	65	62	Z t O	Z t O	Z t O	— Dond.
11	— 4	— 3	— 3½	59	66	56	——	——	——	——
12	— 3½	— 2½	— 5	57	62	58	W	Z	N W	——
13	— 8	—10	—10½	60	65	59	——	W	W	Held. Reg.
14	—10¼	— 9½	— 8	60	68	64	Z W	Z	Z	Bet. ——
15	— 9	——	— 9½	60	64	57	W	N W	N W	Buij. Weerl.
16	—10½	—11½	30. 0½	57	61	52	N W	——	——	——
17	30. 1	30. 1½	— 1½	58	64	58	Z W	Z W	N W	——
18	— 1¼	— 1¼	— 1	59	67	62	Z	Z	Z	Betr. Held.
19	— 1	— 0	29.11½	60	62	64	——	——	——	Held. Reg.
20	29.11½	——	30. 0½	64	68	60	——	——	——	— Betr.
21	30. 0	29.11½	29.11	57	67	59	W	——	——	Mist Held.
22	29.11	—10½	— 8½	56	64	58	N W	N W	——	Held. Betr.
23	— 6	— 6	— 6	55	64	51	Z W	W	W	Reg. Dond.
24	— 7½	— 8	— 7	57	60	56	W	——	N W	Buijig.
25	— 4	— 7	— 7½	56	58	54	W t N	W t N	W t N	——
26	— 8	— 9½	—11½	55	60	55	N W	N W	N W	—N. licht.
27	— 11	—11½	——	56	62	59	W	W	W	Betr. Held.
28	——	—11	—10¾	61	66	66	Z	Z W	Z W	—— R.
29	30. 0	30. 1	30. 2½	59	62	55	W	W	W	— Buijig.
30	— 3¼	— 3½	— 3½	59	61	55	——	N	N W	——

Hoogste Barometer d. 30. 3½ }
Laagste Barometer d. 29. 2½ } middelb. d. 29. 9.
Hoogste Thermometer gr. 72 }
Laagste Thermometer gr. 51 } middelb. gr. 61 ½

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

PROEVE OM DE CHRISTLYKE OPENBAARING IN ZODANIG EEN LICHT TE DOEN VOORKOMEN, DAT ZE BLYKE EEN DER KRAGTIGSTE BEWYZEN TE ZYN VAN GODS BESTAAN, VOORZIENIGHEID, EN ALLE DE ANDERE STUKKEN VAN DEN NATUURLYKEN GODSDIENST.

(*Uit het Engelsch.*)

ZO verre ik de Schryvers, die oit ter verdeedelinge van den Christlyken Godsdienst schreeven, geleezen heb, en ik ze my kan herinneren, beschouwden zy, over 't algemeen, de Christlyke Openbaaring in zulk een licht, dat ze, om de egtheid en Godlykheid daar van te bewyzen, de Kennis van en het Geloof in GOD, in de Godlyke Voorzienigheid, en in de andere hoofdleeringen van den Natuurlyken Godsdienst, vooronderstelden. Op welken voet zy, gelyk geen billyk Oordeelaar kan ontkennen, het bewys, tot groote eere voor zich zelven, en tot aanmerkelyk voordeel van de zaak der Christenheid, beweerd en voldongen hebben.

Ik zal my, in deeze Proeve, bevlytigen, om de Christlyke Openbaaring in zodanig een licht te doen voorkomen, dat ze blyken zal wel verre van voor af volstrekt noodig te veronderstellen het Geloof in den Natuurlyken Godsdienst, in tegendeel, op zich zelve blyke, een allersterkste en zekerste grondslag te zyn op welken wy het Geloof in GOD, in zyne wyze, goede en magtige Voorzienigheid, en in de andere stukken van den Natuurlyken Godsdienst, mogen doen steunen.

In dit bewys, zal ik, derhalven, my voorstellen dat ik te doen heb, met een dier Twyfelaaren, die niet alleen omtrent den Christlyken Godsdienst twyfelen, maar hunne twyfelingen uitstrekken tot het bestaan van GOD, tot het bestuur der Voorzienigheid, en, met één woord, tot alles wat eenige betrekking heeft tot eene andere wereld. Twyfelaars, die voorgeeven, deeze stukken onderzogt te hebben met alle nauwkeurigheid en onpartydigheid, welke hun mogelyk was, maar dat zy, naa alle hunne onderzoekingen,

over al zo weinig lichts, en baarblyklykheids, zo veel duisters en zwaarigheids, vonden, dat zy 't voor zich raadzaamer en redelyker oordeelden te twyfelen en gerust te zyn, dan te gelooven en iets ftellig te bepaalen omtrent die Stukken, 't zy van den eenen of den anderen kant: Dat zy, wat hun betreft, befloоten hebben zo gerust en wel te vrede deeze Wereld te beleeven, als hun mogelyk is. — Staat 'er eene Andere te wagten, het zy zo —— zy zullen blyde weezen als zy 'er deel in mogen hebben, en hoopen daar toe zo wel als hunne Medemenfchen geregtigd te zyn; maar dat zy, naa zo veel vrugtlooze poogingen, volftrekt hun hoofd, met dergelyke onderzoekingen, niet willen breeken.

Elk, die geen volflaagen vreemdeling is in de wereld, zal niet ontkennen, dat 'er Menfchen van deezen ftempel gevonden worden. Dan hoe zeer zy ook mogen ftoffen op hunne gereedheid om zich aan de overtuiging gevangen te geeven, zyn ze des niettegenftaande, over 't algemeen, vry hardnekkig en vast verkleefd aan hunne Twyfelaary; zy hebben zo veel moeite genomen om zich daar in te ftyven, en te bebolwerken agter duizend fyn uitgedagte zwarigheden en uitvlugten, dat iemand het een zeer bezwaarlyke taak zal vinden hun te overtuigen, door ze rechtftreeks aan te tasten, met bewyzen uit het licht der Natuure en der Rede ontleend. —— Het zal, over zulks, mogelyk niet ondienftig weezen hun zomtyds, van eenen anderen kant, aan te vallen, waar zy, min op hunne hoede zynde, ook waarfchynlyk zo hardnekkigen tegenftand niet zullen bieden. Het zal, mogelyk, gelukkig uitvallen, wanneer men eenen anderen weg van redenkaveling inflaat, die, daar ze niets in zich heeft dat ingewikkeld of duister is, zo veel te beter gefchikt geagt moet worden om invloed te hebben op die onbekommerde en weinig werkzaame gefteltenisfe van geest, welke zy zich door hunne Twyfelaary hebben eigen gemaakt.

Een bewys, volftrekt van deezen aart, dunkt my, kan zeer gemaklyk en natuurlyk uit de Christlyke Openbaaring worden opgemaakt. Om, derhalven, zodanig een Twyfelaar, als ik boven befchreeven heb, op deeze wyze, te overtuigen van GODS beftaan, van eene alwyze en alvermogende Voorzienigheid, die alles befchikt en ten gemeenen beste beftuurt, en van alles wat eenige betrekking heeft tot eene andere Wereld, omtrent welke het by hem zo duister is, zou ik, in de eerfte plaats zodanig iemand

vraagen. —— Of het niet genoegzaam zou weezen om hem te overtuigen, omtrent alle deeze zaaken, indien, te zyner onderrigting, een Persoon, uit die andere Wereld, hier op Aarde verscheen, en wel zodanig een Persoon, die, in de andere Wereld, een hoog ampt en aanzienlyk character bekleed, en die zelve, al voor langen tyd, een voornaam deel hadt in het bestuur van deeze, en dus volkomen kundig moest zyn van den aart deezer Bestuuringe als mede van de Persoonen, die daar in deel hebben. En, veronderstellende, dat men onzen Twyfelaar onlochenbaare bewyzen en blyken gaf, niet alleen, dat zodanig een Persoon uit de andere Wereld kwam, en dat hy daar een verheeven Character bekleed hadt, maar ook van zyne Eerlykheid, Goedheid, en volkomene Genegenheid voor het Menschdom, —— zou ik hem vraagen, of hy niet zou denken dat het woord en het getuigenis van zodanig een Persoon genoegzaam was om zich op te verlaaten, ten aanziene van 't weezenlyk bestaan eener andere Wereld, en 't geen tot dezelve behoort? —— Ik hou my verzekerd onze Twyfelaar, indien hy nog eenige opregtheid en openhartigheid in zyn hart heeft, zal zich moeten gevangen geeven aan zulk eene eenvoudige en overtuigende baarblyklykheid. Want wie zou niet gereed het woord aanneemen van een Persoon omtrent eene zaak, van welke hy voorzeker wist dat die Persoon de waarheid kon en wilde getuigen. En ik hou my te sterker verzekerd dat onze Twyfelaar dus eene baarblyklykheid voor genoegzaam zal houden: dewyl het niet ongewoon is, in de gesprekken van zodanige Twyfelaaren te hooren, dat zy zich voldaan zouden agten met eene baarblyklykheid van veel geringer trap: naamlyk het berigt van een hunner gestorvene Bekenden, ten dien einde voor hun uit den dooden opgewekt. Wy moeten, derhalven, een Bewys van die baarblyklykheid, als wy zo even opgaven, bybrengen.

En ik beweer, dat de Geschiedenis ons dus eene baarblyklykheid geeft in het Leeven, de Daaden en het Getuigenis van JEZUS, den grooten Grondvester van onzen allerheiligsten Godsdienst. Ten opzigte nu van Hem zal ik tragten aan te toonen. „ Dat hy een Persoon was gekomen uit de andere Wereld, waar hy een hoog Ampt, en verheeven Character bekleedde, en niet anders dan volkomen kundig kon weezen van alles wat hy voorgaf het Menschdom te openbaaren. —— Daarenboven, dat Hy een Persoon was volmaakt eerlyk en opregt van hart, en het Mensch-

 dom

dom zo genegen en gunstryk dat zyne wedergade niet, in de geschiedenissen, voorkomt. —— En, derhalven, dat het Woord en het Gezag van JESUS, de vastste en zekerste grondslag is, waar op het Menschdom mag vertrouwen, ten aanziene van alles wat eenige betrekking heeft tot eene andere Wereld, uit welke hy kwam, om de Inwooners van deeze Wereld te onderwyzen, te verbeteren en te verlossen ".

In het voordraagen van dit bewys zal ik op twee groote hoofdzaaken stil staan. — I. De Wonderwerken van JESUS verrigt, —— en II. Zyn Zedelyk Character. Dan vooraf wil ik aangemerkt hebben, dat ik de geheele kragt van myn bewys niet laat berusten op een deezer hoofdzaaken op zich zelve genomen; maar op beide te gelyk; dewyl ze onderling elkander schraagen en styven. Desgelyks moet men bedenken, dat dezelfde wyze van Redenkavelen, die ik hier voornaamlyk gebruik ten bewyze van den Natuurlyken Godsdienst, ook even zeer doorgaat en streek houdt, ten betooge van alle Godsdienstige waarheden, in de Christlyke Openbaaringe begreepen, 't zy dezelve meer byzonder tot den Christlyken Godsdienst behooren, of gerekend worden, gedeelten van den Natuurlyken Godsdienst uit te maaken. —— Dit, by voorraad, aangemerkt hebbende, gaa ik voort, om, Voor

I, te bewyzen. „ Dat JESUS een Persoon was, gekomen uit de andere Wereld, om de inwooners van deeze te onderwyzen, te hervormen en te verlossen". —— In de eerste plaats is het zeker, dat JESUS, dit meermaalen van zich zelven getuigde: en was het stuk, waar omtrent hy getuigenis gaf, van een gemeener natuur, het Getuigenis, uit den mond van iemand, bekleed met zulk een zedelyk Character, als wy vervolgens zien zullen dat JESUS was, zou genoegzaam geweest zyn om ons geloof te verdienen. Doch daar dit een stuk behelsde van eene zeer verheevene natuur, was het zeer redelyk eene grooter maate van baarblyklykheid van den eenen kant te verwagten, en van den anderen kant te verleenen. En deeze hebben wy zo groot als ze, met mogelykheid, kan gegeeven worden in de Wonderwerken van JESUS. Wie het verhaal daar van leest, en zulk een aantal van de duidlykste en tastbaarste blyken vindt van oneindig meer dan menschlyk vermogen, kan niet twyfelen of JESUS was meer dan een Mensch, of in de daad een Weezen van veel grooter Magt en Volmaaktheid. Deeze Wonderdaaden zyn te wel bekend om 'er

een breedvoerig berigt van te geeven. Dieshalven zal ik alleen, in 't algemeen, aanmerken, hoe het uit de geschiedenis van JESUS ten vollen blykt, dat hy eene uitgestrekte Magt hadt over de Natuur, om te zegenen of te straffen, gelukkig of ongelukkig te maaken, te dooden en uit den dooden op te wekken; dat Winden en Zeën, Leeven en Dood, bezielde en onbezielde Dingen, en met één woord, alles in 't geheele bevang der Natuure, zyn bevel gehoorzaamde; zo dat hy, met één woord spreekens, alles verrigtte, en alles op zyn wenk geschiedde. — Indien het, derhalven, eene zekere en noodzaaklyke waarheid is, dat de Oorzaak altoos evenredig is aan het Uitwerkzel, is het even zeker en even noodzaaklyk waarheid, dat JESUS niet van deeze maar van eene andere en hooger Wereld was, dat men hem niet te houden hebbe voor een bloot Mensch; maar voor een Weezen in Magt en Volmaaktheid den Mensch oneindig overtreffende.

Nu eens verondersteld zynde dat wy nimmer iets anders van JESUS gehoord hadden, dan dat hy een Weezen was behoorende tot de andere Wereld, en van een Rang zeer verre boven dien der Menschen verheeven, en dat wy alles, wat hy meer byzonder van zich zelven gezegd heeft, (waar over wy vervolgens moeten spreeken,) ter zyde zetten, zouden wy dan nog niet, op een zeer redelyken grond, mogen vertrouwen op het gezag van zulk een Weezen, ten aanziene van iets 't geen hy ons berigtte met betrekking tot het bestuur deezer Wereld? Mogten wy niet, met een zeer hoogen trap van waarschynlykheid, denken, dat een Weezen ons zo verre te bovengaande in Magt, ons ook in Kennis zo verre zal overtreffen? Of kunnen wy, met den minsten schyn van rede, veronderstellen, dat een Weezen van zulk een Godlyk Gezag in 't Heelal bekleed, zo weinig kennis zou hebben van het Heelal, dat het niet in staat zou zyn ons te onderrigten, of 'er een Weezen bestaat, 't geen 't Heelal bestuurt? Of dat, indien 'er met de daad zulk een Weezen ware, een Weezen, 't welk naar 't zelve, in andere volmaaktheden, zo zeer zweemde, nogthans dermaate zou te kort schieten in Kennis, dat het onbekwaam zou zyn om ons de Eigenschappen en hoedanigheden, als mede de wyze van Bestuur van dat Opperst Weezen, te ontdekken? —— Deeze redenkaveling krygt dubbel kragt, wanneer wy ons teffens verzekerd houden van de Opregtheid, Trouwe en Goedheid van dien Persoon, welke hier onze Onderwyzer is, hoedanig de zaak gelegen

 is

is met JESUS, gelyk wy terstond zullen toonen. En dit leidt my tot de

IIde Hoofdzaak, te weeten. „Het zedelyk Character van JESUS”. — Wat het zedelyk Character van JESUS betreft, laat iemand deszelfs geheelen leevensloop nagaan, *hy zal* bevinden, dat deeze eene aaneenschakeling was van goede diensten aan het Menschdom beweezen, of van vervolgingen en wederwaardigheden, om 's Menschen wil, geleeden. Laaten wy 't geheele verhaal zyner leevensgeschiedenisse voor ons open leggen, en van 't begin tot het einde leezen, wy zullen daar in allerwegen zo verheevene trekken aantreffen van zyne liefde en vriendschap jegens het Menschlyke geslacht, zulk een diep en teder gevoel van hunne elenden, als mede zodanig een onafgebrooke aanwending van hulpmiddelen om de oorzaaken daar van weg te neemen, dat 'er, in de geschiedenisse van alle voorgaande en volgende eeuwen, niets voorkome 't geen 'er eenigermaate mede kan vergeleeken worden. — Belangende zyn byzonder gedrag, hy betoonde alleszins zulk eene ongemaakte Eenvoudigheid en Zuiverheid van zeden, zulk eene volkomene Maatigheid, en volstrekte ongevoeligheid omtrent aardsche vermaaken, en het bereiken van tydlyke oogmerken, als duidelyk uitwyzen, dat hy verre verheven was boven alle verzoekingen om tegen de voorschriften van Waarheid en Goedheid te handelen. Met één *woord*, *uit* zyne geheele Leevensgeschiedenisse blykt *zonneklaar*, dat geen eigenbaat, geen oogmerk om eenige byzondere drift te voldoen, hem beheerschte, dat zyne genegenheid, zorg en arbeid geheel en al uitliep op het bewerken van 't heil der Menschen-kinderen, en dat hy, uit dien hoofde, in den verhevensten en uitgestrektsten zin, den roemrugtigen en beminnelyken tytel van *Vriend en Zaligmaaker des Menschdoms* verdiende.

Dus, in 't zedelyk Character van JESUS, ziende hoe wy, op gronden van de hoogste baarblyklykheid, reden hebben, om op hem en zyn woord te vertrouwen, terwyl 'er zich geen 't minste zweemzel van stoffe tot wantrouwen opdoet, mogen wy luisteren na de Verklaaring en het Getuigenis, dat hy van zich zelven geeft, wel byzonder betreffende den Rang en het Character door hem bekleed in de andere Wereld, van waar hy gekomen was, gelyk zyne Wonderdaaden uitweezen.

CHRISTUS zelve nu verklaart uitdruklyk, dat Hy uit den Hemel kwam, om 't Menschdom in den Godsdienst te on-

onderwyzen, en op den weg ten eeuwigen leeven te brengen. —— Dat Hy de Zoon van GOD was, en, eer de wereld was, met zynen Eeuwigen en Almagtigen Vader bestondt. —— Dat de Vader alle dingen aan Hem hadt overgegeeven, en 't bestuur des Heelals toevertrouwd. Ten bewyze van dit groot en verheeven Character beriep hy zich op zyne Wonderdaaden, als duidelyke bewyzen en geloofsbrieven, van eene Magt en Gezag in 't Heelal, die overeenkwam met het Character dat hy vertoonde en het Werk om 't welk te verrigten Hy in deeze wereld verscheen. *Indien ik*, zegt Hy, *de Werken van mynen Vader niet doe, geloeft my niet; maar indien ik ze doe, en zo gy my niet geloeft, zoo geloeft de werken; op dat gy moogt bekennen en gelooven, dat de Vader in my is en ik in hem* (*).

Uit dit alles blykt, ten onwederspreekbaarste, dat JESUS, daar hy de best mogelyke gelegenheid hadt, (mogen wy dus spreeken,) om 't Heelal te kennen, ook de allergeschiktste Persoonadie was om het Menschdom desaangaande te onderrigten, en kundigheden op te leveren van dat Oneindig en Eeuwig Weezen, 't geen 't zelve geschaapen heeft en door zyne Voorzienigheid bestuurt, om ons de Eigenschappen en Volmaaktheden van dat Weezen, en de hoedanigheid van deszelfs Bestuur te doen kennen; ons wel byzonder licht te geeven omtrent dat gedeelte van 't zelve, 't welk het Menschdom betreft, en de geheele schikking zyner bedeelingen ten hunnen opzigte, zo in dit als in het toekomende leeven, te ontvouwen; en ons te onderwyzen in onzen pligt verschuldigd aan dat Weezen, en te toonen welk een vermogen Deugd en Heiligheid des leevens hebben om GODS gunst te verwerven, hoe Ondeugd en Snoodheid in tegendeel ons zyne ongunst op den halze laaden, als mede welke Belooningen of Straffen de Deugd of Ondeugd te wagten staan. —— En, naardemaal JESUS de geschiktste Persoonadie was om ons, ten opzigte van alle deeze hoogst aangelegene stukken, onderrigting te verleenen, dunkt my, dat ik, uit al het aangetoonde, vrylyk mag besluiten, dat het Woord en het getuigenis van JESUS een van de zekerste en vastste grondslagen is, waar op wy kunnen steunen ten aanziene van alle Godsdienstige kundigheden; niet alleen zodanige, die byzonder tot de Christelyke Openbaaring behooren; maar ook die onder de benaaming van den Natuurlyken Godsdienst voorkomen. —— 't

(*) Joannes X. 37, 38.

—— 't Welk het stuk was 't geen ik thans voor had te bewyzen.

Laat ik hier, ten besluite, met weinig woorden, nog byvoegen de groote nutheid en de voortreflykheid van dus het Menschdom, in 't stuk van den Godsdienst, te onderwyzen, door Getuigenis en Geloof.

Twee soorten van Kundigheid hebben 'er plaats onder de Menschen. —— De eerste is Weetenschap, eigenlyk zo genaamd, tot welke wy komen door eigen Waarneeming, Uitvinding en Redenkaveling. — De tweede is Geloof, steunende op het gezag en 't getuigenis van anderen.

Waar toe ook de Mensch bekwaam moge geweest hebben, toen hy uit de hand zyns Maakers kwam, 't gaat vast, dat hy, in den tegenwoordigen onvolmaakten en verdorven staat der menschlyke natuure, aan zich zelven overgelaaten, langs den weg van Uitvinding en Redenkaveling, maar zeer geringe voortgangen konne maaken in Godsdienstige kennis: zo lang de Rede zo zwak is en de Driften zo wederbarstig zyn, als wy thans bevinden, kan het niemand waarschynlyk voorkomen, dat het Menschdom, aan zich zelven overgelaaten, het hoofd zeer zal breeken, met diepzinnige naspeuringen, boven al ten opzigte van Godsdienstige onderwerpen. Of indien zy mogelyk hunne gedagten daar heenen wendden, is het duizend tegen één dat ze eer tot Dwaaling vervallen dan tot de waarheid gekomen zyn, aangemerkt drift en zondige neiging tot dwaaling leiden en overhellen. — Een voldoenend en uitmaakend bewys hier van hebben wy voor ons in de Geschiedenissen, die ons de groote en verbaazende Onkunde, de spoorbystere Dwaalingen der *Heidensche* wereld, zo oude als hedendaagsche, in 't stuk van den Godsdienst, aantoonen.

Wat de andere wyze om tot Kennis te komen aanbelangt, te weeten, door middel van Getuigenis en Geloof. Langs deezen weg is het Menschdom in staat om groote voortgangen en vorderingen te maaken in alle en byzonder in Godsdienstige Kundigheden. Hier toe werkt zeer gelukkig mede de natuurlyke geaartheid der Menschen, zeer geschikt om door Voorbeeld en Gezag geleid en bestuurd te worden. In dit geval heeft het Menschdom niets anders noodig dan een goed Leermeester. En JESUS, de groote Grondvester van onzen allerheiligsten Godsdienst, is zodanig een Leermeester, in alle opzigten, gelyk wy vertrouwen, in 't voorgaande, duidelyk genoeg aangetoond te

te hebben. —— Door middel nu van dus eenen Leermeester als JESUS, kunnen alle Menfchen, Menfchen van eene zeer geringe vatbaarheid, en engbeperkte vermogens des verftands, niet uitgezonderd, zeer juiste en uitgebreide begrippen van Gódsdienftige waarheden krygen, daar zy, zonder dit voorregt, waarfchynlyk weinig of geene begrippen van die Waarheden in 't geheel of zeer verkeerde zouden gehad hebben. Want fchoon het groote gros des Menschlyken geflachts geen bekwaamheid of gelegenheid hebbe om zich op afgetrokkene befchouwingen en bovennatuurkundige befpiegelingen toe te leggen, is het nogthans, op het hooren of leezen van iemands leeven en bedryven, in ftaat om gemaklyk en ook rechtmaatig te oordeelen over het Character van zo iemand, en by zich zelven te befluiten of hy geloof verdiene, dan niet.

En de Man, die, op het leezen der leevensgefchiedenisfe van JESUS egter twyfelt om zyn Woord en Gezag geloof te geeven, handelt, om niets ergers van hem te zeggen, zeer onbeftaanbaar met zichzelven, in zo verre hy rechtftreeks aangaat tegen den regel dien hy in meest alle voorvallen des gemeenen leevens volgt; waar in hy zyne Medemenfchen elken dag, elk uur, vertrouwt in zaaken, 't is waar van minder aanbelang; maar ook, 't geen hier een genoegzaam tegenwigt maakt, op een Gezag 't welk naar evenredigheid, minder is.

Neemt hier by nog in opmerking, dat deeze wyze om op het Woord en Agtbaarheid van JESUS, aftegaan, niet alleen gefchikt is voor het Gemeen, dat tyd noch gelegenheid heeft om de natuur der dingen zelve te onderzoeken; Neen! 't Is een grondflag waar op de fcherpziendfte en beste Wysgeeren 't zich niet behoeven te fchaamen, te fteunen — te fteunen, zeg ik, niet flegts ten aanziene van Stukken door Openbaaring alleen mogelyk te weeten; maar ook met betrekking tot die, van welke de Natuur en de Rede der dingen ons eenig licht verfchaffen, als het beftaan van GOD van eene alwyze en alvermogende Voorzienigheid, die alles ten gemeenen beste befchikt en beftuurt, en de andere Stellingen van den Natuurlyken Godsdienst. Want, fchoon men klaare en overtuigende bewyzen voor deeze Waarheden konne bybrengen uit de natuur der zaake, denk ik nogthans, dat zy eene zeer fterke bykomende bevestiging ontvangen door 't Getuigenis, uit den mond van iemand, bekleed met zoodanig een zedelyk Character,

voorzien met zulk eene buitengemeene Wysheid en Weetenschap, begaafd met dus eene wonderdoende Magt als JESUS CHRISTUS, die alleszins betoonde een groot en Godlyk Persoonadie te weezen.

Ja, wat my betreft, schoon ik uit de Natuur en de Rede niet ten vollen overtuigd ware van GODS bestaan, van zyne gunstryke en welwyze Voorzienigheid; het Woord van JESUS zou alleen genoegzaam zyn om alle myne twyfelingen te verbannen, en my, op eene volslaagene wyze, te overtuigen.

Om te besluiten; gelyk de Christelyke Openbaaring, door bekwaame Voorstanders haarer zaake verdeedigd, blykt waar en ten hoogsten nuttig te weezen, zo denk ik dat ze ook in diervoege zal voorkomen, in dat licht, waar in ik getragt heb dezelve te plaatzen.

BEDENKINGEN OVER DE GEZONDHEID, BYZONDER IN ZO VERRE ALS ZY DE BEZIGHEDEN DEEZES LEEVENS BETREFT.

(Ontleend uit de *Dialogues Moral & Medical*, door CHARLES COLLIGNON M. D. & *Professor Anatom.* te *Cambridge.*)

DE Gezondheid, kon men dezelve met de daad genieten, gelyk men zich dezelve, op de volmaaktste wyze, voorstelt, zou eene allerwenschlykste zaak weezen en het toppunt des aardschen geluks uitmaaken; geene onderneeming kan, overzulks, raadzaamer, geen arbeid nutter zyn, dan alles te werk te stellen, 't geen dient om dezelve tot ons te noodigen en by ons te doen verblyven. —— Ik weet niet welk eene maate van zelfgenieting, welk eene goedaartigheid, en welke edelaartige gesteltenis, welk een yver in Godsvrugt, plaats zal hebben in iemand, die gezond van lichaam is, en eene aan den Godsdienst toegeheiligde ziel bezit.

't Zinnelooze uitvaaren tegens de elendigheid onzer natuure, schoon ingerigt om de Voorzienigheid te bedillen, is waarlyk eene hekeling van ons zelven. — Laaten wy, voor een oogenblik, ons den Tempel van de Godinne de Gezondheid verbeelden, en zien, op welke onvoegzaame wyzen, de kinderen der Menschen haare gunst zoeken te verkrygen. — Eenigen naderen haar met al de stuursheid en streng-

strengheid der zelfsverlocheninge, en toonen eene angstvallige beschroomdheid om de onschuldigste neigingen op te volgen en daar aan voldoening te geeven. — Anderen huppelen en dansen ten Tempel in met de luidrugtige vrolykheid van *Bachanten*, en schynen, met geweld, de Godinne te willen bestormen. — Terwyl eene derde soort van Menschen aan haar bestaan twyfelt, en 't zelve betwist, haare gunst niet zoekende, noch haare ongunst vreezende. Nogthans is 'er in een ieder onzer eene maate van dat vermogen, 't geen wy dus dwaas aanbidden of roekloos versmaaden: eene zekere oorspronglyke schikking van deelen maakt, met eenige daar aan beantwoordende hoedanigheden, den lichaamlyken Mensch uit; deeze in orde gehouden, geeft aan de ziel die geruste en aangenaame aandoeningen, welke den staat uitmaaken, waar aan wy den naam van Gezondheid geeven, in tegenstelling van Ziekte en Pyn. Dit is oorzaak, dat eene wederzydsche geschiktheid, tusschen onze natuure en de voorwerpen der zinnen, ten weezenlyken grondslage strekt van dien begeerlyken toestand des Menschen, welke de Gezondheid of het Geluk uitmaakt, en dat, aan den anderen kant, eene ongelukkige oneevenmaatigheid in dit stuk, of eene volstrekte strydigheid, de meeste ongesteldheden en elenden, waar over wy klaagen, veroorzaakt.

Het wysste en beste aller Weezens heeft den Mensch eene wonderbaare en zo gelukkige geaartheid geschonken, dat ieder Sexe, met de verscheidenheid haarer gesteltenisse, in bykans elke leevenswyze, iets aangenaams ontmoete. Land- en Lugtsgesteldheid, werk, en lotgevallen, zyn alle, op zekere tyden, en in zekere omstandigheden, overeenbrenglyk met 's menschen geluk. Een blyk van deeze waarheid vinden wy vry duidelyk in de bedreiging, Adam naa den val gedaan, dat hy, en zyne naakomelingen, in 't zweet huns aanschyns hun brood zouden eeten. Welke smaaklyke maaltyden, welk een voorraad van genoeglykheden en vermaaken, kunnen nogthans, in deezen staat des leevens, genooten worden, en vallen den Mensch waarlyk ten deele? die, derhalven, niet voortvloeijen uit eene volstrekte algemeene noodzaaklykheid van lichaamsarbeid tot geluk, maar uit de geschiktheid zyner natuure voor zulk eene werkzaamheid, die duizenden ten deele valt. Indien, nogthans, een Landwerker verlokt wordt om zynen gelukkigen staat te verlaaten, door dien men hem voor oogen houdt het streelend afbeeldzel

van uitgeleezene vermaaken, waar in andere deelen, en tot nog onbekend, laat hy de ſtaatsverandering beproeven, en zo gelukkig zyn als ledigheid en eene aaneenſchakeling van uitſpanningen hem kunnen maaken; hy zal, niet bekwaam zynde om nieuwe aandoeningen te verkrygen, en, zyne gewoone misſende, bevinden tot een ruwer taak geſchikt te weezen, en dat een werkzaam leeven, voor hem, een leeven van vermaak is.

Op deeze zelfde wyze redenkavelende, zal het blyken, dat wy zeer onregtmaatig oordeelen, wanneer wy ons bedroeven over de elenden, en het rampzalig leeven van hun, wier bezigheden ons onaangenaam dunken, die met gevaaren vergezeld gaan, en zomtyds doodlyk zyn: want is het, ſtrikt genomen, waar, dat eenige bezigheid, op zichzelve beſchouwd, als zodanig, zeker nadeelig zal weezen voor allen, die 'er zich aan overgeeven, al is 't maar in zekere maate en trap? Ik durf, met een volkomen vertrouwen zeggen, ze is het niet, en vastſtellen, dat de geſchiktheid der Menſchen, tot eene groote verſcheidenheid van bezigheden, van allerlei ſoort, afhangt van eene byzondere zielsgeſteltenisſe, en ſterkte des lichaams, in gevolge van welke zy de elenden, welke de aanſchouwers aanmerken als hun onvermydelyk lot, niet vreezen noch ook ondervinden; van hier is het dat arme lieden, niet alleen welvergenoegd, maar ook, met onbetwistbaare kenmerken van vrolykheid, dag aan dag bezig zyn in handwerken, die anderen met een ſchrikkend oog aanzien. En, in de daad, zy kunnen hunne bezigheden met weinig, of minder nadeel voor hunne Gezondheid, verrigten, dan de ryken hun goed in weelde verteeren: de ſchynbaare ongelegenheden en ongemakken, welke zomtyds de armoede verzellen, worden opgewoogen, ja, zomtyds, rykelyk, opgewoogen, door die uit het misbruik der rykdommen voortkomen.

Ramazini, getroffen door de ongemakken, waar mede hy het Menschdom zag worſtelen, heeft zich bevlytigd om in eene Verhandeling, *De Morbis Artificum*, te onderzoeken, welke Ziekten aan de natuur van den arbeid, dien zy deeden, moesten toegeſchreeven worden. En men zou daar uit beſluiten, dat die kwaalen voor de Kunſtenaars zo onvermydelyk waren als de jicht, of eenig ander ongemak, 't geen van de Ouders op de Kinderen overgaat, zonder dat 'er mogelykheid is om het voor te komen.

Het werken in de mynen is een arbeid voor zo verſchrik-

lyk

lyk bekend, dat de grootste misdaadigers daar toe als een zwaare straffe verweezen worden. Hier heeft de Mensch alles te vreezen! Welke schadelyke uitwaassemingen! De kleine booze geesten, en spooken, die rondsom zweeven, om de werklieden te verbaazen, en alleen, volgens 't berigt van KIRCHERUS door vasten en bidden kunnen worden afgeweerd; de slagen, die zy gezegd worden van de booze geesten te ontvangen, en doorgaans, binnen een dag of twee van den dood gevolgd worden, zyn, waarschynlyk, de uitwerkzels van een vergiftigen damp. De kleine voetstappen, als die van twee jaarige kinderen, welke zy aantreffen, de groote hoofden, de rollende oogen, welke zy zien, laat ik ter verantwoording over aan de ontstelde verbeeldingskragt, byzonder in een plaats waar de dampen het brein mogelyk zo zeer onthutzen, als ze het gezigt benadeelen.

De stoffe, die de Schilders gebruiken zyn van eenen nadeeligen aart, indien ze gestadig, door neus en mond, worden ingeademd. De gemelde RAMAZINI merkt, ten opzichte van de Portraitschilders, aan, dat ze doorgaans ongezond en kort van leeven zyn. — In zo verre deeze waarneeming met de waarheid overeenstemt, moet dit uitwerkzel eer aan hun zittend leeven, en de ingespannenheid hunner gedagten, dan aan den reuk der kleuren, worden toegeschreeven. Maar raadpleegen wy de Leevensgeschiedenissen der Schilders, wy zullen bevinden dat veelen zeer onmaatig en ongeregeld van gedrag waren, en zich in allerlei ongebondenheden verliepen; en van den anderen kant ontdekken, dat eenigen, als voorbeelden van Gezondheid en Langleevenheid, mogen worden bygebragt. — Menschen, die zich op de Geleerdheid en Letteroefeningen toeleggen, schynen eene ongezonde bezigheid verkooren te hebben; de gereedmaakers der geneesmiddelen, en die dezelve voorschryven, zyn zelve aan ziekten en kwaalen onderhevig. — Wie kan 'er dan van bevryd leeven? — Zy, die niet te lang op eene plaats blyven, noch zich aan dezelfde bezigheid als verslaaven; maar zomtyds hunne bezigheden met een vermaaklyk gezelschap by te woonen afwisselen, en eene behoorlyke maate van lichaamsbeweeging hebben. Als dan zal de Letteroefening, wel verre van ongezond te weezen, of de ontslooping onzes lichaams te verhaasten, alles in eene juiste evenmaatigheid houden, lichaam en ziel beurtlings werkende. Noch zullen de toebereiders van geneesmiddelen gevaar loopen dan 't geen voortkomt

uit

uit onvoorzigtigheid in het mengen en gereedmaaken van eenige middelen, of eene natuurlyke ftrydige geftelteniſſe met veelerhande riekende dingen.

In 't kort wy ſchynen hier weinig anders dan eenige regels, en eene maate van zorgvuldigheid om die op te volgen, te misſen, en deeze derven wy, in veele gelegenheden des menſchelyken leevens, en in zommige verrigtingen, waar van iemand niet zou wenſchen geheel ontſlaagen te weezen.

De waarheid is, wy haalen onszelven een groot gedeelte van die ongemakken, waar over wy zo gereed veelvuldige klagten ſtorten, op den halze, door eene verkeerde keuze van beroep, en leevenswyze, altoos niet geſchikt naar de vermogens die wy bezitten of overeenkomende met onze neigingen; en dus altoos worſtelende tegen eenen natuurlyken trek, zyn wy, ingevolge daar van ongeduldig, rustloos en ongelukkig.

Hoe veelen onder hun, die hunne bevordering of onſterflyken roem zoeken in de moeilykheden en gevaaren van het Krygsmans leeven, hebben geheel geene lichaamsgeſteltenis om deeze zwaare rol te ſpeelen; en hoe veelen zyn 'er niet, nog met de kinderratel in de hand, tot den Krygsdienst geſchikt? Een ſterk lichaam en een onverzaagde ziel wordt 'er vereischt om de uiterſten van hitte en koude te verduuren, onbewoonde woestenyen te doorkruisſen, en met onverſchrokken moed al de verſchriklykheden van den oorlog onder 't oog te zien. —— De ver klinkende roem en onſterflyke lof van een' CICERO, en DEMOSTHENES, heeft veelen uitgelokt om ter pleitzaal in te treeden, en zich in de welſpreekenheid, voor de Regtbank, beroemd te maaken, terwyl hunne longen en andere lichaamsvermogens voor zulk een werk te zwak vielen.

Wy ſchikken onze Kinders, om zo te ſpreeken, van 's Moeders lyf aan, tot zekere bezigheden, zonder, in die keuze, den Hemel, of 't gezond verſtand, te raadpleegen. Nogthans, ſchynt de vryheid onzer natuure te eiſchen, dat wy, in zommige gelegenheden, grootendeels aan onszelven worden overgelaaten; en, onder deeze gelegenheden, behoort, buiten tegenſpraak, de leevensbezigheid, waar toe wy ons ſchikken. Maar dan moeten wy, ongetwyfeld, zorgvuldig letten op ieder mogelyk kenmerk, dat ons of anderen toont waar toe de geest meest overhelt.

VER-

VERVOLG OP DE PROEVE AANGAANDE HET GEBRUIK DER ZENUWKNOOPEN, GEMEEN GEMAAKT IN DE PHILOS. TRANSACT. VOOR HET JAAR 1764. *Door* JAMES JOHNSTON, M. D. (*).

(*Philosophic. Transact.* Vol. LVII.)

IN de Proeve, welke ingevoegd is in de *Philosophic. Transact.* voor het jaar 1764, poogde ik te bewyzen, dat, wyl de Zenuwknoopen (†) bestendig gevonden worden op de tusschenribbige zenuwen, en anderen tot spieren gaande welker beweegingen den wille niet onderworpen zyn, zeer zeldzaam gezien worden op de zenuwen welken tot spieren van vrywillige beweegingen gezonden worden, en geheel niet op de zenuwen der zintuigen, het schynt, dat de bewegingen van het hert, de darmen en het druive-vlies van het oog, door middel van de Zenuwknoopen, den wille niet onderworpen zyn. Ik begreep toen en ook nog zeer wel, dat verscheide kragtige tegenwerpingen hier tegen zouden konnen gemaakt worden, zo wel als tegen eenig ander samenstel; en voornamelyk tegen eene leere welke iet tragt te verklaaren, belangende zulk een duister gedeelte der dierlyke huishouding, als de zenuwen en derzelver vermogens. Doch dewyl deeze alles, wat 'er tegen gezegd is, my toeschynt op te weegen in klaarheid en waarschynlykheid, zal ik nu de kragtigste tegenwerpingen, welken 'er tegen ingebragt zyn, ter neer stellen, en dezelven tragten te beantwoorden.

1. De voornaamste tegenwerping, hier tegen gemaakt, ontstaat uit de bemerking, dat de zenuwen van het ruggemerg elk een Zenuwknoop hebben: en dat somtyds één of twee op de onderverdeelingen van het vyfde paar zenuwen zyn gezien.

Wat het eerste aangaat, het is ten hoogste waarschynlyk, dat de Zenuwknoop van elke der ruggemergs-zenuwen alleen betreklyk is tot de tusschenribbigen, (zie WINSLOW's beschryving van deeze zenuwe, *Exp. Anat.* p. 462.) en hier geplaatst om afgezonderd te worden tot het gebruik van de groote medelydende (§) zenuwen, de takjes, welken

(*) Wy hebben deeze Proeve ook medegedeeld in de *Vaderlandsche Letter-Oefen.* VII Deel 2 St. bladz. 351.

(†) *Ganglions.* (§) *Sympathetic.*

ken van elk deezer Zenuwknoopen tot dit groote paar ze-nuwen afgezonden worden. 1. Om dat de ruggemergs-ze-nuwen, door haar geheelen loop, geen anderen Zenuw-knoop hebben. 2. Als 'er zenuw-takjes van de ruggemergs zenuwen afgezonden worden, om zich by anderen, behalve de tusfchenribbigen, te voegen, zy geene Zenuw-knoopen hebben; gelyk de bykomende (*) zenuwen, van de bovenfte ruggemergs-zenuwen afgezonden, om zich te voegen by het agtfte paar: en de eerfte van de ruggemergs-zenuwen, en de laatfte van het heilig been worden door VIEUSSENS (†) vertoond als geen Zenuwknoopen hebbende, ook niets afzendende naar de tusfchenribbigen.

Waren de Zenuwknoopen alleen kleine knoopen zonder onderfcheid eigen aan de zenuwen die den wil dienen, zo wel als anderen welken dit niet doen, moestenze even gemeen gevonden worden op de zenuwen der ledemaaten als op den oorfprong en voortgang van de tusfchenribbigen, waar ze menigvuldig, groot en altoos zyn: op de zenuwen der zintuigen, en des middenrifs (§) zo wel als de lenswy-ze Zenuwknoop, waar van de Regenboog met zenuwen voorzien wordt. Met één woord, de naauwgezetheid, als ik my zo mag uitdrukken, en de beftendigheid, waar mede alle de deelen, welker beweegingen den wil niet onderworpen zyn, voorzien worden van zenuwen, welken *Zenuw-knoopen* hebben; en de groote fchaarsheid *en zeldzaam*-heid derzelven op zenuwen naar fpieren afgezonden, welken onzen wille gehoorzaamen, bepaalt baarblyklyk het algemeen onderfcheid en gebruik, ongeacht eenige weinige fchynbaare uitzonderingen. Ik zeg fchynbaare, om dat fommigen, welken als uitzonderingen ingebragt worden, niet beftendig en overal gevonden worden. Om het gebruik en de aangelegenheid van eenig deel in het dierlyk geftel te beweeren, moet men zeker zyn dat het altyd in zulk een ftaat gevonden worde; zo het, in tegendeel, alleen by toeval is gezien, en niet geftadig, kunnen wy 'er noit eenig gewigtig gebruik aan toeeigenen, of 'er eenige leere van aanbelang uit afleiden, en hebben groote reden om veel eer te denken, dat het een verfchynzel is uit gebreklykheid dan iet anders. Dit nu is het geval met opzicht op de Zenuwknoopen, door MECKELIUS befchreeven, als geplaatst op de afzetzels van de tweede en derde tak van het vyfde paar zenuwen; tusfchen welken en andere Zenuw-knoo-

(*) *Accesforii.* (†) *Neurograph.* (§) *Phrenetic.*

knoopen de Baron HALLER een zeer wezenlyk onderſcheid maakt, inzonderheid de Oog-zenuwknoop (*) welke hy zegt beſtendig en altyd gevonden te worden, en de voorgemelden niet, want hy zegt dezelven gezogt te hebben in lichaamen waarin ze niet waren (†).

Doch, alles ten voordeele van deeze Zenuwknoopen van het vyfde paar onderſtellende: de zenuwtakjes, waar aan dezelven gevonden zyn, worden voornamelyk verſpreid door de kwyl- en ſlym-klieren omtrent de tong, kaak, het verhemelte, de keel en de neus, en gevolglyk mogen ze aangemerkt worden eenig gebruik te hebben tot de afſcheiding der vogten door de klieren; want wy zien dat de klier-deelen van den buik zenuwen ontvangen van de tusſchenribbige, zo wel als de ſpiervezelen van het hert en de darmen.

2. Men heeft ook tegengeworpen, dat de tusſchenribbige zenuwen ook eenige takken afzenden naar deelen welken ſtaan onder het beſtier van den wil, gelyk het hoofd van den ſlokdarm en het middenrif, zo wel als naar het hert en de darmen, aan den wil niet onderworpen.

Het is bekend, dat het hoofd des ſlokdarms zyn voornaamſte zenuwen ontvangt van het agtſte paar: en het middenrif verliest zyne beweeging als de zenuwen, welken tot het zelve gaan, gebonden of afgeſneeden worden; hier uit blykt dat, zyne beweegingen weinig of niet afhanglyk zyn van de kleine draaden welken het verkrygt van de tusſchenribbige. De beweegingen van deeze deelen zyn, eigenlyk geſproken, van de gemengde ſoort, ſomtyds door den wil, en op andere tyden zonder denzelven: dus beweegt zich het middenrif terwyl wy ſlaapen, zo wel als wanneer wy waaken, en blyft nog eenigen tyd duuren, zelfs in een overval van zwaare beroerte: en, ſchoon wy het hoofd van den ſlokdarm konnen opheffen door onzen wil, geſchieden deszelfs beweegingen onder de ſlokking meest zonder den wil, door de aanprikkeling van de ſpyze, welke den ſlokdarm doorgaat, gelyk de beroemde onlangs overleeden Dr. WHYT getoond heeft, in het geachte Werk, *Esſay on the vital and involuntary motions of animals.*

En het is opmerkens waardig, dat deelen, welker beweegingen van deeze gemengde ſoort zyn, in 't algemeen bevonden worden tweederlei zenuwen te hebben, namelyk zonder Zenuwknoopen, om hen den wille onderworpen

(*) *Ganglion ophthalmicum.* (†) HALLER *Elem. Phyſiolog.* T. IV.

pen te doen wezen; en anderen met Zenuwknoopen, om de beweegingen der zelfde deelen, welken buiten den wil gefchieden, gaande te houden; doch deeze voorzieningen van de tusfchenribbige zenuwen zeer gering zynde, wordt derzelver werking in 't algemeen opgewekt en onderfteund door eenig ongemaklyk gevoel of aanprikkeling.

Indien deeze ontleedkundige tegenwerpingen geene kragt hebben om onze leeringe te overdwersfen, de volgende, uit de natuurkunde van het menfchelyk lichaam ontleend, zal denk Ik nog minder te vreezen zyn.

3. Men heeft ingebragt, dat, indien de Zenuwknoopen de gemeenfchap tusfchen de gemeene gewaarwording (*), en zodanige deelen welker zenuwen van dezelven afkoomen, beletten, zy dan niet alleen het bevel van den wil verhinderen, en de beweeging deezer deelen zonder den wille moeten doen gefchieden, maar ook beletten, dat de indrukzelen op de zenuwen van deeze deelen gemaakt, tot de plaats der algemeene gewaarwording overgebragt worden, dat is, dat deeze deelen zonder gevoel moeten zyn. Het tegendeel hier van is waar; de darmen, by voorbeeld, welker zenuwen van Zenuwknoopen afkoomen, zyn mede de gevoeligfte deelen van het lichaam. En zo het ongemaklyk gevoel der longen, in benaauwde-borst-kwaalen niet overgebragt wierdt aan de gemeene voelplaatfe, waarom zou de wil de werking van het middenrif *en de tusfchenribbige* fpieren verdubbelen?

Ik antwoord hier op, dat de ftremming van de gelykzydige ftrekking der zenuw-draaden, welke waarfchynlyk in de Zenuwknoopen gefchiedt, het vermogen van den wil kan onderfcheppen, en ook het gevoel der deelen, welken t'eenemaal voorzien worden van zenuwen uit Zenuwknoopen minder naauwkeurig en meer verwerd maaken, dan van andere deelen: en dit is indedaad de foort van gevoel 't welk deeze deelen eigen is, zonder nogtans zodanige deelen geheel ongevoelig te maaken, het gene door gevallen van ziekte wordt opgehelderd. Ziekten van verlamming toonen, dat de zenuwen zo aangedaan konnen worden van onbekwaam te zyn om de bevelen van den wil over te brengen, en nogtans genoeg in ftaat blyven om de gevoelige aandoeningen te rug te voeren. In de verlammingen welken meest voorvallen, hebben de deelen, welken door de ziekte onbeweeglyk zyn geworden, een levendig gevoel, zo

(*) *Senforium commune.*

zo wel als anderen welken op den wil beweegfyk zyn gebleeven, en 't gene in 't voorbygaan verdient opgemerkt te worden, worden dikwils zonder den wil bewogen, voornaamlyk op de aanraaking van iet pynlyks: en het is aanmerklyk, dat de verlamde leden, welken door onzen wille niet kunnen bewogen worden, dikwils in beweeging geraaken, als de verlamde perfoon in een geweldige drift gebragt wordt; gelyk wy ondervinden, dat de zelfde oorzaak buitengewoone beweegingen verwekt in het hert en het gedarmte, enz. niet tegenftaande de wil, in bedaardheid, geen vermogen over deeze deelen heeft.

Verfcheide waarneemingen toonen, dat het gevoel der deelen, welker zenuwen van Zenuwknoopen afkoomen, geenzins fcherp, maar ftomp en verwerd zy. Wy zien, op het gezach van den grooten HARVÆUS, bevestigd door de proeven van den Baron HALLER, dat het hert, fchoon ten uiterfte beweegvaardig, byna niet gevoelig is als het aangeraakt wordt. Dr. HALLER verzekert, dat de longen, lever, milt en nieren, alle zenuwen hebbende van de tusfchenribbige, in ftukken gefneeden zyn, zonder dat de dieren eenige pyn fcheenen te voelen. En, waar op nog minder uitzondering is te maaken, operatien op en ziekten van de nieren, en zweeringen in de longen, toonen, dat ze geen zeer fyn gevoel hebben (a).

De maag, waar op veele zenuwen van het agtfte paar verfpreid zyn, verliest door het binden van deeze zenuw haare gevoeligheid en famentrekkend vermogen zo verre, dat geen fpyze meer door den flokdarm naar beneden gaat, of in de maag gekookt wordt, maar, door eigenaartige bederving hier, de gedaante van drek aanneemt in de dikke darmen (b). Dit bewyst het gene gezegd is aangaande het agtfte paar, dat het eene zenuw is van 't gevoel; en door de gevoeligheid, welke de maag heeft van deeze zenuw, zo wel als haar eigen maakzel, dat zy de voornaamfte zitplaats is van den honger: en (om de woorden van Dr. WHYT te gebruiken (c)), „ gelyk zy door een onaangenaamer gevoel bevangen wordt, als ons een merklyken tyd fpyze heeft ontbroken, dan de darmen, heeft zy ook meer aandoening van een geneuglyk gevoel uit behaaglyk voedzel, en kan in dit opzicht gezegd worden gevoeliger te zyn dan de

(a) HALLER *Irritab.* en WHYT *Path. Esfays.*
(b) Zie VIEUSSENS, BRUNL, MORGAGNI, HALLER.
(c) *Path. Esf.* p. 155.

de darmen". De Baron HALLER heeft aangemerkt (*a*), dat de deelen, welken zenuwen ontvangen van Zenuwknoopen, niet zulk een naauwkeurig gevoel van pyn hebben als anderen. En zulk een verwerd en onbepaald gevoel is het gevoel, welk de darmen eigen is, schoon zy, in veele gevallen, de zitplaats van heftige pyn worden; en, door de samenkomst en vermenging der zenuw-draaden in de Zenuwknoopen, is eenige pynlyke ziekte in de darmen, of andere ingewanden van den buik, minder aan derzelver byzondere zitplaatse te bepaalen, of liever is meer in staat andere deelen, in den buik vervat, schoon de ziekte hier in oorspronglyk niet gezeeten is, aan te doen, dan pynlyke ziekten in de maag zelve, of andere deelen, welker zenuwen geene Zenuwknoopen hebben. En dit verschaft ons een natuurlyke verklaaring van de oorzaak der medelydendheid, die gemeenschap van gevoel, of aantyging van gevoel, welke zo dikwils plaats heeft, in de ziekten der deelen welken in den buik vervat zyn, waar uit sommige Schryvers (LINN. (*b*)) de noodzaaklykheid van zodanig eene gemeenschap van zenuw-draaden in Zenuwknoopen als wy beweeren, besloten hebben, op het gezach van goede ontleedkunde, welke blykt van zulk een aangeleegen gebruik te zyn in de dierlyke huishouding, en gelegenheid te geeven aan die medelydendheid of verwerring van gevoel, voornamelyk onder de ingewanden van den buik (*c*).

4. Men

(*a*) *Elem. Phys.* T. IV. p. 407.

(*b*) In HALLERI *Elem. Phys.* T. IV.

(*c*) De verklaaring der vraagstukken aangaande de medelydende aandoeningen, of het medegevoel der deelen, heeft de handen en pennen van veel schrandere Schryvers bezig gehouden; en als alle vraagen hier over zouden opgelost worden, zouden 'er groote boeken mede vervuld konnen worden en de stoffe nog niet uitgeput of verklaard zyn. De verstandige Dr. WHYT heeft, met veel schranderheid, getoond, dat men de medelydendheid in 't algemeen alleen kan afleiden van een gevoelend beginzel, gezeeten in de plaatse der algemeene gewaarwording, waar alle zenuwen haar begin en gemeenschap hebben; zyne tegenwerpingen tegen byzondere medelydendheden, ontstaande uit een samenvoeging van zenuwen in Zenuwknoopen, schynen niet beslissende; want hy zegt, dat zulk eene gemeenschap als in de Zenuwknoopen ondersteld wordt om medelydendheid te veroorzaaken, eene verwerring zou brengen in ons gevoel zo wel als in de beweeging van onze spieren. —— Wat het gevoel belangt, ik

4. Men werpt wyders tegen, dat elke ſpier van vrywillige beweeging in het lichaam, een onvrywillige wordt, als ze een ſterke aanprikkeling ondergaat, by voorbeeld de *Acceleratores urinæ* zyn in haare werking den wille gehoorzaam om de pis uit te dryven, maar werken zonder den wil als zy het *ſemen* doen uitkoomen.

Als wy den ſtaat van de ziele en het lichaam beſchouwen onder een ſterke ontroering van geest, bevinden wy, dat niet alleen de gewoone werkingen van den geest zelven, maar ook de deelen van het lichaam, welken de wil niet kan overheeren, nu in een onſtuimige beweeging raaken; want elk een heeft ondervonden, dat het hert en de ingewanden, in 't algemeen, door ſterke gemoedsdriften geweldig aangedaan worden. En de geest wordt ook geſchud door zeer gevoelige lydingen van het lichaam; het is bekend dat ſpierige deelen, welken gewoonlyk onzen wille onderworpen zyn, ophouden zo te wezen, wanneer eenig deel aangedaan wordt door een zeer geneuglyk of zeer pynlyk gevoel; onder zodanig eene aanprikkeling worden ze onvermydlyk ſamengetrokken of geraaken in ſtuipen. Doch hier uit kan niet beſlooten worden dat de zagte aanprikkeling van het bloed, op de wanden van het hert, en van de lugt, ſpyze en darmvogten in de darmen, waar van de geest geen gewaarwording van gevoel altoos veel minder eenig onaangenaam gevoel heeft, onder eenige dergelyke noodzaaklykheid kan brengen, gelyk ſommigen beweerd hebben; en gevolglyk kan de onafhanglykheid van deeze beweegingen van onzen geest niet verklaard worden uit zodanig eene overeenkomst, welke niet wezenlyk beſtaat. Deeze tegenwerping is, by gevolg, van geene kragt tegen onze leering, ſchoon ze op een andere kan te rug ſtuiten; voor zo veel alle ſpieren van de vrywillige beweeging, geene uitgezonderd, door zeer pynlyke of geneuglyke aanprikkelingen tot ſamentrekking aangezet konnen worden, en de ſamentrekking in zodanige gevallen tegenwil-

ik heb aangemerkt dat verwerring of een onbepaald gevoel eigen is aan deelen welker zenuwen van Zenuwknoopen afkoomen —— en dat de ſpier-beweegingen van deeze deelen, wegens de Zenuwknoopen, niet geregeld worden door den wil, maar van een aanprikkelende oorzaak afhangén: en, in plaats van te bewyzen dat de medelydendheid der ingewanden van den buik niet ontſtaat van de Zenuwknoopen, bewyzen ze dat ze 'er door ontſtaan. Zie WHYT *on diſeaſes of the nerves.*

willig, noodzaaklyk en onwederftaanbaar is. Maar de aanprikkelingen welken op het hert en andere deelen, welker beweegingen, natuurlyk, zonder den wil gefchieden, werken, zyn niet van deeze foort en kragt, en de geest wordt 'er zo weinig van gewaar, datze denzelven onder geene noodzaaklykheid brengen, als die aanprikkeling welke de werking van de *Acceleratores urinæ* zonder den wil doet gefchieden in de uitdryving van het *femen*.

5. Eindelyk heeft men nog ingebragt, dat, fchoon de beweegingen van het druivevlies van het oog zonder den wil gefchieden, als het licht het oog fterk aandoet; zy wezenlyk van den wil afhanglyk zyn, wanneer het famengetrokken wordt tot een onderfcheidend gezicht van een voorwerp naby het oog geplaatst, welks kleinfte deeltjes wy niet naauwkeurig kunnen zien.

Het fchynt in tegendeel zeker, dat de famentrekkingen van het druivevlies, tot een onderfcheiden gezicht, insgelyks ontftaan van de verfchillende indrukkingen van licht op het netvlies, en ook zonder den wil gefchieden, alleenlyk afhangende van de indrukzelen van meer of minder licht in alle gevallen: de onderfcheiding beftaat waarlyk maar in woorden; dewyl toegeftaan wordt, dat de beweegingen van het druivevlies in het oog, zonder den wil gefchieden door de aandoening van het licht, dat is, naar een meer of minder licht op het netvlies valle, noodzaaklyk *meer of minder* famentrekking van den oogappel veroorzaaken. Gelyk nu het gezicht aangemerkt als onderfcheidend of niet onderfcheidend, afhangt van de verfchillende indrukzelen van licht op het netvlies, volgt 'er noodzaaklyk eene famentrekking van den oogappel, naar gelang van deeze indrukking: als de voorwerpen verre af zyn, maaken de zwakke indrukzelen op het netvlies maar weinige famentrekking in den oogappel, en hy blyft wyd; want de natuurlyke ftaat van den oogappel is wyd. In zeer naby zynde voorwerpen is het licht, als alle andere dingen gelyk ftaan, fterker, prikkelt het netvlies, en de oogappel trekt zich meer toe.

In 't kort, de famentrekkingen van het druivevlies ontftaan van de aandoeningen van het netvlies, zonder den wil en eenpaarig, volgens een onveranderlyke wet en famenhang; waarom wordt anders de oogappel altyd onbeweeglyk, als het netvlies by een blind helder oog ongevoelig wordt? laat iemand de beweegingen van den oogappel in een fpiegel befchouwen, en hy zal altyd bevinden, dat het hem onmooglyk is denzelven naar zynen wille te verande-

deren. Zeker, het is klaar uit proeven en gebreken van het oog, dat de regenboog, zo als andere deelen, welke met zenuwen uit Zenuwknoopen voorzien worden, maar een stomp gevoel heeft, en bewogen wordt zonder van den wil af te hangen (*i*). „ Het gene my verzekert, zegt de Heer HALLER, dat de regenboog minder gevoelig is dan het netvlies, is, dat als men het hoornvlies hebbende doorgestoken, den regenboog steekt of snydt, hy niet samengetrokken wordt, daar de geringste vermeerdering van licht hem doet vernaauwen; dit bewyst baarblyklyk, dat deeze samentrekking niet afhangt van de eigen gevoeligheid van den regenboog, maar van die van het netvlies. De blindheid met een helder oog (†) bewyst het zelfde, wyl de regenboog, in dit gebrek, niet verder verandert dan tot daar hy beroofd is van beweeging, door ontbeering van het gevoel in het netvlies, welk door een verlamming van de gezicht-zenuw, vernietigd is (*k*) ".

Om te besluiten, de Zenuwknoopen mogen, ten opzichte van hun maakzel, met regt aangemerkt worden als kleine hersentjes, of botten van zodanige zenuwen als 'er van afgezonden worden, bestaande, volgens WINSLOW, uit eene vermenging van schorsagtige en zenuw-mergagtige zelfstandigheid, gevoed door veel kleine bloedvaten (*l*), in welken verscheide zenuw-draaden byeenvergaderd worden, en in dezelven hunne gelykzydige rigting verliezen, volgens den Baron HALLER (*m*), die nog aanmerkt, dat de Zenuwknoopen meer en grooter zenuwen afzenden dan 'er in koomen (*n*), zo dat waarschynlyk een nieuwe zenuw-verordening in dezelven, overeenkomstig met de hersenen, plaats heeft.

Wat hun gebruik belangt, de Zenuwknoopen zyn de oorsprong der zenuwen, welken naar werktuigen worden afgezonden, zonder den wille bewogen wordende, en waarschynlyk de oorzaak of het beletzel, dat onze wil zich tot dezelven kan uitstrekken. Als verschillende oorsprongen van zenuwagtig vermogen staan de Zenuwknoopen gelyk

(*i*) Zie WHYT, *Ess. on the invol. motions.* LE CAT *on the Senses*, HALLER *Elem. Phys.* &c.

(†) *Gutta serena.*

(*k*) *Essay on Irritability*, p. 31.

(*l*) WINSLOW, *Traité de la Teste*, 629.

(*m*) HALLER *Elem. Physiolog.* T. IV. p. 203.

(*n*) HALLER, ibid.

lyk met de herſenen in den dienst, ſchoon zy hunne zenuwdraaden (om in een nieuwe orde in hun geſchikt te worden), en gevolglyk hun vermogen, eigenlyk van de herſenen ontvangen.

Met één woord, de Zenuwknoopen ſchynen het *willekeurig* vermogen der ziele in de dierlyke huishouding te bepaalen.

Zy ſtellen het buiten ons vermogen, door alleen te willen, de beweegingen van ons hert te ſtremmen, en in een verdrietig oogenblik ons leven onherroeplyk te doen eindigen: en hoe zeer wy in het duister mogen zyn, hoedanige ondergeſchikte werkers in plaats geſteld worden, om onze beweegingen tot het leven, en welken onzen wille niet onderworpen zyn, zo eenpaariglyk, onafhanglyk van ons, te leiden en beſtieren; kunnen wy ten minſte in deezen toeſtel, de goedheid, de eindelooze en onfeilbaare *wysheid* van den aanbidlyken Schepper niet minder, dan zyne magt, ten klaarſte bekennen.

WAARNEEMING DER KEIZERLYKE SNEEDE; DOOR DEN HEER HENCKEL.

(*Uit het Fransch.*)

EEn kleine mismaakte vrouw, en die een *kwaalyk* gevormd Bekken hadt, was tot den tyd der verloſsinge genaderd. Men ontboodt een zeer bekwaame vroedvrouw; doch het water, reeds voor haare komſte, afgeloopen zynde, en het Bekken van een kwaade geſteldheid, kon zy het kind niet betasten. Men nam toevlugt tot den Heer HENCKEL, die, gemerkt hebbende dat het onmooglyk was haar, door de natuurlyke wegen, om datze te naauw waren, te verloſſen, ſtelde voor de Keizerlyke Sneede te doen. De ſchynbaare wreedheid van dit middel bewoog de vrouw in arbeid eene beraadſlaaging te beleggen, waar van het beſluit was de Operatie in 't werk te ſtellen. Men deedt dezelve twee dagen hier na, in de tegenwoordigheid van verſcheide perſoonen van de konst. De Heer HENCKEL maakte eene inſnyding in den onderbuik, door de witte ſtreep te verdeelen: de darmen, welken terſtond uitkwamen, waren niet zo ras weder ingebragt, of de Baarmoeder deedt zich voor. De Operateur opende dezelve, en haalde 'er het kind met de nageboorte uit. Deeze geheele bewerking geſchiedde

de in weinig minuuten. De Heer HENCKEL leidde een bekwaam verband aan, en alles scheen een goed gevolg te belooven. Het kind was een voldraagen meisje, leevendig en vlug, en leefde nog als de Heer HENCKEL deeze waarneeming schreef. De verloste vrouw was de twee eerste dagen wel, maar op den derden kreeg zy geweldige braakingen, welken de darmen door de wonde uitperssten: men bragt dezelven, met alle omzichtigheid, wederom in haar' natuurlyken staat, en men wederhieldtze met een verband 't welk wat meer steunde. Niet tegenstaande dit hielden de braakingen aan tot den vierden dag, en de Lyderes storf. Men moet hier by aanmerken, dat dit toeval de vrouw dikwils was overgekoomen: haare ouders verklaarden dat haar dit, sedert tien jaaren, zeer gemeen was geweest, en deeze braakingen menigmaal zes weeken of langer geduurd hadden. De Heer HENCKEL verzekert, dat de braakingen of de dood geen eigenaartige gevolgen zyn geweest van de Operatie, welke, zonder dat deeze vrouw dit haar gemeen toeval ware overgekoomen, niet alleen het leven van het kind behouden, maar ook de dagen van de moeder zou verlengd hebben.

AANMERKING VAN DEN HEER BEAUME, OVER DE TAMARINDEN.

(Uit het Fransch.)

DE Tamarinden zyn een mergagtige zelfstandigheid, zwart en van een tamelyk hard deeg. Deeze zelfstandigheid wordt gehouden verkoelende en zamentrekkende te wezen, en de Geneesheeren gebruiken dezelve om te laaten slikken of in een kookdrank, in buikloop of gestadige koortzen, om de sterke beweeging der vogten te maatigen. Men vergadert dezelve uit een' peul van de Tamarinde, de vrugt van een boom in de groote Indiën, en die ze verzamelen bereiden haar byna op deeze wyze. Als menze uit den dop heeft gehaald, legt men haar in een koperen vat met water of azyn; en laat ze hier in koud weeken, tot dat ze als een deeg worde; vervolgens stopt men ze in tonnen, om ze te verzenden. Deeze wyze van bereiding is by den Heer BEAUME, verdágt. Verzekerd dat eene stoffe, zo zuur van zich zelve, en nog vermengd met azyn, de kopere vaten waar in ze te weeken gezet

 wordt,

wordt, moet knaagen, heeft hy het van zyn pligt geoordeeld te onderzoeken, of aan de Tamarinden welke men by de Apothekers vindt, ook eenig blyk van Spaansch groen bespeurd wierdt. De Proeven welken de Scheikunde, in zodanige gevallen, aan de hand geeft, en hy op verscheide wyzen heeft herhaald, hebben hem ras doen zien, dat zyn vermoeden niet ongegrond ware geweest; hy vondt spaansch groen in min of meerdere maate aan alle Tamarinden, waar op hy proeven heeft genomen. Hy heeft 'er zelfs gezien waar aan deeze schadelyke stoffe zich deedt bemerken, door eene groene uitbotting op de zelfstandigheid der Tamarinde. Byzondere persoonen, gewaarschouwd voor het gevaar van bereide Tamarinden, hebben, federt eenige jaaren, gewoonte gemaakt van de Tamarinden in de peul te laaten koomen: en dit behoorde gevolgd te worden van de genen die 'er koophandel mede dryven, tot dat men in Indië een andere wyze van bereiding gebruike; want dit middel, in zich zelve heilzaam zynde, kan zeer verderflyk worden door een kwaade bereiding. Deeze aanmerking verdient de oplettendheid van het gemeen, en van allen die voor de gezondheid van anderen waaken. Zo de buikzuiverende kragt van de Tamarinde belet dat het spaansch groen, welk zy in zich heeft, van geweldige uitwerking zy, hier uit volgt niet dat het niet eenig kwaad doe. En wie weet hoe veele onheilen hier uit niet wel ontstaan zyn, zonder dat 'er de Geneeskundigen op gedagt hebben!

WAARNEEMINGEN, OVER HET WEDER AANGROEIJEN DER AARDWORMEN, DOOR DEN HEER SPALLANZANI,

Lid der Koninglyke Societeit, en Hoogleeraar in de Philosophie te Modena.

„ ONder de Liefhebbers der Natuurlyke Historie heeft „ de Hoogleeraar SPALLANZANI zich bekend gemaakt, „ door de ontdekking van het weder aangroeijen der afgesnedene koppen van de *Slakken*, waar van wy onzen „ Leezeren berigt gaven (*). Ons is in handen gekomen „ eene *Proeve*, van dien zelfden Heer, *Over de wederaangroeijinge der Dieren*, waar uit wy thans zyne *Waarneemin-*

(*) Zie *N. Vaderl. Letter-Oeffeningen* II. D. 2 St. bl. 279.

„ *zwingen over 't wederaangroeijen der Aardwormen*, hun on-
„ der 't oog brengen:"

In een *Aardworm* dwars door gesneeden komen ons drie onderscheide deelen voor; de Kop, of het voorste gedeelte; de Staart, of het agterste gedeelte; en 't Middellyf, tusschen beide.

Bevonden hebbende dat het voorste gedeelte, of de Kop, van den Staart beroofd, dien wederkreeg, bekroop my de lust om te onderzoeken of die wederaangroeijing ook plaats hadt, wanneer die van den Kop, op verschillende plaatzen, was afgesneeden, en of eenig verschil, in de wyze van verdeeling, de gewoone wederhervoortbrenging zou beletten.

't Was, overzulks, noodig te onderzoeken, of deeze hervoortbrengende kragt, dat ik ze zo noeme, huisvestte in de geheele lengte van den Worm, zo dat de Kop, 't zy lang of kort, even geschikt was om den Staart op nieuw te doen aangroeijen. Ik bevond dat de natuur haare eindpaalen hadt, buiten welken de hervoortbrenging van den Staart niet voorvalt.

Maar; dewyl de Koppen, verschillende in langte, (binnen zekere paalen blyvende,) den Staart weder te voorschyn deeden komen, kon ik niet nalaaten de volgende proefneemingen in 't werk te stellen. 1. Zyn de Staarten, door Koppen van onderscheide langte voortgebragt, gelyk? 2. Worden zy het in 't zelfde verloop van tyd? 3. Heeft die gelykheid der Staarten plaats, in elk punt, binnen de paalen tot de wedervoortbrenging, noodig? 4. Duurt dit zo lang als de geheele loop van de verrigting?

Deeze proeven eerst genomen, op volwassene *Aardwormen*, van eene byzondere soort, heb ik herhaald op andere jonge nog groeijende van dezelfde soort, en de noodige vergelykingen gemaakt tusschen de wedervoortbrengingen van beiden.

Vervolgens heb ik onderzogt, of de Koppen van *Aardwormen* van verschillende soorten, nieuwe Staarten voortbrengen. Dit bevonden hebbende ging ik na 1. Of 'er eenig tydverschil is tusschen dit wederaangroeijen der Staarten, in onderscheidene soorten? 2. En dit bevonden hebbende, wat 'er de rede van mogt weezen? — In den loop dee-

deezer nafpeuringen, vond ik eene foort van *Aardwormen*, verfchillende van alle de andere, niet alleen door den langen tyd, welken dezelve tot het wedervoortbrengen van den Staart noodig heeft; maar ook in de wedervoortbrenging zelve, 't welk geheel onderfcheiden is van alles wat ik heb waargenoomen, niet alleen in den aangroey der *Aardwormen*, doch ook in dien van andere Dieren. Dus flaagde ik in het wedervoortbrengen van den Staart, als ik den *Worm* den Kop had laaten behouden.

Myn volgend onderzoek was of het agterfte gedeelte, de Staart, desgelyks een nieuwen Kop zou voortbrengen? Ik bevond dat, een zeker gedeelte der ringen van het voorfte gedeelte afgefneeden zynde, de wederaangroeijing van den Kop plaats hadt in alle foorten van *Aardwormen*, my bekend. En ik liet niet na grootendeels agt te geeven op dezelfde dingen, als ik, ten opzigte van de wederaangroeijing der Staarten, geoordeeld hadt te moeten nagaan.

Indien het gedeelte der afgefneeden ringen van het voorfte gedeelte groot is, zal de wedervoortbrenging van den Kop langen tyd vereifchen en moeilyk gefchieden, ja, ook, in eenige foorten van deeze Kruipende Dieren, misfen. Doch dewyl de wedervoortbrenging, door dit veel affnyden, alleen vertraagd en niet belet wordt, mogen wy befluiten, dat de *Aardwormen*, ten minften eenige foorten derzelven, niet alleen den Staart, maar ook *den Kop* wederkrygen.

Om dit ftuk vast te ftellen zal ik het weinige, dat over 't fnyden der *Aardwormen* gefchreeven is, door den Graaf GINNANI, Doctor VANDELLI en VALISNERI, nu Hoogleeraar in de Natuurlyke Historie te *Padua*, onderzoeken.

Wanneer men maar een klein getal der ringen aan den Kop heeft afgefneeden, is het wedervoortgebragte gedeelte altoos gelyk aan het weggenomene; maar wanneer men 'er veel heeft afgefneeden, is de nieuwe Kop doorgaans korter, en beftaat uit minder ringen, dan het voorgaande.

Ten deezen opzigte hebben wy nog agt te geeven op de volgende byzonderheden. 1. Of de wedervoortbrenging van een klein gedeelte van den Kop fchielyker toegaa dan dat van den Staart? 2. En dit bevonden zynde. Welk eene evenredigheid, en welke wetten de natuur volgt in de verlanging dier twee voortbrengzelen? Dit nagegaan hebbende, onderzogt ik, in de 3de plaats, Wat de oorzaak mogt weezen dat de Kop eerder dan de Staart hervoortkomt? 4.

Van

Van waar het kome, dat, wanneer een groot gedeelte van den Kop is afgeſneeden, de wedervoortbrenging zo zeer vertraagd wordt en de aangroey zo ſchielyk toegaa, als men maar een klein gedeelte heeft weggenomen? Wat de rede is, dat, in het eerſte geval, de nieuwe Kop, doorgaans, niet gelyk is aan den voorgaanden, noch in langte, noch in 't getal der ringen? 6. Waarom, in verſcheide andere ſoorten van *Aardwormen*, de wedervoortbrenging van den Kop niet voorvalt, wanneer het afgeſneeden gedeelte wat groot is?

Eindelyk kwam ik tot het Middelſte gedeelte, en verlangde te weeten of het beide een nieuwen Kop en een nieuwen Staart zou voortbrengen? Ik bevond dat beide deeze deelen waarlyk vernieuwd wierden; als men zorg droeg om geen te groot gedeelte van den Kop weg te neemen, als wanneer 't zelfde, ſtraks aangemerkt, voorvalt; anderzins is de Kop eerder vernieuwd dan de Staart; enſchoon het, door 't afſnyden van een te groot gedeelte van den Kop, gebeure, dat deeze niet weder aangroeije, zal egter de Staart zyn gang gaan; maar als dan ſterft dezelve te gelyk met het middelſte gedeelte.

Maar hoe komt het dat, wanneer gelyke deelen van de twee einden, te weeten van den Kop en den Staart, van een' *Aardworm* zyn afgeſneeden, ſchoon beide die deelen verlooren gaan, nogthans, indien 'er wel opgepast worde, het Staarteinde het Kopeinde overtreft?

De gemelde wedervoortbrengingen hebben plaats in den *Aardworm* wanneer dezelve doorgeſneeden wordt met een ſchaar: doch wat gebeurt 'er. 1. Als men dien van een ſcheurt, of, 2. Als men het afgeſcheiden deel met vuur ſchroeit?

Ik zou niet voldaan hebben aan het ſtelzel der Dierlyke wedervoortbrengingen, indien ik verzuimd had de drie onderſcheide ſtaaten van den *Aardworm* in aanmerking te neemen; de eerſte, die de proefneeming voorgaat; de tweede geduurende de proeve zelve; en de derde die daar op volgt.

Wat den eerſten ſtaat betreft. Wy weeten, dat een *Aardworm* op een' loſſen en vogtigen grond geplaatst, zich verſchuilt, door 'er met den Kop in te booren. Dezelve vermydt alles wat hem in den weg ſtaat; doorgaans kruipen zy voorwaards, of met den Kop vooruit; en gaan, zonder eenige moeite, langs de zyden van potten *enz.* Hebben nu deeze zelfde verſchynzels plaats in een Kop, zo even van

den

By deeze proeven behoort eene nauwkeurige ontleedkundige befchryving van den *Aardworm*, 't Is niet genoeg te zeggen, dat 'er een nieuwen Kop of Staart is voortgebragt, zonder daàr benevens te vermelden, het getal, de verfcheidenheid, en de natuur der deelen, medewerkende om deezen nieuwen Kop of Staart te vormen. Desgelyks moeten de verfcheide betrekkingen, welke deeze deelen tot elkander en tot de overige hebben, aangeweezen worden; en eindelyk hebbe men, met de uiterfte nauwkeurigheid en oplettenheid, het zintuiglyk maakzel der weder voortgebragte deelen te vergelyken met die der afgefneedenen.

RHEDI en WILLIS hebben ontleedkundige befchryvingen van de *Aardwormen* gegeeven. Maar, om de waarheid te zeggen, zy hebben ze alleen als in 't voorbygaan aangeroerd, en weinig werks gemaakt om het werktuiglyke hunner geſteltenisfe op te ſpeuren. Ik ben een weinig dieper in dit onderzoek getreeden, en ik heb in deeze kruipende Infeƈten eenige zintuigen ontmoet, dien Schryveren onbekend, of, ten minſten door hun niet opgegeeven.

„ Onze Leezers zullen zich in het nagaan deezer Waar„ neemingen mogelyk verwonderd hebben, den uitflag „ veeler proeven niet vermeld te vinden; doch zy moeten „ weeten, dat deeze Proeve van den Hoogleeraar SPAL„ LANZANI alleen in 't licht gegeeven is om te *dienen tot* „ een fchets van een grooter Werk over de Wederaangroei„ jing der Dieren, 't geen hy, binnen kort, in 't licht zal „ geeven. Wanneer wy hoopen den Liefhebberen een „ volkomener verflag te zullen kunnen mededeelen".

OORSPRONG DER JANITSAAREN.

(*Uit het Fransch.*)

EEn volftrekte oppermagt kan, zegt de Heer DE MONTESQUIEU, niet ftaande gehouden worden dan door vreeze; eene waarheid welke niet dan uit zugt van tegenfpraak kan geloochend worden. Verfchriklyke voorbeelden toonen dat het volk, onder een lastigen fcepter, als het niet zo veel verdrukt is als het kan worden, tegenftand en oproer verwekt; en wanneer het al te fterk in ketenen geprangd wordt, zyne kragten infpant om dezelven te verbreeken, en op een wanhopige wyze werkt. De magt van krygsvolk is derhalve de eenige toevlugt van een Opperheer-

heerscher: doch deeze beschutting is een teugel zelfs voor den dwingeland, die, zonder deezen schoor, geen andere wetten zou behoeven te geeven dan zynen wille, verkiezing en eige zinlykheid. Ook is in vrywillige staaten een naauwgezette onverdraagzaame en bloedige godsdienst van veel vermogen; zyne leerstukken doen zo veel of meer dan de magt tot de veiligheid der Opperheerschers. Doch gelyk zich het gebied van een Oppervorst kan uitbreiden over de volken van verschillenden Godsdienst, zo werkt de magt der wapenen op het een, 't gene een buitenspoorige strengheid van godsdienst op het ander doet. De eerste Sultans vonden zich met hunne uitgebreidde veroveringen in dit geval. Zy ontzagen, uit staatzugt en niet uit goedertierenheid, de volken, welken zy t'ondergebragt hadden, uit te rooijen; genoeg verlicht om te begrypen hoe bezwaarlyk het zou zyn deeze overwonne volken te behouden, dagten zy niet beter te kunnen doen dan een talryk, ontzaglyk en wreed krygsbewind onder dezelven op te regten. Amurath, de derde van deeze harde Oppervorsten, beval aan de Officiers van zyne krygsmagt, met oogmerk om een ontzaglyk heir van krygslieden te hebben, eeniglyk van zyne bevelen afhangende, en om hem overal te verzellen, het vyfde gedeelte van alle jonge manschap, welken krygsgevangenen zouden gemaakt worden, voor hem te bewaaren als een eigendom van de kroon. Dit bevel werdt uitgevoerd, en deeze jonge mannen, in den Mahometaanschen godsdienst onderweezen, aan gehoorzaamheid door de strengheden van een naauwgezette krygstugt gewend, in alle krygsbedryven geoefend, werden vervolgens, onder den naam van Janitsaaren of nieuwe soldaaten, tot één lichaam vereenigd. De drift van bygelovigheid, de yver van dweepery, byzondere blyken van genegenheid en achting, de weldaaden van den dwingeland, alles werdt aangewend om dit nieuwe lichaam, een heldhaftige krygszugt, en inwendig bezef van hunne voortreflykheid in te boezemen. Deeze middelen gelukten: deeze Janitsaaren werden in 't kort een onverwinlyke steun en de roem der Ottomannische wapenen. Hun getal groeide zeer sterk, en hunne beproefde dapperheid verhief hen boven de overige troepen die den Sultan volgden. Zie hier wat de Prins Cantimir verhaalt aangaande hunne geestdryvery.

Amurath de I, na dat hy deeze krygstroepen hadt opgeregt, zondt hen naar den godvrugtigen Hay-Bektash, een Ottoman beroemd door zyne wonderwerken en profeetsiën,

met bevel om van deezen eerwaarden Musulman een vaandel, deszelfs gebeden tot voorspoed van zyne wapenen, en eenen naam welke hen onderscheidde van de andere troepen van het Ryk, te verzoeken. Bektash dekte, by hunne aankomst, het hoofd van den Oversten met de mouw van zyn kleed, en zeide: *Krygslieden, men zal u noemen* Yengichari. *Uw gedrag zy braaf, uwe armen overwinnende, uwe zwaarden treffende; dat uwe speeren zyn opgeheeven over het hoofd van uwe vyanden; en, draagt overal waar gy gaat een levendig geloove en onverzetlyken yver voor de wet van Mahomet by u.* Dit lichaam was, onder Amurath den I, niet altyd zeer talryk; eenigen tyd hier na was het grooter, en onder Soliman telde men, in 't jaar 1521, 12,000 Janitsaaren. Hun getal is sedert nog zeer vermeerderd. Dan, gelyk in alle maatschappyen, en in die van Opperheerschers nog meer dan in anderen, de Oppermagt berust in de handen der krygslieden, verkragtten de Janitsaaren, die alleen een hulpmiddel moesten zyn tot de grootheid van den Sultan, van tyd te tyd, het recht, niet alleen door hem ongehoorzaam te wezen, maar ook zyn gedrag openlyk te berispen. De Janitsaaren van Konstantinopel bezeften, gelyk de pretorische benden te Rome eertyds, de voorregten welken hun verblyf in de hoofdstad hun gaven; zy zagen dat de gemaklykheid van zich naar hun welgevallen te kunnen vereenigen onder hunnen standaart, hen ook, *zo dikwyls* als zy het van dienst oordeelden, meester maakte over den persoon van den Vorst. De Sultans begreepen de groote magt der Janitsaaren, doch te laat: De *Capituly*, of Soldaat-Janitsaaren van de Porte waren de genen waar voor de Opperheerscher en zyn Visir meest te vreezen hadden: het geheim der handelingen van het bewind, en zelfs de geringste voorvallen, welken in dit bedekte hof omgaan, het voornaam voorwerp van de Turksche staatkunde zynde, was het van de uiterste aangelegenheid voor den Oppervorst, zich te verzekeren van de trouwe en aankleeving der Janitsaaren; en deeze aankleeving konden zy niet bewerken dan door geweld van strenge behandelingen, en vryheid zonder bepaaling, welke de Janitsaaren voorts genieten. Woest en vreesagtig ten zelfden tyd, zyn deeze soldaaten baldadig, wanneer zy denken ontzien te worden: bloode en verachtelyk, onderworpen en gedwee, als men hen weet bevreesd te maaken. Een Sultan die standvastigheids genoeg heeft om hun gemor te verachten, en vrymoedigheids genoeg om hen te gebieden, kan zich verzekerd houden van hunne

vaar-

vaardige gehoorzaamheid, zelfs dan wanneer zy gereed zyn om tegen hem op te staan; zy zullen als helden onder zyne bevelen vegten, en geen verschriklyke gevaaren ontzien. Doch als zy maar eenigzins begrypen dat de Vorst kleinmoedig is, of zy hem ongelukkig aanzien, worden zy muitziek en baldaadig: zy vraagen niet, zy spreeken als meesters, zy zetten hunnen Souverain af, maaken een' verwisseling van den troon, en plaatsen 'er op wien zy willen.

Schoon Soliman de strengste gebieder was van de Opperheerschers, en bekwaamheid genoeg hadt, om deeze ontzaglyke bende te bedwingen, men voorzag nogtans, dat de moedige Janitsaaren 'er toe zouden koomen, om de magt van den Sultan paalen te zetten. Nicolas Daulphinois, die ten tyde van deezen Soliman, den Heer Aramon, Ambassadeur van het Hof van Frankryk by de Porte, verzelde, zegt in de beschryving van zyne reize, dat dit lichaam vroeg of laat verschriklyk zal worden voor deszelfs meesters, en dat de Janitsaaren te Konstantinopel dezelfde roll' zullen speelen, als de pretorische troepen te Rome zo schandelyk gedaan hebben. Nicolas Daulphinois heeft zich niet bedroogen, en de omwentelingen welken de Janitsaaren hebben doen ontstaan, geven ten minste een oneindige eere aan de schranderheid en het oordeel van deezen reiziger, zo zy ze aan de magt van hunne meesters niet geeven.

HET ONGELUKKIG HUWELYK.

(Uit het Engelsch.)

DOor de aangenaamheid en eenzaamheid der plaatze bekoord had ik my, voor een tyd, ter woon begeeven in het nieuwe Woud by *Southampton*, by den Jagtmeester; op zekeren avond, naa den eeten, gaf iemand een harden slag op de deur, en begeerde dat men hem open deedt. Dit gerugt, op een zo ongewoon uur, veroorzaakte eenige ontsteltenis, de deur werd geopend. Een knegt tradt zeer beleefd binnen, en verzogt een weinig geest van hartshoorn te mogen hebben; dewyl zyn Heer zich zeer onpasselyk bevondt. Hy kreeg terstond het verzogte en ging heen, terwyl elk onzer zynen Heer het beste wenschte. —— Ik kon niet nalaaten te vraagen, wie deeze Heer was? —— Niemand kende hem, eenige maanden hadt hy hier omstreeks zyn verblyf gehad; de boomen des wouds waren

zyn eenigst gezelschap; men hoorde hem tegen niemand dan alleen tegen zyn knegt spreeken; hy wandelde dikwyls, by aanhoudenheid zugtende en de handen ten hemel heffende; hy had veel gelds, en, zints hy hier geweest was, hadt hy de nooden van alle behoeftige Huisgezinnen, daar omstreeks, welke men hem bekend maakte, vervuld. Een Mensch, zo geheel onbekend en zo gansch vreemd van leevenswyze, verwekte in deezen die, in anderen geene, gedagten. De meesten hielden hem voor iemand, die een moord gedaan hadt, en na die weinig bewoonde plaats gevlugt was om de straffe des Geregts te ontwyken, en zyne dagen in gebede en boetedoening door te brengen; zommigen zagen hem aan voor een krankzinnigen, en de jongsten dagten dat hy gek van verliefdheid was. Zo vreemd eene beschryving maakte myne nieuwsgierigheid gaande om dien Heer te zien, het miste zelden of hy deedt een morgenwandeling naby de plaats waar het Wild werd opgepast. Ik beloofde den volgenden morgen WILLEM, den Zoon van myn Huiswaard, te vergezellen in de hoop van dien vreemdeling te zullen ontmoeten.

De morgenstond brak aan, de waakzaame Haan kraayde myne Huisgenooten ten bedde uit, ik ging met WILLEM, die de bezorging van 't Vee tot zyn eerste werk hadt, een morgen-lugtje scheppen. Op eenigen afstand ontdekten wy den onbekenden Zwerver, hy wandelde als iemand met onrustige gedagten vervuld, en die nergens agt op sloeg, dit gaf my hoope om hem ongemerkt te naderen; doch te vergeefsch, hy zag my, en vlood weg. Kort daar op egter kwam hy ons andermaal tegen, en zo naby dat ik zyn persoon gemaklyk kon onderkennen. —— Goede God! wien zag ik daar, wie was die, als een moordenaar verdagte, anders dan myn boezemvriend CRAWFORD. Voor dat ik van myne verbaasdheid bekwam, was hy reeds veel verder weg gevlooden dan dat ik hem kon beroepen. Ik vreesde, in de daad, dat zyn hartzeer hem van zyne verstand beroofd hadt; dewyl hy anderzins onze zo nauwe vriendschap niet zou hebben kunnen vergeeten, of, door zulk een handelwyze, schenden; ik wist dan zyne ongesteldheid door niets dan door de uiterste poogingen der Wysbegeerte te geneezen. Hier om was ik begeerig om hem te kunnen spreeken, ten dien einde liet ik hem de volgende regels ter hand stellen.

„ By toeval had ik deezen morgen een onverwagt geluk. Gy zyt heen gevlooden en hebt 'er my van beroofd. Ik kwam

kwam hier gisteren, en heb al te veel van uwen toestand vernomen om de vermaaken te genieten, die ik my voorstelde in deeze afgezonderde plaats te zullen smaaken. Ik bezweer u, by de onafgebrooke Vriendschap, welke tusschen ons plaats heeft van onze vroegste jeugd af; dat gy myne droefenis verligt, door my toe te staan u te komen zien. Indien ik de kwellingen van uw hart niet kan verzagten, beveelt my de Vriendschap daar in te deelen. —— Vaar wel. MORETON".

Ik zond dit Briefje terstond heen met bevel om 'er antwoord op af te wagten en mede te brengen. Het ontbyt was ondertusschen gereed gemaakt. Aangezeeten zynde was het ongeduld en de nieuwsgierigheid uit het gelaat van myne Huisgenooten te leezen, elk vreesde my moeilyk te zullen maaken met na mynen Vriend te vraagen. Ik verloste hun van deeze schroom, door 't volgende verhaal.

Ik bemerk dat myne kennis aan deezen Vreemdeling uwe nieuwsgierigheid heeft gaande doen worden, om daar aan te voldoen, en tevens alle verkeerde gedagten, die gy van hem hebt opgevat, weg te neemen, zal ik u een gedeelte zyner droevige geschiedenisse verhaalen.

Van onze vroegste jeugd af heeft 'er tusschen ons eene allernauwste vriendschap plaats gehad, met de jaaren nam onze genegenheid toe, en wy hadden het geluk om in een en het zelfde Collegie ons te laaten inschryven. Myn Vriend was van eenen leevendigen aart, wel gemaakt van persoon, de eerlykheid en goedheid van zyn hart kon men uit zyne houding leezen; met deeze voordeelen, schoon onkundig van de wereld, maakte hy zich aangenaam by de schoone Sexe. Toen wy op de Hoogeschool meerder kennis begonden te krygen, namen wy greetig alle gelegenheden waar om by partyen te komen waar wy Juffrouwen aantroffen, om in derzelver gezelschap en verkeering een behoedmiddel tegen Schoolvossery te vinden. —— Hoe kortziende zyn wy Stervelingen! —— 't Geen wy toen voor ons grootste geluk hielden strekte tot oorzaak van het smertlykst onheil voor myn Vriend, zyn hart was gevoelig voor de bekoorelykheden der schoonheid. Kan men zich des verwonderen, dat de onopgesmukte bevalligheid, en het leevendig vernuft van CONSTANTINA zyn aandagt trok? Hy kon haar afweezen niet dulden: en stortte, in vertrouwen, zyn gemoed by my uit. Wat zy sprak, wat zy deedt, alles scheen geschikt om hem gelukkig te maaken. Ik keurde derhalven zyn voorneemen, om haar ten huwelyk te verzoeken, goed; doch

waarschuwde hem tevens op zyne hoede te zyn, wanneer hy niet slaagde, dat schoon hy op CONSTANTINA het oog hadt laaten vallen, gy zeer wel een ander kon hebben, die by haar de voorkeur wegdroeg. Hy antwoordde, dat zyn liefde wel groot; maar zyn oordeel bedaard was, en dat hy te aller gelegenheden ontdekte dat zy niet onverschillig omtrent hem kon weezen. Wy kunnen geen grooter geluk genieten dan 't geen wy, in ons eigen Gezin, smaaken; myne genegenheid voor myn Vriend spoorde my aan om hem tot het voltrekken van zyn oogmerk aan te zetten —— hy deedt het —— hy slaagde gelukkig —— hy won het hart van CONSTANTINA. Myn Vriend was Ouderloos, hy hadt noit zyn Vader of Moeder gekend. Een Oom nam hem onder zyne bescherming en van deezen verwagtte hy, tot den Kerklyken dienst geschikt zynde, eene spoedige bevordering, en dus de voltooijing van zyn geluk. Deeze Oom was een Graaf. CRAWFORD ontving met een knegt een Brief van hem, waar in hy verzogt werd terstond te *Winstone* te komen. CRAWFORD deelde dit nieuws aan CONSTANTINA mede, nam een teder afscheid en gehoorzaamde aan 't bevel van zyn' Oom. Hy kwam aan 't Landhuis van den Graaf, vol ongerustheid over een zo onverwagt opontbod; doch werd met alle tekens van agting en toegenegenheid ontvangen.

Te *Winstone* vondt hy den Heer HARRY BEWLEY, met zyne Egtgenoote, en EMILIA hun eenig Kind. De Graaf betoonde aan zynen Neef de grootste vriendlykheid, terwyl CRAWFORD daar voor onaandoenlyk scheen en 'er geheel niet aan beantwoordde; men schreef het toe aan vermoeidheid van de reize. CONSTANTINA nam zyne gedagten geheel in, en de bevalligheden door de natuur aan EMILIA geweigerd maakten hem te gevoeliger voor die van CONSTANTINA. De avondmaaltyd gedaan zynde praatte men nog eenigen tyd, waar in CRAWFORD geen deel nam, en hy werd, door het uur dat ieder te bedde riep, daar van verlost. Elk der Gasten na hun kamer gegaan zynde, gaf de Graaf CRAWFORD het oogmerk van dit opontbod te kennen, zeggende. „ CHARLES, uw onopspraaklyk gedrag, de braafheid van uw Character, heeft my op 't nauwst aan u verbonden. Ik heb altoos getragt uw geluk te bevorderen, en u in een staat te stellen; waar in uwe deugden gelegenheid zouden hebben om, op 't luisterrykst, uit te blinken, wat myn tytel aanbelangt, deeze moet de Wet volgen en kan de uwe niet worden; de middelen, waar over ik beschikking kan maaken, zullen de uwe zyn. De goederen van den Heer HARRY maaken de vereeniging met zyne Dogter eene allerwenschlykste zaak. 't Is waar uwe verwantschap aan my mogt u hebben doen verwagten om aan eene edele Familie verbonden te worden; maar de aanzienlyke goederen van den Heer BEWLEY kunnen die eere ryklyk opweegen: hy zal u, met zyne Dogter, dertig duizend pond geeven, wy hebben alles beschikt, en binnen weinig dagen zal EMILIA uwe Vrouw weezen. De zwakheden des ouderdoms, CHARLES,

hy-

begin ik te voelen, ik moet op myn gewoone uur te rust. Ik zal daarom my nu niet breeder over dit stuk uitlaaten; op morgen zal ik het hervatten. Rust wel CHARLES". --- Dit zeggende vertrok hy.

De dood zelve kon CHARLES voor een oogenblik niet meer van 't gebruik zyner vermogens beroofd hebben dan deeze verklaaring: hy wierp zich neder op een Sopha, in zulk eene ontsteltenis, dat toen zyn knegt binnen tradt om zyne bevelen te ontvangen, hy zyn Heer, in de hevigste stuiptrekkingen, vondt. De andere Dienstbooden waren mede in de grootste verlegenheid; maar CHARLES, tot zich zelven komende, maakte dat het overige Huisgezin hier van onkundig bleef, en begaf zich na zyn kamer. In welke beangstheden en vervoeringen van tegenstrydige driften hy dien nagt doorbragt, kan alleen beschreeven worden door iemand die ze voelde. Pligt, Dankbaarheid en Liefde, bestreeden om 't zeerst zyne Ziel, elk hadt op zyne beurt de overhand.

De morgenstond brak aan, maar bragt geen troost mede voor deezen ongelukkigen. CHARLES werd beneden gevraagd om te ontbyten; hy verzogt, niet wel zynde, daar van verschoond te mogen weezen. De Graaf was opmerkzaam genoeg om, uit de wyze, waar op zyn Neef den voorgaanden avond de boodschap ontvangen hadt, te ontdekken, dat 'er iets in den weg stondt om zyne begeerte voldaan te zien. Hy ging over zulks na CHARLES om het afgebrooke gesprek te hervatten, en naa zyn leedweezen, over de ongesteldheid zyns Neefs, betuigd te hebben, voer hy voort. „ My dagt, CHARLES, dat gy gister avond myn voorslag niet hebt ontvangen met dat genoegen, 't welk eene zo ryke, en in alle opzigten hoogwenschlyke verbintenis, scheen te vorderen. 't Is waar, 't verstand van de jonge Juffrouw is niet schitterende; doch haare middelen, CHARLES, haare middelen, zullen dat gebrek vergoeden, en alle onvolmaaktheden bedekken. Van welk eene nuttigheid is ook een doordringend verstand voor eene Vrouw? Ja, wat zou u al uw verstand baaten, indien ik u niet onder myne bescherming genomen, en u zodanig eene opvoeding bezorgd had? ——— Ik vermoed, CHARLES, dat gy, buiten myn weeten de eene of de andere verbintenis hebt aangegaan. Ik moet openhartig met u handelen. ——— De Heer HARRY en Ik hebben u voor zyne Dogter geschikt. Ik ben te ver in die zaak gegaan om, met eere, te kunnen te rug treeden. Uw oogenbliklyk gehoorzaamen kan u van myne gunst voor het toekomende verzekeren, op uwe tegenkanting zal ik u voor altoos verzaaken, en u aan de gevolgen van uwe eigene dwaasheid overlaaten". CHARLES poogde iets in 't midden te brengen. Dit bevestigde den Graaf in 't vermoeden eener andere beoogde verbintenisse. Hy wilde naar CRAWFORD niet luisteren; maar bepaalde terstond, dat de plegtigheid nog dien zelfden dag zou voltrokken worden, en, CHARLES bevolen hebbende zich daar toe te bereiden, verliet hy de kamer.

Zo schielyk eene bepaaling, zo volstrekt een bevel, was genoeg om CHARLES te doen besluiten dat zyn Oom, door geen bidden, noch door 't voorstellen van onvermydelyke rampzaligheid, waar in hy hem dompelde, van zyn voorneemen zou zyn af te brengen. Welk een schriklyk uur! Zyn Oom te verliezen was zyn gewis verderf; de ge-

 dag-

dagten van CONSTANTINA te verlaaten beroofde hem van zyn verstand; door strydige driften geslingerd, vermeesterde de wanhoop hem in 't einde, hy gaf zich over om het slagtoffer te weezen van de onbuigzaame hardheid zyns Ooms, en werd aan EMILIA verbonden. De Graaf hadt zyn woord gegeeven en wilde het niet intrekken; en de vermaagschapping aan eene zo edele Familie, was al te sterk een verlokzel voor den Heer BEWLEY en zyne Egtgenoote, om af te staan van 't oogmerk, om haare Dogter aan CHARLES uit te huwelyken. Terwyl EMILIA zo weinig verstand hadt, dat ze niet in staat was om voor zichzelve eene keuze te doen, en zich alles liet welgevallen. ——— Wat werd hier op van CRAWFORD? De herdenking bragt hem te binnen wat hy gedaan hadt. Zyne schynbaare ongetrouwheid omtrent CONSTANTINA vervulde zyn gemoed met de bitterste knaagingen, zonder den minsten troost tot verligting zyner smerten over te laaten; een hevige koorts greep hem aan, en bragt hem op den oever des doods: zyne sterke lichaamsgesteltenis deedt hem egter welhaast de voorige kragten wederkrygen; maar zyn verstand was dermaate geraakt, dat men 't noodig oordeelde hem van 't voorwerp zyner verbysteringe te verwyderen: men verkreeg op hem dat hy zig tot reizen zou begeeven. ——— 't Was nu tien jaaren geleden, dat ik hem gezien had.

Myn afgevaardigde Boode bragt my den volgenden brief tot antwoord.

„ Denkt gy dat CRAWFORD, naa de tederste banden van vriendschap, liefde en eer geschonden te hebben, ooit kan verwagten haare streelende genoegens te smaaken? MORETON stoor my niet, dring my niet om de eenige plaats te verlaaten, die my *eenige rust* kan verschaffen. —— De Natuur moet zich onderwerpen. —— *Ik* voel dat de zielskwelling my wel haast zal overmeesteren: Ik zou derhalven gaarne die helderheid en bedaardheid van geest verkrygen, welke noodig is in 't onzaglyk uur der ontbindinge. ——— Indien ik my kon voorstellen eenige flikkering van geluk te zullen zien, uwe tegenwoordigheid zou die moeten veroorzaaken. De brenger deezes kan u berigten waar WILSON is. Deeze zal u meer kunnen zeggen van myn ongelukkig lot dan gy misschien nog weet. ——— Wees hartlyk gegroet. ——— Ik bid u stoor de rust van eenen stervenden niet. ——— De Hemel neeme u in zyne heilige hoede. Vaar wel in eeuwigheid!

CRAWFORD".

Goede God! riep ik uit, is WILSON hier ook omtrent. Gaa terstond na hem toe, en zeg hem —— Myn Heer, sprak de knegt, hy is bykans twintig mylen van hier. ——— Dat let niet, neem een myner Paarden. Ik schreef een brief en zondt 'er hem terstond mede heen. De ontsteltenis, die de brief van CRAWFORD, en 't berigt van WILSON, in my veroorzaakten, bragt te wege dat ik geen agt sloeg op myne huisgenooten, die zich zeer verlegen vonden over de zigtbaare ontsteltenis, die my bevangen had.

Tot myn groot genoegen kwam WILSON dien avond. Onzewederzydsche genegenheid was uit onze omhelzingen alleen op te maaken,

ken, 'er verliep eene geruime wyl eer iemand van ons beiden zich in staat vondt om een woord te spreeken. Eindelyk sprak WILSON in deezer voege. ——— MORETON! 't genoegen 't welk ik my mogt beloven van eene zo onverwagte ontmoeting, vrees ik zal zeer verminderd worden door den rampzaligen toestand van CRAWFORD. Doch daar gy verlangt dat gedeelte zyner Geschiedenissen, 't welk u, door lang afweezig te zyn, onbekend is, te weeten, zal ik daar aan voldoen.

Een Egtverbintenis op 't Land, inzonderheid tusschen twee zo aanzienlyke partyen, kon geen geheim blyven, ook beoogde men geenzins het bedekt te houden. CONSTANTINA hoorde het welhaast; in 't eerst hieldt zy het voor een uitstrooizel van kwaadaartigheid en nyd; maar tot stoornis van haare rust, werd zy, binnen kort, van de waarheid dier gebeurtenisse, verzekerd. Verontwaardiging en veragting verbanden eerst uit haar hart alle tedere aandoeningen; doch 't leedt niet lang of teederder gedagten bekroopen haaren bozem, en 't was haar ondoenlyk CRAWFORD te vergeeten. Na eene korte en vrugtlooze pooging om hem uit haare gedagten te verbannen en de banden der genegenheid, die hem aan haar verbonden hadden, te verbreeken, gaf zy zich aan stille gepeinzen over, en sprak tot niemand van haar lot, alles verkroppende. Haare leevendigheid van aart begaf haar te eenemaal, eene diep gewortelde droefgeestigheid en mymering volgde daar op: ten laatste viel haare rede te zwak om dien schok van te leurstelling te verdraagen, en zy gaf zich der wanhoope over. Op een avond, het oog van haare oppaster ontweeken zynde, wierp zy zichzelve in een vyver van den tuin, en was niet meer toen men te haarer hulpe toeschoot.

Geen Vader kon een Zoon meer beminnen, dan Lord WINSTONE zyn Neef CRAWFORD: hy was nogthans zo vastgesteld op zyn eigen denkbeelden, en begrippen, dat niets hem daar af kon brengen. Zyn gezag maakte CHARLES ongelukkig. Doch ziende in welk een elendigen staat hy zyn Neef gebragt hadt, en hoe deeze gevaar liep, om zyne dagen ongelukkig te eindigen, gaf het berouw hem de gevoeligste neepen, en hy kwam op het punt om de handen aan zichzelven te slaan. Zyn ouderdom viel deezen storm van driften te zwak, en, kort na het vertrek van CHARLES, rukte eene koorts hem weg.

De eenige rede waarom de Heer HARRY BEWLEY, en zyne Egtgenoote, zo zeer 'er op gesteld waren, om haare Dogter aan CRAWFORD uit te huwelyken, was de verbintenis aan eene zo edele Familie. In deezen wensch geslaagd; maar in hunne verwagting van de gevolgen te leurgesteld zynde, trokken zy zich hun gedaanen stap dermaate aan, dat ze, zints dien tyd, zich in hun huis als opgeslooten gehouden en alle verkeering vermyd hebben. Wat hunne Dogter EMILIA betreft, deeze blyft onaandoenlyk voor lief en leed.

CHARLES is nu, eenige maanden geleden, van zyn omzwerven te rug gekomen, en schuwt allen gezelschap. Zyn verblyf in deeze eenzaamheid ontdekt hebbende, wendde ik alle mogelyke poogingen

aan

tan om met hem eene verkeering aan te vangen, of hem tot eene briefwisseling te beweegen; doch alles is, tot nu toe, van geene uitwerking geweest. In 't kort MORETON, ik heb geen de minste hoope, of wy moesten in staat weezen, om de denkbeelden onzer oude vriendschap op te wakkeren; hoe wy dit zullen doen, moeten wy beraadslaagen, en schielyk ter uitvoer brengen. 't Is nu laat, dat wy morgen vroeg onze gedagten daar over laaten gaan, en ons tot deeze of geene beproeving bepaalen.

's Morgens vroeg als ik met WILSON zat om onze maatregels te neemen, zagen wy een Man, met grooten spoed, na ons huis toeloopen; 't was een boode van CRAWFORD, met verzoek dat ik terstond by hem zou komen. Wy waren terstond gereed om aan een zo welkom verzoek te voldoen. WILSON en Ik haastten ons na de verblyfplaats onzes Vriends. Kort was deeze flikkering van hoope. Op onze aankomst zagen wy alles in de uiterste verwarring. CHARLES zat op het bed, ondersteund door twee vreemdelingen, hy bloedde zwaar. Goede Hemel! welke naare gedagten bekroopen my. Ik schrikte, denkende dat hy de handen aan zichzelven geslaagen had. Wanneer wy de kamer intraaden, sprak CRAWFORD ons, met de grootste bedaardheid van geest, op deeze wyze, aan. „ MORETON wilt gy uwen Vriend vergiffenis schenken? WILSON kunt gy my kwetschelden dat ik op uwe vriendlyke bezorgdheid voor my, zo weinig agt sloeg? — Binnen weinig oogenblikken is myn leeven bepaald — gy schynt vol schrik. ——— Neen ——— schoon ik de bitterste rampspoeden smaakte, myne Vrienden, zo heeft de Godsdienst my te rug gehouden, om oit iets te doen dat myn leeven zou verkorten, en my van de elenden deezer wereld verlossen. Onopontbooden durfde ik niet in 't oog des Hemels verschynen, de Natuur beefde op de gedagten van zulk eene onderneeming, en de Rede zag ze met afschrik aan. Maar 't geen Natuur en Rede my smeekten niet te doen, heeft de gunstryke Voorzienigheid door een middel verrigt. Deezen morgen wandelende kwam my een Hert tegen, sterk gejaagd door Honden, ik kon het niet ontwyken, het bragt my eene zwaare wonde toe, en had ik niet spoedig hulp gekreegen, in weinig oogenblikken was het gedaan geweest met myn leeven: aan deeze braave Mannen (wyzende op de Vreemdelingen, die hem ondersteunden) ben ik myn leevensbehoud verschuldigd, een derde is om een Chirurgyn gegaan. 't Behulp der kunste in zulk een omstandigheid te weigeren, zou zelfmoord weezen. ——— Ik heb u, myne Vrienden, hier ontbooden om u vergiffenis te verzoeken ——— en u het laatst vaarwel te zeggen, en op dat wy, eer ik voor altoos hier op aarde van u scheide, die tedere banden, welke door de ongelukkigste lotgevallen, zo spoedig gebrooken zyn, weder mogten vasthegten. Alle denkbeelden bykans, behalven die van CONSTANTINA, verlooren hebbende, kon ik my, uit de naare omstandigheden, welke my omringden, niet redden. In de Wysbegeerte, die balzem der vertroostinge voor ongelukkigen, zogt ik heul; maar zy kon my myne CONSTANTINA niet wedergeeven — —!

Ach!

Ach! myne Vrienden, in voorige dagen verdreeven onze wederzydsche vriendschapsbetooningen, de kleine wederwaardigheden deezes leevens. Waarlyk toen leefden wy gelukkig, en wy zouden nog gelukkig weezen, had eerzugt het niet verhinderd: eerzugt, grootsheid, was CRAWFORDS verderf; maar 't was zyn eigen eerzugt niet, 't was de eerzugt van zyn' Oom. In eene vlaag van wanhoop en vertwyffeldheid voldeed ik aan zyne begeerte! Ongelukkige, als ik was! Ik verzaakte CONSTANTINA. ——— ô Dierbaare, doch beledigde schim, zie uit de hooge verblyfplaats uws geluks neder, en aanschouw uwen boetvaardigen, uwen zieltoogenden CRAWFORD!"

De Chirurgyn gekomen zynde, onderzogt de wonde; 't was noodloos zyn gevoelen daar over te vraagen, zyne houding wees het uit. „ Ik zie, zeide CHARLES tot den Chirurgyn, ik zie bevestigd 't geen ik gevoel, ik bezwym, gy kunt het bloed niet stuiten." ——— Myn Heer, *was zyn antwoord*, ik zal myn best doen, maar om openhartig te spreeken, ik heb 'er geen hoop op. CRAWFORD rigtte toen zichzelven een weinig op, en verwelkomde met de uiterste bedaardheid den dood. „ Was dit toeval, *sprak hy*, niet tusschen beide gekomen, een steeds toeneemende verzwakking zou een einde van myn leeven gemaakt hebben: maar de groote Beschikker aller dingen heeft zyne gunstryke hand over my uitgestrekt, en maakt eene einde aan een bykans ondraaglyk leeven." Dit zeggende bezweem hy, doch schielyk weder bekomende, vervolgde hy zyne reden, in deezer voege. „ Leevende in de hoope dat het uur myner ontbindinge haast zou naderen, heb ik alles gedaan wat noodig was, omtrent de beschikking myner tydlyke zaaken. WILSON, u heb ik belast met de volvoering van myn laatsten wil, had ik geweeten dat MORETON zo naby ons was, ik zou een gedeelte van dien last hem verzogt hebben op zich te neemen. Behandelde ik u, MORETON, onvriendelyk, by de toevallige ontmoeting, ik bid u vergeef het my. ——— Hier kwam hem weder eene flauwte over, die lang aanhield, hy poogde verscheide keeren te spreeken, maar te vergeesch; al dat hy eenigzins verstaanbaar uitte, was: „ Indien het mogelyk is, laat ik dan digt by myne CONSTANTINA begraaven worden. ——— Vaar wel ——— Vaar wel!" ——— en hy stierf.

De hoop die wy hadden opgevat om CRAWFORD tot zichzelven te brengen, zagen wy dus verydeld, en deeze mislukking vermeerderde onze smerte over zyn dood. Wy vertrokken om aan de bevelen van zyn uitersten wil te voldoen. De schat hem met EMILIA beloofd, hadt hy nimmer willen ontvangen; de middelen hem door den Lord WINSTONE nagelaaten, hadt hy gemaakt aan de eenige Zuster van CONSTANTINA, laatende aan WILSON en my eene erkentenis van onze Vriendschap.

In zyn uitersten wil had hy belast dat men 't volgende geschrift op zyn graf zou zetten.

DE STANDVASTIGHEID VERZAAKT HEBBENDE, WAT IS DAN DE MENSCH!
CHARLES CRAWFORD.

Men volbragt dit, en hy werd naast CONSTANTINA begraaven.

WAAR-

WAARNEEMINGEN

omtrent de

LUGTS-GESTELDHEID, WEDER en WIND, te AMSTELDAM,

in *October* 1769.

D.	Barometer. *'s morg.*	*'s midd.*	*'s av.*	Therm. *mo.*	*mi.*	*av.*	Winds Streek. *'s morg.*	*'s midd.*	*'s av.*	Weder. *Gesteldh.*
1	30. 2¾	30. 3	30. 2½	53	56	50	O	N O	N O	Wolk. Hel.
2	— 2½	— 2	— 2¼	49	54	45	—	O	O	Hel. Wolk.
3	— 1½	— 1	— 0	46	53	44	N O	N t W	O	Regen
4	— 0½	— 0½	— 1¼	45	50	44	O	O	—	Held. Betr.
5	— 1½	— 1½	— 1	44	46	42	—	—	—	Betr. Held.
6	29. 11¾	29. 11	29. 11	42	44	42	—	—	N O	— Hagel.
7	— 11½	— 11½	— 11½	42	49	45	N O	N O	—	—
8	— —	— —	— 10¾	44	50	46	—	—	N	— Hel. R.
9	— 11	— —	30. 0½	48	55	45	N	N	N O	Hel. Wolk.
10	30. 1	30. 1½	— 2	46	56	44	—	—	N	— —
11	— 2¼	— 2½	— 3½	46	56	48	N W	—	—	—
12	— 4	— 4	— 5½	52	54	45	N	—	O	Reg. Held.
13	— 6	— 6½	— 6½	44	49	44	O	O	—	Helder
14	— 5	— 5½	— 5	45	49	45	—	—	—	— Wolk.
15	— 4	— 3	— 2½	45	49	43	—	—	—	— —
16	— 1½	— 1½	— 1	40	50	45	—	—	—	— —
17	— 0½	— 0½	— —	41	58	50	—	—	Z O	—
18	— 1½	— 2	— 2	47	65	49	Z O	Z O	—	—
19	— —	— 1	— 1	46	61	51	—	Z W	Z W	Helder
20	— 1	— —	— —	53	63	55	Z	—	N	— Betr.
21	29. 11½	29. 10½	29. 10	52	54	50	N W	N O	N O	Betr. Reg.
22	— 10	— —	— 11	48	54	48	N O	—	—	— —
23	30. 0	30. 0½	30. 2	41	45	41	—	—	O	Held. N. l.
24	— 3½	— 3¾	— 4	38	42	35	O t Z	O t Z	O t Z	— —
25	— —	— 3½	— —	46	53	44	W	N W	N W	Regen.
26	— 4	— 4	— 3½	38	52	48	N O	N O	N O	Ryp Mist
27	— 2	— 1½	— 0	47	52	46	W	W	W	B. H. N. l.
28	29. 10½	29. 10	29. 9	46	51	45	Z W	Z W	Z W	—
29	— 7½	— 7	— 6	41	49	49	Z	Z t O	Z t O	Held. Reg.
30	— 5	— 5	— 5	52	58	56	—	Z t W	Z t W	Bet. —
31	— —	— 6	— 6½	55	62	55	Z W	Z W	Z W	Helder.

Hoogste Barometer d. 30. 6½ }
Laagste Barometer d. 29. 5 } middelb. d. 29. 11¾.

Hoogste Thermometer gr. 65 }
Laagste Thermometer gr. 38 } middelb. gr. 51½.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

BEDENKINGEN TOT ANTWOORD OP DE VRAAGE: OF HET KWAAD DER ONVOLMAAKTHEID, IN DE GESCHAAPENE WEEZENS, BESTAANBAAR IS MET DE EINDLOOZE GOEDHEID VAN DEN MAAKER DER NATUURE?

(*Uit het Engelsch.*)

Om de Vraag, *of het Kwaad der Onvolmaaktheid, in de geschaapene Weezens, bestaanbaar is met de eindlooze Goedheid van den Maaker der Natuure?* te beantwoorden, en in een behoorelyk licht te zetten, mogen wy aanmerken, dat onze verbeelding zelve, met mogelykheid, geen Stelzel kan vormen, zonder eene ondergeschiktheid van deelen daar in te brengen. Elk dierlyk lichaam moet zamengesteld weezen uit onderscheide leden, die elkander ten dienste staan; eene Schildery kan niet gemaakt worden, zonder verscheide kleuren, zonder licht en donker; tot een welluidend snaarenspel zyn onderscheide toonen noodig; een schoon en gemaklyk huis moet uit hooger en laager verdiepingen, groote en kleine vertrekken, bestaan. Dit behoort tot den weezenlyken aart aller geschaapene weezens, dit kan niet voorgekomen worden, dan door in 't geheel geene verscheidenheid van schepzelen voort te brengen. Te deezer oorzaake moest GOD, in de schepping van 't Heelal, zou hy 't zelve het bestaan geeven, weezens van verschillende rangen daar stellen; en aan de verscheide soorten van Dieren, als mede aan elk op zich zelve in dezelfde soort, ongelyke trappen van verstand, sterkte, schoonheid, en volmaaktheid geeven: aan 't gebrek, uit de vergelyking van deeze voordeelen ontstaande, eigenen wy de naamen van dwaasheid, zwakheid, leelykheid en onvolmaaktheid toe, en noemen ze zeer oneigen kwaalen; terwyl ze, in der waarheid, zegeningen zyn, schoon van eene laager soort.

Het zou geen grooter blyk geweest zyn van GODS Wysheid, wanneer hy geene andere dan Weezens van den hoogsten rang geschaapen hadt, dan dat, by vergelyking gesprooken, een Schilder het geheele stuk bestreek met de heer-

heerlykste kleur, die hy kon bedenken. Voegt hier by, dat het, zelf voor de oneindige Almagt, onmogelyk is, uit de Schepping die noodzaaklyke ondergeschiktheid van weezens aan elkander uit te sluiten. Alles wat dezelve kan doen is elk, in hunne byzondere omstandigheden, zo gelukkig te maaken als die omstandigheden gehengen; en dit is, op eene zo uitmuntende wyze gedaan, dat 'er aan de Goedheid van den Schepper niet valle te twyfelen; want, schoon hy alle Schepzels niet in den hoogsten range konne plaatzen, nogthans moeten wy ons ten uitersten verwonderen, over de Wysheid en Goedheid van Hem, in de uitdeeling zyner gunstbewyzen: want niettegenstaande de wyd vaneenloopende onderscheidingen in de waardigheid en volmaaktheden zyner schepzelen, heeft 'er een veel kleinder onderscheid plaats in hun geluk, dan men zich doorgaans verbeeldt, of, volgens het uitwendig vertoon, ons, in den eersten opslage, toeschynt. —— Hy heeft den Dieren verscheide voordeelen geschonken, die de Mensch, met alle zyne verhevenheid boven dezelve, niet kan verkrygen; en 't is niet van waarschynlykheid vervreemd, dat de Mensch voordeelen bezit, den Engelen onthouden. Wat den Mensch in 't byzonder betreft, schoon het tot de groote oogmerken des menschlyken leevens noodig ware, dat de rykdom, het verstand en de gezondheid, in zeer ongelyke deelen verdeeld werd onder hun, heeft de Allerhoogste nogthans, in dier voege, de natuur der dingen verordend, dat het geluk hun met een eenpaariger hand worde toegereikt. Wy mogen opmerken dat zyne Goedheid altoos, met deeze noodwendige onvolmaaktheden, gepaard gaat, paal en perk zettende aan die ongelegenheden, welke zy niet gansch en al kan voorkomen, door de behoeften en de nadeelen te vergoeden en te verminderen, met iets 't geen natuurlyk ontstaat uit hunne byzondere gesteltenisse en omstandigheden. Dus, by voorbeeld, wordt de armoede, of 't gebrek aan rykdom, opgewoogen door dien de armen meer hoop, minder vrees, en een grooter maate van gezondheid hebben dan de ryken, en in de geringste geneugten meer blydschap vinden, dan zy die dag aan dag zich in vermaaken baaden, en daar door ongevoelig worden voor de streelende aandoeningen uit dezelve ontstaande. Met geene mogelykheid konden alle menschen van armoede bevryd leeven, niet alleen uit hoofde van de wisselbaare onbestendigheid der aardsche bezittingen; maar ook om dat de wereld, zonder armoede, niet wel be-

staan

ſtaan kan: waren alle Menſchen ryk, wie zou zich aan de bevelen van anderen onderwerpen? wie de geringſte dienſten des leevens op zich neemen? Het ſtaatsbeſtuur zou verwaarloosd, de kunſten verzuimd, en de landbouw onbeoefend gelaaten worden; en dus ſtondt eene algemeene ſchaarsheid en gebrek te dugten, terwyl nu maar weinigen daar door gedrukt worden. —— Hier uit, om dit in 't voorbygaan op te merken, blykt de treflyke waarde van de deugd der liefddaadigheid, die den Mensch in ſtaat ſtelt, om door het uitdeelen van de noodwendigheden en verkwikkingen des leevens, by voegzaame gelegenheden, die armoede voor te komen en weg te neemen, die, om zo te ſpreeken, de Almagt uit het ſtelzel deezer wereld niet kon weeren; zo dat GOD, door ons deezen pligt opteleggen en dien aan te dringen, als 't ware, onzen byſtand verzoekt om 't geluk algemeen te verſpreiden, en de elende te weeren van den dorpel dien zy gereed ſtondt te betreeden. GOD, in de daad, zou ons gemaklyk van den arbeid hebben kunnen ontheffen; naardemaal de aarde, op zyn bevel, zonder dat wy 'er merklyke moeite toe deeden, overvloedigen voorraad, uit haaren ſchoot, zou voortbrengen. Maar is de ſtrengſte en hardſte arbeid nog niet in ſtaat om de menschlyke natuur te temmen, welke oorlogen, verwoestingen, en zedenloosheden zouden de gevolgen niet geweest zyn van eene algemeene ledigheid! Zo dat wy den arbeid mogen aanzien als een taak ons zeer goedgunſtig opgelegd door onzen gunstryken Schepper, een taak noodig om onze gezondheid, rust en onſchuld te bewaaren. . .

De ongerustheden der Ziele kunnen niet voorgekomen worden, zonder het uitrooijen van alle onze neigingen en driften, die, gelyk de winden en ſtroomen het water voor ſtil ſtaan en vervuilen bewaaren, ons in leeven en werkzaamheid houden. Zo lang de Menſchen vooruitzigten vormen en ontwerpen ſmeeden, zo lang zullen zy ook teleurſtellingen ontmoeten; en zo lang zy teleurſtellingen ontmoeten, zullen zy zich ontrusten; zo lang zy bloot ſtaan voor beledigingen, zo lang zullen zy ook de aandoeningen van toorn gevoelen; zo lang zy wreedheden zien pleegen, kunnen zy niet nalaaten van medelyden getroffen te worden; zo lang zy gevaar bemerken, zullen zy vreezen; zo lang zy ſchoonheid beſchouwen, zal de liefde hun hart raaken. Ook kunnen zy niet bevryd weezen van de kwellingen, die deeze onderſcheidene en woelige driften ver-

oorzaaken. — Nogthans zouden wy, zonder dezelve, min gelukkig, min veilig leeven: want zonder toorn zouden wy niet op onze hoede zyn, zonder medelyden anderen niet bystaan, zonder vrees niet voor ons leeven zorgen, en zonder liefde zou het der bezorginge niet waardig weezen.

Het gebrek aan smaak en vernuft, met alle de vermaaken daar aan verbonden, wordt niet zelden vergoed door eene redelyke maate van nuttiger gezond verstand, en gepaard met een zonderling genoegen in de beslommerende bedryven deezes leevens. — Het lyden der zieken wordt grootlyks verligt door veele geringe geneugten onmerkbaar voor de omstanders, en zomtyds geheel opgewoogen door de onbegrypelyke blydschap op het herkrygen van de oude kragten en gezondheid. — Dwaasheid of Verstandeloosheid kan men niet zeer drukkend agten; dewyl ze niet gevoeld wordt; en ik twyfel niet of 'er is eenige waarheid in 't zeggen van een gekken Dichter, „ dat de gekheid „ een vermaak geeft 't geen de gekken alleen kennen". — Onkunde, of 't gebrek aan kennis en weetenschap, het lot van bykans allen, die tot armoede gebooren zyn, en in de laagste bezigheden der zamenleevinge hunnen leeftyd doorbrengen, is de eenige slaapdrank in staat om hun die gevoelloosheid te geeven, waar door ze de *elenden der* armoede en de vermoeijenissen des arbeids *kunnen draagen*. De gunstryke hand der Voorzienigheid reikt hun dien zwymeldrank toe, en dezelve moet hun door geene kwaalyk beoordeelde en ongeschikte opvoeding ontnomen worden. Deeze is de grondslag van alle ondergeschiktheid, de stut en steun der zamenleevinge, het voorregt van elk hoofd voor hoofd; en ik heb het altoos voor een alleruitsteekendst merkteken van de Godlyke Wysheid aangezien, dat terwyl in alle Dieren, die elk op zich zelven zich zeer weinig boven hunne soortgenooten verheffen, de kennis als ingestort is, deeze, by de Menschen, die elk op zich zelven beschouwd zo wyd verschillen, door opvoeding verkreegen wordt; door dit middel is de Vorst en de Ambagtsman, de Wysgeer en de Boer, eenigermaate elk geschikt voor de onderscheide posten, welke zy bekleeden, voor de leevensstaaten waar in zy gesteld zyn. — Die zelfde vaderlyke zorge strekt zich uit over alle deelen der dierlyke scheppinge. De Dieren zyn van ontelbaare bekommernissen ontheven, door dat gelukkig gemis van herdenking op voorledene; en 't vooruitzigt van toekomende onheilen, aan hunnen laa-

laageren rang verbonden. Die onder hun op anderen aazen zyn door de natuur geleerd hun prooi zo ras mogelyk uit het lyden te helpen, en de Mensch, de grootste verslinder van allen, wordt door zyn eigenbelang, of de zugt der voldoening van zyn smaak, gedreeven, de Dieren tot zyne spyze geschikt lekker op te voeden, om 'er te lekkerder van te eeten. Op deeze wyze is de elende, door alle mogelyke middelen, verminderd of vergoed; en het geluk tragt altoos, gelyk de vloeistoffen, op gelyken peil te blyven.

Maar al was het nog zo ongelyk verdeeld, ons voorwendzel van rede tot klagten kon alleen weezen, dat wy in zo hoog een rang van bestaan niet gesteld zyn, als onze onkundige eerzugt begeert; een voorwendzel dat altoos overblyft: dewyl, hoe hoog wy ook zyn mogen, oneindige magt ons nog veel hooger zou hebben kunnen opheffen; en, naardien 'er geen schakel in de keten kan gebrooken worden, moet dezelfde rede tot ongenoegen overblyven voor die de ledige plaats, door onze verheffing veroorzaakt, opvulden. Een Mensch heeft geen rede tot klaagen om dat hy geen Engel is; een Paard kan op geen grond klagten uitstorten om dat hy geen Mensch is; veel min nog om te murmureeren dat zy, in hunne byzondere omstandigheden, elkanders bekwaamheden niet bezitten: dit zou voor hun een ondraaglyk ongeluk weezen. Ongetwyfeld zou het een Mensch zo weinig voegen de Kennis van een Engel te bezitten, als een Paard met de Rede van een Mensch bedeeld te zyn; maar nu genieten zy, zo als de Opperste Wysheid ze gevormd heeft, elk vermaaken aan hunnen byzonderen toestand eigen. En, schoon het geluk des eenen bestaa in Godlyke bespiegelingen; dat des anderen in de verkryging van middelen en magt; en dat des derden in 't genot van grasryke velden en heldere beeken, geeft nogthans de geringste deezer genietingen geene verhindering aan de verhevenste; maar zy strekken alle ongetwyfeld om de geheele som van geluk over 't Heelal te vergrooten en te vermeerderen. —— Deeze zou, buiten tegenspraak, zeer afneemen, wanneer 'er geene andere Weezens dan Weezens van den hoogsten rang bestonden. Waren 'er, by voorbeeld, op onze Aarde, geene gevoelige Schepzels beneden den Mensch, hoe veel geluks zou niet genooten worden, dat nu millioenen smaaken, overal op deeze Aard en waterbol verspreid, in velden en tuinen, in uitgebreide wildernissen, in digte bosschen, en onpeilbaare diepten: de talryke heerschappyen der Honigbyen, en

gemeenebesten van Mieren, de ontelbaare Insecten, huis houdende in bladeren en bloemen, genieten een groot deel vermaaks op een onschuldiger wyze dan hun trotsche Beheerscher, terwyl ze te gelyk niet weinig toebrengen tot zyn gemak, genoegen en geluk!

Doch laaten wy eenige andere klagten der Menschenkinderen in overweeginge neemen. De onbestendigheid des menschlyken leevens, de schielyk opeenvolgende veranderingen van de elkander volgende tydperken, waar over wy zo dikwyls klagten storten, zyn wel verre van kwaalen te weezen, die dergelyke klagten verdienen, veel eer hebben wy ze aan te merken als de bronnen van ons grootst vermaak; dewyl zy de nieuwigheid, waar uit onze gevoeligste vermaaken ontstaan, veroorzaakt. De gestaadige opeenvolging van de saisoenen des Menschlyken leevens, maakt het aangenaam door de dagelyksche verandering van tooneelen; gelyk de afwisseling van de jaarsaisoenen, door hun verschil, ons meer vermaaks verschaft dan de aanhoudenheid van het uitgeleezenste ons zou toebrengen. —— In de vroegste Lente des leevens, is de glans der zonne, het groen der velden, de hemel waar aan wolken van verschillende kleuren dryven, zo verrukkend voor de Kinderen, die, als in een nieuwe wereld, rondsom zien, dat wy naderhand, mogelyk, geene dergelyke aandoening gevoelen. —— De Hette van den daar op volgenden Zomer der Jeugd doet nieuwe vermaaken voor ons rypen. —— De staatlyke Herfst of volkomene Manbaarheid onthaalt ons op den ryken oogst onzer onvermoeide poogingen in 't zaaijen van geluk. —— Ook is de koude Winter des Ouderdoms niet versteeken van zyne byzondere vertroostingen en genietingen, waar van de herdenking der afgeloopene tydperken mogelyk geen der minsten uitmaakt. —— En, eindelyk, opent de Dood, eene nieuwe weldaad van de Godlyke Goedertierenheid, ons een vooruitzigt op een veel volmaakter staat, uit welken wy, waarschynlyk, op de vermaaken en bezigheden deezes leevens zullen nederzien, met dezelfde versmaading als wy nu het speeltuig onzer kindsche dagen beschouwen, en ook met dezelfde verwondering hoe 't mogelyk was, dat zy ons oit zo verlustigden, zo bezig hielden.

In deezer voege zien wy dat veele dier dingen, welke wy Kwaalen noemen, door de Almagt zelve niet konden geweerd worden, zonder grooter te veroorzaaken, of 't gemis van een hooger goed te beletten. Zy zyn noodwen-

di-

dige gevolgen van de Menschlyke natuure, die zo min zonder dezelve kan weezen als de ſtoffe zonder uitgebreidheid.

Wanneer men tegenwerpt, dat ontelbaare elenden alles wat leeven ontvangen heeft, en inzonderheid den Mensch, treffen; dat zo veele kwaalen des lichaams en ontrustingen des gemoeds hem omringen en aantasten, dat de Natuur eene harde Stiefmoeder ſchynt te weezen, allerlei plaagen voor haare kinderen verzinnende; dat wy, ten allen uure, met ſchrik, een groot aantal onzer medeſchepzels zien, veroordeeld tot de lastigſte en ondraaglykſte jammeren, daar eenigen op de moordſchavotten hun leeven eindigen, daar zommigen door de vlammen verteerd worden, daar anderen in de gevangenisſen ſterven, of, in dolhuizen kwynende, hunne dagen ſlyten: deezen worden door heete koortzen geplaagd, geenen door 't graveel en jichtpynen gemarteld. Indien men verder hier by aanmerkt, dat daar zommige Menſchen geheel vry zyn van die onheilen, welke anderen kwellen, zulks duidelyk bewyst, dat zy allen daar van bevryd zouden hebben kunnen weezen. — 't Is waar men kan niet ontkennen dat de beſchouwing van het Menschdom 't gemelde tooneel oplevert; men kan tevens niet lochenen, of het zou voor oneindige Magt mogelyk geweest zyn veele deezer onheilen te beletten. Hierom ſtel ik by my zelven vast, dat 'er in het onheil, afgetrokken beſchouwd, iets 't welk tot genoegen leidt ligt opgeſlooten; en dat uit betrekkingen, voor ons onmogelyk te ontdekken, het der Almagt ondoenlyk was het eene voort te brengen, zonder tevens het ander toe te laaten. Daar dit verſchynzel zo beſtendig en eenpaarig zich opdoet in alle deelen der Natuure, van welke wy eenigermaate kennis hebben, vinden wy onze gemaakte gisſing bekragtigd. Nauwlyks kan men eenig voorbeeld bybrengen dat de Schepzels eenig vermaak, eenig genoegen, genieten, of het wordt voorgegaan, of gevolgd, door 't lyden van andere Schepzelen of van zich zelven. 't Welk, als 't ware uitwyst, dat 'er eene zekere maate van pyn in den algemeenen klomp des geſchaapenen geluks gemengd is, en ten nutte van 't geheel ſtrekt.

Over welke hooge bergen van zwaarigheid heeft elk magtig Ryk moeten heen klimmen om tot het toppunt van welvaard en weelde te komen? Welke nieuwe tooneelen van verwoesting zullen opengeſchooven worden by derzelver val? Aan hoe veel zweets van Menſchen en andere

Dieren, is ieder bloeijende Stad alle de gemakken en voordeelen deezes leevens verschuldigd? Hoe veel ondeugds en ramps spruit 'er niet voort uit deeze genietingen zelve? Het vermaak byzonder gehegt aan de voortplanting van ons geslacht, wordt in de eene Sexe betaald door gevaaren en pynen, en zy deelen beiden in de onrusten en zorgen, verbonden aan de opvoeding van hunne geliefde kinderen. De vermaaken, verbonden aan de onderhouding van ons eigen vleesch, worden voorgegaan en gevolgd door ontelbaare pynen; hoe veel dieren verliezen daar toe het leeven; en hoe dikwyls schuilen de plaagendste ongemakken in de lekkerst toegemaakte schotelen. Wy verkrygen onze rykdommen, onze eerampten, door noesten arbeid en gevaarlyke bezigheden; onze uitspanningen worden menigmaal van vermoeijenis gevolgd, en gaan van gevaaren vergezeld, ja dikwyls moeten onschuldige Dieren lyden om ze ons te verschaffen of 'er den hals by inschieten. ——— Deeze algemeene verbintenis van pyn en vermaak schynt tastbaar aan te duiden, dat de pyn, op zich zelven beschouwd, haare nuttigheden moet hebben: en vermids wy ons verzekerd mogen houden dat de Opperwerkmeester dezelve niet, zonder de hoogste rede, heeft toegelaaten, moeten die nuttigheden van 't uiterst aanbelang weezen, schoon wy ons niet in staat bevinden, om ze altoos te bespeuren.

Niets brengt ons tot meerder en groover dwaalingen ten aanziene van de werken en inzigten der Voorzienigheid, dan de zotte waan, de verkeerde hoogmoedige verbeelding, dat alles om onzen wil, en ten onzen dienste, geschaapen is. Met dit denkbeeld vervuld en ingenomen, maaken wy, op eene belachlyke wyze, ons zelven de maatstok van het goede, en besluiten dat alles, wat ons nadeelig schynt, of niet strookt met onze gewaande belangen, daarom kwaad is. Even zo mogt een Mierennest zich verbeelden, dat deeze Aarde alleen geschaapen was, op dat zy daar in hunne hoopen zouden opwerpen, dat de groente, die deeze overdekt, alleen diende om hun te voeden, en dus den Schepper beschuldigen; dewyl hy gehengde dat zy door spaaden vernield wierden, of dat de ploeg hunne wooningen omkeerde; zy voelen deeze ongemakken, maar zyn geheel buiten staat om de nuttigheden te begrypen, als mede om te bezeffen in welk eene betrekking zy staan tot de Schepzelen van eenen hoogeren rang.

Dus zien wy dan, dat de goede orde van 't geheel, en 't geluk, voortkomende uit eene eigenaartige ondergeschikt-

heid,

heid, genoegzaam 't lyden en de moeilykheid die sommigen in 't byzonder overkomt, verantwoordt; deeze ongemakken hebbe men aan te zien als onvermydelyke schattingen, welke ieder lid van 't groote Gemeenebest des Heelals moet betaalen tot onderhoud van 't gemeen.

Wederom, het Heelal gelykt een groot en welgeregeld Huisgezin, waar in de meerdere en mindere bedienden en ook de huisdieren, elk aan den anderen, in eene goede orde, ondergeschikt zyn: elk heeft voorregten en vereischten aan zyne byzondere post eigen, en brengt tevens, door die regtmaatige onderschikking, alles toe wat strekken kan tot den luister en 't geluk van 't algemeen.

'tIs, derhalven, blykbaar dat het Kwaad der Onvolmaaktheid, ontstaande uit den onvermydelyk laagen stand van eenige weezens in vergelykinge van anderen, in geenen redelyken zin kwaad genoemd kan worden: maar, kunnen zy dien naam draagen, dan is het nog blykbaar dat 'er onder die kwaalen veele zyn, welke de oneindige Almagt niet kon voorkomen: dewyl het duidelyk beweezen kan worden, dat het voortbrengen van een Stelzel geschaapene weezens, allen in de hoogste waardigheid en op het hoogste toppunt des geluks, zo min, als een Heerschappy, alleen bestaande uit Koningen, en een Krygsmagt, alleen zamengesteld uit Veldheeren, of een wereld van Goden, voor de Almagt zelve doenlyk is.

DE OORSPRONG EN DE GEVOLGEN DER KRUISTOGTEN OF HEILIGE OORLOGEN.

(Overgenomen uit Dr. ROBERTSON's *History of the Reign of the Emperor* CHARLES V.)

DE Kruistogten, of de Onderneemingen om het Heilige Land uit de handen der Ongeloovigen te verlossen, schynen allen eerst aanleiding gegeeven te hebben om *Europa* op te wekken uit de slaapziekte waar in het gevallen was, en zy strekten tevens om eene verandering in het Staatsbestuur en de Zeden te veroorzaaken. Het is der menschlyke natuure eigen, om plaatzen, byzonder merkwaardig door ten verblyve aan voornaame Mannen gestrekt te hebben, of die tot het tooneel eener groote verrigting eertyds dienden, met eenig genoegen en eerbied te bezoeken. —— Uit dit beginzel ontstondt de bygeloo-

loovige eerbied met welke de *Christenen*, van de vroegste eeuwen her, gewoon waren dat Land te gaan zien, 't geen de Almagtige als het erfdeel zyns beminden Volks hadt uitgekooren, en waar de Zoon van GOD de verlossing des Menschdoms volbragt. Dewyl eene zo verre reis of bedevaart niet gedaan kon worden, zonder groote kosten, veel moeite en duizend gevaaren, scheen dezelve te verdienstlyker, en ze werd aangemerkt als eene boetedoening voor de snoodste euveldaaden. Een denkbeeld dat, omtrent het einde der tiende en het begin der elfde Eeuwe, zich met eene verbaazende snelheid over *Europa* verspreidde, algemeenen ingang vondt, en tot verbaazens het getal der bygeloovige Bedevaartgangeren deedt aangroeien, en de drift, met welke zy deeze onnutte reis aanvingen, grootlyks opwakkerde. Men veronderstelde dat de Duizend Jaaren van welken de H. JOANNES gewaagt, vervuld waren, en dat de voleindiging der Wereld op handen was. Eene algemeene verbystering trof het Menschdom; veelen verlieten hunne goederen en vrienden, en streefden met allen spoed na het Heilige Land, waar zy zich verbeelden dat CHRISTUS wel haast zou verschynen om de Wereld te oordeelen.

Terwyl *Palestina* aan de *Caliphs* onderworpen was, hadden zy de komst der Bedevaartgangeren na *Jerusalem* aangemoedigd; zy merkten dit aan als een zeer voordeeligen handel, die goud en zilver in hunne landen bragt, terwyl 'er niets dan oude Overblyffels en heilig gewaande beuzelingen wierden uitgevoerd. Maar toen de *Turken*, omtrent het midden der elfde eeuwe, *Syrie* bemagtigd hadden, vonden zich de Bedevaartgangers aan allerlei mishandelingen van deeze woeste Menschen blootgesteld. Deeze verandering viel juist voor op dien tyd wanneer de ydele schrik de heilige reistochten veelvuldiger maakte dan oit voorheen; en dit vervulde *Europa* met onrust en verontwaardiging. Elk die uit *Palestina* kwam verhaalde de gevaaren uitgestaan in het bezoeken van de heilige Stad, en mat de wreedheid, en de mishandelingen der *Turken* ten breedsten uit.

Wanneer de gemoederen der Menschen dus voorbereid waren, was de yver van een geestdryvenden Monnik, wien het in 't hoofd kwam om alle kragten van het Christendom tegen de Ongeloovigen aan te voeren, en hun geweldigerhand uit het Heilig Land te dryven, genoeg om zulk eene wilde onderneeming aan te vangen. PIETER *de He-*

Heremiet, dus wat de naam van dien krygszugtigen Apostel, liep van land tot land met een Kruis in de hand, Vorsten en Onderzaaten tot dien heiligen Kryg opwekkende, en waar hy kwam ontstak hy het geestdryvend vuur, 't geen zyn boezem deedt blaaken, in anderen. De Vergadering te *Placentia* gehouden, op welke meer dan 30,000 persoonen verscheenen, verklaarde, dat eene onmiddelyke openbaaring van den Hemel deezen voorslag ten heiligen Kryge hadt veroorzaakt. In de Vergadering te *Clermont*, die nog talryker was dan de evengemelde, riepen ze allen met eenpaarige stemmen, zo ras zy het voorstel hoorden, *'t Is de Wil van God!*

Menschen van allerlei rang, staat en sexe wierden met deeze drift besmet; niet alleen de Adel dier eeuw, met haar oorlogzugtig gevolg, die ligt tot eene zo romaneske onderneeming kon overslaan; maar Menschen van laager staat en stil van leeven, Kerklyken van allerlei orde, ja ook Vrouwen en Kinders, verbonden zich als om stryd om deel te hebben in eene onderneeming, die als heilig en verdienstlyk werd aangezien. Indien wy de overeenstemmende getuigenissen der Schryveren van dien tyd mogen gelooven, namen zes Millioenen het Kruis op, zynde dit het teken, waar door zy, die zich tot deezen heiligen Kryg begaven, van anderen werden onderscheiden. Geheel *Europa*, zegt de Princes ANNA COMNENA, werd van haaren grondslag geschokt, en scheen gereed om zich met vereende magt op *Asia* te werpen. Dit vuur van Geestdryvery brak niet eensklaps uit, en was daar mede verteerd; het brandde zo lang als hevig. Twee Eeuwen lang schynt *Europa* niets anders bedoeld te hebben dan het heilige Land te winnen en te behouden, by aanhoudenheid trokken 'er groote heirlegers, geduurende dat tydperk, derwaards.

De eerste poogingen van Dapperheid, door Geestdryvery aangeblaazen, waren onwederstandlyk. Een gedeelte van klein *Asia*, gantsch *Syrie* en *Palestina* werd den Ongeloovigen ontnomen; men richtte de banier van het Kruis, op den Berg *Sion*, op. *Konstantinopole*, de Hoofdstad van het Christenryk in 't Oosten; werd door een leger deezer Togtgenooten, die de wapenen tegen de *Mahometaanen* hadden opgevat, vermeesterd, en de *Graaf van Vlaanderen* behieldt, met zyne naakomelingen, den tyd eener halve Eeuwe den Keizerlyken Throon. Maar niettegenstaande de eerste togt der Kruisvaarderen, boven

ven verwagting, slaagde, en zy gemaklyker, dan ze gedagt hadden, overwinning op overwinning behaalden, vonden zy zeer veel zwaarigheid om het gewonnen te bewaaren; Landen zo verafgelegen, en omringd door oorlogzugtige Volken, met geen min geestdryvery vervuld, waren steeds in gevaar van herwonnen te worden. Voor het einde der dertiende Eeuwe wierden de *Christenen* uit alle hunne bezittingen in *Asia* gedreeven, tot het verkrygen van welke ongelooflyk veel Menschen gesneuveld en onnoemelyke schatten verspild waren. De eenige algemeene onderneeming waar toe de *Europische* Volken zich verbonden, en die zy alle met even veel drift aanvingen, is een zonderling gedenkteken van de menschlyke Dwaasheid!

Maar uit deeze Krygstogten, hoe buitenspoorig ze ook waren, vloeiden heilzaame gevolgen, die men niet hadt kunnen voorzien of verwagten. In het trekken na het Heilig Land gingen de Kruisvaarders door Landstreeken, beter bebouwd en beschaafder dan hunne eigene. Hunne eerste verzamelplaats was gemeenlyk in *Italie*, waar *Venetie*, *Genua*, *Pisa*, en andere Steden, zich begonnen uit te leggen op den Koophandel, en eenige vordering gemaakt hadden in beschaafdheid. Hier gingen zy scheep, en, te *Dalmatie* aangekomen, vervolgden zy hun weg te land na *Konstantinopole*. Schoon een zugt tot den Oorlog, en een eigendunklyke Regeering van de slegtste soort, in 't Ooster Keizerryk bykans allen lust tot weetenschappen hadt uitgedoofd, was *Konstantinopole*, noit de verwoestende woede van barbaarsche Volken gevoeld hebbende, zo wel de grootste als de schoonste Stad in *Europa*, en de eenige waar in eenig overblyfzel gevonden werd van de oude beschaafdheid en vordering in Kunsten. De Zeemagt van het Oostersch Keizerryk muntte uit. De keurigste stoffen werden 'er vervaardigd; *Konstantinopole* was de eenige markt van *Europa* waar de *Oostindische* Koopmanschappen gebragt wierden, en hoewel de *Turken* en *Saraceenen* verscheide der rykste landschappen van het Keizerryk afgescheurd, en 't zelve tot eenen engen omtrek bepaald hadden, vloeide een groote overvloed, uit veelvuldige bronnen, of na de hoofdstad, die niet alleen smaak hadt in grootheid en pragt, maar ook de zugt tot weetenschappen koesterde; eene zugt welke verre uit stak boven die van andere plaatzen in *Europa*. 't Was, derhalven, niet mogelyk voor de Kruisvaarders door zo

vee-

veele Landen te trekken, de gewoonten en gebruiken, die 'er plaats vonden, te beschouwen, zonder kundiger en tot beschaafdheid opgewekt te worden. Zy kreegen uitgebreider inzigten; hunne vooroordeelen verminderden; nieuwe denkbeelden vervulden hunnen geest; en deeze indrukzels waren te sterk om geheel en al uitgewist te weezen by hunne wederkomst in hun Vaderland. Overeenkomstig hier mede ontdekken wy, dat, kort naa den aanvang der Kruistogten, een grooter pragt aan de hoven der Vorsten, meerder staatsy in openbaare plegtigheden, en een fyner kieschheid in de vermaaken, te gelyk met een trek tot grooter onderneemingen, gezien werd, die zich allengkens over *Europa* verspreidde: en aan deeze wilde onderneemingen, veroorzaakt door Bygeloof of Dwaasheid, zyn wy de eerste flikkeringen van dat licht, 't welk de nevels van woestheid en onkunde verdreef, verschuldigd.

Doch deeze heilzaame gevolgen der Kruistogten greepen van langzaamerhand stede. Derzelver invloed op de eigendommen, en gevolglyk op de magt, was in verscheide Koningryken van *Europa* veel onmiddelyker en merkbaarder. De Adel, die het Kruis opnam, en zich verbondt om mede na 't Heilige Land te trekken, bemerkte wel draa, dat 'er groote sommen noodig waren tot het goedmaaken der kosten eener zo verre reize, en om met een luister, hunner waardigheid voegende, aan het hoofd hunner afhangelingen te verschynen. Maar de geaartheid van het Leengoedig Stelzel streedt met het opleggen van buitengemeene lasten; en de onderdaanen waren in die Eeuwe niet gewoon ze te betaalen. 'Er was geen middel overig om de vereischte geldmiddelen in handen te krygen dan de bezittingen te verkoopen. Doch gansch en al vervuld met de groote verwagting van de aanzienlyke bemagtigingen, welke zy zich in *Asia* voorstelde te zullen behaalen, en bezeten met een yver om het Heilige Land te herwinnen, die alle andere drift verdoofde, verlieten zy, zonder veel wederzin, hunne oude erflyke bezittingen, en verkogten ze voor de helft der waarde, op dat ze maar gelegenheid mogten krygen om in onbekende Landen meesters van nieuwe bezittingen te worden. De Vorsten van verscheide Koningryken, die in den eersten Kruistogt geen deel gehad hadden, namen greetig deeze gelegenheid waar, om met weinig kosten groote landschappen by de hunne te voegen. Daarenboven kwamen 'er verscheide groote

Ba-

Baronnen in den Heiligen Oorlog om; wier goederen, dewyl ze geen erfgenaamen nalieten, aan de Kroon vervielen, door deeze vermeerderingen van eigendom en magt, van de eene fchaal afgenomen en op de andere gezet, nam de Koninglyke agtbaarheid toe naar maate die des Aanzienlyken daalde. Ook gaf de afweezigheid van veele voornaame Perfoonen, gewoon hunnen Vorften de wet te ftellen, hun de handen ruim, en maakte dat zy veel meer invloeds hadden dan immer te vooren. By dit alles mogen wy nog voegen, dat, dewyl allen, die het Kruis opnamen, onder de onmiddelyke befcherming van de Kerk kwamen, en de zwaarfte verdoemenis werd uitgefprooken over elk die eenige onrust of belediging toebragt aan eenen die in den Heiligen Krygsdienst zich begeeven hadt, dat, zeg ik, de byzondere onlusten en vyandlykheden, die eertyds alle rust verbanden, bygelegd en geftuit wierden. Men voerde een algemeener en beftendiger regtspleeging in; en vorderde eenigermaate om een geregelder beftuur in verfcheide Koningryken van *Europa* vast te ftellen.

De uitwerkzels welke de Kruistogten in het ftuk des Koophandels te wege bragten, waren niet min aanmerkelyk. De eerfte Krygsmagten die, onder de baniere van het Kruis, door PIETER de *Heremiet*, en GODFRIED VAN BOUILLON, door *Duitschland* en *Hongaryen* na *Konftantinopole* geleid wierden, leeden zo veel door den langen weg, en den wederftand welken zy ontmoetten van de woeste Volken de bewoonders dier Landen, dat anderen afgefchrikt waren om dien zelfden weg in te flaan: waarom zy liever verkoozen ter zee den togt te waagen, dan zo veele landgevaaren in den mond te loopen; *Venetien*, *Genua*, en *Pifa* verfchaften de vaartuigen. Het geld dat deeze Steden enkel aan vragt trokken, voor 't overvoeren van zo talryke benden, was onbefchryflyk veel; en dit maakte egter maar een klein gedeelte uit van 't geen zy wonnen door deeze Kruisvaarten na 't Heilige Land. De Kruisvaarders maakten met hun uitkoop van krygsbehoeften en leevensmiddelen; de *Italiaanfche* fcheepsvlooten zeilden langs de kusten, terwyl zy aan land voortrukten, en bezorgden hun van allen voorraad, met zeer veel winst. De gelukkige uitflag der Kruisvaarderen bragt nog duurzaamer voordeelen aan. Nog zyn 'er vrybrieven voorhanden, die den *Venetiaanen*, *Pifaaners*, en *Genueefen* de uitgeftrektfte vrydommen vergunnen op verfcheide plaatzen, door de *Kristenen* in *Afia* bemagtigd. Wanneer de Kruisvaarders

ders *Konſtantinopole* vermeesterden, en een uit hun op den Throon verhieven, hadden de *Italiaanſche* Staaten ook voordeel van deeze gebeurtenis. De *Venetiaanen*, die het plan deezer onderneeming uitgedagt, en niet weinig deels hadden in het volvoeren, verzuimden geenzins de aanzienlykſte voordeelen van 't welgelukken voor zich te behouden. Zy maakten zich meester van het Oud *Peleponneſus* in *Griekenland*, als mede van eenige der vrugtbaarſte Eilanden in den *Archipel*. Verſcheide der voornaame takken des handels, die eertyds alle te *Konſtantinopole* t'huis hoorden, bloeiden nu te *Venetien*, *Genua* of *Piſa*. Dus eene zamenſchakeling van gebeurtenisſen, door den Heiligen Oorlog veroorzaakt, opende veele bronnen waar uit de welvaard in zulk een overvloed na deeze Steden toevloeide, dat ze door dit middel, gepaard met eene andere inſtelling, haare eigene vryheid en onafhanklykheid verkreegen.

Deeze inſtelling beſtondt in de Steden tot Gemeenebesten uit te breiden, en 'er een eigen regtsgebied voor te verkrygen; dit bragt misſchien meer dan eenige andere oorzaak toe om een geregeld Staatsbeſtuur in te voeren, en de kunſten over *Europa* te verſpreiden. Het Leengoedig opperbewind was veraart in onderdrukking: de overweldigingen des Adels waren gansch buitenſpoorig en ondraaglyk geworden. Zy hadden een groot deel des Volks in een ſtaat van weezenlyke Slaverny gebragt, en beroofd van de natuurlyke en onſchendbaarſte regten der Menschlykheid. Zy konden geene beſchikking maaken over hunne goederen door eigen vlyt gewonnen, 't zy by uiterſten Wille of by gifte, geduurende hun leeven. Zy hadden geen regt om Voogden over hunne kinderen, geduurende derzelver minderjaarigheid, aan te ſtellen. Zy mogten niet trouwen zonder de toeſtemming van den Heer van wien zy afhingen. Hadden zy de wet overtreeden, zy durfden dit niet afmaaken, dewyl dit den Heer, in wiens Geregtshof de zaak moest uitgeweezen worden, zou beroofd hebben van de voordeelen aan 't geeven van 't vonnis verbonden. Dienstbaarheden van verſcheiden aart, niet min onaangenaam dan drukkend, werden van hun zonder genade of maatiging afgevorderd. Ongerymde vastſtellingen doofden in eenige Steden den lust en yver geheel uit, terwyl onredelyke belastingen dit zelfde droeve uitwerkzel in andere te wege bragten. En konden de laage en drukkende grondregels eener Krygszugtige regeering der

Voornaamften niet dulden dat iemand tot eene aanmerkelyke hoogte van welvaard opklom.

Maar zo ras de Steden van *Italie* haare aandagt vestigden op den Koophandel, en eenig begrip kreegen van de voordeelen, die daar uit zouden ontftaan, brandden zy van ongeduld om het knellend juk hunner Heeren af te fchudden, en zoodanig een Staatsbeftuur op te rigten, als kon ftrekken om elk van zyne bezittingen te verzekeren, en de vlyt aan te kweeken. De Duitfche Keizers, inzonderheid de *Frankifche* en *Zwabifche*, hadden hun verblyf verre van *Italie*, en daar door maar eene zeer zwakke en onvolkomene regeering over die Landftreek. Hunne geduurige oneenigheden met de Pausfen, of met hunne eigene oproerige Onderzaaten, wendden hunne aandagt af van *Italie*, en hielden hun geftaadig in den Oorlog. Deeze omftandigheden moedigden de inwoonders van eenige Italiaanfche fteden aan om nieuwe voorregten zich aan te maatigen, zich naauwer aan elkander te verbinden, en op zich zelven ftaande Gemeenebesten te worden, beftuurd door wetten by algemeen goedvinden vastgefteld. De voorregten die veele Steden verkreegen, door ftoute en gelukkige aanmoedigingen, verkreegen andere van de Keizers, die 't een geluk en een zeer groot voordeel rekenden, wanneer zy aanzienlyke geldfommen ontvingen voor 't verleenen van vryheden, die zy niet langer konden te rug houden; nog andere Steden wierden die magtig zonder iets te betaalen, door de edelmoedigheid der Vorften van welken zy afhingen. —— De groote aanwas van middelen, door de Kruistogten in *Italie* gebragt, veroorzaakte een nieuwen last en werkzaamheid in de gemoederen des Volks, en verwekte zulk eene algemeene drift voor vryheid en onafhanglykheid, dat voor het eindigen der laatfte Kruisvaart alle de voornaamfte Steden van dat Land van de Keizeren groote vryheden verworven of afgeperst hadden. Deeze Staatsverandering hadt niet lang in *Italie* plaats gegreepen, of ze floeg ook over in *Frankryk*, en weldraa ook in andere Landen.

WAAR-

WAARNEEMING VAN EEN BREUK VAN HET HEILIGBEEN, MET VERLIES VAN DE HELFT DER ZELFSTANDIGHEID VAN DIT EN HET GEHEELE STAART-BEEN, DOOR EEN VAL VEROORZAAKT. Door den Heer CHAMPEAUX, *Heelmeester en Chirurgyn van den Koning te Lyon.*

(*Uit het Fransch.*)

DEn 17 August. viel zekere *Maria Salin*, zes-en-dertig jaaren oud, en van een vol lichaamsgestel, van eene hoogte van meer dan 20 voeten, op het wiel van een rytuig, en hier van op den grond. Zy was buiten kennis, en werdt in het ziekenhuis gebragt. De Waarneemer zogt haar te hulpe te koomen met geestryke zeer sterke middelen, doch te vergeefs: hy leidde haar tusschen schaapsvellen voor het bed afgestroopt. De warmte van deeze vellen, welken met twee handenvol fyn gewreeven zout bestrooid waren, te gelyk met warm linnen en goed dek, deedt allengs de natuurlyke warmte weerom koomen, de omloop der vogten begon zich te herstellen, en de Lyderes kreeg, na verloop van 3 uuren, haare kennisse weder. Toen nam men de vellen weg, men veegde het lichaam af, en bragt haar in een ander wel warm gemaakt bed. Na het geeven van een Wond-drank, deedt men haar driemaal aderlaaten in 24 uuren. Zy klaagde zeer over het geheele lichaam, en hadt geen gevoel in haar regter been. De schouders en rugge waren gekneusd en met blaauwe plekken, en het regter been insgelyks, 't welk zeer gezwollen was van boven af tot het uiteinde van de toonen. Het linker been was zonder beweeging, en zonder kneuzing of eenige verandering van kleur. Het regter been werdt bedekt met doeken in ontbindende middelen natgemaakt, de andere kneuzingen en blaauwe plekken verbonden met drukdoeken in Wond-middelen bevogtigd. Veertien dagen na deeze behandeling zag de Waarneemer dat de toonen met versterving gedreigd wierden; hy stak den punt van een lancet in eene van de vleeschigste plaatsen, en de Lyderes gaf een schreeuw; hy deedt voorts de pappen van roozekoeken bestrooijen met Ammoniak zout en met gekamferden brandewyn besproeijen. Deeze plaats-middelen scheenen van eenige meerdere uitwerking te wezen, de Lyderes maakte eenige meerdere beweegingen met den voet, wel-

ken van dag tot dag verbeterden. Ondertusschen klaagde zy gestadig over haaren rugge, en in 't byzonder de lendenen, waar op zy niet kon liggen. Een knegt die haar verbond, ontdekte etter aan 't hembd, waar op de Heer CHAMPEAUX haar onderzogt. Hy vondt by het einde van het Heilig-been een kleine byna onzichtbaare opening, waar uit, door de rondomgelege deelen te drukken, een dun vogt met eenige weinige verdikte etter, van grootte als de kop van een kleine speld en stinkend uitliep. Hy stak een stilet in die opening waar mede hy het Heilig-been bloot voelde: hy maakte terstond een langwerpige snede, omtrent van het midden van het Heilig-been, tot aan het einde van het Staart-been. Veel stinkende etter liep hier uit; hy bragt zynen vinger in de Wonde, en voelde het Heilig-been voor het grootste gedeelte verbryzeld, en dat veele brokken geheel los waren. Hy haalde 'er, in het byzyn van den Heer RAST Geneesheer van het Hospitaal, meer dan 20 stukken, met een tangetje uit; in de volgende verbanden deeden zich nog veele voor, welken op gelyke wyze uitgehaald werden. Zynen vinger in de wonde gebragt hebbende, ontdekte hy dat het Staart-been geheel vernield, en van het Heilig-been het bovenste gedeelte, dat is te zeggen, omtrent de helft, alleen overig was. Men deedt by elk verband inspuitingen, en behandelde voor 't overige het geval eenvoudiglyk, en de Lyderes werdt in twee en een halve maand geneezen.

DE NUTTIGHEID VAN KOUD WATER, TOT BEWAARING EN HERSTELLING DER GEZONDHEID. Door den Heer GUICHENON, *Med. Doctor te Chatillon Lez-Dombes.*

(Uit het Fransch)

ONze overweegingen zullen strekken om te toonen dat zulk een Drank goede en zeer heilzaame uitwerkingen voortbrengt, en aangemerkt kan worden als een voortreflyk geneesmiddel om de gezondheid te bewaaren en te herstellen.

De gezondheid bestaat in een zeker evenwigt der vaste en vloeibaare deelen, dat is te zeggen, een voortgaan-

gaande en rondloopende beweeging der vogten, veroorzaakt door de drukking van het hart en de slagaderen en de veer-kragt der vezelen; welke, door middel van afscheidingen en uitwerpingen, het geheel lichaam in staat houdt, voor bederf bewaart; en alle vermogens van het zelve regelt. Deeze beweeging der vogten wordt dikwils ontsteld, door verlies der veer-kragt of verslapping der vaste deelen, welke de groote hitte veroorzaakt wegens een groote vervlieging van de dierlyke lugt of het zenuw-sap, waar van de uitloozingen afhangen, om dat alle warmte van het lichaam van het middenpunt naar den omtrek wykt.

Het is derhalve niet te verwonderen dat men te Bresse en op andere plaatsen, waar men geene ys-kelders, frisch of onderaards water of goede bronnen heeft, zo veele ziekten ziet, welken geen andere oorzaak hebben dan een stilstand der vogten; als Verstoppingen, Geelzugt, Waterzugt en tusschenpoozende Koortzen, welken hardnekkig zyn, en meest ontstaan in den herfst of na groote hette.

Het oogmerk van een Geneesheer, die volgens zynen pligt werkt, welk is het leven en de gezondheid te bewaaren, moet alien yver aanwenden om de vryheid van den omloop des bloeds te behouden, en deszelfs ruste of stilstand te beletten, waar uit de meeste ziekten ontstaan, welken de verminderde veer-kragt der vezelen veroorzaakt. Ys-koude Drank is het, welke, door zyn versterkende kragt, den vryen omloop des bloeds, in 't midden van de grootste hette des zomers, kan bewaaren en bevorderen, en, door de vezelen te versterken, meer spanning en kragt aan dezelven geeven, en hier door de beurtlingsche beweeging der vaten bevorderen. De beweeging der vogten geschiedt dan vryer en vaardiger. De Heer RAMAZZINI heeft dit getoond, in zyne Verhandeling om de gezondheid der Vorsten te bewaaren, waar in hy zegt, dat het een zonderling blyk is van Gods goedheid, de sneeuw te geeven tot maatiging der hitte van sommige plaatsen, welken even schaadelyk is voor gezonden als zieken.

Men bevindt, dat de menschen en dieren van de noordsche gewesten niet alleen de koude, zonder eenig nadeel, verdraagen, maar ook sterker, vrugtbaarder zyn, en langer leeven dan die in warme landen gebooren worden en woonen; dat de ongeregelde koortzen zeldzaamer en min-

der doodlyk zyn in den winter dan in den zomer. Hippocrates zegt (*a*), dat verkoeling, drank van koud water en rust nuttig zyn voor heete gesteldheden. Celsus, de Latynsche Hippocrates, is van het zelfde gevoelen. Hippocrates pryst het koude water aan in Gal-koortzen (*b*). In een Gal-koortze, welke ten allen tyde voorvalt, en waar by een bittere mond, braakingen, zwaarte in armen en beenen zyn, moet de Zieke koud water drinken, naar gelang van de aankomst derzelve.

Prosper alpinus zegt, dat alle Geneesheeren gewoon zyn in aanhoudende koortzen met veel hitte, veel koud water te drinken te geeven, om dat het de natuurlyke warmte inwendig behoudt, waar door de hitte en de dorst terstond gemaatigd worden. Het versterkt ook het geheel lichaam, verspreidt de stoffe welke de ziekte veroorzaakt, bevordert doorgaans een goed zweet of braakingen van gal, ontlasting der darmen of een overvloedige loozing van pis.

Men zal zich verwonderen over de wyze hoe de koortzen door dit hulpmiddel overwonnen worden, want zy worden weggenomen door de uitloozingen, welken het water te wegebrengt (*c*).

Zacutus lusitanus is ook waardig hier over nagezien te worden (*d*). Hy verhaalt dat een jongeling van een brandende koortze, met onleschbaaren dorst, en zwarte tong, geneezen werdt door ryklyk koud water te drinken.

Wy kunnen onze waarneemingen, met veel oplettendheid vervolgd, over de goede uitwerkingen van koud water hier nevens voegen. Wy hebben ondervonden, dat het nuttig is in Gal-koortzen, aanhoudende of Bloedkoortzen, Bort, Bloedspuuwing, Hypochonder- of Zenuwziekte en hoofd-kwaalen.

Het blykt derhalve dat koud water een voordeelige drank is, wegens deszelfs kragt van Versterking, om den stilstand der vogten te beletten, de schadelyke stoffen in beweeging te brengen, en ter ontlasting te dryven, en by gevolg, ziekten te voorkoomen en te geneezen.

PROE-

(*a*) *Epidemic. L.* VI, *Sect.* 4. (*b*) *De Morb.* L. II.
(*c*) *Lib.* II *de Curat.* (*d*) *Lib.* III *Pract. medecin. Obs.* 7.

PROEVE AANGAANDE DE VOORTKOMST VAN SPARS EN KRISTALLEN. DOOR EDWARD KING, *Schildkn. van Lincoln's Inn. L. v. het K. G.*

(*Philosophic. Transact.* Vol. LVII.)

IN alle onze onderzoekingen over de werkingen van het Opper-wezen, en nafpooringen tot ontdekking der tweede oorzaaken, door welken de verfchynzelen der natuure voortgebragt worden, kunnen wy niet te zorgvuldig en omzichtig zyn. Ons begrip der dingen is, op zyn best, zeer onvolkomen; en wy kunnen, door een al te haastige befchouwing, ligt overgehaald worden om valfche befluiten te maaken. Het betaamt ons, derhalve, nedrig te wezen, en te tragten op zekere gronden te bouwen, eer wy eenige onderftelling, hoedanig ook, toelaaten. Zo wy deezen regel volgen, kunnen wy onze onderzoekingen of nafpooringen niet te ver uitftrekken, wyl de uitflag dikwils zal wezen eenige ontdekking, welke voor het menschdom van nut is, gemeenlyk onze kennisfe zal doen toeneemen, en een middel zyn, om een edeler en verhevener denkbeeld van den Almagtigen Schepper aller dingen in onzen geest te verwekken.

Deeze bedenking geeft my vrymoedigheid, de volgende gisfingen, over de voortkomst van de fchoone en doorfchynende zelfftandigheden, welken Spars, Kristallen en Juweelen genoemd worden, ter neer te ftellen; doch ik zal my niet vermeeten dezelven hooger dan vraagftukken aan te merken.

De opmerking op de Bristol-fteenen, en de verfchillende ftaaten waar in zy zich voordoen, gaf my de eerfte aanleiding tot deeze gedagten, en deedt my befluiten, dat ze van eenig gewigt zouden konnen zyn, in de natuur na te gaan van Spars en fteenige famengroeizels, welken in groote onderaardfche holen gevonden worden. Ik zal eerst myne waarneemingen opgeeven, en dan myne befluiten opmaaken.

1. Het is bekend dat de Bristol-fteenen groeijen in een holle ruimte van een anderen ruwen fteen; en dat de zelfftandigheid van den buitenften fteen veel kleine gaatjes heeft, en dikwils zo bezwangerd is met kristallyne lichaampjes,

 dat

dat zy tusschen de aardsche lichaamen glinsteren, als men ze tegen het licht houdt.

2. Is aan te merken, dat waar eenige holte is in deeze soort van steenen, de binnenzyde, byna overal, met zodanige glinsterende zelfstandigheden bekleed is, het zy in een volmaakten of onvolmaakten staat.

3. Wy vinden de Bristol-steenen in verscheide verschillende staaten; want op sommige plaatsen van de holte, waar de kristalschieting niet volmaakt is, zyn ze donker rood, zonder eenige doorschynendheid; in anderen zyn ze vuil geel; in anderen wit; en op het laatst doorzichtig.

4. Aangaande Spars en Kristallen, zelfs in keisteenen en andere harde lichaamen gevormd; ik meene, dat ze in *'t* algemeen gevonden worden in zodanigen, *welken* baarblyklyk t'een of ander tyd in een weeken staat *zyn* geweest, in of naby vogtige plaatsen liggen, welken veel zout-deeltjes van de een of ander soort hebben; of anders, bespeurd worden in lichaamen waar in sommige zoute en vogtige zelfstandigheden, in vroeger tyd vervat geweest, en voor wegwaasseming behoed zyn; van zodanig soort zyn de Spars in delfbaare schelpen gevonden, waar in, misschien, de lichaamen der schelpvisschen geleegen hebben en vergaan zyn.

5. Wy bevinden ook, dat niet alleen in *de kleine holten* van steenen, maar ook in groote onderaardsche holen, gelyk in de Peak in Derbyshire, Okeyhole in Somersetshire, en het berugte hol in 't Griekſche eiland Antiparos, en kortom, overal waar vogtigheid door de aarde neer zypelt in een ledige plaats, en op de binnenste oppervlakte stuit, zy aldaar Kristallen, Spars, of steenige samengroeizels van een of andere soort maakt, welker sommigen zo onvolmaakt zyn, dat zy alleen de vorm van ruwe klompen van versteende stoffe hebben, zonder eenige regelmaatige gedaante; 't welk voornaamlyk geschiedt, waar veel vogts is, en door zulke ruime zweetgaatjes neerzypelt, dat het veel aardagtige deelen medesleept.

6. Hier moet ik nog bydoen, dat de Ridder J. NEWTON getoond heeft, dat de doorschynendheid der lichaamen veroorzaakt word door de kleinte van hunne zweetgaatjes, en de ondoorzichtbaarheid door de grootte der zelfde zweetgaatjes, waar in de lichtstraalen, van de eene naar de andere zyde weeromgekaatst, verlooren en verhinderd worden door te gaan; hierom wordt het papier doorzichtig,

tig, als het met olie beſtreeken, en de ſteen Oculus Mundi als hy in water gelegd wordt.

Deeze zyn de voornaame waarneemingen waar op ik myne gisſingen vestige; en deeze hebben my doen beſluiten, dat alle de bovengemelde zelfſtandigheden gevormd worden door deeze kristallige (misſchien zoute) lichaampjes, welken de omringende aarde of vooze ſteenen in overvloed hebben, en waarſchynlyk door den geheelen aardkloot verſpreid, en, in zekere maate, met alle laagen van dezelve vermengd zyn. Deeze kleine deeltjes, denke ik, worden, van tyd te tyd, voortgedreeven door het vogt, of de dampen, welken door de zweetgaatjes indringen, tot dat ze in zekere holte koomen, en hier, door het ophouden van aardſche of ſteenige zelfſtandigheid, geſtuit wordende verder voort te gaan, in druppen tot malkander koomen, en naar maate ze droog en hard worden, kristal-figuuren maaken; en wyl de zweetgaatjes meer en meer gevuld worden, door bykomst van meer lichaampjes, of door derzelver onderlinge aantrekking, welke hen nader aan malkander brengt, worden zy naar gelang doorzichtiger. Sommige van deeze lichaamen, dus gevormd, hebben echter geene doorſchynendheid, om dat ze met te veel aard- of ſteen-agtige deelen vermengd zyn, of ook met eenige andere ongelykdaantige ſtoffe, en hebben ſomtyds hier van zo veel, dat ze niet in ſtaat zyn eenige regelmaatige gedaante aan te neemen, maar alleen in een verwerden klomp te verſteenen; de aard- of ſteenige deeltjes beletten dan de kristal- of zout-deeltjes, zich in kristallen te vormen, en door onderlinge aantrekking, regelmaatige gedaanten te krygen; en, misſchien, zyn 'er weinige kristallige lichaampjes mede vermengd. Dit ſchynt het geval te wezen van veel ſteenige ſamengroeizels in groote onderaardſche holen: en, misſchien, is het van een gering mengzel van deeze zelfde ongelykaartige deeltjes, dat de Spars geringer zyn dan Kristallen, en dus van malkander verſchillen. De Heer PLATT heeft aangemerkt (*Philoſophic. Transact.* Vol. LIV. p. 41.) dat Spar niets anders ſchynt te wezen dan Kristal, doch ſlegter om zyn kalkagtige aarde.

Ik kan niet nalaaten te denken, dat het gene ik kristallige lichaampjes genoemd hebbe, indedaad een ſoort van zouten is; ik zal my derhalve veroorloven, hier na 'er deezen naam aan te geeven; en zal het gene ik gezegd hebbe, nader tragten te verklaaren door het voorbeeld van Bristol-ſteenen. In hunnen eerſten ſtaat zyn ze vuil rood, of

van eenige andere donkere kleur; maar naderhand, als 'er meer zout- of kristal-lichaampjes bykoomen, door de neerzypeling van vogt, of de doordringing van meer damp, beginnen ze meer in eengedrongen te worden; en de zweetgaatjes nu kleiner geworden zynde, naderen zy tot doorzichtigheid, en krygen een geele of witagtige kleur; en eindelyk, als 'er zich nog meer zouten bygevoegd hebben, en de famenftellende deeltjes door onderlinge aantrekking, nader tot malkander koomen, worden ze geftadig harder en doorzichtiger, tot dat zy, door lengte van jaaren, hunne grootfte volmaaktheid krygen.

Wat de Bristol-fteenen belangt, wyl dezelven van zo verfchillende grootte gevonden worden, ik denke, dat zy grooter worden of klein blyven, alleen naar dat de vogtigheid, fchielyker of langzaamer, zouten by dezelven doet koomen; want, als ze eenige andere wyze van groei hadden, meene ik, zouden ze nimmer in hunnen volmaakften ftaat gevonden worden, eer ze hunne volkome grootte hadden verkreegen; daar ze, in tegendeel, in hunnen grootften ftaat van volmaaktheid van allerhande grootte gevonden worden.

Hierom verbeeld ik my, dat alle bykoming van zouten den fteen in grootte zal doen aangroeijen, zo lang zyn buitenfte oppervlakte niet verhard is; maar deeze verhard zynde, de toevoer van zouten alleen ftrekt om dezelven tot den volmaaktften ftaat van doorfchynendheid te brengen; en derhalve, als de toevloed van vogt of damp, en gevolglyk de bykomst van zouten zeer fchielyk gaat, de fteen (wyl de buitenfte oppervlakten geen gelegenheid hebben te verharden, zo lang 'er geen groote menigte van zouten by malkander gehoopt is) dan groot zal worden; maar als de toevloed van vogt langzaam gefchiedt (wyl de buitenfte oppervlakten, en in de daad de geheele klomp hard wordt, eer 'er een nieuwe toevoer van zouten bykoomt) de fteenen klein zullen wezen. En zo ook, als het vogt en de zouten door groote zweetgaatjes dringen, het Kristal, Spar of eenig ander famengroeizel, zeer onvolmaakt zal zyn, als vermengd met veel ongelykaartige ftoffe; daar, als het vogt, en de kristal maakende deeltjes of zouten, door zeer kleine zweetgaatjes neerzypelen, de zouten minst vermengd en zuiver zullen wezen, en het kristal of de fteen de volmaaktfte doorfchynendheid zal hebben. In 't kort, ik kan de grootfte holen in de aarde, en de kleinfte holligheden in fteen niet anders aanmerken, dan als gelyke uitwerkingen voortbrengende, en befchouw ze hierom op dezelfde wyze.

Het

Het zou konnen zyn dat ik in deeze besluiten doolde, doch zy zyn, ten minste, bestaanbaar met de waarneemingen welken wy maaken: want overal waar eenige holligheden in de aarde of in steenen zyn, waar in op eenige wyze vogt kan neerzypelen, vinden wy, byna altyd, deeze soort van kristalmaakingen en samengroeijingen; en hoe meer vogt, en voozer de laagen der aarde of steenen zyn, door welken het dringt, hoe grooter de samengroeizels zyn, en minder doorschynende; als blykt in de groote onderaardsche holen in de Peak in Somersetshire enz. Daar, in tegendeel, hoe harder en digter de zelfstandigheid is, waar door het vogt dringt, hoe doorzichtiger de steenen zyn, welken 'er door gevormd worden, gelyk het is met de Bristol-steenen, en eenige schoone Spars by aders van metaal.

Of niet wel alle soort van steenen, eenigzins op dezelfde wyze, gevormd worden door het water, welk eenige steenige deeltjes naar dezelfde plaatse medevoert, en hunne byeenvoeging, door de onderlinge aantrekking, laat ik anderen beoordeelen; ik geloove, dat dit waarschynlyk de wyze is hoe Spars en Kristallen voortgebragt worden: en, misschien, groeijen juweelen en kostbaare steenen op gelyke manier; en zyn hunne volmaaktheid alleen verschuldigd aan nog fyner zouten en langzaamer bykomst; hier uit mogen wy gissen waarom zeldzaam groote diamanten gevonden worden. Ik heb eenige Bristol-steenen gezien, welken een schoon purper aanzien hadden, als een Amethyst; en het is bekend, dat sommige Spars verscheide schoone kleuren hebben, door middel van een mengzel van mynstoflyke deeltjes, waar door ze eenige geringe gelykheid hebben met juweelen; en zy schynen in de daad hier aan in eenige opzichten gelyk te wezen.

Ik beken na dit alles, dat het gene ik voorgesteld hebbe, niet meer dan eene gissing te achten is. Ik begryp, dat de bevestiging der waarheid afhangt van proeven, welken ik niet in staat ben te doen: ik kan alleen wenschen dat eenige Heeren, die in de Scheikunst ervaren zyn, t'een of ander tyd, deeze lichaamen onderzoeken, om te zien, of ze in de daad samengesteld zyn uit het gene wy eigenlyk zouten noemen, en van welk soort.

Het is jammer, dat geen meer scheikundige proeven gedaan zyn, tot onderzoek van de natuur der Delfstoffen,

PROEVE OM 'T VERLIES VAN HONIG VOOR TE KOMEN, EN DE HONIGBYEN, GEDUURENDE DEN WINTER, IN 'T LEEVEN TE BEWAAREN (*).

IK heb verfcheide proeven in 't werk gefteld om, geduurende den Winter, de Honigbyen in 't leeven te bewaaren, en fchoon, in 't algemeen, met geen zeer gelukkigen uitflag, denk ik nogthans rede te hebben om daar mede voort te gaan, en anderen te raaden, om, 't geen ik den voorgaanden Winter deed, te volgen; de handelwyze is zeer eenvoudig en niet kostbaar, en alleen gelegen in de Byen op eene koele en donkere plaats te houden.

'T Geen my aanleiding gaf om deeze proeve te neemen was de opmerking, hoe eene zekere trap van koude de Byen bedwelmde, en hoe dezelfde trap van koude aanhoudende, zy ook in denzelfden ftaat verbleeven, tot zy in een warmer plaats gebragt, terftond weder begonnen te leeven en te woelen.

Met dit oogmerk bragt ik twee korven in een koude donkere fchuur, dit deed ik in 't midden van September en liet ze daar blyven tot het midden van April des volgenden jaars. Buiten in een warmer lugt geplaatst, bekwamen zy terftond, en zy fcheenen fterker dan de Byen in andere Korven, op de gewoone wyze behandeld. Deeze *kloekheid* volhardde den geheelen Zomer, en zy vermenigvuldigden fterker dan ik oit voorheen gezien had. 't Is waar zy zwermden dit jaar laater, dan in voorgaande Zomers; doch dit was het geval van veele andere Byen in deeze ftreek, en fchoon zulks altoos mogt plaats hebben, denk ik dat de andere voordeelen dit laater zwermen ryklyk zullen kunnen ophaalen. Lieten myne omftandigheden toe vroeg in de Lente na 't land te gaan, om myne Byen zelve op te pasfen, ik zou ze eenige weeken vroeger in de open lugt brengen, zorgvuldig agt geevende op de veranderingen van het weer, fluitende op een guuren dag de openingen van den korf digt, welk eene zorgvuldigheid men niet kan verwagten van Dienstbooden of Tuinlieden, die andere dingen te verrigten hebben.

Ik meen in dit faifoen vier korven op de donkerfte en koudfte plaats te brengen, welke ik kan vinden: en naardemaal in een yskelder de grootfte en beftendigfte koude is,

(*) *London Magazine.* For July.

is, zal ik, op 't aanbod van twee myner Vrienden, die een yskelder hebben, een korf op 't ys plaatzen. Volgens alle berigten doodt de ftrenge Winterkoude in *Siberien* de Byen niet; en in *Rusland*, waar de winters ftreng vallen, brengen zy overvloed v n Honig voort, en hier uit denk ik dat 'er geene graad van koude is, of wy kunnen zonder gevaar de Byen daar aan bloot ftellen.

Wanneer deeze Proeve om de Byen, den geheelen Winter, en het Voorjaar, in flaap te houden, zo dat zy geen honig nuttigen, wel gelukt, zyn wy ver gevorderd: inzonderheid daar de Heer WILDMAN (†) ons heeft aangeweezen hoe wy, zonder de Byen te vernielen den Honig kunnen wegneemen. Zo veel ik hier te lande heb waargenomen, verliezen wy boven al veel Byen, door dien zy uitgelokt worden om in de Lente by helderen zonnefchyn uit te vliegen, fchoon 'er mogelyk vorst in de lugt is, die hun doodt en belet weder te keeren: eene vroege warmte zet ook de Koningin aan om eitjes te leggen, en een groot getal is uitgebroed, en aast op den geringen voorraad in den korf overgebleeven, die opraakt eer de velden met bloemen en kruiden bezet zyn, om nieuwen voorraad uit te haalen.

„ Overeenkomftig met deeze Proeve is de waarneeming van den Eerw. WHITE, die, in zyne *Method of preferving Bees*, fchryft, dat de Byen, die aan de noordzyde van een gebouw ftaan, welks hoogte in den winter belet dat de Zonneftraalen daar over heen komen, minder van haar voorraad nuttigen, ja wel de helft minder dan die in de Zon geplaatst zyn; want zeldzaam komen zy voor den dag, zy eeten weinig, en nogthans zyn ze in de Lente zo yverig in 't werken, en zo gereed tot zwermen, als die welke in den voorgaanden Herfst tweemaal zo veel Honig hadden".

(†) Zie hier van *N. Vaderl. Letter-Oeff.* III. D. 2 St. bl. 149.

OVER DE ALGEMEENE OORZAAK VAN DE KOUDE IN DEN WINTER, EN DE HETTE IN DEN ZOMER. *Door den Heer* DE MAIRAN (†).

VEelvuldige aangelegene en moeilyke vraagftukken zyn 'er, die men, ter oorzaake van eene fchynbaare ligtheid en gemaklykheid, over 't hoofd gezien en des voorftellens on-

(†) *Hist. de l'Acad. des Sc. de Paris* Ao. 1765.

onwaardig gekeurd heeft. Onder deeze hebbe men, buiten tegenspraak, te tellen, welke de oorzaak moge weezen van de Koude in den Winter, en van de Hette in den Zomer? Een verschynzel waargenomen zo lang de wereld *gestaan* heeft, en dat bestendig toegeschreeven is aan de meer of min sterke, de steiler of schuinscher, de korter of langduuriger aanhoudende werking der Zonnestraalen. Niemand vermoedde dat 'er eene andere oorzaak kon weezen, medewerkende met die algemeen aangenomene, en die 'er wel het meeste aan toebrengt.

De Heer DE MAIRAN was de eerste die, in den jaare 1719 twyfelde of het onderscheid van de hoeveelheid en de werking der Zonnestraalen de eenige oorzaak was van het verschil der Jaargetyden, of, om nauwkeuriger te spreeken, van Hette en Koude. Hy gaf zyne eerste bedenkingen, over dit onderwerp op, in eene Verhandeling, die *toen in* de Academie geleezen, en, in het deel voor het jaar 1719, geplaatst wierd. Dit geschrift werd, in den jaare 1721 gevolgd door een ander, waar in de Heer DE MAIRAN onderzogt hoe veel de Zonnestraalen verzwakten, door den Dampkring op onderscheidene hoogten door te gaan; en waar in hy tevens betoogde, dat, al het overige gelyk gesteld zynde, eene bedding van Dampen van eenpaarige dikte in de Zonnestraalen eene breeking veroorzaakte, die te grooter was, naar gelange van de mindere *dikte*.

Deeze twee Stukken, en inzonderheid het *eerste*, waren geschikt om aan te toonen, dat 'er, in den Aardkloot, een beginzel van Hette huisvestte, volstrekt onafhanglyk van de werking der Zonnestraalen; dewyl, zonder zodanig een beginzel te stellen, de betrekkingen van Hette en Koude, door de Thermometer aangeweezen, geheel onoplosselyk en volstrekt strydig waren met alle de proeven op dit onderwerp genomen.

Het stuk, derhalven, dat hier in geschil staat, is, of de verandering van Hette in den Zomer, en van Koude in den Winter, evenredig is, en nauwkeurig overeenkomt met de werking der Zonne in die twee Jaargetyden, in welk geval het zeer wel aan die oorzaak alleen mogt worden toegeschreeven; en zo niet, te bepaalen welk deel dezelve daar in hebbe, om dus te kunnen bepaalen de grootheid van eenige andere oorzaak, welke medewerkt om dat verschil te wege te brengen.

Dit is de weg door den Heer DE MAIRAN ingeslaagen. De waarneemingen van vyftig jaaren, die hy in dit Geschrift

schrift opgeeft, toonen ons de hoeveelheid, of liever, de betrekking van de Hette in den Zomer, en de Koude in den Winter, die volgens de Thermometer van den Heer DE REAUMUR, ſtaat als 1206 tot 994, dit verſchil is voortgebragt door alle oorzaaken die tot dit uitwerkzel iets kunnen doen, en men kan, door uitrekening, vinden, en met zekerheid bepaalen, welk eene evenredigheid de werking van de Zon in den Zomer heeft tot die in den Winter. Waar uit volgt, dat de vergelyking van deeze twee evenredigheden, ons nauwkeurig zal opgeeven de ſterkte van de oorzaak, die met de werking der Zonne ſamenloopt, om het verſchil der Jaargetyden hervoort te brengen.

Om voorts het geen de Heer DE MAIRAN, omtrent dit Onderwerp zegt, wel te verſtaan, zonder onze Leezers die, voor 't grootſte gedeelte, geen genoegen zouden ſcheppen in zyne breedvoerige betoogingen hier geplaatst te vinden, daar mede op te houden, zal het noodig weezen eenige Spreekwyzen van dien Heer gebruikt hier kortlyk te verklaaren. Hy noemt, by voorbeeld, *Zonne Zomer en Winter*, 't geen de werking der Zonne alleen, zonder eenige andere bykomende oorzaak, voortbrengt by de twee Zonneſtanden: en de graaden van Hette en Koude, ontſtaande uit de berekening der Sinusſen van de hoogte der Zonne, en de andere oorzaaken daar van afhanglyk, *Drieboekmeetkundige graaden of deelen.* Onder de benaaming van *Weezenlyken Zomer en Winter*, begrypt hy de maate van Koude en Hette by elken Zonneſtand waargenomen: en, vermids deeze maate afgemeeten wordt, door behulp van de Thermometer, noemt hy de graaden of deelen dier maate *Thermometerſche graaden of deelen.* Behalven *den weezenlyken Zomer en Winter*, heeft hy een anderen Zomer en Winter bedagt, die hy den naam van den beredeneerden of *rationale* geeft, verſtaande daar door de Hette en Koude gevoeld op allerlei breedten, door de werking van het Middelpuntig vuur, alleen gepaard met die der Zonneſtraalen, 'er alles aftrekkende wat van de byzondere plaatsgeſteltenis of toevallige oorzaaken bykomt. Eindelyk noemt hy *Middelpuntig vuur*, dat beginzel van Hette, 't geen uit het middelpunt der Aarde ſchynt voort te komen, en zamenwerkt met de werking der Zonne, om den graad van Hette in den Zomer, en de maatiging der Koude in den Winter te veroorzaaken.

't Is baarblyklyk, zegt onze Schryver, dat om in ſtaat te zyn tot het vergelyken van de *Zonne Zomers en Winters*, al-

alleen in *Driehoekmeetkundige deelen* uitgedrukt, met de *Weezenlyke Zomers en Winters*, door *Thermometersche graaden* aangeduid, 'er eene algemeene maat moet vastgesteld worden. Hier op bepaalt hy dat de graad van REAUMURS Thermometer overeenkomt met $416\frac{1}{32}$ Driehoekmeetkundige deelen, waar van 'er 15233 het verschil tusschen den Zomer en Winter te *Parys* uitdrukken. Langs deezen weg krygt hy eene Formula, die, op elke gegeevene breedte, het vermogen van 't Middelpuntig uitvloeizel, dat ten grondslage strekt van de bestendige Hette, onder elke lugtstreek, en waar aan de Hette der Zonne in den Zomer en in den Winter toegevoegd wordt. Deeze *Formula* stelt hem in staat om eene tafel op te maaken, die, in eenen opslag, zyn geheele Stelzel affchetst.

Het enkel inzien van dezelve toont onwederspreeklyk het bestaan van een *Middelpuntig vuur*. En, in de daad, hoe kon anderzins de evenredigheid van den *weezenlyken Zomer en Winter* verklaard worden, welker verschil maar 32 in 1026 is of een twee en dertigste van 't geheel, terwyl de evenredigheid van den *Zonne Zomer en Winter* tot elkander staat bykans als 17 tot 1? 'Er moet noodwendig een bron van bestendige Hette in de Aarde weezen om dit verbaazend verschil te doen verdwynen, en 't is ten minsten zeer waarschynlyk, dat dit beginzel der Hette by of in het middelpunt der Aarde gevonden wordt. Het betekent niets te zeggen, dat deeze Hette hervoortkomt van de werking der opeengepakte Zonnestraalen; want in dit geval zou dezelve altoos toeneemen, dat niet gebeurt: en wy zullen straks eene menigte van redenen te berde brengen, die zamenloopen om dit toe te schryven aan een vuur in 't middelpunt des Aardbols geplaatst, welke uitvloeizels door den min of meer dikken en vasten korst, die 't zelve overdekt, heen dringen.

Zonder dit *Middelpuntig vuur*, en de uitvloeizels van 't zelve, zou de geheele Aarde een groote klomp van leevenloos en onvrugtbaar ys weezen; naardemaal als dan geene andere Hette dan die der Zonne haar zou verwarmen. Nu, veronderfteld zynde, dat twee derde deelen van den Aardkloot door de Zonne verlicht worden, ('t welk veel meer is dan in de daad plaats heeft,) en dat de kragt der Hette gelyk staat met die des *Zonne Zomers* onder den middaglyn, zal de som daar van niet meer weezen dan eene gelyke gematigdheid die twintig graaden op de Thermometer zou tekenen; maar duizend van deeze graaden worden 'er vereischt

eischt om water buiten bevriezen te houden; over zulks is het blykbaar, dat, zonder *Middelpuntig vuur*, de Aardkloot geduurig bevroozen en geheel onvrugtbaar zyn zou. Tot Onderaardsche opbruisfingen neemt men vergeefsch de toevlugt, hier van te spreeken wederspreekt zich zelven, als men in aanmerking neemt, dat opbruisfing of gisting geene plaats kan hebben, zonder eene genoegzaame maate van Hette en vloeibaarheid; en waar zou die Hette en vloeibaarheid gevonden worden, in de deelen van een volstrekt bevroozen klomp?

Zonder dit *Middelpuntig vuur* kan men geene voldoende en genoegzaame rede geeven voor de gelykheid der Zomers, die over de geheele Aarde met de daad plaats gehad hebben. Maar de keurige stelling van NEWTON, HUYGHENS en LEIBNITZ over de formeering der Aarde aanneemende, en 'er het bestaan van een *Middelpuntig vuur* byvoegende, volgt de verklaaring van dit verschynzel van zelve. Indien de Aarde, gelyk deeze bekwaame Natuurkundigen veronderstellen, eene vloeibaare stoffe geweest is, of zelf eene papagtige stof, die zich bewoog en omwentelde, en hard werd door het schynzel der Zonne, zou die verharding te dieper doorgedrongen zyn, naar maate dezelve meer daar aan was blootgesteld. Dan 't is zeker dat dit het geval was der verbrandde lugtstreeken, en dat gevolglyk de korst der Aarde daar dikker en minder doordringbaar voor de middelpuntige uitvloeizels moet geweest zyn; om dezelfde rede zal die dikheid altoos geevenredigd weezen aan de kragt der *Zonne Zomers*, en, naardemaal die dikheid eene hinderpaal is, welke de middelpuntige uitvloeizels belet, zullen zy te minder weezen, naar maate de *Zonne Zomer* heeter is, en dit zal die volkomene gelykmaatigheid veroorzaaken.

Deeze eenpaarigheid kan egter gehinderd en verstoord worden. Ketens van bergen en een land natuurlyk hoog liggende, maaken de korst dikker en den tegenstand tegen de middelpuntige uitvloeizels grooter. Uitgestrekte banken van rots, onder den grond bedolven, kunnen 't zelfde uitwerkzel hervoort brengen. En een van beide deeze oorzaaken, en mogelyk beide teffens, maaken de Koude in *Siberie* en sommige andere Landen zo streng, terwyl men op dezelfde breedte elders veel gemaatigder lugtsgesteltenis aantreft. De Zeen, die door derzelver diepte nader aan deeze uitvloeizels des middelpunts komen, krygen daar door een aanmerkelyken trap van Hette. Volgens de waarnemin-

mingen van den Graaf DE MARSIGLI is de Hette der *Zee* bestendig. Zomer en Winter 10½ graad op de Thermometer van REAUMUR: dan een meerder of minder diepte, en louter toevallige omstandigheden, maaken hier in *wel* eenige verandering.

De Dampkring staat, zo wel als de Zee, bloot voor deeze uitvloeizels des middelpunts. Zy doordringen denzelven eerst naar maate van haaren afstand van de Aarde, en vervolgens naar gelange van de dun of dikheid der onderscheide lugt-kolommen; daar het blykt dat de lichaamen geene Hette ontvangen of behouden dan naar maate hunner digtheid. Dewyl nu de Dampkring in de bovenste deelen veel minder digt is dan in de benedenste, zo volgt, dat de werking der uitvloeizelen van het middelpunt, schoon vry merkbaar naby de Aarde, van weinig betekenis wordt in de hoogere gewesten; hier uit kunnen wy ons een begrip vormen van den Hagel, die boven in de lugt gevormd word, en van het Ys, dat de toppen der Bergen, in 't midden zelf van de verzengde lugtstreeke, bedekt.

Deeze zelfde vermindering der Hette, op de onderscheidene hoogte in den Dampkring, dient desgelyks om een verschynzel van eene andere natuur op te lossen. De beroemde Heer MARIOTTE hadt een' regel ter neder gesteld, om, door de Barometer, de hoogte der Bergen te bepaalen, te weeten, dat aan gelyke hoogten van de *kwik in* de Barometer, dikker beddingen van lugt zouden beantwoorden, naardemaal de lugt in die deelen minder zwaar zou zyn. Dit zal in de daad zo weezen, wanneer de lugtbedding genomen wordt op een hooger plaats; dewyl ze daar ontslaagen zal zyn van al het gewigt der benedenlugt. De Heer MARIOTTE hadt deeze evenredigheid bepaald door 't berekenen van het gewigt van ieder bedding, voortgaande van naastbygelegene beddingen tot de Aarde, wier dikheid hy wist dat aan zekeren graad, door de kwik aangeweezen, beantwoordde: maar de ondervinding heeft getoond hoe deeze regel geenzins doorging, wanneer de hoogten eenigermaate aanmerkelyk wierden. Men heeft hier uit aan de berekening van MARIOTTE beginnen te twyfelen: maar hy was des niet te beschuldigen: dit kwam veel eer voort uit de ongelykheid van de werking der uitvloeizelen van het middelpunt, die dit lugtgewest naby de Aarde merkbaar verwarmen, terwyl ze in de hoogere gewesten weinig of geene uitwerking te wege brengen: hier op zou de Heer MARIOTTE, hadt hy het geweeten, in zyne re-

rekening, zeker agt gegeeven hebben; dus werdt door 't *Middelpuntig vuur* te stellen die regel met de ondervinding eenstemmig gevonden.

De jaargetyden en derzelver veranderingen, de Zee, de Aarde, de Lugt, met één woord, alles wat tot onzen Aardkloot behoort, schynt daadlyk verbonden met de veronderstelling van een *Middelpuntig vuur*; dan 'er is nog eene bedenking die dit meer bekragtigt. Niemand is onkundig van de groote gelykvormigheid der Planeeten met onze Aarde. Zy zyn ook vaste klooten, in staat om het licht te rug te kaatzen, zy hebben eene omwenteling waar door de beurtwisselingen van dag en nagt plaats vinden. Zy beschryven, gelyk de Aarde, uitmiddelpuntige ronden rondsom de Zon, hebben helderder en duisterder vlekken, en een As meer of min hellende na den weg dien zy loopen; de verstafgelegene zyn voorzien van Maanen of wagters, die haar geduurende den nagt verlichten. Daar 'er nu zo veele gelykvormigheden zyn, is het niet te verwonderen, dat veele bekwaame Natuurkundigen die Sterren even bewoonbaar als onze Aarde aanmerkten. Maar wat zou 'er worden van de Inwoonders, ten minsten als ze onze gesteldenis hadden, in *Saturnus*? de afstand van de Zon, tien maalen grooter dan die der Aarde, moest ze van koude doen verstyven en vergaan. Wat zou 'er worden van de Inwoonders in *Mercurius*, zo naby de Zon, dat ons Water in een oogenblik daar in damp zou vervliegen? —— Maar, laaten wy hier een weinig met onze gedagten stil staan, en in opmerkinge neemen dat de werking van de Zon, op onzen Aardkloot niet het negen-en-twintigste gedeelte haale van de middelpuntige uitvloeizels in den Zomer, en het vier of vyfhonderste gedeelte in den Winter, dan zullen wy ras bemerken dat de Hette der Zonne in *Saturnus*, noch in *Mercurius*, op zich zelve voldoen kan; maar een *Middelpuntig vuur* in deeze Dwaalstarren gesteld zynde, zal *Mercurius*, harder geworden door de Zon, maar weinig uitvloeizels door laaten, terwyl *Saturnus*, veel min gehard, dezelve in overvloed hebbe; en de gelykheid zal nog volmaakter zyn, als wy aanmerken, dat gelyk de verharding der buitenkorst altoos in een omgekeerde rede staat tot de kragt der uitvloeizelen, zy ook in eene regte rede staat tot de Hette der Zonne.

De groote afstand van, of de nabyheid der Planeeten aan de Zon, leveren derhalven geene genoegzaame rede op, om ze als onbewoonbaar aan te merken. Dusdanig een oordeel

te vellen zou zo ongegrond weezen als de handelwyze der Ouden, die de verzengde lugtstreek onbewoonbaar noemden. —— Maar worden de Dwaalstarren waarlyk bewoond? De Heer DE MAIRAN beweert niet dat het zo is, maar vergenoegt zich met aan te merken, dat ze, volgens zyn Stelzel, niet onbewoonbaar zyn.

COPIE VAN EEN BRIEF, GESCHREVEN OP DE RHEEDE VAN NAZARETH.

Op het toegestane verlof des Schryvers van gebruik te mogen maken van deze Copie, hebben wy niet getwyfeld 'er ons van te bedienen: vertrouwende dat het verhael der hier gemelde plegtige visite by zyne Majesteit, den Koning van *Nazareth*, *Caap de Loop* en *Majombe*, op de Guineesche Kust, velen onzer Lezeren niet ongevallig zal zyn. Wy vleien ons met de verwachting dat zulks den Heer Schryver zal aenspooren, om ons meer soortgelyke stukjes ter hand te stellen, welken enigermate konnen dienen, om ons een nader denkbeeld te geven, van de bogt van Guinea en deszelfs bewooners, dan wy tot nog bezitten. Dit gewest tog, en de zeden van dien Landaert, zyn ons genoegzaem onbekend; men heeft 'er altans niet dan zeer gebrekkige en oppervlakkige beschryvingen van: en de oorzaek waer uit dit ontstaet, is niet ver te zoeken. Deze Landstreek word zeer zelden bezogt van enige andere Europeanen, dan van Goud- en Yvoir-handelaren, die zig alleen op de Negotie toeleggen; en meerendeels menschen zyn, welken geen den minsten smaek hebben in iets, dat naer geleerdheid of kundigheden der Natuurlyke Historie zweemt. (*) —— Dog dit in 't voorbygaen; zie hier de ons toegestane Copie.

Myn

(*) Wy kunnen niet wel nalaten, by deze gelegenheid, hier by te brengen, de volgende oordeelkundige Aanmerking der Schryvers van het *Journal Encyclopedique*, 15. *Fev.* 1769. *pag.* 19.

„ *Voila tout ce qui nous a été transmis de la philosophie des Phéniciens. C'est bien peu de chose. Seroit-ce que l'Esprit de commerce est contraire a celui de la Philosophie? Seroit-ce qu'un peuple qui ne voyage que pour s'enrichir, ne songe guère a s'instruire? Je le croirois volontiers. Que l'on compare les essaims incroyables d'Europeans qui ont passé de nôtre monde dans celui que Colomb*

Myn Heer, en veelgeachte Vriend!

Het zoude my zeer ſpyten, indien myne voorige Brieven u niet ter hand geſteld waren, dewyl ik u in dezelven van alle de wederwaardigheden, op onze reize voorgevallen, een omſtandig verſlag gedaan hebbe. Het verhaal van den allereiſelykſten ſtorm, (welken wy by de zoute

à découvert, avec ce que nous connoisſons de l'Histoire Naturelle des Contrées qu'ils ont parcourues, et l'on jugera. Que demande un Commerçant qui deſcend de ſon vaisſeau ſur un rivage inconnu? Est ce, quel Dieu adorez vous? avez vous un Roi? quelles ſont vos Loix? Rien de tout cela. Mais avez vous de l'or? des peaux? du Coton? des Epices? Il prend ces ſubſtances, il donne les ſiennes en échange; Et il recommence cent fois la même choſe, ſans daigner ſeulement s'informer de ce qu'elles ſont, comment on les recueille? Il ſçait ce qu'elles lui produiront à ſon retour, et il ne ſe ſoucie pas d'en apprendre d'avantage. Voila le Commerçant Hollandois. Et le Francois? Il demande encore: Vos femmes ſont elles jolies?"

Dat is:

Zie daer alles wat ons van de Philoſophie der Pheniciers ter hand gekomen is. 't Zegt waerlyk niet veel. Zou men zo ſchrael een bericht ook daer aen moeten toeſchryven, dat de geest van Negotie ſtrydig is met dien der Philoſophie? Zou men moeten denken, dat een Volk 't welk geene reistochten doet, dan met oogmerk om zich te verryken, 'er niet zeer om denkt om zich verder te laten onderrichten? Ik ben niet vreemd van zulks te gelooven. Men vergelyke het ongeloovelyk groot aental van Europeërs, die uit onze oude Waereld overgeſtoken zyn, naer de nieuwe door Columbus ontdekt, met het geen wy weten van de Natuurlyke Historie der Gewesten, die ze doorkruist hebben; en oordeele dan wat men hier van te denken hebbe. Wat vraegt een Handelaer, die van boord komt, en den voet op een onbekenden oever zet? Vraegt hy, hoedanig een God dient gy? hebt gy een Koning? naer hoedanige wetten leeft gy? Niets van dat alles. Maer, hebt gy Goud? Hulden? Cattoen? Speceryen? Hy neemt deze Waaren, verruilt 'er de zynen tegen; en doet dit honderdmael op nieuws, zonder dat hy zich eens verwaerdigt, om 'er na te vernemen van welk een aert die Waaren zyn, en hoe men dezelven inzamelt. Hy berekent het voordeel dat 'er op te behalen is, als hy ze behouden in 't Vaderland brengt, en hy bemoeit zich niet om 'er iets meer van te weten. Zie daer den Hollandſchen Handelaer. En wat doet een Franſche? Hy vraegt nog daer en boven: Zyn uwe Vrouwen bevallig?

Kk 2

te Eilanden hebben uitgestaan) en onze verdere tegenspoeden, zullen u, misschien, myn noodlot hebben doen beklaagen, en mogelyk wel eenige traanen hebben doen storten. Maar aan den anderen kant ben ik verzekerd, dat gy myn togtgenoot naar den Koning van *Sestos* (*a*) wel had willen zyn. Het koddig gewaad van zyne Majesteit, en inzonderheid de twee oude, bruine, verlegene en ongekamde Parniken, zouden u, ongetwyfeld, tot schaterens toe, hebben doen lachen. Wat my betreft, ik heb by die gelegenheid ondervonden, dat zeker Fransch Dichter geen ongelyk heeft, wanneer hy zegt

„ *L'ennui du beau nous fait aimer le laid,*
„ *Et préférer le moindre au plus parfait.*

Ik durf u verzekeren dat ik my op de Grein-kust zeer wel gediverteerd hebbe; en ik kan u tevens betuigen, dat ik hier te *Nazareth* (*b*) myne ledige uuren met een ongemeen vermaak doorbrenge; schoon het thans, met de negotie in Wasch en Yvoir, gantsch niet naar 't genoegen van onzen Captein gaa. Dog dit is eene zaak die my nimmer tot de Hypochondrie zal doen vervallen; en ik vertrouw dat gy daar van ten vollen verzekerd zyt.

Duizendmaal wensch ik u by my te zien, om ooggetuigen van myne divertissementen te zyn: want het is my onmogelyk u het honderdste gedeelte van alles, dat my hier een aangenaam tydverdryf verschaft, mede te deelen. Hoe vermaaklyk zoude het zyn, indien wy hier, samen, de Negers over hunne manier van kleeding, levenswyze, gewoonten, enz. belachten; terwyl die Negers zig ten onzen koste vermaaken, over onze houding, kleederen en Europeesche gewoonten! Ieder volk houd immers zyne zeden en gewoonten voor de besten.

Wanneer de Negotie des avonds klaar is, dan gaa ik, veeltyds onder het rooken van een pypje, met den Captein rond om onze *Logie*, (*c*) in een zeer aangenaam Bosch wandelen, alwaar het geluid van Wilde Dieren en Insecten, geen onaangenaame melodie verschaft. Dog niets is 'er vermaakelyker, dan de Negers, aldaar, met hun huis-

ge-

(*a*) Eene stad op de *Grein-kust* in Africa.
(*b*) Eene Handelplaats in de Bogt van *Guinea*.
(*c*) De plaats alwaar de Handel gedreeven wordt.

gezin, rondsom een groot vuur, gecampeerd te zien. Zo dra zy ons gewaar worden, beginnen zy te zingen en te dansen; de belachelyke gebaarden, de buitenspoorige capriollen, en de toetakeling der Zangers en Zangeressen, verschaffen ons een onuitspreekelyk plaisier, en doen ons niet zelden lachen dat de lever schudt. Waarlyk, myn vriend, ik durf u verzekeren, dat dergelyke Balletten my meer amuzeeren dan het Bal, dat ik, voor twee jaaren, op den 8. Maart in den Haag, bygewoond hebbe.

Den dag breng ik door, met de Negotie by te woonen; met wandelen; met den Prins *Joris Pieter Kolve* (*a*) te praaten; een pypje tabak te rooken; de taal te leeren, en zomtyds een glaasje met zyne Koninglyke Hoogheid te drinken. Gemelde Vorst is een Man van omtrent 30. jaaren. Hy is niet ontbloot van verstand; spreekt de Portugeesche Taal vry wel; en verstaat ook wat van de Nederduitsche, die hy geleerd heeft op een Zeeuwsch Schip, waar mede hy, voor eenige jaaren, een reisje naar de Yvoir- Goud- en Slaave-kust heeft gedaan. Na zyne terugkomst heeft hy drie Dorpen, aan de overzyde der Riviere, laaten bouwen; aan welken hy, ter gedagtenisse van de verre Landen welken hy bezogt heeft, de naamen van *Caap la Hoc*, *Sacconde*, en *Accra*, gegeeven heeft; zynde drie Handelplaatzen, welken de eer gehad hebben van het meest aan zyne Koninglyke Hoogheid te behaagen.

De gemelde drie Dorpen zyn maar een kwartier uurs van onze Logie gelegen; en die nabyheid geeft my aanleiding om 'er dikwyls te gaan wandelen. Zy zyn zeer klein, dog netjes bebouwd. De Prins woont met zyn huisgezin, (welk in vier Vrouwen, verscheiden Kinderen, en een gedeelte van zyne jongere Broeders en Zusters, bestaat,) in dat 't welk hy *Sacconde* genoemd heeft. Gemelde Vorst is byna geheele dagen by ons in de Logie; hy bemoeit zig zeer weinig met de Negotie, maar brengt zyn tyd door, met rooken en praaten; met ons soopjes en andere kleinigheden van weinig waardy af te troggelen, die men hem, welstaanshalven, niet durft weigeren. Zyne Wyven verstaan haar ook op dergelyke bedelaaryen zeer wel, en zyn extra groote liefhebsters van sterken drank. Voorts zyn ze zeer Coquet, en gemeen met ons Scheepsvolk: en niets verwondert my meer, dan dat hier geen klei-

(*a*) Erfprins en oudste Zoon des Konings van Nazareth.

kleine Mulatten voor den dag komen, 't geen nog nooit in deze Landstreek gezien is; schoon het op andere plaatzen van Guinea, en inzonderheid op de Goud-kust, zeer gemeen zy.

Wy krygen ook dikwyls een bezoek van zyne Majesteit, *Jacob Jansen*, (a) Koning van *Nazareth*, *Caap de Loop* en *Majombe*; vergezeld van eenige Heeren en Dames van zyn gevolg. Uitgenomen een groote mantel, en de Koninglyke Byl of Ryksstaf, is de Koning niet beter dan zyne Onderdaanen gekleed. Ook is de Prins niet prachtiger in zyn gewaad; maar hy draagt gemeenlyk eene Muts op zyn hoofd, die zeer fraai met roode Papegaais-pluimen versierd is.

Onze Captein is van meening om eerstdaags van hier naar *Rio de Gabon* (b) te vertrekken, en den Onderstuurman hier ter plaatze in de Logie te laaten, om de Negotie te doen. De Captein en ik zyn verpligt geweest, om een plegtig bezoek by den Koning, in zyne Residentie-stad, af te leggen, om gemelden Onderstuurman in deszelfs gunstige protectie te beveelen; waar van ik u een kort verhaal zal mededeelen.

Den 26. July dezes jaars, maakten wy ons des morgens, met het aanlichten van den dageraad, gereed, om naar die Koninglyke Residentie-plaats, genaamd *Batavia*, te vertrekken, met ons gevolg, dat in 24. Negers bestond. Naamlyk 1. Trompetter, 4. Schutters, 4. Draagers, 4. Edellieden, 2. Lakeijen, 3. *Merkadoors* of Kooplieden, en 6. Krygshelden, die, met Pieken en Sabels, wel gewapend waren, en ons tot eene Lyfwagt verstrekten. Wy voorzagen ons niet alleen van Buskruid, maar ook van Moutbrandewyn, om ons gevolg onder den weg te tracteeren. Ten 8. uuren vertrokken wy, met onzen stoet,

(a) Broeder van den ouden Koning, doorgaans *de Koning van de drie Paruiken* genoemd; om dat hy, wanneer hem door zekeren Captein drie paruiken vereerd waren, dezelven alle drie te gelyk droeg. Als hy deswegens door den gemmelden Captein wierd uitgelachen, gaf hy ten antwoord: „Dat hy zeer wel wist, dat de Koningen in „Europa slegts eene paruik te gelyk droegen; maar dat hem de „eer, van 'er drie te draagen, van regtswegen toekwam; om dat „hy het Opperhoofd van drie Koningryken was."

(b) Eene Rivier, in de Bogt van *Guinea*, onder den Evenaar gelegen.

ftoet, van onze Logie. De Captein wierd in een grooten armftoel gedraagen, over eene kleine Rivier, die niet verre van onze Logie loopt; terwyl een Edelknaap my, op zyne Schouders, over dezelve droeg. Kort daar na kwamen wy aan het Dorp *Saccondé*, dat, door onze Schutters, met een Salvo van Snaphaanfchooten begroet wierd; terwyl de Trompetter intusfchen niet na liet helder op te blaazen. Wy marcheerden van daar landwaard in een kwartiers uur verre; alwaar men wederom, op de zelfde wyze, over eene Rivier gedraagen moest worden. Vervolgens kwamen wy, na redelyk lang door flegte wegen en hooge bosfchen gegaan te hebben, in eene fraaie Valei. In deze hielden wy halte, gaven ons gevolg Brandewyn, en ftaken onze pypen in den brand. De Trompetter en Schutters lieten zig weder wakker hooren, en 'er wierden verfcheiden gezangen, tot lof van den Captein, en van myn geringen perfoon, gezongen.

Na dat wy een groot kwartier uurs in die alleraangenaamfte Valei gepleisterd hadden, vervolgden wy onze reis; en marcheerden weder, door hooge bosfchen en flegte wegen, een groot half uur lang; tot dat wy op eene hoogte kwamen, welke niet verre van de Koninglyke Refidentie-plaats gelegen is. Deze heuvel verfchafte ons een verrukkend Landgezigt. Hier ging de Captein, op verzoek der Edellieden, (die men als Ceremonie-Meesters moet aanmerken) weder op den draagftoel zitten; welke op eene ftaatige wyze gedraagen wierd; even gelyk men in 't Vaderland de Lyken naar de begraafplaatzen draagt. De Trompetter, Schutters, Edellieden en Mercadoors gingen, naar rang, voor uit; onze Lyfwagt marcheerde ons op zyde, en de Lakeyen gingen agter ons.

Op zo deftig eene wyze trokken wy met onzen ftoet naar *Batavia*; en kwamen aldaar tot voor des Konings algemeen Gehoorvertrek, dat de *Palabber-Cagie* of Raadkamer genoemd wordt. Des Konings Muficanten, 4 Europeesche en 6 Inlandfche Trommels, gaven een verward geluid; terwyl 4 Krygsknaapen tevens wonderlyke grimasfen met hunne Sabels maakten. De Captein wierd driemaalen rondom het plein, dat voor 't Raadhuis is, gedraagen. Ondertusfchen lieten des Konings Schutters, gelyk ook de onzen, niet na, om ons, met Snaphaanfchooten, welkom te wenfchen, onder 't gefchreeuw van: *lang mogen de Blanken leeven!* Eindelyk kwam zyne Majefteit *Jacob Janfen* te voorfchyn.

De Koning nam den Captein by de hand; en gebood hem van zynen draagstoel af te stappen, om in de Zaal te treeden; alwaar hy hem tederlyk omhelsde, en welkom in zyne Residentie-plaats wenschte. De verdere wederzydsche pligtpleegingen wierden allen op zyn Boersch gemaakt: maar de Hovelingen van ons gevolg, en veele andere bedienden, vielen op hunne knien, wanneer zy den Koning aanspraken.

Na dat de Captein en ik op een Leuningstoel gezeten waren, maakte my de Koning dit Compliment: *Hier ziet gy den Koning; daar is myn Volk, en hier zyn myn geliefdste Wyven! Ik ben een Groot Man, en een Magtig Vorst! Zyt welkom blanke Fetisbi-man!* Ik liet niet na, hoewel met gedekten hoofde, zyne Majesteit voor zyne byzondere vriendelykheid dank te zeggen, en myn genoegen te betuigen wegens de eer, welke ik genoot van zoo een magtig Koning met al zyn pracht te zien. Vervolgens nam de Koning plaats in een fraaijen Armstoel, naast vyf jonge Vrouwen, waar van de oudste naauwlyks 18 jaaren oud was; en die allen voor volmaakte Schoonheden van hunne Couleur konden passeeren. Deze schoone Princessen waren allen met *Fidase* paantjes opgeschikt; en droegen het bovenlyf gantsch bloot, gelyk dit overal op Guinea de mode is; zy waren allen ongemeen fraai in 't hair gekapt, en versierd met zoo kunstig in elkander gewerkte en gevlogten krullen, dat ik sterk twyfele, of de vermaardste Fransche *Friseur* soortgelyke *Coëffures* wel zoude kunnen nabootsen: maar ik moet u ook zeggen dat de *pomade*, waar mede niet alleen het hair maar ook het gantsche lichaam van deze schoone Princessen besmeerd was, een zeer onaangenaamen reuk van zig gaf; dog mogelyk is deze reuk een zeker geneesmiddel tegen de *vapeurs*. —— Wat des Konings kleeding betreft; zyne Majesteit had op zyn hoofd, eerstelyk eene witte linnen Muts, voorts eene witte oude en ongekamde Paruik, en daar op een witten hoed met een goud boordzel; zyne verdere kleeding bestond in eene kalaminke Japon, een bont Hemd, eene chamoise Broek, een Neusdoek om zyn hals, een paar witte gaaren Kousen, (waar van de eene verkeerd aangetrokken was), en een paar roode Muilen.

Nauwlyks waren wy een half kwartier uurs gezeten, of de Koning stond op, en ging henen, zeggende, *ik kome aanstonds wederom*; en inderdaad hy kwam een omzien daar na weder in de Zaal, gekleed met eene andere geele Japon, en een zwarten Hoed met een *point d'Espagne* op zyn hoofd. Een Bediende volgde hem met twee groote potten Palmwyn,

wyn, die hy aan onzen Captein vereerde, om 'er ons gevolg mede te tracteeren.

Toen 'er omtrent een half uur verloopen was, en het muziek ons half doof had gemaakt, vroeg de Koning of wy zyn Paleis wilden bezigtigen, het geen wy deeden. Dit Koninglyk Huis bevonden wy, (om 'er geen verdere beschryvinge van te geeven) niet veel fraaier dan eene Woudbroeders kluis of gemeene Boere Schuur; wy zagen 'er een aanmerkelyk getal Brandewyn-kelders in, waar uit men ligtlyk kon begrypen, dat hy een liefhebber van dien drank is: ook wierden wy 'er eenige Snaphaanen, Assagaaijen en andere Krygstuigen, als mede verscheide andere beuzelaryen van weinig waarde, en daar onder eenige *Fetisbes*, gewaar. Het vorstelyk Gebouw bezigtigd hebbende, gingen wy het Dorp *Batavia* rond wandelen; terwyl zyne Majesteit het middagmaal voor ons liet bereiden; want wy hadden hem gezegd dat wy by hem zouden blyven eeten. —— Het Dorp bestaat uit 35 of 40 Huizen, of liever Hondehokken. Een van dezelven was nogtans, naar dezes Lands wyze, redelyk fraai, van binnen uitgewerkt en met beelden uitgesneeden. Allen zyn ze van Bamboezen gemaakt; die zonder spykers of nagels, maar met houte bindzels, aan elkander vastgehegt, met palmbladeren bedekt, en zoo digt doorvlogten zyn, dat zy noch Zon noch Regen doorlaaten. De Inwoonders dezer plaatze zyn byna allen van 's Konings Familie. Veele van dezelven waren Landwaards in om *Milbio*, *Potatos*, en andere levensmiddelen te zaaien en te planten, dewyl het hier nu de drooge tyd is.

Na dat wy het Dorp rond gewandeld hadden, kwamen wy weder by de *Palabber-Cagie*. Op onze aankomste begon het gantsche Muziek dezes Lands wederom zoo een eiselyk verward, en sterk geluid te geeven, dat men wel een baal Cattoen van nooden had, om zyne geluidvangers te stoppen. Ondertusschen kwam 'er een troep Negers voor den dag, die, op 't geluid van 't Negermusiek, dansten, en eene menigte van wilde en belachelyke gebaarden maakten: naderende, wykende, springende, draaiende, en hunne hoofden in 't voorby zwieren van malkanderen buigende, terwyl zy tevens eenige woorden mompelden (*). Zommigen

(*) Zommige Krygsdansen dezer Africaansche Volkeren schynen veel overeenkomst te hebben met die, welken, volgens *Lucianus*, by de Lacedemoniers in gebruik waren, bekend onder de naam van *Hor-*

gen van die danſers waren grilliglyk opgeſchikt met mutſen van Aape-vellen en oude paruiken; anderen droegen *Fetisſes* of glazen Coraalen om den hals; en zommigen hadden hun lyf met roode en witte vlakken geverfd, zoo dat zy 'er veel eer als Heintje pik dan als Menſchen uitzagen. Wanneer zy ruim een uur lang duizenden belachelyke gebaarden gemaakt hadden, weeken zy tot op een kleinen afſtand; en ondertusſchen kwam het zwarte Jufferdom op 't Tooneel, dat insgelyks haare kundigheid en vlugheid, door veelerleie ſoorten van Danſen, onder haar lieden vry bevalliglyk, vertoonde.

Wy gingen vervolgens in de *Palabber-Cagie*, alwaar ons de Koning verwagtte, in een ander habiet van Fidaſe paanen, met eene roode ſlaapmuts op zyn hoofd. Waarſchynelyk verkleedde hy zig zoo dikwyls, om ons te doen zien dat het hem aan geen kleederen ontbrak, ſchoon hy ons dikwyls (uitgenomen een paantje om zyn middel) naakt kwame bezoeken. Wy namen onze plaats by hem en zyne Raadsheeren, of de Oudſten des volks; ook zaten zyne geliefdſte wyven by ons, die mede andere paanen hadden.

Na dat wy, door het onophoudelyk en verward geluid van 't Neger-muſiek byna doof geworden waren, gingen wy met den Koning naar deszelfs Paleis; daar wy het Vorſtelyk middagmaal hielden; 't welk in een gekookt hoen, wat gebraaden *Piſang*, en gekookte *Potates*, beſtond. 'Er was noch Tafel, noch Tafel-laken of Servetten; het eeten ſtond op twee tafelborden, welken op een ledigen Genever-kelder gezet wierden; rondsom welken zyne Majeſteit op een Kelder, de Captein op een Bankje, en ik ook op een Kelder zaten. Eene oude verroeste yzeren vork was al het tafelgoed; deze wierd den Captein voorgelegd, en hy begon 'er mede te eeten, zonder verdere Complimenten te maaken. Terwyl ik zag dat de Koning, om een ſtuk van het hoen te eeten, zyn moeders vork gebruikte, nam ik een knipmesje uit myn zak, en begon ook wat te eeten. Ik laat u oordeelen, myn Vriend, hoe ſmaakelyk wy gegeeten hebben, inzonderheid van het hoen, 't welk naauwlyks half gaar

Hormus. ——— Andere hunner Krygsdanſen gelyken ook zeer veel naar die, waar van *Pyrrhus* voor den Uitvinder gehouden wordt; of naar die, welken by de Grieken, volgens het zeggen van *Athenæus*, *Enoplia* genoemd wierden. ——— De *Joniſche* Dans, waar van *Athenæus* (L. 14. p. 629.) ſpreekt, en welke thans in klein Aſia gedanst wordt, is de gemeenſte onder de Guineeſche Negers.

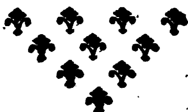
gaar was. Na dat wy dus lekkertjes gesmuld hadden, namen wy de vrypostigheid van zyne Majesteit om water te vraagen, om eens te drinken. Want al 't geene wy mede gebragt hadden, waar onder eenige bottels wyn waren, had hy al voor den middag, met zyn gulzigen stoet, opgeslurpt. Een oud wyf bragt ons voorts een groot glas Rivier-water, 't welk wy dronken, en waar mede ons middagmaal eindigde. Vervolgens vereerde ons de Koning nog drie groote bosschen *Pisang*.

Hier op namen wy, na dat de Captein onzen Onderstuurman aan 's Konings gunstigste bescherminge had aanbevoolen, afscheid van zyne Majesteit, en begaven ons, met ons gevolg, weder op weg naar onze Logie; alwaar wy 's namiddags ten vyf uuren aankwamen.

Deze Reistogt is my zeer wel bekomen, en ik bevinde my thans zoo welvaarende als ik ooit geweest ben; 't geen UE. uit den inhoud van dezen Brief ligtelyk zult kunnen opmaaken. Ons vertrek naar 't Vaderland is nog niet bepaald. Indien de gelegenheid zig opdoet om UE. nogmaals een Brief te schryven, zal ik niet nalaaten UE. het een en ander, aangaande de voortbrengzels van dit Land, als mede over de Zeden, Gewoonten en Godsdienst dezer Negervolkeren, mede te deelen.

Ik ben intusschen bezig om hunne Taal te leeren...

In 't Vryhandel-schip D. P. W. ter Rheede van *Nazareth*, den 30 July 1756.

WAAR-

WAARNEEMINGEN

omtrent de

LUGTS-GESTELDHEID, WEDER en WIND, te AMSTELDAM,

in *November* 1769.

D.	Barometer. 's morg.		's midd.		's av.		Therm. mo.	mi.	av.	Winds Streek. 's morg.	's midd.	's av.	Weder. Gesteldh.
1	29.	7	29.	8	29.	8½	51	57	53	Z W	Z W	Z W	Betr. Held.
2	—	8½	—	8½	—	7	52	56	51	W t Z	W t Z	—	—— Reg.
3	—	5	—	5	—	5½	51	57	55	Z	Z	Z	Reg. Wind.
4	—	7	—	5½	—	4½	53	58	55	—	—	—	— Stormig.
5	—	—	—	6	—	6	52	57	55	—	—	W	— Held.
6	—	5	—	6½	—	7	52	55	51	Z W	W	—	Wolkig. —
7	—	6½	—	7	—	5¼	52	56	51	—	—	—	Regen. —
8	—	5	—	4½	—	6	53	58	51	—	Z	Z W	Mist Reg.
9	—	8	—	9	—	9½	51	55	51	W	W	W	Betr. Held.
10	—	10	—	11½	30.	1	45	44	40	Z O	N O	N O	——
11	30.	2	30.	2	—	2½	35	39	35	O	O	O	Helder.
12	—	1½	29.	11½	29.	8	30	39	32	—	—	—	Vorst.
13	29.	6½	—	6	—	5½	37	46	44	Z	Z	Z W	Wolkig Rg.
14	—	5	—	4½	—	4½	42	47	44	O	N O	N O	Reg. Betr.
15	—	7½	—	9	—	10½	41	46	36	N	N	—	Helder.
16	—	10	—	—	—	9	32	41	32	N O	Z W	Z W	——
17	—	9	—	9½	—	11½	33	35	28	Z W	—	O	B. *Sneeuw.*
18	30.	0½	30.	1	30.	2	30	38	30	Z O	O	O	——
19	—	2	—	2	—	1½	26	34	33	O	Z O	Z	Held. Betr.
20	—	1½	—	1½	—	—	36	39	37	W	Z W	Z W	Betr. Reg.
21	—	1	—	0	29.	11	38	41	40	Z W	—	—	Regen.
22	29.	8	29.	6	—	4½	38	40	36	—	—	—	——
23	—	4½	—	5	—	6	36	41	38	W	W	N W	Buijig.
24	—	7	—	6	—	7	39	46	46	—	Z W	Z W	——
25	—	7½	—	8	—	9½	47	50	45	—	N W	N W	— Wind.
26	—	11½	—	11½	—	6½	44	44	49	W t N	W t N	Z W	Storm Reg.
27	30.	0½	30.	2	30.	4	43	44	42	N W	N W	N W	Buijig.
28	—	5½	—	5	—	2	42	45	42	—	—	Z W	Regen.
29	29.	8½	29.	8¼	29.	6	48	45	42	Z W	—	N W	Storm Bui.
30	—	9½	30.	0	30.	1½	44	47	40	N W	—	—	Held. Reg.

Hoogste Barometer d. 30. 5½ }
Laagste Barometer d. 29. 4½ } middelb. d. 29. 11.
Hoogste Thermometer gr. 58 }
Laagste Thermometer gr. 26 } middelb. gr. 42.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

ZEDIGE BEDENKINGEN OVER DE THANS WOEDENDE VEE-PEST.

IS 't nog geen tyd, ô Nederland! Is 't nog geen tyd, myne dierbare Landgenooten, om te ontwaken uit den verderfelyken ſlaap uwer zorgloosheit! Is het voor ons geen tyd, geen hoog tyd, om den God van Hemel en Aarde deemoedig te voete te vallen, onze boosheden van ons weg te werpen, en ons zelven in het ſtof diep voor Hem te vernederen! Zien wy niet dat de Toorn des Almagtigen tegens ons rookt, en wee onzer zo hy ontbrande, zo die in vollen vlam uitbarſte, wie zal tegen deszelfs hittigheit beſtaan? Een ſlaande, een verdervende Engel is uitgezonden, om ons te kastyden, om ons Vee, ons onſchuldig, ons loejend Vee, te dooden, om onze Runderen van ons weg te rapen! Om onze ſtallingen te ontledigen, en de verſchrikkelykſte verwoestingen aan te regten! Om uit ons midden weg te nemen de allergewenschte dingen! Om allerwege, waar 't voorheen vloeide van Melk en Boter, de ſchaarsheit onder ons te zenden! Ontwaakt, myne waarde Landgenooten, ontwaakt, uit uwen verderfelyken zonden ſlaap! Breekt uwe Ongeregtigheden af met wel te doen, belyd uwe misdaden, en kust de hand des Almagtigen, die over U is opgeheven. Wel aan, komt laat ons de ſlegtigheden vaar wel zeggen; laten wy onzen boezem zuiveren van verkeerdheden, en onze harten van Onregt! Komt, laat ons van het pad der zonden wyken, dat wy treden op den weg der Deugd.

Zouden wy nog langer kunnen twyfelen of God ons kastyd in zynen Toorn, of Hy ons ſtraft in zyne Grimmigheit, daar wy, ons gedrag nagaande, zo vele, zo overvloedig vele reden voor vinden zullen. Zouden wy meenen altoos maar ongeſtraft voort te kunnen zondigen, of wanen: God ziet het niet, Hy merkt het niet; laat ons maar voortwandelen naar het goeddunken onzer harten! Verſchrikkelyke gedagten! Hy zal ons dus doende nog met veel harder ſlagen ſlaan; Hy zal ons met zyne verderfelyke pylen treffen, hy zal ons verſchrikkelyk ſtraffen! Of zou

het Hem aan oordeelen, den Almagtigen aan straf onttrekken. ô Neen! Wy loopen gevaar, gewisselyk, wy loopen gevaar om nog veel gedugter plagen van den Hemel op ons te zien nederdalen! Of zyn wy ten eenemaal gevoelloos geworden. Wiens hart zou niet krimpen op het jammerlyk gesteen, het kermend geloei onzer Runderen; die, hulpeloos, om onzent wil geslagen, al zugtend ons te vergeefs als om hulpe smeeken! Of ons, met eene stomme taal, in het aangezigt verwyten; dat ze om onzen wil alleen, om onze smaadheden de jammerlykste smarten lyden moeten! Maakt nogtans dit alles geen indruk op onze harten, voelen wy onze Boezems niet eens aangedaan door een hartelyk medelyden; wel aan, laaten wy dan onzen eigen welvaard ter harten nemen, laat ons eigen behoud ons bewegen! Want waarlyk, God zal ons nog harder kastyden, Hy zal over ons den Toorn zyner Grimmigheit uitgieten!

Wat is ons gedrag ergerlyk in velen opzigte; hoe snood hebben wy vele, ontelbaar vele, zegeningen des Hemels ontvangen. Dit overwegende, myne Landgenooten, moest het onze aangezigten ten eene maal met schaamte bedekken. Weldaden hebben wy vaak met ondankbaarheit, zegeningen met koele onverschilligheit, en de grootste bewyzen van gunstige Langmoedigheit, met veragting, ja met ongodsdienstigheit, beantwoord! Welk een nadeelig besluit zullen wy hier uit voor ons moeten op maken? *Weldaden te ontvangen, en koel onverschillig te blyven, maakt den Ontvanger dezelven ten enemaal onwaardig. Maar die met schandelyke ondankbaarheit, met versmading, te beantwoorden, verdient, dat de Schenker der zelven zyn regtmatig ongenoegen, en verontwaardiging toone!* Hoe moet zulk een gedrag tegens den Hogen God gehouden billyk zyne straf opwekken, zynen yver gaande maken, zynen Toorn doen raaken, en eindelyk dien ten verderve in vollen vlam doen uitbarsten! Dus straft God ons naar billykheit; en wat staat ons, helaas! wat staat ons nog te wagten!

O, ondankbaar Nederland! ô, myne dierbare Landgenooten, laat ons wederkeeren tot onzen God; laten wy onze Deugden, waarom wy wel eer geroemd wierden, wederom oefenen; laat ons een Matig, een Godzalig leven leiden, de dartelheit, de wulpsheit, de weelde en wellust, ryke Bronnen van Ongodsdienstigheit, verlaten!

Gaan wy eens na de weldaden, die ons, ons gelukkige en gezegende Nederlanders, nu zo veel tyds agter elkanderen geschonken zyn. In het midden der felste beroertens

tens, die gansch Europa geschud en jammerlyk gedrukt hebben; in het midden der verschrikkelykste Oorlogen, die het menschen bloed deden stroomen als water, hebben wy enen veiligen, enen gerusten, enen aangenamen Vrede genoten. Overvloed van alles wierd allerwege onder ons uitgestort. Onze inkomsten vermenigvuldigden, daar die van andere Landen ten eenemaal wierden uitgeput. Onze Velden waren overvloedig met goudgeel Koorn overdekt, daar die van anderen verwoest en geheel overstroomd wierden van menschenbloed. Onze Weiden krielden van Vee, van Runderen, van Schapen; van alles wat enen ryken overvloed schenken kan; daar die van andere Gewesten grimmelden van Ruiters en Soldaten, die alles weg namen en vernielden waar zy verschenen of doortogen. Wy waren gerust, en genoten de Gulde Vryheit; daar anderen hunnen haard en wooning verlaten, Vriend en Maagen moetende missen, als arme ballingen jammerlyk moesten omzwerven! Wy oefenden ongestoord onzen dierbaren Godsdienst en leden genen Conscientie dwang, noch liepen gevaar van anderzins de gruwelykste wreedheden te moeten beproeven; daar anderen de verschrikkelykste vervolgingen ondergingen; dikwils den jammerlyksten dood smaken moesten, en het deerniswaardig slagtoffer van hunnen dierbren Godsdienst wierden. Onze welvaard bloeide, alle onze ondernemingen gelukten, en wierden gezegend. Wy, wy gelukkige Nederlanders, bezaten alles in overvloed, en hadden van alles volop, terwyl andere gewesten verwoest, van hunne Inwoonders ontbloot, en in de jammerlykste elenden, in de erbarmelykste armoede, gedompeld wierden. Wy haalden uit vreemde Landen, uit verre Gewesten, veilig alles wat we meenden dat ons nog ontbrak. Wy zonden onze Schepen henen waar 't ons lustte; wy deden ryke winsten, en hoopten onze schatten op tot ene verbazende grootte. De Hoorn des overvloeds wierd in ons midden uitgestort; welvaart bloeide; onze inkomsten vermenigvuldigden allerwegen van dag tot dag; en wy Nederlanders mogten alleen ten hoogste gelukkig genoemd worden, in 't midden der onheilen, die anderen drukten.

De verwoestende, de slaande Engel, voorheen ook uitgezonden, om onze Runderen weg te rapen, onze Weiden en Stallingen van Vee te berooven, en dus ene schaarsheit onder ons te zenden, ene schaarsheit aan het smakelykste aan het alleraangenaamste zuivel; die Verwoester was voor enigen tyd ook van ons geweken. Dus was alles geluk,

alles overvloed, wat we midden onder ons ontdekten. Dan hoe meer des Hemels weldaden over ons vermenigvuldigden, hoe grooter, hoe zwaarder, hoe menigvuldiger ook onze misdaden aanwiesen. Geeft de Naarstigheit vaak aan een Gemeenebest ryke inkomsten, bloei en welvaard; de welvaard vermenigvuldigd de schatten en rykdommen; schenken de schatten van alles volop, van alles enen ryken overvloed; de overvloed is vaak, helaas! maar al te veel ene vrugtbare Baarmoeder van dartele weelde en wulpsche Wellust; en deze laatsten brengen dan zamen voort dat schadelyk, dat verschrikkelyk, dat gevarelyk, dat verderfelyk gedrogt, het ysselykste Monster, veragting van den Godsdienst, en alle zedelyke Pligten, welken wy onzen Maker verschuldigd zyn. Deze waarheit hebben wy, ondankbare Nederlanders, door onze eigen daden, met ons gansche gedrag, onwedersprekelyk gemaakt. Wy hadden door ene gepaste Naarstigheit onze schatten vermeerderd. Maar ziet, wel haast begon onder ons de weelde en wellust hand over hand toe te nemen. Wy hadden overvloed van alle wenschlyke dingen, overvloed van melk en boter. Maar ziet, wy begonden ras den walg te steken van alle deze gewenschte dingen. De wellustige overdaad rigtte onder ons hare heerschappy op; wy vierden den teugel aan alle onze losbandige Driften; wy vergaten *ten eenemaal* onzen Maker; wy veragtten en bespotten *onzen Weldoener*, en onze Buik wierd wel ras de *God*, dien wy dienden. Met God en Godsdienst opentlyk den spot te steken, meenden velen van U, ô Nederlanders, dat het schoonste bewys, het heerlykste kenmerk opleverde, van uwe welgemanierdheit; en, U zelven van dien band losmakende, behoefde gy U niet te ontzien, om u gerust over te geven aan de baldadigste ongebondenheden. Niets is gevarelyker, niets is meer te dugten voor een Staat, dan dat men onder deszelfs Leden ziet heerschen, een Geest van Deistery, ene veragting, ene versmading van God en Godsdienst; want hy, die den Godsdienst versmaad, die kan alle misdaden, alle Godloosheden onbeschroomd bedryven; hy hebbe slegts die voorzigtigheit te gebruiken, om niet alles onder het gezigt van de geheele Weereld te doen; en vooral zig buiten het bereik der Wetten te houden. Ik agt daarom geen misdryf zo snood, waar toe ik enen Versmader van den Godsdienst niet in staat zou kennen. Hy heeft tog geene reden meer, om de Deugd boven de Ondeugd te stellen, wanneer hem de Ondeugd behagely-

lyker voorkomt; hy heeft geene reden, om het goede te volgen, wanneer hem het kwade beter aan staat; hy heeft geene reden, om iets te haten, of na te laten, dan in zo ver zekere gebruiken, zekere gewoontens, het wanvoegelyk maken; of in zo ver het door de Wetten verboden word; en de voorzigtigheit dus vordert, om zich aan de daar tegens gestelde straf niet bloot te stellen. Terwyl dit laatste, by een groote menigte, alleen maar in aanmerking komt, zich zelven weinig bekreunende aan de menschen, of aan het geen volgens de Zeden hunner Natie schandelyk gerekend word; alleen maar luisterende naar, en onbeschroomd op volgende, de inspraak hunner bedorven wellustige Driften. Dit is het geval, myne dierbare Landgenooten! waar in wy ons zelven zo diep hebben ingewikkeld. De overvloed, onder ons den wellust telende, heeft de Liefde tot de Deugd in veler harten zodanig uitgedoofd, dat zy, zich badende in de weelde, tot alle ongebonden wanbedryven overgegaan zyn; dat zy ten eenemaal God hunnen Maker, hunnen Goedertieren Weldoener hebben vergeten, en met al wat Godsdienst, met al wat ernstig is, opentlyk den spot dryven.

Dan die verschrikkelyke Verwoester is weder onder ons, (helaas om te verderven!) wedergekeerd! Hy is wedergekeerd de Verderver, die onze Kudde slaat, die onze Runderen weg raapt by duizenden, ja by tien duizenden. Die ons berooft van zulke aangenaamheden des levens; aangenaamheden, die we veelal zo ondankbaar ontvangen, zo schandelyk verkwist hebben! Wel aan nu, wel aan nu, gy die den wellust zo dienstbaar geweest zyt, die deze aangename en gezegende inkomsten onzes Lands, uit ene dartele wellustigheit veragtte, en met een oog van versmading, als veel te gemeen voor uwe grilzieke kiesheit, aanschoudet; die niets meer smakelyk vond, (zo ver is het verderf doorgedrongen, en zo hoog zyn de wellusten onder ons in top gestegen), in 't geen ons gezegend Nederland oplevert; wier Tafels met de vreemdste geregten, (alle verderfelyke uitwerkzels ener wellustige Weelde,) moesten pronken, om te toonen van welk enen kieschen, van welk enen gezuiverden smaak gy zyt geworden. Ziet nu, aanschouwt nu, waar aan gy wel haast, helaas! mogelyk binnen wie weet hoe korten tyd, het alleruiterste gebrek zult moeten lyden. Wie weet, of het niet mogelyk in korten tyd zal gebeuren, dat gy snakken zult naar dat geen door U, verzopen in de wellusten, zo vaak te schan-

delyk veragt en versmaad. Wie weet, of we niet in korten tyd het uiterste gebrek lyden aan Zuivel, aan Melk, aan Boter, aan Kaas en Vleesch; en dan nog aan hoe vele andere noodzakelykheden des levens meer, die 'er het natuurlyk gevolg van zyn moeten. Komt aan, gy wellustigen, die uw dagelyks baad in de weelde en dartelheit; die van alles walgdet, zo uwe geregten niet uit de allervreemdste spyzen bestonden, klaar gemaakt door ene vreemde hand, toebereid op ene vreemde wyze; welhaast zult gy mogelyk gedwongen worden, te moeten erkennen, de waarde van 't geen gy door eenen dartelen wellust veragt en versmaad hebt. Erkent nu, erkent nu nog met opregtheit uw snood gedrag, opent uw verblind gezigt en ziet; merkt op en word wys. Nimmer is een Staat, of Gemenebest in groter gevaar, noch nader aan zynen ondergang, dan wanneer deszelfs Inwoonders in dartelheit en wellust gedompeld zyn. Rome, het oude Rome, die Heerscheresse der weereld, is het jammerlyk slagtoffer van weelde en wellust geworden. Athenen bloeide, zo lang het zig niet overgaf aan ongebonden wellustigheden. Ja hoe vele Staten en Gemeenebesten zyn door die snoode, de weelde, niet uit den top van luister in den afgrond eener uiterste veragtinge neêrgestort; en kunnen tot onwraakbare bewyzen strekken, dat de wellustigheden eener dartele weelde, enen staat aan de uiterste gevaren bloot stellen. *Zou dit zelfde lot ook ons dan niet kunnen treffen, het geen zo vele anderen voor ons beproefd hebben?* Men spiegelt zig zagt, wanneer men zig aan anderen spiegelt; moesten dan zulke treffende voorbeelden ons niet ten leeringe strekken. Niets is natuurlyker, dan dat zulk een gedrag geen ander gevolg hebben kan; dewyl de wellust en weelde de Verwaarloosters aller dingen zyn. Het eigenste gevaar, 't geen anderen getroffen heeft, dreigt ook ons dierhalven.

Wel aan, ô Nederland, dat wy de slegtigheden verlaten, de Deugd leeren beminnen, God onzen Maker te gemoete treden, en Hem deemoedig te voete vallen. Dan, ja dan alleen, hebben wy te verwagten, dat Hy enen genezenden Engel zal uitzenden onder onze Runderen, onze Kudden vermenigvuldigen, en ons zegenen als in vorige dagen. En wat zal 't zyn. Zo wy in tegendeel blyven voortgaan in onze verkeerdheden? hebben wy dan niet, in plaats van enige beterschap, eerder nog iets veel ergers te wagten? Zullen ten minsten niet alle pogingen ter genezinge van ons zugtend, van ons kermend en lydend Vee

vrugt- en krachteloos zyn? Is 'er wel enige grond, van verwagting, dat God, ons willende kastyden wegens onze veelvuldige Boosheden, op dat we ons zouden bekeeren, onze aangewende middelen van genezing zal zegenen; wanneer wy, in plaats van voorzigtig te handelen, weigeren naar die heldere stemme te hooren die ons zo ernstig vermaand, en zo nadrukkelyk waarschouwd. Is 'er, wanneer wy, in plaats van daar na te luisteren, gehoor blyven geven aan de verleidende inspraak onzer bedorven neigingen, in onze snoodheden volharden, en onze nog dagelyks meer en meer verre gaande boosheden vermenigvuldigen; is 'er, zeg ik, wel enige grond, om te vertrouwen, dat God ons, dus voortgaande, de heilzame middelen aan de hand zal geven, welken zouden konnen dienen, om ons lydend, ons smertlydend Vee te herstellen? Dat wy ons zelven niet bedriegen; het groote vereischte is, dat wy ons van ganschen harte bekeeren; dan, ja dan alleen, is 'er verwachting, dat wy met vrugt de gewenschte hulpmiddels ter genezinge van ons zo heilzaam Vee ontdekken zullen.

C. V. D. G.

WAARNEEMINGEN VAN DEN HEER MARTIN, Eerste Chirurgyn van het Hospitaal *S. Andries* te *Bourdeaux*.

Hier in wordt aangeweezen het gevaar van te beginnen met den Darm in te brengen in Darm- en Net-Breuken, onder de Operatie van de Liesch-Breuk; of in doorgaande wonden van den Buik, waar door een Darm en het Net zyn uitgekomen.

(*Uit het Fransch.*)

De Schryvers over de Heelkunde (a) raaden, in wonden van den buik, waar door de Darmen en het Net te gelyk uitkoomen, en in een Darm- en Net-Breuk, om welke

(a) AMBROSIUS PARÉ, PIGRÆUS, GARENGEOT, DIONIS, LEDRAN, SHARP, en in 't algemeen alle Auteuren, die over de Operatiën der Heelkunde, of byzondere Verhandelingen over de Breuken geschreeven hebben.

welke men de Operatie van de Liesch-Breuk doet, den Darm eerst in te brengen, en hier na het Net. De redenen hier voor zyn, dat de verwurging van den *Darm* gevaarlyker is dan die van het Net, en dit als een bed is om de inbrenging van den eersten gemaklyk te maaken. De beroemde Schryvers toegeevende dat een verwurging van den Darm in de daad gevaarlyker is dan van het Net (*b*), zyn wy echter niet van hun gevoelen aangaande de gevolgen welken zy hier uit voor de praktyk afgeleid hebben; en niet tegenstaande de achting welke ik hun schuldig ben, en de eere welke ik het my rekene, my van hunne verlichtingen in de Konst te bedienen, zal ik de vryheid neemen myne waarneemingen, welken het gevaar van deeze handelwyze toonen, tegen hen aan te dringen.

Jean Audubert, in deeze Stad, kreeg, den 11 July laatst, een steek met een mes in het benedenste des omtreks van den Navel, waar door een groot deel van de dunne Darmen en het groote Net uitkwam. Om de wederinbrenging te bevoordeelen begon ik, volgens den aangenomen regel, met den Darm, doende het uitgekoomen Net door een helper vasthouden. Na veele pogingen werd ik als genoodzaakt my te bedienen van een verwydend Gorgeret, by gebrek van het werktuig welk de Heer LEBLANC (*c*) aanraadt om den ring te verwyden, byna even eens als het den hals van de blaaze verwydt. Eer ik evenwel hier van gebruik maakte, dagt ik nog eenige pogingen te moeten doen, en met de inbrenging van het Net te beginnen. Dit slaagde zeer gelukkig; want na dat dit zeer

(*b*) De toevallen, welken dikwils by een Net-Breuk koomen, schynen my niet af te hangen van de drukking welke het Net lyde door de deelen welken het hebben laaten uitkoomen. De fynheid der vaten aan het uiteinde van deezen zak, de menigte vet welk dezelven bedekt, en de moeilykheid om de spanning van een peesagtig deel of band te begrypen, welke heeft moeten verslappen, om de uitzakking te laaten geschieden, schynen tegen deeze wyze van denking te stryden; en doen my de toevallen van zodanig een gebrek aanzien als meer veroorzaakt door de trekking van de Maag en den Kolyk-darm dan door iet anders.

(*c*) De Heer LEBLANC, geassocieerde van de Academie der Heelkonst te Parys, en Koninglyk Hoogleeraar in de Ontleedkunde enz. heeft een nieuwe wyze van de Breuken te opereeren opgegeeven, waarvan met achting gesproken wordt, schoon de Heer LOUIS dezelve, in de Verhandelingen van de Academie, niet goedkeurt.

zeer gemaklyk was ingegaan, liet zich ook de Darm met weinig moeite herstellen. Deeze waarneeming bragt my te binnen, dat zo dikmaals ik een Darm- en Net-Breuk had zien opereeren, of zelf geopereerd had, men genoodzaakt was geweest groote verwydingen te maaken, om de uitgevalle deelen weder in te brengen, alschoon 'er maar een gering gedeelte van het Net in het gezwel ware; maar in tegendeel als de Breuk alleen door het gedarmte was gemaakt, al was dezelve veel grooter dan als 'er het Net by is, een kleine verwyding meer dan genoeg was om de Breuk gemaklyk te doen ingaan. Ik heb gezogt naar de oorzaak van dit verschil, en ik meene dezelve gevonden te hebben in de oude handelwyze van te beginnen met den Darm in te brengen, en de Ontleedkunde schynt my het zelve te bevestigen.

Het groote Net, waar van ik spreeke, strekt zich uit van de groote kromming der Maage en den bogt van den Kolykdarm, waar aan het zyn bovenste vasthegtingen heeft, tot een weinig beneden den omtrek van den Navel, waar het vry en los is. Zo het, by zyne uitvalling, de deelen, waar aan het gehegt is, niet medesleept (*d*), zal het altyd, door zyne verschieting, eene plaatse beslaan, welke voor de Darmen moest zyn (*e*); en terwyl het

(*d*) De moeilykheid om Breuken, welken groot zyn, binnen te brengen wordt doorgaans toegeschreeven aan de vastgroeijing der uitgevalle deelen aan de bekleedzelen, of uitgevalle deelen aan malkander. Ik heb veele lichaamen geopend van persoonen die in hun leven veele Jaaren, groote Breuken gedraagen hadden, zonder dat dezelven immer hadden konnen ingebragt worden. Naauwlyks hebbe ik in één' van zodanige Breuken vastgroeijingen gevonden welken de inbrenging hadden konnen beletten; maar dewyl in allen het Net vervangen was, vond ik de Maag en het Scheil van den Kolykdarm zeer naar beneden getrokken; zo dat de verplaatsing deezer twee laatste deelen de eenige oorzaak ware welke de Darmen belette hunne natuurlyke plaatse te herneemen door middel van de wederinbrenging.

(*e*) De dunne Darmen zyn gelegen beneden het dwerse Schot van het *Mesocolon*, 't welk een soort van scheiding maakt in den buik, en de twee laatste dunne Darmen afscheid van de Lever, Maag, Milt en het Alvleesch, gelyk het Middenrif deeze ingewanden afscheidt van die welken in de borst beslooten zyn. Indien nu het groote Net, het welk, gelyk wy gezegd hebben, gehegt is aan de Maag en den bogt van den Kolyk-darm, deeze twee inge-

het op deeze wyze uit is, is het bezwaarlyk de eerstgenoemden in hunne plaatse te herstellen, wegens een soort van stop welke het maakt tusschen zyne aanhangzels en de plaatse waar het uitgevallen is, welke dezelven zeer prangt en beëngt. De herstelling zal nog te moeilyker zyn, als de Breuk aan de linker zyde is, nademaal het Net, welk aan deeze zyde natuurlyk laager valt, dezelven te meer zal beklemmen, om dat de hoop hier grooter zal zyn, schoon de Darmen, door hunne helling, meer naar de regter (*f*) dan naar de linker zyde vallen, uit hoofde van den stand van het Darmscheil op de lichaamen der Lende-wervelen, aan deeze zyde meest zynde.

Op deeze wyze meene ik dat de Ontleedkunde ons aanwyst waarom een Darm- en Net-Breuk, niet zo groot als een Darm-Breuk, bezwaarlyker ingebragt worde dan die, en altyd meerdere verwyding noodzaaklyk maakt. Ik laate Meesters van de Konst oordeelen of deeze redenen goed zyn, zo wel als de handelwyze welke ik voorgesteld hebbe, om de gebreken, welken het onderwerp maaken van deeze aanmerkingen, met meerdere veiligheid te geneezen.

EEN

wanden medesleept, en het by gevolg een plaatse inneemt welke de dunne Darmen moesten hebben, zullen deezen, eens uit den buik gevallen, niet dan zeer bezwaarlyk wederom konnen binnen gaan, om dat het Net welk ook uit is, als men den Darm wil inbrengen, den bogt van den Kolykdarm, het *Mesocolon* en de Maag belet zich te kunnen schikken om tot derzelver natuurlyke plaatse te rug te keeren.

(*f*) Alle Schryvers die over de Breuken gehandeld hebben, zeggen dat de Darm-Breuken meer koomen aan de regter dan aan de linker zyde, zonder dat iemant de reden hier van heeft opgegeeven. Zouden zo veel bekwaame mannen, die 'er over geschreeven hebben, hier van onkundig zyn geweest? dit kan ik my kwalyk verbeelden, om dat deeze kundigheid een der nuttigsten is om de deelen te herstellen, 't zy met de hand of na de Operatie. De reden waarom de Darm-Breuken in de daad gemeener zyn aan de regter dan de linker zyde, is, om dat het Darmscheil zich niet regt op het midden van de lichaamen der Lende-wervelen bevindt, maar een weinig schuin geplaatst is van de linker naar de regter zyde op deeze Wervelbeenderen; en om dat dit afzetzel van het buikvlies, om zo te spreeken, dient tot een band van den nugteren en omgewonden Darm, om dezelven op hunne regte plaatse te houden, moet het natuurlyk volgen, dat deze ingewanden meer gekeerd zyn naar de regter dan de linker zyde, en derhalve de Breuken welken zy maaken gemeener aan die zyde, waar naar toe zy moest hellen.

EEN GESCHOOTEN WOND TOT IN DE HOLTE VAN DEN BUIK DOORGAANDE, DOOR DEN HEER M. LE ORILLEY, Chirurgyn van 't Gasthuis van *Chaumont*.

(*Uit het Fransch*.)

Den 16 February laatst werd ik geroepen by eenen *Nicolaas Comte*, een Timmermans knegt, van twee en dertig jaaren, die met een snaphaan geschooten was in den buik, een duim beneden den Navel. Schoon dit schietgeweer alleen gelaaden was met hagel, om leeuwerikken te schieten; hy was zo naby den genen die het deedt afgaan, dat de schoot een kogel maakte, en gevolglyk maar eene opening van anderhalve duim omtrek: eenige korrels, welken zich verspreid hadden, waren naby de opperhuid of in zyn kleed blyven zitten. Een gedeelte van het Net hing uit de wonde. Ik bragt een vinger in den buik, of ik den prop, welke, en waarschynlyk een stuk van zyn kleed, waar tegen de schoot was aangekoomen, naar binnen was gegaan, en niet gezien werdt, kon uithaalen. Ik vond met al myn onderzoek niets; en dit deed my vreezen voor het leven van den Lyder, zo om dat men de vreemde lichaamen niet kon uithaalen, als om datze in hunnen weg, de deelen, welken tot het leven noodzaaklyk zyn, konden beledigd hebben. De Lyder was hier by zeer zwak; en ik vergenoegde my het gedeelte van het Net welk uitgekoomen was binnen te brengen, 't welk ik met een zagte steekwiek en plaaster tegenhield; ik besproeide den buik, en steunde alles met een servet en den schouderband.

Den volgenden dag vond ik den Lyder met een hevige koorts, de buik begon te zwellen en pynlyk te worden; ik ligtte het verband op; het Net kwam niet uit. Ik deed op nieuw onderzoek, doch vrugteloos: ik verbond de wonde slap, met platte wieken, besmeerd met den balsem van *Arcaeus*, *Basilicum* en olie van *Hypericum*; ik hield aan met de besproeijingen op den buik en met dit verband tot de geneezing toe; ik schreef hem een naauwe leefregel voor, en deed hem klisteeren, welken, schoon vier dagen achter een herhaald, geene ontlasting hadden veroorzaakt, in welken tyd de zwelling van den buik merk-

lyk

lyk was toegenomen, waar by ook de Hik en Braakingen gekoomen waren.

Den vyfden dag kreeg hy ruimen afgang, waar door de hitte van de koorts en de zwelling van den buik verminderden; ik hield aan met de klisteeren, welken telkens goede ontlastingen maakten.

Op den negenden dag begon zich de verettering te vertoonen; en den tienden vond ik, toen ik het verband opligtte, de geheele oppervlakte van den buik vuil met drekstoffen; hier uit bleek ten klaarsten dat het gedarmte doorgeboord was. Deeze ontlastingen duurden tot den vyftienden dag, wanneer zich niets dan eene chyl-stoffe vertoonde, en zo ook den zestienden. Ik had, geduurende al dien tyd, inspuitingen van wond-middelen door de wonde gedaan, welken ik op deezen dag staakte: met de klisteeringen hield ik aan; en ik zag, met vergenoeging, den geheelen buik ontzwellen, en tot zyn' natuurlyken staat wedergekeerd. Uit de wonde kwam niets meer: het Lidteeken begon te groeijen, en op den veertigsten dag was alles gesllooten. De Lyder is tegenwoordig volmaakt gezond, en werkt met even groote kragt als voor zyn toeval.

VAN DE UITWERKZELS, DOOR REGENVLAAGEN, EN MOERASSEN VEROORZAAKT, ALSMEDE VAN HET ONDERAARDSCHE HOUT EN WATER.

(Volgens den Heer DE BUFFON.)

De Regen en de loopende waterstroomen, daar door veroorzaakt, neemen by aanhoudenheid, van de toppen en kanten der bergen, Zand, Aarde, Steengruis *enz.* voeren 't zelve in de vlaktens, waar de rivieren het nog laager en dikwyls tot in de Zee brengen. De vlaktens worden, overzulks, allengskens aangevuld, en ze ryzen langzaam in de hoogte, terwyl de bergen steeds afneemen, en laager worden; eene verandering, welke, op eenige plaatzen zeer merkbaar is. JOSEPH BLANCANUS vermeldt gevallen, die hier toe betrekking hebben, en, in zynen tyd, zeer bekend waren, aantoonende dat de Bergen zo veel van hunne hoogte verlooren hadden, dat men Dorpen en Kasteelen, van plaatsen, van waar men ze voorheen niet kon zien, klaar ontdekte. In 't Regtsgebied

van

van *Derby* in *Engeland* was de tooren van het Dorp *Craib*, in den jaare 1572, van zekeren berg niet zigtbaar, wegens de hoogte van eenen anderen tusschenkoomenden berg, die zich uitstrekt tot *Hopton* en *Wirksworth*; doch tachtig of honderd jaaren daar naa, kon men den tooren en een gedeelte van de kerk zien. Dr. PLOT brengt een dergelyk geval by van eenen berg tusschen *Sibbertoft* en *Ashby* in 't Landschap *Northampton*. Het water voert niet alleen met zich de ligtste gedeeltens der bergen, als Zand, Aarde, Steengruis, en kleine Steenen; maar ook groote Steenbrokken, die de hoogte zeer doen verminderen. Hoe hooger en steilder de Bergen in 't algemeen zyn hoe meer zy verliezen. De hoogste gebergtens in *Walles* zyn doorgaans steil van kant en gansch onbegroeid, ook ziet men 'er geheele brokken aan groote hoopen beneden liggen. De vorst en het water oefenen hier de grootste kragt, zo dat niet alleen de bergen van Aarde en Zand daar door verlaagd worden, maar ook de hardste rotzen worden daar door aangetast en aan brokken in de valeyen nedergeworpen. Deeze rotzen en groote steenen, hier en daar verspreid, vindt men veel menigvuldiger in landen waar de bergen uit zand en zagten steen bestaan, dan waar ze uit Klei- en Marmersteen zyn zamen gesteld; dewyl het Zand, dat ten grondslage der eerstgemelden dient, tot een veel zwakker grondslag strekt dan de Klei.

Om ons eenigermaate een denkbeeld te vormen van de hoeveelheid der Aarde, welke door den regen van de bergen afgescheiden en in de laagere deelen gevoerd wordt, mogen wy een geval aanhaalen door Dr. PLOT vermeld. In zyne Natuurlyke Historie van *Staffordshire* zegt hy, dat een groot getal stukken gelds, ten tyde van EDWARD den IV geslaagen, ter diepte van achttien voeten onder den grond gevonden wierden, zo dat deeze grond, die broekig is, in 't verloop van elf jaaren, omtrent één voet, en dus elk jaar één en een halven duim, aangehoogd was. Soortgelyk eene waarneeming heeft men gedaan op boomen, die men, ter diepte van zeventien voeten, uitdelfde, en waar onder medailjes van JULIUS CÆSAR voorkwamen; dus verhoogt de Aarde, door de vlietende wateren van de gebergtens na de vlaktens stroomende, den grond op eene zeer aanmerkelyke wyze.

Dit Steengruis, dit Zand, en deeze Aarde, door 't water van de gebergtens gescheiden en in de vlaktens gevoerd, vormen daar beddingen, die men niet moet verwarren

warren, met de oude en oorspronglyke beddingen der Aarde. Wy behooren ze onder dan rang van nieuwe beddingen te brengen, als de beddingen van Zandsteen, zagten steen, Steengruis en Zand, welker korrels gerond en gesleeten zyn; hier onder behooren wy ook te tellen de beddingen van Steen gevormd door eene soort van zetzel of overkorsting, dewyl wy derzelver oorsprong niet kunnen brengen tot de beweeging en de bezinking van het water der Zee. In deeze zandige, zagte en onvolmaakte Steenen, treft men eene menigte van gewasfen, boombladeren, rivierschulpen, en kleine beenderen van landdieren aan; maar noit schulpen noch andere voortbrengzels der zee, 't welk, benevens dezelver geringe vastheid, duidelyk bewyst, dat deeze beddingen gevormd zyn op de oppervlakte van droog land, en veel nieuwer zyn dan Marmersteen en andere Steen, die in zich schulpen bevatten, voorheen in Zee gegroeid. Zandsteen, en al deeze nieuwe Steenen, schynen, wanneer ze uit de Steengroeven gehaald zyn, eene hardheid en vastheid te hebben; maar tot het een of ander werk gebezigd, aan lugt en regen blootgesteld, ziet men dat ze wel haast daar door ontbonden worden; hunne zelfstandigheid is dermaate van weezenlyken Steen verschillende, dat, wanneer ze fyn gemaakt worden tot zand, zy in eene soort van aarde of poeder verkeeren. De *Stalactites* of Drupsteenen en andere steenagtige begroeijingen, welke de Heer TOURNEFORT voor groeyend Marmer heeft aangezien, zyn niet meer voor waare Steenen te houden dan die by overkorsting voortkomen. Zandsteen is derhalven eene onvolkomene stoffe, verschillende van Steen en Aarde, uit beide oorspronglyk door de tusschenkomste van Regenwater, even gelyk de steenagtige overkorstingen ontstaan uit het zetzel der wateren van zekere bronnen; derzelver beddingen zyn, overzulks, niet oud, noch, gelyk andere, gevormd door 't bezakken van het water der Zee.

De beddingen van Veen hebbe men desgelyks als nieuwe beddingen aan te merken, voortgebragt door de steeds toeneemende ophooping van halfgerotte boomen en andere gewasfen, alleen bewaard gebleeven door de zwavelagtigheid van den grond, die de volkomene verrotting verhinderde. In alle deeze nieuwe beddingen van Zand of zagten Steen, of van Steen enkel door bezakking veroorzaakt, of van Veen, vindt men geene voortbrengzels der Zee; maar in tegendeel veel planten, beenderen van Landdieren, rivierschulpen, dit kan men zien in de velden van *Northamptons-*

omtrent by Aibby, waar men eene groote menigte Slakkenhoorns, Kruiden, Rivierschulpen, gevonden heeft ter diepte van eenige voeten onder den grond, zonder eenige Zeeschulpen aan te treffen.

Het Water, over de oppervlakte des Aardryks vloeijende, heeft, door het dikwyls veranderen van zyn loop, en zich aan alle kanten uit te spreiden, alle deeze nieuwe beddingen gevormd. Een gedeelte van dit water keert weder na de binnenste deelen, vloeijende door de spleeten en openingen der rotzen, en dit is de rede dat men geen water aantreft in hooge landen of op de toppen der bergen; dewyl alle de hoogtens der aarde, inzonderheid na 't bovenst gedeelte toe, doorgaans uit rots of steen bestaan. Om water te vinden moet de steen of rots tot den grond toe doorboord worden, dat is, zo lang tot dat de klei of de vaste aarde, waar op de steen of rots rust, te voorschyn komt, en men treft geen water aan voor dat de steen wel door en door gearbeid is, gelyk men dit waargenomen heeft in het booren van verscheide putten op hooge gronden; en wanneer de hoogte der rotzen, of 't geen op 't zelfde uitkomt, de dikte der steenen, zeer aanmerkelyk is, als op hooge bergen, waar de rotzen dikmaal duizend voeten hoog zyn, kan men geen putten booren, en gevolglyk geen water krygen. Desgelyks zyn 'er wyduitgestrekte landstreeken, daar men volstrekt water ontbreekt, gelyk in *Steenagtig Arabie*, eene woestyn, in welke het nimmer regent, en brandend zand de geheele oppervlakte bedekt, waar nauwlyks een plekje gronds, geschikt om gewassen voort te brengen, gezien wordt, en de weinige planten die 'er nog voortkomen, door de droogte verdorren. Bronnen en wellen zyn daar zo zeldzaam dat men van *Cairo* af tot den Berg *Sinai* toe 'er slegts vyf telt, en derzelver water is nog bitter en zout.

Wanneer het water op de opperkorst des aardryks geene kanaalen kan vinden om in te stroomen, vormt het Poelen en Moerassen. De berugtste Moerassen van *Europa* zyn, die in *Moscovie* by den oorsprong van de *Tanais*; die van *Finland*, waar men de groote Moerassen *Savolax* en *Enasak* aantreft; ook vindt men in *Holland*, *Westphalen*, en in verscheide andere vlakke Landstreeken, eene menigte van Moerassen. In *Asia* heeft men de Moerassen van den *Euphraat*, die van *Tartaryen*, de *Palus Meotis*; nogthans zyn ze in *Asia* en *Africa* over 't algemeen zeldzaamer dan in *Europa*; maar *America* is, als 't ware een enkeld Moeras

in

in alle de vlaktens, en derzelver veelvuldigheid ſtrekt tot een veel beter bewys van de nieuwheid diens Lands, en de weinigheid der Inwoonderen, dan van hunnen traagen aart.

In *Engeland* in 't Landſchap van *Lincoln*, zyn zeer groote Moerasſen, aan den zeekant, een deel gronds, aan de eene zyde verlooren, heeft men aan de andere zyde weder gewonnen. In den ouden grond heeft men een groot getal boomen begraaven gevonden beneden den nieuwen grond, door 't water aangebragt. Desgelyks heeft men in *Schotland*, by den mond van de rivier *Nefs*, veele boomen aangetroffen. Omſtreeks *Brugge* in *Vlaanderen*, veertig of vyftig voeten diep delvende, vindt men eene menigte van boomen zo digt by elkander als in een bosſchadie; de ſtammen, de takken en de bladeren zyn alle zo wel bewaard, dat men gemaklyk de onderſcheide ſoorten kan onderkennen. Vyf honderd jaaren geleden was het land, waar deeze boomen gevonden worden, zee, en voor dien tyd heeft men geene beſcheiden noch overleveringen, dat 'er oit land geweest hebbe; maar 'er moet land geweest zyn waar deeze boomen groeiden, en dus werd de grond, die in voorleden tyde met houtgewas begroeid ſtondt, met het water der zee overdekt, 't welk 'er een korst van aarde, ter hoogte van veertig of vyftig voeten, opbragt, en vervolgens zyn deeze wateren weder geweeken. Men heeft ook te *Hull* in het Landſchap *York* twaalf mylen beneden de Stad aan de rivier *Humber*, een groot aantal onderaardſche boomen gevonden: eenige zyn zo groot dat ze tot timmerhout gebezigd zyn, en men zegt, misſchien op geen genoegzaamen grond, dat dit Hout zo duurzaam is als Eikenhout, het wordt ook in kleine ſtukjes gekloofd, en in de nabuurige Steden verkogt, waar men 'er zich van bedient om de pyp aan te ſteeken. Alle deeze boomen blyken afgebrooken te weezen, de ſtammen zyn van de wortels geſcheiden, even gelyk boomen door ſtorm of overſtrooming, gebrooken en weggeſpoeld. Het Hout heeft veel gelykheids met Dennenhout, het heeft, gebrand wordende, denzelfden reuk, en geeft eenerlei ſlag van koolen. In het Eiland *Man*, in een Moeras van zes mylen lang en drie breed, *Curragh* geheeten, heeft men onderaardſche Dennenboomen ontdekt, die, ſchoon ze achttien of twintig voeten diep liggen, egter nog vast op den wortel zyn; dit zelfde verſchynzel doet zich op in de meeste moerasſige ſtreeken van *Somerſet*, *Chester*, *Lancaster* en *Stafford*. Op eenige plaatzen vindt men de boomen onder den grond, ge-

gezaagd, gehakt en op verscheidene wyze bearbeid. Tusschen *Birmingham* en *Warwickshire* en *Bromley* in *Lincolnshire*, heeft men ook bylen en hakmessen aangetroffen. Aldaar zyn heuvels van fyn en ligt zand, die door den regen en wind afgespoeld en weggevoerd, de wortels van groote Dennenboomen aan 't oog ontdekken, waar in de hakken en houwen der bylen zich zodanig vertoonen als of ze 'er eerst in gemaakt waren. Deeze heuvels zyn ongetwyfeld gevormd door zand allengskens van de zee opgespoeld, waar op deeze boomen groeiden, vervolgens zyn ze weder met ander zand overdekt; door hevige stormen en overstroomingen aangevoerd. In de moerassige gronden van *Holland*, *Friesland* en *Groningen* komen ook veele onderaardsche boomen voor, en zy veroorzaaken het Veen, dat in die Landen overal tot brandstoffe dient.

Onder den grond heeft men een ontelbaar aantal van groote en kleine boomen van allerlei soort gevonden, als Dennen, Eiken, Berken, Willigen, Esschen, Haagdoorns, enz. In de broeklanden van *Lincolnshire*, langs de rivier *Ouse*, en in 't bosch *Hatfield* in 't Land van *York*, staan de onderaardsche boomen over einde, en als in een woud geplant. Men zegt dat de Eiken zeer hard zyn en tot timmerhout, dat vry lang duurt, gebruikt worden, terwyl de Eschen en Willigenboomen zagt zyn en vermolsemd. Eenige zyn gehakt, andere gezaagd, nog andere met gaten doorboord, nevens dezelve ontdekt men gebrooke bylen en hakmessen, welker gedaante gelykt naar de offermessen der ouden. Verscheide andere moerassige streeken van *Engeland* en *Ierland*, als mede van *Frankryk*, *Zwitzerland*, *Italie* en *Savoyen* hebben overvloed van onderaardsch Hout.

In de Stad *Modena*, en vier mylen daar omstreeks, vindt men, op alle plaatzen, waar men, ter diepte van drie en zestig voeten, graaft, en dan nog vyf voeten dieper boort, dat het water met zulk een geweld opspringt, dat de gemaakte opening, in weinig oogenblikken, bykans tot boven toe gevuld is, dit water vloeit geduurig toe, en weet, door regen of droogte, niet van vermeerderen of verminderen. Ten aanziene van deezen grond is het wyders zeer opmerklyk, dat, wanneer men komt op de diepte van veertien voeten, de overblyfzels van eene oude Stad met bestraatte wegen, huizen, en verscheide stukken van Mozaik werk, zich opdoen: verder vindt men eene zeer vaste aarde, die noit geroerd schynt; nogthans is daar onder eene vogtige grond met gewassen doormengd; op de diepte van

zes en twintig voeten treft men geheele boomen, en Hazelaars met de nooten daar op, aan; ter diepte van acht en twintig voeten is het zagte kalk, gemengd met eene groote menigte schulpen; deeze bedding is elf voeten diep; vervolgens ziet men weder overblyfzels van 't groeiend ryk, bladeren, takken, en beurtlings kalk, aarde, gemengd met gewassen tot de diepte van drie en zestig voeten, waar eene bedding van zand en steengruis voorkomt, vervuld met zodanige schulpen als men gewoonlyk op de zeekusten in *Italië* aantreft. Deeze opeenvolgende beddingen van een moerassigen grond en kalk vindt men allerwegen in dezelfde orde, zomtyds ontmoet de boor groote brokken van boomen die doorboord moeten worden, 't welk den arbeideren veel moeite veroorzaakt, hier zyn ook beenderen, steenkoolen, vuursteenen en stukken yzer. RAMAZZINI, die dit berigt opgeeft, gelooft, dat de *Golf van Venetie* zich voortyds tot *Modena* en verder uitstrekte, als mede, dat, in gevolge van tyd; de rivieren, en mogelyk de overstroomingen der Zee, deezen grond van langzaamerhand hebben doen aanwinnen.

Ik zal my niet breeder uitlaaten over de verscheidenheden deezer beddingen van eene laatere wording. Ik hou my voldaan met aangeweezen te hebben, dat ze veroorzaakt zyn door de stroomende of stilstaande wateren over de oppervlakte der Aarde, en dat ze nimmer zo hard, zo vast zyn, als de oude beddingen onder het water der Zee gevormd.

NADER EN OMSTANDIGER BERIGT VAN DE GROOTE UITBARSTING VAN DEN BERG VESUVIUS, DEN 19 OCTOBER 1767.

In eenen Brieve aan den Graaf van MORTON, *Voorzitter der Koninglyke Maatschappye, van den Heer* WILLIAM HAMILTON, *Afgezant des Konings van* Groot Brittanje *by den Koning van beide de* Siciliën.

„ SChoon wy onzen Leezeren reeds een Berigt van „ deeze Uitbarsting, uit de pen van denzelfden Heere „ gevloeid, medegedeeld hebben (*), zal het hun onge„ twyfeld behaagen dit nader en omstandiger verhaal, in „ ons *Mengelwerk*, geplaatst te vinden. Dus luidt de Brief".

MYN

(*) Zie *N. Vaderl. Letter-Oefen.* III D. II St. bl. 226.

MYN HEER!

De gunstige bejegening, welke myn verhaal der Uitbarsting van den Berg *Vesuvius* in den voorleden jaare, by uwe Lordschap ontmoette, en de goedkeuring, welke de Koninglyke Maatschappy daar aan geliefde te geeven, door te beveelen dat het in de *Philosophical Transactions* zou gedrukt worden, en uw Lordschaps Brief my toegezonden, bemoedigen my om u op te houden met een eenvoudig verhaal van 't geen onder myne opmerking viel, geduurende de laatste vervaarlyke Uitbarsting, die den 19 October 1767 eenen aanvang nam, en voor de zeven en twintigste gehouden wordt zints die, in den tyd van TITUS, *Herculaneum* en *Pompejum* verdelgde.

De Uitbarsting in den jaare 1766 duurde eenigermaate tot den 10den December, en dus omtrent tien Maanden in 't geheel, nogthans wierp de Berg, in dat tydsverloop, geen derde op van de hoeveelheid, in zeven dagen, den ganschen tyd dat deeze laatste Uitbarsting aanhieldt, uitgeworpen. Op den 15den December des voorleden jaars was 'er, in de oude opening van den Berg *Vesuvius*, omtrent twintig voeten diep, een korst, die eene vlakte vormde niet ongelyk aan *Solfaterra* in 't klein: in 't midden van deeze vlakte was een kleine berg, welks top niet rees boven den kant van de oude opening. Ik ging in deeze vlakte, en klom op den kleinen berg, deeze was doorgaat, en diende tot de voornaamste schoorsteen van den brandenden berg; wanneer ik groote steenen nederwierp, kon ik hooren dat ze in 't nedervallen verscheide hindernissen ontmoetten, en ik kon, langzaam, honderd tellen eer zy op den grond kwamen.

Vesuvius hieldt zich stil tot in Maart 1767, wanneer dezelve, van tyd tot tyd, steenen begon op te werpen; in April waren de opwerpingen veelvuldiger, by nagt kon men 't vuur op den top des Bergs zien; of, om nauwkeuriger te spreeken, de rook die over de opening hing kreeg een vuurkleur; door de wederkaatzing van het vuur in den brandenden berg. Deeze herhaalde uitwerpingen van vonken, asch en puimsteenen, deedt dien kleinen Berg dermaate groeijen, dat in Mai de top zigtbaar was boven den kant van de oude. Den 7 Augustus kwam 'er een kleine Vuurstroom uit een scheur in de zyde van deezen kleinen berg, die allengskens de valei tusschen 't zelve en de oude opening vulde; dermaate dat, den 12den September, de

Vuurstroom de oude opening overvloeide, en zynen loop nam langs de zyden van den grooten Berg; omtrent deezen tyd waren de opwerpingen veel menigvuldiger, en de gloeiende steenen werden zo hoog opgeworpen, dat ze tien seconden in 't nedervallen noodig hadden. Vader DE LA TORRE, een beroemd waarneemer van den Berg *Vesuvius*, zegt dat ze meer dan duizend voeten hoog vloogen.

Den 15den October, werd de hoogte van den kleinen Berg, (in omtrent acht maanden gevormd,) gemeeten door DON ANDREA PIGONATI, een vernuftig Jongman, in dienst van zyne *Siciliaansche* Majesteit, die my verzekerde dat dezelve 185 voeten hoog was.

Van myn Landgoed, gelegen tusschen *Herculaneum* en *Pompejum*, naby het Klooster der *Calmadolesen*, had ik het toeneemen van deezen kleinen Berg waargenomen, en door 'er, van tyd tot tyd, aftekeningen van te maaken, kon ik het verhoogen, bykans van oogenblik tot oogenblik, bemerken. Ik twyfel niet of de geheele Berg *Vesuvius* is op dezelfde wyze gevormd: en dewyl deeze waarneemingen my toeschynen de reden op te geeven van de ongeregelde beddingen, die in de nabyheid der brandende bergen gevonden worden, heb ik het gewaagd eene natekening van myne afbeeldingen hier nevens te voegen, en aan uw Lordschap te zenden.

De Vuurstroom volhardde met over de oude *opening* te vloeien in kleine stroomen nu aan deeze dan aan geene zyde, tot den 18 October, wanneer ik in 't byzonder opmerkte, dat 'er niet in 't minste van den Vuurstroom te zien was; ontstaande dit, zo ik my verbeeldde, door dien dezelve zich zette na de plaats waar dezelve den volgenden dag uitborst. Dewyl ik, tegen de begrippen van de meeste menschen alhier, eene aannaderende uitbarsting voorspeld, en naa een geweldigen regen eene groote gisting in den Berg waargenomen had, 't welk voorviel op den 13den en 14den van October, stond ik, op den 19den, daar aanvolgenden, niet verwonderd, dat ik, ten zeven uuren in den morgenstond, van myn Landgoed alle kenmerken eener aannaderende uitbarsting bespeurde. —— Uit den top des kleinen Bergs rees een dikke zwarte rook, zo dik dat dezelve met moeite door de opening scheen uit te dringen; wolk agter wolk klom op, met eene snelle schroefswyze beweeging, en elke minuut sprong 'er eene menigte groote steenen tot eene verbaazende hoogte op, in 't midden deezer wolken, allengskens nam de rook de gedaante aan van

een grooten Pynboom, gelyk PLINIUS DE JONGE het beschryft in zynen Brieve aan TACITUS, waar in hy een verhaal doet van de vreeslyke Uitbarsting, in welke zyn Oom het leeven verloor. Deeze kolom van zwarten rook naa tot een groote hoogte opgeklommen te zyn, kromde zich met den wind na *Caprea*, en bereikte met de daad dat Eiland, 't welk niet minder dan achtentwintig mylen van den *Vesuvius* af is.

Ik waarschuwde myn Huisgezin, dat het zich niet moest ontstellen: daar ik verwagtte, dat 'er eene Aardbeeving zou voorvallen op den tyd als de Vuurstroom uitborst; doch eer de klok acht uuren geslaagen hadt bemerkte ik, dat de Berg zyn vuurbraakenden mond, zonder geraas, omtrent honderd voeten laager dan de oude opening, aan de zyde van *Monte di Somma* geopend hadt. Ik bemerkte duidelyk door een witten rook, die altoos den Vuurstroom vergezelt, dat deeze zynen loop genomen hadt. Zo ras dezelve lugt hadt, rees de rook niet langer, met dat geweld, uit den top. Naardemaal ik my verbeeldde, dat 'er geen gevaar zou steeken in den Berg te naderen, als de Vuurstroom aan den gang was, begaf ik my terstond derwaards, niemand dan een Boer tot myn gezelschap hebbende. Ik ging de *Hermitagie* voorby in de valei tusschen den Berg *Somma* en *Vesuvius*, die *Atrio di Cavallo* genaamd wordt. Ik was bezig met myne waarneemingen omtrent den Vuurstroom te doen, die reeds van de plaats, waar dezelve eerst uitbrak, de valei bereikt hadt, wanneer ik, zeer schielyk, omtrent den middag, een schriklyk geraas hoorde binnen in den Berg, en deeze spleet, omtrent een vierde van een myl van de plaats waar ik my bevondt, van een, wanneer met groot gerugt een fontein van vloeiend vuur, eenige voeten hoog opsprong, en daar op als een stroomende rivier rechtstreeks op ons kwam aanloopen. Ten zelfden tyde hadden wy een Aardbeeving; een hagelbui van Puimsteenen viel op ons neder, en wolken van dikken rook, met asch vermengd, veroorzaakten bykans eene volslaagene verduistering. De Uitbarstingen op den top des Bergs waren luider dan de zwaarste Donderslagen, die ik oit myn leeven hoorde; de zwavelstank was zeer hinderlyk. Myn gids, door dit alles verbysterd, nam de vlugt, en ik wil wel bekennen dat ik niet gerust was. Ik volgde hem wel haast, en wy liepen byna drie mylen voort, zonder stil te staan: dewyl de grond onder onze voeten steeds schudde, dugtte ik voor het openbarsten van een nieuw gat, 't geen ons het wederkee-

 ren

ren zou hebben kunnen doen vergeeten. Desgelyks vreesde ik dat de geweldige Uitbarstingen eenige brokken van den Berg *Somma* mogten afschudden, en onder deezen Berg moesten wy langs gaan. Daarenboven waren de Puimsteenen, die als hagel op ons nedervielen van die grootte, dat ze merklyk ongemak veroorzaakten. Naa eens adem gehaald te hebben, oordeelde ik, daar de Aardbeeving nog sterk bleef aanhouden, het veiligst den Berg te verlaaten, en na myn Landgoed te rug te keeren: hier vond ik myn gansche Gezin in groote ontsteltenisse over de geduurige en geweldige Uitbarstingen van den brandenden *Vesuvius*, die de grondslagen van ons huis deeden daveren, en deuren en vensters op hunne hengzels draaijen. —— Omtrent ten twee uuren naa den middag borst eene andere Vuurstroom uit ter plaatse van waar dezelve, in den voorleden jaare, kwam, zo dat de ontbranding zo groot was aan deeze zyde des Bergs als aan dien kant, welken ik maar even verlaaten had.

Het geraas en de zwavelstank steeds toeneemende, begaven wy ons van ons Landgoed na *Napels*; en ik oordeelde het raadzaam, *Portici* voorby gaande, het Hof berigt te geeven van 't geen ik gezien had. Ik gaf nederig te kennen, dat, myns oordeels, zyne *Siciliaansche* Majesteit zich uit de nabuurschap van deezen dreigenden Berg moest begeeven; schoon het Hof *Portici* niet verliet voor 's nagts ten twaalf uuren, wanneer de Vuurstroom 'er reeds digt by genaderd was. Ik ontdekte, op myne reis na *Napels*, twee uuren naa dat ik den Berg verlaaten had, dat de Vuurstroom reeds drie mylen bedekt hadt van den weg langs welken ik gegaan was. 't Is verbaazend dat deeze zo snel heeft kunnen loopen, naardemaal ik gezien heb, dat de Vuurvloed, in de *Atrio di Cavallo*, zestig en zeventig voeten diep en bykans twee mylen breed was.

Toen de Koning van *Sicilien* van *Portici* vertrok, hoorde men veel luider geraas, en de schokkingen in de lugt door de Uitbarstingen veroorzaakt waren zo sterk, dat in 's Konings Paleis deuren en vensters open sloegen, en een wel geslooten deur borst van 't slot. In dien zelfden nagt borsten te *Napels* veele deuren en vensters open. In myn huis, dat niet aan de zyde der Stad ligt naast aan den *Vesuvius*, beproefde ik om myne vensters te ontgrendelen, wanneer ze, op elke Uitbarsting, van den Berg opensloegen. Behalven deeze steeds aanhoudende Uitbarstingen, hoorde men geduurig een geweldig onderaardsch gedruis;

't welk

't welk deezen nagt omtrent vyf uuren aanhieldt. Ik verbeeldde my, dat dit buitengewoon gedruis veroorzaakt werd, door dien de Vuurstroom in de reeten en holen des Bergs regenwater aantrof, en dat deeze zamenkomst van vuur en water, eenigermaate de rede van dit kraakend en zissend geluid kon weezen. Vader DE LA TORRE, die zo veel en zo wel over den Berg *Vesuvius* geschreeven heeft, is van myn gevoelen: en, in de daad, men kan zich natuurlyk verbeelden dat 'er in veele holen van den Berg zeer veel water kan verborgen weezen. In de groote Uitbarsting van den Berg *Vesuvius* in den jaare 1663 werden verscheide plaatzen, onder deezen *Portici* en *Torro del Greco*, verwoest door een stroom van kookend water, met den Vuurvloed uit den Berg geborsten, waar door veele duizenden het leeven verlooren. Omtrent vier jaaren geleden gaf de Berg *Etna* in *Sicilien*, geduurende de Uitbarsting, eene menigte heet water uit.

De ontsteltenis te *Napels* in deezen nagt gaat alle beschryving te boven: de verhaaste komst zyner *Siciliaansche* Majesteit van *Portici* vermeerderde de ontroerenis; alle de Kerken werden opengezet en liepen vol Volks, de straaten waren opgepropt met ommegangen en beelden van Heiligen. Doch ik zal my niet inlaaten om eene beschryving te geeven van de veelvuldige plegtigheden in deeze Hoofdstad verrigt, om de woede van den brandenden Berg te stillen.

Dingsdag den 20sten was het onmogelyk over de gestelteniss van den *Vesuvius* te oordeelen, van wegens den rook en assche, die denzelven geheel overdekte; deeze verspreidde zich mede over *Napels*; de Zon vertoonde zich, als door een dikken nevel te *Londen*, of door een berookt glas; de ligte assche stoof deezen dag tot in *Napels*. De Vuurstroomen, aan beide zyden van den Berg, vloeiden met groot geweld; doch men hoorde geen of weinig geluid tot negen uuren; wanneer het zelfde ongewoone geraas weder begon, vergezeld met Uitbarstingen als den voorgaanden dag; dit hieldt omtrent vier uuren aan; het scheen als of de Berg in stukken zou barsten, en waarlyk, dezelve opende zich deezen nagt voor een groot gedeelte. Men vervaardigde 'er aftekeningen van toen de Vuurstroomen op 't geweldigst waren. Eene *Paryfsche* Barometer stondt gister op 27. 9, en FAHRENHEITS Thermometer op 70 graaden, daar dezelve eenige dagen voor de Uitbarsting op 65 en 66 graaden gestaan hadt. Geduurende deeze verwarring poogden de gevangenen uit de gemeene gevangenis

te ontsnappen, en hadden reeds den bewaarder om hals gebragt; doch de soldaaten beletten 't hun. *Het* grauw begon de poort van den Cardinaal Aardsbisschop *in* brand te steeken; om dat hy geweigerd hadt de overblyfzels van den H. *Januarius* te voorschyn te brengen en ten toon te stellen.

Woensdag, den 21sten, was geruster dan de voorgaande dagen, schoon de Vuurstroomen nog geweldig liepen. *Portici* was eenigzins in gevaar, hadt de Vuurstroom geen anderen weg genomen, wanneer dezelve omtrent een half myl daar af was; tegen den avond bedaarde de Vuurstroom.

Donderdag, den 22sten, begon 's voormiddags omtrent tien uuren het zelfde donderende geluid op nieuw; doch met meer geweld dan de voorgaande dagen; de oudste menschen betuigden noit iets dergelyks gehoord te hebben, en 't was in de daad verbaazende; wy vreesden elk oogenblik voor eene allerrampzaligste gebeurtenis. De asch, of liever de kleine vonken, vielen zo sterk neder, dat het volk op de straaten zich genoodzaakt vondt zonneschermen te gebruiken, of de hoeden neder te slaan; dewyl deeze asch zeer nadeelig is voor de oogen. De daken der huizen en de balcons waren meer dan een duim dik met deeze gedoofde vonken overdekt. Zy stooven op de schepen, die twintig mylen van *Napels* af in zee waren, tot groote verbaazing der zeelieden. Te midden van deeze verschrikkingen werd het grauw onverduldig en oproerig, en noodzaakte den Cardinaal het hoofd van den H. JANUARIUS buiten te brengen, en 'er in Ommegang mede te gaan na de Brug *Maddalena*, aan 't einde van *Napels* gelegen, digtst aan den *Vesuvius*. Men beweert hier dat de Uitbarsting ophieldt ten oogenblikke dat de meergenoemde Heilig in 't gezigt van den Berg kwam; 't is waar het geraas scheide 'er omtrent dien tyd uit, naa dat het vyf uuren, omtrent even als de voorgaande dagen, geduurd hadt.

Vrydag, den 23sten, vloeiden de Vuurstroomen nog, en de Berg volhardde met eene menigte van steenen uit de opening op te werpen; men hoorde, op dien dag, te *Napels* geen geraas, en 'er viel maar weinig asch.

Saturdag, den 24sten hieldt de Vuurstroom op met loopen; de uitgestrektheid van de plaats, waar ik dezelve zag losbarsten, tot aan het andere einde daar hy de kapel van St. *Vito* omringde, is meer dan zes mylen. In de *Atrio di Cavallo*, en in een diepe valei, die tusschen den *Vesuvius* en de *Hermitagie* in ligt, is de Vuurstroom, op eenige plaats-

plaatzen, bykans twee mylen breed, en op de meeste plaatzen van zestig tot zeventig voeten diep: eindelyk trof dezelve eene holte aan, *Fosta grande* geheeten, gemaakt door het afstroomende regenwater; deeze holte is niet minder dan tweehonderd voeten diep en honderd breed, nogthans hadt de Vuurstroom dezelve, op eene plaats, geheel vervuld. Ik zou niet hebben kunnen gelooven, dat eene zo groote menigte stoffe, in zo korten tyd, zou uitgeworpen zyn, had ik zelve naderhand den geheelen loop des Vuurstrooms niet nagegaan. Dit dikgeronnen lichaam zal zeker nog eenige maanden lang heet blyven. Tegenwoordig, daar 'er voor eenige dagen merklyk regen gevallen is, rookt deeze stoffe als of de Vuurstroom op nieuws gaande was. Omtrent tien dagen geleden, wanneer ik my met Lord STORMONT, in den Berg bevond, staaken wy kleine stokjes in de reeten van de stoffe door den Vuurvloed agter gelaaten, deeze vatten terstond vlam. —— Maar om met myn dagverhaal voort te vaaren.

Den 24sten ging de *Vesuvius* voort met steenen uittewerpen als de voorgaande dagen; geduurende deeze geheele uitbarsting verschilde zy daar in van die in den jaare 1766 voorviel, wanneer 'er geen steenen uit de opening kwamen toen de Vuurstroom een vryen loop hadt.

Zondag, den 25sten, viel 'er den geheelen dag fyne asch te *Napels*: deeze kwam uit de opening van den Brandenden Berg, en maakte een groote vaste kolom, zo donker van kleur als de Berg zelve, derwyze dat men de schaduw daar van op zee kon zien; by aanhoudenheid zag men gevorkte en getande lichtstraalen, uit deezen donkeren kolom voortschieten; men hoorde den donder in de nabuurschap van den Berg; doch niet te *Napels*. Op deezen tyd was de lugt onbewolkt, en men kon dus zeer onderscheiden den rook zien, die uit de opening van den *Vesuvius* kwam. Ik schepte zeer groot genoegen in dit verschynzel, 't welk ik voorheen noit in die volkomenheid had waargenomen.

Maandag, den 26sten, hieldt het rooken aan; doch de rook was zo dik niet, ook zag men geen vuurstraalen uit den Berg schieten. Vermids men geen Vuurstroom gezien heeft, naa dat deeze dikke rookkolom zich vertoonde, die zeker word voortgebragt door eene verhoolene werking des Vuurs, denk ik dat de Vuurstroom, die natuurlyk op dit verschynzel moest volgen, zich in de eene of andere diepe holligheid ontlast hebbe, waar dezelve in stilte een aannaderend onheil broedt. En het zal my ten hoogsten ver-

wonderen, indien het binnen weinig maanden niet uitbreekt.

Dingsdag, den 27sten, geen meer zwarte rook, noch eenig teken van uitbarsting.

Dus, myn Heer, heb ik de eer gehad om uw Lordschap een getrouw verhaal te geeven van myne Waarneemingen, staande deeze uitbarsting, die eenpaarig voor de zwaarste gehouden wordt, in deeze eeuw voorgevallen. Ik zal my gelukkig agten als het uwe goedkeuring en die van de Koninglyke Maatschappy, mag wegdraagen; wanneer uwe Lordschap het waardig oordeeld om aan eene zo aanzienlyke vergadering te worden aangebooden.

Ik heb aan het *Britisch Museum* eene volkomene verzameling gezonden van allerlei soorten van stoffen door den Berg *Vesuvius* uitgeworpen, en door my de drie laatste jaaren, met niet weinig moeite, verzameld, 't zal my groot genoegen geeven, indien, door middel van deeze verzameling, eenige myner Landsgenooten, ervaaren in de Natuurlyke Historie, in staat gesteld mogen worden, eenige nutte ontdekkingen ten opzigte van de Brandende Bergen te doen. (*)

Ik heb 'er bygevoegd een stuk van den gestolden Vuurstroom van den Berg *Vesuvius*, met doorschynende kleuren, dat van agteren met kaarssen verlicht een veel beter denkbeeld van den *Vesuvius* geeft dan ooit door 's *Schilders* hand kan vervaardigd worden. —— Ik heb de eer om my uw Lordschaps onderdanigste & gehoorzaamste Dienaar te noemen.

Napels 29. *Dec.* 1767.

WILLIAM HAMILTON.

(*) „ Ik hou my verzekerd, uit deeze verzameling, dat veele veelkleurige Marmersteenen, en veel Edelgesteentens, door de Brandende Bergen worden voortgebragt, dat 'er op veele plaatzen der wereld Brandende Bergen geweest zyn, van welke men nu geen schaduw vindt." Dus schreef de Heer HAMILTON in eenen Brief aan den Graaf MORTON, gedagtekend 7 April 1767.

DE

DE WAARE PHILOSOOPH.

(Uit het Fransch.)

OP zekeren tyd kreeg TCHING-VANG, een Chineesch Keizer, eene zeer zonderlinge gedagte in 't hoofd. Hy wilde volstrekt weeten wat een Philosooph was, men mag wel vast stellen, dat hy niet veel te doen hadt; zyn wil wierdt wel haast afgekondigd. Op het ogenblik kreegen alle die zig voor Philosoophen uitgaaven een uitdrukkelyk bevel om zig voor den Keizerlyken troon te koomen nederwerpen.

De vermaarde Gryzaard CHAMSU-U had te verheven denkbeeld van zig zelfs om te denken dat iemand anders naar den naam van wyzen mogt staan. Trots van by de honderd *Taos* of boeken over Confucius geschreeven te hebben, deedt hy zig stoutelyk op: sprak veel van zyne Zielvermogens, van zyne talryke schriften, en roemde voor al op zyne menschlievenheid, belangeloosheid en voorbeeldelyke Godsvrugt; smeekte den Vorst van over hem zyne weldaaden uitte storten, en zyne hekelaars stilzwygen op te leggen. Dat is inderdaad, riep de Keizer uit, gansch niet 't geen ik zoek, laat men dien man wegzenden: hy wierdt hierom met veragting afgeweezen. *Chamsu-u* stierf van woede na dat hy uit het Paleis verjaagd was, en na dat hy een hevig hekelschrift op TCHING-VANG hadt uitgebraakt, die den ongelukkigen geleerden beklaagde, en om zyn boekje lachtte.

TSE'-E' deedt zig vervolgens op; hy schreef met een levendig gevoel, hy nam vermaak in het verdikken der nevelen die de waarheid bedekten, in plaats van dezelve op te klaaren. Hy hadt eene groote menigte boeken uitgegeeven allen zeer onnut voor het menschdom, zyn hoogmoed blonk in zyne minste daaden uit; vooral onderscheidden hem zyne byzondere gewoonten van de andere geleerden, hy wagtte zig wel van zig gelyk zyne medeburgers te kleeden, hy at warme spys om dat de Chineeschen koude eeten, en dronk kouden drank om dat zy warmen drinken. Hy wist dat de menschen gek genoeg zyn van zig te verwonderen over alles wat hun niet gelykt; maar hy dagt niet dat zy eindigen met het zelve te veragten. Hy zeide opentlyk dat hy het gantsche menschdom verfoeide, en hy deed al wat hy kon om zig van deszelfs welneemen te ver-

zekeren. Hy meende ongelukkig te zyn, wanneer hy het onderwerp van de gesprekken niet was. Hy breidde nog de kring van het vermaak nog van de reden uit. Hy hadt geenen agtervolgden stelregel of een goeden samenhang in zyne schriften; maar de vrouwtjes van *Pekin* verheften hem tot de wolken en verstonden hem niet, het geen egter niet weinig hadt toegebragt om hem in de mode te brengen. *Tsé é* scheen een wonderlyk wezen aan den Keizer, die vast besloten hadt het niet by deeze proeven te laaten.

Hoe, zeide *Tching-vang* zou 'er in gantsch China zo een wyze niet zyn als ik my heb voorgesteld? Hier is hy, Heer! roept geheel buiten adem een Mandarin in den bloei van zyn jaaren, en wiens gezonde kleur ook wezentlyk de gezondheid en eene gelukkige zorgeloosheid aanduidde; ô verheven Keizer zeide hy, gy ziet het voorbeeld van de Wysgeerte: ik ben nergens over bezorgd dan over myn bestaan, dit is de eenige studie, op welke ik my heb toegelegd; ik doe alles op my, als op het middelpunt van het gantsche heelal, uitloopen. Alles wat my omringt is voor my en myn belang gemaakt. Ik ben de voornaamste der weetenschappen magtig, die namentlyk van ongevoelig te zyn voor alles wat my onaangenaam zoude kunnen aandoen; ik heb de konst van vermaak te hebben doorgrond; de gerustheid schynt my vooral het dierbaarste pand; ik schep behaagen in myne nutteloosheid; door dezelve kan ik de springveeren van myn leeven spaaren, overtuigd dat men zyne *Machine* verslyt, zo men zig een stap te buiten gaat; in een woord, ik leef niet dan voor my. *Tching-vang* haastte zig dien man uit zyne tegenwoordigheid te bannen.

Eindelyk, daar was onder veertig duizend geleerden die zig te *Pekin* voor *Philosoophen* uitgaaven, niet één die dezen naam verdiende. De Keizer gaf het ondertusschen niet op; want de Vorsten zyn styfzinniger dan andere menschen, hy gaf dierhalven het roer van staat eenen van zyne broeders over, en vertrok met twee hovelingen, zyne waardigheid verbergende, en vast besslooten hebbende het voorwerp dat hy zogt ernstig na te jaagen. Hy begeeft zig dan met zyne twee Hovelingen op reis om China te doorkruissen; zy waren reeds digt by den grooten muur, wanneer zy van verre op den top van een berg een zoort van een huisje gewaar wierden, en hoorden dat dit de woonplaats van een Philosooph was. *Tching-vang* wensch-

wenschte zig zelven reeds geluk van het oogmerk zyner reize bereikt te hebben, zy klommen den berg op; een zoort van Wilde ſchoot hier op uit zyn hut te voorſchyn, en liep hen te gemoet, uitroepende: menſchen wat koomt gy hier doen? koomt gy my deeze myne ſchuilplaats nog betwisten die de wilde beesten zelfs my hebben afgeſtaan? Dit was voor den Keizer eene nieuwe beweegrede tot nieuwsgierigheid, hy lag den onbekenden 't oogmerk van zyn reis bloot, en verklaarde hem dat hy overal een Philoſooph zogt. Zo deeze naam, hernam de vreemdeling, zulk eenen past die een afgryzen heeft van 't menſchelyke geſlagt, zo behoeft gy niet verder te gaan, en gy hebt in my gevonden 't geen gy zoekt, niemand kan de menſchen meer vervloeken dan ik: ik wilde wel dat zy maar een lighaam en leeven hadden, met welk een vermaak zoude ik het hun ontneemen! ik woon zedert twintig jaar in deeze woeſtyn, en ik beklaag my dagelyks aan den God TIEN dat ik het menschdom niet kan vernietigen. Ga heen, vertrek uit myn gezigt, of ik doorboor u het hart met deze ſchicht, die my dient om die dieren te dooden met dewelke ik myn droevig beſtaan ophoude. De Keizer wilde deezen Wilden verder ondervraagen; maar hy zweeg, en viel in eene vervoering van droefheid en woede. *Tching-vang* hadt medelyden met den zelven; en toen hy hem verliet ontſnapten hem eenige traanen. Dezen man zeide de Vorst zyn zekerlyk ongelukken overgekomen; moet 'er in myne Staaten een ongelukkige weezen! Het is een weezen dat beklag en eerbied waardig is; het is eene bedrukte en verbitterde menſchenhaater, maar wat verſchil is 'er tusſchen hem en een Philoſooph!

Zy komen aan een van de beroemdſte ſteden van China, men ſprak hier niet dan van OUCI-FOUG, wiens geliefde ſtudie de zedekunde was, en die in deeze ſtudie verſcheide werken had uitgegeeven; de Keizer doet zig by dezen geleerden geleiden. En inderdaad dit was een geleerde van den eerſten rang, zyne denkbeelden waren op de zuivere rede gevestigd, dezelve ademde inderdaad niets dan de wysheid, de liefde tot de goede order, en de eerbied jegens de wetten: *Tching-vang* twyfelde niet of het gelukkig tydſtip, van zulk een wonder van menschlyke wysheid te bezitten, was op handen; op dat eigen ogenblik koomt 'er een knegt van den Mandaryn die over de gerechtszaaken geſteld was; voor wiens regtbank men eenen ongelukkigen gebragt had die een maat ryst geſtoolen had, na te vergeefsch

geefsch de liefdadigheid der ryken te hebben aangesproken om zyn Vader, die in het ziek-bed lag te kwynen, hulp toe te brengen, en om brood aan zyne vrouw en kinderen te geeven die van gebrek en honger ftierven. De vermurwde Regter dorst den armen Misdadiger niet veroordeelen, en liet daarom *Ouci-Foug* om raad vraagen. De Philosooph oordeelde dat men den Misdadiger op vrye voeten moest ftellen, wanneer 'er een van zyne boeren aankomt loopen, om hem te zeggen dat het geftoolen Graan hem behoorde; hy roept hierop den knegt aanftonds wederom, en laat den Mandarin zeggen van niet naar het medelyden te luisteren. Ach riep de Keizer uit, hierover zeer verwonderd, en fchielyk het huis van den geleerden verlaatende, dit is ook niet 't geen ik zoek. De Vorst deed nieuwe nafpeuringen de eene vrugtloozer dan de andere. Hy keerde hier over niet vernoegd weder na de Hoofdftad toe; moet ik dan zeide hy tegen zyne Reisgezellen weder op den troon klimmen, zonder één wyzen te hebben kunnen ontdekken? Ach zonder twyfel is dat een weezen 't welk niet beftaat. De Hovelingen geloofden uit befcheidenheid ook aan de geringe mogelykheid van zulk een man te ontdekken; en men befloot dat het ongerymd was zig langer met zulk eene harfenfchim op te houden.

Terwyl zy zig dus onderhielden, kwamen zy in een dorp; eenige ftappen in het diepfte van een kleine vallei, hier naby gelegen, zag men een huis met weinig uiterlyke fieraad, maar welkers zindelykheid eene begeerte verwekte om by het zelve te naderen. Onze Reizigers ontmoetten een boer, denwelken zy vroegen aan wien dat boerfche gebouw behoorde? Aan een goeden ouden Man zeide deze dorpeling, hy is een zeer zonderling wezen. Men kan hem niet kwaad maken; al doen wy hem nog zo veel kwaad, hy blyft halfterrig in ons goed te doen, het moet een halve Gek wezen, voor het overige kennen wy hem weinig. De Keizer, die zeer van andere menfchen verfchilde, haastte zig om deezen onbekenden gryzaart te gaan zien, en hy belastte zyne gunftelingen hem by die boerfche woning te wagten.

Alles kondigde hier de eenvoudigheid de matigheid en de welvoegelykheid aan. Eenige kudden graasden rondom dit huis; 'er waren eenige groote boomen, van welke men eenige prieelen gemaakt hadt, op dat de Reizigers 'er in zouden kunnen rusten en derzelver fchaduw genieten.

ten. De Keizer vond aan de deur eenige armen, aan dewelke men ryst schonk: hy komt in. Hy ziet een geknielden zeventigjaarigen gryzaart; deeze wierdt Tching-vang niet gewaar. Kong-sune, dus heette deeze gryzaard, bad Tien op deeze volgende wyze aan ,, God der Goden! wat ,, heb ik reden om u te danken? Gy hebt my myne ryk- ,, dom, myne eerampten ontnomen, gy hebt my een stuk ,, brood gelaaten, dat ik met myne broeders verdeele. Gaa ,, voort met uwe goedheden over dit ryk uit te storten; ,, waak over het nootlot van onze eerbiedenswaardige ,, Overigheid; laaten myne kinderen waardig zyn om hun ,, Meester en Vaderland te dienen, en u hunne dankbe- ,, tuigingen op te zenden. Laat ik, ô verheeven Tien! in ,, den schoot van myne waarde Bloedverwanten ontslaa- ,, pen, en laat ik zieltogende dezelve nog mogen omhel- ,, zen, en laaten de andere menschen my na myn dood mo- ,, gen vergeeten." Kong-Sune den Keizer gezien hebbende stondt haastiglyk op, en vroeg hem welke rede hy hadt om zo ver uit zyn weg te komen. De begeerte antwoordde de Tching-vang om te weeten waar men de deugd en de wysheid zoeken moest. Hier zult gy, antwoordde de gryzaart, deeze twee schatten niet gevonden hebben: gy zult hier, ô edelmoedige vreemdeling, niet dan de beeltenis der armoede zien. Maar vervolgde hy waarin kan ik u van dienst zyn? spreek! wy zullen uwe nooddruften zo verre vervullen als de hemel ons een zo zuiver en zagt vermaak toestaat. Hy vertoont aan den Keizer zyne vier kinderen, welke alle op den naam van landbouwer roemden, en die Tching-vang vrugten en bloemen kwamen aanbieden. Na een kort gebed aan Tien ging men aan Tafel zitten; de reiziger at met vermaak; deze verwonderde zig zonder ophouden over de zagtzinnigheid en vriendelykheid van Kong-Sune. Zedert wanneer Vader, vroeg hem de Reiziger, bewoont gy deeze plaatzen? — Zedert byna veertig jaar, leef ik hier onbekend, doe ik wel zo veel in myn vermogen is, en het is het weinige 't welk ik kan doen dat my myne ongelukken herrinnert. — Gy zyt dan ongelukkig geweest! — Ik kan het ten minsten schynen voor de oogen der menschen; maar ik heb verpligting aan de tegenspoed. Ik ben daaraan de tederheid, de waare wellust der Ziele schuldig. Zonder myn val zoude ik het genoegen niet gehad hebben van de ongelukken van anderen te beklaagen. — Wat verstaat gy door dien val? — Ik was een van de Ministers van den Overleeden Keizer, en ik was het

 Slagt-

Slagtoffer van de lastering, myne vyanden scheenen mynen Meester toe dat zy gelyk hadden; men ontnam my myne bedieningen en goederen; van hunne overblyfzelen kogt ik dit klein stukje land dat gy ziet, ik bebouw het, ik besproei het met myn zweet, ik heb 'er een huis op gebouwd, dat groot genoeg is om vreemdelingen te herbergen. —— Hoe! de Keizer is gestorven zonder die onregtvaardigheid vergoed te hebben? —— De Keizer was een mensch, men heeft hem bedroogen; hy was my niets schuldig; niettemin, zegen ik zyne gedagtenis; ik bid den Hemel om alle zyne zegeningen op zyn zoon uitteſtorten.... *Tching-vang* weerhieldt zyne traanen: —— zyn Zoon .... myn Vader .... hy zal u beminnen —— Ach! ik moet niet denken om na het hof weder te keeren; hier moet ik sterven, en ik vermaan myne kinderen om dit verblyf niet te verlaaten. Laaten hunne oogen en harten altyd op myn graf gevestigd zyn, en laaten zy hunne asch onder de myne mengen; laaten zy zig vergenoegen met de vrugten van dit land in te zamelen, en nuttig te kunnen zyn —— Maar hoe, zyt gy niet zeer beroemd? —— Ik dank God dagelyks dat ik het niet ben; de onbekendheid is boven den luisterrykſten naam te verkiezen? Men moet wys zyn, en zig zelfs kunnen vernoegen. De deugd wordt altyd betaald door het weinige goed dat zy doet. De Inwooners van het naby gelegen dorp hebben somtyds vermaak om myne weiden te bederven en myne vrugtboomen te breeken —— En welke wraak neemt gy 'er van? —— Ik draag zorg voor hunne zieken; ik voed hunne armen, en vertroost hen in hunne moeiten. —— ô Verwonderlyk mensch! —— Verwonderlyk zegt gy, ik doe slegts myn pligt; want het is myn pligt de gebreken van anderen te vergeeten en my te beteren. En voor 't overige wie is de gelukkigste, of de belediger of die beledigd word, men heeft niet dan te vergeeven en men geniet een gerust vermaak —— *Tching-vang* konde zyne traanen niet weerhouden. —— Gy schreit aandoenelyke vreemdeling! De Keizer omhelst hem. Ik heb dan eindelyk het doel van myne reis gevonden: vaar wel gy zult my binnen kort kennen.

Tching-vang vliegt weder na zyne Hovelingen. Ik ben eindelyk voor myne moeite beloond. Ik heb dat wonder van 't Menschdom gevonden. Hoe Vorst! Ja! Gy zult wel dra een Philosooph in zyne deugd zien. De Keizer was zo dra niet weder te *Pekin* gekomen, of hy belastte dat men hem *Kong-fune* en zyne vier kinderen bragt. De Gryzaard ont-

ontvong eerbiediglyk 't gebod van den Keizer; zyne kinderen smelten in traanen; zy twyfelen niet of het zoude een nieuw onheil wezen, 't welk de vyanden van hun Vader hem op nieuws brouwden. *Kong-sune* zeide hun: ach myne Kinderen wat vreest gy? Tot nog toe hebt gy deugdzaam geleefd? Zal het u dan niet gemaklyk zyn te sterven? Ik zal 'er u het voorbeeld van geeven; wel aan verschyn aan het Hof met uwe boersche werktuigen, gy kunt geene andere teekenen van eenige waardigheid tegen die van onze Vervolgers stellen. *Kong-sune*, en zyne vier kinderen, naar de Keizerlyke Hoofdstad gevoerd, verschynen eindelyk voor den Vorst met een houweel, een Spaa, &c. Zy knielen neder. *Tching-vang* doet hen opryzen! ô Myn Vader, zeide hy tegen deezen agtenswaardigen Gryzaart, herkent gy my niet? De Gryzaart vestigt zyne oogen op den Keizer, en blyft stom van verwondering: hy wil weder knielen. De Keizer omhelst hem met goedheid; zyne Hovelingen treeden in met eene ontallyke menigte geleerden. — Gy ziet hier riep de Keizer, zig tot zyn gantsche hof wendende, den sterveling dien ik lang te vergeefsch gezogt heb. Kent dezen PHILOSOOPH, ik wil niet dat *Kong-sune* anders genaamd wordt, en gy eerbiedenswaardige Gryzaard, gy en uwe familie worde met myne weldaaden overlaaden, ik zal my bevlytigen om de fouten van mynen Vader te verbeteren; en de Zoon zal roem dragen op den naam van uwen beschermer en vriend. Aanvaard den rang van mynen eersten Minister: ik beveel u uit inzigt van het gemeene welzyn, myne hoop door uwe weigering niet te loor te stellen. *Kong-sune* antwoorde den Keizer niet dan met die aangenaame traanen, welke de eenige spraak van de erkentelykheid is. Hy geniet gelyk ook zyne kinderen eene duurzaame gunst, en hy had de vertroosting van aan zyne vyanden, wier lot in zyne handen gesteld wierdt, te vergeeven; hy was zelfs gelukkig genoeg om dezelve met zyn vermogen by *Tching-vang* te ondersteunen. De Chineeschen hebben hun, na beider dood, Standbeelden opgeregt: onder dat van den Keizer stondt het treffend woord, WELDOENER, en even eens had men onder dat van *Kong-sune*, deszelfs lofspraak in een woord, PHILOSOOPH namentlyk, geschreeven.

NABERICHT.

In het ons toegezonden vertaalde stukje van DR. BLACKSTONE, geplaatst in het *Mengelwerk* bl. 341—351. is eene misstelling over 't hoofd gezien. Men leeze aldaar, regel 21—25, dat 'er *niet minder dan honderd en zestig door het Parlement verklaard zyn voor halsstraflyke misdaaden, met uitsluit nge van 't voorregt der Kerkelyken, of, met andere woorden, onmiddelyk des doods waardig te zyn.* Deezen misslag ons met bescheidenheid onder 't oog gebragt zynde, hebben wy ons verpligt geoordeeld den Leezer hier van te verwittigen, en hem den volgenden ons deswegens toegezonden Brief mede te deelen.

MYN HEEREN!

De liefde tot de waarheit, en de eer der Engelsche Natie verpligten my eene misslag te ontdekken, die in Ulieder werk III. D. N. 9. bl. 351. van het Mengelwerk ingeslopen is, aldaar word gezegt: „ 'T is eene droevige „ waarheit, dat onder de veelvuldige daaden, tot welken „ de menschen dagelyks kunnen vervallen, niet minder dan „ hondert en zestig door het Parlement verklaart zyn van „ zo snood eene Natuur te wezen, datze op *'t eigen oogenblik* den dood verdienen, en den daader het voorregt van met eenen Kerkelyken eerst te spreeken ontzeggen." Nu zyn 'er myns weetens geen zulke wreede, en tegen den aart der aangenomene Hervormde Christelyke Leer zo zeer strydige wetten in Engeland bekend, en moet het opgeven van dezelve zeker ontstaan zyn uit een niet regt verstaan van 't oorspronkelyke; want schoon ik het werk van Dr. Blackstone niet bezit, zo twyfel ik egter geenzints of hy bepaalt deze 160 wetten als zynde *without the Benefit of the Clergy*, dat is, „ zonder 't „ voorregt der Kerkelyken." Om dit regt te verstaan moet men weeten, dat het oudtyds alleen het voorregt der Kerkelyken in Engelandt was, dat wanneer een der zelver voor de eerste reis een dootschuldige misdaat begaan had, hy de doot kon ontgaan door het lezen, 't zy wel of kwalyk, van enige regels uit een Latynsch boek met Gottische letters geschreven, 't geen men hem voorleide, waar op hy, in plaats van gehangen te worden, met een brandmerk

in

in de hand vry ging: dit Voorregt nu is in vervolg van tyd ook tot de Leeken uitgebreidt (*), en op alle dootschuldige misdaden toepasselyk, waar in zulks niet uitdrukkelyk word uitgeslooten, door de byvoeging van deze woorden, *without the Benefit of the Clergy*, en dit zyn die hondert en zestig gevallen waar van de Heer Blackstone melding maakt, als waar in het voorregt der Kerkelyken geen plaats heeft, en waar op de Dootstraf onvermydelyk volgt, ten zy de Koning den schuldigen 'er van ontheft, 't geen, zoo 'er zig eenige gunstige of verschoonende omstandigheden opdoen, niet zelden geschiedt.

Vertrouwe dat naa een nauwkeurig onderzoek, dit zult bevinden de egte meening dier wetten te zyn, en dat dan ook de Edelmoedigheit zult hebben, om by gelegentheit uLieder lezeren 'er van te onderregten.

Blyve

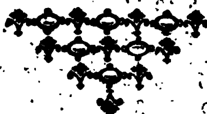
MYN HEEREN!

U Lieder Gehoorzamen
Dienaar.

T. . . *den* 23
Dec. 1769.

BRITANNUS.

(*) [Men wil dat het gemeene Volk, ter zaake van dit Voorregt, de kinderen dikwerf aanmoedigt, om te leeren leezen, zeggende, *Jongen, leer leezen, het kan u van de galg helpen.*]

WAAR-

WAARNEEMINGEN

omtrent de

LUGTS-GESTELDHEID, WEDER en WIND, te AMSTELDAM,

in *December* 1769.

D.	Barometer. 's morg.	's midd.	's av.	Therm. mo.	mi.	av.	Winds Streek. 's morg.	's midd.	's av.	Weder. Gesteldh.
1	30. 4	30. 5	30. 5	36	39	40	N O	N O	N O	Held. Betr.
2	— —	— 4	— 4½	45	48	46	N W	N	N	Reg. Held.
3	— 5	— 5½	— 5½	44	48	46	N	—	—	Betr.
4	— 5¼	— —	— —	45	49	46	N O	N O	N O	—
5	— 4½	— 4	— 3½	42	39	38	O t Z	Z	Z	— Mist.
6	— 2½	— 2½	— 2½	36	39	34	Z	—	—	Mist Betr.
7	— —	— —	— 3	33	35	33	—	—	—	Betr. Held.
8	— 3½	— 4	— 3¾	34	41	33	—	—	—	—
9	— 3	— 2	— 1	29	39	28	Z t O	Z t O	Z t O	Helder.
10	— 1	— 0½	— 0¼	29	40	39	Z O	—	—	— Regen.
11	— 0½	— 1	— 0½	40	44	43	Z W	Z W	Z W	Reg. Mist.
12	29. 10	29. 11½	— 1	46	49	42	—	W	W	— Held.
13	30. 1	30. 1½	— —	42	47	41	W	—	Z W	Mist-Mist.
14	29. 11½	29. 10½	29. 9½	41	45	44	N W	Z t O	Z t O	— Regen.
15	— 9½	— 9	— 10	44	45	44	Z t O	Z	Z W	—
16	— 10½	— 11	30. 10½	48	51	45	W	W	W	Betr. Held.
17	29. 11	— 9¾	— —	45	46	43	—	—	N W	Buijig Hag.
18	30. 1½	30. 1	29. 9	44	45	45	—	—	Z	— Regen.
19	29. 8½	29. 9	— 10	48	48	47	N W	N W	N W	Wind Held.
20	— —	— 7	— 8	49	48	45	Z W	Z	Z	R. Noord.
21	— 8¼	— —	— 5	44	47	47	—	—	—	Betr.
22	— 4½	— 2½	— 3½	43	43	40	—	Z W	Z W	Buijig.
23	— 0½	28. 8	28. 6½	40	40	48	Z	Z O	—	Betr. Reg.
24	28. 8½	29. 0	29. 5½	42	41	41	N W	N W	N W	Stormig.
25	29. 5½	— 3	— 3½	39	44	43	Z	Z W	—	Reg. Held.
26	— 5	— 4	— 2½	42	44	44	W	W	W t Z	Held. Betr.
27	— 4	— 6	— 6	39	42	38	N W	N W	N W	Stormig Sn.
28	— 8	— 9	30. 0	31	33	29	N O	N O	N O	Betr. H. —
29	30. 2	30. 3	— 4	30	34	34	—	—	—	Betr.
30	— 4	— 3½	— 3	31	34	32	—	Z W	Z W	H. Betr. Sn.
31	— 2	— 2	— —	35	45	40	Z	Z	—	Reg. Mist.

Hoogste Barometer d. 30. 5¾
Laagste Barometer d. 28. 6½ } middelb. d. 29. ⅛.

Hoogste Thermometer gr. 51
Laagste Thermometer gr. 28 } middelb. gr. 39. ½.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

VERTOOG, OVER DE VERGENOEGDHEID, ONDER DE ZWAARIGHEDEN DEZES LEVENS.

Aan de Heeren Schryvers der N. Vaderl. Letteroefeningen.

MYNE HEEREN!

„ Dit volgend *Vertoog*, over de *Vergenoegdheid onder de* „ *Zwaarigheden dezes Levens*, vond ik niet ongeraa- „ den UEd. toe te zenden, tot dienst van 't algemeen; „ of UEd. het ook eene plaats in Uw *Mengelwerk* gelief- „ det te verleenen. Ik ben

UEd. Verplichte
Dienaar:

H. W. M. Z.

Vergenoegd, vrolyk en wel te vreden te zyn, wanneer alles in deze Waereld naar wil en wensch gaat, is eene zaak die van gemeene Verstanden verkreegen en gemaklyk geoefend kan worden. Maar onder de stormen van Rampen en Tegenspoeden, stil, bedaard en vergenoegd te zyn, is een stuk, waar toe een standvastig Geloof, een verheven Verstand en waare Godsvrugt vereischt word. Buiten dit is 't onmogelyk; maar voor een mensch hier mede begaafd is 't niet bezwaarlyk uit te voeren. —— Als iemand zyn Beroep verwaarloost, zyne vermogens niet aanwendt gelyk hy verschuldigd is, en langs dien weg min of meer de oorzaak van zyn eigen onheil zy; dan is hy ook verpligt den last der onheilen, daar uit voortspruitende, als een noodzakelyk gevolg, te draagen. Den zulken konnen zyne Rampen geenzins tot eer of troost, maar ze moeten hem veel meer tot schaamte en een billyk verwyt verstrekken. —— Maar als iemand, in tegendeel, zyn plicht betragt, en redelyker wyze gedaan heeft, wat in zyn vermogen was; zodanig een mensch heeft, wat Rampen en Tegenspoeden hem ook in deze Waereld mogen ontmoeten, rechtmatige reden, om daar onder gemoedigd en getroost te zyn; byzonderlyk wanneer hy, als een Christen, de beloften

Gods, en het Evangelie, in waarheid gelooft. —— 't Lust ons, ter meerdere overtuiginge hier van, en ter opbeuringe onder de byzondere zwaarigheden, waar aan dit leven, wegens de Zonde en Overtredingen, nu eens min, dan eens meer, onderworpen is, de natuur en waarde der Rampen op zig zelven eens wat nader te overweegen.

In 't algemeen is 't bekend, dat alles wat de Waereld heeft en geeven kan, bestaat in *Wellust*, *Schat* en *Eer*; en dus konnen integendeel ook alle onheilen der waereld vervat worden onder de denkbeelden van *Smaad*, *Armoede* en *Ziekten* ofte *Pynen*.

1. Betreffende het eerste, 't is buiten kyf een zeer zwaare Ramp, byzonder voor hoogmoedige en eerzuchtige menschen, niet alleen in een laagen en geringen staat te leeven; maar zelfs met *Smaad* en *Verachting* bejegend te worden. Dit ongeval is van zulk een gewigt, dat zwakke en laaghartige gemoederen zig nagt en dag daar mede kwellen, ja hunne gezondheid benadeelen., en 'er het leven dikwils door verkorten.

Hier tegen nogtans verzet zig een Geloovige, Verstandige, Godvrugtige, met te bedenken; hoe weinig hem de grootste smaad der Waereld hinderen kan, wanneer hy maar met God en zyn Geweten in vrede staat. Hy overweegt, met die inwendige gerustheid, dat de beste menschen en die de grootste eere waardig waren, van eene ondankbaare en bedorve Waereld, dikwils de meeste Verachting, Smaad en Hoon hebben moeten ondergaan. Wel byzonder vestigt hy in die omstandigheden het oog, *op den Oversten Leidsman en Voleinder des Geloofs*, *Jesus*, *die het Kruis heeft verdraagen*, *en de schande veracht*; en door deze beschouwing bewaart hy zig van *niet te verflauwen of te bezwyken in zyne Ziele*.

2. Naast de smaad en schande komt hier *Gebrek* en *Armoede* in aanmerking. Een behoeftige staat wordt gemeenlyk met veel afkeer beschouwd, en voor een zeer groot ongeluk gehouden: waarom ook ongodsdienstige en onbedachtzaame menschen, ten einde denzelven te ontgaan, des noods zig liever van onbetaamelyke hulpmiddelen bedienen, dan daar aan onderworpen te willen worden. —— En egter zyn het de *Rykdommen* die ons beschreeven worden, ('t geen ook de bevinding leeraart) als de grootste strikken, hindernissen en struikelblokken op den Weg des Hemels; overmits ze de Zielen aardschgezind, hoogmoedig, wellustig, en vermetel maaken, waar door ze *veele doen ver*-

zin-

zinken in verderf en ondergang! —— Daar intusfchen eene eerlyke *Armoede* aangezien moet worden als een ftaat, welke voor veele verzoekingen bevryd is; die ook daarom dikwils het lot van Gods gunstgenooten in deze Waereld is geweest. Immers 't was *Gods* eigen *Zoon*, de groote Zaligmaaker, die, ontbloot van de Aardfche goederen, *niet zo veel* eigendoms in de Waereld had, *waar Hy het hoofd op konde nederliggen.* Uit dit voorbeeld leert een Christen te levendiger bezeffen, dat het waar geluk van een Mensch, voor de Eeuwigheid gefchapen, geenzins in de vlugtige en onbeftendige goederen dezes levens; maar alleen in de gunst van God en Ons aandeel aan de Eeuwige Zaligheid, is opgeflooten. —— Met dit denkbeeld verfterkt vind een Geloovige, Verftandige, Godvrugtige, zig gemoedigd, om de Armoede geduldig te gedraagen, en vergenoegd te leeven, in dien ftaat, welken hem Gods Alwyze en volmaakt goede Voorzienigheid heeft toegedeeld.

3. Wat eindelyk *Ziekten* en *Kwaalen* des lighaams aangaat, deze maaken veelen dit leven bitter, en doen hen het zelve zuchtende doorbrengen; byzonder zo die rampen zwaar, drukkende of aanhoudende zyn. —— Die kwaalen des lighaams nogtans zyn dikwils zeer heilzaame Geneesmiddelen voor de Ziel, ter bevorderinge van derzelver Eeuwigen welftand. De ziekten en zukkelingen dezes levens overtuigen den Mensch op het allerklaarfte van 's Waerelds onvolmaaktheid; zy maaken hem los van de Aarde; teder voor God, en doen hem te vuuriger verlangen naar den Hemel en de eeuwige volmaakte Zaligheid. —— Men ziet dit zeer overtuigelyk in veele voorbeelden; en een Geloovige, Verftandige, Godvrugtige, bedient 'er zig van, om zig daar door te troosten, en op te wekken, om 'er een rechtmaatig gebruik van te maaken; en de lighaamlyke ongefteldheden te doen dienen, ter verfterkinge van zynen geestlyken Welftand, tot zyn eeuwig Heil.

Wanneer men de Rampen en Tegenfpoeden dezes levens, met zulk een oog befchouwt, en 't hier kortlyk voorgeftelde aandagtig overweegt, dan zal men, zo ik vertrouwe, gaarne met my erkennen, dat een Geloovig, Verftandig en Godvrugtig Christen geene reden heeft, om door zulke onheilen te zeer ter neêr geflaagen te worden; en dat hy, niet tegenftaande dit alles, zeer wel getroost, gemoedigd en te vreden kan zyn. —— 't Is waar, de grootfte Geloovigen zinken wel eens onder 't gewigt der zwaarigheden, door zwakheid des vleeschs, in verlegenheid

heid en raadeloosheid ter neder: dog ze beuren zig ook, onder de Godlyke medewerking, door vuurige en aanhoudende gebeden, wel weder op; en bevinden als dan dikwils, dat de Goddelyke hulp zig naby vertoont als de menschelyke ten einde is; ja dat *God doen kan boven 't geene wy konnen bidden, denken of wenschen*; welk hun ter verzekeringe strekt, dat in allen gevalle, wat hun ook ontmoeten moge, *zyne Genade hun genoeg is.*

Een Geloovige, Verstandige, Godvrugtige, versterkt deze zyne reden om *Vergenoegd* te zyn, nog daarenboven met die welgegronde bedenking, dat de Waereld, en wel byzonder de *Menschen*, door een *Alwys*, *Almachtig* en *Algoed Opperwezen*, bestuurd, bewaakt en bezorgd worden. Dat Wezen weet oneindig beter dan wy zelven wat ons tot onzen waaren welstand nut en noodig is; en 't ontbreekt hem niet aan Magt om het te konnen, noch aan Goedheid om het te willen schenken; des wy ons op zyne Voorzienigheid volkomen mogen verlaaten. Zodanig een Wezen kan, met alle de wegen van zyne *Regeering*, die Hy met de zynen in mag slaan, hoe kwaad en nadeelig ze voor hunnen tydelyken welstand ook mogen schynen, egter niet anders dan het goede voor hebben. Hy slaat zomtyds het *Vleesch* ter neder; op dat de *Geest* behouden zoude blyven: en *tugtigt* hier menigmaal *de geenen die Hy lief heeft; op dat zy met de Waereld niet verlooren zouden gaan.* —— Dit bezef deed den Ouden *Eli* al zeggen: *Hy is de Heere. Hy doe wat goed is in zyne Oogen.* En *David*; *Immers is myne Ziel stil tot God, van Hem is myn heil.* Merkwaardig zyn ook hier omtrent de woorden van den vermaarden Heidenschen Wysgeer, *Epictetus:* „ Heere, (zegt hy) gebruik my naar Uw' goeddunken, ik ben 'er mede te vreden. Leidt my waar Gy wilt. Steld my in dien staat daar 't U belieft. Moet ik ampteloos zyn, breng my tot geen hoogheid; moet ik arm zyn, niet tot weelde. Ik zal dien trein van Uwe Voorzienigheid niet alleen verdraagen, maar denzelven by alle menschen ook verdedigen!" Waarlyk eene taal van eenen Heiden, die tot leering en beschaaming van veele genaamde Christenen moet dienen; welken, met de Voorzienigheid, en haar lot, niet te vreden, klaagen en morren over alles, wat niet met hunnen verdwaasden zin, wil en verkiezing overeenkomt.

Laat ons dan, als Geloovige, als Verstandige, als Godvrugtige Christenen, eens waarlyk wys en opmerkende worden. Elk onzer neeme ter harte, dat onze eigentlyke wel-

welſtand niet bepaald is binnen dit kort, onzeker en haast voorby gaande leven; en dat wy de wezenlyke waarde van het geluk, 't welk wy hier op Aarde bezitten, te ſchatten hebben, naar dat wy op goede gronden vertrouwen mogen deel te hebben aan Gods Genade, de Verzoening met hem in Christus, en een volmaakt Eeuwigen Gelukſtaat na dit leven.

Dit betragtende, zou de *Godzaligheid ons een groot gewin zyn met vergenoeging*: dan zouden wy met den *H. Azaph* van harte tot God konnen zeggen: *Wien heb ik neffens U in den hemel? neffens U lust my ook niets op der aarde. Bezwykt myn vleesch en myn hart, zo is God de rotsſteen myns herte en myn deel in eeuwigheid. Ik zal dan geduuriglyk by u zyn: gy hebt myne rechterhand gevat. Gy zult my leiden door uwen raad; en daar na zult gy my in heerlykheid opneemen.*

Langs dezen en langs dezen weg alleen is het middel te vinden, om in eene ontrustende Waereld, onder het ſlingeren der baaren van Eer en Schande, Voor- en Tegenſpoed, Gezondheid en Ziekte, in leven en dood, gerust en vergenoegd te zyn; als weetende dat *de Heere regeert*; dat Hy 't beſtuur der zaaken in handen heeft; en dat wy, onder zyn Alziend Oog en Vaderlyke beſcherming, in alles veilig zyn. Een bezef dat ons, in 't midden van de treffendſte onheilen met den Pſalmist, vernoegd en wel te vrede kan doen zeggen: *Die op den Heere betrouwen, zyn als de berg Sions, die niet wankelt*: en daarom; *wat buigt gy U neder, ô myne Ziel, en wat zyt gy onrustig in my? Hoop op God; want ik zal Hem nog looven; Hy is de menigvuldige Verlosſinge myns aangezichts, en myn God.*

DE VERHAALEN VAN DE WONDERWERKEN AAN KEIZER VESPASIANUS TOEGESCHREEVEN, OVERWOOGEN EN BEOORDEELD.

Myn Heeren!

HEt ſlot van den medegedeelden Brief van den Heer MONTAGUE, (*) waar in van een der wonderen, aan Keizer VESPASIANUS toegeſchreeven, geſprooken wordt, heeft my aangezet om de Verhaalen deswegens voorkomende na te ſlaan, te overweegen, op te maaken wat men 'er van te houden hebbe, en ze UL. toe te zenden.

De

(*) Zie boven MENGELW. bladz. 372.

De voorſtanders van het gevoelen, dat 'er Wonderwerken, door behulp van booze Geesten, gedaan kunnen worden en gedaan zyn, beroepen zich, niet weinig op de Wonderwerken van VESPASIANUS, als verhaald door Schryvers van gezag, TACITUS, SUETONIUS, DIO CASSIUS, of zynen Uittrekker XIPHILINUS. Wy zullen de Verhaalen van elk hunner mededeelen, als die, op zich zelve reeds eenigzins, zullen toonen, wat men van die Wonderen moet denken.

TACITUS, ſpreekt 'er, volgens de Vertaaling van HOOFT, in deezer voege van. „ Geduurende de maanden, dat VESPASIANUS, tot *Alexandrie*, toefde naa de dagen geſteld voor de zoomerwinden, en naa de veiligheid der zee, zyn veele wonderen gebeurd, by de welke, heemelſche gunst, en eenige geneegenheid der Gooden tot VESPASIANUS te ſpeuren was. Een uit de Gemeente te *Alexandrie*, die om de uitdroogingh zyner ooghen bekent was, komt aan zyne knien nederſtorten, biddende met kermen om beeternis zyner blindtheid, door vermaan des Godts SERAPIS, dien dat volk, oovergegeeven tot oovergeloof, boven andere eert. Ende badt hy den Vorst, *dat hy zich verwaardigde, de wanghen en ooghallen te beſprenghen met uitwerpſel des mondts.* Een ander, lam van handt, door raadt des zelven Godts, badt *om getreeden te worden van Cæſars voet en ſtap.* VESPASIANUS in 't eerst loech 'er om en verſmeet het, en als zy aanſtonden, vreesde zomtydts de faam van ydelheit; werdt zomtydts, door hun ſmeeken, en 't vlaaijen zyner Vrienden, tot hoope gebraght. Ten laatſten beveelt hy by geneesmeesters te doen ſchatten, oft zoo daar een' blindtheit en zwakheit, door menschlyke hulpe, verwinlyk waaren. De Artſen redeneerden verſcheidener wyze. *Dat deezen de kracht des lichts niet uitgegeeten was, en weederkeeren zouw, zoo men verdreeve 't geen ze belette; dat de andre de leeden uitgeſchooten tot ſlimmigheid, herſtelt konden worden, zoo men daar heilzaame kracht toe deedt? Dit hadden misſchien de Gooden ter harte, en was de Vorst tot den Godlyken dienst verkooren. Entlyk, zoo de reddingh gelukte, Cæſar zou 'er de gloory af hebben, zoo ze verlooren was, d'ellendigen den ſpot draagen.* VESPASIANUS, derhalven, achtende alles zyner fortuine oopen te ſtaan, en dat 'er wyders niets ongelooflyk was, volbrenght zelf met blyden aanſchyne, (zynde de meenigte die daar byſtondt opgetoogen,) het bevel. Terſtondt keerde de hand tot haar gebruik, en lichtte de dagh weeder den blinden toe. Het een en 't ander vertellen de geenen, die 'er

'er by geweest zyn, nu noch, naa dat 'er geen loon tot de leugen ſtaat. —— Hier door kreeg VESPASIANUS hooger begeerte, om tot de heilige plaats te gaan, en te raadspleegen over de zaaken des Ryx. Hy beveelt *alle man van den tempel te weeren*; En ingetreeden, en aandachtig tot de Godtheit, zagh hy om, en achter zynen rug, eenen van de treflykſte der *Ægyptenaaren*, met naame BASILIDES; die, zoo hem niet onbekend was, veele daghreizen van *Alexandrie*, met kranken lichaame gehouden werd. Hy vraaght de Prieſters, of BASILIDES, *op dien dag, ten tempele ingegaan was?* Hy vraaght de geenen, die hem bejegenden; of *hy in de Stadt gezien was?* Entlyk hy verneemt door afgezonde Ruiters, dat hy op die ſtonde tyds, tachentig duizent ſchreeden van daar geweest was. Toen duidt hy dat het een Godlyke gedaante geweest was, en de kracht des antwoords naar den naam BASILIDES (*).

SUETONIUS geeft 'er, in het leeven van VESPASIANUS dit berigt af. „ Den burger-oorlog aangevangen en de heirkragten voor uit na *Italie* gezonden hebbende, ſtak hy ondertusſchen na *Alexandrie* over, om zich van de ſleutels van Egypten te verzekeren. Wanneer hy hier, om over de beſtendigheid des Ryks te raadpleegen, alleen ten Tempel van *Serapis* was ingetreeden en ze allen hadt doen vertrekken, en zich, naa veele offeranden aan die Godheid toegebragt te hebben, omkeerde, zag hy dat BASILIDES, gewyde boomtakken, kransſen en brooden aan dien God heiligde, volgens de daar plaats hebbende gewoonte. Ondertusſchen wist hy zeker, dat deeze Man van niemand was ingelaaten; als mede dat hy, overlang, wegens eene zenuwkwaal nauwlyks kon ſtaan, en zich op een verren afſtand bevondt. Hier op kwamen 'er terſtond brieven over, welke berigt gaven, dat de magten van VITELLIUS by *Cremona* den nederlaag gekreegen hadden, en hy zelve in die Stad omgekomen was. Agtbaarheid, en als eene vertooning van Majeſteit, ontbraken den onverwagten en nieuwen Vorst als nog; dan deeze gewierden hem ook. Een uit de menigte van het gezigt beroofd, en een ander lam van been, te gelyk by hem gekomen, daar hy op den regterſtoel zat, baden om geneezing hunner gebreken, in den ſlaap door *Serapis* tot het doen van dit verzoek aangezet, en verzekerd van de herſtelling der oogen, als hy daar in ſpoog en de ſtevigheid des beens, indien hy zich verwaardigde het zel-

(*) TACITUS, *Hist. Lib.* IV. *Cap.* 81, 82.

zelve met de hiel aan te raaken. Doch dewyl hy nauwlyks een gelukkigen uitslag kon gelooven, durfde hy de proef niet neemen; eindelyk door zyne Vrienden aangespoord, onderstondt hy de geneezing voor de menigte, en hem ontbrak geen gelukkige uitkomst. Ten zelfden tyde zyn te *Tegea* in *Arcadie*, op het ingeeven der voorzeggingen, op eene gewyde plaatze vaten van alouden arbeid opgedolven, en onder deezen een beeld 't welk VESPASIANUS geleek (*)".

DIO CASSIUS, of zyn Uittrekker XIPHILINUS, schryft den Keizer deeze wonderen toe „ Wanneer VESPASIANUS te *Alexandrie* kwam rees de *Nyl*, op éénen dag, vier vingerbreedte hooger dan gewoonlyk, 't geen gezegd werd nog maar ééne reis geschied te zyn. Dezelfde VESPASIANUS heeft eenen Blinden, en eenen die een verlamde hand hadt, en in den slaap aangespoord waren om tot hem te gaan geneezen, door spog op de oogen des eenen te doen, en de hand des anderen met den voet te trappen: dit deedt het denkbeeld zyner Godlykheid zeer vermaard worden (†)."

Om 'er niet op stil te staan, dat deeze Geschiedschryvers in hunne opgaven van de kwaalen van elkander verschillen, daar TACITUS spreekt van een Mensch, die door *de uitdrooging zyner oogen bekend was*, SUETONIUS en DIO van eenen *blinden*. TACITUS en DIO van een' Man met *een lamme hand*, doch SUETONIUS van eenen met een *verlamd been*; nu, zeg ik, hier op niet stil te staan, komen 'er in de bygebragte verhaalen verscheide zaaken voor, die fabelagtig zyn, en alle wonderdaadigheid in 's Keizers verrigtingen doen verdwynen. Laaten wy ze inzien, en voordraagen.

1. De Kranken schryven zelve het middel voor. Wat nu is vreemder, wat ongehoorder dan dat de Zieken, om eene wonderdaadige geneezing te verwerven, de hulpmiddels te verstaan geeven? Toont dit niet duidelyk genoeg, dat het gemaakte en geveinsde kwaalen waren, welke zy, vol vertrouwen, bevestigden dat door de voorgeschreevene middelen zouden hersteld worden. Wanneer zy op eene wonderdaadige geneezing dagten, van waar was het hun bekend, dat VESPASIANUS de magt om Wonderwerken te verrigten bezat? dit vermogen moet algemeen bekend geweest zyn of niet; indien het eerste, waarom is dan die Keizer, voor noch naa dien tyd, tot het doen van Wonderen aange-

(*) SUETONIUS *in Vita* VESPASIANI *Cap.* VII.
(†) DIO CASSIUS *Lib.* LXVI. *Cap.* 10.

gezogt? indien het laatfte, hoe kwam het dan die kwalyk geftelden in de gedagten om eene wonderdaadige geneezing van hem te verzoeken?

Men zal, misfchien hier op inbrengen, dat TACITUS en SUETONIUS deeze zwaarigheid uit den weg ruimen, wanneer zy vermelden, dat de Kranken tot het doen van dit verzoek aangemaand waren van den God SERAPIS; maar dat TACITUS aan deeze zo genaamde godlyke opwekking zeer weinig geloof flaat blykt niet duister uit zyne woorden, *dat de* Alexandriners, *overgegeeven tot overgeloof, dien God boven andere eerden.* Onder een bygeloovig volk nu, en wel byzonder onder het gemeene volk, uit het welke, naar 't verhaal van TACITUS en SUETONIUS, de mensch, die *om de uitdrooging zyner oogen bekend was*, hervoortkwam, vindt het bedrog der Priesterfchap, die deeze Kranken fchynen opgemaakt te hebben, ligtlyk ingang; dewyl het Gemeen zo gemeenzaam niet omging met de Goden: DIO verhaalt ook *dat de Alexandriners*, (van elders voor winzugtig bekend) *geboopt badden, van bem, dien zy 't eerst Keizer gemaakt badden, groote voordeelen te zullen ontvangen* (*). De hoop op winst haalt wel haast iemand tot het Geloof over.

Ten 2. luidt het zeer vreemd van eene wonderdaadige geneezing te reppen in ziektens, van welke de Geneesheeren verfchillende fpreeken, en die zy voorgeeven dat door gepaste middelen kunnen geneezen worden. Dat dit plaats hadt in de Kranken door VESPASIANUS geneezen, leert TACITUS met ronde woorden; *de Artfen redeneerden verfcheidener wyze. Dat deezen de kragt des lichts niet uitgegeeten was, en weederkeeren zouw, zo men verdreeve 't geen ze belette; dat de andere, de leeden uitgefchooten tot flimmigheid, herfteld konde worden, zo men daar heilzaame kracht toe deedt. Dit hadden misfchien de Goden ter harte en was de Vorst tot den Godlyken dienst verkooren.* De Geneesheeren verklaarden, derhalven, de kwaalen niet ongeneesbaar, en raadden den Vorst eindelyk, dat hy 'er eene proeve van zou neemen, of hy ze kon geneezen, 'er by voegende, dat zo *de reddingh gelukte, Cæfar de eere zou hebben, en zo ze verlooren was, de ellendigen den fpot zouden draagen.* Het heeft zeer weinig fchyns, voorwaar, van een Wonderwerk, dat hy die het zelve zal volvoeren beproeven moet of het wel of kwaalyk zal gelukken.

In de 3de plaats flaan deeze voorgewende Wonderen niet wei-

(*) DIO CASSIUS, *Loc. cit.*

weinig af, als wy agt geeven op het gedrag van VESPASIANUS gehouden, naa dat de Kranken zyne hulpe gebeden hadden. TACITUS zegt, dat VESPASIANUS *in 't eerst 'er om lachte en het afwees, vreezende zomtyds de faam van ydelheid.* SUETONIUS verhaalt, dat hy nauwlyks een gelukkigen uitslag *kunnende gelooven, de proef, in 't eerst, niet durfde neemen.* —— VESPASIANUS nu moet de magt van wonderdaadig ziektens te geneezen gehad hebben of niet. Bezat hy dat vermogen met de daad, waarom wantrouwt hy dan? Waarom vreest hy voor de faam van ydelheid? Hy ook, die dusdanig een vermogen bezit, heeft niet noodig, dat de Geneesheeren voor af oordeelen of de voorkomende blindheid en lamheid door menschlyke middelen te geneezen waren. Gevoelde hy, in tegendeel niet, dat hy dusdanig een wonderwerkend vermogen hadt, waarom, *volvoert hy dan met blyden aanschyne, in 't aanzien van de opgetoogene bystaande menigte, het bevel*, terwyl hy zich, als het niet gelukkig uitviel, aan aller bespotting zou bloot gesteld hebben.

Wyders, ten 4, doet het niet luttel tot verzwakking van het geloof deezer wonderen, dat VESPASIANUS, op het aanstaan der Kranken, en den raad zyner Vrienden, de *geneezing onderstaat*, gelyk SUETONIUS spreekt, of, zo als TACITUS het uitdrukt, *door het vleijen zyner Vrienden tot de hoope*, van een gelukkigen uitslag, naamlyk, *gebragt wierd.* Waren die Vrienden en Vleijers zekerder dan de Keizer zelve overtuigd dat de Wonderen op het onderstaan zouden gelukken? van waar was hun dit bekend? Doch, wat is zo ongeloofbaar, wat zo ongerymd, 't welk Vrienden, Vleijers, met een woord Hovelingen, een onkundig volk van een Vorst niet kunnen diets maaken, en ook den Vorst zelve in dien waan brengen? —— Dit zal nog te meer klemmen, wanneer wy

In de 5de plaats aanmerken, dat VESPASIANUS zeer eerzugtig en roemziek was. Deeze eigenste gebeurtenis levert 'er duidlyke blyken van op. VESPASIANUS, zegt TACITUS, *derhalven agtende alles zyner fortuine open te staan, en dat 'er wyders niets ongelooflyks was, volbrengt zelf met blyden aanschyne (zynde de menigte, die daar by stondt opgetoogen) het bevel* —— en een weinig laager. *Toen duidt hy dat het eene Godlyke gedaante geweest was, en de kragt des antwoords naar den naam van* BASILIDES, dat wil zeggen hy besloot dat hy een *Koning* zou zyn, om dat hy BASILIDES gezien hadt, dewyl Βασιλεὺς in 't *Grieksch* Koning betekent. By dit geval moe-

moeten wy wel in opmerking neemen, dat VESPASIANUS, wanneer dit gebeurde, alleen in den Tempel was, en wel zorgvuldig omgekeeken hadt of ze op zyn bevel wel allen uit den Tempel vertrokken waren. Dat BASILIDES zich toen ziek, eenige dagreizens verre van Alexandrie, bevondt was hem niet onbekend, nogthans vraagt hy de Priesters, *of* BASILIDES *dien dag ten Tempele ingegaan was?* en die hem tegen kwamen, *of hy in de Stad gezien was?* Eindelyk ontvangt hy berigt, door afgezondene ruiters, dat BASILIDES, op dien tyd, tachentig duizend schreeden van daar geweest was. Alle deeze stukken, uit dit geval alleen ontleend, bewyzen ten vollen dat VESPASIANUS zeer roemgierig en eerzugtig geweest is; in een Mensch nu van deezen stempel valt het ligt, zich, op het verrigten van iets buitengewoons, veel te willen laaten voorstaan. —— Hoe zeer zulks egter strekt om het geloof aan zyne Wonderen te doen verminderen, of geheel vervallen, heeft geen bewys noodig.

Men voege, ten 6de, hier nog nevens dat VESPASIANUS nieuwlings tot het Ryksbewind verheeven, iets buitengewoons behoefde, om zich Agtbaarheid by te zetten. SUETONIUS betuigt dit, zeggende, *dat de Agtbaarheid, en als eene vertooning van Majesteit tot nog, den onverwagten en nieuwen Vorst, ontbraaken.* Ligt valt het, overzulks, te begrypen, dat VESPASIANUS zelve iets buiten gemeens gezogt, en dat zyne Hovelingen, met de Priesterschap aanspannende, niet in gebreke gebleeven hebben om uit de heffe des volks een en ander te zoeken, die deeze of geene kwaal voorwendde, ten einde de Keizer in 't oog van 't ligtgeloovige Gemeen iets mogt uitvoeren, dat den grootschen inneemenden schyn van een Wonderwerk hadt.

Verder zal, ten 7den, het Wonderteeken, 't geen SUETONIUS by de voorgaande voegt, dat, naamlyk *ten zelfden tyde te* Tegea *in* Arcadie, *op het ingeeven der voorzeggingen, op eene gewyde plaatze vaten van alouden arbeid zyn opgedolven, en onder deeze een beeld 't welk* VESPASIANUS *geleek*, niet weinig toebrengen om ons de daar nevensgestelde Wonderwerken, als van gelyke waarde, dat is als bedriegeryen, aan te merken, eeniglyk ingerigt om het Volk in den waan te brengen van 's Vorsten uitmuntenheid. —— Van deezen aart is ook het beuzelagtig wonderteken, door DIO by de twee Wonderdaaden van VESPASIANUS gevoegd, hier in bestaande, *dat, wanneer* VESPASIANUS te Alexandrie *kwam, de* Nyl, *op éénen dag vier vingerbreedte hooger rees dan*

ge-

gewoonlyk: want ſchoon dit zeldzaam was, is 'er niets in 't welk tegen de gewoone Wetten der Natuure ſtreedt, ook merkt DIO op, dat het ryzen dier Riviere tot die hoogte gezegd werd nog ééns gebeurd te zyn.

Men zal op alle deeze aanmerkingen mogelyk als een kragtig tegenbewys inbrengen, dat TACITUS, by 't vermelden der gedagte wonderen, aantekent, *Het een en ander vertellen de geenen, die 'er by geweest zyn, nu nog, naa dat 'er geen loon tot de leugen ſtaat.* Deeze woorden kwamen den geleerden LIPSIUS van zo veel klems voor, dat hy 'er op aantekent. *Wie tog zal als 'er geen voordeel mede te behaalen is, een leugenaar weezen? gelyk* OVIDIUS *wel zegt*

——— ——— ſed cum ſint præmia falſi
Nulla, ratam debet teſtis habere fidem (*).

Wanneer geen loon de valschheid wagt,
Behoudt 's getuigen uitſpraak kragt.

Dan deeze zwaarigheid laat zich ligtlyk uit den weg ruimen. Wy zullen eens volkomen toeſtaan, dat 'er ten tyde, wanneer TACITUS dit ſchreef, geen belooning op die leugens te wagten ſtondt; volgt daar uit, dat ook op dien tyd, toen die wonderwerken gezegd worden geſchied te zyn, geen voordeel met deeze leugentaale te behaalen was? Is het niet mogelyk, dat zy, die in den beginne deezer zaake getuigenis gaven, en voor hun getuigenis loon ontvingen, en vervolgens hunne leugen niet hebben willen herroepen: dewyl 'er geen voordeel uit dit herroepen kon voortkomen? ——— Doch wie zyn Getuigen, in dit geval, geweest? TACITUS vermeldt ze niet. Veilig mogen wy ſtellen dat het eenigen uit de byſtaande verwonderde menigte geweest zyn, of eenigen der Vrienden van VESPASIANUS.

In de toegevloeide menigte kunnen 'er zich bevonden hebben, die het gebeurde voor weezenlyke Wonderdaaden hielden; dan dit bewyst niet, dat zy bevoegde Getuigen, op welke wy kunnen afgaan, geweest zyn; dit bewyst niet, dat zy de zaak behoorlyk onderzogt hebben; en, overzulks, is hun getuigenis voor van geen gewigt in 't minſte te houden. ——— En even zwak blykt het uit den mond der Vrienden, Vleijers en Hovelingen van VESPASIANUS komende. Ja het blykt ten vollen dat de inwoonders van *Alexandrie* zelve, voor wier oog de Wonderen van VESPA-

(*) OVIDIUS *Triſt. Lib.* III. *El.* X. 35.

PASIANUS gezegd worden geschied te zyn, hoe zeer ze ook tot overgeloof geneigd waren, niet veel aan de wonder-geneezingen hebben toegeschreeyen: naardemaal DIO, ter aangehaalde plaatze, verhaalt, dat zy zeer gestoord op VESPASIANIUS geweest zyn: want, naa vermeld te hebben, *dat de opgetekende Wonderdaaden het denkbeeld zyner Godlykheid zeer vermaard deeden worden*, voegt hy 'er nevens. „ Nogthans was hy by de *Alexandriners* niet bemind, ja zy waren dermaate op hem gebeten, dat ze heimlyk en in 't openbaar spot en smaadlyk van hem spraaken. Ter oorzaake hier van strekte, dat, daar zy gehoopt hadden van hem, die eerst door hun tot Keizer verheeven was, eenig groot voordeel te zullen ontvangen, hy hun niet alleen geene voordeelen geschonken; maar van hun geld gevorderd, en alles by een geschraapt heeft, geene soort van belasting overslaande: de bedelaars zelve moesten het hunne opbrengen, ongewyde en gewyde zaaken waren schatting onderhevig. Ook heeft hy veele tollen, reeds in onbruik geraakt, vernieuwd, en de in zwang gaande veel verzwaard, dit heeft hy ook gedaan in de andere Wingewesten des *Romeinschen* Ryks, en vervolgens in de stad zelve. Uit deezen hoofde spraaken de Alexandriners van hem, op eene smaadlyke wyze, en zeiden onder andere, dat hy zes stuivers vorderde". —— Dit wyst, onzes inziens, duidelyk aan dat de inwoonders dier Stad, schoon tot bygeloof zeer overhellende, niet veel agting gehad, niet veel toegeschreeven hebben aan de Wonderen, die VESPASIANUS, op het vermaan van hunnen God SERAPIS, gezegd wordt, verrigt te hebben.

Ten besluite zal ik hier nog eene aanmerking van den Heer SERCES byvoegen; „ deeze Wonderen van VESPASIANUS schynen my toe zeer gebrekkige copyen te zyn van een volmaakt Origineel, ik wil zeggen van eenige wonderdaaden door CHRISTUS JESUS verrigt. Dit hebben zy gemeen met veele andere, welke men voorgeeft onder de *Heidenen* geschied of door eenige Bedriegers, naa CHRISTUS gewrogt te zyn. De groote gelykvormigheid, welke zich op doet tusschen de wyze op welke VESPASIANUS, en naa hem HADRIANUS gezegd wordt eenen Blinden geneezen te hebben, en die van JESUS in het geeven van het gezigt aan een blindgeboorenen (*) doen my gelooven, dat men twee oogmerken gehad heeft in het verzinnen van die wonderen.

Het

(*) *Joan.* IX. 6, 7.

Het eerste om hun, aan wien men ze toeschreef, voor Mannen van meer dan gemeene bekwaamheid en vermogen te doen doorgaan; het tweede om iets te hebben dat men tegen de wonderwerken van Christus kon stellen, ten einde daar door, indien het mogelyk was, den spoedigen voortgang van de Euangelie-Leere te stuiten. Ik weet niet wat anderen van deeze bedenking zullen houden, wat my belangt, ik ben altoos getroffen geweest door de gelykvormigheid van de wonderdaaden aan de *Heidenen* toegeschreeven, met die van onzen Zaligmaaker, en zulks heeft my steeds gedrongen om de eerstgemelde geheel te wantrouwen (*).

(*) SERCES *Traité sur les Miracles*, p. 278.

VERGELYKING VAN BYGELOOF EN GEESTDRYVERY.

BYgeloof en Geestdryvery zyn twee groote bedwelmingen van het Menschdom, ongelukkig voor den Godsdienst dikmaals opgevat. Het Bygeloof toont welk eene verbaazende Dwaasheid, en de Geestdryvery welk eene ongelooflyke Onzinnigheid het hart des Menschen kan bevangen. In dit licht beschouwd zynde, schynt de eerstgemelde van den laagsten oorsprong af te stammen: want Bygeloof veronderstelt een zwakheid van Geest, en gebrek aan Verstand; terwyl Geestdryvery voornaamlyk hervoortkomt uit Hoogmoed des harten en uitspoorigheid van Verbeeldingskragt. De eene verlaagt de Ziel beneden, en de andere voert dezelve boven het peil der Rede. Een Geestdryver is onverschrokken in zyne buitenspoorigheden; een Bygeloovige beeft en ziddert wegens ongerymde stellingen: de laatstgemelde onderwerpt zich aan alles wat een ontzaglyk voorkomen heeft; de eerstgenoemde versmaadt alles wat niet van hem zelven voortkomt.

Bygeloof en Geestdryvery verderven gelykerhand de regtmaatige denkbeelden, die wy van het Opperweezen moeten vormen, zy verbeelden 't zelve als een wreed, grillig en willekeurig Opperheer, die in 't bestuur der wereld de regels der Rede niet opvolgt; maar te werk gaat volgens de losse en onzekere bepaalingen van eenen eigendunkelyken wil.

Bygeloof en Geestdryvery verduisteren beiden het verstand even zeer, schoon op eene verschillende wyze. De eene dooft het licht der Rede uit, de ander verbystert het zel-

zelve door eenen valschen glans; de eerste brengt Onkunde voort door voor de Kennis te vreezen, de laatste door het Onderwys te versmaaden. Bygeloof wischt de denkbeelden van 't gezond Verstand allengskens uit; Geestdryvery doet ze op een oogenblik verdwynen.

De werkingen der Geestdryverye zyn schielyk en geweldig; maar voor 't meerendeel van korten duur; de voortbrengzels van Bygeloof komen langzaam; doch houden veel langer stand. Men mag, desgelyks, in aanmerking neemen, dat het Bygeloof zich over de menigte verspreidt, en de Geestdryvery, in vergelyking gesprooken, 'er maar weinigen bevangt; doch aan deeze weinigen geeft de Geestdryvery zulk een onwederstaanbaar vermogen, en kragtdaadigen invloed, dat zy dikwerf op de menigte de overhand bekomen. Dit is oorzaak dat de Geestdryvery dikmaal een nieuwen Godsdienst ontwerpt, terwyl het Bygeloof altoos een ouden bederft. De voordeelen, door Geestdryvery behaald, worden door Bygeloof behouden, en de wreedheden noodig om de bedriegeryen des Bygeloofs te onderschraagen, heeft men voornaamlyk aan de Geestdryvery toe te schryven.

De Geestdryvery is, by haare geboorte, in volle kragt; het Bygeloof neemt allengskens in vermogen toe. Het Begin van de eene en de Voortgang van de andere is heilloos. Wanneer de eerste poogingen der Geestdryverye over zyn, en die ontstooke storm uitgewoed heeft, verandert zy niet zelden in een bedaarder en eenpaariger voet houdend Bygeloof. Van hier zyn de meeste vastgestelde Bygeloovigheden op aarde verspreid, alleen de overblyfzels van voorgaande Geestdryvery. Men mag, overzulks, het Bygeloof aanzien als een hardnekkiger en blyvender kwaad, en de Geestdryvery als een schielyker verwoesting dreigende. 't Is even als een Zinneloosheid, die met groote woede begint, en eindelyk uitloopt op eene stiller Krankhoofdigheid, doch welke zeer bezwaarlyk valt te geneezen.

Maar, dewyl het Bygeloof in 't algemeen besmettender is, zich door alle Landen verspreidt, en door alle eeuwen plaats heeft, daar de Geestdryvery slegts op enkele plaatzen wordt uitgebreid, en meer aan tyd bepaald schynt, heeft men meest op de hoede te weezen tegen het Bygeloof, als eene kwaal, tot welke de menschlyke natuur 't ligtst overhelt. Bygeloof is eene soort van Volkziekte voor alle Volken, en dus heeft elk Volk rede om te vreezen, om 'er, den eenen of anderen tyd, mede besmet te worden.

den. De Geestdryvery mag men vergelyken by eene Pest, die onvoorziens in een Land begint te woeden; en daar de flagting, welke zy te wege brengt voor een tyd grooter is dan het ſtil inſluipende verderf van 't Bygeloof, zyn de Menſchen, uit hoofde van de onverwagte komst niet zo zeer in ſtaat om op de wagt te weezen, of gepaste middelen ter vermyding te werk te ſtellen.

Vraagt men, naa dit alles, welken van beiden 't gemaklykst te geneezen valle? Hier op dient ten antwoord. Dat het gemaklyker is de hooge vlugt van 's menſchen geest te beteugelen, dan denzelven uit eene laage gevoelloosheid op te heffen. De verſtandige vermogens van eenen Geestdryver zyn eigenlyk meer, voor eenigen tyd, door de hette der Verbeeldingskragt, overmeesterd, dan verwoest; zo dat hy, (de hevigheid der vlaage overgegaan zynde,) in 't einde, vatbaar konne worden, om na de inſpraaken der Rede te luisteren. Terwyl het Bygeloof dermaate het verſtand bedwelmt, en de verſtandige vermogens verzwakt, dat het volſtrekt nutloos worde, en langs hoe meer in een doodſlaap valle. 't Overtollige van 's Menſchen geest kan men gereeder wegneemen dan het ontbreekende daar by voegen.

De geneezing van een Bygeloovigen moet men aanvangen met zyne gedagten te verheffen, en hem te vertoonen welke bekwaamheden, welke vermogens hy als een *Mensch* bezit; die van eenen Geestdryver met hem zyne ingebeelde waarde te ontdekken. Laat de een leeren dat hy ten minſten een Mensch is, laat de ander opmerken dat hy niet meer dan een Mensch zy.

Over 't geheel genomen kan men niet wel bepaalen welke van deeze twee Geestgebreeken, of zal ik ze Ondeugden noemen? wanneer ze ter volle hoogte zyn opgeſteegen, het nadeeligst en verwoestendst zyn in de menschlyke zamenleeving; maar wanneer zy haare poogingen vereenigen, maaken zy het leeven allerrampzaligst, en voegen by de grootſte Ongerymdheden, die men kan bedenken, alle wreedheden, die men kan verzinnen.

WAAR-

WAARNEMING VAN DE SCHAADELYKE UITWERKINGEN DER ZAADEN VAN HET ZWART BILSENKRUID (*) INWENDIG GENOMEN. *Door den Heer* COSTA, Geneesheer van de Universiteit van Montpellier, en Professor in de Kruid-en Geneeskunde van die van Perpignan.

(*Uit het Fransch.*)

DE Auteuren, die over de eigenschappen der planten geschreeven hebben, hebben de byzondere deelen van het Bilsenkruid, inwendig genomen, aangemerkt als zeer sterk verdoovende; doch men schynt niet dikwils waargenomen te hebben, dat de zaaden ook zo schaadelyk zyn als de andere deelen van dit gewas. Zie hier eene Waarneming, welke zal doen blyken datze van geen minder gevaarlyke uitwerking zyn.

Ik werd geroepen by een persoon, die van veele toevallen was aangegreepen, waar van niemant de oorzaak kon zeggen. Het aangezicht was bleek; de oogen, rood, stonden wild, flonkerende; de aderen van den hals, de ledemaaten, en inzonderheid van het aangezicht zeer verkropt: het geheel lichaam was in stuipagtige bewegingen; men zag neksprongen, welken dikwils weerom kwamen; en de Lyder was in zulk een woedende ylhoofdigheid, dat één mensch hem niet kon tegenhouden. Als 'er een oogenblik ontlasting kwam van het geweld der toevallen, zag men hem bezig om vliegen te vangen welken hy meende in de lugt te zien, of vlokjes van zyn dek te plukken: hy sprak in deezen toestand weinig; en het gene hy uitbragt hing niet wel aan malkander. Als alle deeze bewegingen ophielden, leidde hy zich op den kant van het bed, in gestalten welken een groote verzwakking te kennen gaven; hy snorkte, by wylen, als iemant in een beroerte, en scheen te slaapen; doch deeze kalmte werdt schielyk afgebroken door schreeuwen en stuiptrekkingen, welken zo sterk als oit weeromkwamen.

De pols was klein, driftig, ingetrokken, met een merkbaare tusschenpoozing; zy verdween als Ik de slagader een weinig drukte: de kloppingen van het hart en de kropslagaderen verschilden hier ook niet van. De ademhaling was vry; en hier in zag Ik geene verandering, welke my iet kwaads deedt vreezen. De

(*) *Hyosciamus niger.*

De Lyder hadt geenerlei buitengewoone ontlasting, of eenige neiging om te braaken: de mond vertoonde niets, waar uit men vermoeden van vergif kon opvatten; 'er kwam geen kwaade reuk uit: de tong was droog, zonder korst of kwaade kleur.

De midden- en boven-buik waren niet gespannen of pynlyk, al drukte Ik dezelven vry hard; doch de onderbuik was vry gezwollen en zeer gevoelig; pis loosde hy niet of zeer weinig.

By alle deeze toevallen was eene jeukte, welke den Lyder drong zich gestadig met het grootste geweld overal, zelfs tot op het leven, te krabben. Hy hadt ook een onverwinbaaren afschrik van alle soort van drank: naauwlyks hadt hy een lepelvol water genomen, of hy spoog het op de genen die by hem waren weder uit.

Dusdanig was de staat van den Lyder, wanneer ik hem 's morgens te zeven uuren zag, dat is te zeggen, twee uuren na dat hem alle deeze toevallen waren aangekoomen. Ik wilde vooraf de oorzaak ontdekken eer Ik iet te werk stelde om dezelven tegen te gaan; doch de bystaanden konden my geene verklaringen, welken Ik verlangde, geeven; zy dagten, dat de Lyder misschien iet gebruikt hadt, waar van men nog een overschot, in eén kommetje met eenig vogt, zag staan, maar niemant wist te zeggen wat het ware. De weeking, welke deeze zelfstandigheid hadt ondergaan, maakte dezelve onkenbaar; Ik waagde het 'er iet van te proeven; het vogt was te onderscheiden, het was witte wyn, welke een sterken reuk en een zuuren smaak hadt; doch de vaste zelfstandigheid kon Ik niet bekennen. Ondertusschen had Ik grooten drift om te weeten van welk een natuure zy ware, want de toevallen vermeerderden onophoudlyk. Eindelyk vond Ik, na veel moeite en onderzoek, een papier waar in Ik zaad van Bilsenkruid zag. Deeze ontdekking was my byzonder aangenaam; zy deedt my gelooven, dat ik aan dit zaad moest toeschryven alle de toevallen welken zich vertoond hadden, en welken Ik bemerkte zeer overeenkomstig te wezen met de zodanigen welken door andere verdoovende middelen, van het zelfde geslacht, als de *Datura* of *Stramonium*, de *Atropa* of *Belladona* veroorzaakt worden. Myne gissing, schoon zeer gegrond, scheen my nog niet genoeg om my te bepaalen wat te doen tot verligting van den Lyder; Ik liep schielyk den Heer JUSSIEU raadpleegen, die het zaad ook voor zaad van Bilsenkruid erkende, en my riedt geen tyd te laa-

ten

ten verlooren gaan, om de toevallen door zuure middelen te doen bedaaren. Ik kwam weder by den Zieken, om van deezen raad gebruik te maaken; doch de moeite welke men hadt, om hem te doen drinken, noodzaakte my een anderen weg in te ſlaan. Ik ſchreef hem vier greinen van het braakmiddel voor, in drie uncen water, om met kleine lepelenvol te neemen: dit braakmiddel bleef meer dan vier uuren in zyne maag zonder eenige walging te verwekken. Deeze werkeloosheid maakte my ongerust, te meer wyl ik zag dat alle toevallen verzwaarden: het hoofd werdt ook meer ontſteld. De Lyder hadt nu geen ſtuiptrekkende bewegingen meer, gelyk te vore; maar hy lag dodderig en zonder eenige verroering. Ik wist geen beter middel, om hem ſchielyk uit deezen ſtaat te doen bekoomen, dan Ik reeds had aangewend, doch het moest in meerdere maate gegeeven worden. De braakmiddelen moesten, door den buik te ontlasten, de oorzaak der ziekte wegneemen, en hier door de terugkeering des bloeds van de herſenen bevorderen: de ſchielyke ſchuddingen door het braaken konden hier aan bevorderlyk zyn, mids men de heftigheid maatigde, als de werking zich begon te openbaaren. Hy moest een kragtiger braakmiddel hebben: Ik wist geen beter dan den braak-wynſteen in minder vogt te geeven dan te vore: Ik ſchreef 'er van voor vier greinen, om in den tyd van twee uuren te gebruiken, de twee eerſten in een lepelvol water, en de twee anderen een uur hier na in een lepel wyn, als de eerſten niet gewerkt hadden. Myn overleg werdt toegeſtemd door een ander perſoon van de konst, wien men, om den ſtaat van den Lyder, en tot myne geruſtheid, hadt geroepen. Wy voegden 'er by, dat men ſpaanſche vlieg-pleisters aan zyne beenen zou leggen, als het braakmiddel niets goeds uitwerkte; doch het was niet nodig hier van gebruik te maaken. De twee eerſte greinen hadden geene braakingen verwekt; doch na het neemen van de twee anderen begon de Lyder te braaken. Hy gaf niet alleen over al het vogt welk hy gebruikt hadt, maar ook veel zaad van Bilſenkruid, volmaakt gelyk aan het gene nog in het kommetje was blyven ſtaan. Klaarer bewys kon ik niet hebben om te gelooven dat dit al de ontſteltenisſe, welke in de dierlyke huishouding was, hadt veroorzaakt. De toevallen begonnen nu wat te verminderen: de pols ſloeg wat meer door, en werdt regelmaatiger: het hoofd werdt wat bevryd; het aangezicht wat minder bleek; de oogen waren minder rood; doch de opzetting der ader-

lyke vaten duurde nog tot 's avonds te zes uuren; wanneer alle andere toevallen waren verdweenen, behalve eenige ontsteltenis van het hoofd, welke men nog gewaar werdt uit de verwerde denkbeelden van den Lyder: en deeze bedaarde niet dan na twee klisteeringen, welken nog veel van het zaad hadden weggesleept. De Zieke bragt den nagt vry wel door, doch zonder te slaapen. Tegen zes uuren 's morgens kwam 'er een overvloedig zweet over het geheele lichaam, en voornaamlyk op de onderste ledemaaten: dit duurde volkomelyk twee uuren, zonder dat 'er de Lyder zich door verzwakt gevoelde. Op dit zweet volgde een uitslag, van de middel, voor en achter, tot beneden de kniën; zy besloeg dezelfde plaatse als eene vuurigheid welke de Lyder hadt gehad, en geloofde door een inwendig kwikmiddel geneezen te zyn. De puisten waren groot, rood en in en op malkander, gelyk in de samenvloeijende pokjes; zy gaven geen vogt, en de Zieke was zonder koorts. By deezen uitslag was geene jeukte, dan drie of vier dagen na dat dezelve voor den dag was gekoomen: hier na verdroogdeze en viel af met schilfers.

Van de ongesteldheid welke 'er in alle werkende vermogens van het lichaam was geweest, was nu niets overgebleeven, dan eenige zwakheid van gezicht, welke echter ook, na verloop van eenige dagen, verdween: zy was 's daags na dat alle de toevallen waren ontstaan zo groot, dat hy de grootste letters niet kon onderscheiden op een afstand op welken hy anders de kleinsten kon leezen. Ik geloove zelfs, dat hy niets zag toen de toevallen op het hoogst waren. En Ik heb hier toe reden, om dat Ik op dien tyd zyn oogappel meer dan een derde boven gewoonte verwyd zag, niet tegenstaande het vertrek zeer verlicht ware; en het gene my de Lyder naderhand gezegd heeft stelt dit buiten allen twyfel. Hy heeft my verzekerd, dat hy op het eindigen van zyne toevallen zich verwonderd hadt niemant te zien van de persoonen die met hem spraken.

De persoon, wien de gemelde toevallen waren overgekoomen, hadt zedert langen tyd onverdraaglyke pyn geleeden binnen in zyn fondament, gedeeltelyk door gezwolle aanbeijen veroorzaakt: alle gewoone middelen hier tegen vrugteloos gebruikt hebbende, hadt hy beslooten drie uncen zaad van Bilsenkruid, in een vierde van een pint witten wyn geweekt, te neemen, wyl hem dit als een onfeilbaar middel was aangeraaden: zie hier wat deeze drank uitwerkte. Zo dra hy denzelven genomen hadt, voelde hy een geweldi-

dige hitte door zyn ganſche lichaam: het hoofd werdt hem zwaar en ontſteld; het gezicht zwak en verwerd. Hy kreeg duizelingen, en de aandryving tot braaken deedt hem zich neerleggen. Een kwartier uurs hier na ontwaakte hy met groote wildheid, maakte een luid geſchreeuw, en klaagde over zwaare pyn in 't hoofd, den buik, en voornaamlyk de plaats der aanbeijen: alle deeze toevallen veranderden in 't gevolg, gelyk ik dezelven heb beſchreeven.

Uit deeze Waarneming blykt, dat het zaad van Bilſenkruid, tot één unce inwendig genomen, aangemerkt moet worden als een van de ſterkſte verdoovende vergiften; Ik zeg tot één unce; want de Lyder, van wien geſproken is, hadt 'er niet meer van gebruikt: 't gene nog overig was in het kommetje, en in het papier, maakte ten minſte twee derde deelen uit van de drie uncen welken men hem geraaden hadt te neemen. Hy was 'er van zyne pyn der aanbeijen niet door geneezen, hy hadt ze hier na immer zo zwaar als te vore.

AANMERKINGEN OVER DE ONTBREEKING VAN EEN NATUURLYKE OPENING VOOR DEN REGTEN DARM, BY DE GEBOORTE. *Door den Heer* AUBRAI, Chirurgyn te Caen.

(*Uit het Fransch.*)

DE ontlasting der zwarte drekſtoffe is de eerſte van alle natuurlyke werkingen welken by een versch gebooren kind vereischt wordt, en door gebrek van welke het zelve groot gevaar over 't hoofd hangt. De Schryvers over de Heelkunde hebben de toevallen, uit de ophouding van deeze ſtoffe ontſtaande, naauwkeurig opgegeeven, en wel uitdruklyk geraaden onderzoek te doen op alle natuurlyke openingen van een kind, eer men het aan de minne overgeeve. Men kan de tegennatuurlyke beletzelen van deeze ontlasting tot vyf verſcheidenheden brengen.

1. Hier kan een vlies zyn; en dit is zo gemeen, de kenteekenen hier van, de aanwyzing tot redding, en de wyze hoe dezelve te doen, zyn zo klaar beſchreeven, dat 'er niets behoeft bygevoegd te worden. Men moet evenwel begrypen, dat dit vlies niet altyd voortkomt van den buitenſten omtrek des rands van den aars, maar ſomtyds min

of meer hoog van de binnenste wanden van den regten Darm (*a*).

2. De huid, welke zich gewoonlyk aan den rand van den *anus* bepaalt, kan zich over deeze opening uitstrekken en dezelve geheel bedekken (*b*): haare dikte kan door eenige laagen van het vetvlies vermeerderd worden, wyl dit op deeze plaatse, gelyk men weet, menigvuldig is. Hierom is het kenteeken uit den staat van de bil-naad ontleend niet altyd het zelfde; en de bedding, de zagtheid en opheffing van deezen omtrek, door het inwendig geweld der drekstoffen tegen de deelen welken dezelven wederstaan, zyn naar gelang van de dikte der deelen, welke tusschen beide gelegen zyn. De plaats, waar de opening moest zyn, wordt aangeweezen door een geringe induiking, een soort van lidteeken, een meer of min zichtbaare plooi; en somtyds vindt men 'er geen spoor van. Schoon de voorzegging van dit gebrek in eenige opzichten bezwaarlyker is dan van het voorgaande, moet men echter niet wanhopen aan een goed gevolg, om dat men ook hier van gelukkige geneezingen vindt aangeteekend. SAVIARD getuigt (*c*) het bistouri omtrent drie vingeren breedte diep ingebragt te hebben met een oogenbliklyk en bestendig goed gevolg. Wat de Operatie op dit gebrek van natuure aanbelangt, een gemeen Heelmeester kan dezelve doen; en, zo hy het nodig oordeelt, zich onderregten door de Schriften, welken wy aangehaald hebben.

3. Somtyds is de aars niet geheel geslooten, maar zyn middelyn zo ingetrokken, dat de drekstoffen niet dan als by druppen of draadswyze uitkoomen; en het kind krygt schielyk toevallen, welken de ophooping van deeze stoffen, en de pogingen, welken het doet om ze kwyt te raaken, volgen. ROONHUIZEN, volgens het berigt van HEISTER, in zodanig een geval, eene insnyding gedaan hebbende met de bistouri, verwydde de wond met de schaar; de drekstoffen kwamen overvloedig uit, en het kind genas. SCULTETUS verhaalt (*d*) een dergelyk geval. Dit gelukt ech-

(*a*) SAM. VEDELIUS, *Misc. Cur.* Dec. III, ann. 2. *Mem. de l'Acad. Roy. de Chirurg.* Tom. II. in 12.

(*b*) BONETI *Paraleipom. ad* Lib. III. §. 14. SAVIARD, Observ. 3. HEISTER, *Instit. Chirurg. Tom.* II. *pag.* 1103 in 4to. Amst.

(*c*) Ter aangeh. pl.

(*d*) *Armam.* T. Observ. 71.

echter niet altyd zo wel; zie MANGETUS (*e*). Misschien hangt het verschil van den uitslag alleen af van de meer of mindere uitgestrektheid der vernaauwing. Hoe het zy, zou het niet beter zyn verwydende dingen van wortelen der gewassen te gebruiken, gelyk men in verouderde pypzweeren doet, en dus de ingekrompen opening langzaamerhand te verwyden?

4. Men heeft het uiteinde van den regten Darm, in plaats van te dobberen, en zich, om zo te spreeken, in het vet van het Bekken te verliezen, zien inmonden in de blaaze (*f*) of de vrouwlyke scheede (*g*): men heeft hem zelfs het heilig been zien doorbooren (*h*). Schoon hier uit groot ongemak en gevaar volgt, weet Ik echter niet dat iemant eene Operatie voor dit gebrek heeft opgegeeven.

5. De regte Darm kan geheel of ten deele ontbreeken: zyn uiteinde is dan, om zo te spreeken, verdoold in het celagtig weefzel van het kleine Bekken: men ziet geen spoor van den *anus*, ten zy somtyds een knurf, hardigheid of soort van lidteeken; de Sluitspieren, welken den regten Darm niet doorgaan, aan zich zelfs overgelaaten, trekken zich te zamen, en malkanderen op alle overeenkomstige punten raakende, doen zich onder den vinger op als een peezige koord. De bilnaad is niet opgeheven, zy schynt eer ingetrokken naar het Bekken: men vindt derhalve, op het gevoel, die zagtheid, die soort van golvende beweging niet, welke het mes van den Heelmeester in eene verstopping door een vlies met zekerheid bestiert. Tot geluk van het menschdom en eere van de Heelkunde is dit gebrek het zeldzaamst: PARE', DIONIS en veel anderen ervaarenen in hunnen tyd, hebben 'er niet van gesproken. Wy zyn met E. AB AQUAPENDENS (*i*), LEVRET (*k*) enz. van gevoelen, dat hier geen Operatie te pas koomt, en dat men dit gebrek

(*e*) *Bibliotb. Chir. de Ano imperfect.* Obs. 3.

(*f*) FABRIC. HILD. Observ. 75. Cent. I.

(*g*) HEISTER, *Instit. Chir.* pag. 1106.

(*h*) DE LA FAIE, *Principes de Chirurgie.*

(*i*) „ Dikwils worden kinderen gebooren met een geslooten *anus*, op tweederleie wyze. . . Doch als 'er geheel geen spoor van aars is houde Ik 'er myne handen af". *Oper. Chir.* pag. 756 *in Octavo*, *ed. de Lyon.*

(*k*) Onder de verscheide afwykingen der gesteldheid van den Regten darm, is die alleen te verhelpen waar in dezelve zich tot aan de bekleedzelen toe bevindt. *Art des Accouchemens*, Aphor. 1275.

brek gelyk moet ſtellen met *Spina Bifida*, waar van alle Chirurgyns de handen afhouden. Het is in de daad beklaaglyk deeze ongelukkige kinderen aan een zekeren dood over te geeven, door hun de hulpe der Heelkunde te onttrekken, doch het zou wreed zyn hen nutteloos te pynigen. Men vindt een geval (*l*) van een dogtertje zonder aars gebooren, welk het heel-mes gelukkig ontkwam. De Natuur welke haar den weg naar beneden geweigerd hadt, verhielp haar gebrek, door van tyd te tyd ontlasting naar boven te geeven, zo dat zy de drekſtoffen uitbraakte. Ik beken, dit is een allerzeldzaamst geval; het zou ydel wezen hier op te vertrouwen, en het is moeilyk te begrypen hoe dit kind heeft konnen leeven onder zo zwaare toevallen als hier mede verzeld gingen.

(*l*) *Journal de Medecine*, Janv. 1758.

DE VOORNAAMSTE BYZONDERHEDEN DER NATUURLYKE HISTORIE VAN PARAGUAY.

(Overgenomen uit het Fransch van den Beroemden Vader CHARLEVOIX.)

PAraguay is de naam eener Riviere die by het Meir *Xarayes*, gelegen op 16 Graaden 30 Min. Zuider breedte, en 23 Graaden langte, gerekend naar de wyze der *Spanjaarden* van de *Azoriſche* Eilanden, ontſpringt, en, naa een groote langte Zuidwestwaards geloopen te hebben, zich Zuidwaards wendt. Het woord *Paraguay* betekent, in de taal van eenige daar omſtreeks woonende Volken, de *Gekroonde Rivier*, als ware het dat het Meir, waar uit men agt dat zy ontſpringt, haar tot eene kroone verſtrekte. Waar uit men agt, zeg ik, dat zy ontſpringt: want 'er zyn die willen, dat het Meir *Xarayes* in geenen deele de oorſprong is van deeze Rivier; eene gedagte die misſchien onderſchraagd wordt door een berigt, 't welk Vader PETER LOCANO, in zyne Landbeſchryving van *Groot Chaco*, opgeeft, ſchoon hy 't niet op zich neeme om voor de egtheid in te ſtaan.

Een *Spanjaard*, dus luidt zyn verhaal, JOHN GARCIA geheeten, geboortig uit de Stad *l'Aſſumption*, de Hoofdſtad van 't Landſchap *Paraguay*, hadt het geluk om, naa eene ſlaaverny van eenige jaaren onder de *Indiaanen Payaguas* genaamd, zyne vryheid weder te krygen, dit viel voor om-

omtrent in het begin der tegenwoordige eeuw; op zyne t'huis reize kwam hy met deeze *Indiaanen* de Rivier *Paraguay* opgevaaren en het Meir *Xarayes* overgeſtooken zynde, by den mond van eene Rivier, die in dit Meir uitliep; naa deeze Rivier eenige dagen opgevaaren te hebben, ontmoetten zy een gebergte waar door dezelve ſtroomde; hy voegt 'er nevens, dat de *Payaguas*, voor dat zy het waagden in dit donkere kanaal te gaan, flambouwen, van zeker harst gemaakt, aanſtaaken, om het ongemak van *Vledermuizen*, by hun *Andiras* genaamd, die van eene verbaazende grootte zyn, en op de reizigers, welke deeze voorzorge verzuimen, aanvallen, te ontgaan; dat zy, naa het vaaren onder dit gebergte heen, 't welk twee dagen aanhieldt, de reis nog eenigen tyd vervolgden de Rivier al op vaarende, tot zy in 't einde by een ander Meir kwamen, waar van zy den overkant niet konden ontdekken, en daar op langs den voorheen gemelden weg te rug keerden.

Wat 'er ook van de egtheid deezes verhaals zy, de Rivier *Paraguay*, naa verſcheide andere kleinder Rivieren, doch die op zich zelve aangemerkt groot zyn, ontvangen te hebben, van 't Meir *Xarayes* af, wordt op de zuiderbreedte van 27 graaden vereenigd met eene andere *Parana* geheeten, welk woord zo veel zegt als *Zee*, en deeze Rivier wegens haare wydte gegeeven. Deeze Rivier, na eene groote ſtreek wegs in eene bykans evenwydige rigting met de *Paraguay* geloopen te hebben, krygt een bogt en valt uit den Noordoosten in dezelve. De *Paraguay*, dieper en nauwer naa deeze toevoeging, loopt rechtſtreeks Zuidwaards tot op de breedte van 34 graaden, waar eene andere Rivier onder den naam van *Uruguay* bekend, mede uit het Noordoosten komende, zich met haar vereenigt, voorts loopt zy Oost-noord-oost op tot 35 graaden, en ſtort in Zee onder den naam van *Rio de la Plata*. Deeze naam wordt zeer dikwyls aan de Rivier *Paraguay* gegeeven, van daar de *Parana* 'er inſtort tot aan den mond.

Deeze groote Landſtreek behelst, behalven *Chaco*, 't welk in 't midden ligt, en noch niet onderworpen gemaakt is, het Meir *Xarayes*; de Landſchappen *Sante Cruz* en *Las Charcas*, met *Tucuman* in 't Westen; alles wat de *Parana* en *Rio de la Plata* beſtroomt in 't Oosten; en in 't Zuiden al het overige vaste land, tot aan de Straat van *Magellan*, werwaards de *Jeſuiten* onlangs eenige Zendelingen gezonden hebben. —— Het ſpreekt van zelf, dat, in een zo wyduitgeſtrekt Land, bewaterd door ontelbaare Rivieren,

 be-

bedekt met onmeetlyke bosfchen, voorzién met lange ketens van Bergen, waar van eenige zeer hoog zyn en als tot de wolken reiken; waar alle de laage Landen onderheevig zyn aan overftroomingen, in hoogte en duur veel grooter dan eenige andere in andere Landen ons bekend; waar een groote menigte van Meiren en Poelen, met ftinkend ftilftaand water, de lugt vervuilen; waar, eindelyk, de ontgonne en bebouwde Landen niets zyn in vergelyking van de woeste en onbearbeidde, het fpreekt, zeg ik, van zelf, dat in één wyduitgeftrekt Land, van die gefteltenisfe, eene groote verfcheidenheid van Lugt en Weer zyn moet, en dat ook de Characters en Zeden der Inwoonderen zeer zullen verfchillen.

In 't algemeen gefprooken mogen wy van 't Volk zeggen, dat hunne kleur meer of min olyfkleurig is, dat zy doorgaans klein van geftalte zyn, fchoon men 'er zomtyds perfoonen van de kloekfte foort aantreft; de meesten zyn dik van beenén en gedrongen, rond en eenigzins platagtig van aangezigt; dat meest alle Mannen en ook de Kinderen, boven al in de warmfte Landftreeken, geheel naakt gaan, en de Vrouwen geen ander dekzel draagen dan de zedigheid volftrekt fchynt te vorderen; dat elk Volk zyne eigene en byzondere wyze heeft om zich te vercieren of liever zich te misvormen, 't geen zomtyds zo verre gaat, dat ze eene allerfchriklykfte vertooning maaken; dat eenigen, by zommige gelegenheden, hoofddekzels draagen van de fchoonfte vederen toegefteld; dat de meesten van natuure woest, wreed en onftandvastig, verraadelyk, verfcheurend en *Cannibaalen* zyn, overgegeeven aan dronkenfchap, ontbloot van vooruitzigt en zorge, zelfs in de noodzaaklykfte behoeften des leevens; en desgelyks, boven alle befchryving, lui en traag; dat uitgezonderd eenige weinigen, die de zugt tot buit, of de aanprikkeling van wraak, eer woedende dan dapper gemaakt heeft, de meesten voor lafhartigé zwervers gehouden moeten worden; en, dat zy, die nog hunne vryheid bezitten, zulks verfchuldigd zyn aan de ontoeganglykheid der plaatzen, werwaards zy hun wyk genoomen hebben.

De eerfte *Spanjaards*, die *Paraguay* aandeeden, twyfelden geheel niet of zy zouden 'er groote fchatten vinden. Zy dagten het onmogelyk, dat een Land zo digt by *Peru* geleegen, geen overvloed van Goud en Zilver-mynen zou hebben, en men fprak voor het ontdekken van deeze misgisfing, nu meer dan eene eeuw geleeden, van *Paraguay*

als

als een Landschap geheel met de kostbaarste Mynen vervuld. 't Is ondertusschen gelukkig voor de Inwoonders, dat zy het niet langer op deeze ingebeelde Mynen hebben laaten aankomen, die hun zouden wederhouden hebben; om tot hun behoefte, zekerder en bestendiger middelen by de hand te neemen.

In de groote vlakten, van *Buenos Ayres* tot *Chili* nog veel verder Zuidwaards op, hadden de *Spanjaards*, wanneer zy die Stad kort naa de stigting ontruimden, eenige *Paarden*, *Koeijen* en *Stieren* in de velden agtergelaaten; deeze vermenigvuldigden dermaate, dat reeds in den jaare 1628, een zeer goed *Paard* voor twee naalden, en een *Os* naar evenredigheid voor zulk eene bykans niet noemenswaardigen prys gekogt wierd. Men vindt nu deeze Dieren in veel verder afgelegene plaatzen. 't Is nogthans maar dertig jaaren geleeden, dat geen Schip van *Buenos Ayres* vertrok, zonder 40, of 50,000 *Ossenhuiden*, welk getal zy niet konden bekomen of 'er moesten ten minsten 80,000 Beesten gedood worden; dewyl geene huiden, dan die maat konnen houden, leeverbaar zyn. Daarenboven zyn 'er Jaagers, die van de *Runderdieren*, door hun geveld, niets anders dan de Tongen en het Smeer neemen, welk laatstgemelde in dit Land voor Boter en Oly verstrekt. —— Dit alles is nog niet genoeg om een voldoenend berigt te geeven van de vermenigvuldiging deezer nutte Dieren in *Paraguay*: want de *Honden*, (die hier in grooten getale wild geworden zyn,) de *Tygers*, en *Leeuwen* verslinden 'er meer dan men zich kan verbeelden. De *Honden* zyn hunne grootste vyanden en maaken 'er de meesten af. 't Is nu over de twintig jaaren geleeden, dat de prys van Smeer en Huiden 70 ten honderd rees te *Buenos Ayres*, en indien ooit dit wilde geslacht van *Hoornvee* in dat Land te niet raake, moet het voornaamlyk toegeschreeven worden aan den onophoudelyken kryg, dien de *Honden* tegen 't zelve voeren, en welken zy, niet langer Beesten vindende, zeeker op de Inwoonders zullen wenden. En, 't geen elk moet verbaazen, men kan, in dit geval, de oogen des gemeenen volks te *Buenos Ayres* niet openen; want een Gouverneur van die Landstreeke, eens een hoop Soldaaten uitgezonden hebbende, om deeze beschadigende Dieren te dooden, kreegen deeze, by hunne wederkomst, geene andere vergelding van het Gemeen dan bespotting en uitjouwing, en den naam van *Hondendooders*; te welker oorzaake in ge-

vol-

volge van tyd niemand kon bewoogen worden om het weder te onderneemen.

De wyze, op welke zy dit *Hoornvee* jaagen, is zeer zeldzaam. Een aantal van Jaagers komt te zamen en vervoegt zich, te paard gezeeten, by eene of andere groote vlakte, geheel bedekt met deeze Dieren. Als dan scheiden zy van elkander en slaan uit al hun magt mèt eene soort van byl, welks sneede de gedaante van eene wassende maan heeft, mikkende op de agterpooten der Dieren om de zenuw of trekker af te snyden: want die welgetroffen zynde valt het Beest neder zonder in staat te zyn om weder op te ryzen, derwyze dat de Jaagers onbelemmerd kunnen voortvaaren, tot dat van veele honderden geen een Beest meer kan loopen; men zegt dat een welafgerigte hand in één uur tyds 800 Beesten, op die wyze, kan verlammen; doch deeze opgaave komt my wat vergroot voor. In de vervaardheid, die eerst deeze Dieren bevangt, dringen zy na elkander toe, en beletten dus de een den ander de gelegenheid van te kunnen vlugten, en daar door krygen de Jaagers tyd om nu en dan iets te rusten en eenige versterking te neemen. Naa eenige dagen in deezen afmattenden arbeid doorgebragt te hebben, keeren zy, langs den zelfden weg, welken zy gegaan waren, te rug, en vinden de gevelde Beesten op de eigenste plaatzen, maaken ze op hun gemak af, en neemen 'er zo veel van mede als zy kunnen.

Men zou zich ligt verbeelden, dat de groote menigte van krengen, door deeze Jaagers agter gelaaten, rottende, een besmettenden stank in de lugt zouden veroorzaaken, die van zeer schadelyke gevolgen zou kunnen weezen; maar geheele benden van *Gieren*, zo groot als *Arenden* en andere Roofvogels, vallen 'er welhaast op aan, zo dat 'er, in weinig dagen niets van te vinden is dan de afgeknaagde drooge beenderen.

De *Paarden* worden met strikken gevangen, en zyn, in 't wilde gebooren en groot geworden, en van *Spaansche* afkomst, zeer schoon en snel op de pooten. De *Indiaanen*, egter, die ook zeer snel zyn, weeten ze te dryven dat ze plaatzen ontmoeten, waar zy weeten dat deeze en geene hinderpaalen hun vaart zullen stuiten, en zo ras ze binnen het bereik komen, weeten ze strikken om de pooten te krygen, springen 'er, zonder eenige verdere toerusting, op, en maaken ze binnen weinig tyds tam.

In *Paraguay* zyn ook veel *Muilezels*, Dieren van groote nut-

nutheid in een land, waar men weinig gebaande wegen vindt, de meeste hoog en laag, en hier en daar steil van kant.

Maar de grootste rykdom beide van de *Spanjaarden* en *Indiaanen* in deeze Landstreeke (inzonderheid van die *Indiaanen* welke door de *Jesuiten* geleerd zyn in steden of dorpen te woonen) bestondt eertyds, en nog voor niet weinigen, in het *Kruid van Paraguay*. Dit gewas, schoon bekend onder den naam van *Kruid* is het blad van een Boom van grootte als een middelbaare Appelboom. In smaak gelykt het zeer naar *Wilde Maluwe*, en in gedaante, wanneer 't volwassen is, naar 't blad eens *Oranjebooms*. Het wordt in groote menigte na *Peru* gezonden, inzonderheid na het bergagtig gedeelte, waar men in de Mynen arbeidt. De *Spanjaards* in *Peru* vinden het te noodzaaklyker; dewyl het gebruik van wyn aldaar zeer slegte gevolgen naa zich sleept. Men zendt het derwaards gedroogd, en eenigzins tot poeder gemaakt. In het toebereiden laaten zy het niet lang in 't water blyven, als 't welk zou veroorzaaken dat het zo zwart als Inkt zou afverwen.

Het wordt doorgaans in twee soorten onderscheiden, schoon een en het zelfde blad die beide soorten uitmaake. De eerste draagt den naam van *Caa* of *Caamini*, de tweede dien van *Caacuys* of *Yerva de Palos*; maar Vader DEL TECHO merkt aan, dat de Geslachtnaam *Caa* is, en onderscheidt het in drie soorten, met de naamen *Caacuys*, *Caamini* en *Caaguazu*. Volgens deezen Schryver, die een groot gedeelte zyns leevens te *Paraguay* doorbragt, is de *Caacuys*, de eerste bot, die nauwlyks de bladen heeft beginnen te openen; de *Caamini* het volwasse blad van de takken afgestroopt voor het droogen; en de *Caaguazu* of *Palos*, dat, zonder eenige dusdanige voorbereiding, gedroogd is. De gedroogde bladeren worden in holen onder den grond met koehuiden toegedekt bewaard. De *Caacuys* kan het vervoeren niet wel uitstaan, en blyft zo lang niet goed als de twee andere soorten. Op sommige plaatzen heeft dit Kruid eene bitterheid, waarom het veel beter gehouden en voor veel hooger prys verkogt wordt. Om de *Caacuys* te bereiden, werpen zy de tot poeder fyngemaakte en tot een koek gevormde bladeren in kookend water. Zo ras dit ontbindt komt al het vuile en aardagtige, dat 'er in mag weezen, boven, en wordt afgeschuimd. Hier op wordt het water door een doek ge-

gooten, en na een weinig te zetten gestaan te hebben, zuigt men het door een pyp. Zelden doen zy 'er Zuiker in, maar enkel een weinigje Limoensap, of geurige koekjes.

De *Spanjaards* geeven voor, dat zy, in dit Kruid, een genees- of behoedmiddel hebben tegen alle hunne kwaalen. Wy kunnen niet ontkennen dat het zeer openende en afdryvende is. Maar men zegt dat eenige persoonen, in den beginne het overmaatig gebruikt hebbende, voor eenige dagen, geheel en al van hunne zinnen beroofd wierden; dan het verwonderlykste van dit Kruid is, dat het dikwyls geheel strydige uitwerkzels hervoortbrengt, als, by voorbeeld, loslyvigheid en verstopping, slaap aan rustloozen en lust aan slaaperige Menschen geeft. Zy die gewoon zyn het te drinken, kunnen het bezwaarlyk laaten of zich tot een gemaatigd gebruik bepaalen; schoon het onmaatig gedronken niet alleen dronkenschap veroorzaakt, maar ook alle die slegte gevolgen naa zich sleept, welke het buitenspoorig drinken van de sterke dranken vergezellen.

Bykans alle Bosschen in dit Land voeden eene verbaazende menigte van *Honigbyen*, die in holle boomen haare raaten vervaardigen. Men heeft hier verscheide soorten van deeze nutte *Insecten*.

De *Kattoenboom* is aan dit Gewest eigen, en geeft zeer witte en in alle opzigten zeer goede Kattoen.

Behalven *Mair*, *Manioc* en *Potatoes*, overvloedig op veele plaatzen groeijende, heeft men hier te Lande veele andere Veldgewassen in *Europa* onbekend. De *Spanjaards* weeten van eenige vrugten zeer aangenaame spyzen te bereiden. Eenigen hebben hier *Wynstokken* geplant; doch zy willen overal niet even goed voort. Op eenige plaatzen heeft men *Tarw* gezaaid, doch ze wordt zelden gebruikt dan tot koekjes en ander klein gebak. Overal treft men vergiftige Kruiden aan, waar mede de *Indiaanen* hunne pylen vergiftigen, maar de tegengiften zyn even algemeen te vinden; onder andere munt hier uit het *Musschen-kruid*, dat aan groote bosschen groeit, 't welk op de volgende wyze ontdekt is, en zyn naam gekreegen heeft. Onder de verscheide soorten van *Musschen* in deeze Landen is eene zeer schoone *Macagua* geheeten. Dit kleine Vogeltje vindt grooten smaak in slangen-vleesch, en leeft daarom in gestadigen oorlog met deeze Dieren. Zo ras het 'er een ontdekt, steekt het den kop

kop onder den vleugel, en rolt zich als een kloot, in elkander, zonder het minste blyk van leeven of beweeging te vertoonen. Het sluit zyne oogen nogthans niet geheel digt, maar gluurt door de vederen van de wiek, en neemt de beweegingen van zynen prooi waar, dien het zonder zich te verroeren laat naderen, tot dat dezelve digt genoeg bygekomen is om van hem gebeeten te kunnen worden, 't geen het dan ook ylings doet. De *Slang* beantwoordt dit terstond met een steek van haar tong; maar het kleine *Moschje*, zich gewond voelende, vliegt onmiddelyk na dat Kruid, eet 'er van en is geneezen. Wanneer het op nieuw aanvalt, en telken reize dat de *Slang* het steekt neemt het zyn toevlugt tot het gemelde Kruid. Deeze stryd duurt zo lang, dat de *Slang*, die geen dergelyk hulpmiddel bezit, al haar kragt gespild heeft. Wanneer de *Slang* dood is valt de *Mosch* op het kreng aan, en besluit alles met een nieuwe gift van dit tegengift te neemen; het komt ons voor dat dit *Mosschenkruid* een zamentrekkende en tegengiftige kragt heeft.

Weinig Landen kweeken een zo groot getal en eene zo groote verscheidenheid van *Slangen*, en dergelyke kruipende Dieren; maar eene groote menigte van dezelve is niet vergiftig, of haar vergift geenzins gevaarlyk. Eenige van deeze Schepzels twee en twintig voeten lang, en dik naar evenredigheid, zwelgen geheele *Herten* in, indien wy de *Spanjaards* mogen gelooven, die zeggen ooggetuigen geweest te zyn van dit stuk. De *Ratelslang* is misschien nergens veelvuldiger dan in *Paraguay*. De uitwerkzels der beete van deeze en van verscheide andere soorten van *Slangen*, openbaaren zich zeer schielyk; zomtyds loopt het bloed oogen, neus en mond uit, en dringt by de wortels der nagelen door; doch allerwegen vindt men tegengiften tegen dit vergift. De sterkste zyn een steen dien zy den naam van *St. Paulssteen* geeven, of een pap van gekneusde *Knoflook*. De kop van de *Ratelslang* en de lever, die ook ter zuivering van 't bloed gebruikt wordt, zyn ook zeer dienstig. Dan het allerveiligste middel bestaat in terstond eene insnyding op het gewonde deel te maaken en 'er *Zwavel* op te strooijen. Ja de *Zwavel* alleen heeft dikwyls eene volkomene geneezing te wege gebragt.

'Er zyn desgelyks *Slangen*, die den naam van *Jaagende Slangen* mogen voeren, zy klimmen op de boomen om haaren prooi te ontdekken, van daar vallen zy aan op den zelven, wanneer die in haar bereik komt, en prangen het

aangegreepene zo digt en ſtyf, dat 'er geen ontkomen op is, en eeten dan, op haar gemak, den bekomen voorraad. —— Veele *Slangen* voedden zich met *Visch.* Vader MONTOYA, aan wien ik veel van myne aanmerkingen verſchuldigd ben, berigt ons, dat hy, op zekeren tyd, een groote *Slang* zag, wier kop zo dik was als die van een *Kalf*, visſchende op den oever van een Rivier. Eerst loosde zy eene menigte van ſlym op de oppervlakte des waters, daar op ſtak ze den kop onder water, en hieldt zich geheel ſtil, tot dat eene groote menigte kleine visjes, door den ſlym aangelokt, zich rondsom haar verzamelde; toen opende zy ſchielyk de ſchriklyke kaaken, en verſlond een groot getal der geenen, die zich binnen haar bereik bevonden. Op eenen anderen tyd heeft die zelfde Vader waargenomen, dat een *Indiaan* van eene zeer kloeke geſtalte, tot den middel in 't water ſtaande om te visſchen, leevende van een *Slang* werd ingeſlokt, die hem den volgenden dag weder uitbraakte, wanneer alle de beenderen dermaate verpletterd waren, als of hy tusſchen twee molenſteenen gelegen hadt.

De Rivieren en groote Moerasſen, die nimmer uitdroogen, zyn vol *Kaymans* of *Krokodillen* van tien tot twaalf voeten lang. De *Kayman* heeft, onder de klaauwen zyner voorpooten, beurzen, vervuld met eene ſtoffe, die eene zo ſterke reuk heeft dat het terſtond in de harsſenen opklimme; doch in de Zon gedroogd zynde, wordt het zagter en gelykt naar *Muskus*. Men verhaalt veele treurige geſchiedenisſen wegens den droeven dood door deeze Dieren sommigen aangedaan; maar eenigen hebben zich mogelyk vergist en *Haaijen* voor *Kaymans* genomen: want het is zeker, dat, in de groote Rivier van *Paraguay*, *Haaijen* zyn, veel grooter dan die van andere Rivieren; dat zy te loeren liggen om de *Osſen*, die komen om te drinken, by den muil te vatten, in 't water te ſleepen, en te verſtikken.

In eenige gedeelten van dit land zyn *Kameleons* van vyf tot zes voeten lang, die hunne jongen met zich neemen, en altoos den bek openſparren na dien kant van waar de wind komt. 't Zyn zagtaartige, maar zeer domme, Dieren.

De *Aapen* hier te lande zyn omtrent zo groot als Menſchen, hebben groote baarden en lange ſtaarten.

Men vindt in eenige Gewesten zeer veel *Vosſen*, welker vagt zeer fyn en verſcheiden gekleurd is. Niets kan vermaak-

maaklyker weezen dan dit Dier, 't geen, daarenboven zo vriendlyk van aart is, dat het uit bosschen komt om zich van de reizigers te laaten streelen: maar men moet dit doende wel op zyn hoede weezen: want, als men 'er minst op denkt, laat dit Dier zyn water loopen, 't welk den allerleelykften ftank heeft, en tevens dermaate doordringt, dat de vlekken, uit iets waar op het gevallen is, niet kunnen uitgewist worden. Men heeft hier twee soorten van *Indifche Konynen*, wier vleesch zeer lekker smaakt. Ook is 'er nog eene andere soort wier bek zo klein is, dat 'er naauwlyks een *Mier* door kan.

Leeuwen en *Tygers* zyn hier allerwegen veelvuldig, zedert dat het *Rundvee*, de *Spaansche Paarden* en *Zwynen* hier zo sterk hebben voortgeteeld. De *Leeuwen* zyn veel kleinder en minder wreed dan die van *Africa*; doch de *Tygers* zyn grooter en boosaartiger. De *Indiaanen* hebben nogthans een middel gevonden om ze te verjaagen. Zeer vlug zynde, klimmen zy, wanneer een *Tyger* op hun aanzet, en zy geene wapens by zich hebben, op een boom. Het Roofdier, niet in staat om zynen prooi in de hoogte te volgen, grimt den gevlugten met greetige oogen aan, onder die veilige wykplaats staande, en zou daar zeker blyven wagten tot dat zwakheid of eenig ander ongeval den ontsnapten in zyn geweld bragt; maar men heeft gelukkig ontdekt dat dit Dier den reuk van Menschenpis niet kan verdraagen. De *Indiaan* bedient zich van die ontdekking, en de *Tyger* vlugt terstond op eenen genoegzaamen afstand, dat hem gelegenheid verschaft om het te ontkomen. De *Indiaanen*, die vuurwapentuigen gebruiken, weeten 'er zich wonder van te bedienen tegen de *Tygers*: want zy mikken zo wel, dat men dikwyls gezien heeft dat zy den *Tyger* troffen op het oogenblik wanneer hy aanviel.

Drie soorten van *Herten*, behalven de wilde *Geiten*, vindt men in deeze Landen. Desgelyks heeft men 'er *Wilde Zwynen*, met eene soort van navel op den rug, dan hun vleesch is zo lekker en gezond dat men den zieken toestaa daar van te eeten. Een ander Dier, aldaar ook zeer gemeen, is eene soort van *Buffel*. Deeze heeft de grootte van een *Ezel*, en gelykt 'er wel naar in gedaante, uitgenomen de kortheid der ooren. Maar 't geen 't zonderlingste van dit Dier uitmaakt, bestaat in eene soort van snuit, die hy, naar welgevallen, inhaalt en uitstrekt, en waar door men denkt dat hy ook adem haalt. Aan elken poot heeft hy drie nagels, aan welke eene onfeilbaare geneeskragt tegen

alle soorten van vergift wordt toegeschreeven, boven al aan die van den slinker voorpoot, waar op hy nederknielt, zo dikwyls als hy eenige ongesteldheid heeft. Zyne voorpooten gebruikt hy op dezelfde wyze als de *Aapen* en de *Beevers*, en kan 'er even goed mede te recht. Zyn vleesch is zeer gezond voedzel, en zyn huid zo dik, dat ze getouwd zynde een snaphaanskogel doet afstuiten, waarom de *Spanjaards* 'er kappen en kolders van vervaardigen. In 't vallen van den avond, maaken zy jagt op deeze Dieren, als wanneer die op moerassige plaatzen zamen komen; eerst naderen zy hun met ontstooken fakkels, dit licht verbaast de arme schepzels dermaate, dat ze over elkander heen op den grond rollen. Dan vuuren de Jaagers daar op in, en zelden mist 'er een schoot, zo dat ze vry wel verzekerd zyn met het aanbreeken van den dag 'er veelen dood of zwaar gekwetst te zullen vinden.

Allerlei soort van Gevogelte vliegt by groote troepen in meest alle Landstreeken van dit gewest. Van de *Ganzen* alleen hebben zy zes soorten. De *Ravens* zyn hier wit; de *Mosschen* goudkleurig, en *Patryzen*, zo groot als *Hoenders*, heeft men in overvloed.

BRIEF VAN DEN HEER WILLIAM OCKENDEN *Esq.* AAN MEVROUWE J—NC—R, BEHELZENDE EENE BESCHRYVING VAN HET MEIR VAN KILLARNEY, EN DE DAAR RONDSOM GELEGENE LANDSTREEKE, IN IERLAND.

MEVROUW!

ZEker habt ge uwe Vrienden uit *Ierland* dikwyls hooren spreeken van het Meir van *Killarney*; naardemaal zy 't zelve voor eene van de grootste cieraaden huns Lands houden. Onlangs ging ik met een klein gezelschap van *Limerick* om het te bezien, en ik durf u verklaaren, dat de fraaiheden, die wy aldaar beschouwden, zo aandoenlyk waren, als mede dat onze togt, op dit meir, zo veel van het betoverende hadt, dat ik my durf vleien u een wonderlyk vermaak te zullen doen, met eene beschryving van dit alles te geeven.

Wy kwamen in 't vallen van den avond in de Stad, die aan dit Meir den naam geeft, en ons voornaamste onderhoud, naa het avond-eeten, bestondt in het aanhooren en verhaalen van eenige vertelzeltjes, noodig te weeten voor

allen die zich op dit Meir zullen te scheep begeeven. De voornaamste vertelling komt hier op uit.

Daar leefde, eenige honderd jaaren geleden, op het grootste eiland, (want in het Meir van *Killarney* worden verscheide eilanden gevonden,) een schoone Prins, O' DONOGHOE geheeten; hy was de Heer van het geheele Meir, van de omliggende oevers, en van eene groote uitgestrektheid des nabuurigen lands. Geduurende zyn verblyf op deeze aarde, bewees hy groote liefdaadigheden, en gaf de uitmuntendste blyken eener hooge wysheid: want, door zyne ver gevorderde kennis in de verborgene kragten der natuure, verrigtte hy wonderen zo groot, als in eenige overlevering gezegd worden, door de heiligen met het behulp der engelen, of door de tovenaars met hulpe van de booze geesten, gedaan te zyn; en onder veele andere verbaazende verrigtingen, maakte hy zich zelven onsterflyk. Naa langen tyd op deeze wereld omgewandeld te hebben, zonder eenig teken van veroudering te vertoonen, nam hy op het Kasteel *Rost*, (waar hy zich doorgaans onthieldt) afscheid van zyne vrienden, en van den vloer opgeheeven wordende, als een weezen gewoon in de lugt te zweeven, ging hy ten venster uit, en schoot evenwydig met den gezigteinder, tot op eenen aanmerklyken afstand van het Kasteel voort, en daalde toen neder. De oppervlakte des waters opende zich op zyne aankomst, en verleende hem eenen ingang tot de onderwatersche gewesten; toen sloot, ter verbaazinge van alle de aanschouwers, het water weder toe en bedekte hem, zo als zy dagten voor altoos: doch hier in vonden zy zich bedroogen.

Hy keerde eenige jaaren daar naa weder, niet gelyk HAMLET's geest by maaneschyn den nacht verschriklyk maakende, maar op den vollen dag, ter verheuginge van allen die hem zagen. Zints deezen tyd heeft hy verscheide maalen deeze hooger gewesten bezogt, ja zomtyds wel drie of vier keeren in één jaar, doch 't gebeurt ook dat 'er drie of vier jaaren verloopen, zonder dat hy ééns verschynt, 't geen de bewoonders van 't land rondsom het Meir altoos aanzien, als een voorteken van een' zeer slegten tyd.

In het voorleden jaar vreesden zy, dat dit het derde jaar zou weezen, in 't welke zy hunne oogen niet zouden mogen verlustigen met hem te beschouwen; doch in 't laatste van Augustus verscheen hy, tot onuitspreeklyke vreugde van allen, en werd gezien door veelen op 't midden van den dag. De nieuwsgierigheid bekroop my om, eer ik *Killarney*

verliet, eene der getuigen van deeze wondere gebeurtenis te gaan zien en te spreeken. Het verhaal, dat deeze Vrouw my gaf, kwam hier op uit; dat zy, met eene haarer naastbestaanden, na haar huis keerende, 't geen aan 't opper-einde van het Meir stondt, benevens deeze gezien hadt, hoe een welgemaakt Heer op een zwart paard gezeten uit het water op kwam, agter zich hebbende een groot getal knegten te voet, die allen met hem langs de oppervlakte van het water voortgingen, tot aan een klein eiland, en daar vervolgens weder onder 't water verdweenen. Dit verhaal wordt met bepaaling van tyd, plaats en omstandigheden bevestigd, door een groot getal aanschouwers van die zyde des Meirs, die allen gereed zyn om dit hun getuigenis met eede te staaven, en mogelyk den dood, voor de waarheid van 't zelve, zouden willen sterven.

De aannadering van O' DONOGHOE wordt zomtyds voorgegaan door een allereenstemmigst muzyk; zomtyds door een harden donderslag: maar dikwyl is 'er geene waarschuwing in 't geheel. Hy komt altoos uit de diepte op, en vermaakt zich in 't algemeen op de oppervlakte; doch dit doet hy niet altoos: want daar is nog een landman, die verklaart, gelyk my verhaald is, dat hy op een avond, na het benedenste gedeelte van het Meir rydende, een Heer ontmoette, die niet wel dertig jaaren oud scheen, schoon van gedaante, heerlyk uitgedost, en zeer minzaam in 't spreeken. Naa dat zy eenigen tyd te zamen gereeden hadden zeide de Edelman, (want als zodanig een zag hy hem aan,) dat hy, dewyl de nagt aankwam en de stad nog ver af was, en het hem niet gemaklyk zou vallen een goed verblyf te vinden, hem dien nagt verzogt ten zynen huize te verblyven; 'er by voegende dat zy 'er terstond zouden weezen. Hy nam de uitnoodiging vaardig aan en zy naderden het Meir te zamen, en beider paarden liepen over de oppervlakte van het water zonder te zinken, tot groote verbaasdheid van den landman, die toen ontdekte, dat de Vreemdeling niemand anders was dan de groote O' DONOGHOE; zy reeden verder tot op een merklyken afstand van den oever, en daalden toen neder in een aangenaam landschap onder 't water, waar hy dien nagt verbleef, in een huis veel grooter en veel kostlyker opgecierd, dan het huis van den Lord KENMARE te *Killarney*.

Deeze vertellingen wegens O' DONOGHOE, moest ik u noodwendig melden voor dat ik overging tot de beschryving van onzen togt op het Meir, om reden die terstond

zullen blyken. —— De tegenwoordige eigenaar van O' DONOGHOE's bezittingen is de Lord KENMARE, een Heer, die, benevens een uitmuntend character, zo verstandig, geestig en beleefd is als eenig Heer in de drie Koningryken. Ik had de eer niet van by hem bekend te weezen: doch ik waagde het hem te laaten aandienen, dat wy zeer begeerig waren om het Meir te zien. Zyn Lordschap bezorgde ons, op de verpligtendste wyze, eene sloep met zes riemen en even zo veel roeijers, benevens het geen wy verder tot dit reisje noodig hadden. Wy namen eenen genoegzaamen voorraad van spys en drank mede, en stapten 's morgens ten acht uuren aan boord. Het weer was schoon, de stilte maakte het Meir vlak en de roeijers roeiden ons met een' gezwinden vaart voort, tot dat wy *Innisfallan* bereikten, dit is een breed eiland, twintig *Engelsche Acres* groot, en een half myl van den oever gelegen. Uit de sloep te zien maakte het eene schoone vertooning, het wordt omringd van rotsen en is met geboomte beplant. Wy traden aan land by de overblyfzels van een oud gebouw, voor meer dan duizend jaaren gestigt tot een Godsdienstig gebruik; maar nu in een plaats tot het neemen van vermaak veranderd. Het staat op eene rots, en is voor een gedeelte met klimop begroeid, en verder geheel door 't geboomte bedekt. Van 't zelve deeden wy eene wandeling in eene lommerryke laan, door den edelen Eigenaar onlangs rondsom 't geheele eiland geplant; hier ontmoetten wy laage gebergtens, aangenaame valeien, kleine inhammen, zich verheffende voorgebergtens, alle gevormd door de natuurlyke ongelykheid van het eiland. Eenige plaatsen, landwaards in geleegen, waren geploegd en bezaaid, de rykheid van het gewas was verwonderlyk, het overige gedeelte hadt tot nog de aangenaame wildernis van een woud behouden. Op verscheide hoeken van dit gelukkig eiland zyn uitstekken, van waar men over onderscheidene gedeeltens van het Meir de verruklykste gezigten heeft. Aan het noordwesten ziet men over eene uitgestrektheid van water vier mylen lang en drie breed, aan de rechter zyde bepaald door de bebouwde bergtoppen van *Aghadoe*, en aan de slinker zyde door bemoschte gebergtens. Aan 't zuidwesten strekt zich het gezigt over 't Meir twee mylen uit, en eindigt in het hangen van 't gebergte *Glena*; doch het schoonste van alle de vergezigten doet zich op in 't Zuidoosten, waar het oog zich verliest in een doolhof van water, kronkelende rondsom eene menigte van eilandjes, 't een boven 't ander

der uitsteekende; eenige zyn barre rotsen, geene met boomen bezet, die aan alle kanten over 't water afhangen.

Weder in de sloep getreeden zynde, gaf ik te kennen zeer te verlangen, om onzen togt voort te zetten door dat doolhof van water, 't geen zich van verre zo wonder vermaaklyk vertoonde; doch de bestuurder van de sloep verzekerde my, dat dit doolhof alleen in schyn was: want dat men, by de eilanden komende, die 't zelve scheenen te vormen, zag hoe ze veel verder van elkander lagen, dan 't zich, op dien afstand over 't water te zien, vertoonde.

Van *Innisfallan* afvaarende, namen wy derhalven eenen geheel anderen koers, en, naa twee mylen zeer aangenaam voortgeroeid te zyn, hebbende het Meir aan onze rechter, en de digt aan elkander liggende eilanden aan onze slinker hand, kwamen wy op de hoogte van de *Alpische* rotsen, die aan den zuidkant over 't water heen hangen: wy waren gansch verrukt door het wondertooneel der zuivere natuur', dat hier voor ons werd opgeschooven, en fraaijer is dan ik immer in *Frankryk*, *Italie* of *Engeland* gezien had. 't Wordt gevormd door de eene zyde van het gebergte *Glena*, dat eenigzins uitgehold, rotsagtig en zeer steil is, beplant met eene menigte en verscheidenerlei soort van boomen, doorvlogten met klimop en kreupelbosch, ter hoogte van duizend voeten boven de oppervlakte van het water. Wy bleeven eenigen tyd stil liggen in den bogt van dit verrukkelyk tooneel, (ik noem het een bogt schoon de inham maar klein is,) betoverd door de fraaiheden, die zich aan ons oog opdeeden.

Deeze plaats, als tegen wil en dank, verlaatende, roeiden wy langs een' oever met ongelyk uitsteekende hoeken, na den mond van eene groote rivier, die, uit een ander wyd water ontstaande, tusschen het gebergte heen stroomt, en, naa vyf mylen, in verscheide bogten en wendingen, geloopen te hebben, de twee Meiren vereenigt op zodanig eene wyze dat ze bevaaren kan worden. Wy roeiden deezen kronkelenden stroom op, die op eenige plaatsen zagt afvloeit, doch op andere een snellen vaart neemt. Onzen weg vervorderende, onder het beschouwen van zeldzaame vertooningen van natuurlyke wildernissen, als rotsen bedekt met kreupelbosch, waar de boomen uit de spleeten van het marmer opschooten, naderden wy een ander hoog gebergte, het *Arends-nest* genaamd. Dit ryst steil uit het water op, en is op veele plaatsen vol geboomte, doch de bovenste toppen zyn bar, uitgenomen eenig klimop en

mosch;

mosch; in het hangende gedeelte ziet men gras, en de hoogste platte punt steekt meer dan twee duizend voeten boven 't water uit.

Hier hielden wy ons weder eenigen tyd op, beschouwende de staatige, en hooge vlugt van zeer veele Arenden, de voornaamste bewoonders van deeze hooge gewesten, en de marmeren holte in het steile gedeelte des bergs, waar zy hunne nesten maaken; ons verwonderende over de grootsche voorwerpen, die zich hier van alle kanten vertoonden: terwyl het een en ander onze aandagt bezig hieldt, werden wy schielyk, tot onze groote verwondering, verrast door een muzyk aangenaamer dan ik immer te vooren gehoord had; het scheen voort te komen van 't gebergte, 't voorwerp onzer beschouwinge; de Ziel was verrukt door de zagte en vloeiende toonen.

Wy waren elk oogenblik in verwagting, dat 'er een choor engelen of eene rei bergnimphen, of o' DONOGHOE, voor ons zou verschynen: doch, naa omtrent een vierendeel uurs wagtens, verdweenen alle die aangenaame verwagtingen; een slag, als een zwaare donderslag, van dezelfde plaats komende van waar wy 't aangenaam muzyk gehoord hadden, trof ons oor en vervulde het gebergte met zyn gekletter: wy schrikten, vreezende in een chaos van rots, geboomte en water te zullen begraaven worden: doch de schrik bedaarde weldra; dewyl oogenbliklyk het voorgaande streelende muzyk weder volgde.

Dit scheen ons nog aangenaamer en zagter dan het eerste: doch de vreugde was zeer kort van duur, een luider en zwaarder slag borst schielyk op ons los, en maakte de vrees weder gaande; dan ten derde maale hoorden wy het muzyk weder, niet min verrukkend dan de twee eerste keeren, en dit bragt ons tot ons zelven, het duurde eenigen tyd —— hier op volgde eene ontzagverwekkende stilte. Wy zaten te wagten, wat wonders 'er meer gebeuren zou in dit betoverend gewest. Wy zagen na het geboomte, het gebergte en het water, met beurtwisselende hoop en vrees; hoop als wy ons het hart innemend muzyk herinnerden, vrees wanneer wy dagten om den donder; de hoop was egter het sterkste, dewyl wy de laatste keer 't muzyk gehoord hadden, met één woord wy zagen, met ongeduld, iets zeldzaams te gemoete. —— Doch te vergeefsch. —— Geen choor van engelen verscheen om onze oogen te verlustigen —— geen booze geesten kwamen voor den dag om ons met schrik te vervullen —— geen o' DONOGHOE vertoon-

toonde zich om onze nieuwsgierigheid te voldoen; waarom wy, het vrugtloos wagten moede, weder gingen vaaren, en onzen togt langs de kronkelende rivier vervolgden, tegen eenen geweldigen ſtroom oproeiende, tot wy onder een' boog van een ſteenen brug doorvoeren, die, door den ouderdom, iets eerwaardigs hadt. Naa verſcheide mylen gevaaren te hebben kwamen wy in het Opper-Meir, vaarende tusſchen twee rotſen door eene kleine engte *Colemans-oog* geheeten.

Dit tweede water, veel kleinder dan het eerſte, is overal vol met eilanden van allerlei gedaante, en geheel omvangen met hooge bergen, voor 't grootſte gedeelte ſteil uit het water opryzende. Dit Opper-Meir is langwerpig van gedaante, en een weinig van het boven einde vormt de rivier, waar uit het ontſtaat, natuurlyk een breeden waterval, die eene allerſtoutſte vertooning maakt; van het gebergte tusſchen het geboomte, dat in overvloed aan beide zyden ſtaat, nederſtortende. Het water valt van eene hoogte, die meer dan twee honderd voeten haalt, rechtſtandig neer, en verdeelt zich in twee loopen, tot dat het, op eenige rotſen komende, in drie deelen ſcheidt, en dus met opbruiſchingen, maalſtroomen *enz.* in de diepte ſtort.

De ontzaglyke hoogte van deezen waterval, de verſcheidenheid van ſtroomwendingen, en de lommerrykheid aan beide kanten, veroorzaakten, dat de groote reiziger Dr. POCOCKE, Bisſchop van *Osſory*, dien voor den ſchoonſten hieldt, welken hy ergens gezien hadt. Ik zou, in dit geval, my zo zeer niet op 't getuigenis van dien Heer beroepen hebben, was ik niet belet geweest om dit verwonderlyk voorwerp zelve, met de beoogde naauwkeurigheid, te beſchouwen; een zwaare regenbui noodzaakte ons te rug te keeren, toen wy maar eenige oogenblikken 't gezigt van den waterval gehad hadden. Onze ſloepslieden roeiden, ter oorzaake van het ſlegte weer, met allen ſpoed te rugge. Wy kwamen ter plaatſe onzer inſcheepinge aan met het vallen van den avond: wegens het muzyk en den donder, door ons gehoord, by het *Arends-nest* liggende, hebben wy de volgende oplosſing ontvangen.

De gelegenheid van het gebergte aan de eene zyde van de rivier, en de plaats van welke wy 't zelve beſchouwden, zynde aan den voet eens kleinen bergs aan de andere zyde, heb ik reeds beſchreeven. Dan hier by moet ik u berigten, dat,

dat, op een' kleinen afstand, op eene welgekoozene plaats, open na het gebergte, maar bedekt voor ons gezigt, door de tusschenkomst van een klein bergje, een *Fransche* hoorn en een klein stukje kanon heimlyk geplaatst waren: dit speeltuig was oorzaak van 't muzyk 't geen wy zo onverwagt hoorden, terwyl wy bezig waren met de beschouwing van de heerlyke gezigten; het geluid werd, door het kleine bergje, belet rechtstreeks tot ons te komen, en, te rug gekaatst door de steile rots, kwam het van 't gebergte te onswaards, met die aangenaamheid en vollen wederklank; deeze laatste byzonderheid komt my nog vreemd voor: want in alle andere echo's, die ik immer hoorde, waren de te rug gekaatste klanken altoos laager, flauwer en min onderscheiden dan de klanken zelve; doch hier behieldt de echo al de sterkte, helderheid en onderscheidenheid van 't oorspronglyk muzyk, en trof het oor met eene overmaate van aangenaaame streeling, die ik zo min kan beschryven als 'er reden van geeven. De verborgenheid van het muzyk dus opgeklaard zynde, zal men die van den donder wel dra begrypen: te weeten terwyl wy aandagtig luisterden na het muzyk werd het kanon gelost, en de slag op het omgelegene gebergte en de rotsen te rug gekaatst, maakte het verschriklyk gerommel 't geen van weezenlyken donder niet kon onderscheiden worden.

Den volgenden dag bezagen wy het land rondsom het Meir gelegen, en hadden dus het geluk om aanschouwers te weezen van die voorwerpen, die ons te water zynde reeds uitlokten. Wy maakten een aanvang met het bekyken van de *Mucrus* tuinen, die den Heer EDWARD HERBERT *Esq.* toebehooren. Zy liggen, of liever, zy hangen op het oosteinde van het Meir, en bestaan uit eene zeldzaame zamenvoeging van groote rotsen, begroeide valeien, wyde laanen, wonder schoon gegroeid. De rotsen zyn hoog, onregelmaatig, boven op, voor 't meerendeel, met jong houtgewas beplant; de valeien zyn naauw, op veele plaatsen doorsneeden door kleindere rotsen, die van de groote afkomen, en, daar rondsom loopende, de laanen vereenigen met veelvuldige slingerlaantjes. Het geheel, 't welk deeze, elk opzichzelve fraije deelen, door de natuur zo gelukkig geschikt, uitmaaken, is eene volkomene wildernis; doch die in trotschheid en schoonheid alles te boven gaat, 't geen de kunst, met hoe groote kosten ook, immer van deezen aart bestaan heeft

te volvoeren. De beroemde Bisschop BERKELEY kon, wanneer hy de eerste reize deeze bekoorlyke landstreek zag, zich niet wederhouden van in verrukking uit te roepen. „ Een andere LOUIS de veertiende mag een ander *Versailles* maaken, maar de hand der GODHEID kan alleen een ander *Mucrus* maaken! ”

By het intreeden deezer tuinen, bevonden wy ons terstond op een natuurlyk plein, zich omtrent een half myl na het Meir uitstrekkende; de grond was oneffen, gelyk de natuurlyke oneffenheid der bergen medebragt. Wy vervolgden onze wandeling langs dit golvend pad, om my te bedienen van 't geliefde woord eens bekenden Schryvers, tot dat wy kwamen op den top van een hoog gebergte, door de hand der Natuure op het heerlykst vercierd met verscheidenheid van geboomte, terwyl andere plekken barre rots waren: van den eenen kant zag men over eene groote wildernis en van den anderen over het Meir; om dit recht te beschouwen was het noodig op eene vooruitsteekenke rots te gaan, die geheel bar was, uitgenomen dat eenige spruiten van Klimop en Arbutus, die, uit de spleeten voortkomende, by de rots, tot bykans in 't water, nederhingen, geene onaartige vertooning maakten. Van deezen uithoek is het gezigt, in de daad, wonder fraai, zich over 't Meir uitstrekkende na die schoone reeks eilanden, waar van wy de andere zyde onder 't vaaren gezien hadden, en die ons zo verrukkend voorkwamen toen wy dezelve van *Innisfallan* beschouwden. Zy scheenen ons toe een myl van ons af te liggen. Nader aan den oever zagen wy eene ry van barre klippen, en kleinder eilanden, die 't hoofd boven 't water beurende, eene verscheidenheid aan 't oog opleverden, en de schildery volmaakten; dewyl eenige aanmerkelyk waren uit hoofde van de zeldzaame onregelmaatigheid en de woeste gedaante, die zy vertoonden, en andere door de fraaiheid van de altyd groene boomen, welken derzelver kruin bedekten. Om dit uitgeleezen gezigt op 't voordeeligste te doen voorkomen, zal te deezer plaatse een gebouw opgerigt worden in den smaak van een tempel of van een kasteel, 't geen, voltooid zynde, een groot cieraad zal weezen van deeze tuinen, het Meir en het omgelegen land.

Wy bleeven op dit verruklyk plekje gronds eenen geruimen tyd, ja zo lang tot dat de hitte van den dag ons begon de verveelen, en deedt afklimmen om in de wildernis een

den aangenaamen lommer te zoeken. Hier gingen wy zitten op een bank, natuurlyk van ſteen gevormd, met zagt mosch begroeid, aan den voet van 't gebergte, 't geen ons volkomen voor den zon beſchutte. Hier genoegſaam uitgerust hebbende, vervolgden wy onze wandeling door de valeien, en de boschjes, tot dat wy kwamen aan een breede laan, die, langzaam oploopende, ons bragt op den top van een der hoogſte rotſen in den geheelen omtrek; van hier hadden wy een ander gezigt over het Meir, wel min uitgeſtrekt dan het voorgaande, doch niet minder fraai; want, ſchoon de wildernis hier tusſchen ons en het water in kwam, en 't grootſte gedeelte des Meirs voor ons oog verborg, deedt nogthans de aangenaame verwisſeling van 't water over de toppen der boomen heen te zien, eene voldoende vergoeding over de bepaaldheid van het watergezigt. Noordwaards ziende, werd myn oog getrokken door eenige hooge, digt by elkander ſtaande, boomen, in welker midden wy de zwaare ruïnen van een ouden zeer hoogen tooren ontdekten. Dat was, volgens het verhaal van den tuinman, het overblyfzel van eene oude abdy, veele eeuwen geleeden geſtigt en toegewyd aan St. FINIAN. Dewyl dit nu een gedeelte der Landgoederen van den Heer HERBERT uitmaakt, en op de zyde van zyn tuinen gelegen is, twyfel ik niet of hy zal deezen brok, ten eenigen tyde, daar in trekken; en dan zou de groote dreef, die nu geen bepaald punt of eenig groot gebouw heeft, waar op dezelve uitkomt, op deeze plaats uitloopen; 't geen eene wonderbaare uitwerking zou doen, en de *Mucrus* tuinen, aan de noordzyde, geheel volmaaken, en te wege brengen, dat hier de vermaaklykſte en verrukkelykſte plek gronds op den geheelen aardbodem is.

Ik ben

Uw Dienaar,

W. OCKENDEN.

TEGENBEDENKINGEN OVER DE VOOR-EN NADEELEN DER BESCHAAFDHEID (*).

SOmmigen, het oog vestigende op de zeden der Indiaanen in Guiana, en op die van andere onbeschaafde Volken, hebben zig verbeeld, een aangenaam en verrukkend afbeeldsel te zien van den eersten en oorspronglyken staat des geluks. —— Dan, om dit aangenaam gezigt te genieten, vinden zy zig reeds in den beginne genoodzaakt, *eenige weinige byzonderbeden over te slaan*: die egter, worden ze 'er bygedaan, meerder in getal en in gewigt zullen bevonden worden, dan de bewonderaars der onbeschaafdheid opgeven; en, gelyk zy zelven schynen te bekennen, kragts genoeg hebben, om dit gansche verrukkelyk gezigt te doen verdwynen. Immers, konde 't zelve met die omstandigheden bestaan, dan was het niet noodig, dezelve over te slaan, of willens voorby te zien: integendeel, in een regt gelukkigen staat moeten alle omstandigheden, zelfs natuurlyke gebreken, medewerken tot de bevordering van het algemeen en heerschend geluk. Maar, latenwe zelfs de zaak, met de Voorstanders der woestheid, van de voordeeligste zyde beschouwen.

„ Men vindt onder de onbeschaafde Volken eene algemeene gelykheid van rang: geene onderscheiding, dan die, welke uit ouderdom en persoonlyke verdiensten voortkomt. Deze gelykheid maakt de onderlinge verkeering gemaklyk, vreedzaam, en openhartig: en bevordert het geluk van den Minnaar, dien geene inzigten van eere of belang in 't vervullen zyner begeerte dwarsboomen". Laat de verkeering door de onderlinge gelykheid gemaklyk en openhartig zyn: maar is 't wel waarschynlyk, datze altyd vreedzaam zy? Immers, die gelykheid veroorzaakt natuurlyk, dat de een den anderen ligt tegenspreke; waar uit gemaklyk, als de ander zyn streng vast houdt, dat alle menschen doen, of heimelyke wrok, of openbare vyandschap ontstaan kan en moet; voornaamlyk als de dronkenschap de driften heeft aan-

(†) Deeze Tegenbedenkingen, ons toegezonden, door den Heer M. T. aan wien wy meer verpligtingen van dien aart hebben, zyn ingerigt tegen een Stukje, 't geen wy voor eenigen tyd onzen Leezeren in het *Mengelwerk* mededeelden, onder den Tytel: *De Voor-en Nadeelen der Beschaafdheid.* Zie boven, bladz. 327.

aangestookt, en het gemoed verhit. Maar, al was deze verkeering vreedzaam, welk nut, welke vermeerdering van geluk kunnen deze menschen 'er uit hebben? Zy kunnen den ganschen dag niet slapen, en weten niets te bedenken, wat zy zullen uitvoeren: dus zoeken zy den omgang met anderen, alleen uit gebrek aan noodige en nutte bezigheden. En hoe menig een verveelt misschien nog de tyd in het byzyn van anderen, dat hy, alleenlyk als een kleiner kwaad, verkiest boven het gezelschap van zig zelven? en hoe ongelukkig is iemand, dien niets moeilyker valt, dan alleen te zyn? —— Maar latenze al in hunne onderlinge byeenkomsten genoegen scheppen: dan is nog de vraag, of het een redelyk, een wenschelyk genoegen zy? Waar mede toch zullen zy den tyd in hunne gezelschappen kort krygen? Het ligchaam te oefenen door dansen, en den geest door zang en snarenspel te verlusten, kan by hen weinig val hebben; daar de mans op de jagt, en de vrouwen in den landbouw beweging genoeg hebben; en de geest nooit zoo vermoeid wordt, dat het noodig zy, dien door aangenaam geluid op te wekken en te verlevendigen. Tabakrooken en samenpraten is al, wat zy doen kunnen. Dan, waar over zal hun onderhoud zyn? Misschien over de jagt en den landbouw: dit is het al, waar over zy met eenig nut malkanderen onderhouden kunnen: maar daar over kan of wil men ook altyd niet bezig zyn: ondertusschen, van andere nutte en aangename kundigheden zyn zy ten eenemaal verstoken: wat blyft 'er dan over? Beuzelingen, zot geklap, gwetseryen van heldendaden, verhalen van minnaryen, openbare ontugtigheden, gruweldaden en dergelyke: welke Verhandelingen noch jongen, noch ouden beter of wyzer kunnen maken, noch iemands geluk bevorderen, maar alleen de driften stoken, en aan dezelve stof en voedzel verschaffen. Maar, wat zwarigheid? „De Indiaansche Minnaar vindt geene moeite om zyne begeerte en lust te voldoen". Zoo is het: hoeren, welke elk één' ten dienste moeten staan, en niemand, wie hy zy, mogen afwyzen, worden in het openbaar onderhouden (*a*): wil iemand één, of meer vrouwen hebben, zy zyn gemaklyk te bekomen: zy zyn te koop, en niet duur: voor hun onderhoud valt weinig te zorgen; zy behoeven geen' staat te voeren: zy kennen geen weelde of pragt: de vrouwen moeten zelven het

(*a*) Zoo gaat het althans in Guinée. Zie *Bosman* Beschryv. van de Guin. Goudkust.

het land bouwen, en voor het bereiden der spyze zorgen. Maar, daar de veelwyvery by de meesten in zwang gaat, zal men daar denken gelukkige minnaars of mannen te vinden? Hebben zy die kiesheid, dien fynen smaak, *die gevoeligheid*, met welke men zyne keuze bepaalt? merken zy, die vele aanloklykheden, welke een minnaar, onder beschaafde Volken, in zyne gewenschte wederhelft opmerkt? Zoo niet, maar is het hun ten naasten by om het even, wat vrouwen zy krygen, of niet, wát scheelt het hun dan; of zy alle gelyk, dan of sommige van hooger rang zyn? Hebben ook zy hunne verkiezing, gebeurt het dan nooit, dat 'er twee 't zelfde voorwerp kiezen? Zoo ja, hoe belet dan de gelykheid van staat, dat niet de beide minnaars alles in het werk stellen, om de een den anderen vóór te zyn? en ontstaan hier uit nooit eenige twisten, oneenigheden, of vergifmengingen? Eindelyk, al wat men in dit opzigt van de Indianen zegt, kan men met het zelfde regt van de redelooze dieren ook zeggen: ook deze is geene ongelykheid van staat of middelen in den weg, in het vervullen hunner begeerte: nogthans ontstaan 'er vele gevegten onder hen in den bronstyd; en is hy dan de gelukkigste, die, van redelyke begeerten ontbloot, zyne dierlyke lusten het gereedst voldoen kan?

Maar, de andere bron, uit welke de onschuld en het geluk der woeste volken voortvloeid, is de *weinigheid*, en geringheid hunner behoeften: „ de gelukkige onkunde van de buitensporige begeerten en eindelooze najagingen, die de weelderige weereld in rep en roer stellen, doet hen te vrede zyn met de tegenwoordige genietingen." Dan, men oordeelt naar het uiterlyk aanzien: zy geven geen teekenen, die duidelyk genoeg doen zien, dat zy meer, dat zy iets anders begeeren; daarom oordeelt men, dat zy volstrekt vergenoegd, en dus gelukkig zyn. Ik kan egter nog niet gelooven, dat dit oordeel naar waarheid zy, en mogelyk het tegendeel bewyzen. Vraag eens een Indiaan, of hy gelukkig, of hy vergenoegd zy: dat hy geene wyduitgestrekte, geene hooge, geene gezuiverde begeerten hebbe, kan ik toestaan: dan of hy daarom te gelukkiger zy, is eene andere vraag. Hy is onkundig van vele zaken, die anderen, in beschaafde maatschappyen, kennen: dat hy niet kent, begeert hy niet: hy begeert, hy behoeft derhalven weinig. —— Dit is grootendeels waar: maar, vraag hem, of hem alle zyne wyven zóó wel aanstaan, dat hy geen betere zoude begeeren? of niet misschien zyn buur-

buurman één of meer vrouwen hebbe, die hy wel wenschen zou de zyne te zyn? of zyn wyven wel alle zoo kuisch, zoo schoon, zoo neerstig, zoo gehoorzaam, onderdanig, gedienstig zyn; of zy hem altyd zyn wildbraad zoo lekker gereed maken, zyn land zoo wel bebouwen, dat hy 't niet beter begeeren zoude? — Of hy niet meer, noch minder, kinderen wenschte te hebben? of zyne zoons zig alle zoo wel dragen, zoo kundig, en handig zyn in het doeltreffen, zoo gezwind en veerdig ter been, op de jagt, als hy begeert? — Of hem de jagt altyd wel gelukke? of hy altyd wild genoeg, altyd juist dat, het geen hy geern had, opdoe? en of het hem nooit misse, 't zelve te vellen? — Of zyn hangmat de gemaklykste en beste is, die hy zou weten te bedenken? of zyn hut zoo fraai, en digt is, zoo wel voor wind en koude, zon en hitte gedekt, dat deze hem nooit verveelen? of het hem niet aangenamer zyn zou als zyn vrouw minder lang bezig ware, met een hangmat te weven: of als het hem minder moeite koste, om vuur te maken, en hout te sprokkelen, tot bereiding zyner spys? — Of hy altyd zoo veel Tabak, Brood, en sterken drank in voorraad hebbe, dat hy ryklyk zyn' lust kan voldoen, en voor geen gebrek te vrezen hebbe? — Of hy niet liever wenschte, dat een ander, zoo niet altyd, somtyds ten minsten, ja dikwyls voor hem ter jagt ging, en hem het wild aanbragt? — Of hy altyd net zoo veel regen en zonnenschyn op zynen bebouwden akker hebbe, als noodig is, om die zoo vrugtbaar te doen zyn, als hy kan? of hy niet wenschte, dat hem de landbouw minder moeite kostte? — Of hy niet bezorgd zy, zyne dogters zoo duur te verkoopen, en aan zoo goede mannen, als hy zou kunnen begeeren? of hy de beste en gedienstigste nabuuren heeft, die hy wenscht? of hy, ziek zynde, of gekwetst, vertrouwt, dat de beste Europesche Geneesheer hem geen kragtiger of spoediger hulp zou kunnen toebrengen, dan zyn *Peii*? — Als hy in vrede leeft met zyne buurvolken, of hy niet denkt, dat hy voordeel in den oorlog zou kunnen doen? Leeft hy in oorlog, of hy niet naar den vrede verlangt? — Of hy genoegzaam verzekerd is, dat de *Yowahoos* hem geen kwaad doen kunnen, of willen? of hy niet wel zelf een *Peii* zou willen zyn? of hy verzekerd is, dat zyn *Peii* meer vermag, dan alle de anderen? Zoo niet, of hy wel wete, dat geen andere magtiger *Peii* hem, of zyn huis, kwaad wil of zal toebrengen? eindelyk of hy verzekerd zy, net zoo lang te zullen leven, als hy wil of kan? of hy niet wel iets langer,

of

of hy niet wel zonder ophouden gelukkig zou willen leven? — Van alle deze zaken heeft hy begrippen; en zal hy op dit alles zeggen kunnen, dat hy volkomen vergenoegd is, dat hem niets ontbreekt, dat hy niets meer wenscht? — Kan hy dikwyls in dit alles te onvrede zyn, ontbreekt hem veeltyds het een of ander, is hy dan wel zoo veel gelukkiger, dan wy? 't Blykt dus, dat zy veelmaals gebrek, velerlei begeerlykheden hebben kunnen, en ook, waarschynlyk, veel al in der daad hebben.

Zoo veelen 'er land bebouwen leven niet volstrekt zonder eigendom: en alle de bewoners van Guiana bebouwen min of meer land (zie bl. 319:) 't geen nu 't een huisgezin gezaaid heeft, kan of mag het ander niet maaijen: dus ver heeft elk zyn eigendom. Leven ze nu zonder eenigen twist, neemt nooit iemand des anders eigendom naar zig, dan behoeven zy, zo ver, geene overheid, noch wetten: dat zy egter volstrekt zonder eenig krakeel, eenigen twist, en buiten alle oneenigheid leven, valt bezwaarlyk te gelooven. Maar neen! het is volstrekt zeker, indien het waar is, dat 'er geen natuurlyke neiging tot ondeugd in dit volk is. Laten we dit eens onderzoeken. Hebben zy geene neiging tot ondeugd, dan hebben ze of gantsch geene neiging, of zy zyn alleen tot deugd geneigd, of zy weten geén onderscheid tusschen deugd en ondeugd, tusschen zedelyk goed en kwaad. Dat zy geheel geene neiging hebben, en niets, hoe genaamd, begeeren of verlangen, kan men niet stellen: immers zy hebben hun natuurlyke driften: zy willen eten, drinken, byslapen, gedekt zyn, rusten, en, zoo ver hun kennis strekt, gelukkig zyn: om dat zy tot deze einden geneigd zyn, strekt hun neiging zig ook uit tot de middelen om hier toe te komen: zyn die middelen, en in zig zelven, en in alle omstandigheden onverschillig, noch goed, noch kwaad, of zyn ze één van beide? Zoo ze onverschillig zyn, dan moet 'er by hen gering onderscheid zyn tusschen goed en kwaad: is dit waar, dan zyn ze enkel dieren, geen menschen, geen redelyke schepsels. Beweert men dit, dan is de vraag deze, of de redenlooze dieren, dan of de menschen gelukkiger zyn? en dit is eene andere vraag, in welke 't niet nodig schynt, ons thans in te laten, en welke wy ligtelyk anders ten voordeele der menschelykheid zouden konnen beslissen, indien ons zulks gevergd werd. Maar laaten we dan stellen, dat ook de Wilden neigingen hebben, en dat de middelen, om tot hunne oogmerken te geraken, niet onverschil-

lig,

lig, maar goed of kwaad zyn: dan moet volgen, dat zy, of zo wel verstand als deugd genoeg bezitten, om altyd de geoorloofde middelen van de ongeoorloofde, en zedelyke kwade, te kunnen onderkennen, en altyd die boven deze den voorrang te willen geven: of dat zy, somtyds ten minste, ook wel ongeoorloofde middelen voor geoorloofd houden, en derhalven ook niet omzigtig en standvastig zig onthouden van het zedelyk kwaad, van de ondeugd? dat dit laatste waar zy, zal ik niet bewyzen uit het opeten der gedoodde vyanden, hoewel ik het geenszins als zedelyk goed durve aanmerken: maar dat zy zig door de Hollanders laten overhalen, om op de andere Indiaanen, die dieper landwaart in wonen, hun geen kwaad doen, of gedaan hebben, 's nagts, als zy gerust slapen, en geen kwaad vrezen, aan te vallen; dat zy dan alle de mannen, uit voorzorge, ombrengen; de vrouwen en kinderen gevangen nemen, en aan de bezitters der Hollandse volkplantingen verkoopen, is afschuwelyk, en bewyst genoeg, dat ze door een onbepaalde winzugt beheerscht worden. Het zelfde blykt ook daar uit, dat zy zig zo gemaklyk lieten overhalen, om den gouverneur van Essequebo by te staan tegen de oproerige Negers, en daar onder een groote slagting te maken „ gelyk bleek uit het aantal van handen, die zy, by hunne terugkomst van dien togt medebragten." (Waarschynlyk hadden zy 't overige der lichamen opgegeten.) Zy kregen ook een aanzienlyke belooning? Deels zal het de goede hope geweest zyn op die belooning; deels, vrees van straf, indien die Negers de overhand kregen; deels vrees van hun winst te verliezen, die zy door het vangen en verkoopen hunner landslieden genieten, welke hen gewillig maakte om den Gouverneur te helpen. Dan, van waar komt deze win-en heb-zugt? wat baart, en wat bewystze? Dit, dat het volk niet genoegzaam verligt is omtrent zyne wezendlyke belangen; dat hunne behoeften niet zoo weinig en gering, noch zoo ligt te voldoen zyn, als men ons opdischt: dat zy geenszins de regelen eener gestrenge en standvaste deugd tot hun rigtsnoer nemen; neen, maar gemaklyk en ligt tot allerlei gruwelen te brengen zyn: en hoe kan dit waar zyn, indien niet een zekere onkunde, van 't geen zy behoorden te weten, en een kwade geneigdheid in hun gemoed, van hunne geboorte af, huisvest? Ja zelfs het uitwerkzel van geweten, en bewustheid van dat kwaad, is ook onder hen te vinden. Immers zy hebben be-

besef van hunne afhangkelykheid: zy gelooven, dat 'er een God is, van wien zy 't goede; dat 'er vele *Jowahoos*, of booze geesten zyn, van welke zy 't kwade ontvangen: zy gelooven, dat ziekten wezendlyke onheilen zyn: zy tragten door geneesmiddelen en belezingen der *Peiis* 'er van ontheven te worden: zy keuren dus de gezonden gelukkiger dan de zieken. Zouden zy nu gelooven, dat enkel by toeval God hun goed, en de Jowahoos hun kwaad toeschikten? of zouden ze niet heel ligt ook een verknogtheid tusschen zedelyk en natuurlyk goed en kwaad bemerken, en dus gelooven, dat zy om hunne boosheid en zonden gestraft worden, als hun het kwade overkomt? Dit laatste is waarschynlyker: doch stellen zy 't eerste, of denken zy zoo ver niet, dan zyn zy bezyden de redelyk-en menschelykheid: en dus buiten ons tegenwoordig geschil. Daarenboven, zy bespeuren onbetwistbare kenmerken eener Godheid in aardbevingen, donderbuien, stormwinden (bl. 323.) Ik vraag, zyn die toevallen altyd onschadelyk by hen? worden 'er nooit hutten door gestoord, noch menschen, of vee gedood, noch boomen gekliefd, of om ver gehaald, noch akkers verwoest? Geschiedt dit nooit onder hen, dan kan het waar zyn, dat zy gelooven, dat geene der ongemakken dezes levens van God afdalen: dan zien en hooren zy deze zaken zonder eenige verschrikking niet alleen, maar zelfs met vreugde, dewyl het even zoo veel teekenen zyn, dat hun God nog leeft, van wien zy 't goede genieten. Dan, doen deze schokkingen der natuur ook by hen somtyds eenig nadeel, hooren en zien zy dezelve met vreze, en verschrikking; dan gelooven zy ook, dat de goede God kwaad scheppen kan: en zoude hy dit doen, indien niet zyne goedheid zelve hem 'er toe bewoog; indien het niet ware, om zyne schepselen te straffen? Wil hy somtyds de menschen straffen en verschrikken, en dit niet zonder reden, dan begrypen zy ook, dat zy wel tegen hem zondigen, dat is, dat zyn wil hun een wet zyn moet, dat zy die wel eens overtreden, dat zy dan kwaad doen, en hier door den goeden God tot toorn verwekken. Verder, hoe gaat het met de kinderen? doen deze altyd juist dat geene, wat hunne ouders geerne zien? of worden zy somtyds ook bestraft, en gekastyd? —— gebeurt dit, dan doen zy ook kwaad: en van waar dan het kwaad, dan van een natuurlyke verdorvenheid? En, om tot ons eerste bewys weer te keeren, ondernemen zy nooit den oorlog, dan naar de oorzaak daar toe by 't strengste onderzoek wettig bevonden

te hebben? voeren zy dien nooit, dan op de edelmoedigste wyze? brengen zy hunne vyanden nooit eenige schade toe, dan die tot Zelfsverweering volstrekt noodig is? Dit alles zou plaats hebben, indien zy redelyke menschen waren, en geene oorsprongkelyke verdorvenheid mede ter wereld bragten, noch onder hun volk aantroffen. Dan, het tegendeel van dit alles is waar: „ hun dapperheid is geene andere, dan die van een bende roovers, welke 's nagts, of by verrassing aanvallen; zy zyn lafhartig in hunn' aart, en hebben nooit op het vlakke veld een' regelmatigen slag durven leveren (*)". Nog eens, tegen wie voeren zy oorlog? Is het ook wel tegen hunne landsgenooten? hebben deze niet dezelfde Zeden, levenswyze, en imborst? is by die ook geene natuurlyke verdorvenheid? zoo ja, dan zalze ook by die van Guiana zyn: zo neen, dan is het onmogelyk, dat zy ooit tegen elkander oorlogen: immers, daar aan elk het zyne gegeven en gelaten, en daar niemand beledigd wordt (en dit geschiedt in den staat van natuurlyke regtheid), daar kan geen oorlog plaats hebben. Eindelyk, hoe is hun land, en hoe is hun ligchaam gesteld? is het land moerassig, dampig, ongezond: zyn hun ligchamen van een vogtige, koude, weeke gesteldheid, dan is het zekerlyk hier geen paradys: maar het is hier uit zelfs waarschynlyk, dat dit op hun geest invloed heeft, en ook deze gansch niet mannelyk nog standvastig zy. De reizigers en ondervinding bevestigen dit, en getuigen hier door, dat 'er wel degelyk een natuurlyke verdorvenheid heerscht.

Die dit een en ander overweegt, zal wel gelooven, dat ook by de Wilden een zedelyk kwaad plaats hebbe; dat dit niet by de beschaafde Volken alleen te vinden zy; noch ook alleen voor een uitwerksel van de ongelykheid der eigendommen en der weelde moet gehouden worden.

En hoe is het mogelyk, daar 'er een God is, die allervolmaaktst, en uit zyn natuur goed is; en daar menschen zyn, die niet altyd hun wezendlyk heil, noch Gods geboden betrachten: hoe is het mogelyk, dat ergens, waar zulke menschen zyn, geen zedelyk kwaad zyn zoude? Doch, de Heer BANCROFT bekent eindelyk zelf, dat de ondeugden in beschaafde landen, hoewel talryker, egter min schriklyk zyn, dan in de onbeschaafde gewesten (bl. 330.). Dus bekent hy, dat 'er niet alleen ondeugden, maar

(*) *Recherches Philosophiques sur les Americains.* Tom. I.

maar ook schriklyke ondeugden plaats hebben: en is 'er dan geen zedelyk kwaad? Nader schynt met de waarheid over een te komen het geen een ander nieuw Schryver van de Amerikanen zegt „ wat hun zedelyk Karakter betreft, schryft hy, zy zyn eigenlyk noch deugdzaam, noch ondeugend: honger en dorst is al dat hun doet werken: en als zy die gestild hebben, geven zy zig der luiheid en den slaap over: zy zouden niet uit hun hutten komen, als de nood 'er hen niet toe drong: zy zyn kinderen tot hun dood, voorzien niets, verbeteren of voltooijen niets (*)."

Ten besluite zullen wy de redekaveling over de kwalen van een beschaafden burgerstaat nog overwegen. „ Deze," zegt men, „ komen voort uit de ongelyke verdeeling der eigendommen, welke natuurlyk ontstaat door de verschillende trappen van kunde, vlyt, en spaarzaamheid der byzondere leden, en vermeerderd wordt door 't opeenstapelen van schatten, en die aan 't nageslagt over te laten, tot dat de ongelykheid der bezittingen tot eene verbazende grootte aangroeit, en duizend onnatuurlyke onderscheidingen onder het Menschdom veroorzaakt." Zoo moeten 'er dan by de onbeschaafde Volken geene onderscheidene trappen van kunde, vlyt, en spaarzaamheid plaats hebben: is dit waar, en zyn ze allen even lui, dan zyn ze ook hier in den dieren gelyk. Maar, ziet het 'er altyd zoo veel erger uit, daar de eigendommen verdeeld, en ongelyk zyn? Daar eens iemand veel meer bezit, dan een ander, worden daar altyd schatten op schatten gehoopt, en aan 't nageslagt van dien eersten ryken overgelaten? Hebben die ryken altyd Kinderen of Nabestaanden? Zoo niet, dan komt 'er een ander tot dit groote goed: maar, wie 'er ook aankomt, wordt het nooit uitgegeven of verkwist, of anderer diensten 'er meê beloond? is dit waar, dan krygt 'er elk, wie maar wil, en kan, wat meê van: elk wie dan niet lui, noch buiten staat is om te werken, kan aan den kost komen, en vry gemaklyk, ja kan ryk worden: wie ryk is, is of gelukkiger dan anderen, of ten minsten, hy kan en moet het zyn. Is iemand lui, die is, door zyn eigen schuld behoeftig en ongelukkig: en, was hy 't niet, zyn luiheid zoude 't hem maken.

Is iemand gebrekkig van leden, en buiten staat, om zyn kost te winnen, ook voor dezen wordt in een geregelden burgerstaat zorg gedragen, en niemand sterft 'er, wil hy maar

(*) *Recherches Philosophiques.* Ibid.

maar zyn gebrek te kennen geven, ooit van honger. Ja, even dit is een aangenaam gevolg der ongelyke bedeeling van bezittingen, dat men hier door gelegenheid heeft om anderen wel te doen, onzen grooten Schepper en Weldoener dus eenigermate gelyk te worden, en het zuiverste genoegen, hier uit ontspruitende te smaken: iets, dat alleen genoeg is, om onze verpligting aan de Godlyke Voorzienigheid te bewyzen, welke ons in zulk een gelukkig land doet wonen, daar allen niet even ryk, noch even arm zyn.

Maar het is zekerlyk erg genoeg, als het in alle beschaafde Staten zoo toegaat, als men 'er bydoet. „ Terwyl een enkelde de behoeften van een geheel landschap verslindt, tot voldoening zyner lusten, lyden velen gebrek en zyn in slaverny gekluisterd, verdrukt door wetten die anderen beschermen: nog jammerlyker voorwerpen doen zig op, door honger en gebrek vermagerd, nauwlyks met lappen bedekt, veragt van de Weereld, aan de bitterste koude blootgesteld, en als tot wanhoop verwezen, enz. ” Dat een dwaas en wreed Vorst, aan weelde en verkwisting overgegeven, die 't Zweet en Bloed zyner Ingezetenen uitzuigt, en zyne inkomsten buiten 's lands verteert of laat vervoeren, tot zulke onheilen aanleiding kan geven, ontken ik niet: maar, dat deze en andere kwade gevolgen uit de beschaafdheid, en ongelyke eigendommen noodzaaklyk zouden voortvloeijen, ontken ik, is nooit bewezen, en ons gezegend en gelukkig land toont daar van het tegendeel.

Ik eindige met deze aanmerking, dat het eenige ware geluk in kennisse, deugd en Godvrugt besta: dus moet dat land, daar de middelen hier toe 't zuiverste en gereedste zyn, ook het gelukkigste wezen: maar onkunde en bygeloof zyn onafscheidbaar: beschaafdheid derhalven, door kunsten en wetenschappen gekweekt, wekt den yver op, vermeerdert de kennisse, verbant het bygeloof, en baant alleen den weg tot waar geluk in dit en het volgend leven: dus kan het niet waar zyn, dat onbeschaafde volken even gelukkig zouden zyn, als zy, wier uit- en inwendig gebrek alle middelen heeft om vervuld te worden.

M. T.

UITTREKZEL VAN EEN BRIEF AAN DEN SCHRYVER VAN DE Nouvelles Litteraires de Florence. *Door den Heer Abt.* DOMINIQUE BARTALONI.

(Uit het Engelsch vertaald.)

IK ben, zo wel als ook de geheele ſtad, verſcheiden maalen getuige geweest van een geval 't welk U zeer zal verwonderen, en het verhaal van het zelve zal uwe *Gazette* konnen verſieren. De Heer *Paul Maccia*, een zeer eerwaardig Priester, en die gelyk gy weet, zich zeer veel achting, in het geletterd Europa verkreegen heeft door zyne *latynſche Brieven*, en zyn uitmuntend Werk over de *griekſche Proſodie*, is 50 jaaren oud, en vertoont den Liefhebbers een zeer verwonderlyk verſchynzel, en 't welk Ik geloove het eenige te zyn op de aarde. De Hr. Maccia werpt zich in de zee, zinkt in 't eerst door de zwaarte; doch hy is zo dra niet op den grond, of hy koomt, zonder zich de minſte beweging te geeven, regt op wederom boven, en houdt zich zo, als hy tot aan het midden van de borst boven water is. Zonder eenige beweging te maaken, houdt hy zich in dien ſtand, met de handen neerhangende, of de armen kruislings over malkander. Hy wandelt in de zee zo gerust, als op een van onze openbaare wandelplaatſen. Als de baaren van de zee hol gaan, of hy zich in een ſterken *ſtroom* bevindt, wandelt hy niet; maar zyne beenen digt tegen malkander geſlooten, en de armen over malkander gekruist of tegen het lichaam aan houdende, laat hy zich mee ſleepen, en hy gaat zo ſnel voort als de ſtroom of de baar. Als de zee effen is, wandelt hy met meer moeite; want dan is hy genoodzaakt met zyne handen het water, welk zynen voortgang hindert, te doen wyken: en zo dra hy dit nalaat, moet hy ſtil blyven ſtaan. Hy ſtaat ondertusſchen vast, eet, leest en ſchryft, als of hy op een kamer ware. Wanneer dees zonderlinge man in deeze geſtalte is, en hy zyn hoofd in 't water wil ſteeken, moet hy om zyn regtopſtaanden ſtand te veranderen, dezelfde kracht doen, welken men zou moeten gebruiken, om een cylinder, welks grootſte gedeelte in het water, en het kleinſte boven water is om te keeren. Verſcheiden maalen heeft zich de Hr. *Maccia* met geweld, door duikelaars naar den grond van de zee doen trekken, die hem by de voeten houdende, poogden

den naar beneden te haalen; noit kondenze hem dan met de uiterfte kragt onder krygen, en zo dra zy hem op eenige diepte maar los lieten, kwam hy zo fchielyk wederom boven, als een vast lichaam 't welk minder zwaarte heeft dan water. Als de Hr. *Maccia* op een van zyne knieën leunt, op de oppervlakte van het water, en naar die zyde overhelt, zich onderfteunende met het vlakke van zyne hand, gelyk hy op een vaste oppervlakte doen zoude, blyft hy zo, en heeft meer dan eens in dien ftand vast geflaapen. Om zich lang in zulk eene geftalte in evenwigt te houden, ftrekt hy zyn ander been uit op het water. Met de armen gekruist ftrekt hy zich uit op de zee als op een bed, en keert zich zo hy wil, zonder te zinken. Hy getuigt dat hy de water-pilaaren welken hem ophouden, onder zyne voeten, zo beftendig en vast voelt, dat hy wandelende een lange reize in zee zou konnen doen, zo wel als op het land.

Na de Proeven aangaande dit verfchynzel gedaan, door den Hr. *Dies*, Mathematisch Profesfor van het *corps d'Artillerie*, heeft men gezien, dat de Hr. *Maccia* ontrent dertig ponden minder weegt dan een gelyk volume water. Om te weeten of de oorzaak van deeze eigenaartige ligtheid alleen afhangt van den buik van deezen Priester, welke, behalve dat hy vry groot, ook flap en zeer lugtig is, heeft de Hr. *Dies* den Hr. *Maccia* allerhande postuuren doen neemen op de oppervlakte van het water; en alle zyne ondervindingen zyn uitgekoomen, tot bewys, dat de Hr. *Maccia*, zonder eenig onderfcheid, zo veel men merken kan, van eenig ander gezond en welgefteld mensch, wie hy zy, altyd op het water dryft, overeenkomftig met de wetten van de Waterweeg-kunde.

Ik zal 'er nog byvoegen, dat het niet meer dan federt een jaar is, in Augustus 1765 dat de Hr. *Maccia* by geval het zonderling vermogen bevondt, waar van Ik nu verflag gedaan hebbe.

BRIEF AAN DE HEEREN SCHRYVERS DER N. VADERL. LETTEROEFENINGEN.

Myne Heeren!

VOlgens het laatfte Stukje uwer *N. Vaderl. Letteroef.* (*) word in een *Aanhangzel der Koopmans Verlustiging*, of

(*) Zie *N. Vad. Lett.* bl. 557 enz.

of voll. Beschr. van den Koophandel en Zeevaart, *door den Heer* J. C. MAY, gezegd, dat de Amsterdamsche Bank, in den nacht op den 1 Aug. (van het Jaar 1763) tot aan middernacht open bleef, om Goud en Zilver aan te neemen, het welk gebragt wierdt om Bankgeld te krygen. Over dit verhaal zal een volgend geslacht zich misschien vry verlegen vinden, als het dit, zo kort na dat het voorgevallen zou zyn, geplaatst ziende in een Werkje waar van de vertaaling te Amsterdam is uitgekomen, en in een ander ter zelver stede, zonder tegenspraak overgenomen, het zelve daarom zal schroomen tegen te spreeken, en ondertusschen niet zal weeten deze gebeurtenis over een te brengen met die stiptheid, waar mede men alhier belet, dat, na de Burgerye het Stadhuis bezet heeft, niemand daar meer op kome. Ik weet derhalven geen gereeder middel, om de geene die zich hier door zouden kunnen laaten verwarren, beter te onderrichten, dan, met deze weinige Letteren in Uw Maandwerkje geplaatst, een ieder te verzekeren, dat dit verhaal van allen wezendlyken grond ontbloot is, en derhalven voor een louteren misslag moet aangemerkt worden: van het welk elk die gelegenheid en lust heeft, de zaak te onderzoeken, meer dan genoegzaam overtuigt kan worden; waarom ik het ook niet noodig oordeel dezen met mynen eigen naam te onderschryven. Ondertusschen herinnert my dit verhaal, een ander gerucht dat toen ter tyd insgelyks geloopen heeft, en van zommige *Kooplieden* zelfs, als een zaak die zy gehoord hadden, is naverteld geworden. Dat namelyk de Bank op den 31 July (zynde de eerste Zondag na de sluiting geweest), zou open gestaan en betaalingen gedaan hebben: het welk niet minder dan het voorige ongegrond is. Doch veele menschen, aan welken de waare gesteldheid der Bank, en de wyze hoe men daar werkt, onbekend is, zien zomtyds Licht of Bediendens in dezelve op hun ongewoone tyden, en dan de waare reden niet wetende, verzinnen zy ten eersten iets anders, dat dan spoedig rond gaat.

Ik ben ondertusschen met zeer veel hoogachting,

Myne Heeren!

Uw Genegen Leezer

PHILALETHES.

IN-

INHOUD

VAN HET

MENGELWERK.

Tot fraaije Letteren, Konsten en Weetenschappen betrekkelyk, in het derde Deels, tweede Stuk.

VErhandeling over de natuur, uitgestrektheid, en verbintenis der verpligting tot het spreeken der Waarheid. 1

Bedenkingen van den Heer E. B. D'E. over de oorzaak en de niet algemeenheid van den Zondvloed. 7

Waarschouwing voor de Zeevaarenden. 14

Nieuwe waarneemingen aangaande de Blaasbreuken. Door den Heer PIPELET *den Jongen.* 15

Nieuwe waarneemingen, gedaan op het afleiden van de Blixemstoffe, door yzeren staaven, ter voorkominge van ongelukken; benevens eenige aanmerkingen over den Koers dien de Blixem houdt. 20

De Beginzels der Schilderkunst, zo verre zy de Prentkunst betreffen. 25

De voornaamste Leevensbyzonderheden van den Heer RICHARD NASH. 35

Waarneemingen wegens de Lugtsgesteldheid, &c. te *Amsterdam* in de maand *February.* 44

Verhandeling over de natuur, uitgestrektheid, en verbintenis tot het spreeken der Waarheid. *Vervolg en Slot.* 45

Een waare Slagaderspat van de *Arteria Poplitæa*, (Kniebogts-slagader) met een gezwel tot verettering overgaande. Door den Heer NELLESON, *de Zoon.* 58

Beschryving en ontleding van een zonderlinge wanschapen menschlyke Vrugt. 60

Natuurlyke Historie der *Slakken.* Opgemaakt uit de breede Beschryving des grooten SWAMMERDAMS. 62

Nieuwe manier om de *Slakken* te verdryven. 74

De wording der Eilanden, door ALEXANDER DALRYMPLE, *Schildk.* Medegedeeld door C. MORTON M. Dr. S. R. S. *ibid.*

INHOUD.

Vertoog over de Grootheid. Door den Heer MARMONTEL. 77

Waarneemingen wegens de Lugtsgesteldheid, enz. te *Amsterdam*, in *Maart*. 84

Ernstige gedagten over de Zekerheid des Doods. 85

Onderzoek of de Aardsvaders, voor den Zondvloed, hunne kundigheden door overlevering aan elkander hebben medegedeeld? en of ENOCH voor dat tydperk geschreeven hebbe? 92

Nieuwe waarneemingen aangaande de Maagbreuken. Door den Heer PIPELET *den Jongen*. 97

Waarschuwing aangaande Kampernoeljes of Padstoelen. Door J. COOK. 105

De Natuurlyke Historie der *Slakken*. Opgemaakt uit de breede Beschryving des grooten SWAMMERDAMS. *Vervolg*. 107

Berigt wegens het Ryk der *Pontbiamas*, onlangs in *Azia* opgericht. 118

Berigt van de *Grisgris* en *Mumbo jumbo*, twee bygeloovigheden zeer in zwang gaande, by veelen der Bewoonderen van de binnenste deelen van *Africa*. 124

De Dubbelgetrouwde. Eene waare Geschiedenis. 127

Berigt van het *Vlissingsche Genootschap*. 131

Waarneemingen wegens de Lugtsgesteldheid, enz. te *Amsterdam*, in *April*. 132

Verhandeling over de Bedrieglyke Vertooningen van der Menschen Deugd. 133

Bedenking over de Stelling. 't Is een vast teken van grootheid van Ziel, wanneer iemand, tot eerampten verheeven, daar door beter wordt. 143

Eene veilige en gemaklyke wyze van Inenting der Kinderpokjes. Door J. COOK. 146

Van de Brosheid der menschlyke Beenderen in vriezend Weer. Door T. ROW. 147

Over de onderscheidene wyzen in 't werk gesteld om *Wasch* en *Honig* weg te haalen, zonder de *Honigbyen* te vernielen. Door THOMAS WILDMAN. 149

Na-

INHOUD.

Natuurlyke Historie der *Slakken*. Opgemaakt uit de breede Beschryving des grooten SWAMMERDAMS. *Vervolg*. 153
Proeven over de duurzaamheid der aandoeninge van het Gezigt. Door den Ridder D'ARCY. 159
De wederzydsche Verbaasdheid. Eene Oostersche Geschiedenis. 163
De Verwonde *Kraanvogel*. Eene vertelling van den Heer C. E. KLEITS. 173
Berigt wegens de *Hollandsche Maatschappy der Weetenschappen te Haarlem*. 174
Waarneemingen wegens de Lugtsgesteldheid, enz. te *Amsterdam*, in *May*. 176
De Godverzaakery de verwoesting der Zedelykheid, en de erkentenis van eene Godheid, de steunpylaar der Deugd. Door den Eerw. J. FOSTER. 177
Vervolg van eene waarneeming, wegens eene ongemeene verzameling van Water in den buik, in eenen Brief van den Heer G. COOPMANS, M. D. te *Franeker* &c. 185
Affchrift van een gedeelte eens Briefs van FLEMING MARTIN. *Schildkn. voornaam Ingenieur te Bengale*, getekend 1 October 1765, over de Hitte in Bengale. 186
Proeven met de *Kampher*. Door Mr: ALEXANDER, *Heelmeester in Edinburgh*. 188
Natuurlyke Historie der *Wespen*. 193
Waarneemingen over den Aanwas des Menschdoms en de Bevolking der Landen, door B. FRANKLIN Esq. L. L. D. F. R. S. geschreeven in *Pensylvanien*, in den jaare 1751. 205
Het Regt door geld gekroond. Eene Arabische Geschiedenis. 211
Vertoog over de verciering des Verstands met nutte kundigheden. 213
Dagverhaal van eene *Inenting der Kinderpokjes*. Aan drie Dogters van den Wel Ed. Heer en Meester J. VAN DER KOLK, *Secretaris van Hennaarderadeel*. Door den Heer G. COOPMANS, M. D. te *Franeker* &c. 221
Brief van den Heer BENJAMIN FRANKLIN *Esq.* te *Philadelphia*, aan Doctor *** te *Boston*, over de natuur en eigen-

genschappen der *Hoozen* en *Draaywinden*. 231

Gedagten van den Heer DE BUFFON over den oorsprong der *Droomen*, en hoe men 'er best, op eene Philosophische wyze, rede van kan geeven. 242

Een onbekend Stukje. 246

Berigt van de *Hollandsche Maatschappy der Weetenschappen te Haarlem*. 247

Waarneemingen wegens de Lugtsgesteldheid, enz. te *Amsterdam*, in *Juny*. 248

Godverzaakery en Bygeloof tegen elkander overgesteld, ter proeve welke van beide schadelykst is. Door den Eerw. J. FOSTER. 249

Waarneemingen en Proeven aangaande de wonden der *Peeze van Achilles*. Door M. J. J. L'HOIN, *Meester Chirurgyn te Dijon*, &c. 257

Brief van een beroemd Geneesheer aan eene getrouwde aanzienlyke Vrouw. 262

Natuurlyke Historie van *Guiana* in *Zuid America*. Getrokken uit BANCROFTS *Essay on the Natural History of Guiana*. 265

Eenige byzonderheden, betreffende PASCAL PAOLI's verheffing tot Opperhoofd van *Corsica*. 277

De voornaamste Leevensgevallen van den wydberoemden Dichter ALEXANDER POPE *Esq*. Opgemaakt uit zyne Leevensbeschryving van OWEN RUFFHEAD *Esq*. 282

De wederzydsche mislukte Boosheid. Een Oostersch verhaal. 295

Waarneemingen wegens de Lugtsgesteldheid, enz. te *Amsterdam*, in *July*. 296

Eene algemeene Beschouwing van de onvolmaaktheden in de menschlyke Zamenleeving, en van de oorsprongen, waar uit ze voortvloeijen. 297

Waarneemingen en Proeven, aangaande de wonden der *Peeze van Achilles*. Door M. J. J. L'HOIN *Meester Chir. te Dijon*, &c. *Vervolg en Slot*. 305

De natuur en eigenschappen van het *Wasch der Byen*. Door J. COOK. 312

HAMILTONS gevoelen over den *Staart* der *Staartstarren* en

het *Noorderlicht*. 315

Natuurlyke Historie van *Guiana. Vervolg*. 318

De Voor- en Nadeelen der Beschaafdheid. 327

De voornaamste Leevensbyzonderheden van den Eerw. JAMES FOSTER, D. D. 331

Berigt wegens eene Printtekening van CORNELIS VAN NOORDE. 337

Waarneemingen over den loop der *Comeet* of *Staartsterre* van den 27 Aug. tot 11 Sept. 1769, te *Amsterdam*. 338

Waarneemingen wegens de Lugtsgesteldheid, enz. te *Amsterdam* in *Augustus*. 340

Verhandeling over de natuur der Misdaaden en der Straffen. Overgenomen uit Dr. BLACKSTONES *Commentaries on the Laws of Engeland*. 341

Proeven op den *Bast van Peru*. Door THOMAS PERCIVAL. M. D. L. V. H. K. G. 352

Van een Zieke, die een leevende Pad braakte. Door den Heer SCHOENWALD. M. D. 360

Beschryving van een' Steeneeter. 361

Natuurlyke Historie der *Zwynen*. Volgens den Heere DE BUFFON. 363

Brief van EDWARD WORTLEY MONTAGUE *Esq*. F. R. S. aan WILLIAM WATSON. M. D. F. R. S. behelzende eenige nieuwe waarneemingen omtrent een *Pylaar in Egypten*, doorgaans de *Pylaar van Pompejus* geheeten. 372

Clarinda. Eene Zedeleerende Geschiedenis. 374

Vryheid en Tweedragt. Eene *Allegorie*. 378

Waarneemingen omtrent de Lugtsgesteldheid, enz. te *Amsterdam* in *September*. 380

Proeven om de Christlyke Openbaaring in zodanig een licht te doen voorkomen, dat ze blyke een der kragtigste bewyzen te zyn van GODS bestaan, Voorzienigheid, en alle de andere stukken van den Natuurlyken Godsdienst. 381

Bedenkingen over de Gezondheid, byzonder in zo verre als zy de bezigheden deezes leevens betreft. Ontleend

uit de *Dialogues Moral and Medical.* Door CHARLES COLLIGNON. M. D. 390

Vervolg op de proeve aangaande het gebruik der *Zenuwknoopen.* Door den Heer JAMES JOHNSTON. M. D. 395

Waarneeming der *Keizerlyke Sneede.* Door den Heer HENCEL. 404

Aanmerking van den Heer BEAUMÉ, over de *Tamarinden.* 405

Waarneemingen over het wederaangroeijen der *Aardwormen.* Door den Heer SPALLANZANI. Lid der Koningl. Societ. en Hoogl. te *Modena.* 406

Oorsprong der *Janitsaaren.* 413

Het ongelukkig Huwelyk. 415

Waarneemingen omtrent de Lugtsgesteldheid, enz. te *Amsterdam* in *October.* 425

Bedenkingen tot antwoord op de vraage: of het kwaad der Onvolmaaktheid, in de geschaapene weezens, bestaanbaar is met de eindelooze Goedheid van den Maaker der Natuure? 426

De oorsprong en de gevolgen der Kruistogten of Heilige Oorlogen. Overgenomen uit Dr. ROBERTSON's *History of the Reign of the Emperor* CHARLES V.) 433

Waarneeming van een' Breuk van het Heiligbeen, met verlies van de helft der zelfstandigheid van dit en het geheele Staartbeen, door een val veroorzaakt. Door den Heer CHAMPEAUX, *Heelmeester en Chirurgyn van den Koning*, te *Lyon.* 441

De nuttigheid van koud water, tot bewaaring en herstelling der Gezondheid. Door den Heer GUICHENON. M. D. te *Chatillon Lez-Dombes.* 442

Proeve aangaande de voortkomst van Spars en Kristallen. Door EDWARD KING, *Schildkn. van Lincoln's Inn.* L. v. v. h. K. G. 445

Proeve om 't verlies van Honig voor te komen, en de Honigbyen, geduurende den winter, in 't leeven te bewaaren. 450

Over de algemeene oorzaak van de Koude in den Winter

en

en de Hette in den Zomer. Door den Heer DE MAIRAN. 451
Copie van een Brief, geschreeven op de Rheede van Nazareth. 458
Waarneemingen omtrent de Lugtsgesteldheid, enz. te *Amsterdam* in *November*. 468
Zedige bedenkingen over de thans woedende Vee-pest. 469
Waarneemingen van den Heer MARTIN, over de Darm- en Net-Breuken. 475
Een geschoote Wond tot in de holte van den Buik doorgaande. Door den Heer M. L. OEILLEY, Chirurgyn Maj. van 't Gasth. van *Chaumont*. 479
Van de Uitwerkzels, door Regenvlaagen, en Moerassen veroorzaakt, als mede van het Onderaardsche Hout en Water. Volgens den Heer DE BUFFON. 480
Nader en omstandiger berigt van de groote Uitbarsting van den Berg Vesuvius, den 19 Octob. 1767. Door den Heer W. HAMILTON. 486
De waare Philosooph. 495
Naberigt. 502
Waarneemingen, wegens de Lugtsgesteldheid, enz. te *Amsterdam* in *December*. 504
Vertoog, over de Vergenoegdheid, onder de zwaarigheden dezes levens. 505
De Verhaalen van de *Wonderwerken* aan Keizer VESPASIANUS toegeschreeven, overwoogen en beoordeeld. 509
Vergelyking van het *Bygeloof* en de *Geestdryvery*. 518
Waarneemingen van de schadelyke uitwerkingen der Zaaden van het zwart *Bilsenkruid*, inwendig genomen. Door den Heer COSTA, *Geneesheer van de Universiteit van Montpellier, en Professor in de Kruid- en Geneeskunde van die van Perpignan*. 521
Aanmerking over de ontbreking van een natuurlyke Opening voor den *regten Darm*, by de Geboorte. Door den Heer AUBRAI, *Chirurgyn* te *Caen*. 525
De voornaamste byzonderheden der Natuurlyke Historie

van *Paraguay*. 528

Brief van den Heer WILLIAM OCKENDEN *Esq.* aan Mevrouwe J—NC. R, behelzende eene beschryving van het *Meir* van *Killarney*, en de daar rondsom gelegene Landstreeken, in *Ierland*. 538

Tegenbedenkingen over de Voor- en Nadeelen der beschaafdheid. 548

Uittrekzel van een Brief aan den Schryver van de *Nouvelles de Florence*. Door den Heer Abt DOMINIQUE BARTALONI. 557

Brief aan de Heeren Schryvers der *N. Vaderl. Letteroefeningen*. 559

BERIGT

VOOR DEN

BOEKBINDER.

De Afbeelding van een *Hoos* en een *Draaiwind*, te plaatsen tegen over - - - - bl. 242

——————— van den Loop der *Comeet* tegen over 339

NB. De Signatuurletter van 't Registervel der *Letteroefeningen* is S s, moet zyn Q q.